

PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989

Fra Atomkampagnen til BZ-Brigaden

Mariager, Rasmus Mølgaard; Schmidt, Regin

Publication date:
2009

Citation for published version (APA):
Mariager, R. M., & Schmidt, R. (2009). *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989: Fra Atomkampagnen til BZ-Brigaden*. Justitsministeriet.

PET'S OVERVÅGNING AF PROTESTBEVÆGELSER 1945-1989

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 10

BIND 10

PET'S OVERVÅGNING AF PROTESTBEVÆGELSER 1945-1989 Fra atomkampagnen til BZ-brigaden.

FORFATTERE:

RASMUS MARIAGER, PH.D.

Rasmus Mariager er post.-doc. ved Institut for Historie, Kultur & Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet, hvor han arbejder med velfærdsstatens historie. Rasmus Mariager har tidligere forsket i dansk udenrigspolitikens historie og har skrevet *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA under den tidlige kolde krig* (Museum Tusculanum, 2006) og, sammen med Peter Viggo Jakobsen, redigeret antologien *Hvor som helst i det britiske verdensrige - danske frivillige i britisk tjeneste 1945-48* (DIIS, 2006). Rasmus Mariager er medforfatter til *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, bd. 1-4 (DIIS, 2005).

REGIN SCHMIDT, PH.D.

Regin Schmidt er adjunkt ved Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, hvor han forsker og underviser i amerikansk historie. Han var Visiting Fulbright Researcher ved Georgetown University i 1992-93, hvor han foretog studier i private og statslige arkiver, bl.a. FBI's arkiv, som forarbejde til *Red Scare. FBI and the Origins of Anticommunism in the United States, 1919-1943* (Museum Tusculanum, 2000). Hans igangværende post-doc. projekt, der har været finansieret af Carlsbergfondet, er en undersøgelse af fremvæksten af den private antikommunistiske bevægelse i USA fra 1917 til den kolde krigs begyndelse.

PET'S OVERVÅGNING AF PROTESTBEVÆGELSER 1945-1989

FRA ATOMKAMPAGNEN TIL BZ-BRIGADEN

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 10

Forfattere:

Rasmus Mariager

Regin Schmidt

Redaktør:

Rasmus Mariager

**PET'S OVERVÅGNING AF
PROTESTBEVÆGELSER
1945-1989**

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Rasmus Mariager på nær kapitel 3, som er skrevet af kommissionsmedlem Regin Schmidt. Rasmus Mariager har forestået redaktionen af bindet.

I henhold til PET-kommissionslovens § 1, stk. 4, har Kommissionen ansat et antal forskere, herunder Rasmus Mariager. Rasmus Mariager har haft adgang til at arbejde frit og med uhindret adgang til Kommissionens kildemateriale, herunder fra PET's arkiv.

På denne baggrund fremlægger forfatteren resultatet af sine historiske undersøgelser i nærværende bind. Kommissionen har nøje gennemgået og drøftet dette og de forudgående udkast til bindet, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er knyttet til vedkommende afsnit.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

Indholdsfortegnelse

Forord	3
Forkortelser og akronymer.....	9
Skemaer og tabeller	15
1. INDLEDNING	17
2. KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN 1960-1967 OG ORGANISATIONEN TIL OPLYSNING OM ATOMKRAFT 1974-1989	23
Den kolde krig, atomoprustning og dansk kernevåbenpolitik, 1940'erne og 1950'erne	23
Kampagnen mod Atomvåben	27
PET's overvågning	32
Marcher og anden aktivitet	33
KmA's politiske ståsted	35
Fra protestbevægelse til politisk parti?	37
PET's arbejdsmetoder: oplysninger, kilder og registreringer	39
Organisationen til Oplysning om Atomkraft 1974-89	41
PET's overvågning	42
Konklusion	47
3. VIETNAMBEVÆGELSEN 1965-1976	48
USA's krig i Vietnam	48
Vietnambevægelsen i Danmark.....	53
PET's overvågning 1965-1976	54
Trotskisterne tager initiativet 1965-1967	54
De første store Vietnamdemonstrationer 1967	63
Russell-tribunalet 1967	72
1968: Kommunistisk styret vold?	84
Splittelsen af Vietnambevægelsen 1968-1969	98
Vietnam 69: Kommunisterne som garant for fredelige demonstrationer	102
DDV 1969-1971: Fra antiimperialistisk kamp til splittelse.....	104
DDV's anvendelse af vold som politisk kampmiddel	108
PET's overvågning og registreringspraksis på uroområdet	115
Dokumentationsgruppen: Venstrefløjens efterretningstjeneste?	118
Spionage til fordel for Warszawapagten?	127

International Information Center: Vietnambevægelsens internationale center	131
PET's registrering af medlemmerne af Dokumentationsgruppen og IIC	135
DDV 1972-1976: Splittelse og opløsning	136
Konklusion	140
4. VERDENSBANKENS OG VALUTAFONDENS ÅRSMØDE	
I KØBENHAVN 1970	144
PET's opdrag	146
PET's indhentning af oplysninger	147
Aktivistmiljøer	149
Kritik af Verdensbanken	152
Uro.....	155
Aktivisternes organisering og kampteknik	157
Korrespondance med udenlandske tjenester.....	160
Uroligheder under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde.....	162
Anholdte	168
Vurdering af PET's indsats og urolighedernes betydning for PET's videre virke	169
Afslutning	171
5. STUDENTERPOLITISKE BEVÆGELSER, UNIVERSITETSMILJØER OG DANMARKS JOURNALISTHØJSKOLE 1960-1989	176
Dansk Ungdoms Fællesråd.....	176
Danske Studerendes Fællesråd	184
Universiteterne.....	191
Guerillabevægelser på universiteterne?	203
Danmarks Journalisthøjskole.....	208
Konklusion	214
6. EF-MODSTAND 1960-1989	216
Fra Romtraktaten til den Europæiske Union.....	216
Den danske EF-modstand.....	222
PET's overvågning.....	229
Modstand fra "centrum-højre" 1960-1962	232
Venstreorienteret modstand 1970-1972.....	235
Organisering og afmatning 1973-1989.....	242
PET's vurdering	246
Folkebevægelsen, den offentlige meningsdannelse og Sovjetunionen....	248
Desinformation?	257

Konklusion	259
7. FREDSBEVÆGELSER 1950-1989.....	261
Fredsbevægelser: fra 1940'erne til 1960'erne.....	262
PET's overvågning 1950-72.....	265
Verdensfredsrådet, Fredens Tilhængere og Dansk Fredskonference	267
Aldrig mere Krig.....	274
Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed	278
Fredsbevægelser: 1970'erne og 1980'erne	280
PET's overvågning: 1970'erne og 1980'erne.....	289
Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed: 1970'erne	290
Aldrig mere Krig: 1970'erne.....	302
De urolige 1980'ere.....	304
Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed: 1980'erne.....	307
Aktivismen 1980-1983.....	308
Afmætning 1984-1989	324
Verdensfredskongressen 1986	328
Buffer-organisationer	335
Nej til Atomvåben.....	343
Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme.....	350
Kvinder for Fred, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed samt Aldrig mere Krig	357
Kristne for Nedrustning og Katolsk Arbejderaktion	364
Sovjetisk økonomisk støtte?	367
Konklusion	373
8. SLUMSTORMERE OG BZ-BEVÆGELSE 1965-1989	375
Husbesættelser fra 1960'erne til 1980'erne	376
PET's overvågning.....	384
Slumstormerne.....	385
Christiania	393
Slaget om Byggeren 1980	396
Initiativgruppe for et Ungdomshus 1981-82.....	399
BZ-Brigaden 1982-89.....	406
Udvidet samarbejde mellem PET og Københavns Politi: Operation Hafnia.....	411
BZ-Brigaden: antal, aktionsmål og aktionsformer 1983-85.....	416
BZ-Brigadens politiske netværk i Danmark 1982-89	422
Øget internationalisme 1986-89.....	428
BZ-Brigaden og økonomien 1982-89	438

Konklusion	440
9. KONKLUSION	442
Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989.....	446
KILDER OG LITTERATUR.....	447
1. Kilder	447
2. Litteratur	449
SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN.....	460

Forkortelser og akronymer

AFA	Anti Fascistisk Aktion
AmK	Aldrig mere Krig Dansk afdeling af WRI, se denne
APN	Novosti Press Agency
ARA	Action Révolutionnaire Antiraciste Antiracistisk Revolutionær Aktion
AUC	Aalborg Universitetscenter
B&W	Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri A/S
BOML	Boligorganisation Marxister-Leninister
BRIS	Børns Rettigheder I Samfundet
BUPL	Børne- og Ungdomspædagogernes Landsorganisation
BZ	Besetze Besæt
CCC	Cellules Communistes Combattants Kæmpende Kommunistiske Celler
CIA	Central Intelligence Agency Den Centrale Efterretningstjeneste
CMEA	Council for Mutual Economic Assistance Rådet for Gensidig Økonomisk Assistance
CND	Campaign for Nuclear Disarmament Kampagnen for Atomvåbenafrustning
COMECON	Council for Mutual Economic Aid Rådet for gensidig Økonomisk Bistand
COSEC	Coordinating Secretariat of National Unions of Students Koordinationssekretariatet for de Nationale Studerterorganisationer
DA	Demokratisk Alliance
DANIDA	Danish International Development Authority Den Danske Internationale Udviklingsmyndighed
DASF	Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund
DDK	Danmarks Demokratiske Kvindeforbund
DDR	Deutsche Demokratische Republik Den Tyske Demokratiske Republik, Østtyskland
DDV	De Danske Vietnamkomitéer

DGS	Danske Gymnasieelevers Sammenslutning
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
DKU	Danmarks Kommunistiske Ungdom
DNSU	Danmarks nationalsocialistiske Ungdom
DSF	Danske Studerendes Fællesråd
DsU	Danmarks socialdemokratiske Ungdom
DSVK	De Storkøbenhavnske Vietnam Komitéer
DUF	Dansk Ungdoms Fællesråd
DUV	Demokratisk Ungdoms Verdensforbund
EEC	European Economic Community Det Europæiske Økonomiske Fællesskab
EF	De Europæiske Fællesskaber
EFTA	European Free Trade Area Den Europæiske Frihandelssammenslutning
EMS	Det Europæiske Monetære System
END	European Nuclear Disarmament Europæisk Atomvåbenafrustning
EPS	Det Europæiske Politiske Samarbejde
ESU	Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg
ETA	Euskadi Ta Askatasuna Den Baskiske Befrielsesbevægelse
EU	Den Europæiske Union
EURATOM	European Atomic Energy Community Det Europæiske Atomenergi-Fællesskab
EØF	Det Europæiske Økonomiske Fællesskab
FCR	Forsvarets Central Radio
FDGB	Freier Deutscher Gewerkschaftsbund Det Frie Tyske Fagforbund (DDR's LO)
FDJ	Freie Deutsche Jugend Den Frie Tyske Ungdom
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
FfF	Fagbevægelsen for Fred
FN	De Forenede Nationer
FNL	Front National de Libération Sydvietnams Nationale Befrielsesfront
FTF	Fællesrådet for danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer
FUGA	Faglig Ungdoms Gruppe af Arbejdsløse

GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije Øverste Efterretningsdirektorat, Sovjetunionens militære efterretningstjeneste
HK	Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund
HVA	Hauptverwaltung Aufklärung
IB	Informations Bureauet
IBRD	The International Bank for Reconstruction and Development Den Internationale Bank for Genopbygning og Udvikling, Verdensbanken
ICC	International Information Center
ID	International Department Det Internationale Departement
IF	Internationalt Forum
ILCI	International Liaison Committee of Intellectuals Den Internationale Forbindelseskomité for Intellektuelle
IMF	The International Monetary Fund Den Internationale Valutafond
INF	Intermediate Nuclear Forces Mellemdistancemissiler
IRA	Irish Republican Army Den Irske Republikanske Hær
IS	Internationale Socialister
ISC	International Students Conference Det Internationale Studenterråd
IUS	International Union of Students Den Internationale Studenterunion
JM	Justitsministeriet
KAF	Kommunistisk Arbejder Forbund
KAK	Kommunistisk Arbejds Kreds
KAP	Kommunistisk Arbejderparti
KDV	Kvindernes Demokratiske Verdensforbund Dansk afdeling af WIDF, se denne
KE	Københavns Politis Afdeling E (Efterretningstjenesten)
KFml	Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Komitéen for den statslige sikkerhed, Sovjetunionens hemmelige statspoliti

KmA	Kampagnen mod Atomvåben
Komm.S.	Kommunistiske Studenter
KRIM	Foreningen for Human Kriminalpolitik
KUF	Kommunistisk Ungdoms Forbund
KUml	Kommunistisk Ungdom Marxister-Leninister
LAK	Landssammenslutningen af Kursusstuderende
LDK	Landsforeningen af Danske Klubfolk
LLO	Lærlingenes Landsorganisation
LO	Landsorganisationen i Danmark
LSF	Landsforeningen af Socialpædagoger
MfS	Ministerium für Staatssicherheit Ministeriet for Statssikkerhed
MLE	Marxistisk-Leninistisk Enhedsfront
MLF	Multilateral Force Den Multilaterale Styrke
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola Folkebevægelsen for Angolas Befrielse
NA	National Archives, College Park, Maryland Det amerikanske nationalarkiv
NATO	North Atlantic Treaty Organization Den Nordatlantiske Traktats Organisation
NGO	Non-Governmental Organization Ikke-statslig Organisation
NLF	National Liberation Front Nationale Befrielsesfront (i Sydvietnam)
NSC	National Security Council Det Nationale Sikkerhedsråd
NtA	Nej til Atomvåben
NUS	National Union of Students Den Nationale Studenterunion
OEEC	Organization for European Economic Cooperation Den Europæiske Økonomiske Samarbejdsorganisation
OOA	Organisationen til Oplysning om Atomkraft
PET	Politiets Efterretningstjeneste
PFLP	Popular Front for the Liberation of Palestine Folkefronten til Palæstinas Befrielse
PLO	Palestinian Liberation Organisation Den Palæstinensiske Befrielsesbevægelse

PML	Pædagogisk Medhjælper Forbund
RA	Rigsarkivet
RAF	Rote Armee Fraktion
	Den Røde Hærs Fraktion
RB	Retsbøger
REA	Rigspolitechefens Efterretningsafdeling
RG59	Record Group 59
RS	Revolutionære Socialister
RSF	Revolutionære Socialisters Forbund
RSU	Regeringens Sikkerhedsudvalg
RU	Radikal Ungdom
RUC	Roskilde Universitetscenter
RZ	Revolutionäre Zellen
	Revolutionære Celler
SAK	Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed
SAM	Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme
SAP	Socialistisk Arbejderparti
SDI	Strategic Defence Initiative
	Det Strategiske Forsvarsinitiativ
SDS	Students for a Democratic Society
	Studenter for et Demokratisk Samfund
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
	Tysklands Socialistiske Enhedsparti
SF	Socialistisk Folkeparti
SFU	Socialistisk Folkepartis Ungdom
SiD	Specialarbejderforbundet i Danmark
SL	Socialpædagogisk Landsklub
SNU	Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg
SOAK	Socialistisk Aktion
STASI	Staatssicherheitsdienst
	Statssikkerhedstjeneste (MfS)
STM	Statsministeriet
SUF	Socialistisk Ungdoms Forum
SUF	Socialistisk Ungdoms Forening
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiske Parti
TASS	Telegrafnoje agentstvo Sovetskogo Sojusa,
	Sovjetunionens Telegrambureau
UM	Udenrigsministeriet

UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USSR	FN's organisation for undervisning, videnskab og kultur Union of Soviet Socialist Republics Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker, Sovjetunionen
VS	Venstresocialisterne
VSU	Venstresocialisternes Ungdom
WAPA	Warszawapagten
WAWF	World Association of World Federalists Verdensføderalistbevægelsen Een Verden
WCPP	World Committee of Partisans of Peace Verdenskomitéen for Fredens Partisaner
WFDY	World Federation of Democratic Youth Demokratisk Ungdomsverdensforbund
WFTU	World Federation of Trade Unions Verdensforbundet af Fagforeninger
WFY	World Federation Youth Verdensføderalistbevægelsens ungdomsafdeling
WIDF	Women's International Democratic Federation Kvindernes Demokratiske Verdensforbund (KDV)
WPC	World Peace Council Verdensfredsrådet
WRI	War Resisters International Den internationale organisation, som Aldrig Mere Krig var tilsluttet
WU	Wamberg-udvalget
WFY	World Federalist Youth
WYF	World Youth Forum
ØK	Østasiatisk Kompagni
ØMU	Den Økonomiske og Monetære Union

SKEMAER OG TABELLER

Skemaer

1. Skematisk oversigt over frontorganisationer (Koncipist ikke kendt).
2. Skematisk oversigt over SUKP's forsøg på påvirkning af meningsdannelsen i Danmark: "Subversiv aktivitet udført af Sovjetunionens Kommunistiske Parti i visse europæiske lande" (PET, 1981).
3. Oversigt over kommunistiske organisationers forbindelser udfærdiget i forbindelse med Verdensfredskongressens afholdelse 1986: The organizational structure of communist influence on the preparatory work (PET, 1986).
4. Skematisk oversigt over DDR's forsøg på påvirkning af meningsdannelsen i Danmark (PET, 1982).
5. BZ-bevægelsens udvikling (PET, udateret).
6. BZ-bevægelsens politiske netværk (PET, udateret).

Tabeller

1. Anholdte under verdensbankurolighederne: alders- og erhversfordeling (PET, 1970).
2. Besatte huse og BZ-tilholdssteder i København, 1981-1994 (Karpantschof & Mikkelsen, 2002).

3. BZ-bevægelsens aktionsmål 1981-1994; antal aktioner i pct. (Karpantschof & Mikkelsen, 2002).

1. INDLEDNING

I PET-kommissionsloven (lov nr. 359 af 2. juni 1999) hedder det, at Undersøgelseskommissionen vedrørende Politiets Efterretningstjeneste (herefter: Kommissionen) har til opgave at undersøge og redegøre for politiets efterretningsvirksomhed i perioden 1945-89 inden for tre områder: 1. politiske partier, 2. faglige konflikter og 3. politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark. Desuden skal Kommissionen undersøge og redegøre for karakteren af de aktiviteter i disse miljøer, der i den nævnte periode var baggrunden for politiets efterretningsvirksomhed på dette område.¹ Det er på denne baggrund, at Kommissionen i det følgende redegør for væsentlige dele af PET's overvågning af det tredje af de nævnte hovedområder, nemlig politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark.

Kronologisk dækker undersøgelsen det meste af den kolde krig, idet tyngdepunktet i fremstillingen er fra omtrent 1960 til 1989. PET var ganske vist interesseret i politisk-ideologiske bevægelser og grupperinger allerede i slutningen af 1940'erne og i 1950'erne. Imidlertid var det i de første ca. 15 efterkrigsår tilfældet, at hovedparten af protestmiljøerne i Danmark udgjordes af DKP'ere og diverse såkaldte frontorganisationer. Med frontorganisationer menes der i PET's jargon organisationer, som over for offentligheden fremstod upolitisk eller tværpolitisk, idet organisationen angiveligt arbejdede for at fremme en idé eller et mål, der kunne vinde sympati i brede dele af befolkningen, f.eks. verdensfredens bevarelse, men hvis virkelige mål var at fremme sovjetiske synspunkter og dermed underminere de bestående vestlige samfund. PET var fra den tidligste kolde krig opmærksom på, at danske kommunister muligvis fremmede sovjetiske synspunkter i Danmark,² og det synes at have været et fællestræk for flere frontorga-

1 "Lov om undersøgelse af politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område og af de aktiviteter, der var baggrunden for denne virksomhed", § 3.

2 JM, P.O.-sag: "Kommunistiske frontorganisationer repræsenteret i Danmark", udateret men antagelig fra 1956. Om PET's overvågning af kommunistiske frontorganisationer, se Kommissionens beretning, bind 6.

nisationer, f.eks. Fredens Tilhængere i Danmark, Kvindernes Demokratiske Verdensforbund (KDV), Demokratisk Ungdoms Verdensforbund (DUV) og Den Internationale forening af Demokratiske Jurister, at de indledningsvist opnåede en vis tilslutning, hvorefter de, grundet deres kommunistiske sympatier, mistede deres appel i den brede offentlighed. Parallelt hermed indtraf der i Danmark et politisk nybrud i sidste halvdel af 1950'erne og i 1960'erne, da det såkaldt nye venstre spirede frem. Det nye venstre var et heterogent fænomen med mange, ofte forskellige politiske synspunkter.³ Imidlertid var det fælles for de omfattede miljøer, at de stillede sig afvisende over for centrale aspekter af Danmarks udenrigspolitik, bl.a. det danske alliancemedlemskab (fra 1949) og de politiske tiltag, der fulgte heraf, samt det danske EF-medlemskab (fra 1973). Desuden stillede det nye venstre sig skeptisk over for væsentlige dele af dansk politik i diverse internationale organisationer (f.eks. i Verdensbanken og i Valutafonden). Det var især med afsæt i det nye venstre, at der fra 1960'ernes begyndelse frem til den kolde krigs afslutning etableredes en lang række politisk-ideologiske grupperinger og bevægelser, der stod i opposition til det bestående og i al fald til centrale aspekter af dansk udenrigspolitik.

Nærværende bind beskriver og analyserer de væsentligste dele af PET's overvågning og efterforskning mod politisk-ideologiske organisationer/bevægelser under den kolde krig. Det skal dog indledningsvist understreges, at der beror yderligere et antal emnesager i PET's arkiv inden for kategorien politiske bevægelser, oppositionelle miljøer og NGO'ere (non-governmental organization, ikke-statslig organisation), f.eks. NOAH, Mellempfolkeligt Samvirke, Amnesty International og Landsforeningen Danske Flygtningevenner. Emnesager på disse og andre organisationer og grupperinger rummer primært almindeligt tilgængeligt publiceret materiale, f.eks. avisartikler, samt tryksager offentliggjort af de pågældende organisationer, f.eks. pjecer, plakater og temaaviser og lignende. Desuden beror der undertiden såkaldt overskudsinformation fra PET's andre efterforskningssager.⁴ Hovedparten af de organisationer og NGO'ere, om hvilke der er oprettet emnesager i PET's arkiv, har således ikke været genstand for selv-

3 Desuden er det i dag en vurdering i forskningen, at der ses flere generationer inden for det nye venstre. Vedr. det nye venstre i Danmark se Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen, *1968 – det der fulgte* (Gyldendal, 2008), s. 21-28; Thomas Ekman Jørgensen, "Hinsides kommunismen – det Nye Venstre og dets udløbere", *Arbejderhistorie* 2004/4, s. 91-103.

4 Om begrebet overskudsinformation (i juraen: tilfældighedsfund), se Kommissionens beretning, bind 4.

stændig efterforskning. Emnesagernes oprettelse har antagelig væsentligst tjent til, at PET i givne tilfælde hurtigt har været i stand til at opnå viden om, hvilke målsætninger diverse organisationer og grupperinger har haft.⁵

Den foreliggende fremstilling er i langt overvejende grad baseret på PET's arkiv. Der er således anvendt relevante emnesager, personsager, administrative sager, kildesager, operationssager samt aftalemapper, juristernes kopimapper foruden Faktagruppens materiale, det vil sige materiale fra PET's arkiv, der blev systematiseret af PET i 1990'erne. Ydermere er anvendt det såkaldte Gordijevskij-materiale, det vil sige akter af sovjetisk og anden udenlandsk proveniens foruden debriefinger af den sovjetiske KGB-officer Oleg Gordijevskij tilgået PET.⁶ I forlængelse heraf er også anvendt det såkaldte Mitrokhin-materiale, det vil sige resumeer af visse af KGB's kilder, som KGB-arkivaren Mitrokhin nedskrev og smuglede ud fra arkivet fra begyndelsen af 1970'erne til 1984. Desuden er anvendt PET's såkaldte emnekort, det vil sige kartotekskort med summariske noteringer af oplysninger om diverse politiske miljøer, der er tilført PET. Det gælder for emnekortene, at det oftest ikke er muligt at se, hvad der ligger til grund for de noterede oplysninger. Derfor må emnekortene anvendes med betydelig varsomhed. Når de alligevel enkelte steder er anvendt, har det sin forklaring i, at i de tilfælde hvor det underliggende materiale er makuleret, kan emnekortene være den eneste kilde til, hvilke oplysninger om et givet politisk miljø PET måtte have været i besiddelse af. Endvidere er anvendt Wamberg-udvalgets referater, foruden referaterne fra Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg beroende i Udenrigsministeriets arkiv samt Regeringens Sikkerhedsudvalg fra Statsministeriets arkiv. Hvorudover er der inddraget kilder fra Justitsministeriets arkiv, f.eks. de såkaldte P.O.-sager. I visse tilfælde er oplysningerne i PET's og Justitsministeriets akter suppleret med dokumenter fra det amerikanske udenrigsministeriums arkiv (State Department). Desuden er der inddraget akter fra NATO Special Committee samt akter fra Stasis arkiver, hvoraf nogle er beroende i PET's arkiv. Yderligere er anvendt Knud Thestrups dagbøger, der er beroende i Rigsarkivet, og fra Københavns Byret er anvendt retsbøger, der rummer oversigter over by-

5 Hermed er besvaret folketingsspørgsmål nr. 168: "Er der medlemmer af "Amnesty International", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?" og folketingsspørgsmål nr. 169: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "Amnesty International, har afholdt?". Desuden er besvaret folketingsspørgsmål nr. 204: "Hvilke organisationer blev overvåget/registreret i perioden 1964-68?"

6 Om Kommissionens kildekritiske overvejelser og samlede bedømmelse af det såkaldte Gordijevskij-materiale, se Kommissionens beretning, bind 7 og bind 13.

rettens tilladelser til at foretage f.eks. telefonaflytninger. Sidstnævnte materiale er inddraget for at kontrollere, om PET i alle tilfælde har haft rettens godkendelse til at foretage de gennemførte indgreb. Endvidere er i vid udstrækning anvendt Kommissionens afhøringer af forhenværende (og nuværende) embedsmænd fra ministerierne og fra PET. I forlængelse heraf er der i fremstillingen anvendt samtidigt offentligt tilgængeligt materiale, f.eks. aviser og tryksager. Endelig har Kommissionen ført samtaler med personer fra de overvågede miljøer. En enkelt af disse samtaler er anvendt i nærende bind.

Til gengæld er der ikke anvendt materiale fra de overvågede miljøer. Dette er der flere årsager til. For det første er der allerede offentliggjort betydelig forskning og anden litteratur, der redegør for disse miljøers historie på baggrund af miljøernes egne arkiver. Den vel nok mest centrale fremstilling er i den sammenhæng Søren Hein Rasmussens publicerede ph.d.-afhandling *Sære alliancer*. Der er tale om et pionerarbejde, som beskriver et større antal protestmiljøer og folkelige bevægelser under den kolde krig. To andre centrale fremstillinger er Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussens *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972* og Klaus Jørgensens *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*.⁷ Det er et fællestræk for de tre nævnte fremstillinger, at de, som de første fremstillinger, placerer de undersøgte bevægelser i forhold til hinanden, ligesom de redegør for og beskriver nogle væsentlige drivkræfter bag de skildrede bevægelser.

En anden årsag til, at fremstillingen ikke er baseret på materiale fra de overvågede miljøer, er, at det ikke altid har været muligt for Kommissionen at få adgang til det efterspurgte materiale. F.eks. har det ikke været muligt at opnå tilladelse til at anvende Ib Nørlands dagbøger, skønt han var en central aktør i DKP, der under hele den kolde krig søgte at opnå indflydelse i flere af de overvågede miljøer.

Det vil fremgå nedenfor, at der undertiden ses en vis uoverensstemmelse mellem, hvordan den eksisterende litteratur har fremstillet historien om de venstreorienterede miljøer, og hvordan PET karakteriserede disse. Der er således en tendens til, at dele af litteraturen fremstiller de overvågede miljøer med elemen-

7 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997); Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972* (Odense Universitetsforlag, 1991); Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik. Med særligt henblik på Kampagnen mod Atomvåben 1960-68* (Odense Universitetsforlag, 1973).

ter af sympati og undertiden som ofre for myndighedernes ageren,⁸ mens PET med sin mere skeptiske tilgang til miljøerne især var optaget af, hvorvidt der fra disse udgik aktiviteter, der var i strid med den lovlige samfundsorden. Da det er en vigtig opgave for Kommissionen at beskrive og analysere PET's overvågning, betyder det, at der i det følgende kan forekomme en del uoverensstemmelser mellem den foreliggende beskrivelse og den eksisterende litteratur. En anden forklaring på uoverensstemmelserne mellem dele af den eksisterende litteratur og PET's fortolkninger skal antagelig søges i, at de nævnte tolkninger beror på forskelligt kildemateriale. En tredje forklaring er antagelig, at PET ikke havde til opgave at beskrive de dele af de overvågede miljøers aktiviteter, der var udtryk for lovlig/fredelig politisk aktivitet. Som sådan beskriver nærværende fremstilling kun et hjørne af aktiviteterne i de overvågede miljøer, om end et vigtigt hjørne.

Nedenfor vil der blive redegjort for PET's overvågning af de væsentligste politisk-ideologiske prægede grupperinger og bevægelser i Danmark under den kolde krig. Første hovedkapitel skildrer PET's overvågning af to organisationer, Kampagnen mod Atomvåben 1960-67 og Organisationen til Oplysning om Atomkraft 1974-89, der stillede sig afvisende over for udvikling og brug af kernekraft, hvad enten det var til militære eller civile formål. Herefter følger en skildring af overvågningen af Vietnambevægelsen fra 1965 til 1976. I forlængelse heraf bringes et kapitel om PET's overvågning af de bestræbelser, den antiimperialistiske danske venstrefløj gjorde for at markere Verdensbankens og Valutafondens årsmøde i København i 1970. Enkeltpersoner med tilknytning til dette politiske miljø offentliggjorde flere måneder inden årsmødets afholdelse, at de ville forsøge at forhindre dets gennemførelse. Dette lykkedes ikke, men Danmark blev under mødet genstand for de mest omfattende uroligheder siden besættelsen.⁹

8 Det gælder f.eks. Jørgen Jepsen, "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?" i Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986), s. 275-315; Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, red. Jette Gotlieb, Ole Krarup, Hanne Reumert og Mille Rode (Tiderne skifter, 1995); René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark* (Aarhus Universitetsforlag, 2002); Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008).

9 Se f.eks. Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*. Gyldendal og Politikens Danmarks-historie, bd. 15 (Gyldendal og Politiken, 2005), s. 57-59.

Nogle af personerne fra Verdensbankurolighederne var kendte af PET fra den overvågning af studenterpolitiske bevægelser samt landets universiteter og hø-jere læreanstalter, der skildres i et efterfølgende kapitel. Derpå følger to kapitler om PET's overvågning af de politiske miljøer, der stillede sig afvisende over for Danmarks deltagelse i de europæiske fællesmarkedsbestræbelser og det militære samarbejde i NATO. Afslutningsvis følger en beskrivelse af PET's overvågning af det politiske miljø, der havde sin rod i den såkaldte slumstormerbevægelse i 1970'erne, og som i 1980'erne udviklede sig til den såkaldte BZ-Brigade.

2. KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN 1960-1967 OG ORGANISATIONEN TIL OPLYSNING OM ATOMKRAFT 1974-1989

Den kolde krig, atomoprustning og dansk kernevåbenpolitik, 1940'erne og 1950'erne

Den kolde krig begyndte som en politisk og ideologisk konflikt mellem to systemer, der betragtede sig som hinandens modsætninger. Med Berlinblokaden i 1948-49 udviklede striden sig imidlertid til at være en konflikt, hvor der også var risiko for militære sammenstød. Det stod klart, da USA under blokaden efter anmodning fra den britiske udenrigsminister, Ernest Bevin, valgte at overføre 90 B-29 bombefly til Europa. Disse fly kunne bære kernevåben, skønt de ikke gjorde det. I Moskva kunne den politiske ledelse imidlertid ikke vide sig sikker på, hvorvidt det var tilfældet. Overførelsen af bombeflyene havde karakter af psykologisk krigsførelse og kunne i værste fald synes som et forvarsel om krig.¹⁰ Deployeringen er, som det hedder i et internationalt standardværk om den tidlige kolde krig, gået over i historien som USA's "eneste bevidste forsøg på forud for Koreakrigen at udnytte sit atomvåbenmonopol til at afskrække sovjetisk militær handlen."¹¹

Berlinblokaden bidrog til at fremme militariseringen og atomoprustningen

-
- 10 Carolyn Eisenberg, *Drawing the Line. The American Decision to Divide Germany, 1944-1949* (Cambridge University Press, 1996), s. 414, 415. Af de 90 fly blev 60 overført til Storbritannien, jf. Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity. The Stalin Years* (Oxford University Press, 1996, 1998), s. 49.
- 11 John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War* (Oxford University Press, 1987), s. 110. Citatet lyder i original "single deliberate attempt to exploit its atomic monopoly to deter Soviet military action prior to the Korean War."

under den kolde krig. Herom vidner omfanget af oprustningen i første halvdel af det 20. århundrede: I tiden op til første verdenskrig og i mellemkrigsårene udgjorde våbenudgifterne mellem 3 og 3,5 procent af verdens samlede produktion. Beregnet på samme måde udgjorde våbenudgifterne efter 1945 omtrent 6-8 procent.¹² Og ser man på typen af producerede våben, var der også tale om en påfaldende udvikling. Frem mod afslutningen på anden verdenskrig havde USA udviklet kernevåbnet og anvendt det i de afsluttende krigshandlinger mod Japan. I årene der fulgte, opstod der et våbenkapløb om fremstilling af kernevåbnene. Hvor krige hidtil havde haft potentiale til at blive verdensomspændende, men ikke altødelæggende, så fulgte der med de nye våben det perspektiv, at alt levende kunne tilintetgøres.¹³

Dette perspektiv tegnede sig ikke fra dag til anden, men var resultatet af en udvikling, hvor USA's og Sovjetunionens forhold til Europa spillede en nøglerolle. I slutningen af 1940'erne var det således en dominerende forestilling i flere vestlige landes regeringer, at en eventuel krig mellem Øst og Vest ville foregå på det europæiske kontinent, og at Sovjetunionen – på grund af sin konventionelle overlegenhed – ville være i stand til at besætte betydelige dele af Vesteuropa. Dette scenarium var en tungtvejende årsag til, at flere vesteuropæiske lande i 1948-49 ønskede USA tilknyttet Vesteuropa som forsvarsmagt. Etableringen af Atlantpagten i 1949 (fra 1950: NATO) må først og fremmest anskues i den sammenhæng, selvom der også var andre perspektiver bag alliancedannelsen.¹⁴ På dette tidlige tidspunkt i den kolde krig blev USA's militære enheder og kernevåbenmonopol af flere vesteuropæiske lande betragtet som en garanti mod et østligt overfald.¹⁵

I 1950'erne opprioriterede USA produktionen af kernevåbnene og fremmede udviklingen af brintbomben. Allerede i 1950 gjorde den amerikanske regering

12 Geir Lundestad, *East, West, North, South. Major Developments in International Politics since 1945* (Oxford University Press, 1999), s. 147.

13 Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 147-148.

14 Baggrunden for etableringen af Atlantpagten er et omdiskuteret emne. Poul Villaume har præsenteret en del af forskningen i *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1995), se især s. 61-64. Om britisk politik se John Kent, *Britisk Imperial Strategy and the Cold War* (Leicester University Press, 1993) samt Fraser J. Harbutt, *The Iron Curtain: Churchill, America and the Cold War, 1951-55* (Oxford University Press, 1986). Om Frankrigs position se John W. Young, *France, the Cold War and the Western Alliance, 1944-49* (Leicester University Press, 1990).

15 Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 151.

således det nationale sikkerhedsråds resolution 68 (NSC 68) til amerikansk politik. Dermed stod det klart, at USA's militære slagstyrke skulle svare til landets ambitioner, hvilket var en eufemisme for, at USA skulle være klodens stærkeste militærmagt. Med reference til Sovjetunionen var det en vurdering i resolutionen, at hvis ledelsen i Kreml ikke var overbevist om USA's styrke, ville amerikansk retorik fremstå som bluff.¹⁶ Den skærpede amerikanske politik var blandt andet et resultat af den internationale udvikling, hvor Sovjetunionen i 1949 havde detoneret sin første atombombe.

Væsentlig for den skærpede amerikanske politik var også, at Maos kommunister i 1949 havde besejret nationalisterne i Kina, hvorpå Kina "blev tabt" for den vestlige verden – som det hed i datidens jargon.¹⁷ Året efter – i 1950 – startede krigen i Korea, da nordkoreanerne angreb den sydlige del af landet, og netop denne konfrontation skulle blive vigtig, for med krigen blev det klart for omverdenen, at USA afviste at benytte sig af kernevåbnet, skønt der lå planer herfor. Det var under indtryk heraf, men også i lyset af usikkerheden om Tysklands fremtid, at den nye Eisenhower-administration i 1953 anlagde "New Look"-strategien. Et hovedelement heri var, at Sovjetunionen ikke måtte efterlades med det indtryk, at USA i tilfælde af militær konfrontation ville undlade at anvende kernevåben. Hvor inddæmningspolitikken under Truman-administrationen (1945-53) havde bestået i, at USA og dets allierede skulle svare igen på en given aggression i de regioner, hvor denne måtte finde sted, blev det Eisenhowers strategi, at en sovjetisk aggression eventuelt ville besvares med kernevåben – og måske endda i andre dele af verden.¹⁸

Oprustningen i USA havde sine klare paralleller i Sovjetunionen. Umiddelbart efter afslutningen på anden verdenskrig var Sovjetunionen bagud i forhold til USA, hvad angik produktion af kernevåben. Imidlertid var det i 1940'erne lykkedes Sovjetunionen at hverve en række spioner, der deltog i arbejdet med at udvikle den amerikanske atombombe under det såkaldte Manhattan-projekt. Disse spioner overdrog op gennem 1940'erne Sovjetunionen teknologisk viden til fremstilling af kernevåben, og allerede i 1949 detonerede Sovjetunionen som nævnt sin første atombombe. I de vestlige lande kom prøvesprængningen som

16 Richard Crockatt, *The Fifty Years War. The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991* (Routledge, 1995), s. 82-83.

17 Richard Crockatt, *The Fifty Years War*, s. 82.

18 Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 159.

et chok, idet man først havde ventet den et par år senere.¹⁹ Året efter, at USA i 1952 havde prøvesprængt sin første brintbombe, fulgte i 1953 en tilsvarende prøvesprængning fra sovjetisk side. Denne nye prøvesprængning var udtryk for, at Sovjetunionen var kommet i besiddelse af betydelig teknologisk og videnskabelig kundskab.²⁰ Men ikke nok med det: I 1957 var Sovjetunionen kommet så vidt, at det affyrede sit første missil med interkontinental rækkevidde. Dermed kunne Sovjetunionen reelt true USA med et kernevåbenangreb på det amerikanske fastland. Og i oktober 1957 sendte Sovjetunionen den første Sputnik-satellit i kredsløb. Især denne sidste handling vakte opsigt i de vestlige lande. Snart var det en udbredt opfattelse, at USA havde mistet sin teknologiske overlegenhed.²¹

Danmarks ønske om at blive optaget i Atlantpagten var en følge af, at det ikke lykkedes Norge, Sverige og Danmark at nå til enighed om et nordisk forsvarsforbund i 1948-49.²² Med tilslutningen til Atlantpagten, april 1949, var Danmarks kernevåbenpolitik dog ikke afklaret, og i første omgang var spørgsmålet end ikke aktuelt. Umiddelbart gjaldt det for Danmark om at opruste konventionelt. Mellem 1948 og 1953 blev landets forsvarsbudget således tredoblet fra ca. 300 til ca. 900 millioner kroner årligt.²³ Med "New Look"-strategien tematiseredes imidlertid spørgsmålet om, hvorvidt NATO-landenes forsvar skulle atomoprustes. Et første skridt blev taget i 1954, da NATO-rådet gjorde resolutionen "MC 48" til

19 De vel nok mest kendte spioner var Rosenberg-ægteparret. Et andet kendt eksempel var den tyskfødte fysiker med britisk statsborgerskab Klaus Fuchs. Se hertil "Rosenberg, Julius" og "Fuchs, Emil Julius Klaus", Norman Polmar and Thomas B. Allen (eds.), *The Encyclopedia of Espionage* (Gramercy Books, 1997, 1998), s. 474-475, 223-224; David Holloway, "The Soviet Union and the Origins of the Arms Race" i Melvyn P. Leffler and David S. Painter (eds.), *Origins of the Cold War. An International History* (Routledge, 1994, 1995), s. 95-106, især s. 103-104. Flere andre sovjetiske spioner med tilknytning til atomoprustningen er omtalt i John Earl Hayes and Harvey Klehr, *Venona. Decoding Soviet Espionage in America* (Yale University Press, 1999), s. 287-330.

20 Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 159.

21 Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 161.

22 De nordiske forsvarsforhandlinger og baggrunden for Danmarks optagelse i Atlantpagten er skildret flere steder. Den hidtil seneste fremstilling er Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 5 (Gyldendal, 2005), s. 91-125.

23 Danske forsvarsbidrag i 1950'erne er behandlet flere steder, men mest grundigt i Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, kap. 5, s. 277-390. Om det forsvarsøkonomiske aspekt se også Leon Dalgas Jensen, "NATO og danske økonomisk-politiske interesser 1949-56", Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, (Jurist- og Økonomiforbundets Forlag 1991) s. 83-118; samme "Dansk forsvar og Marshallplanen 1947-1960", *Historisk Tidsskrift* (1991), 91, hft. 1, s. 457-504.

alliancens vedtagne politik. Ifølge ”MC-48” ville alliancelandene – men beslut-
tet af amerikanerne – kunne anvende kernevåben på det europæiske fastland i
tilfælde af militær konfrontation.²⁴ Tre-fire år senere – fra 1957-58 – påbegyndte
NATO-landene offentligt at debattere en mulig atombevæbning af det atlantiske
forsvar. Den offentlige debat i Danmark tog til i begyndelsen af 1957, da USA
erklærede at ville stille raketter, der kunne armeres med kernevåben, til rådigh-
hed for NATO-landene (Nike Hercules- og Honest John-raketter). Dansk ker-
nevåbenpolitik blev afgjort under folketingsvalgkampen i forsommeren 1957, da
statsminister H.C. Hansen (S) udtalte, at Danmark ikke var blevet tilbudt kerne-
våben, og at hvis tilbuddet var kommet, ”Saa føler jeg mig personligt overbevist
om, at vi ville have svaret nej tak!”²⁵

Siden 1957 har det været dansk politik ikke at acceptere kernevåben på dansk
jord, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at spørgsmålet har været uden poli-
tisk interesse. I 1960’erne var kernevåbnene det centrale tema for tiårets fredsbe-
vægelse, og i 1980’erne blev spørgsmålet på ny et varmt emne med diskussionerne
om Norden som kernevåbenfri zone. Endelig blev spørgsmålet om dansk kerne-
våbenpolitik nærværende, da det i midten af 1990’erne blev kendt, at H.C. Han-
sen i 1950’erne havde accepteret, at USA oplagrede kernevåben i Grønland.²⁶

Kampagnen mod Atomvåben

Våbenkapløbet og navnlig atomoprustningen vakte bekymring i brede kredse.
Oprindeligt havde især naturvidenskabsfolk været skeptiske over for udviklin-
gen. I 1946 dannede således Albert Einstein og Leó Szilárd foreningen The Emer-
gency Committee of Atomic Scientists, hvis formål var dels at advare politikere
og offentlighed om risiciene ved udviklingen af kernevåbnene, dels at fremme
en fredelig brug af atomenergien. Fire år senere – i 1950 – udfærdigede Niels
Bohr et åbent brev til FN, hvori han opfordrede Øst og Vest til at dele deres

24 Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 72.

25 Citeret efter *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, bd. 1 (Dansk
Institut for Internationale Studier, 2005) s. 205.

26 Dansk kernevåbenpolitik og Grønland herunder det såkaldte H.C. Hansen-papir er behandlet i
Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68 (DUPI, 1997). Nor-
den som kernevåbenfri zone i 1980’erne er behandlet i Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt enga-
gement*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2004), s. 317-323; *Danmark under den
kolde krig*, bd. 3, s. 141-171.

forskningsresultater inden for kernefysikken med hinanden.²⁷ Og i slutningen af 1950'erne opfordrede den amerikanske nobelpristager Linus Pauling – sammen med omtrent 9.000 andre videnskabsfolk – FN til at bringe de tilbagevendende atombombeprøvesprængninger til standsning.²⁸

Naturvidenskabsfolkenes bekymring over kernevåbnene forplantede sig i løbet af en årrække til den vestlige offentlighed. I 1958 opstod der i Vesttyskland en fredsbevægelse under navnet Kampf dem Atomtod (Kamp mod Atomdøden), efter at den vesttyske regering i marts måned havde godkendt at atombevæbne det vesttyske forsvar.²⁹ I Storbritannien opstod der samme år en fredsbevægelse under navnet CND (Campaign for Nuclear Disarmament, Kampagnen for Atomvåbenafrustning).³⁰ Året efter, i 1959, fulgte etablering af The European Federation against Nuclear Arms (Den Europæiske Sammenslutning mod Kernevåben), der var et internationalt samarbejdsorgan for de europæiske atomkampagner.³¹ Og i USA dannedes organisationen The National Committee for a Sane Nuclear Policy (Den Nationale Komité til fremme af en Fornuftig Atomvåbenpolitik).³²

Den almindelige bekymring over atomoprustningen var et fænomen, der også gjorde sig gældende i Danmark. Da Danmark i 1959 og begyndelsen af 1960 modtog Nike Hercules- og Honest John-raketter – der dog ikke var armeret med atomare sprænghoveder – havde en kreds af aktivister, organiseret i den pacifistiske fredsorganisation Aldrig mere Krig (1929-), gennemført demonstrationer. Blandt aktivisterne var den dengang 28-årige Carl Scharnberg, der tidligere havde gjort sig bemærket som forfatter dels til en antimilitaristisk roman betitlet *Branden* (1956), dels til en artikel om konsekvenserne af at være

27 Om Bohrs aktivisme og kernevåbenpolitikken samt Einstein og Szilárds bekymring for, hvordan atomenergien kunne udnyttes, se generelt Wilhelm Christmas-Møller, *Niels Bohr og atomvåbnet* (Vindrose, 1985). Allerede i 1944 havde Bohr gennem den britiske regering forsøgt at få den amerikanske Roosevelt-administration til at arbejde for en blandt de allierede fælles anvendelse af atomenergien.

28 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 15.

29 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 11.

30 "Campaign for Nuclear Disarmament", John Ramsden (ed.), *The Oxford Companion to Twentieth-Century British Politics* (Oxford University Press, 2002), s. 93-94.

31 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 11.

32 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 18.

militærnægter.³³ Det følgende år, 1960, rejste Scharnberg til Storbritannien for i marts måned at deltage i en march fra Aldermaston, som lå mellem Bristol og London i det sydlige England, til London. CND stod som arrangør, og valget af Aldermaston som marchens begyndelsessted var begrundet med, at denne by var centrum for Storbritanniens kernevåbenproduktion. Marchen gjorde et stort indtryk, og efter at været kommet tilbage til Danmark skrev Scharnberg en kronik under titlen "Aldermaston-London 1960", hvori han berettede om den fire dage lange march, der havde sin destination på Trafalgar Square.³⁴ I tiden, der fulgte, arbejdede Scharnberg energisk for at etablere et dansk sidestykke til den engelske atomkampagne. Bestræbelserne lykkedes, da han i juli 1960 sammen med professorerne P.V. Glob, Jørgen Dich, Martin Ottesen, forfatterne Halfdan Rasmussen, Erik Knudsen samt højskolelærerne Svend Haugaard og Tage Hind dannede Kampagnen mod Atomvåben (herefter: KmA).³⁵

Ligesom den engelske atomkampagne var det KmA's foretrukne aktionsform at skabe opmærksomhed gennem marcher. I Danmark valgtes en rute fra Holbæk til København. KmA's storhedstid var årene fra 1960 til cirka 1963. I efteråret 1960 gennemførtes den første atommarch. Ved begyndelsen i Holbæk udgjorde deltagerne 800-900, men ved ankomsten i København var antallet kommet op på omtrent 5.000. KmA stillede ved denne lejlighed som krav, at der ikke måtte være kernevåben på dansk jord, at der skulle oplyses sagligt og reelt om følgevirkningerne af radioaktivt nedfald, at den danske regering skulle gøre sit yderste for, at Danmark ikke blev bombemål og endelig, at den danske regering skulle arbejde for et internationalt forbud mod anvendelse af kernevåben.³⁶ En betydelig del af det partipolitiske miljø tog på det tidspunkt afstand fra KmA. Dette gjaldt en del af Socialdemokratiet samt Det Konservative Folkeparti. Frygtscenariet synes at have været, at kommunisterne var de egentlige drivkræfter bag KmA, men

33 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997), s. 47.

34 Carl Scharnberg, "Aldermaston-London 1960" i Carl Scharnberg (red.), *Det kan nytte. Artikler og erfaringer 1960-65* (Borgen, 1965), s. 11-16. Oprindeligt bragt i *Demokraten*, der befandt sig på Socialdemokratiets venstrefløj. Se også *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 210-211.

35 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 16. Vedr. atomkampagnen se endvidere Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen, *1968 – og tiden der fulgte*, s. 29-33

36 Dette er beskrevet flere steder: Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 67; Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 16-17; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 49; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 212.

KmA's kritikere synes også at have været skeptiske over det forhold, at NATO overhovedet blev kritiseret. Om marchen i efteråret 1960 skrev den konservative folketingskandidat, generalmajor Erik Kragh, i Berlingske Tidende: "Med mørket rugende over de danske landeveje vandrer "atomhæren" mod vor hovedstad. Marxistiske medløbere og den defaitistiske skare ønsker hellere en skæbne under totalitært styre ...".³⁷ To dage forinden havde den konservative pressetjeneste hævdet, at det var "kommunisterne", der stod bag "atommarchen".³⁸ Tilsvarende synspunkter blev bragt til veje i socialdemokratiske skrifter.³⁹ Ifølge to tidligere undersøgelser af KmA's historie var sådanne beskyldninger grundløse, da bevægelsen blot virkede som et supplement til det almindelige parlamentariske liv, og den således alene forsøgte at påvirke Folketingets partier. KmA var – hedder det – en tværpolitisk aktivistbevægelse, idet det dog også betones, at SF programmatisk stod KmA nær.⁴⁰

Marchen i 1960 var nok en succes for KmA, men ikke en folkesag. Anderledes forholdt det sig med påskemarchen i 1961. Denne fik langt større gennemslag, antagelig fordi forholdet mellem Øst og Vest var blevet forværret i den mellem-liggende tid. For det første deltog 20-25.000 personer, da marchen afsluttedes i København. For det andet lykkedes det at råde en mindre del af det partipolitiske liv op. Således valgte det socialdemokratiske folketingsmedlem, kirkeminister Bodil Koch, at holde tale for de forsamlede masser, da marchen blev bragt til afslutning foran rådhuset i København. Ministerens budskab var, at der ikke var nogen forskel mellem KmA's krav om dansk kernevåbenfrihed og den danske politik. Regeringens politik var, anførte hun, at der ikke måtte være kernevåben på dansk jord i fredstid. Bodil Kochs optræden havde forlods givet anledning til en del kritik fra bl.a. konservativ side, idet en minister – hed det kritisk – ikke burde tale for demonstranterne.⁴¹ Denne for KmA positive udvikling fortsatte i 1962, da politikere fra alle politiske partier repræsenteret i Folketinget holdt taler for demonstranterne, da de ankom til København. Kampagnen var med andre

37 Citeret efter Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 68.

38 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 136.

39 Den socialdemokratiske venstrefløjssavis *Demokraten* var dog en undtagelse. Denne så mere positivt på KmA. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 213-214.

40 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 155, note 7; Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 52, 54.

41 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 70-71; Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 20; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 215.

ord blevet anerkendt som en politisk faktor, der måtte tages alvorligt. Også selv om formentlig en betydelig del af det politiske liv fortsat betragtede KmA med reservationer.⁴²

Hvor påskemarcherne de første år i det væsentlige havde været et hovedstadsfænomen, besluttede kampagneledelsen, at marchen i 1963 skulle forlægges til den sydlige del af Jylland fra Haderslev ned over grænsen til Vesttyskland. Denne begivenhed blev dog ikke slet så succesfuld som de foregående års marcher. Dels deltog blot omkring 2.500 personer. Dels fik begivenheden kun begrænset medieopmærksomhed. Fra vesttysk side afviste man endvidere at lade demonstranterne krydse grænsen.⁴³ Denne begyndende afmatning tiltog frem til 1967. I 1964 forsøgte KmA at præge valgkampen op til folketingsvalget, men dette synes i det væsentlige at være mislykkedes. Derefter engagerede kampagnen sig i at udgive og omdele pjecer. Desuden arrangerede KmA møder om kernevåbnene. Sluttelig tog aktivister fra KmA del i udenlandske demonstrationer og protestmarcher. I begyndelsen af 1967 traf kampagnens ledelse beslutning om at nedlægge sit kontor.⁴⁴ Der er flere forklaringer på KmA's afmatning, men vigtig var formentlig underskrivelsen af Moskva-traktaten (1963) om standsning af kerneprøvesprængninger i atmosfæren.⁴⁵ Desuden har det givet spillet en rolle, at den spirende Vietnambevægelse begyndte at appellere til de unge mennesker. Endelig kan man antage, at der har været et element af mode over den store tilslutning til KmA i begyndelsen af 1960'erne, og at denne mode efter et par år langsomt aftog.

Det er en vurdering i den eksisterende litteratur, at KmA havde "nogen betydning" for de socialdemokratiske regerings folkeoplysning om atomspørgsmålet. Desuden antages det, at KmA virkede som en katalysator for at engagere datidens ungdom i politisk arbejde og for de efterfølgende års aktivistbevægelser. Mere usikkert er det, om KmA fik nogen betydning for dansk kernevåbenpolitik. Opfattelsen synes at være, at Socialdemokratiets holdning til kernevåbnene blev mildt påvirket, om end det fremhæves, at flere andre faktorer også har spillet en rolle.⁴⁶ Klart står det imidlertid, at dansk kernevåbenpolitik var blevet lagt fast

42 *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 217; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 44.

43 *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 48-49.

44 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 9.

45 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 22.

46 Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*, s. 121 finder det vanskeligt at drage nogen entydig og sikker konklusion herom, men hans fremstilling peger i den retning. Johs. Nordentoft

i 1957, da det besluttedes, at Danmark ikke ønskede kernevåben på dansk jord "under de nuværende omstændigheder". Og eftersom atomkampagnens væsentligste krav var, at Danmark skulle være kernevåbenfrit, var der tale om et krav, der allerede var blevet indfriet af landets politikere.⁴⁷

PET's overvågning

PET var opmærksom på KmA lige fra dens oprettelse. Herom vidner et par dokumenter i PET's emnesag. Den 10. juni 1960 blev kampagnen dannet, og fem uger senere – den 16. august – udfærdigede en PET-medarbejder et par notater herom. Det fremgik, at KmA havde opbakning fra Aldrig mere Krig, Komitéen til Oplysning om Atomfaren, Danmarks demokratiske Kvindeforbund, Studenter-samfundet samt foreningen Militærnægterne i Gribskov. Det fremgik endvidere, at den nye sammenslutning havde truffet beslutning om at gennemføre en demonstration allerede i slutningen af oktober 1960.⁴⁸ I de følgende syv år blev KmA overvåget af PET. Det generelle indtryk, der dog er baseret på et meget spinkelt kildemateriale, er, at PET grundlæggende var interesseret i at vide, hvordan KmA stillede sig til Øst-Vest-konflikten. Var der tale om en kommunistisk frontorganisation, eller var KmA snarere en del af det miljø, der i årene, der fulgte, skulle omtales som det nye venstre? For at besvare dette spørgsmål ind-

og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 70-71 bekræfter den vurdering, og det anføres, at Socialdemokratiet gennem 1960'erne indtog en mere "klar, åben afstandtagen" til kernevåbnene, idet der henvises til en formulering fra 1972 af Krag om, at Socialdemokratiet skal være blevet påvirket af KmA. Den direkte sammenhæng mellem Socialdemokratiets politik og KmA's virke er dog vanskelig at dokumentere.

47 Vedr. dansk kernevåbenpolitik se Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 499-625; Jonathan Søborg Agger og Lasse Woldsgaard, "Den størst mulige fleksibilitet. Dansk atomvåbenpolitik 1956-1960", *Historisk Tidsskrift*, bd. 101, hft. 1 (2001), s. 76-108; Jonathan Søborg Agger og Lasse Woldsgaard, "Pro Memoria: Atombomben er vor ven. Den danske regerings stillingtagen til og reaktioner på atomvåbnenes integration i NATOs forsvarsstrategi 1949-1956", *Historisk Tidsskrift*, bd. 101, hft. 2 (2001), s. 393-433.

48 Endelig fremgik det, at Carl Scharnberg allerede var "kendt" af PET, det vil sige, at han var registreret, om end baggrunden herfor ikke fremgik. Scharnberg døde i 1994, og hans personsag er i dag makuleret. Det er derfor ikke muligt at konstatere, hvorfor han blev registreret. Det antages, at forklaringen kan være, at Scharnberg havde været militærnægter i 1950'erne. PET, emnesag: "Vedr. Demonstrationsmarch fra Holbæk til København", 16. august 1960. Samme sted, "Vedr. Demonstrationsmarch fra Holbæk til København", 16. august 1960.

hentede PET gennem årene oplysninger om KmA's programmatiske ståsted og om den skiftende personkreds, der udgjorde bevægelsens landsledelse. Samtidig blev der gjort notater om KmA's aktiviteter.

En af 1960'ernes markante protestbevægelser var Kampagnen mod Atomvåben. Idemand og frontfigur var fredsaktivisten Carl Scharnberg, der var inspireret af den britiske atomkampagne, Campaign for Nuclear Disarmament. PET vurderede i 1967 følgende: "Som en afrunding af indtrykket af KMA's virksomhed siden 1960 kan anføres, at det stort set hele tiden er lykkedes den vekslende ledelse at holde bevægelsen fri for yderligtgående, især kommunistisk, infiltration. Selv om der ved visse lejligheder fra kommunistisk side gjordes forsøg på at vinde indpas i kampagnen, lykkedes det aldrig rigtigt at få fodfæste...". Ovenfor ses "atommarchen" 20.-22. april 1962. (Arbejdermuseet og ABA).

Marcher og anden aktivitet

Det bevarede kildemateriale, der kan belyse PET's overvågning af KmA, er som nævnt fragmentarisk. Der er således kun bevaret et mindre antal kilder om KmA's virksomhed i perioderne 1960-62 og 1964-67. Det billede der kan skitseres af KmA's virke i den periode – demonstrationer, aktioner, publikations- og

oplysningsvirksomhed og forbindelse til udenlandske atomkampagner – svarer dog i det væsentlige til fremstillingerne i de eksisterende historiske undersøgelser.⁴⁹ Eksempelvis omtales i PET's akter en af KmA arrangeret demonstration under Cubakrisen i 1962, hvor atomkampagnen erklærede sin støtte til FN og argumenterede for afskaffelse af kernevåbnene. Ifølge PET havde demonstrationen udviklet sig derhen, at mellem 1.000 og 2.000 yngre mennesker efter demonstrationens afholdelse havde gennemført en ulovlig aktion foran den amerikanske ambassade, hvorpå der opstod uroligheder og gadeuorden. KmA fralagde sig efterfølgende ethvert ansvar for urolighederne, idet den, med PET's ord, erklærede, at ”man hellere ville opløse bevægelsen end at se den misbrugt politisk.”⁵⁰ PET synes ikke på det tidspunkt at have næret mistanke om, at KmA virkede for kommunisterne. PET's skildring af begivenheden forekommer realistisk og svarer til en vurdering i den eksisterende litteratur.⁵¹

PET's overvågning af atommarchen i 1963 kan fremstilles mere præcist, da tjenestens resumé over begivenheden er bevaret. Ifølge PET's oplysninger var marchen arrangeret af Scharnberg, Hind og Haugaard, der samtidig agiterede forholdsvis indgående herfor navnlig i provinsen. Et blandt flere virkemidler var ulovlig plakatoptklæbning. I Haderslev, hvor marchen skulle tage sit afsæt, blev der i den lokale presse opfordret til at støtte kampagnen økonomisk og til at deltage. PET noterede, at fem af underskriverne til denne opfordring var kendte fra fredsbevægelsen. Endvidere var to af underskriverne medlemmer af Det Radikale Venstre, fire var fra DKP eller sympatisører heraf, og endelig var tre kendte som SF'ere. De resterende 13 var ”politisk ukendte”, hvilket vil sige, at de ikke var opført i PET's kartoteker eller på tromlen.⁵² PET observerede endvidere, at der under marchen blev holdt taler af højskolelærer Uffe Gertsen og af Carl Scharnberg, men at ingen af disse agiterede kommunistisk eller vestfjendtligt. Endelig bemærkedes det i resuméet, at den sovjetiske ambassade overvågede arrangementet. Ifølge PET var således en TASS-korrespondent ved navn Ale-

49 Der henvises generelt til Klaus Jørgensen, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik*; Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer; Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 210-217; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 43-55.

50 PET, emnesag: Uddrag af beretning afsluttet januar 1963. ”KMA - KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN”, s. 2.

51 Begivenheden og debatten herom er kortfattet skitseret i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 45-47.

52 Vedr. PET's kartoteker og tromlesystemet, se Kommissionens beretning, bind 2 og bind 3.

ksandr Pavlov til stede ved marchens begyndelse. Resuméets forfatter formulerede det i ordene: ”I sin egenskab af pressemand har han utvivlsomt ”dækket” marchens forløb.”⁵³ Resuméets konklusion lød, at arrangementet var afviklet på uddramatisk vis og uden nogen kommunistisk tendens. Det er uvist, hvorfor PET har valgt at bevare den sammenfattende rapport om marchen i 1963, når tjenesten har makuleret resuméerne om de foregående marcher. En mulig forklaring er, at marchen i 1963 til forskel fra de foregående begivenheder ikke blot berørte danske anliggender, men knyttede an til det dansk-vesttyske forhold. En anden mulig forklaring kan være, at resuméet rummede bevaringsværdige oplysninger om sovjetisk virksomhed i Danmark.

Ud over det ovenfor anførte foreligger der kun spredte informationer om KmA's virksomhed. I en PET-notits udfærdiget den 24. januar 1967 hedder det dog, at KmA ville indstille sin virksomhed. Carl Scharnberg havde dagen forinden offentliggjort dette budskab i Fyens Stiftstidende, idet han samtidig havde opfordret KmA's aktivister til at gøre sig nyttige i den nydannede Vietnambevægelse.⁵⁴

KmA's politiske ståsted

PET var først og fremmest interesseret i, hvor den nye bevægelse befandt sig politisk. Det fremgår, at PET hurtigt kom til den erkendelse, at KmA ikke ønskede at være et redskab for kommunistisk propaganda. Det hedder i en af de tidligste notitser, at KmA offentligt havde tilkendegivet, at den var upolitisk, og der er ikke noget, der tyder på, at PET tvivlede på, at det var oprigtigt ment. I notitsen, der er fra 1961, betegnede PET således KmA's ledelse som ”en kreds af idealister, muligt pacifister, der stræber efter forbud mod atomvåben, og som ønsker at skabe en folkebevægelse mod kernevåben.” Alligevel var PET opmærksom på bevægelsen, da atomkampagnens ledelse ifølge PET ikke altid var bevidst om, at kampagnen blev forsøgt udnyttet af personer fra den yderste venstrefløj. Det hed således i notitsen fra 1961, at formanden for Selskabet Danmark-DDR, Esther Brinch, havde holdt tale ved atomkampagnens første demonstration i efteråret 1960, og at Brinch havde vendt ”sig stærkt mod Danmarks medlemskab af NATO”. PET konkluderede:

53 PET, emnesag: ”PÅSKEMARCHEN 1963 - OVERSIGT og RESUMÉ”, 28. maj 1963.

54 PET, emnesag: Notits, 24. januar 1967.

”I denne stræben efter en varig fred har organisationen ikke haft for øje, at den kan komme til at støtte kredse af politisk yderliggående personer, der herved har en let lejlighed til at udnytte organisationens arrangementer i politisk øjemed og til egen fordel.”⁵⁵

I vinteren 1960-61 havde KmA ifølge egne udsagn arrangeret omkring 300 møder. I en firesiders notits fra februar 1962 noterede PET, at KmA's kritik rettede sig mod såvel østlige som vestlige atomprøvesprængninger. KmA syntes således programmatisk at placere sig inden for det politiske spektrum, der benævnes det nye venstre.⁵⁶ Hvad angik kritikken af Øst, hed det, at KmA stod fadder til tre demonstrationer foran den sovjetiske ambassade i september 1961, hvor de fremmødte havde kritiseret Sovjetunionens atomprøvesprængninger, der ellers var sat i bero med de nedrustningsdrøftelser, som var påbegyndt mellem USA, Sovjetunionen og Storbritannien i oktober 1958. Ifølge notitsen havde DKP tilbage i 1960 udvist stor interesse for KmA, men denne interesse var angiveligt ophørt, da KmA havde arrangeret det første møde uden for den sovjetiske ambassade. Det hed i PET's notits:

”Om DKP's pludselige afstandtagen udtalte formanden for partiets københavnsledelse, Preben Henriksen, den 7. september 1961 på et aktivmøde bl.a., at DKP ikke havde deltaget i demonstrationerne den 1. september 1961, og at man ikke havde til hensigt at møde op til demonstrationer mod Sovjetunionen. Han anførte, at Sovjetunionen var blevet provokeret til at genoptage prøvesprængningerne, og at Sovjetunionens beslutning herom var et modstykke til NATO-politikken og Vesttysklands militarisme. Efter partiets mening var en demonstration mod Sovjetunionen en forfejlet aktion, som blandede årsag og virkning sammen, hvorved man kom til at skade den sag, som man ville gavne, nemlig fredens sag. Fra Kampagnens side har man ikke i noget tilfælde været interesseret i noget nærmere samarbejde med DKP, men tværtimod offentligt tilkendegivet, at man ikke ville engagere sig i partipolitisk arbejde ...”⁵⁷

PET's vurdering var således, at KmA politisk befandt sig i miljøet omkring det nye venstre, uden at man dog konstaterede nogen partirelation.

55 PET, mneseag: ”Organisationen Kampagnen mod Atomvåben”, 14. marts 1961.

56 Om det nye venstre som begreb se Thomas Ekmann Jørgensen, ”Hinsides kommunismen – det Nye Venstre og dets udløbere”, *Arbejderhistorie* 2004, nr. 4, s. 91-103, især s. 92-94.

57 PET, mneseag: ”Kampagnen mod Atomvåben”, 21. februar 1962, citeret s. 3.

Fra protestbevægelse til politisk parti?

Kampagneledelsen erklærede ganske fra bevægelsens opståen, at KmA var tværpolitisk, og at formålet var at påvirke meningsdannere og politiske partier til bl.a. at tage afstand fra kernevåbnene. I 1963 aktualiseredes imidlertid spørgsmålet, om KmA alligevel overvejede at omdanne sig til et politisk parti. Baggrunden var udviklingen i den britiske atomkampagne, CND, der som nævnt var et vigtigt forbillede for KmA. Oprindeligt havde det i 1958 været CND's mål at overbevise den britiske regering om at tage afstand fra kernevåbnene. Når dette var nået, bestod det næste i at få den britiske regering til at lægge pres på USA og Sovjetunionen, hvorefter disse to nationer også skulle tage afstand fra kernevåbnene.⁵⁸ Efter et par år med betydelig folkelig opbakning gennemløb bevægelsen imidlertid en politisk forandring, der endte i splittelse. Ved CND's dannelse havde dens fremtrædende skikkelser befundet sig på den britiske centrum-venstrefløj (f.eks. Labour-politikeren Michael Foot, filosofen og matematikeren Bertrand Russell samt historikeren A.J.P. Taylor), men fra cirka 1960 blev CND stadig mere radikaliseret. Et første signal herom kunne ses i 1960, da CND stillede krav om Storbritanniens udtræden af NATO. Samme år dannedes der inden for bevægelsen en 100 mand stor komité, der bekendte sig til ikke-voldelig civil ulydighed.⁵⁹ Ifølge PET's oplysninger var det i 1963 situationen, at "en hård kerne af professionelle marxister" forsøgte at "overtage og udnytte bevægelsen". Desuden var PET i besiddelse af oplysninger, der pegede på, at CND var på vej til at blive et "isolationistisk parti", hvis "inspiration er anti-amerikanisme, og hvis konkrete funktion, dersom udviklingen fortsætter i samme baner, bliver at virke som redskab for sovjet-politik". Under den britiske påskemarch i 1963 var den ellers rolige march forvandlet til en "højest ufredelig" begivenhed, hvor der blev spredt "flyveblade med aftrykte tekster fra et regeringsdokument om det britiske civilforsvars hemmelige planer i krigstilfælde."⁶⁰ Da det underliggende materiale er makuleret, vides det imidlertid ikke, hvad PET's oplysninger om de "professionelle marxisters" angivelige ønske om at overtage og udnytte CND byggede på.

I forlængelse af ovenstående hed det i PET's resumé over KmA's påske-

58 "Campaign for Nuclear Disarmament", John Ramsden (ed.), *The Oxford Companion to Twentieth-Century British Politics* (Oxford University Press, 2002), s. 93-94.

59 Ibid.

60 PET, emnesag: "PÅSKEMARCHEN 1963 - OVERSIGT og RESUMÉ", 28. maj 1963, s. 9.

march i 1963, at ”også den danske bevægelse for tiden synes udsat for visse indre brydninger.”⁶¹ Ifølge PET’s oplysninger var sammenhængen den, at ”visse kredse” arbejdede på at udvide kampagnens program til at blive et ”ANTI-Nato, ANTI-Europa, ANTI-forsvar o.s.v. – altså en tydelig venstreorienteret politisk stillingtagen til en række af tidens andre problemer.” Så vidt PET vidste, var den daværende ledelse ”i nogen grad” modstander af en sådan udvikling. Imidlertid havde KmA kort tid forinden erklæret, at hvis den danske regering accepterede en NATO-atomslogstyrke, ville KmA arbejde for, at Danmark skulle ud af NATO. PET’s vurdering lød: ”Hvorvidt den danske kampagne endeligt vil blive ledet ind i lignende baner, som den engelske kampagne for tiden bevæger sig ad, er vanskeligt at sige, og der har herhjemme ikke hidtil vist sig egentlige konkrete udslag af tilsvarende aktivitet, som udvist under den engelske påskemarch.”⁶²

Resuméet fra maj 1963 specificerede ikke, hvilke ”kredse” der arbejdede for at overtage kampagnen. Dette fremgik imidlertid af et notat fra september samme år. Gennem den seneste tid havde ikke alene DKU, men også DKP og SF, forsøgt at fremme et samarbejde med KmA, idet formålet var at agitere imod NATO, for Kekkonen-planen (om et atomvåbenfrit Norden) og for anerkendelsen af Østtyskland. Desuden forsøgte DKU angiveligt at få KmA organiseret i mere faste rammer med en valgt ledelse, faste tilbagevendende kongresser, et arbejdsprogram, lokalgrupper etc. DKU’s interesse heri skulle være at skabe en organisation, hvor kommunisterne gennem systematisk arbejde kunne få fast fodfæste. PET vurderede hertil: ”Skulle KMA følge disse retningslinier, ville bevægelsen snart blive 100% kommunistisk.”⁶³

I august 1963 holdt KmA sin første egentlige kongres. Ifølge PET’s oplysninger havde spørgsmålet om KmA’s organisation været til debat gennem en hel dag. Imidlertid var det ”med stort flertal” blevet besluttet, at den selvsupplerende landsledelse skulle fortsætte.⁶⁴ I det omfang ungkommunisterne måtte have haft til hensigt at foretage organisationsændringer, var det blevet afvist. I september 1963 konstaterede PET derfor: ”Den nuværende ledelse af bevægelsen består af 16 personer, der udgør landsledelsen. Af disse er 3 kendt som kommunister, 5 som SFere, 6 som pacifister og fredstilhængere, medens 2 hidtil ikke er belasten-

61 Ibid.

62 PET, emnesag: ”PÅSKEMARCHEN 1963 - OVERSIGT og RESUMÉ”, 28. maj 1963, citeret s. 10.

63 PET, emnesag: ”KMA - KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN”, September 1963.

64 Ibid.

de kendt.”⁶⁵ Denne lidet alarmerende vurdering forandredes ikke de følgende år. I 1964 traf to af kampagens fremtrædende aktivister, Heinz Hansen og Svend Haugaard, beslutning om at forlade KmA's forretningsudvalg, idet de ønskede at blive opstillet til Folketinget for henholdsvis Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre. Hansen og Haugaard blev derpå erstattet af to andre. PET konstaterede derefter: ”Tilsyneladende har KMA trods visse bestræbelser på fra visse yderliggående kredses side at øve indflydelse på bevægelsen formålet at bevare sit tværpolitiske tilsnit...”.⁶⁶

Om KmA og kommunistisk infiltration hed det i en afsluttende notits fra 1967:

”Som en afrunding af indtrykket af KMAs virksomhed siden 1960 kan anføres, at det stort set hele tiden er lykkedes den vekslende ledelse at holde bevægelsen fri for yderligtgående, især kommunistisk, infiltration. Selv om der ved visse lejligheder fra kommunistisk side gjordes forsøg på at vinde indpas i kampagnen, lykkedes det aldrig rigtigt at få fodfæste, og de idealistiske kampagneledere med folk som fhv. forstander Svend HAUGAARD ..., docent Tage HIND ..., og forfatteren Carl Scharnberg ... i spidsen var hele tiden i stand til at holde fast ved kampagnens oprindelige mål ...”.⁶⁷

PET's arbejdsmetoder: oplysninger, kilder og registreringer

Hvordan indhentede PET oplysninger om KmA? Det er ikke muligt at give noget udtømmende svar på dette spørgsmål. De oplysninger, der ligger til grund for PET's sammenskrivninger om KmA, er, som indledningsvis nævnt, slettet, og det synes at være tilfældet, at PET har makuleret langt de fleste dokumenter, der kan lede frem til PET's arbejdsmetoder i overvågningen af KmA. Bevaret i sagen er imidlertid en række artikler offentliggjort i *Land og Folk*, *Fremad* og *Frit Danmark*.⁶⁸ Flere notitser viser, at PET's medarbejdere gennem pressen var blevet opmærksomme på bestemte forhold. Endelig ses det, at der i sagen er be-

65 Ibid.

66 PET, emnesag: ”KMA - KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN”, September 1964.

67 PET, emnesag: ”Vedr.: KMA - KAMPAGNEN MOD ATOMVÅBEN”, 22. marts 1967.

68 PET, emnesag: ”Atom-marchen blev en succes”, *Land og Folk*, 24. oktober 1960; ”Den anden danske atommarch blev en dundrende succes”, *Land og Folk*, 4. april 1961; ”Den sidste march?”, *Frit Danmark*, 1962/1; ”Den danske påskemarch”, *Fremad* 1962/5.

varet tryksager udfærdiget af KmA til deltagerne i de forskellige marcher.⁶⁹ Dette tyder på, at en del af PET's viden om KmA stammede fra åbne kilder, hvilket i øvrigt bekræftes af PET's emnekort, der i stikordsform indeholder kortfattede, men udokumenterede oplysninger om de overvågede miljøer. Heraf fremgår det, at en del af efterretningstjenestens oplysninger var bragt til veje via offentlige møder, hvor PET enten har haft medarbejdere som tilhørere, eller hvor enkeltpersoner efterfølgende har informeret PET om fremsatte synspunkter.⁷⁰ I det omfang PET måtte have haft kilder i miljøet, har det næppe været vanskeligt for disse at opnå viden om KmA's virke, da det for KmA i betydelig grad handlede om at opnå opmærksomhed om sine aktiviteter.

PET's arkiv indeholder også en politirapport fra 1962 med tilhørende vidneafhøringer. Heraf fremgår det, at der over for Københavns Opdagelsespoliti i sidste halvdel af april 1962 var blevet anmeldt et indbrud i KmA's hovedkontor. Ifølge anmeldelsen var der blevet stjålet 2.000 spørgeskemaer med navne og adresser på personer, der havde anmeldt deres deltagelse i påskemarchen i 1962. Desuden var der stjålet 200 kartotekskort med navn, bopæl og distrikt for personer, der uddelte tryksager for KmA. Endelig var der stjålet en brevordner med bl.a. en privat korrespondance, der tilhørte en af KmA's to kontorledere. Det fremgik af politirapporten, at der ikke var fjernet penge eller økonomisk omsættelige genstande fra kontoret, hvilket fik politiet – og KmA's to kontorledere – til at antage, at indbruddet var politisk motiveret. Ifølge anmelderen måtte ”gerningsmanden søges i kredse, der ikke sympatiserer med ”Anti-Atomvåben”-bevægelsen”.⁷¹

Historien om indbruddet i KmA's lokaler har været omtalt i Demos-publikationen *Efterretningstjeneste på udflugt* om Kasper Neergaard-sagen. Her formuleres den hypotese, at det var en højreorienteret person ved navn Henning Jensen fra en organisation, der kaldte sig Demokratisk Alliance, der stod bag indbruddet, men at Jensen havde et tæt forhold til Københavns Politi, som derfor ikke ønskede sagen opklaret.⁷² Det fremgår af Kommissionens delberetning om PET's overvågning af trotskistiske miljøer, at en PET-medarbejder i forbindelse med efterforskningen af indbruddet afhørte Henning Jensen, som pågæl-

69 PET, emnesag: F.eks. ”Til alle deltagere i atommarchen Holbæk - Roskilde - København”, udateret.

70 PET, emnekartotek: ”Kampagnen mod Atomvåben”.

71 PET, emnesag: ”Politirapport vedrørende indbrud i Kampagnen mod Atomvåbens hovedkontor”, 20. april 1962, Københavns Opdagelsespoliti, Afdeling E.

72 Mads Nissen Styrk, Poul Smidt m.fl., *Efterretningstjeneste på udflugt. Kasper Neergaard-sagen* (Demos, 1972), s. 54-55.

dende antagelig efterfølgende hvervede som kilde.⁷³ Der er imidlertid ikke noget i det af Kommissionens anvendte kildemateriale, der viser, at Jensen skal have overdraget politiet oplysninger om KmA. Der er heller ikke noget, der tyder på, at PET skal have været involveret i indbruddet. Om det var Henning Jensen, der havde begået indbruddet, er også uvist.⁷⁴

Tilbage står spørgsmålet om, i hvilket omfang PET valgte at registrere personer med tilknytning til KmA. Bevægelsens frontfigur, Carl Scharnberg, var allerede registreret, da KmA blev dannet i 1960. Det var således ikke på grund af forbindelsen til KmA, at han blev registreret.⁷⁵ Det fremgår endvidere, at en række af kampagneledelsens øvrige personer også var registrerede, men det ses ikke hvorfor. På PET's emnekort nævnes en række andre personer, der alle var i forbindelse med KmA, men der synes ikke på den baggrund at tegne sig et mønster, for mange af disse personer var ikke registreret. Det bevarede materiale tyder derfor på, at et antal af de personer, der bidrog til at formulere KmA's synspunkter, var registreret, men det kan ikke deraf udledes, at baggrunden for registreringerne var de pågældendes virksomhed i KmA. Der er intet, der tyder på, at de almindelige støtter af KmA blev registreret.

Organisationen til Oplysning om Atomkraft 1974-89

I 1960'erne og 1970'erne havde der i Danmark været en del debat om eventuelt at indføre atomkraft i Danmark. Umiddelbart havde diskussionerne kredset om de usikkerhedselementer, der var knyttet til denne energiform: teknologiske vanskeligheder samt de økonomiske konsekvenser. Energikrisen i 1973 ændrede imidlertid diskussionen, idet energiselskabet Elsam den 27. december samme år erklærede sig villig til at indføre atomkraft. Dagen efter udtalte direktøren for Skærbæk-værket, at et atomkraftanlæg ville kunne stå klart i 1980. Umiddelbart efter årsskiftet 1973/74 stillede Poul Hartlings Venstre-regering forslag til folketingsbeslutning om at fremme arbejdet med et første atomkraft-

73 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 7.

74 Hermed besvares spm. nr. 287 delvist: "Har PET eller PET-agenter medvirket ved indbrud hos politiske partier, ungdomsorganisationer eller bevægelser, hvor disses medlemsarkiver er blevet fjernet og/eller kopieret?"

75 PET, ujournaliseret sag: PET's oversigt over personregistreringer. Scharnbergs personsag blev først makuleret i 1995 efter hans død.

anlæg. I de følgende dage opstod der megen pressedeбат om spørgsmålet, og den 31. januar 1974 offentliggjorde en kreds af græsrodsaktivister, at de havde dannet en ny bevægelse under navnet Organisationen til Oplysning om Atomkraft.⁷⁶

Ifølge den eksisterende litteratur kom stifterne fra et sammensat miljø. Nogle var rundet af Forsoningsforbundet, der havde sit udspring i kristelige miljøer, mens andre kom fra miljøorganisationen NOAH. Imidlertid holdt DKP sig væk, som det hedder i en nyere fremstilling.⁷⁷ OOA's målsætning var ganske fra organisationens stiftelse at forhindre kernekraftens indførelse i Danmark, men over for omverdenen fremstillede organisationen det på den måde, at OOA først og fremmest ønskede at tilvejebringe det bedst mulige grundlag for eventuelt at indføre den nye energiform, og det var først efter længere tid, at OOA erklærede sig som ubetinget atomkraftmodstander. Gennem 1970'erne var OOA ifølge litteraturen engageret i kritikken af det svenske Barsebäckværk.⁷⁸ OOA's historie efter 1980 mangler endnu sine historikere.

PET's overvågning

Det ældste aktstykke, der beror i PET's arkiv om OOA, er fra slutningen af 1974.⁷⁹ Anledningen var, at PET gennem NATO's specialkomité var blevet oplyst om, at der i Frankrig, men øjensynligt også i række andre lande, var dannet antiatomkraftkomitéer.⁸⁰ Imidlertid synes PET ikke at have tillagt den oplysning megen vægt i forhold til OOA, for det var først halvandet år senere, i april måned 1976, at den næste oplysning inddækkedes, og dette var en bemærkning om, at OOA havde arrangeret en underskriftsindsamling under parolen "Nej til atomvåben nu". PET noterede afslutningsvis, at OOA var en "upolitisk" el-

76 Søren Hein Rasmussen, "Oplysning til folket. OOA og kampen om atomkraft", www.historie-nu.dk. Set 2. december 2007; Flemming Petersen, *Atomalder uden kernekraft. Forsøget på at indføre atomkraft i Danmark 1954-1985 set i et internationalt perspektiv* (Klim, 1996), s. 171.

77 Søren Hein Rasmussen, "Oplysning til folket. OOA og kampen om atomkraft", s. 2.

78 Søren Hein Rasmussen, "Oplysning til folket. OOA og kampen om atomkraft"; Flemming Petersen, *Atomalder uden kernekraft*, s. 171-176.

79 I det følgende besvares folketingsspørgsmål nr. 166: "Er der medlemmer af "OOA", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?" og folketingsspørgsmål nr. 167: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "OOA" har afholdt?"

80 "Ekstrakt af referat af møde i Specialkomitéen d. 5.-6./1974", november 1974.

ler i al fald ”tværpolitisk” organisation, og at tjenesten i øvrigt intet havde at bemærke.⁸¹

I de følgende år indsamlede PET imidlertid spredte oplysninger om OOA's aktiviteter. I emnesagen beror enkelte oplysninger om forskellige happenings i Danmark, men det fremgår tydeligt af de bevarede akter, at OOA's udenlandske forbindelser vakte PET's interesse. I 1976 arrangerede OOA eksempelvis sammen med den svenske organisation Aktion Stoppa Kärnkraften en demonstrationsmarch i Skåne. PET fulgte OOA's aktiviteter i den forbindelse.⁸² Da den svenske regering i september måned 1977 skulle træffe beslutning om, hvorvidt man ønskede at lukke Barsebäck, deltog OOA endnu en gang i en demonstration i Sverige. PET fulgte OOA's forberedelser og sendte i øvrigt en medarbejder til Skåne, hvor pågældende sammen med svenske politimyndigheder overvågede arrangementet. Der var således et tæt samarbejde mellem PET og svenske myndigheder i spørgsmålet. PET's interesse var væsentligst rundet af, at tjenesten havde modtaget oplysninger om, at danske trotskister planlagde at deltage i demonstrationen og ”give marchen en trotskystisk tendens”, hvilket var en eufemisme for uro.⁸³ Desuden var PET forlods blevet informeret om, at en gruppe vesttyske kernevåbenmodstandere, der var kendt ”for at være ret så militante”, planlagde at deltage i demonstrationen, og at de pågældende ville transportere sig til Sverige via Danmark.⁸⁴

Efter at demonstrationen var gennemført, udfærdigede en PET-medarbejder en beretning om det passerede. Heri hed det, at demonstrationen i alt havde omfattet 15.000 personer, og at de 5.000 var danske statsborgere. PET's forlydender om, at trotskister planlagde at deltage, viste sig at være korrekte, og disse havde sammen med det svenske KAF (Kommunistisk Arbetar Forbund) samt 15 militante vesttyskere forsøgt at foranstalte uro. Dette var imidlertid ikke lykkedes, hvilket PET-medarbejderen tilskrev uromagernes ringe antal, men også at arrangørerne havde haft kontrol over situationen. Endelig bemærkede PET's medarbejder, at det svenske politi havde håndteret situationen på en fornuftig måde ved synligt kun at være til stede i et begrænset omfang, men meget bety-

81 PET, emnesag: ”Vedr.: Aktion mod underskriftindsamling den 22. maj - arrangeret af OOA = Organisationen til Oplysning om Atomkraft”, 22. april 1976.

82 PET, emnesag: ”Vedr.: Dansk-svensk atommarch i Skåne”, 25. august 1976.

83 PET, emnesag: ”Vedr.: Barsebäckmarchen 1977”, 9. september 1977. Om PET's overvågning af trotskistiske miljøer, se Kommissionens beretning, bind 9.

84 PET, emnesag: ”Vedr.: Barsebäck-marchen 10. september 1977”, 31. august 1977.

deligt i kulisserne. Demonstrationen blev, lød konklusionen, afviklet i den ånd, som den var planlagt.⁸⁵ Et andet eksempel på, at PET interesserede sig for OOA's forbindelser uden for Danmark, var en aktion i den vesttyske delstat Nordrhein-Westfalen. Anledningen var, at der blev planlagt opført en såkaldt "hurtig formeringsreaktor".⁸⁶

PET's overvågning af OOA var endvidere motiveret af, at tjenesten havde modtaget oplysninger om, at yderliggående urogrupper havde forsøgt at infiltrere organisationen. Ud over de ovenfor nævnte trotskister skal også det maoistiske KAP (Kommunistisk Arbejderparti) have forsøgt at infiltrere OOA. PET bemærkede hertil i et notat fra slutningen af september 1977, at det "skønnes hævet over enhver tvivl, at arbejdet med en sådan infiltrationsvirksomhed pågår og intensiveres i nærmeste fremtid", men omfanget heraf var uvist.⁸⁷ I 1980 blev PET bekræftet i den vurdering. Det fremgik således af trotskisternes RSF-Bulletin, at trotskisterne stod over for at intensivere arbejdet i OOA.⁸⁸ Igen i 1981 bemærkede PET, at trotskisterne syntes at ville "få sin politik" igennem i OOA.⁸⁹ PET's samtidige vurdering var imidlertid, at OOA ikke på nogen måde udgjorde nogen trussel mod den lovlige samfundsorden. I 1979 havde en PET-medarbejder således deltaget i en introduktionsaften for nye aktivister i OOA. Pågældende konkluderede efterfølgende: "Der blev på intet tidspunkt diskuteret politik, og det er mit indtryk, at medlemmerne virkelig går ind for OOA's arbejde, ligesom de lægger en stor del af deres fritid i OOA."⁹⁰

PET's interesse var endog meget beskeden i sidste halvdel af 1970'erne, og emnesagen efterlader det indtryk, at dette også var tilfældet i 1980'erne. At PET vedblev at indsamle oplysninger om OOA kan antagelig tilskrives fire forhold: For det første engagerede OOA sig i et vist omfang i 1980'ernes fredskampagne, der som bekendt i betydelig grad fokuserede på den fortsatte atomoprustning. OOA's deltagelse var naturligvis helt legitim, også set fra PET's position, men PET var, som det fremgår af delberetningen om overvågningen af fredsbevægelsen (se nedenfor), i besiddelse af informationer om, at DKP samt østlige repræ-

85 PET, emnesag: "Vedr.: Barsebäck-marchen 10. september 1977 - Afvikling og dispositioner fra det svenske politis side", 12. september 1977.

86 20. september 1977.

87 PET, emnesag: "Vedr.: Barsebäck-marchen september 1977 - deltagelse af grupper uden for OOA og NOAH", 20. september 1977.

88 PET, emnekartotek: "Int. Komm.- Org". Oplysning dateret 17. januar 1980.

89 PET, emnekartotek: "Int. Komm.- Org". Oplysning dateret 20. januar 1981.

90 PET, emnesag: "Vedr.: Organisationen til Oplysning om Atomkraft, (OOA)", 28. august 1979.

sensationer forsøgte at infiltrere fredskampen, og PET bemærkede OOA's forbindelser i det fredspolitiske miljø. Det fremgår af akterne, at OOA i januar 1981 var medarrangør af et fredsmøde i Odense,⁹¹ og at OOA i august 1982 åbnede en græsrodsbutik i Odense sammen med miljøorganisationen NOAH og fredsbevægelsen Nej til Atomvåben.⁹² Sagsakterne godtgør imidlertid ikke, at OOA skulle være blevet påvirket af de østlige kampagner. PET's oplysning viser ganske vist, at der etableredes kontakt mellem OOA og DDR, der lovede "at samarbejde på det energipolitiske område",⁹³ men yderligere synes kontakten ikke at være udviklet. Og PET synes heller ikke at have efterforsket forholdet yderligere.

For det andet var PET opmærksom på, at OOA i årene omkring 1979-1980 forsøgte at opnå indflydelse på fagbevægelsen. Heller ikke det var der noget illegitimt i, men PET's rationale har antagelig været, at man måtte være opmærksom på OOA's virksomhed, da Sovjetunionen og DKP i samme periode forsøgte at etablere kontakter til fagbevægelsen som en måde at påvirke Socialdemokratiet på. Under alle omstændigheder ses der et par notitser i emnesagen omhandlede OOA's henvendelser til fagbevægelsen.⁹⁴

For det tredje synes PET's fortsatte interesse at bunde i en mistanke om, at OOA havde kontakter til eller i al fald nærede sympati for vesttyske terrorister. Til grund for den mistanke har formentlig ligget en antagelse om, at vesttyske atomkraftmodstandere formodedes at have terrorkontakter. I slutningen af september 1986 havde OOA gennemført en demonstration foran den vesttyske ambassade, og PET havde i den anledning fået den opfattelse, at aktivisterne støttede RAF (Rote Armee Fraktion). PET havde efterfølgende undersøgt sagen og kom i begyndelsen af 1987 til den konklusion, at OOA ikke havde erklæret sin støtte til RAF, men at Vesttysklandskomitéen (se afsnittet nedenfor om BZ-Brigaden) havde infiltreret demonstrationen og givet udtryk for sådanne sympatier.⁹⁵ Til grund for den vurdering lå blandt andet et åbent brev tilstillet OOA fra Vesttysklandskomitéen. Heri kritiserede sidstnævnte OOA for under demonstrationen at have taget afstand fra Vesttysklandskomitéen og have udtalt: "I forstyrrer vores

91 PET, emnesag: "Vedr.: 'Fredsmøde' arrangeret af 'Fredskomiteén i Odense'", 16. januar 1981.

92 PET, emnesag: "Vedr.: Samarbejde mellem Nej til Atomvåben, NOAH og OOA i Odense", 25. august 1982.

93 PET, emnesag: "Vedr.: Samarbejde mellem Organisationen til Oplysning om Atomkraft og DDR", 13. november 1986.

94 PET, emnesag: "Vedr.: Organisationen til Oplysning om Atomkraft", 3. oktober 1979.

95 PET, emnesag: "Vedr.: Demonstration arrangeret af Organisationen til Oplysning om Atomkraft (OOA) infiltreret af Vesttysklandskomitéen", 25. januar 1987.

demonstration”, ”lav jeres egen demonstration” og ”vi vil ikke have jer kommunistfascister her”, hvilket fik Vesttysklandskomitéen til at bemærke: ”Vi havde ikke regnet med, at OOA's apparat i løbet af årene er blevet så afpolitiseret...” Skrivelsen sluttede med følgende formulering: ”Som samfundskritiske atomkraftmodstandere vil vi ikke lade os underkue hverken af samfundets magthavere eller af småtskårne, lallende OOA-bureaukrater. Vi ses!”⁹⁶

For det fjerde synes PET's interesse at have bundet i nogle af de forsøg på at påvirke den offentlige meningsdannelse, som udsprang fra OOA: I 1982 blev myndighederne i Nordjylland underrettet om, at der var fundet tre olietønder på en strand, og at der på disse stod anført, at der var tale om radioaktivt affald. Politiet undersøgte forholdene og fandt, at tønderne ganske vist beroede på stranden, men at der ikke var det nævnte affald heri. En gruppe OOA'ere medgav efterfølgende, at de havde placeret tønderne på stranden.⁹⁷ I slutningen af 1980'erne vedtog OOA en aktionslinje under sloganet: ”Civil ulydighed – ikke voldelig”.⁹⁸

PET var ikke på noget tidspunkt mellem OOA's stiftelse i 1974 og den kolde krigs ophør af den opfattelse, at organisationen udgjorde nogen trussel mod den lovlige samfundsorden, og der er heller ikke mange oplysninger om dens virke i disse 15 år. Den begrænsede interesse, som PET havde, udsprang væsentligst af OOA's internationale forbindelser, dels i Sverige, dels i Vesttyskland. PET synes at have haft én kilde i OOA i begyndelsen af 1980'erne. Desuden ses der enkelte kildeindberetninger, men disse synes at være overskudsinformation fra andre miljøer. PET's oplysninger om OOA kom i alt overvejende grad fra åbne kilder (aviser, tidsskrifter og lign.) og udenlandske efterretningstjenester. Imidlertid ses der også et eksempel på, at Københavns Politi på et tidspunkt købte en aflagt skrivemaskine af OOA. Farvebåndet blev efterfølgende sendt til PET med en kommentar om, at båndet kunne tydes, såfremt efterretningstjenesten var interesseret heri.⁹⁹ Det ses ikke at være blevet gjort. Det ses heller ikke, at PET registrerede personer alene for at være OOA-aktivister. Til gengæld synes der at være eksempler på, at OOA-aktivister blev opført i PET's arbejdskartoteker.

96 PET, mnemesag: ”Åbent brev til OOA”, 27. september 1986. Om PET's overvågning af Vesttysklandskomitéen og eventuelle danske RAF-kontakter, se kapitel 8 i nærværende bind.

97 PET, mnemesag: ”Vedr.: O.O.A.-Hjørring”, 17. november 1982..

98 PET, mnemesag: ”Vedr.: Organisationen - OOA, Ryegade 19, Kbh.”, 19. december 1988.

99 PET, mnemesag: Københavns Politi til PET, 5. maj 1985. Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 4.

Konklusion

PET overvågede KmA fra bevægelsens dannelse i 1960 til dens nedlæggelse i 1967, og PET's primære interesse bestod i at finde ud af, hvordan den nye bevægelse stillede sig i Øst-Vest-konfrontationen. Fra den tidligste tid, det vil sige 1960-61, var det PET's vurdering, at KmA forsøgte at holde sig fri af de politiske partier og kritisere såvel østlige som vestlige atomprøvesprængninger. Denne vurdering vedblev PET at have frem til 1967. Hvad angår spørgsmålet om kommunistisk infiltration, konstaterede PET, at kommunisterne forsøgte at vinde indpas i bevægelsen, men samtidig vurderede tjenesten, at det var lykkedes Scharnberg og de øvrige ledere af KmA at forhindre kommunisterne i at opnå indflydelse på kampagnens aktiviteter. Sammenholdes akterne i PET's arkiv med den viden, der i øvrigt foreligger om KmA, forekommer PET's vurdering at have været meget realistisk.

PET's interesse for OOA var gennem hele perioden behersket. Der blev dog oprettet en emnesag på organisationen allerede i midten af 1970'erne. Forklaringen er antagelig den, at PET stod i forbindelse med dets udenlandske samarbejdspartnere på grund af OOA's engagement i navnlig Sveriges, men også Vesttysklands atomkraftpolitik. I sidste halvdel af 1980'erne fik PET en mistanke om, at OOA muligt nærede sympati for vesttyske terrorkredse, men det viste sig hurtigt, at dette ikke var tilfældet. Der ses enkelte eksempler i PET's arkiv på, at PET's medarbejdere forsøgte at vurdere OOA's politiske ståsted. Hver gang lød konklusionen, at OOA var en græsrodsbevægelse, hvis politiske standpunkt i udgangspunktet ikke rettede sig imod eller for et bestemt politisk parti. Stort set alle oplysninger i PET's arkiv vedrørende OOA var indhentet gennem åbne kilder samt korrespondance med fremmede efterretningstjenester.

3. VIETNAMBEVÆGELSEN 1965-1976

USA's krig i Vietnam

USA's engagement i Vietnam begyndte for alvor i 1954, da Frankrig efter nederlaget til den kommunistiske oprørsbevægelse Vietminh ved Dien Bien Phu trak sig ud af Vietnam. Ved Genève-aftalen samme år enedes man om at dele landet i et kommunistisk nord og et ikke-kommunistisk syd, der skulle forenes ved valg i 1956. Den amerikanske regering var imidlertid overbevist om, at Nordvietnams leder, Ho Chi Minh, ville vinde valget, og at Sydvietnams fald til kommunisterne ville udløse en dominoeffekt i Sydøstasien. Eisenhower-administrationen besluttede derfor at garantere Sydvietnams selvstændighed, og med USA's velsignelse blokerede Saigon-regeringen for afholdelsen af det planlagte valg. Vietnam antog for amerikanerne en central placering i den kolde krig i Asien, og i den sidste halvdel af 1950'erne gav USA en mia. dollars i økonomisk hjælp til opbygningen af den nye nation. Hovedparten af bistanden gik imidlertid til etablering af Sydvietnams hær, levevilkårene på landet var fortsat vanskelige, og det korrupte og autoritære styre under Ngo Dinh Diem modsatte sig forslag om demokratisering og jordreformer. Den kommunistiske regering i Hanoi, der i årene efter Genève-aftalen havde været optaget af at konsolidere sin magt og nedkæmpe modstanderne, udnyttede den spirende utilfredshed i Syd, og i 1959 besluttede partiet at støtte den kommunistiske modstandsbevægelse i Sydvietnam, NLF (National Liberation Front, Nationale Befrielsesfront, ofte omtalt som Viet Cong). Diem svarede igen ved at forfølge modstandere og tvangsforflytte landsbyboere, hvilket blot øgede utilfredsheden og støtten til oprørerne.¹⁰⁰

I 1961, da John F. Kennedy tiltrådte som USA's præsident, var situationen

100 For en oversigt over Vietnamkrigen se George C. Herring, *America's Longest War. The United States and Vietnam 1950-1975* (New York, 1986).

kritisk for Sydvietnam. Den nye regering var imidlertid overbevist om, at det var afgørende for USA's troværdighed i opgøret med Sovjetunionen, at man stod ved sine garantier over for Saigon-styret. USA optrappede derfor sit engagement og forsøgte at bekæmpe Viet Cong ved hjælp af en blanding af militære, økonomiske og politiske midler. Pentagon øgede antallet af militære rådgivere til 16.300 i 1963, der blev indsat helikoptere for at gøre Sydvietnams tropper mere mobile, og CIA iværksatte hemmelige operationer mod Nordvietnam. Samtidig søgte man at fratage Viet Cong dets støtte ved at samle landbefolkningen i befæstede landsbyer, og amerikanske udsendinge forsøgte at presse Diem til at gennemføre politiske og sociale reformer. Da Diem viste sig upåvirkelig, støttede USA indirekte et militærkup i november 1963. Da Kennedy kort tid efter blev myrdet og afløst af vicepræsident Lyndon Johnson, var USA's stilling i Vietnam mere håbløs end på noget tidligere tidspunkt: Viet Cong havde vundet yderligere terræn, de befæstede landsbyer havde ikke frataget oprørerne deres støtte, og den folkelige utilfredshed med Saigon-regeringen var vokset. Resultatet af optrapningen var, at konflikten var blevet militariseret, Saigon-styret var blevet svækket, og en amerikansk tilbagetrækning på dette tidspunkt ville blive opfattet som et nederlag i den kolde krig.¹⁰¹

Selvom det stod klart, at situationen var uholdbar, fortsatte Johnson i 1964 forgængerens politik, og antallet af amerikanske rådgivere steg til 23.300. I begyndelsen af august 1964 stødte amerikanske og nordvietnamesiske krigsskibe sammen i Tonkin-bugten, og Kongressen vedtog en resolution, der bemyndigede præsidenten til med alle midler at forsvare de amerikanske styrker mod angreb. Det var den resolution, som den amerikanske regering henviste til, da USA et halvt år senere indledte luftbombardementer og indsatte kamptropper. Det kom senere frem, at den amerikanske regering havde fordrejet kendsgerningerne, og at de amerikanske skibe i Tonkinbugten havde været involveret i hemmelige operationer mod Nordvietnam, hvilket bidrog til at undergrave USA's troværdighed. Johnson-regeringen havde allerede besluttet sig for at eskalere krigen, men det blev holdt hemmeligt, for at præsidenten kunne blive genvalgt i november 1964 på et løfte om, at han aldrig ville sende amerikanske soldater til Vietnam¹⁰².

101 Foruden foregående reference se endvidere T.G. Fraser and Donette Murray, *America and the World since 1945* (Palgrave, 2002), s. 114-117; Richard Crockatt, *The Fifty Years War*, s. 235-245; Robert J. McMahon, *The Cold War. A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003), s. 99-104.

102 Vedr. Tonkin-bugten se endvidere Tom Wells, *The War Within. America's battle over Vietnam* (Henry Holt and Company, 1994, 1996), s. 11-12.

Indtil 1965 havde Vietnamkrigen været en begrænset konflikt i Sydøstasien, som ikke havde vakt større opmærksomhed i omverdenen. Dette ændrede sig imidlertid, da USA for at stabilisere det vaklende styre i Saigon og formindske den nordvietnamesiske infiltration den 6. februar 1965 iværksatte Operation Rolling Thunder, bombekampagnen mod Nordvietnam. Kort tid efter blev de første kamptropper indsat for at beskytte de amerikanske baser, og i april 1965 besluttede Johnson at øge antallet af soldater med 40.000 og at give dem offensive beføjelser. I de følgende år optrappede USA indsatsen, indtil der i 1968 fandtes 540.000 amerikanske soldater i Sydvietnam. Den amerikanske militærmaskine var imidlertid ikke nærmere en sejr, da Nordvietnam blot tilsvarende øgede sit engagement i Sydvietnam. Ved udgangen af 1967 havde USA mistet 13.500 mand mod omkring 220.000 faldne Viet Cong-soldater. Samtidig var omkostningerne ved krigen omfattende, store dele af Vietnam var blevet ødelagt, et ukendt antal civile var omkommet under jagten på Viet Cong, og op mod fire millioner sydvietnamesere var blevet drevet på flugt. Især bombningerne af Nordvietnam gav anledning til kritik, og i USA voksede en bred fredsbevægelse frem med støtte fra det nye venstre, pacifister og liberale. I den hidtil største manifestation demonstrerede 100.000 mennesker mod krigen i Washington den 21. oktober 1967.¹⁰³

Den amerikanske tro på en sejr i konflikten led et afgørende knæk, da Nordvietnam iværksatte den såkaldte Tet-offensiv den 30. januar 1968. Selvom de kommunistiske styrker blev slået tilbage med alvorlige tab, viste angrebet, at der endnu var lang vej til en amerikansk sejr. Da den amerikanske øverstbefalende, general William Westmoreland, anmodede om forstærkninger på yderligere godt og vel 200.000 mand, udløste han en større selvransagelse hos ledelsen i Washington. Resultatet blev, at præsident Johnson afviste anmodningen, begrænsede bombningen af Nordvietnam, erklærede sig rede til fredsforhandlinger og opgav at genopstille ved præsidentvalget. Resten af året slæbte fredsforhandlingerne i Paris sig af sted uden resultat, og trods et bombestop den 31. oktober lykkedes det ikke Johnson at få en fredsaftale i stand.¹⁰⁴

USA's nye præsident, Richard Nixon, var overbevist om, at det var af afgørende betydning for etableringen af hans "Grand Design", anerkendelse af det kommunistiske Kina og afspænding med Sovjetunionen, at USA fortsat fremstod

103 George C. Herring, *America's Longest War*; Tom Wells, *The War Within. America's battle over Vietnam*, s. 20, 21, 174 ff.

104 Jf. også T.G. Fraser and Donette Murray, *America and the World since 1945*, s. 139-143.

som en stærk og troværdig supermagt. Det var derfor hans mål at opnå ”peace with honor” ved hjælp af en gradvis amerikansk tilbagetrækning, vietnamisering af krigen og forstærket pres på Hanoi. Det var imidlertid en strategi, der forlængede krigen og forstærkede modstanden hjemme i USA. I 1969 beordrede Nixon hemmelige bombninger af nordvietnamesiske baser i Cambodia, og i oktober og november var USA præget af omfattende og fredelige demonstrationer. Da den amerikanske hær den 30. april 1970 invaderede Cambodia og dermed udvidede krigen, eksploderede de amerikanske universiteter i et ramaskrig, hvor seks studerende blev skudt af nationalgarden. I april 1972 svarede USA igen på en mislykket nordvietnamesisk invasion af Sydvietnam med flådeblokade, minering af havne og øgede bombninger. Optrapningen kulminerede, da USA gennemførte de hidtil mest intensive bombninger af Hanoi i julen 1972 for at tvinge det kommunistiske styre til at underskrive en fredsaftale. Hver eskalering blev efterfulgt af stadigt mere desperate og voldelige protester i USA og resten af verden. Endelig i januar 1973 indgik USA og Nordvietnam fredsaftalen i Paris, og de sidste amerikanske tropper blev trukket tilbage. Uden massiv amerikansk støtte var Sydvietnam i realiteten prisgivet, og den 1. maj 1975 kunne de nordvietnamesiske styrker indtage præsidentpaladset i Saigon, som straks blev omdøbt til Ho Chi Minh City. Krigen havde kostet over 58.000 amerikanske, 107.000 sydvietnamesiske og en halv million kommunistiske soldater livet, et ukendt antal civile vietnamesere var blevet dræbt, millioner havde mistet deres hjem, og Vietnam havde lidt omfattende fysiske og økologiske ødelæggelser. USA havde gennem sit mangeårige engagement kastet flere bomber over Vietnam, end der sammenlagt var blevet kastet i alle andre konflikter. I økonomiske termer havde krigen kostet USA i omkanten af 150 milliarder dollars. Samtidig havde krigen svækket USA's omdømme i verden og styrket de kræfter i den vestlige verden, der var i opposition til de bestående samfund.¹⁰⁵

Selvom USA havde været engageret i den asiatiske konflikt siden maj 1959, vakte engagementet ikke større opsigt i den amerikanske offentlighed før midten af 1960'erne, hvorefter krigen til gengæld blev et betydeligt nationalt anliggende. Væsentlig herfor var gennemførelsen af Operation Rolling Thunder. Samme måned som bombetogtet gennemførtes, februar 1965, arrangerede en gruppe stu-

105 George C. Herring, *America's Longest War*, jf. Geir Lundestad, *East, West, North, South*, s. 102-109. Den amerikanske fredsbevægelse, der var af stor inspiration for den danske Vietnambevægelse, er beskrevet i Todd Gitlin, *The Whole World Is Watching. Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left* (Berkeley, Los Angeles & New York, 1980); Tom Wells, *The War Within*.

derende det første såkaldte teach-in møde på Michigan Universitetet, hvorefter der i løbet af få måneder arrangeredes tilsvarende møder på andre amerikanske universiteter. Blandt andet gennemførtes et 36-timers *teach-in-møde* på Berkeley Universitetet med op mod 30.000 deltagere, hvor spørgsmålet om den amerikanske krigsdeltagelse stod centralt. Den amerikanske Vietnambevægelse var i sin vorden.¹⁰⁶

Historien om den amerikanske Vietnambevægelse skal ses i sammenhæng med udviklingen inden for det amerikanske nye venstre (New Left). Denne bevægelse var gennem 1960'erne et samlingssted for forskellige oppositionelle bevægelser, herunder Vietnambevægelsen. På grund af bevægelsens heterogene karakter er det vanskeligt at definere dens politiske synspunkter præcist, men fælles for deltagerne var blandt andet en kritik af det bestående samfund, en afvisning af antikommunisme og et ønske om direkte demokrati. Gennem 1960'erne gennemgik bevægelsen en væsentlig politisk forandring fra at være en reformistisk bevægelse til at inkludere en række radikalt venstreorienterede grupper af forskellige, undertiden konkurrerende marxistisk-leninistisk opfattelser.

En vigtig aktør inden for New Left var studenter- og protestbevægelsen SDS (Students for a Democratic Society, Studenter for et Demokratisk Samfund). I første halvdel af 1960'erne var SDS navnlig engageret i spørgsmål om borgerrettigheder, herunder sortes rettigheder, samt social retfærdighed. I midten af 1960'erne engagerede bevægelsen sig imidlertid i den gryende Vietnambevægelse, og samtidig traf SDS beslutning om, at alle krigsmodstandere uanset partitilhørsforhold var velkomne i bevægelsen. Dermed åbnede SDS for tilslutning fra radikalt venstreorienterede kredse, hvilket fik den følgevirkning, at i amerikansk forstand liberale krigsmodstandere i stigende grad stillede sig skeptisk til SDS. Efter i en tid væsentligst at have kritiseret det amerikanske engagement i Vietnamkrigen gennem demonstrationer, happenings og lignende skiftede SDS's aktiviteter karakter. I vinteren 1966 vedtog SDS således en strategi, der er omtalt "fra protest til modstand" ("from protest to resistance"), hvorved bevægelsen argumenterede for, at unge skulle nægte at gøre militærtjeneste. I slutningen af 1960'erne blev SDS's aktioner stadigt mere militante, og i 1969 gik bevægelsen i opløsning.¹⁰⁷ Som en udløber af SDS, og parallelt med den brede amerikanske Vietnambevægelse, dannedes en ny gruppe, der kaldte sig The Weather Under-

106 Simon Hall, *Peace and Freedom. The Civil Rights and Antiwar Movements in the 1960s* (University of Pennsylvania Press, 2006), s. 22.

107 Simon Hall, *Peace and Freedom*, s. 23-24, 121, jf. Tom Wells, *The War Within*, s. 303-306.

ground. Medlemmer heraf gik under jorden og påbegyndte ved hjælp af bombe-attentater og røverier en kamp mod den amerikanske stat.¹⁰⁸ Den amerikanske Vietnambevægelse havde, som det vil fremgå, sine paralleller i Danmark, hvor Vietnambevægelsen også splittedes i slutningen af 1960'erne i en såkaldt moderat (Vietnam 69) og en mere radikal (DDV) fløj.

Vietnambevægelsen i Danmark

Vietnambevægelsen i Danmark opstod parallelt med den ovenfor skitserede udvikling og under indtryk heraf. Bevægelsen fungerede således som et vigtigt samlingspunkt og katalysator for venstrefløjen i sidste halvdel af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. På den ene side mobiliserede den en lang række venstreorienterede grupper og aktivister i modstanden mod USA og dets krig i Vietnam, og den betød, at venstrefløjen nød en vis folkelig sympati. Dermed var Vietnamkrigen en vigtig faktor bag fremvæksten af "det nye venstre" i slutningen af 1960'erne. På den anden side var Vietnambevægelsen karakteriseret af løbende stridigheder og splittelser. Visse dele af venstrefløjen blev radikaliseret og greb til stadig mere voldelige aktionsformer, hvilket førte dem i et modsætningsforhold til mere moderate kræfter i "det gamle venstre". Den eksisterende forskning inddeler den danske Vietnambevægelses historie i fire perioder: 1965-66, 1967-69/70, 1969/70-72/73 og 1972/73-76. Den første periode var karakteriseret ved spredte og ukoordinerede aktiviteter, men den næste periode var en såkaldt "blomstringsperiode" med mange "bredtfavnende initiativer". Den tredje periode var præget af stagnation og den fjerde af afmatning.¹⁰⁹ Bevægelsens storhedstid varede således kun kort, fra omkring 1967 til 1970, og historien om bevægelsen er ligeså meget en historie om indbyrdes opgør som om de store demonstrationer og kampen mod USA-imperialismen. For så vidt ses der visse paralleller i den danske og den amerikanske Vietnambevægelses historie.

Der var imidlertid flere, og mere internt danske, årsager til, at modstanden mod Vietnamkrigen fik så stor gennemslagskraft i Danmark. En vigtig inspirationskilde var Kampagnen mod Atomvåben fra begyndelsen af 1960'erne, hvor tusindvis af danskere, fortrinsvis fra venstrefløjen og traditionelle pacifistiske

¹⁰⁸ Tom Wells, *The War Within*.

¹⁰⁹ Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 74.

kredse, trodsede uvejr og kritik og marcherede for at vise deres modstand mod atomoprustningen. Samtidig begyndte stadig flere at interessere sig for nøden i den tredje verden, og man samledes i solidaritetsorganisationer som Algierkomitéen, der protesterede mod Frankrigs brutale bekæmpelse af uafhængighedsbevægelsen i Algeriet, og Den Danske Anti-Apartheid Komité, der oplyste om undertrykkelsen af den sorte befolkning i Sydafrika. Vietnambevægelsen blev også det fælles samlingspunkt for den fremvoksende venstrefløj i 1960'erne, som så krigen som et udtryk for den amerikanske imperialismes undertrykkelse af den tredje verden. For mange blandt det nye venstre handlede det ikke kun om at tvinge USA ud af Vietnam, men tillige om aktivt at hjælpe befrielsesbevægelserne i den tredje verden og dermed svække de vestlige kapitalistiske systemer. Venstrefløjen var imidlertid en forskelligartet bevægelse, der ofte skændtes om mål og midler, og den omfattede bl.a. kredsen omkring tidsskriftet Politisk Revy, fraktioner i Studenterfamfundet, det ungkommunistiske DKU, trotskisterne i SUF (Socialistisk Ungdoms Forum) og RS (Revolutionære Socialister), og maosterne i KAK (Kommunistisk Arbejds Kreds). I slutningen af 1967 revnede SF, og et nyt parti så dagens lys: Venstresocialisterne. Heroverfor stod en mere moderat fløj bestående af DKP, socialdemokrater, fagforeningsfolk, SF, radikale og traditionelle pacifister, der ønskede en bred og tværpolitisk bevægelse med det formål at presse den danske regering til åbent at tage afstand fra USA's krig. Gennem hele sin historie var Vietnambevægelsen karakteriseret af modsætningerne mellem den militante og den moderate fløj og mellem de venstreorienterede grupper indbyrdes.¹¹⁰

PET's overvågning 1965-1976¹¹¹

Trotskisterne tager initiativet 1965-1967

PET synes ikke at have brugt større ressourcer på at overvåge den tidlige Viet-

110 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen: *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 74-77.

111 Nedenfor besvares folketingssspørgsmål nr. 178: "Er der medlemmer af "Russel-Tribunalet", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", og folketingssspørgsmål nr. 179: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "Russel-Tribunalet" har afholdt?", og folketingssspørgsmål nr. 182: "Er der medlemmer af "Vietnam 69", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", og folketingssspørgsmål nr. 183: "Er der sket overvågning af arrangementer, "Vietnam 69" har afholdt?", og folketingssspørgsmål nr. 184: "Er der medlemmer af "Vietnamkomi-

nambevægelse. Det var i stedet Københavns Politis Afdeling E, der fulgte de første demonstrationer foran den amerikanske ambassade. Den 9. februar 1965 rapporterede således en kriminalassistent, at omkring 15 unge mennesker aftenen forinden havde protesteret mod de amerikanske bombardementer. Det var ikke lykkedes afdelingen at fastslå, hvem der havde arrangeret demonstrationen.¹¹² Dagen efter drejede det sig om en lignende demonstration arrangeret af KAK,¹¹³ og den 10. februar deltog omkring 100 personer i en protest foranstaltet af SUF og DKU. Da politiet forsøgte at konfiskere nogle plakater, hvor der stod "Johnson er en morder", kom det til det første sammenstød med demonstranterne. Ifølge Københavns Politis Afdeling E blev optøjerne anført af en trotskist, der blev betegnet som "en farlig demonstrant", der altid var med i forreste række, når der skulle demonstreres.¹¹⁴ Det gik straks mere fredeligt for sig, da Aldrig mere Krig mødte op foran ambassaden dagen efter,¹¹⁵ mens fire personer blev anholdt, da Gruppe 61 afholdt en ikke lovligt anmeldt demonstration den 12. februar. To af de anholdte, der ikke var kendt i PET, blev efterfølgende registreret.¹¹⁶

PET var under bevægelsens første år særligt optaget af trotskisterne, som ofte var initiativtagere til nogle af de mere opsigtsvækkende og udadvendte aktioner. Et tidligt eksempel på en trotskistisk aktivitet, der påkaldte sig PET's interesse, fandt sted i Randers i 1965. Ifølge PET var sammenhængen den, at et antal trotskister havde planlagt at bringe en bombe til sprængning i tilslutning til en militærøvelse med deltagelse af vesttyske soldater, idet trotskisterne ønskede at demonstrere deres modstand mod det danske alliancemedlemskab og vesttyske soldaters tilstedeværelse i Danmark. Situationen udviklede sig imidlertid derhen, at en af trotskisterne ved et uheld bragte bomben til sprængning i et hus, hvor blandt andre et barn kom til skade.¹¹⁷ Begivenhederne i Randers bidrog til, at PET fra begyndelsen var opmærksom på trotskistisk aktivitet i Vietnambevægelsen. Denne årvågenhed blev forstærket af en ny bombesag senere på året. I

téerne", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", og folketingsspørgsmål nr. 185: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "Vietnamkomitéerne" har afholdt?"

112 PET, emnesag: Notits, 9. februar 1965.

113 PET, emnesag: Notits, 10. februar 1965.

114 PET, emnesag: Notits, 11. og 12. februar 1965.

115 PET, emnesag: Notits, 12. februar 1965. Vedr. PET's syn på Aldrig mere Krig, se kapitel 7 i nærværende bind.

116 PET, emnesag: Notits, 19. februar 1965. Om Gruppe 61, se endvidere Kommissionens beretning, bind 9.

117 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 9.

slutningen af juni foretog politiet efter et tip ransgning i lokalerne hos en barnevognsfabrikant, der var kendt som et tilholdssted for trotskister. I lokalerne befandt der sig fire medlemmer af Socialistisk Aktion, deriblandt trotskisten Søren Kanstrup, ligesom der blev fundet sprængstof. Ifølge politiets unavngivne kilde skulle sprængstoffet anvendes til et attentat mod den amerikanske ambassade.¹¹⁸ Det lykkedes dog ikke at trænge til bunds i sagen, da de implicerede nægtede ethvert kendskab til sprængstoffet eller til planerne om at sprænge ambassaden i luften.¹¹⁹

Samtidig med at PET var opmærksom på trotskistiske aktiviteter, havde tje- nesten til tider svært ved at tage de unge revolutionære helt alvorligt, når deres aktioner mislykkedes: I begyndelsen af oktober 1965 afholdt trotskisterne sammen med DKP's Frederiksbergs-afdeling 1 og SUF et såkaldt V-dags møde på Rådhuspladsen. Under mødet meddeltes det, at man netop havde fået forbindelse med en vietnamesisk kammerat, der ville tale om de virkelige forhold i Vietnam. Vietnameseren indledte med at beskrive mishandlingerne af kvinder og børn, men ifølge Afdeling E's udsendtes referat havde han åbenbart misforstået noget, "thi han raabte gang på gang gennem højtaleranlægget, at grunden til hele miseren i Vietnam udelukkende maatte tilskrives kommunisterne." Dette var ikke just, hvad trotskisterne ønskede at høre, så han blev håndfast fjernet fra talerstolen. Derpå mødte nogle amerikanske soldater på orlov op og foldede en plakat ud, som gjorde opmærksom på, at det var amerikanerne, der i sin tid havde befriet Danmark fra den tyske besættelse. Det lykkedes nogle af deltagerne af få fat i plakaten, men en af soldaterne halede nu endnu en plakat frem. Også den måtte deltagerne fjerne og ødelægge for at kunne genoprette den anti-amerikanske stemning.¹²⁰

I takt med eskaleringen af krigen i 1966 tog den danske protestaktivitet til i styrke. Der blev fortsat afholdt debatmøder og teach-ins, der diskuterede baggrunden for konflikten, og som tiltrak et betydeligt antal deltagere. Et nyt indslag bestod i dannelsen af såkaldte Vietnamkomitéer, der hurtigt blev den vigtigste aktør i bevægelsen. Den første komité blev oprettet af KAK i januar 1966, og i marts fulgte den nok største og vigtigste, Nørrebro Vietnamkomité, som blev støttet af enkeltpersoner, politiske partier, ungdomsorganisationer og lokale fagforeninger. Dens mål var ved hjælp af oplysning, demonstrationer og påvirkning

118 PET, personsag: Ekstrakt-afskrift. Notits, 27. juli 1965.

119 PET, personsag: Notits, 22. juni 1967. Om emnet, se endvidere Kommissionens beretning, bind 9.

120 PET, emnesag: Notits, 4. oktober 1965.

af politikerne at få Danmark til at tage afstand fra krigen og at formå USA til at trække sig ud af Vietnam.¹²¹ PET fulgte nøje denne udvikling.¹²² I tjenestens rapport om oprettelsen af Nørrebro Vietnamkomité blev det noteret, at komitéen holdt til hos Malernes Fagforening, hvis formand var aktiv kommunist. Det var derfor PET's konklusion, at komitéen var dannet på kommunistisk initiativ.¹²³ Man mente også, at det var kommunisterne, der stod bag oprettelsen af Holstebro Vietnamkomité, og en gymnasieelev, der var sat i forbindelse med komitéen, blev identificeret og registreret i PET.¹²⁴ Der blev også udarbejdet en indberetning om dannelsen af Amager Vietnamkomité i august 1966, hvori medlemmerne af arbejdsudvalget blev opregnet (fire var allerede registreret som DKP'ere, en som SF'er og en var ukendt), og komitéens formål blev refereret.¹²⁵ Denne komité skulle senere komme til at indtage en fremtrædende plads i PET's efterforskning. I februar 1967 bemærkede PET endvidere, at der var blevet dannet en Vietnamkomité i Hvidovre, og at arbejdsudvalget havde deltagelse af DsU, RU, DKP, SF, SUF og Socialdemokratiet. PET synes i den forbindelse at have været særligt bekymret over den socialdemokratiske deltagelse, men en kontakt kunne berolige med, at dette skulle være sket for "at holde lidt styr på kommunisterne og SF-erne."¹²⁶ Demonstrationerne foran den amerikanske ambassade synes ifølge ambassadens indberetninger til Washington at have været begrænset til kredsene omkring DKP/DKU, SUF og trotskisterne. Demonstrationerne havde kun tiltrukket få deltagere, og de blev afviklet på fredelig vis.¹²⁷

Det var dog stadig trotskisterne, der tiltrak sig størst opmærksomhed. Det er imidlertid betegnende, at PET generelt vurderede, at der var mere tale om praleri og propaganda end om reelle handlinger fra trotskisternes side. Et eksempel

121 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 87-89.

122 Vietnamkomitéerne er nævnt på en liste fra 1966 over de organisationer, hvis virksomhed blev fulgt af PET. PET, ujournaliseret sag: "Blandede organisationer og bevægelser".

123 PET, emnesag: Notits, 18. april 1966.

124 PET, emnesag: Notits, 21. marts 1966; PET, emnesag: Notits, 13. maj 1966; PET, emnesag: Notits, 2. maj 1966.

125 PET, personsag: Notits, 21. september 1966.

126 PET, emnesag: Notits, 23. februar 1967.

127 NA, RG59, SNF 1964-66, POL DEN, box 2115: Vernon E. Bishop, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. A-597, January 31, 1966; Bishop, Amembassy to Department of State, No. A-633, February 9, 1966; Bishop, Amembassy to Department of State, No. A-799, March 31, 1966; White, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. A-109, September 1, 1966.

herpå var pressens omtale i sommeren 1966 af, at trotskisterne forsøgte at hverve frivillige til at kæmpe på Viet Congs side i krigen. PET var på grund af sin infiltration af den danske sektion af Fjerde Internationale allerede i april 1966 i stand til at underrette Justitsministeriet om planerne. Ifølge PET havde en delegation af trotskister besøgt Viet Congs repræsentation i Østberlin. Her havde vietnameserne givet udtryk for, at hvis danskerne ønskede at yde en virkelig hjælp, skulle de forsøge at hverve frivillige til krigen. Den danske delegation havde først været tilbageholdende og havde henvist til det danske forbud mod at hverve til krigstjeneste, men efter at være kommet hjem støttede forretningsudvalget ideen. Der blev talt om at omgå forbuddet ved at maskere de frivillige som arbejdskraft. PET havde imidlertid ikke høje tanker om trotskisternes viljestyrke og forudså, at de ville miste gejsten, når de begyndte at støde på vanskeligheder:

”Forretningsudvalget har i tidens løb fostret mange rabiate planer for yderligtgående politisk aktivitet, men ofte er det gået således, at når en sådan aktivitet skulle bringes til udførelse, er sammenholdet i forretningsudvalget bristet, og den påtænkte aktivitet er ikke blevet til noget. Formentlig vil omtalte hvervning komme til at lide samme skæbne.”¹²⁸

PET fik ret i sine forudsigelser. I et interview med Ekstra Bladet, som straks blev taget op af den øvrige presse, hævdede trotskisten Poul Møller, at man allerede havde hvervet flere som frivillige til Vietnam. PET var imidlertid i besiddelse af oplysninger, der godtgjorde, at trotskisterne ikke havde forsøgt at rekruttere en eneste frivillig, og at det fra trotskistisk side blev opfattet som et propagandanummer, der skulle give sektionen fordelagtig presseomtale. Forretningsudvalget havde derfor besluttet at udvælge tre trotskister, der skulle optræde som Vietnamfrivillige, og som skulle give interviews til pressen: ”Resultatet skulle så blive en artikel i EKSTRABLADET, som sektionen forudser vil give en meget fin reklame.”¹²⁹

Den efterfølgende presseomtale var dog af langt større omfang end ventet. Trotskisterne følte sig derfor nødsaget til at forsøge at sandsynliggøre, at man reelt var i færd med at rekruttere. Det blev af den grund besluttet at oprette falske hvervekontorer med adresser hos den kendte aktivist Finn Ejnar Madsen i mili-

128 PET, emnesag: Notits, 19. april 1966; PET, emnesag: Notits, 21. april 1966, vedhæftet brev til Justitsministeriet.

129 PET, emnesag: Notits, 10. august 1966; PET, emnesag: Notits, 15. august 1966, vedhæftet brev til Justitsministeriet, 16. august 1966. UM, ESU: Referat af møde 19. august 1966.

tærnægterlejren i Gribskov og hos et medlem i Odense. Der blev også planlagt kontorer hos medlemmer i Århus og Ålborg. Samtidig sørgede man for at garantere de medlemmer, der lod sig hverve, at de under ingen omstændigheder ville blive sendt til Vietnam. PET mente derfor, at hele manøvren kunne afskrives som et pressenummer.¹³⁰ Imidlertid medførte den store presseomtale, at omkring 100 personer meldte sig som frivillige, hvilket fik trotskisterne til at ændre holdning og forsøge at realisere projektet. Således indledte man et samarbejde med de svenske Vietnamkomitéer om idéen.¹³¹ De danske trotskister brugte også nummeret til at profilere sig på et Vietnammøde i Bruxelles, hvor det blev vedtaget at opstille en international brigade af Vietnamfrivillige. Da det imidlertid kom til stykket, var vietnameserne ikke længere interesseret. Derpå sygnede projektet hen.¹³² Men de danske trotskister havde fået megen omtale af affæren og havde antagelig vundet nogen sympati blandt ligesindede på den yderste venstrefløj.

En anden trotskistisk Vietnamaktivitet i 1966-67 var oprettelsen af Vietnamindsamlingen Giro 1616. I slutningen af maj 1966 oprettede den danske sektion af Fjerde Internationale "Vietnam-Aktion 66", der skulle fungere som en dæksorganisation ved de planlagte uroligheder under den kommende Rebild-fest. Samtidig barslede trotskisterne med et forslag om at iværksætte en "to-fløjet" indsamling på arbejdspladserne, der skulle gå til Nordvietnam og Viet Cong. Trotskisterne sendte indbydelser til andre venstreorienterede kredse, og ved et møde den 15. juni 1966 nedsattes et arbejdsudvalg på 13 personer. De var alle registeret af PET, og udvalget bestod af seks trotskister, to KAK'ere, to DKP/DKU'ere, en SF'er, en "venstreorienteret" og en, hvis tilhørsforhold ikke var fastslået nærmere. Maoisterne var imidlertid utilfredse med trotskisternes dominans, og de forlod senere arbejdsudvalget, der nu udelukkende bestod af folk fra Fjerde Internationale, DKP og en syndikalistisk/anarkistisk gruppe, der kaldte sig Zenit.¹³³ Trotskisterne kalkulerede fra starten med, at Justitsministeriet ikke ville give tilladelse til indsamlingen, og man lagde planer for, hvorledes afslaget kunne udnyttes politisk. Da ministeriet officielt afslog ansøgningen i slutningen af august 1966, besluttede trotskisterne alligevel at fortsætte indsamlingen for derved at skaffe den danske sektion presseomtale. Hvis myndighederne skred

130 PET, emnesag: Notits, 23. august 1966; Ibid: Notits, 23. august 1966, vedhæftet brev til Justitsministeriet.

131 PET, personsag: Notits, 19. oktober 1967.

132 UM, ESU: Referat af møde, 30. september 1966.

133 Om Zenit, se kapitel 5 nedenfor.

ind over for de enkelte indsamlere, kunne situationen udnyttes propaganda-mæssigt til at skabe politiske martyrer.¹³⁴ Afslaget udløste en række protester fra venstreorienterede kredse, hvilket også blev fulgt med interesse i PET: Da 24 fremtrædende fagforeningsformænd og intellektuelle underskrev en protest til Justitsministeriet, blev de alle søgt i PET's register. Det viste sig, at 19 var tidligere registreret.¹³⁵

Det gik imidlertid trægt med indsamlingen. I slutningen af september 1966 meddelte PET Justitsministeriet og Udenrigsministeriet, at man var kommet i besiddelse af en indsamlingsliste, hvoraf det fremgik, at knap en halv snes personer havde ydet bidrag af en størrelsesorden på omkring fem kr. til Giro 1616.¹³⁶ Samtidig forsøgte trotskisterne at omgå forbuddet ved at oprette såkaldte Vietnamkomitéer på arbejdspladserne, som skulle indsamle penge ved at sælge frimærker for fire kr. stykket. Ifølge PET håbede initiativtagerne dog stadig, at myndighederne ville gribe ind, hvilket i givet fald kunne udnyttes i propaganda-mæssig henseende.¹³⁷ I januar 1967 forlød det fra trotskistiske kredse, at der kun var indsamlet beskedne beløb.¹³⁸ Alligevel forsøgte man at opretholde illusionen om en storstilet Vietnamindsamling. Under afslutningen på den trotskistisk organiserede pinsemarch 1967 på Rådhuspladsen fik den nordvietnamesiske repræsentant overrakt en check på 25.000 kr., der angiveligt var resultatet af Giro 1616-indsamlingen. Sandheden var, at der ikke var dækning for beløbet, og nordvietnameseren var indforstået med, at checken skulle destrueres efter ceremonien. Det hele havde været et reklamenummer, iværksat for endnu engang at skaffe trotskisterne presseomtale. I virkeligheden var der kun blevet indsamlet 2.000 kr., som oven i købet var blevet brugt til at købe en båndoptager og et fotografiapparat i stedet for at gå til nødhjælp til Nordvietnam. Ifølge PET's oplysninger var det kommet frem på et forretningsudvalgsmøde blandt trotskisterne, at pengene fra Giro 1616 var gået til administration og rødvin. Trotskisterne havde dog angiveligt intet imod, at pengene ikke var kommet de nødlidende vietnamesere til gavn, for trotskisterne var enige om, "at det ikke betød noget, hvad pengene var brugt til, for det er politikken, der betyder noget."¹³⁹

134 PET, emnesag: Notits, 23. september 1966.

135 PET, emnesag: Notits, 5. oktober 1966.

136 PET, emnesag: Notits, 29. september 1966.

137 PET, emnesag: Notits, 9. november 1966. Samme notits findes i JM, P.O.-sag, vedhæftet notat af 14/11-1966.

138 PET, emnesag: Notits, 11. januar 1967.

139 PET, emnesag: Notits, 22. august 1967.

Aktivister fra den militante del af Vietnambevægelsen gjorde sig også bemærket ved voldelige sammenstød med tilhængere af Sydvietnam. Den 6. december 1966 lykkedes det en gruppe aktivister med trotskisten Finn Ejnar Madsen i spidsen at ødelægge et møde i Studenterforeningen arrangeret af den højreorienterede Demokratisk Alliance (DA) og med deltagelse af repræsentanter fra Sydvietnam. Inden mødet blev der kastet en stinkbombe, og da den besøgende sydvietnamesiske minister skulle have ordet, blev han afbrudt af en aktivist, der rev stolen væk under ham og væltede bordet. Under det efterfølgende slagsmål blev grosserer Hans Hetler fra DA slået bevidstløs. Dagen efter forsøgte Finn Ejnar Madsen og hans tilhængere at tiltvinge sig adgang til Handelshøjskolen i København, hvor der blev afholdt et lukket møde med de uheldige sydvietnamesere. Ifølge PET lykkedes det dog at afværge angrebet: ”Skolens elever, der opholdt sig i forhallen, afviste imidlertid uden vanskeligheder forsøget – dels ved hjælp af boldtræer, som de dunkede demonstranterne oven i hovedet med, så de mistede lysten til at forcere afspærringen.” Da politiet ankom og ryddede gaden, gav demonstranterne højlydt udtryk for deres ønsker om, at politiet var blevet i Buchenwald.¹⁴⁰ De voldelige optrin fik DA til at true med at oprette et mødeværn, der med knipler og vandkanoner skulle imødegå venstrefløjens vold. Planerne blev dog aldrig realiseret, og DA vandt ikke større tilslutning til sin støtte til USA og Sydvietnam.¹⁴¹

I begyndelsen af marts 1967, på et tidspunkt hvor Vietnambevægelsen var i hastig fremgang, fremlagde PET en oversigt over bevægelsens aktiviteter de seneste to år. Oversigten giver et indtryk af, at efterretningstjenesten havde svært ved at forstå befolkningens modstand mod krigen. Ifølge PET var den overvejende del af aktiviteterne kommunistisk inspireret, men efterhånden havde en række venstreorienterede og pacifistiske grupper tilsluttet sig kampagnen. PET havde talt 28 antiamerikanske demonstrationer, som næsten alle var foregået fredeligt. Desuden var modstanden kommet til udtryk i ulovlig opløbning af plakater, afholdelse af debatmøder og vedtagelse af protestresolutioner til regeringen og Folketinget. Senest var der oprettet 18 Vietnamkomitéer, der var tværpolitisk

140 PET, emnesag: Notits, 30. november 1966, 6. december 1966, 8. december 1966; Notits, 9. december 1966.

141 PET, emnesag: Notits dateret ult. 1969. DAs involvering i Vietnamkrigen er beskrevet kritisk af medlemmer af De Danske Vietnamkomitéers Dokumentationsgruppe i Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække. Efterretninger om samspillet mellem NATO- politikere, efterretningstjeneste og højre-ekstremistiske grupper* (Demos, 1978), s. 87-134.

prægede og endda havde tiltrukket folk fra gejstlige kredse. PET fremhævede særligt trotskisternes rolle som ”inspirator og katalysator” for bevægelsen, og man pegede på Rebild-demonstrationer, Giro 1616-indsamlingen, den iscenesatte hvervning af Vietnamfrivillige og forsøget på at infiltrere og dominere Det Danske Bertrand Russell Råd. Tjenesten mente også, at det var trotskisterne, der stod bag en række hærværksaktioner mod amerikanske firmaer i Danmark, ligesom det var vurderingen, at tanken om sprængstofattentater mod den amerikanske ambassade og amerikanskejet ejendom var latent i sektionens inderkreds. Ifølge PET var det velbegrundet at antage, at den trotskistiske aktivitet var udløst af impulser fra Fjerde Internationales hovedkontor i Paris, idet flere udenlandske ledende trotskister havde besøgt den danske sektion, der også havde tæt kontakt med den franske trotskistleder.

PET så med dyb alvor på konsekvenserne af udviklingen:

”Vietnam-aktiviteten er uden sammenligning det venstre-orienterede initiativ, der i de senere år har vundet videst udbredelse og størst tilslutning i den del af den danske befolkning, der traditionelt ikke er engageret i dagens debat.”

Således havde mere moderate kræfter med SF’eren Niels Jørgen Hougaard og den radikale Ebbe Reich i spidsen på et møde i Odense i september 1966 uden held forsøgt at stifte et Vietnamråd, der skulle koordinere alle Vietnamaktiviteter. I januar 1967 var deltagerne endeligt blevet enige om at oprette et foreløbigt Vietnamarbejdets Koordinationsudvalg. Udvalget, der var tværpolitisk sammensat, havde taget initiativ til en underskriftsindsamling, og PET fandt det ”bemærkelsesværdigt”, at socialdemokratiske kredse som DsU, Frit Forum og Faglig Ungdom ville deltage heri. PET nærede i øvrigt ikke stor tillid til befolkningens holdning til konflikten:

”Uden dybere refleksioner lader dele af befolkningen sig tilsyneladende indoktrinere, og et faktisk misbrug af massemedierne har sæt en anti-amerikansk sæd, der gødes kraftigt med andre af de sædvanlige venstreorienterede propagandamidler.”

Ifølge PET måtte en bevægelse, der var i opposition til USA’s og Danmarks udenrigspolitik, være resultatet af yderligtgående kræfters manipulation af en letpåvirkelig opinion. Men situationen indeholdt ifølge PET endnu mere dystre perspektiver, idet modstanderne forsøgte at gøre Danmark medansvarlig for grusomhederne gennem landets medlemskab af NATO. Det var derfor PET’s vurdering, ”at netop denne Vietnamkampagnes massepåvirkning til sin tid kan

vise sig at have efterladt velegnede udgangspunkter for kommende forsøg på at løsrive Danmark fra den vestlige forsvarsalliance.”¹⁴² Sikkerhedstruslen fra Vietnambevægelsen lå således i, at den kunne undergrave befolkningens tillid til NATO og i yderste konsekvens dreje Danmark ind på en neutralistisk kurs.

De første store Vietnamdemonstrationer 1967

I løbet af 1967 eskalerede Vietnamkrigen. De amerikanske bombardementer af Nordvietnam intensiveredes, og ved årets udgang befandt der sig en halv million amerikanske soldater i Sydvietnam. I Danmark tog Vietnambevægelsens spredte grupperinger endnu et skridt hen imod en samling af aktiviteterne. Samme dag, som politiinspektør Arne Nielsen afleverede sin redegørelse til Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, dannede syv Vietnamkomitéer i hovedstadsområdet De Storkøbenhavnske Vietnam Komitéer (DSVK). Denne sammenslutning tog klart parti for Nordvietnam og Viet Cong og havde som mål at få regeringen til at tage afstand fra USA's krigsførelse og at få USA til at trække sig ud. DSVK tog blandt andet del i Giro 1616-indsamlingen, støttede koordinationsudvalgets underskriftsindsamling ”Stop bombardementerne” og tilsluttede sig Russell Rådet.¹⁴³

I midten af maj 1967 afholdtes den hidtil største Vietnammanifestation, den skandinaviske pinsemarch, der startede i Oslo, og som via Helsingborg, Helsingør og Vedbæk sluttede i København. Ifølge PET's oplysninger, som stammede fra en kilde i det trotskistiske miljø, var der i virkeligheden tale om et trotskistisk styret arrangement. Den danske sektion af Fjerde Internationale havde modtaget en opfordring fra de svenske FNL-grupper om at stå for den danske del af marchen, og da man ønskede en så bred tilslutning som muligt, havde trotskisterne inddraget SUF og DKP i forberedelserne. Selvom det udadtil var DSVK og Nordsjællands Vietnamkomité, der stod som arrangører, var det trotskisterne, der var de reelle bagmænd. Ifølge PET's kilde var trotskisternes hensigt

142 UM, ESU: Referat af mødet 2. marts 1967. PET, emnesag: ”Den danske Vietnam-aktivitet. 1/1 65 - 15/2 67”, 15. februar 1967. Det mislykkede forsøg på at samle Vietnambevægelsen ved mødet i Odense 22. januar 1967 og den efterfølgende underskriftsindsamling er beskrevet i PET, emnesag: Notits, 21. november 1966, 9. februar 1967 og 12. maj 1967; notits, 8. august 1967. Indsamlingens resultat var 227.963 underskrifter og 40.000 kr. til en annonce i *The New York Times*.

143 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 94-95.

at anvende marchen til at foranstalte en hærværksaktion mod den amerikanske ambassade i form af rudeknusninger og bemaling af facaden. Disse oplysninger tilgik PET allerede i februar 1967¹⁴⁴ og blev gentaget i advarsler udsendt til politiet i slutningen af april.¹⁴⁵ PET fulgte nøje marchen, som imidlertid blev meget stilfærdig. PET's medarbejdere vurderede, at optoget højst talte 2.000 deltagere, da det nåede ambassaden, og der blev ikke gjort nogen forsøg på at angribe bygningen, hvilket blev forklaret med, at et kraftig regnvejr havde lagt en dæmper på demonstranternes kamplyst.¹⁴⁶ En anden forklaring kan være, at PET's oplysninger var fejlagtige, og at der aldrig havde været planer om en hærværksaktion.

Selvom PET vurderede, at marchen havde været en skuffelse for de trotskistiske bagmænd, idet fremmødet kun var en brøkdel af det forventede antal på 20.000 demonstranter, og fordi hærværksaktionen var regnet væk, havde trotskisterne bevist, at de var i stand til at stable en klassisk frontoperation på benene:

”Det er kendetegnende for trotskyisterne, at de også ved denne lejlighed fik andre til at realisere deres planer, og det er bemærkelsesværdigt, at det i så stort et omfang lykkedes dem at drage kommunisterne ind i deres net og få disse til at bidrage med en både arbejdsmæssig og propagandamæssig ikke ubetydelig indsats, der nok på længere sigt skal blive udnyttet til trotskyistisk fordel.”¹⁴⁷

Denne opfattelse, at pinsemarchen havde været en trotskistisk operation, forklarer, hvorfor PET satte en del ressourcer til for at identificere deltagerne. PET observerede således 23 biler under marchen, hvis ejere blev identificeret og indført i de såkaldte ”D-kartoteker” (muligvis subversionsafdelingens arbejdskartoteker).¹⁴⁸ Der blev udarbejdet en fortegnelse på 88 personer, der var omtalt i sagsakterne.¹⁴⁹ PET opsnappede ved hjælp af en aflytningsoperation navnene på 172 personer, der havde tilmeldt sig marchen, og de blev noteret på en alfabetisk liste.¹⁵⁰ Det fremgår af en indberetning om en af marchens delta-

144 PET, emnesag: Notits, 2. februar 1967.

145 PET, emnesag: Arne Nielsen til politidirektøren i København m.fl., 28. april 1967; PET, emnesag: Notits, 19. april 1967.

146 PET, emnesag: Notits, 15. maj 1967.

147 PET, emnesag: Notits, 11. juli 1967.

148 PET, emnesag: Udateret liste: ”Vogne obs. under PINSEMARCHEN 1967”.

149 PET, emnesag: Udateret liste: ”Navnefortegnelse fra PINSEMARCHEN 1967”.

150 PET, emnesag: Udateret liste hvorpå der er skrevet i hånden: ”Tilmeldte til PINSEMARCH 1967 iflg. Trojka”.

gere, at personer, der talte i telefon med det aflyttede trotskistiske forlag Tema, blev noteret i et specielt register.¹⁵¹

Ifølge PET var den resterende del af året præget af antiamerikanske demonstrationer, der tog til i størrelse og voldsomhed. I slutningen af maj 1967 advarede Arne Nielsen om, at revolutionære kredse planlagde ”voldsomme demonstrationer” i forbindelse med et planlagt besøg af den amerikanske udenrigsminister Dean Rusk i København.¹⁵² Planerne bestod ifølge PET i, at demonstranterne ville blokere de tre broer mellem Amager og Sjælland og dermed stoppe Rusks kortege fra lufthavnen. PET støttede derfor et forslag om at fragte udenrigsministeren ind til byen i helikopter, ligesom man mente, at politiet var beredt til at klare, hvad demonstranterne ellers måtte kunne finde på.¹⁵³ Det blev aldrig klart, om demonstranterne ville have været i stand til at realisere deres planer, idet Rusks besøg blev aflyst. I slutningen af august, efter et voldsomt amerikansk bombardement af Hanoi, deltog flere hundrede medlemmer af bl.a. DKP, DKU, SUF, DsU, RU, Radikale Studenter, Studenteramfundet og DSVK i demonstrationer og fakkeltog ved den amerikanske ambassade. Protesterne forløb generelt fredeligt, selvom ambassaden bemærkede, at deltagerne var mere aktive end hidtil.¹⁵⁴ Ifølge PET’s indberetning om demonstrationen den 23. august forsøgte 15-20 af de mest aggressive medlemmer af ”inderkredsen” at bryde politiafspærringerne, men de blev drevet tilbage med brug af stavene.¹⁵⁵

I begyndelsen af september 1967 modtog PET en meddelelse fra en udenlandsk efterretningstjeneste om, at der skulle arrangeres en stor protestdemonstration i Washington D.C. den 21. oktober 1967. Der var også planer om at afholde lignende demonstrationer i flere europæiske lande og derved gøre dagen

151 PET, emnesag: Notits, 21. september 1967.

152 STM, RSU: Referat af møde 29. maj 1967. Den amerikanske ambassadør havde 8. maj erklæret over for stats- og udenrigsminister Jens Otto Krag, at man fra amerikansk side havde fuld forståelse for, hvis den danske regering ønskede at aflyse besøget ”af indenrigspolitiske grunde.” Udenrigsministeriet havde stået uforstående over for henvendelsen, og Arne Nielsen havde bekræftet, at man kunne garantere for sikkerheden under besøget. Jf. UM, ESU: Referat af møde 11. maj 1967.

153 STM, RSU: Referat af møde 8. juni 1967.

154 NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044, White, Amembassy Copenhagen to Department of State No. A-116, August 25, 1967; White, Amembassy Copenhagen to Department of State No. A-137, September 1967. Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 96.

155 PET, emnesag: Notits, 24. august 1967. Talerne, der indbefattede Niels Helveg Petersen, Pia Dam, Ebbe Reich og Ib Nørhund, blev efterfølgende søgt i PET’s register. PET, emnesag: Notits, 29. august 1967.

til en international protestdag. Den udenlandske tjeneste udbad sig oplysninger om, hvorvidt der deltog statsborgere fra det pågældende land i eventuelle danske demonstrationer. Desuden udbad tjenesten sig informationer om mulige opfordringer til at blive militærnægter eller at desertere fra den amerikanske hær.¹⁵⁶ Efter demonstrationen videregav PET oplysninger til den udenlandske tjeneste. Det fremgik, at fire statsborgere fra det pågældende land havde gjort sig bemærket under protesterne. To havde brændt deres indkaldelsespapirer foran ambassaden.

I ugerne op til demonstrationen indløb der imidlertid en række alarmerende meldinger til PET, der indikerede, at nogle deltagere havde planer om at gribe til vold. En unavngiven kilde havde fortalt Københavns Politi, at en medarbejder ved et akademisk kursus havde propaganderet for demonstrationen blandt eleverne. Medarbejderen skulle have udtalt, at der ville blive uddelt stave til deltagere for at kunne forsvare sig mod eventuelle angreb fra politiets side, og at der ville blive forøvet hærværk i forbindelse med demonstrationen. Medarbejderen var allerede kendt i PET, idet han havde været genstand for en vis overvågning. Pågældende var desuden registreret som anmelder for DKP i 1964 og for at have været medarbejder ved Studentersamfundets blad "Vietnam-fakta og perspektiver".¹⁵⁷

Det forlød endvidere fra trotskisternes seneste forretningsudvalgsmøde, at man skulle gøre noget specielt ved demonstrationen, og at man skulle forsøge at give den "et noget mere voldsomt præg." Ifølge en "sædvanlig pålidelig kilde", sandsynligvis en kilde i den trotskistiske inderkreds, skulle bemærkningen forstås således, at man ville angribe ambassaden, hvis mulighederne bød sig.¹⁵⁸ En anden kilde rapporterede, at et medlem af Socialistisk Ungdoms Forum (SUF) havde hævdet, at demonstrationen ville blive den "hårdeste og sjoveste", man hidtil havde oplevet. Aktivisten skulle angiveligt have tilføjet, at hvis politiet provokerede "så vil der straks blive løbet storm – de skal passe fandens på."¹⁵⁹ Det forlød også, at Finn Ejnar Madsen, der havde forladt trotskisterne og dannet de Danske Rødgardister, planlagde sin egen demonstration samme dag. Ifølge den trotskistiske inderkreds var der fare for, at det ville udarte til slagsmål, når

156 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 1. september 1967. PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 13. november 1967.

157 PET, emnesag: Notits, 22. september 1967.

158 PET, emnesag: Notits, 5. oktober 1967.

159 PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1967.

de to demonstrationer stødte sammen ved ambassaden.¹⁶⁰ Endelig havde en aflytningsoperation opsnappet en samtale mellem flere af de mest yderligtgående trotskister, hvor man diskuterede planer om at sprænge ambassaden i luften. En af deltagerne havde nævnt, at man ville få brug for bazookaer, morterer og tre lastbiler. PET's efterforskning havde imidlertid vist, at de indblandede ikke havde gjort noget forsøg på at realisere planerne, og at der nok bare var tale om pågældendes "sædvanlige pralerier."¹⁶¹

Sammenfattende kan det siges, at PET's oplysninger om mulige voldelige aktioner under demonstrationen den 21. oktober ikke var særlig konkrete. To af oplysningerne drejede sig om, at demonstranterne ville forsvare sig, hvis politiet provokerede eller angreb. Oplysningen om at man ville angribe ambassaden, hvis lejligheden bød sig, byggede på en uidentificeret kildes tolkning; en af oplysningerne handlede om interne modsætninger mellem demonstranterne; og en oplysning var åbenbart praleri. I ingen af tilfældene forelå der troværdige oplysninger om konkrete planer om angreb på ambassaden eller mod politiet. På den anden side havde PET og Københavns Politi god grund til at være på vagt over for mere eller mindre impulsive handlinger fra yderligtgående grupper som trotskisterne og rødgardisterne, der tidligere havde grebet til vold under demonstrationer.

Flere af disse oplysninger blev medtaget i PET's vurdering af den planlagte demonstration, som blev udarbejdet den 17. oktober, og som bl.a. blev videregivet til Justitsministeriet, Københavns Politi og en udenlandsk efterretningsmyndighed. Det blev her tilføjet, at De Erhvervshæmmede fra Frihedskampen ville deltage med deres gamle frihedskæmperarmbind, og at trotskisterne havde dannet deres eget ordensværn.¹⁶² Dagen inden demonstrationen udsendte PET en supplerende vurdering til Københavns Politi. Selvom rapporten ikke indeholdt afgørende nye oplysninger om eventuelle voldelige aktioner, var tonen betydeligt mere alarmerende end tidligere. PET pegede især på trotskisterne og rødgardisterne, idet "disse to grupper tæller adskillige af de hårdeste, mest hensynsløse og mest yderligtgående demonstranter." Tjenesten gjorde opmærksom på, at begge grupper var indstillet på at skabe uro og optøjer, og man havde erfaring for, at disse grupper tidligere havde haft held til at inddrage ellers moderate kredse i

160 PET, emnesag: Notits, 16. oktober 1967.

161 PET, emnesag: Notits, 17. oktober 1967.

162 Ibid.

hærværks- og voldshandlinger.¹⁶³ Det er ikke klart, hvad der var årsagen til, at PET's vurdering den 20. oktober var mere alvorligt formuleret end vurderingen fra tre dage tidligere.

PET's overvågning af forberedelserne til demonstrationen giver i øvrigt et indblik i tjenestens metoder og registreringspraksis vedrørende Vietnambevægelsen på dette tidspunkt. PET synes ikke at have haft særligt mange kilder i bevægelsen, og flere af de vigtigste oplysninger om mulige voldsaktioner stammede fra tjenestens overvågning af trotskisterne. Aflytningsoperationen og en kilde i det trotskistiske miljø gav tjenesten mulighed for at følge trotskisternes overvejelser. PET havde desuden en kilde i Koordineringen (et samarbejde mellem de politiske ungdomsorganisationer DsU, DKU, RU, Radikale Studenter, Studenteramfundet, Frit Forum og SUF). Denne kilde skaffede PET et referat af et udvalgsmøde og en adresseliste.¹⁶⁴

Det bevarede materiale viser, at PET på dette tidspunkt registrerede alle, der kunne betegnes som ledende medlemmer af Vietnambevægelsen. Anmelderne af demonstrationerne i København og Århus, deriblandt DsU's forbundsformand, blev således registreret.¹⁶⁵ I Århus blev en repræsentant for den lokale Vietnamkomité, der i et læserbrev opfordrede til at møde op, registreret.¹⁶⁶ Det samme gjaldt ikke-tidligere registrerede medlemmer af Koordineringens udvalg og repræsentanterne for de tilsluttede organisationer.¹⁶⁷ Desuden blev alle talerne ved demonstrationerne registreret.¹⁶⁸ I Århus observerede PET optøget og identificerede 15 af deltagerne. Tolv af disse var tidligere registreret, og resten var kendte af PET's lokalafdeling,¹⁶⁹ hvilket tyder på, at man her havde noteret de resterende tre i arbejdskartoteker. Endelig fik PET under demonstrationen et eksemplar af Vietnam-Solidaritet, der bl.a. indeholdt en liste med navnene på 16 kontaktpersoner. 14 af disse var registreret i forvejen, og de resterende to blev registreret på sagen.¹⁷⁰

Demonstrationen den 21. oktober 1967 er i den eksisterende litteratur blevet beskrevet som en omfattende protest mod krigen med 15.000 deltagere, som for-

163 PET, emnesag: Notits, 20. oktober 1967.

164 PET, emnesag: Notitser, 16. oktober 1967.

165 PET, emnesag: Notitser, 26. september 1967, notits, 6. november 1967.

166 Ibid.

167 PET, emnesag: Notitser, 16. oktober 1967.

168 PET, emnesag: Notits, 17. oktober 1967; notits, 6. november 1967.

169 Ibid.

170 PET, emnesag: Notits, 31. oktober 1967.

løb uden uroligheder.¹⁷¹ PET's afsluttende rapport om demonstrationens forløb giver et noget andet billede, hvilket til dels støttes af reportagerne i andre dele af pressen.¹⁷² Ifølge PET havde demonstrationen haft deltagelse af det tværpolitiske Koordineringen, Landsforeningen Aldrig mere Krig, De Storkøbenhavnske Vietnamkomitéer, Udvalget af 21/10 (Madsens rødgardister), Landsforeningen af Erhvervshæmmede fra Frihedskampen og trotskisterne. Demonstrationen havde imidlertid været domineret af DKP'ere, SUF'ere, trotskister og rødgardister, mens de mere moderate kræfter fra DsU, RU og Aldrig mere Krig havde spillet en mere tilbagetrukket rolle. PET skønnede, at marchen højst havde tiltrukket 5-6.000 deltagere, og at den var foregået roligt, indtil den officielt blev erklæret for afsluttet foran ambassaden. Eneste undtagelse var, da medlemmer af det trotskistiske ordensværn på Blågårds Plads fik udleveret små pakker, som PET formodede var røgbomber, af en af PET kendt kommunist. Umiddelbart efter demonstrationens opløsning begyndte en gruppe demonstranter at kaste røgbomber, plakastænger og lignende mod politiet, som derefter trak stavene. Under det efterfølgende slagsmål blev der kastet sten mod politiet, og flere rudere i ambassaden blev knust. Et forsøg på at trænge igennem politiafspærringerne og storme ambassaden blev afværget og demonstranterne drevet bort. Fire personer blev anholdt, heraf en for at have sparket en politibetjent i hovedet. Det var PET's opfattelse, at der havde været tale om et planlagt forsøg på at provokere politiet og angribe ambassaden.¹⁷³ De voldsomme begivenheder, der fulgte i kølvandet på demonstrationen, synes således at bekræfte de noget ukonkrete forhåndsoplysninger, som PET havde modtaget.¹⁷⁴

171 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 97. Den noget ensidige fremstilling skyldes nok, at forfatterne bygger på *Land og Folk, Information, Ekstra Bladet og Vietnam-Solidaritet*, der alle sympatiserede med demonstranterne.

172 Eksempelvis bragte *Politiken* en artikel om det efterfølgende slagsmål og angreb på ambassaden, "Flere såret af stenkast foran USA-ambassaden", *Politiken*, 22. oktober 1967.

173 PET, emnesag: PET-notits, 23. oktober 1967. PET's sagsmateriale om demonstrationen indeholder en notits, dateret 20. november 1967, der argumenterer for, at demonstrationerne 21. oktober havde været styret fra Moskva. Det fremgår ikke, hvorfra denne notits stammer, eller om PET var enig i vurderingen.

174 Den amerikanske ambassadør beklagede sig efterfølgende over den manglende beskyttelse af ambassaden, og at afspærringerne havde været hæmmende for de ansatte. Henvendelsen gav anledning til en del diskussion blandt involverede ministerier, hvor Justitsministeriets lovkontor havde fastslået, at det ikke ville være lovligt at forbyde demonstrationer foran en ambassade, selvom der var begrundet mistanke om, at de ville udvikle sig voldeligt. Udenrigsministeriets rådgiver i folkeret mente derimod, at man havde ret til at holde demonstranterne på forsvarlig afstand af ambas-

Som det vil være fremgået af det foregående, modtog PET i flere tilfælde i 1967 alarmerende oplysninger om, at den trotskistiske inderkreds havde planlagt uroligheder. Sådanne oplysninger indløb i tiden op til pinsemarchen i maj, Dean Rusks aflyste besøg i juni og demonstrationen i oktober. Mens pinsemarchen forløb fredeligt, og oktoberprotesten endte i uroligheder, så rejser de alarmerende meldinger spørgsmålet om, hvor troværdig PET's kilde i forretningsudvalget i den danske sektion af Fjerde Internationale var.¹⁷⁵ En forhenværende PET-medarbejder har oplyst, at da han begyndte at beskæftige sig med trotskisterne i sommeren 1966, havde man en kilde i den danske sektion, som senere fik selskab af endnu en. Kilden tilhørte en anden PET-medarbejder, der havde haft den med fra sin tidligere stilling i Københavns Politi: "Det var svært at kontrollere de oplysninger, der kom fra den enlige kilde, men de måtte jo stole på vedkommende. Det blev meget nemmere, da de fik endnu en kilde."¹⁷⁶

Det forekommer sandsynligt, at PET's kilder i trotskisternes forretningsudvalg var rekrutteret blandt højreorienterede kredse. Journalisten Henning Jensen tilhørte en fløj i Konservativ Ungdom, som ikke mente, at Det Konservative Folkeparti gjorde nok for at bekæmpe kommunisterne og støtte NATO. I 1962/63 var han med til at danne den antikommunistiske forening Demokratisk Alliance, der er blevet beskyldt for at infiltrere venstreorienterede partier og føre kartoteker over deres medlemmer. I 1969 offentliggjorde nyhedsbladet *Reflex*, hvis redaktør var Henning Jensen, lister med navnene på medlemmerne af Revolutionære Socialister og Socialistisk Aktion og på abonnenter, bidragsydere og interesserede i den trotskistiske månedsbulletin *Socialistisk Information*.¹⁷⁷ I en notits undrede to af PET's medarbejdere sig over, hvorfra *Reflex* havde listerne, men de to PET-folk havde formentlig en hyttese: "Som bekendt har REFLEX's redaktør for år tilbage været medlem af Den danske sektion af Fjerde Internationale, og den mulighed er derfor til stede, at han under dette medlemskab har skaffet sig anførte fortegnelser." En anden mulighed var, at en anden person, der også havde infiltreret trotskisterne, havde haft adgang til listerne.¹⁷⁸ Hvad de to PET-folk imidlertid ikke nævnte, var, at Henning Jen-

saden. Jf. ESU, Referat af møde, 10. november 1967. Der skete dog ikke nogen indskrænkninger i retten til at demonstrere foran den amerikanske ambassade.

175 Om emnet, se endvidere Kommissionens beretning, bind 9.

176 Kommissionens arkiv, RB: Hilbert Winther-Hinge, 23. april 2001.

177 PET, personsag: "Navnene på de røde revolutionsmagere", *Reflex*, december 1969.

178 PET, personsag: Notits, 15. december 1969.

sen havde været PET's kilde hos trotskisterne. Da to andre PET-folk i 1966 havde forsøgt at afhøre Jensen i en anden anledning, konstaterede de, at han nødtigt udtalte sig om konkrete forhold og henviste til sin "ordinære kontakt" i PET, med hvem han allerede havde "gennemdrøftet forholdene".¹⁷⁹ En artikel i Ekstra Bladet i 1976, der beskyldte Henning Jensen for at have lavet indbrud på SF's partikontor og kopieret medlemskartoteket, omtalte også en navngiven PET-medarbejder som Henning Jensens faste kontaktmænd i PET og afslørede identiteten på en anden person, der også havde været kilde for PET.¹⁸⁰ Den navngivne PET-medarbejder hævdede internt, at han intet kendskab havde til historien, idet han i sine første år i Afdeling E kun havde arbejdet med sager vedrørende nøglepunkter og overtrædelser af radiospredningsloven.¹⁸¹ Han nævnte intet om sin senere kontakt til Henning Jensen. Men under den injuriersag, som Henning Jensen anlagde mod Ekstra Bladet og andre i forbindelse med beskyldningerne, bekræftede han, at han havde infiltreret Fjerde Internationale og videregivet oplysninger til PET.¹⁸² I 1992 oplyste Henning Jensen under en afhøring foretaget af Københavns Politi i forbindelse med efterforskningen af bombesprængningen hos Internationale Socialister i Søllerødgade, at han i et par år i 1960'erne havde fungeret som kilde for PET i Revolutionære Socialister. Jensen daterer ikke sin tid i RS mere præcist, men han henviser til en række begivenheder i midten af 1960'erne, hvor trotskisterne var involveret, såsom Randersbomben i 1965 og de årlige Rebildfester, der var udsat for demonstrationer fra 1965 og frem.¹⁸³ Jensens vidneudsagn blev bekræftet af en anden PET-medarbejder.¹⁸⁴ Der er således meget, der tyder på, at det var blandt andre Henning Jensen, der havde infiltreret den danske sektion af Fjerde Internationale, og som gav PET's medarbejdere oplysninger om trotskisternes planer om uroligheder og angreb på den amerikanske ambassade under Vietnamdemonstrationerne. Det kan ikke udelukkes, at PET's kilder havde en ideologisk interesse i at overdrive faren for, at demonstranterne ville gribe til voldelige midler. Henning Jensen agiterede ivrigt for Sydvietnams sag i slutningen af 1960'erne

179 PET, emnesag: Notits, 6. juli 1966.

180 PET, personsag: "Spionpolitiet brød ind og stjal SF's navnelister", *Ekstra Bladet*, 19. april 1976.

181 PET, personsag: Notits, 20. april 1976.

182 PET, personsag: Reuters Bureau, 22. august 1978.

183 PET, personsag: Afhøringsrapport, 14. april 1992. Om randersbomben, se Kommissionens beretning, bind 9.

184 PET, personsag: Notits, 28. april 1992.

og blev senere ansat på det sydvietnamesiske informationskontor,¹⁸⁵ og han kan derfor have haft en interesse i at miskreditere Vietnambevægelsen.

Russell-tribunalet 1967

I 1966 havde den engelske filosof Bertrand Russell taget initiativet til nedsættelsen af en international krigsforbryderdomstol, der skulle indsamle beviser, afhøre vidner og afsige en ”dom” over den amerikanske krigsførelse i Vietnam. Selvom tribunaleet var selvbestaltet, ensidigt i sit fokus (det tog ikke stilling til kommunisternes krigsforbrydelser) og dets afgørelse nok var givet på forhånd, så vakte det stor opmærksomhed og gav legitimitet til modstanden mod krigen, idet det bestod af internationalt kendte videnskabsmænd og venstreintellektuelle som Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Vladimir Dedijer og Isaac Deutscher. I januar 1967 dannede en række fremtrædende kulturpersonligheder Dansk Bertrand Russell-råd, der havde som formål at bistå tribunaleets arbejde og oplyse om dets virke. Blandt initiativtagerne var redaktør Ebbe Reich, Gyldendals direktør Ole Wivel og redaktionschef Erik Vagn Jensen. Da den franske regering forbød tribunaleet at afholde sine møder i Paris, gennemførtes tribunaleets 1. session i Stockholm. I maj 1967 blev det offentliggjort, at den 2. session ville blive afviklet i Danmark. Dette bragte den danske regering i et dilemma, idet det var klart, at de amerikanske allierede så med alt andet end sympati på tribunaleet. Da statsminister Krag i september besøgte Washington, skal præsident Johnson angiveligt have givet udtryk for, at det ville blive anset som ”en uvenlig handling over for USA”, hvis tribunaleet fik sæde i Danmark.¹⁸⁶ I begyndelsen af april 1967 slog Udenrigsministeriets direktør Paul Fischer fast i embedsmandsudvalget,

¹⁸⁵ Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 103.

¹⁸⁶ Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 93-94; Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag*, bd. II, 1962-1978 (København, 2002), s. 367-368, 371. Den amerikanske modstand mod tribunaleet kom også til udtryk, da filmen *Hverdag*, der handlede om tribunaleets session i Roskilde i november-december 1967, havde premiere i 1968. Den amerikanske ambassadør protesterede mundtligt til udenrigsminister Hartling over, at danske skattekroner havde finansieret filmen, som hun betegnede som ”an insult” mod USA. Ifølge ambassadøren var fremvisningen ”detrimental to the good relations” mellem de to lande, og hun anmodede derfor den danske regering om at trække filmen tilbage. Jf. NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN-US: White, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. A-529, April 19, 1968, med vedlagt ”Talking paper”, April 10, 1968.

hvor bl.a. Arne Nielsen var til stede, at det ”ville være uheldigt og burde søges undgået”, at tribunalet kom til Danmark.¹⁸⁷ Statsminister Krag gav ved flere lejligheder udtryk for regeringens opfattelse af, at tribunalets virke ikke ville gavne forsøgene på at få en fredsaftale i stand, og at tribunalet derfor var uønsket i Danmark. Regeringen var villig til at bruge alle lovlige midler for at hindre Russell-tribunalet, hvilket bl.a. indebar, at vietnamesiske vidner ville blive nægtet visa.¹⁸⁸ At der var tale om en ren politisk beslutning fremgår tydeligt af et notat udarbejdet i Justitsministeriet i slutningen af april. Det blev her understreget, at det var mest hensigtsmæssigt at anvende fremmedlovgivningen til at hindre tribunalets virke i landet, ”idet der er tale om en politisk beslutning og ikke et sp. om opretholdelse af ro og orden.”¹⁸⁹

PET synes kun at have fulgt Russell-rådets aktivitet sporadisk i første halvdel af 1967. Da rådets sammensætning blev offentliggjort, skrev Arne Nielsen på et avisudklip: ”Hvad kender vi til rådets medlemmer?”¹⁹⁰ Tjenesten opstillede efterfølgende en liste over rådets 53 medlemmer (29 var tidligere registreret, men resten blev åbenbart ikke registreret på dette tidspunkt).¹⁹¹ Der er tegn på, at PET nøje fulgte den offentlige debat om Russell-tribunalet. Efter at flere politikere havde taget afstand fra Krag's udtalelser om, at regeringen ville anvende alle lovlige midler for at hindre processen, blev det noteret på sagen: ”Pi [politiinspektøren] ønsker underretning om hvad der yderl. måtte fremkomme”.¹⁹² I begyndelsen af august besigtigede en PET-agent den ejendom, hvor rådet havde kontorer. Det viste sig, at ejendommen ejedes af Lise Munk Plum, gift med den velkendte bidragyder til venstreorienterede projekter, Niels Munk Plum.¹⁹³

PET interesserede sig i første omgang for muligheden af, at de allestedsnærværende trotskister skulle få held med at infiltrere Russell-rådet. I oktober 1966 havde trotskisterne oprettet den danske Forberedelseskomité, som skulle indsamle underskrifter til fordel for det internationale tribunal.¹⁹⁴ Det var Forbe-

187 UM, ESU: Referat af møde den 7. april 1967.

188 Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag*, bd. II, s. 368; Ole Wivel, *Kontrapunkt. Erindringsmotiver* (København, 1989), s. 119-120.

189 JM, P.O.-sag: Notat, 27. april 1967.

190 PET, emnesag: Håndskreven notits dateret 12. januar 1967, vedlagt udklip fra *Information*, 11. januar 1967.

191 PET, emnesag: Notits, februar 1967.

192 PET, emnesag: Håndskreven notits dateret 7. juni 1967, udklip fra *Information*, 1. juni 1967.

193 PET, emnesag: Notits, 4. august 1967.

194 PET, emnesag: Notits, 25. oktober 1966.

redelseskomitéen, der havde lejet Tivolis koncertsal, hvor der blev afholdt en stor høring om tribunalet i december 1966,¹⁹⁵ og det var trotskisterne, der havde udspremt rygten om, at Sartre ville møde op for at tiltrække tilhørere. Det var trotskisternes mål at dominere kampagnen for Russell-tribunalet i Danmark.¹⁹⁶ To kontaktmænd overvågede mødet og kunne bagefter rapportere til PET, at tilhørerne næsten udelukkende bestod af ”langhårede og langskæggede unge mennesker”, der ivrigt bifaldt talernes angreb på USA’s krigsførelse.¹⁹⁷ Trotskisterne havde først forsøgt at hindre oprettelsen af Russell-rådet, der jo var en konkurrent til deres egen komité, men da det ikke lod sig gøre, forsøgte de at vinde indflydelse ved at samarbejde med rådet.¹⁹⁸ Der herskede dog en vis utilfredshed blandt den trotskistiske inderkreds med tingenes tilstand, idet man var forvænt med at have den dominerende indflydelse i sine dækorganisationer, og i sensommeren 1967 kunne PET konstatere, at trotskisterne var blevet kørt ud på et sidespor:

”Trotzkyisterne blev hurtigt klare over, at de ikke formåede at stille noget op mod Bertrand Russell-rådet, der er sammensat af en række kendte og til dels indflydelsesrige personer, og som det var at vente, tabte de omgående interesse for at beskæftige sig mere med denne sag. Det er en velkendt reaktion fra Trotzkyisternes side at trække sig tilbage, når de står overfor kræfter, som de ikke selv kan regulere.”¹⁹⁹

Trotskisterne synes ikke at have spillet nogen afgørende rolle i de senere begivenheder. I oktober 1967 oplyste PET, at Ebbe Reich diskret havde spurgt trotskisterne, om de ville deltage i rådets forberedelser. Trotskisterne havde angiveligt accepteret, hvis de kunne få plads i forretningsudvalget, men det er ikke klart, om dette faktisk skete.²⁰⁰ Senere indhentede PET en liste over personer, der havde givet bidrag til Forberedelseskomitéen. Den indeholdt blot ti navne, hvilket fik tjenesten til at understrege, at komitéen var blevet detroniseret af Russell-rådet.²⁰¹

Efter at Russell-rådet den 26. juli 1967 havde modtaget en formel henvendelse fra tribunalets sekretariat i Paris om, at man ønskede at afholde 2. session i Dan-

195 PET, emnesag: Notits, 1. december 1966.

196 PET, emnesag: Notits, 9. december 1966.

197 PET, emnesag: Notits, 14. december 1966.

198 PET, emnesag: Notits, 24. januar 1967.

199 PET, emnesag: Notits, 15. august 1967; PET, emnesag: Notits, 8. august 1967.

200 PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1967.

201 PET, emnesag: Notits, 7. november 1967.

mark i oktober/november,²⁰² blev PET's overvågning intensiveret. PET var på forhånd stærkt kritisk over for arrangementet, og i en oversigt udarbejdet til Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg blev 1. session i Stockholm betegnet som "det stærkt anti-amerikanske og ensidige propaganda-arrangement", som kun blev støttet af den venstreorienterede del af pressen. PET forsøgte også at udarbejde en oversigt over de 53 rådsmedlemmers politiske tilhørsforhold, men den var ikke megen bevendt, da flertallets (31 personers) tilhørsforhold var ukendte (af de øvrige var fem kommunister, ni SF'ere og otte blev klassificeret som pacifister og venstreorienterede). PET kunne i øvrigt oplyse, at rådet gik ud fra, at regeringen trods sin modvilje ikke ville skride til et egentlig forbud mod tribunalet, og at rådet ville iværksætte en oplysningskampagne og en økonomisk indsamling; målet var 250.000 kr., som skulle dække omkostningerne ved sessionen.²⁰³

Et af Russell-rådets problemer var, at man havde svært ved at finde egnede lokaler til afholdelse af processen. Flere gange fik udlejerne kolde fødder og afslog rådets ansøgning. Årsagen skal have været, at udlejerne blev udsat for telefontrusler, og i samtiden gættede man på, at Demokratisk Alliance eller en anden højreorienteret organisation stod bag.²⁰⁴ Senere har Hans Hetler hævdet, at han og DA's leder, Henning Jensen, modtog oplysninger fra PET's aflytninger af rådet om, hvor man agtede at afholde tribunalet. De to antikommunister truede derpå udlejerne til at afvise rådet.²⁰⁵ Senere forsøgte DA's folk at genere rådet under dets session.²⁰⁶

Det var en af PET's opgaver at holde regeringen og embedsmændene orienteret om Russell-rådets forsøg på at leje lokaler. Den 29. maj oplyste Krag på et møde i

202 UM, ESU: Referat af møde 25. august 1967.

203 PET, emnesag: Notits, 15. august 1967. En omarbejdet udgave af notitsen blev forelagt Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg ved dets møde 25. august, jf. ESU: Referat af møde 25. august 1967.

204 "Trusler mod Russell-mødet i København", *Land og Folk*, 16. september 1967; "Lejemål ophævet", *Berlingske Tidende*, 12. oktober 1967; "Uden lokaler efter anonym telefonstorm", *Politiken*, 13. oktober 1967; "Hemmelig højreklan bag telefonstorm på tribunal-lokaler", *Information*, 14-15. oktober 1967.

205 Der henvises til Hetlers mange udokumenterede påstande i forbindelse med afsløringen af hans samarbejde med FE. For en kritisk undersøgelse af Hetlers påstande se *Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977* og *Tillægsberetning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977*. Hetlers ofte noget vidtløftige påstande kan også følges i Erik Haaest, *Agent affæren Hetler. En dansk spionroman fra det virkelige liv* (Viking, 1977); Jakob Andersen & Søren Jakobsen: *Spionen der sladrede. Da det hemmelige Danmark tabte masken* (Ekstra Bladet, u.å. (1977)); Jakob Andersen & Søren Jakobsen: *"Operation Kastanje"* (Ekstra Bladet, u.å. (1978)).

206 Erik Jensen, *De hemmelige tjenester. PET og FE gennem 40 år. En oversigt* (Demos Dokumentar-gruppe, 1998), s. 20.

Regeringens Sikkerhedsudvalg, at Folkets Hus i København og Århus ville melde alt optaget, hvis man modtog en forespørgsel fra rådet.²⁰⁷ Den 25. august nævnte Paul Fischer over for Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, at det havde været uheldigt i forhold til USA, at den 1. session var blevet afholdt i Folkets Hus i Stockholm. Han tilføjede, at man havde sikret sig, at noget sådant ikke skete i Danmark, hvorpå han henstillede til Arne Nielsen, ”at aspektet om lokaler blev fulgt op”, hvilket politiinspektøren lovede.²⁰⁸ Referatet er ikke til at misforstå: PET fik en ordre fra embedsværket om at overvåge Russell-rådets bestræbelser på at finde egnede lokaler.

En uge senere meddelte PET til Udenrigsministeriet, Justitsministeriet og FE, at ifølge en ”kilde, der lejlighedsvis har føling med redaktør Ebbe Reich”, ville høringen blive afviklet fra den 22. oktober til den 5. november, og man var i færd med at skaffe sig lokaler. Hvis det ikke lykkedes, ville man muligvis benytte Folkets Hus i Stockholm igen.²⁰⁹ To uger senere meddelte B.T., at rådet agtede at afholde sessionen i Selskabslokalerne af 1860. Gennem en ”pålidelig kontakt” kom PET i forbindelse med udlejeren, der imidlertid oplyste, at man efter at have set artiklen ikke ville indgå lejemålet, da der var tale om et politisk arrangement.²¹⁰ Senere på måneden oplyste KB-hallens direktør over for PET, at han havde modtaget en anmodning fra Russell-rådet, men at han ville give afslag.²¹¹ Også Studentsamfundet nægtede at udleje lokaler til arrangementet.²¹² Her havde man forinden forespurgt i Udenrigsministeriet, som havde oplyst, at sagen var delikat, og man ville ikke blande sig, men det blev dog tilføjet, ”at det vel måtte formodes, at regeringen ville appreciere, hvis det viste sig umuligt at finde lokaler til processen.”²¹³ Studentsamfundet forstod beskeden. Den 3. oktober kunne PET endelig meddele, at ifølge en ”pålidelig kontakt” havde Reich oplyst på et møde i rådet, at man havde indgået et lejemål med Håndværkerforeningen. Rådet ville derfor nu iværksætte indsamlingen af penge til betaling af omkostningerne.²¹⁴ Foreningen brød imidlertid kort efter den indgåede kon-

207 STM, RSU: Referat af møde 29. maj 1967.

208 UM, ESU: Referat af møde 25. august 1967.

209 PET, emnesag: Notits, 31. august 1967; PET, emnesag: Arne Nielsen til Paul Fischer & V. Boas & E. Fournais, 1. september 1967.

210 PET, emnesag: Notits, 14. og 15. september 1967.

211 PET, emnesag: Notits, 28. september 1967.

212 PET, emnesag: Notits, 28. og 30. september 1967.

213 PET, emnesag: Notits, 27. september 1967.

214 PET, emnesag: Notits, 3. oktober 1967. PET, emnesag: Notits, 4. oktober 1967; PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1967.

trakt, angiveligt fordi nogen havde lagt pres på den.²¹⁵ Rådet måtte således ud og lede efter andre lokaler, men endnu en ”pålidelig kontakt” garanterede over for PET, at Forum, KB-hallen og Tre Falke ville afvise henvendelser.²¹⁶ Enden på rådets besværligheder blev, at man lejede sig ind på Fjordvilla i Roskilde. Det var skæbnens ironi, at ejendommen var ejet af Arbejdernes Fællesorganisation i Roskilde, hvis formand var socialdemokrat. PET’s efterforskning viste, at Fjordvilla flere gange havde været udlejet til DKP-møder, men at dette var sket, for at socialdemokraterne kunne holde øje med kommunisterne.²¹⁷

Der er intet i det foreliggende materiale, der tyder på, at PET direkte eller gennem sine kontakter stod bag de mange afslag. Udlejerne synes selv at have taget beslutningen, og i flere tilfælde var det udlejerne, der henvendte sig til PET og ikke omvendt. Hvad angår Studentsamfundet, kom ”det gode råd” fra Udenrigsministeriet. PET synes heller ikke at have gjort noget forsøg på at forhindre det endelige lejemål af Fjordvilla; oven i købet fremgår det af indberetningen, at det var blevet indskærpet PET’s kontakthand, ”at han ikke skal rette forespørgsel til kontakt eller andre herom på nuværende tidspunkt.”²¹⁸ Der er heller ikke, som hævdede af Hetler, nogen tegn på, at PET fik oplysninger om planlagte lejemål fra telefonaflytning. I de fleste tilfælde stammede informationerne fra pressen og fra udlejerne selv. Den eneste undtagelse er den ”pålidelige kilde”, der gav oplysningen om aftalen med Håndværkerforeningen, og som vil blive diskuteret senere. Omvendt kan det ikke fuldstændigt afvises, at medarbejdere i PET underhånden har videregivet oplysninger til kontakter, der anvendte dem til at presse udlejerne, sådan som Hetler hævdede. Der var i hvert fald folk i PET, der havde kontakter med antikommunistiske organisationer som f.eks. Demokratisk Alliance. Som tidligere nævnt havde DA’s leder, Henning Jensen, i nogle år fungeret som kilde for PET i Fjerde Internationale.²¹⁹ Det var folk fra DA, under ledelse af Hetler, der uddelte løbesedler i Roskilde i protest mod tribunallets ensidige fordømmelse af USA.²²⁰ Der er dog ingen spor af et sådant muligt underhåndssamarbejde i de relevante sagsakter.²²¹

I slutningen af september 1967 meddelte Ebbe Reich statsministeren på vegne

215 Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag*, bd. II, s. 373.

216 PET, emnesag: Notits, 18. oktober 1967.

217 PET, emnesag: Notits, 21. oktober 1967.

218 PET, emnesag: Notits, 21. oktober 1967.

219 PET, emnesag: Notits, 6. juli 1966.

220 PET, emnesag: Notits, 24. november 1967.

221 PET, emnesag. PET, emnesag. PET, personsag. PET, personsag.

af Russell-rådet, at tribunalet ville blive afholdt i København i tidsrummet den 20. til 29. november. Reich gjorde opmærksom på, at et antal vidner ville søge om visum, og han sluttede af med at understrege, at rådet lagde vægt på, at sessionen ville få et værdigt forløb.²²² Regeringen lod sig imidlertid ikke blødgøre. En kopi af brevet tilgik Justitsministeriet, hvor man lod Reichs baggrund og politiske aktiviteter undersøge. Man var tilsyneladende ikke i stand til at finde noget belastende på redaktøren, højskolelæreren og folketingskandidaten, for han blev af ministeriets embedsmænd klassificeret som ”Mellem SF og Radikale V. – afgjort ikke kommunist.”²²³ Den 27. september gentog Krag som svar, at Russell-tribunalet var uønsket i Danmark, idet den måtte anses for at være ensidig, og fordi den misbrugte domstolsbegrebet: ”Under disse omstændigheder agter regeringen at benytte sig af sin adgang til at nægte visum til såkaldte vidner.”²²⁴ Samtidig udarbejdede Justitsministeriet en række notater, der argumenterede for, at udlændingeloven indeholdt muligheder for at nægte visa i tilfælde, hvor ”den pågældendes forhold kommer i strid med danske interesser.”²²⁵

Det har været hævdet, at PET ulovligt aflyttede Russell-rådets telefoner, og at oplysningerne herfra bidrog til at ændre regeringens indstilling. Påstanden om den ulovlige aflytning stammer fra mindst tre kilder. Ebbe Reich hævdede, at telefonerne i rådets kontorer ofte blev afbrudt, hvilket han forklarede med, at efterretningstjenesten benyttede sig af forældet aflytningsudstyr.²²⁶ Som det bemærkes, bygger påstanden udelukkende på, at man havde problemer med telefonerne, og at man gik ud fra, at det skyldtes aflytning. Man har dog næppe kunnet høre tegn på aflytninger. Som tidligere nævnt har Hans Hetler hævdet, at han og Henning Jensen fik oplysninger fra PET's aflytninger,²²⁷ men der er ikke fundet belæg for påstanden i de relevante akter i PET's arkiv. Endelig har forlagsredaktør Erik Vagn Jensen hævdet, at Krag ændrede sin beslutning og tillod tribunalet, fordi rådet havde planer om at tage til Malmø og afhøre de vidner, der ikke kunne få indrejsetilladelse til Danmark. Et sådant arrangement ville udstille regeringen og i nogles øjne gøre den til grin. Idéen skulle første gang være blevet nævnt i en telefonsamtale mellem Vagn Jensen og Ole Wivel, hvilket fik Vagn

222 JM, P.O.-sag: Ebbe Reich til statsminister Jens Otto Krag, udateret, modtaget 26. september 1967.

223 JM, P.O.-sag: Udateret håndskrevet generaliablad om Ebbe Reich.

224 JM, P.O.-sag: Skrivelse til Ebbe Reich, 27. september 1967.

225 JM, P.O.-sag: Notat, 2. oktober 1967; JM, P.O.-sag: Notat, udateret, e. 27. september 1967.

226 ”Én ting mener Russell-tribunalet at vide: Efterretningsvæsnets materiel er ringe”, *B.T.*, 18. november 1967.

227 Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *De hemmelige tjenester*, s. 20.

Jensen til at antage, at deres telefoner var blevet aflyttet og oplysningerne videregivet til Krag.²²⁸ Statsministeren skulle senere have bekræftet historien over for Vagn Jensen og Wivel.²²⁹

Flere forhold gør, at påstanden om, at PET aflyttede Russell-rådet og dets medlemmers telefoner, virker usandsynlig. Der er ikke fundet spor i form af notitser eller aflytningsreferater i det bevarede PET-materiale vedrørende Russell-rådet. Flere daværende centralt placerede PET-folk, deriblandt Jørn Bro og lederen af de tekniske operationer, har forklaret, at de ikke har kendskab til, at der blev foretaget aflytninger af rådet.²³⁰

Historikeren Bo Lidegaard har fundet en kopi af en PET-indberetning vedrørende et møde i Russell-rådet den 2. oktober 1967 blandt Krag's papirer, og han udleder heraf, at rådet må have været aflyttet, og at oplysningerne tilgik statsministeren.²³¹ Såfremt det er tilfældet, har det drejet sig om en rumaflytning og ikke om telefonaflytning, og en sådan vil ikke have sat sig spor i en retskendelse, da rumaflytninger ikke var lovregulerede før 1972. Indberetningen drejer sig om et møde afholdt i Russell-rådets kontorer i Dronningensgade 14, og den foreligger i to udgaver i PET's arkiv, dateret henholdsvis den 3. oktober og den 6. oktober. Den første er den korteste, og den meddeler, at en "pålidelig kilde" har oplyst, at Ebbe Reich havde meddelt på mødet, at rådet havde lejet lokaler i Håndværkerforeningen, at man ville afholde sessionen den 20.-29. november, og at man ville afhøre de vidner, der ikke kunne få visum, i Malmø og afspille båndoptagelserne under sessionen i København.²³² Den anden indberetning er længere og bygger ligeledes på en "sædvanligvis pålidelig kilde", og den indeholder et længere referat af Reichs beretning om forberedelserne til tribunalet, rådets kontakt til

228 "Ingmar Wagner, DKP: Kun skumlere synes partiet holder for meget igen i Vietnam-spørgsmålet", *Information*, 28. juni 1975.

229 "J. O. Krag-regeringen i 1966-67 fortsatte H. C. Hansens aflytnings-politik", *Information*, 31. januar-1. februar 1976; Erik Andersen, "USA-pres bag ulovlige telefon-aflytninger", *Land og Folk*, 11.-12. juli 1981. Ole Wivel antyder Krag's bekræftelse, men omtaler den ikke nærmere i *Kontrapunkt*, s. 106, 128. Erik Vagn Jensen omtaler ikke begivenhederne i sine erindringer *Mahogni og Marcuse. Mine sytten år i Gyldendal* (Vindrose, 1987).

230 Kommissionens arkiv, RB: Jørn Bro, 14. november 2000; Kommissionens arkiv, RB: 21. februar 2001; Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002.

231 Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag*, bd. II, s. 372.

232 PET, emnesag: Notits, 3. oktober 1967. Samme underskrevet Politiets Efterretningstjeneste findes i JM, P.O-sag.

trotskisterne og det planlagte propagandaforemstød.²³³ Det kan på grundlag af de to notitser hverken af- eller bekræftes, at den ”pålidelige kilde” kunne være en henvisning til en rumaflytning af mødet den 2. oktober. På den anden side er det måske mere sandsynligt, at oplysningerne stammede fra en kilde, der deltog i mødet. Som det vil fremgå af det følgende, havde PET en kilde placeret centralt i Russell-rådet under afholdelsen af tribunalet i november.

I første omgang gav PET's oplysninger om rådets planer anledning til overvejelser om, hvorvidt den danske regering kunne anmode den svenske regering om at nægte visum til de vidner, der ikke kunne få adgang til Danmark. Udenrigsministeren havde opgivet tanken om en officiel henvendelse, og i stedet blev chefen for Tilsynet med Udlændinge, politiinspektør Ole Stevns, der tidligere var politifuldmægtig i PET, anmodet af Justitsministeriet om at sondere terrænet hos kollegerne på den anden side af sundet.²³⁴ I sin henvendelse gjorde Stevns opmærksom på rådets planer om afhøringer i Malmø, idet han forsigtigt gav udtryk for den mening, at det forhold, at svenskerne havde givet visum til vidnerne ved den første session i Stockholm ”vel ikke behøver at have som konsekvens, at man nu giver svensk visum til viseringspligtige udlændinge, der agter sig til Sverige med det ene formål at omgå de af den danske regering trufne forholdsregler til forhindring af denne skinproces i Danmark.”²³⁵ Regeringen synes dog allerede på dette tidspunkt at have haft sit standpunkt til fornyet overvejelse. Den 10. oktober 1967 nævnte Paul Fischer i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, at formålet med visumvægringen havde været at hindre tribunalet i at virke i Danmark. Hvis sessionen alligevel blev gennemført, hvad alt tydede på, måtte man have store politiske betænkeligheder ved at skride ind over for visumpligtige vidner, der mødte op i København.²³⁶ Da Ebbe Reich nogle dage senere henvendte sig til Krag og bad om et møde,²³⁷ fik statsministeren et påskud til at ændre sin beslutning.²³⁸ Den 1. november blev det kort noteret i Justitsministeriet: ”Nu foreligger opl. om at ”vidnerne” skal have visum.”²³⁹ Pludselig var alle juridiske problemer i forbindelse med visumansøgningerne forsvundet. Da Fischer nævnte i embedsmandsudvalget, at flere af ansøgningerne var ufuldstændige, skar Boas igennem

233 JM, P.O.-sag: Notits, 6. oktober 1967.

234 JM, P.O.-sag: Notits, 3. oktober 1967.

235 JM, P.O.-sag: O. Stevns til hr. hovrättsråd Ingvar Jönsson, n.d., 5. oktober 1967.

236 UM, ESU: Referat af møde 10. oktober 1967.

237 JM, P.O.-sag: Ebbe Reich til statsminister Jens Otto Krag, 18. oktober 1967.

238 Ole Wivel, *Kontrapunkt.*, s. 120; Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag*, bd. II, s. 373-374.

239 JM, P.O.-sag: Notits, 1. november 1967.

og understregede, ”at man ikke burde hænge sig i formaliteter”, og at man kunne indhente de manglende oplysninger ved ankomsten.²⁴⁰

Da Russell-tribunalet endelig åbnede sin 2. session i Fjordvilla i Roskilde i slutningen af november, var PET også til stede. Den lokale kontaktmand holdt Centralafdelingen orienteret om hændelserne uden for de lukkede møder, som da medlemmerne af Demokratisk Alliance uddelte løbesedler i området. Kontaktmanden kunne også oplyse, at medlemmerne i middagspausen tog en spadseretur i byen, men at ingen syntes at ænse dem.²⁴¹ Som tidligere nævnt havde PET en kilde, der forsynede PET med ”et stort antal dokumenter hidrørende fra Russel-tribunalets sekretariat” PET kom på denne måde i besiddelse af Bertrand Russells åbningstale, lister over vidnerne, kopier af vidneudsagnene og lister over de anmeldte pressefolk. En del af dette materiale blev underhånden videregivet til en udenlandsk efterretningstjeneste.²⁴² Senere fremskaffede en kilde en kopi af en ikke-offentliggjort rapport til tribunalet vedrørende et besøg i Haiphong, Nordvietnam.²⁴³ Den blev videregivet til to andre udenlandske efterretningstjenester.²⁴⁴

PET's samarbejdspartnere i udlandet udviste stor interesse for tribunalets aktiviteter, og sessionen i Roskilde medførte en intensivering i udvekslingen af oplysninger. Allerede i september 1966 var en af de ovenfor nævnte efterretningstjenester blevet opmærksom på eksistensen af den danske forberedelseskomité, og PET kunne oplyse, at den var dannet af de danske trotskister.²⁴⁵ Senere sendte en anden udenlandsk efterretningstjeneste en rapport til PET om Bertrand Russell Peace Foundation,²⁴⁶ og i sommeren 1967 holdt endnu andre tjenester den danske efterretningstjeneste underrettet om forløbet af den 1. session i Stockholm.²⁴⁷ En af de nævnte efterretningstjenester modtog løbende navnene på deltagerne i sessionen i Roskilde, og i en anmodning fra pågældende efterretningstjeneste til PET hed det:

240 UM, ESU: Referat af møde den 10. november 1967.

241 PET, emnesag: Notits, 24. november 1967.

242 PET, emnesag: Notits, 30. november og 1. december 1967.

243 PET, emnesag: Notits, 4. januar 1968.

244 PET, emnesag: Breve til udenlandske efterretningstjenester, 15. januar 1968.

245 PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 31. oktober 1966.

246 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 2. december 1966.

247 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 3. juli 1967; PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 2. juni 1967.

”Endvidere vil vi være taknemmelig for på fortsat prioritets-basis at få tilsendt navne og identificerende data vedrørende enhver person – uanset nationalitet – der måtte komme til København i forbindelse med Russell-tribunalet.”²⁴⁸

Til gengæld sendte den modtagende efterretningstjeneste fyldige beskrivelser af de vietnamesiske vidner fra tjenestens omfangsrige registre.²⁴⁹ Endelig forsynede PET yderligere en efterretningstjeneste med oplysninger om amerikanske soldater, der afgav vidneudsagn til tribunalet,²⁵⁰ og om den sorte borgerrettighedsaktivist Stokely Carmichaels aktiviteter under hans ophold i forbindelse med processen.²⁵¹

Det er ikke helt klart ud fra det foreliggende materiale, i hvilket omfang danske statsborgere blev registreret alene på grund af deres tilknytning til Russell-rådet. Det fremgår af påtegninger på en kopi af en rundskrivelse fra rådet, at 21 af rådets 57 medlemmer allerede var registreret, enten i form af en personsag eller på en emnesag.²⁵² Spørgsmålet er, om de hidtil ikke-registrerede senere blev registreret på grund af deres tilknytning til rådet. På den ene side er der et eksempel på en person, der allerede var registreret på grund af sin deltagelse i Østersøugen i 1963.²⁵³ Pågældende blev imidlertid slettet i februar 1967 trods sit medlemskab af rådet.²⁵⁴ Det vides ikke, om han blev slettet som et resultat af den løbende revision, eller fordi man i PET vurderede, at det kunne udløse kritik af tjenesten, hvis det kom til f.eks. Justitsministeriets kendskab, at pågældende, der nød stor anseelse i offentligheden, var registreret. På den anden side er der et andet eksempel. Pågældende var ikke registreret ifølge de tidligste lister og indberetninger,²⁵⁵ men blev i september registreret på emnesagen om Russell-tribunalet.²⁵⁶ Han blev re-

248 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 7. november 1967; PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 13. november 1967.

249 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 20. november 1967.

250 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 1. december 1967; PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 15. december 1967.

251 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 17. november 1967; PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 2. januar 1968.

252 PET, emnesag: Påtegning på udateret rundskrivelse fra rådet.

253 PET, emnesag: Notits, 27. januar 1967.

254 Det fremgår af PET's liste over personregistreringer.

255 PET, emnesag: Liste over sammensætningen af det danske Russell-råd, februar 1967; PET, emnesag: Notits, 15. august 1967.

256 PET, emnesag: Notits, 14. september 1967.

gistreret, antagelig fordi han var medlem af rådets arbejdsudvalg. Andre, der kun var medlemmer af rådet, blev åbenbart ikke nyregistreret. For at kunne finde oplysninger om personer, der var nævnt i sagen om Russell-rådet, blev der udarbejdet navnefortegnelser, der blev lagt på sagen. De indeholdt navnene på 83 danske og 174 udenlandske statsborgere og henviste til de bilag, hvori personerne var omtalt.²⁵⁷ Derved kunne man nemt finde oplysninger om såvel registrerede som ikke-registrerede personer. Det vides ikke, om disse navne blev noteret i arbejdskartoteker eller på anden vis.

Selvom Russell-tribunalet var en selverklæret domstol, der ensidigt fordømte USA's krigsførelse, var den dybest set udtryk for den voksende bekymring i den vestlige verden over krigens eskalering. Alligevel var det PET's vurdering, at tribunallet var en klassisk kommunistisk frontorganisation. Under sin efterforskning af tribunallets økonomi anvendte PET sin kontakt på postgirokontoret til at få indsigt i Russell-rådets giro nr. 8.65.75: "Af kontakten er lånt samtlige indbetalingskort til nævnte konto." På grundlag af kortene udarbejdede PET en liste over de 791 personer, der havde givet bidrag til rådets aktiviteter. Der var i alt blevet indbetalt 64.515,37 kr.²⁵⁸ Da sessionen i Roskilde havde kostet ca. 275.000 kr., gav dette et betydeligt underskud, selv efter bidrag i form af gaver og salg af pjecer.²⁵⁹ I den forbindelse kunne en af PET's kilder oplyse, at DKP havde sørget for, "at der forud for Tribunallet blev åbnet visse kanaler til Østbloklende, hvorfra der tilførtes Tribunallet betydelige beløb." Kilden var ude af stand til at oplyse, hvori disse kanaler bestod, men det var PET's vurdering, at det var en kommunistisk advokat, der havde varetaget tribunallets økonomi, som havde sørget for tilskuddene.²⁶⁰ Dertil kom det forhold, at det netop var karakteristisk for kommunistiske frontorganisationer, at det var ikke-kommunister, ofte fra "moderate intellektuelle venstreorienterede kredse", der udadtil tegnede organisationen, mens kommunisterne sad i nøglestillingerne og trak i trådene. Således var fraværet af åben kommunistisk indflydelse på Russell-rådet ifølge PET en stærk indikation på, at tribunallet havde været kommunistisk styret. Det var derfor PET's konklusion, at tribunallets session i Danmark havde været

257 PET, emnesag: Udaterede navnefortegnelser over danske og udenlandske statsborgere.

258 PET, emnesag: Notits, 8. december 1967.

259 PET, emnesag: Udateret notits: "Bertrand Russell-tribunalets 2. session".

260 PET, emnesag: Notits, 24. januar 1968.

”et vel gennemført kommunistisk propagandaforeløb med et klart anti-amerikansk sigte og med en lige så klart gennemført kommunistisk stillingtagen til fordel for farvede folkeslags kamp mod hvid vestlig ”kapitalisme og aggression”.²⁶¹

Det er oplagt, at Sovjetunionen havde en interesse i tribunalet på grund af dets kritik af USA's indsats i Vietnam, men oplysningerne om støtte fra østlandene lader sig på det foreliggende grundlag ikke verificere. DKP'erne Christian Hagens og Ingmar Wagner indtog ganske vist tillidsposter i Russell-rådet, men at betegne tribunalet som en kommunistisk frontorganisation af den grund synes overdrevent. Rådets sammensætning og støtte var så bred og tværpolitisk, at kommunisterne ikke kunne styre det og vel heller ikke havde brug for det. Forklaringen på tribunalets gennemslagskraft var ikke, at det var en vellykket kommunistisk operation, men at brede kredse fra venstrefløjen og ind i Socialdemokratiet og fagbevægelsen følte sig utrygge ved krigens eskalering. Den nyeste forskning peger da også på, at DKP kun havde ringe indflydelse på tribunalet.²⁶²

1968: Kommunistisk styret vold?

1968 var et skelsættende år for den danske Vietnambevægelse. Samtidig med at de amerikanske styrker mødte stadig større modstand i Sydøstasien, og parterne satte sig til forhandlingsbordet i Paris, radikaliseredes den danske Vietnambevægelse, og grunden blev lagt til den splittelse mellem de moderate og de militante kræfter, hvilket blev en realitet ved årsskiftet 1968/69. I takt med at Vietnamdemonstrationerne voksede i størrelse, og det i stigende grad kom til voldelige sammenstød med ordensmagten, var det PET's opfattelse, at uroen skyldtes kommunisterne. Det kan således konstateres, at efterretningstjenesten i 1968 stadig holdt fast i det klassiske trusselsbillede fra den kolde krigs første årtier. Det var først efter splittelsen af Vietnambevægelsen, at det ville stå klart, at DKP nu udgjorde den moderate fløj, og at partiet var blevet overhalet venstre om af mere militante kræfter, der ikke tøvede med at bruge voldelige metoder i den politiske kamp.

I de første måneder af 1968 var det stadig trotskisterne og lignende yderlig-

²⁶¹ PET, mnemoteg: Udateret notits: ”Bertrand Russell-tribunalets 2. session”.

²⁶² Chris Holmsted Larsen, *Tiden arbejder for os. DKP og Vietnamkrigen 1963-1973* (København: Malters Academic, 2007), s. 135.

gående grupper, der tiltrak sig PET's opmærksomhed. I februar deltog en gruppe venstreorienterede i en international Vietnamkonference og -demonstration i Vestberlin. Ifølge PET's oplysninger var konferencen i virkeligheden arrangeret af den Fjerde Internationales kontor i Paris, og det var den danske sektion, der i samarbejde med Venstresocialisterne havde taget initiativet til at sende en dansk delegation.²⁶³ PET havde en kilde med på turen, som efter hjemkomsten aflagde en udførlig beretning om forløbet.²⁶⁴ PET modtog også en fortegnelse over de 100 danske deltagere, der viste, at 51 allerede var kendte i tjenesten som medlemmer af venstreorienterede organisationer.²⁶⁵

I slutningen af februar 1968 blev PET opmærksom på, at den kendte aktivist Finn Ejnar Madsen, der i august 1967 havde brudt med trotskisterne, taget Foreningen af Vietnamfrivillige med sig og dannet den maoistiske Den Danske Rødgarde, planlagde en demonstration ved den amerikanske ambassade. Han havde været særdeles aktiv under forsøget på at angribe ambassaden under demonstrationen den 21. oktober 1967 og havde været under tæt overvågning siden november.²⁶⁶ PET havde derfor viden om, at Madsen opfordrede til at medbringe kasteskyts, og at man skulle storme ambassaden i tilfælde af, at politiet var i mindretal. Madsen skulle også have fortalt en PET-kilde, at han havde besøgt ambassadens bibliotek med henblik på at forøve et bombeattentat. Problemet var imidlertid, at han ikke vidste, hvordan man lavede en bombe, men han havde søgt råd hos flere personer, der sad inde med en sådan viden.²⁶⁷ PET advarede derfor Justitsministeriet om, at det var Madsens ønske, at demonstrationen udviklede sig til voldsomheder, og tjenesten henviste til muligheden for, at andre yderligtgående venstreorienterede grupper ville tilslutte sig maoisterne.²⁶⁸ I lyset af erfaringerne med Finn Ejnar Madsens tidligere aktiviteter overvejede Justitsministeriet muligheden for, at myndighederne kunne skride ind og forbyde demonstrationen, men både Københavns Politi og PET frarådede et sådant skridt, idet det ikke ville kunne håndhæves effektivt og i værste fald kunne føre

263 PET, emnesag: Notits, 2. februar 1968; PET, emnesag: Notits, 15. februar 1968.

264 PET, emnesag: Notits, 17. maj 1968.

265 PET, emnesag: Notits, 17. maj 1968. Turen til Vestberlin er beskrevet i Toni Liversage, *Hvad skal det nytte? En personlig beretning fra græsroddernes civilsamfund* (København, 1998), s. 23-26.

266 PET, personsag: Anmodninger, dommerkendelser og udskrifter vedrørende [operation]. Protokol for Københavns Byrets Grundlovsafdeling, vol. IV (påbegyndt 31. maj 1965).

267 PET, personsag: Notits, 20. februar 1968; PET, personsag: Notits, 1. marts 1968; PET, personsag: Notits, 4. marts 1968.

268 JM, P.O.-sag: H. Toft-Nielsen til Justitsministeriet, 1. marts 1968, med vedlagt notits, 1. marts 1968.

til endnu værre uroligheder.²⁶⁹ På grundlag af dette råd valgte justitsminister Knud Thestrup med statsministerens billigelse at acceptere demonstrationen.²⁷⁰ Demonstrationen fik således lov til at løbe af stablen den 2. marts, og den blev afviklet i fred og ro, hvilket PET forklarede med de talstærke politistyrker, der var blevet udkommanderet til ambassaden. Ifølge PET's observatør på stedet var Madsen "usædvanlig spag", og da han efter den sidste taler stillede sig i spidsen for et talekor, der råbte "USA ud af Vietnam", fik han ikke større tilslutning, og til sidst stod han alene og råbte foran ambassaden. En enkelt episode blev det dog til: Ifølge PET-observantens omhyggelige indberetning kørte en scooter forbi Madsen og hans rødgardister, og føreren, der blev identificeret noget vagt som "mand, ca. 40-45 år", råbte til demonstranterne:

"Idioter, I skulle hellere se at bestille noget ordentligt!"²⁷¹

Finn Ejnar Madsens kammerater syntes ikke tilfredse med Madsens indsats. Få uger senere blev han ekskluderet fra Foreningen af Vietnamfrivillige på grund af hans påståede selvdyrkelse og egenhændige beslutninger.²⁷²

Den store Vietnamdemonstration den 27. april 1968 blev en anderledes voldsom affære. Demonstrationen var indkaldt af DSVK, og radikaliseringen af bevægelsen afspejlede sig i parolerne "USA ud af Vietnam" og "Bekæmp den amerikanske imperialisme". Demonstrationen fik bred opbakning, og op mod 20.000 demonstranter deltog under den første del på Christiansborg Slotsplads. Ifølge politiet fulgte omkring 6.000 med til den amerikanske ambassade, hvor det ved afslutningen kom til voldsomme sammenstød med politiet, og som fortsatte som egentlige gadekampe i kvarteret. Adskillige blev såret på begge sider og omkring 20 demonstranter anholdt. En række af disse blev senere retsforfulgt i en opsigtsvækkende retssag, som den kommunistiske landsretssagfører Carl Madsen forsøgte at gøre til en politisk proces mod politiet og systemet.²⁷³

269 JM, P.O.-sag: Notat, 1. marts 1968.

270 RA, Knud Thestrups privatarkiv: Dagbog, 1. 3. 1968.

271 PET, emnesag: Notits, 4. marts 1968; også usigneret notits, 4. marts 1968. Det fredelige forløb af demonstrationen bekræftes af en indberetning fra den amerikanske ambassade, som fremhævede, at det danske politi for første gang var mødt op iført hjelme (NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044: Blankinship, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. A-459, March 12, 1968).

272 PET, emnesag: Notits, 29. marts 1968; PET, emnesag: Notits, 8. april 1968.

273 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 99-100; Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, s. 15-23, 271. For billeder af demonstrationen

I 1968 og 1969 udviklede et antal demonstrationer mod krigen i Vietnam sig til egentlige optøjer. Ovenfor ses politiet i færd med at fjerne demonstranter foran den amerikanske ambassade den 27. april 1968. PET's opgave var ikke at agere ordensmagt, men at holde demonstrationen under opsyn og efterfølgende at registrere de deltagere, der ifølge PET blev benævnt "uromagere". Efter Vietnamdemonstrationen den 27. april 1968 blev 19 personer registreret. (Polfoto).

Det er efterfølgende blevet hævdet, at årsagen til, at politiet mødte op med 624 kampklædte politifolk, var, at politiet havde modtaget oplysninger fra PET om, at demonstranterne havde planlagt at angribe ambassaden. Vicepolitiinspektør Thor Dahl-Jensen, der var leder af indsatsstyrken, hævdede således, at man havde modtaget en underhåndsmeddelelse om, at der kunne forventes en "voldsom og farlig begivenhed."²⁷⁴ Politiken, som – sådan må avisens oplysninger læses – må have bygget på kilder i politiet eller PET, var endnu mere konkret: "Efterretningstjenestens oplysninger gik ud på, at visse kredse havde sikret sig flere tromler med benzin og at 'aktivister' havde lagt planer om at forsøge at trænge ind i

og de efterfølgende gadekampe, se Bente Hansen, Jesper Høm, Gregers Nielsen, Roald Pay og Jørgen Schytte (red.), *Dengang i 60'erne. Billeder fra dengang, tekster fra i dag* (Gyldendal, 1979), s. 193-207. For antallet af deltagere og anholdte, se PET, emnesag: Politidirektøren, Københavns Politi, til Justitsministeriet 30. april 1968.

²⁷⁴ Carl Madsen, *Proces mod politiet* (Stig Vendelkær, 1969), s. 78-79, 252-254, 362.

den amerikanske ambassade og brænde den ned. Hvis dette mislykkes, ville man foranstalte alvorlige ødelæggelser på anden vis.”²⁷⁵ Senere, da Carl Madsen bad om, at underhåndsmeddelelsen blev offentliggjort, spidsede Justitsministeriet formuleringen. Det hed, at politiet havde forstærket beredskabet på grundlag af pressens reportager om lignende udenlandske demonstrationer, og eventuelle oplysninger fra hemmelige kilder var ”uden væsentlig betydning” for politiets optræden.²⁷⁶ Justitsministeriets forklaring er i strid med politiets og Politikens fremstillinger. Spørgsmålet må derfor stilles, om PET videregav forhåndsmmeddelelser til Københavns Politi, og om de i bekræftende fald indeholdt konkrete oplysninger om planlagte angreb på ambassaden?

PET sendte tre notits, dateret den 17., den 22. og den 25. april, til Københavns Politi vedrørende den planlagte demonstration.²⁷⁷ Den første omtalte forskellige aktioner, der var planlagt i forbindelse med demonstrationen. Det var bl.a. hensigten at iværksætte demonstrationer ved amerikanskejede virksomheder i hovedstadsområdet: ”En af initiativtagerne til disse demonstrationer – [-] – har luftet tanken om eventuelt at antænde en benzintank for at påkalde opmærksomhed omkring sagen.”²⁷⁸ Oplysningerne byggede dels på en indberetning fra samme dag, der omtalte overvejelserne om aktioner mod amerikanske virksomheder,²⁷⁹ dels en indberetning fra den 8. april om et aktivmøde i DSVK. Her skulle en fremtrædende kommunistisk Vietnamaktivist have oplyst, at man var i færd med at kortlægge amerikansk ejendom, og den ovenfor nævnte initiativtager skulle have tilsluttet sig idéen om, at man skulle sætte ild til benzintanke.²⁸⁰ Som det bemærkes, blev den amerikanske ambassade ikke omtalt i forbindelse med brandattentaterne.

Den anden notits fra den 22. april refererede kun det officielle program for demonstrationen og tilføjede kort, at ”aktioner mod herværende amerikanskejede virksomheder opretholdes fortsat”²⁸¹ Heller ikke denne gang var der nævnt noget om en konkret trussel mod ambassaden.

Den sidste notits, der bl.a. tilgik Københavns Politi herunder udryknings-

275 Citeret i Carl Madsen, *Proces mod politiet*, s. 85, og Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, s. 18.

276 Carl Madsen, *Proces mod politiet*, s. 357-358.

277 PET, emnesag: Arne Nielsen, notits, 16. juli 1969; Jørn Bro, notits, 18. november 1969. At der ikke fandtes andre meddelelser fra PET til politiet bekræftes af bilagslisten i sagen PET, emnesag.

278 PET, emnesag: Arne Nielsen, notits, 17. april 1968.

279 PET, emnesag: Notits, 17. april 1968.

280 PET, emnesag: Notits, 8. april 1968.

281 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 22. april 1968.

styrken samt Justitsministeriets departementschef Boas, fremhævede specifikt, at under ”demonstrationen foran den amerikanske ambassade er yderliggående elementer indstillet på at anstifte tumulter og om muligt forsøge et angreb på ambassaden.” Notitsen nævnte to forhold, der lå til grund for denne vurdering: Trotskisterne var begyndt at købe stålhelme, og ifølge en ”velorienteret kilde” var ambassaden under demonstrationen den 21. oktober 1967 blevet beskudt af en gruppe, der befandt sig i demonstrationens bagerste geled.²⁸² Denne kilde var en pressemand, der i midten af april havde videregivet oplysningerne til Jørn Bro.²⁸³

Selvom PET således to dage før demonstrationen advarede mod planer om at angribe ambassaden, byggede advarslen på oplysninger om en tidligere demonstration og om trotskistiske aktiviteter, der reelt kun indikerede, at denne gruppe forventede voldelige sammenstød med ordensmagten. Ingen af de tre notitser indeholdt oplysninger om et planlagt brandattentat mod ambassaden, sådan som artiklen i Politiken hævdede, hvilket kunne tyde på, at historien var en konstruktion, plantet af en kilde i Københavns Politi eller PET, med det formål at retfærdiggøre politiets indsats. Muligvis kan historien være inspireret af oplysningerne i notitsen fra den 17. april, som omtalte overvejelserne om at forøve brandattentater mod benzinstationer.

Det er ikke helt klart, hvilken betydning advarslen af 25. april havde for politiets forberedelser. Justitsminister Thestrup noterede i sin dagbog, at ministeriet var blevet underrettet om, at der ville blive anvendt slynger med sten og metal-kugler, men at der ville være tilstrækkeligt med politi til at klare situationen.²⁸⁴ Dette antyder, at det var PET's oplysninger, der havde foranlediget det betydelige politiopbud. Thor Dahl-Jensen gentog i en redegørelse til politidirektøren, at man havde modtaget oplysninger, der antydede, at der kunne blive tale om ”en voldsom og farlig” demonstration. Ifølge Thor Dahl-Jensen bestod oplysningerne nærmere i, at der var mulighed for, at der ville blive gjort ”forsøg på groft hærværk og alvorlige forstyrrelser af den offentlige sikkerhed, fred og orden.” Disse oplysninger fik Thor Dahl-Jensen til at indsætte en mindre styrke af civile politifolk og kriminalpolitifolk til at holde øje med demonstrationen.²⁸⁵ Det er sandsynligt, at Thor Dahl-Jensen refererede til oplysningerne fra PET.

282 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 25. april 1968.

283 PET, emnesag: Notits, 3. maj 1968.

284 RA, Knud Thestrups privatarkiv: Dagbog, 27. 4. 1968.

285 JM, P.O.-sag: Vicepolititiinspektør Dahl-Jensen til politidirektøren, 27. september 1968.

Omvendt refererede politidirektøren i sin redegørelse til Justitsministeriet ikke til en underhåndsmeddelelse fra PET eller nogen anden instans, der indikerede et kommende angreb på ambassaden. Ifølge politidirektøren byggede politiets forberedelser på erfaringerne fra tidligere Vietnamdemonstrationer, særligt den fra den 21. oktober 1967, som havde udviklet sig voldeligt.²⁸⁶ Da den amerikanske chargé d'affaires mødtes med statsminister Hilmar Baunsgaard erklærede denne, at selvom han endnu ikke havde modtaget Justitsministeriets endelige rapport om begivenhederne, var det hans indtryk, at politiet havde undervurderet situationen.²⁸⁷ Dette skal sandsynligvis tolkes som et forsøg på at imødekomme den amerikanske kritik af, at demonstranterne havde fået lov til at komme tæt på ambassaden.

Jørn Bro hævdede efter demonstrationen, at han havde fået yderligere oplysninger af sin pressekontakt, ud over dem han havde videregivet i notitsen af 25. april. Ifølge Bro havde journalisten fortalt, hvordan en lille hård kerne af demonstranter levede for drømmen om at forøve et attentat mod ambassaden, og de legede med idéer om at stjæle morterer eller raketudstyr fra militæret eller at angribe ambassaden med haglgewærer og molotovcocktails.²⁸⁸ Det er uklart, hvorfor Bro ikke medtog disse foruroligende oplysninger i notitsen af 25. april. En mulig forklaring kan dog være, at der på dette tidspunkt bestod en vis konkurrence mellem PET og Københavns Politi. I 1966 var Københavns Politis Afdeling E, det vil sige efterretningsafdelingen, blevet overført til PET, hvilket havde bidraget til at etablere en vis rivalisering mellem Københavns Politi og PET.²⁸⁹

Konklusionen på det ovenstående er, at PET ikke videregav oplysninger til Københavns Politi vedrørende konkrete planer om at forøve et brandattentat mod den amerikanske ambassade ved hjælp af stjalne benzintromler, sådan som Politiken påstod. Derimod kan det dokumenteres, at PET to dage før demonstrationen advarede politiet om, at yderligtgående elementer var indstillet på at angribe ambassaden. Denne vurdering byggede på erfaringerne fra den tidligere demonstration og informationer om trotskisternes forberedelser. Dette var sandsynligvis kilden til Dahl-Jensens erklæring om, at han havde modtaget en underhåndsoplysning om, at demonstrationen kunne forventes at blive ”voldsom og farlig”.

286 PET, emnesag: Politidirektøren, Københavns politi, til Justitsministeriet, 30. april 1968.

287 NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044: Blankinship, Amembassy Copenhagen to SecState, No. 4441, April 29, 1968.

288 PET, emnesag: Notits, 3. maj 1968.

289 Se hertil kapitel 8 i nærværende bind.

PET's arkivmateriale kaster i øvrigt nyt lys over forløbet af demonstrationen den 27. april og over årsagerne til de voldsomme sammenstød. Flere tidligere fremstillinger har været stærkt kritiske over for politiets rolle. Eksempelvis har historikerne Johannes Nordentoft og Søren Hein Rasmussen hævdet, at urolighederne først startede, da politiet greb ind og ryddede gaden efter demonstrationens ophør.²⁹⁰ Carl Madsen betegnede i sit forsvar af demonstranterne politiets indsats som en gadekampsmanøvre, der havde som formål at træne politiet til den dag, hvor landet ville blive sat i undtagelsestilstand og oppositionelle elementer interneret eller likvideret. Landsretssagførerens beskrivelse hvilede på flere argumenter: For det første tog demonstrationsledelsen tydeligt afstand fra en taler, der opfordrede til at storme ambassaden, men denne oplysning blev ikke videregivet til de udstationerede politifolk for ikke at svække deres kampiver. For det andet var det politiprovokatører, der kastede forskellige ting mod ambassaden. Og for det tredje angreb politiet uprovokeret demonstranterne efter den sidste taler og anvendte unødvendig vold mod demonstranter og tilskuere, selvom de ikke gjorde modstand.²⁹¹

Der findes modstridende vidnesbyrd om, hvorvidt demonstrationsledelsen tog afstand fra en vesttysk studine, der på Blågårds Plads, umiddelbart inden afmarchen til ambassaden, opfordrede til at storme ambassaden. Politidirektøren nævner i sin indberetning intet om, at demonstrationsledelsen skulle have taget afstand fra talen,²⁹² og nogle amerikanske ambassadefunktionærer, der befandt sig på pladsen, afviste kategorisk, at noget sådant skulle have fundet sted.²⁹³ Imidlertid hævdede en PET-medarbejder i sin indberetning, at den vesttyske studines udtalelser blev påtalt af politiet, "og fra højtalervognen blev der givet opfordring til, at demonstrationen skulle foregå i ro og orden." Det er ikke helt klart af sammenhængen, om der var tale om demonstrationens eller politiets højtalervogn, men i hvert fald er der ingen tvivl om, at den vesttyske studines udtalelser blev imødegået. Det fremgår i øvrigt af PET-medarbejderens indberetning, at DKP's Knud Jensen i sin tale forinden havde opfordret til, at man "meget alvorligt"

290 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 100. Forfatterne bygger noget ensidigt på *Information*, *Land og Folk* og DSVK, der alle var positivt indstillet over for bevægelsen. Et noget andet billede af demonstrationen kan f.eks. findes i "Voldsomste slagsmål", *Politiken*, 28. april 1968.

291 Carl Madsen, *Proces mod politiet*, især s. 51, 60, 62, 82-84, 126, 148.

292 PET, emnesag: Politidirektøren, Københavns politi, til Justitsministeriet, 30. april 1968.

293 NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044: Blankinship, Amembassy Copenhagen to Department of State, No. A-568, May 3, 1968.

skulle tænke på at opbygge en ”undergrundsbevægelse” og ”alvorligt overveje de metoder vi vil anvende”²⁹⁴ PET’s materiale giver ikke noget svar på, hvorvidt oplysningen om opfordringen til at forholde sig i ro blev videregivet til det udstationerede politi ved ambassaden. Derimod står det fast, at den vesttyske studines udtalelser blev rundsendt til politiet. Ifølge politiets minutberetning for 27. april meddelte en politiassistent kl. 17.20: ”En vesttysk student har på Blågårds Plads talt og opfordret til at besætte og storme Den amerikanske Ambassade.”²⁹⁵

En række indberetninger fra Københavns Politi, PET og ambassaden giver et enslydende billede af, at det var en gruppe demonstranter, der startede uroen ved at beskyde ambassaden og politiet. Københavns politidirektør rapporterede således, at kort efter den første taler var begyndt,

”blev bygningen og de opstillede styrker bombarderet med massevis af æbler, æg, tomater og små og store sten op til brosten. Der blev ligeledes kastet ølflasker, poser med mel, flasker med stempelfarve, flasker med brændbar væske og flasker med tjære. I bygningen beskadigedes et mindre antal ruder.”²⁹⁶

Denne fremstilling blev bekræftet af politikommissær H. Mauritzen, der var leder af politiafsnittet ved ambassaden.²⁹⁷ Ifølge en PET-medarbejder begyndte uroen på et tidligt tidspunkt under demonstrationen, ”idet der blev kastet adskillige flasker, sten, frugt, plastikposer med indhold af flydende farvestof samt enkelte røgbomber i retning af ambassaden.”²⁹⁸ Jørn Bro, der observerede begivenhederne fra Garnisons Kirkegård, bemærkede ligeledes, at allerede mens mængden samledes, begyndte de første sten og æbler at falde ned over politiet.²⁹⁹

De nævnte vidner er også enige om, at det først var, da politiet kom under et intensiveret angreb, at det greb ind og spredte demonstrationen. Ifølge politidirektøren udtalte den sidste taler, at han ikke ville tale længe, idet forsamlingen jo havde nok at gøre, når mødet var afsluttet. Umiddelbart efter at demonstrationen officielt var erklæret for afsluttet, blev bombardementet intensiveret, og da politiets ordre om, at demonstranterne skulle forlade stedet, ikke blev fulgt, blev to politikommandoer indsat for at sprede mængden. Da opløbet ikke ville

294 PET, emnesag: Notits, 27. april 1968.

295 PET, emnesag: Rapport, 6. maj 1968.

296 PET, emnesag: Politidirektøren, Københavns politi, til Justitsministeriet, 30. april 1968.

297 PET, emnesag: Politikommissær H. Mauritzen, notits, 24. april 1968.

298 PET, emnesag: Notits, 27. april 1968.

299 PET, emnesag: Notits, 28. april 1968.

spredte sig, blev stavene trukket, og de blev også anvendt mod en gruppe demonstranter, der havde sat sig ned foran ambassaden, og som modsatte sig politiets forsøg på at fjerne dem. Under forsøget på at drive demonstranterne væk blev politiet angrebet med slag- og kastevåben, og 33 politifolk kom lettere til skade.³⁰⁰ Dette blev bekræftet af Bro, som bemærkede, at efter mødet var blevet erklæret afsluttet, indledtes et veritabelt bombardement af ambassaden:

”Det haglede med sten, rådne æbler (samme sort!), bolte, elektriske pærer, tændrør, sikringer, tomme og fyldte flasker, blækflasker og tjærebøtter, ligesom jeg bemærkede i hvert fald én Molotov-cocktail, der faldt midt i en politiafdeling.”³⁰¹

Indtrykket var det samme inde fra ambassaden, hvorfra personalet meddelte Washington, at politiet først greb ind, efter at den sporadiske beskydning var intensiveret: ”Missiles included rocks, fruit, paint, ink bottles, and Molotov cocktails.”³⁰²

PET's indberetninger synes således at bekræfte politiets påstand om, at politiet først greb ind, efter at ambassaden og de udstationerede politistyrker længe havde været under kraftig beskydning. Derimod kan materialet ikke endeligt afklare, om mængden havde en reel mulighed for at fjerne sig, da demonstrationen blev erklæret for afsluttet, om demonstranterne kunne høre, at grundlovsformularen blev fremsagt, eller om politiet anvendte unødvendig magt i forsøget på at drive demonstranterne væk.³⁰³

PET's opgave i forbindelse med demonstrationen bestod primært i at holde den under observation og efterfølgende at registrere de mest aggressive deltagere. Efter demonstrationen indhentede PET en liste over de 19 personer, der blev anholdt af politiet. Ifølge en påtegning skulle alle hidtil ukendte registreres til sagen, hvilket drejede sig om 14 personer.³⁰⁴

300 PET, emnesag: Politidirektøren, Københavns Politi, til Justitsministeriet, 30. april 1968; ligeledes, politikommissær H. Mauritzen, notits, 27. april 1968.

301 PET, emnesag: Notits, 28. april 1968; ligeledes notits, 27. april 1968.

302 NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044, Blankinship, Amembassy Copenhagen to SecState, No. 4431, April 29, 1968.

303 Demonstrationen blev efterfølgende genstand for en debat i folketinget, *Folketingets forhandlinger*, 1967-68, sp. 3081-3137; RA, Knud Thestrups privatarkiv, pakke 3: Dagbog, 16. maj 1968. Den amerikanske chargé d'affaires protesterede 29. april til statsminister Baunsgaard over, at ”Danish permissive policy” ikke opfyldte de internationale krav om beskyttelse af fremmede repræsentationer. Jf. NA, RG59, SNF 1967-69, POL DEN, box 2044: Blankinship, Amembassy Copenhagen to SecState, Nos. 4431 og 4441, April 29, 1968.

304 PET, emnesag: Notits, 29. april 1968.

En af følgerne af demonstrationen blev, at PET i stigende grad fokuserede på kommunisternes rolle i Vietnambevægelsen. PET interesserede sig i den forbindelse for Jens Otto Sand, der som sekretær for DSVK's forretningsudvalg var den daglige leder af komitéernes arbejde. Sand havde siden 1952 været kendt som kommunist, og han havde gennem årene indtaget en lang række tillidsposter i partiet. I 1958-59 havde han været på skolingsophold i Moskva, og i 1962 havde han deltaget i et kursus i DDR. Ifølge PET havde han sørget for, at DKP i stigende grad havde overtaget kontrollen med DSVK, og alle ledere og talere ved demonstrationen den 27. april havde således været kommunister. Sand, som blev betegnet som en "indædt kommunist", der så det som sin selvfølgelige opgave at nedbryde det borgerlige samfund, havde efter urolighederne taget initiativ til at oprette et ordensværn, hvis medlemmer skulle rekrutteres blandt kommunisterne i de "muskelstærke" fagforeninger.³⁰⁵ En kilde tilføjede, at demonstrationen var blevet afviklet efter direktiver fra DKP's centralkomité til Sand, og at partiet havde accepteret, at den havde udviklet sig til voldsomheder mod politiet. Sand og dermed centralkomitéen skulle således have haft forhåndskendskab til de planlagte uroligheder, idet Sand nogle dage inden demonstrationen skulle have betroet kilden, at en gruppe aktivister forberedte et angreb på ambassaden. DKP ønskede dog ikke officielt at støtte volden, idet man ikke ønskede at kompromittere partiet. Imidlertid var der opstået et "spændingsforhold" mellem Sand og centralkomitéen, idet Sand ved flere lejligheder havde sat sig ud over direktiverne. Desuden var centralkomitéen åbent misundelig på Sands organisationstalent og på hans vellykkede Vietnamdemonstrationer.³⁰⁶

Det lader sig på det foreliggende grundlag ikke umiddelbart efterprøve, om Sand var direkte styret af instrukser fra DKP's centralkomité, men på baggrund af den brede opbakning er det nok en simplificering at betegne demonstrationen den 27. april som en helt igennem kommunistisk styret operation. DKP's linje i Vietnamspørgsmålet var til forskel fra f.eks. trotskisterne præget af moderation og et ønske om at tiltrække en så bred deltagelse i modstanden mod USA som muligt. Da Sand talte i den kommunistiske studenterfraktion Clarté den 31. maj 1968 advarede han netop om, at voldelige demonstrationer vakte modstand i befolkningen: "Som forholdene er i øjeblikket, tror jeg ikke, det tjener noget formål at anvende vold. Vi opnår ikke synderligt ved det, vi opnår i stedet for

305 PET, emnesag: Notits, 3/5 1968, med vedlagt notits fra PET, 1. maj 1968, og generalieblad vedrørende Sand m.fl., primo april 1968.

306 PET, emnesag: Notits, 2. maj 1968.

at blive upopulære blandt en stor part af befolkningen.”³⁰⁷ Det kan dog ikke helt udelukkes, at centralkomiteén valgte at lukke øjnene for, at aktivister planlagde uroligheder, om end det må betegnes som usandsynligt. I lyset af Sands senere eksklusion fra DKP lyder oplysningerne om modsætningsforholdet til centralkomiteén derimod ganske troværdige.

Den voldelige afslutning på Vietnamdemonstrationen den 27. april havde en udslagsgivende effekt på PET's trusselsbillede. Hvor tjenesten et par år tidligere havde haft for vane at affærdige trotskisternes planer som rene reklamenumre, syntes PET nu at godtage selv mere usandsynlige kildeoplysninger og at tegne det værst tænkelige scenario. Et eksempel herpå var PET's vurdering af den årligt tilbagevendende pinsemarch, der var planlagt til at finde sted den 2.-3. juni 1968. Ifølge PET var det trotskisterne, der oprindeligt havde taget initiativet til marchen, men de var blevet udmanøvreret af DKP med Otto Sand i spidsen. PET's egne oplysninger viste imidlertid, at marchens arbejdsudvalg bestod af tre VSere, to DKP'ere, en trotskist og en af venstreorienteret observans, hvilket ikke tyder på, at DKP kunne dominere marchen.

Det var også PET's opfattelse, at inderkredsen omkring Sand havde haft kendskab til planerne om at angribe ambassaden under de tidligere demonstrationer: ”Den kommunistiske baggrund for escaleringen af de store Vietnamdemonstrationer er således tydelig.” Dette synes at bygge på en anden kildes oplysninger om DKP's rolle, som, ud fra hvad der i øvrigt er kendt om partiets forholdsvis moderate politik i Vietnamspørgsmålet, ikke virker sandsynlige. PET påpegede også, at ”størstedelen af deltagerne” i demonstrationen den 27. april 1968 havde været indstillet på at skabe optøjer, og at det var de samme kredse, som stod bag planlægningen af pinsemarchen. På grundlag af beskrivelserne af demonstrationen den 27. april virker det mere sandsynligt, at det var et lille mindretal af militante aktivister, der smed kasteskyts mod ambassaden og politiet, og som senere kom i kamp med politiet. Endelig henviste PET til kildeoplysninger, der tydede på, at man planlagde at tage hævn for nederlaget ved den sidste demonstration. Ifølge en ”pålidelig kilde” var det således hensigten at trænge ind på Høvelte kaserne, hvilket fik PET til at gætte på, ”at demonstranterne også har til hensigt at bemægtige sig våben, hvis de kan få lejlighed til det.” Ifølge andre ”velinformerede kilder” overvejede man at bevæbne demonstranterne med stave og lignende, så man kunne nedkæmpe politiet. Disse oplysninger blev godtaget

307 JM, P.O.-sag: Arne Nielsen til departementschef V. Boas, 14. juni 1968, med vedlagt notits, 10. juni 1968.

uden forbehold af PET, der tegnede et yderst dramatisk billede af den kommende demonstration:

”Det er således klart, at de stærkt yderligtgående og revolutionære kredse bag såvel pinsemarchen som de tidligere arrangementer har til hensigt at trænge ind i selve USA’s ambassade og forsøge at brænde bygningen af, således at kun de røgsværtede ruiner står tilbage.”³⁰⁸

Regeringen og embedsværket sad ikke en så alarmerende melding overhørig. I Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg diskuterede man, hvorledes man mere effektivt kunne beskytte ambassaden, eventuelt ved at afspærre Dag Hammarskjölds Allé, og hvordan politiet kunne forhindre demonstranterne i at trænge ind på kasernen.³⁰⁹ Trods indsigelse fra Udenrigsministeriet besluttede Thestrup imidlertid, at det ikke var nødvendigt at afspærre ambassadeområdet. Efter at de mere moderate kræfter som SF, DsU og Aldrig mere Krig havde trukket sig ud (i protest mod planerne om at oprette et ordensværn), regnede man kun med 2-3.000 deltagere i pinsemarchen, den hårde kerne ville højst tælle et par hundrede, og man havde denne gang 700 politifolk til rådighed. Der var dog for alle eventualiteters skyld truffet en underhåndsaftale om, at det danske politi kunne forfølge eventuelle demonstranter ind i bygningen.³¹⁰ Den 31. maj mødtes justitsministeren med Otto Sand, der ifølge Knud Thestrup lovede, at alt ville gå ordentligt til.³¹¹ 2. pinsedag samledes justitsminister Thestrup, departementschef Boas og oberst Fournais fra FE på Arne Nielsens kontor på politigården, hvor de fulgte marchens forløb. Hver halve time modtog de situationsrapporter fra PET’s udstationerede observatører, og efterhånden som tiden gik uden uroligheder, slappede forsamlingen af med smørrebrød og kaffe. Selve demonstrationen forløb fredeligt, og der blev ikke gjort forsøg på at storme kasernen eller nedbrænde ambassaden. De eneste uroligheder forekom, da nogle af deltagerne blev bremset af politiet, da de søgte ned til Langelinje, hvor der lå nogle amerikanske destroyere, og da der i løbet af natten blev forøvet hærværk mod nogle amerikanskejede virksomheder.³¹² Det bevæbnede ordensværn, som havde givet

308 JM, P.O.-sag: Notits, 8. maj 1968.

309 UM, ESU: Referat af møde den 15. maj 1968.

310 UM, ESU: Referat af møde den 28. maj 1968. JM, P.O.-sag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 24. maj 1968.

311 RA, Knud Thestrups privatarkiv: Dagbog, 31. maj 1968.

312 RA, Knud Thestrups privatarkiv: Dagbog, 3. juni 1968. JM, P.O.-sag: Vicepolitiinspektør Dahl-Jensen, rapport, 3. juni 1968.

anledning til, at de moderate kræfter havde meldt fra til marchen, viste sig heller aldrig under marchen.³¹³ Pinsemarchen var således et eksempel på, at urolighederne den 27. april fik PET til at forvente betydelig uro ved den efterfølgende Vietnamdemonstration.

PET fulgte Vietnambevægelsen i resten af 1968, og det kunne konstateres, at demonstrationen den 27. april havde gjort ubodelig skade på bevægelsen. Den overvejende del af pressen og befolkningen tog afstand fra de anvendte metoder, og sammenstødene havde skærpet modsætningerne mellem den militante og moderate fløj. En vis mathed prægede bevægelsen: Pinsemarchen havde været en fiasko med kun omkring 2.000 deltagere, og antallet af demonstrationer faldt tydeligt i andet halvår af 1968. PET fandt det bemærkelsesværdigt, at selv kommunisterne var bange for at "brændemærke" sig, og at det var opfattelsen i DKP, at tiden var løbet fra de store demonstrationer.³¹⁴

Selvom DSVK organiserede de store demonstrationer foran den amerikanske ambassade, foregik mange af aktiviteterne på lokalt niveau, og PET anvendte sine kontaktmænd i politiet og sine kilder til at følge udviklingen. Hovedformålet med den lokale overvågning synes at have været indsamlingen af navne på Vietnamaktivister. I Aalborg holdt kontaktmænd et Vietnammøde arrangeret af de politiske ungdomsorganisationer og Den nordjyske Vietnamkomité under observation. Ifølge referenten var det et stille møde med ringe tilslutning, hvor kulturminister K. Helveg Petersen ifølge PET's informationer holdt et tørt og ret langstrakt foredrag, som lullede to af tilhørerne i søvn. Alle tilskuere blev fotograferet, og navnene på 23 deltagere, der enten stillede spørgsmål eller var kendt af kontaktmænd, blev indberettet.³¹⁵ I Esbjerg indberettedes navnene på 18 personer, der havde ansøgt om at afholde en demonstration og plancheudstilling på vegne af en tværpolitisk forening spændende fra DKP til DsU og Radikal Ungdom. 17 var ukendte, og de blev registreret i Centralafdelingen.³¹⁶ På Frederiksberg rapporterede en kilde om den lokale Vietnamkomités møde hos en kommunistisk viktualiehandler. Alle otte deltagere var tidligere registreret, heraf to alene på grund af deres Vietnamaktiviteter.³¹⁷

313 PET, emnesag: Rapport, 4. juni 1968.

314 PET, emnesag: "Ekstrakt fra beretning 1. halvår 1968" (14. august 1968). UM, ESU: Referater af møder 13. juni og 16. august 1968.

315 PET, emnesag: "Notits vedrørende møde 29.4.1968", udateret, stemplet 9. maj 1968.

316 PET, emnesag: Notits, 17. juli 1968.

317 PET, emnesag: Notits, 19. september 1968.

Splittelsen af Vietnambevægelsen 1968-1969

Vietnambevægelsen havde lige siden starten i 1964-65 bestået af en række forskellige grupperinger, der spændte fra Det Radikale Venstre, Socialdemokratiet og kulturelle kredse på den ene fløj til det yderste venstre med kommunisterne, trotskisterne og maoisterne på den anden. Der havde hele tiden hersket en latent modsætning mellem den moderate og den radikale fløj i synet på bevægelsens mål og midler. Den ene fløj bestod af "humanisterne", hvis mål var at presse den danske regering til at tage afstand fra krigen ved at tiltrække så stor en del af befolkningen som muligt. Denne fløj ønskede derfor, at bevægelsen skulle være upolitisk, Vietnamindsamlingerne skulle være øremærkede til humanitære formål, og demonstrationerne skulle have et fredeligt forløb. Et kendetegn ved denne fløj var, at man benyttede sig af fremtrædende kulturpersonligheder til at anbefale sine aktiviteter, sådan som man havde gjort i forbindelse med Russell-tribunalet. Den anden fløj bestod af "antiimperialisterne", som mente, at Vietnamkrigen var et udtryk for den vestlige imperialismes udbytning af den tredje verden. Krigen skulle derfor bruges til at bevidstgøre befolkningen, og den bedste måde at vise sin solidaritet med det vietnamesiske folk bestod i at bekæmpe det kapitalistiske system i Danmark og den øvrige vestlige verden. En del af denne fløj så primært Vietnamkrigen som et middel til at bringe Danmark nærmere det endelige mål: At omstyrte det bestående samfund, indføre socialismen og forlade NATO. Den militante fløj ønskede derfor at bruge bevægelsen til at samle de antiimperialistiske kræfter, man tog initiativ til at indsamle penge til våben til det kæmpende Vietnam, og man afviste ikke, at det kunne være nødvendigt at anvende vold mod statsmagten.³¹⁸ Denne modsætning blev endnu tydeligere i kølvandet på demonstrationen den 27. april 1968.

Et første tegn på den begyndende splittelse var, da det hen over sommeren 1968 kom til et åbent brud mellem DSVK's reelle leder Jens Otto Sand og DKP. På overfladen drejede det sig om penge, men ifølge PET var parterne også uenige i synet på Vietnambevægelsens fremtidige rolle. Sand havde siden 1966 været kasserer for Vietnamindsamlingen Giro 1616, der oprindeligt var blevet iværksat på trotskistisk initiativ, og som samlede ind til Nordvietnam og Viet Cong. I maj 1968 rapporterede en af PET's kilder om sine mistanker om, at alt ikke var gået ordentligt til i indsamlingen. Der var angiveligt aldrig foretaget revi-

³¹⁸ Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 122-129.

sion af regnskaberne, overrækkelsen af en check til Nordvietnam havde været et fupnummer, og Sand syntes at leve over evne.³¹⁹ Samtidige rygter i journalistkredse ville også vide, at Sand havde ”indviklet sig i et underslæb af format”, og at visse venstreorienterede kredse ville forsøge at ”kvæle” Sand, idet rygterne skadede sagen.³²⁰ PET iværksatte en efterforskning, og ved hjælp af kilder inden for Københavns Skattevæsen og postgirokontoret indhentede man oplysninger om Sands indtægter og om indbetalingerne til Giro 1616.³²¹ I en indberetning til Justitsministeriet drog PET ingen konklusioner, men det fremgik, at man mente, at mistanken mod Sand var blevet bekræftet. Selvom der alene i perioden fra december 1967 til april 1968 var blevet indbetalt ca. 44.000 kr. til Giro 1616, havde PET kun kendskab til, at nordvietnameserne ved en enkelt lejlighed skulle have modtaget 2.000 kr. Samtidig syntes Sand at opretholde en høj levestandard, ligesom han angiveligt i økonomiske sammenhænge var meget generøs over for sine omgivelser. Desuden havde Sand og hans samlever kort forinden været på en tre ugers ferie til Bulgarien, selvom han kun havde været i beskæftigelse i korte perioder og derfor havde en begrænset indtægt.³²²

Den 1. juli 1968 lukkede postvæsenet uden varsel girokonto 1616. Indsamlingen var aldrig blevet godkendt af Justitsministeriet, idet den ifølge ministeriet var ensidig. Lukningen betød, at indsamlingskomitéen var nødsaget til at fremlægge et regnskab. Dette tilfredsstillende imidlertid ikke alle implicerede, idet man ikke kunne gøre rede for et beløb på 63.000 kr. Få dage efter erklærede kredsen omkring Sand, at de netop havde været i Paris, hvor de havde overbragt 50.000 kr. til den nordvietnamesiske delegation. Det var imidlertid PET's vurdering, at der var tale om endnu en fiktiv overdragelse, der skulle dække over det forhold, at Sand og hans tilhængere selv havde brugt pengene:

”Bevisførelse vil være vanskelig, om ikke umulig, men kilde-oplysninger og indiciene i det hele taget peger sikkert mod Otto Sand som hovedmand i et storstilet indsamlings-bedrageri.”

Ifølge PET var nu også kommunisterne begyndt at blive foruroliget over situatio-

319 PET, emnesag: Notits, 13. maj 1968; Politiets Efterretningstjeneste, notits, 24. maj 1968.

320 PET, emnesag: Notits, 7. juni 1968.

321 PET, emnesag: Notits, 14. juni 1968.

322 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 14. juni 1968. JM, P.O.-sag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 14. juni 1968.

nen.³²³ Da indsamlingskomitéen samledes den 9. august for at diskutere det fremtidige arbejde efter lukningen, sørgede PET for, at en af tjenestens kilder overværede mødet. Ifølge kilden kom det til et voldsomt sammenstød mellem Sand og Ingmar Wagner fra DKP. Wagner foreslog, at man oprettede en ny Vietnamindsamling, hvor midlerne blev øremærket til et hospital i Nordvietnam. Dette var i modsætning til den hidtidige indsamling, hvor der ikke fulgte betingelser med beløbet. Fordelen ville være, at myndighederne ikke ville kunne forbyde indsamlingen, ligesom man ville være sikker på, at pengene gik til rette formål. Hermed forfægtede Wagner det "humanistiske" synspunkt samtidig med, at han kritiserede Sands varetagelse af Giro 1616. Da han efter en hidsig debat måtte konstatere, at han ikke kunne få flertal for sit forslag, erklærede han, at DKP og DKU ikke ville deltage i en fortsat indsamling under de hidtidige former, hvorefter han forlod mødet. De tilbageværende vedtog derefter at fortsætte den hidtidige indsamling under en ny girokonto og i forbindelse med DSVK's blad *Vietnamsolidaritet*.³²⁴ Dermed var det kommet til et åbent brud mellem de to fløje i Vietnambevægelsen, der nok ligeså meget handlede om den fremtidige kurs som om Sands formodede misbrug af de indsamlede midler. Det var et yderligere interessant aspekt ved uenigheden, at den stillede to af de ledende DKP'ere i bevægelsen, Sand og Wagner, over for hinanden og dermed truede med at splitte partiet.

Debatten om Vietnambevægelsens splittelse i efteråret og vinteren 1968 viser, at et af den militante fløjs motiver bag radikaliseringen af bevægelsen var, at man frygtede, at bevægelsen var i fare for at stagnere. På et møde i DSVK i begyndelsen af september orienterede Sand om overvejelserne om, at bevægelsen skulle blive et samlingspunkt for venstrefløjen i kampen mod det eksisterende system. DSVK's forretningsudvalg havde lagt planer for skoling af aktivister, og man havde nedsat en gruppe, der skulle kortlægge den amerikanske imperialismes økonomiske infiltration i Danmark. Sand understregede nødvendigheden af, at bevægelsen udvikle sig og fulgte med tiden, så den ikke kom til at lide samme skæbne som Kampagnen mod Atomvåben. Det var vigtigt at gå nye veje og finde nye arbejdsformer, da de store demonstrationer havde fået et dårligt omdømme, ligesom de led af svigtende tilslutning.³²⁵ Ifølge

323 PET, emnesag: Ekstrakt fra beretning 1. halvår 1968.

324 PET, emnesag: Notits, 20. august 1968. Få dage senere oplyste PET's kilde på postgirokontoen, at bladet havde fået tildelt postgirokonto nr. 15.11.77. PET, emnesag: Notits, 9. og 12. august 1968.

325 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 19. september 1968. Om Kampagnen mod Atomvåben, se kapitel 2 i nærværende bind..

en af PET's kilder tog kommunisterne skarpt afstand fra forslaget om, at bevægelsen skulle have et egentligt politisk grundlag. Det var DKP's opfattelse, at et sådant politisk program ville skabe splittelse og svække bevægelsens slagkraft. Partiet ønskede fortsat en upolitisk Vietnambevægelse, der kunne tiltrække så mange modstandere af krigen som muligt uanset politiske tilhørsforhold. Det blev derfor besluttet at indkalde til en landskonference for Vietnamkomitéerne for at afklare spørgsmålet.³²⁶

I midten af januar 1969 var det muligt for PET på grundlag af en række kildeoplysninger at danne sig et billede af, hvad der var foregået på landskonferencen i Vartov i weekenden den 7.-8. december 1968. Ifølge en anden kilde havde DSVK's arbejdsudvalg fremlagt et forslag til et nyt organisatorisk og politisk grundlag for Vietnamkomitéernes virke. Programmet var udtryk for en klar radikaliserings af bevægelsen, idet det blev understreget, at det var komitéernes formål at styrke solidariteten med det kæmpende vietnamesiske folk, idet dets kamp var afgørende for det antiimperialistiske opgør; at udbrede kendskabet til vietnamesernes kamp og til den amerikanske imperialismes undertrykkelse og at yde støtte til det vietnamesiske folk og angribe USA: "Imperialismen vil man angribe overalt, hvor den findes. I denne forbindelse anses den politiske kamp mod NATO samt afsløringen af amerikansk infiltration i dansk erhvervsliv og politik for væsentlig." Altså en udvidelse af bevægelsens aktivitet, hvor modstanden mod krigen og solidariteten med Vietnam var kædet sammen med kampen mod amerikansk imperialisme. Begrundelsen for det skærpede program var, at man frygtede, at bevægelsen ellers ville stagnere, og forslagsstillerne var fuldt klar over, at ikke alle kunne acceptere den nye kurs. Kilden kunne i øvrigt oplyse, at den nye landsledelse, kaldet Landskoordineringen af Vietnamkomitéerne, havde 15 medlemmer, som ifølge Centralafdelingen alle var tidligere registreret.³²⁷ En anden af PET's kilder supplerede med at oplyse, at konferencedeltagerne havde delt sig i to fløje. Den ene fløj var anført af Ingmar Wagner fra DKP, der fik følgeskab af de moderate kræfter fra DsU og fra kredsen omkring det tidligere Russell-råd. PET havde tydeligt svært ved at tolke DKP's alliance med "humanisterne", hvilket kom til udtryk ved, at tjenesten betegnede samarbejdet som "bemærkelsesværdigt". Den anden fløj var anført af Sand, som blev støttet af trotskisterne, SUF, VS og flertallet i Amager Vietnamkomité. Efter konferencen havde DKP på Wagners initiativ taget de første skridt til at ekskludere flere

³²⁶ PET, emnesag: Notits, 24. september 1968.

³²⁷ PET, emnesag: Notits, 13. januar 1969.

partimedlemmer, der havde støttet det antiimperialistiske program, deriblandt Sand og Erik Jensen fra Amager Vietnamkomité.³²⁸

Vietnam 69: Kommunisterne som garant for fredelige demonstrationer

Den 19. januar 1969 mødtes de moderate kræfter for at diskutere situationen efter bruddet på landskonferencen. Ifølge PET's oplysninger deltog 5-600 personer i mødet, der var domineret af kommunistiske fagforeningsfolk. Man vedtog en resolution, der opfordrede til at presse regeringen til at anerkende Nordvietnam, og forfatteren Erik Knudsen orienterede om de overvejelser, kredsene omkring det tidligere Russell-råd havde gjort sig om en ny indsamling til Nordvietnam og Viet Cong.³²⁹ Resultatet blev en ny organisation, Frit Vietnam, der blev oprettet den 28. januar 1969 på initiativ af Vanløse Vietnamkomité. Dens første møder blev overvåget af en af PET's kilder. Ifølge kilden var hensigten, at den nye organisation skulle være upolitisk for at tiltrække så mange som muligt. Frit Vietnam skulle udelukkende udføre solidaritetsarbejde til fordel for det kæmpende vietnamesiske folk, og dets indsamling, som blev kaldt Vietnam 69, skulle øremærkes til hospitalsudstyr og lignende til Nordvietnam. Indsamlingen fik hurtigt støtte fra en række prominente politikere, fagforeningsfolk og kunstnere, deriblandt forhenværende kulturminister Bodil Koch, Jens Kampmann, Anker Jørgensen og Klaus Rifbjerg. Ingmar Wagner fra DKP var centralt placeret i det daglige arbejde.³³⁰ Flere tidligere medlemmer af Russell-rådet, deriblandt Ole Wivel, Erik Vagn Jensen, Carl Scharnberg, Erik Knudsen og K. E. Løgstrup, havde sluttet sig sammen i Gruppe 7, og de anbefalede også Vietnam 69-indsamlingen.³³¹

Den nye organisation, som snart blev kendt som Vietnam 69, betød et skifte i PET's vurdering af kommunisternes rolle i Vietnambevægelsen. I 1968 havde

328 PET, emnesag: Notits, 16. januar 1969. Ifølge en senere oplysning fra en af PET's kilder var eksklusionen af Erik Jensen kun en skinproces, der skulle dække over, at det var hans opgave at holde DKP orienteret om Sand og De Danske Vietnamkomitéers aktiviteter. Imidlertid opstod der et nært forhold mellem de to, hvilket fik partiet til endeligt at ekskludere Erik Jensen i maj 1970, jf. PET, emnesag: Notits, 22. maj 1970.

329 PET, emnesag: Notits, 22. januar 1969.

330 PET, emnesag: Notits, 30. januar 1969; PET, emnesag: Notits, 6. februar 1969. PET, emnesag: Notits, 4. februar 1969.

331 PET, emnesag: Notits, 24. marts 1969.

tjenesten konkluderet, at DKP stod bag de voldelige demonstrationer, hvilket især byggede på Otto Sands fremtrædende rolle. Men nu havde Sand brudt med partiet og tilsluttet sig aktivisterne fra Fjerde Internationale og VS. PET var ikke i tvivl om, at DKP ved hjælp af den centralt placerede Ingmar Wagner havde en kontrollerende indflydelse på Vietnam 69.³³² Alligevel viste det sig hurtigt, at netop kommunisternes rolle i Vietnam 69 var en garanti for, at demonstrationerne forløb fredeligt. I oktober 1970 vurderede PET således, at de kommende Vietnam 69-manifestationer ville blive afviklet i ro og orden:

”Netop deltagelsen fra arbejderside tyder på, at demonstrationerne vil forløbe roligt og værdigt, og DKP/DKU bestræber sig på at undgå voldsomheder for ikke at blive identificeret med den horde af ekstremistiske voldselementer, der senest prægede verdensbank-demonstrationerne.”³³³

Året efter forudså PET igen, at en Vietnam 69-demonstration, der fik bred opbakning fra fagforeninger og politiske partier, ville forløbe fredeligt,³³⁴ og bag efter lød det anerkendende fra PET's mand på stedet, at ”endnu engang viste det sig, at et ”VIETNAM 69”-arrangement blev afviklet på fredelig og ordentlig vis.”³³⁵ I februar 1973 konstaterede PET, at et Vietnamsolidaritetsmøde, der var blevet arrangeret af Vietnam 69 og DKP/DKU i fællesskab, som sædvanlig var forløbet uden episoder af nogen art.³³⁶ Vietnam 69's upolitiske og humanitære sigte, støtten fra fremtrædende personer og de fredelige demonstrationer synes at have haft den effekt, at PET snart tabte interessen for organisationen. Der synes kun sporadisk at være blevet indsamlet oplysninger,³³⁷ der synes ikke at være foregået en systematisk registrering af de ledende medlemmer,³³⁸ og PET synes kun at have anvendt en enkelt kilde i en kort periode i begyndelsen af 1969.³³⁹ I

332 NATO Special Committee. The Standing Requirements of the NATO Special Committee. Note by the Danish Delegation, 7. August 1970.

333 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 20. oktober 1970.

334 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 25. marts 1971.

335 PET, emnesag: Notits, 1. april 1971.

336 PET, emnesag: Notits, 9. og 12. februar 1973.

337 Eksempelvis PET, emnesag: Notits, 16. september 1969.

338 Et medlem af Frit Vietnams arbejdsudvalg blev således ikke registreret. PET, emnesag: Notits, 6. februar 69, og den radikale folketingsmand, Sven Skovmand, der talte ved en Vietnam 69-demonstration på Blågårds Plads, blev heller ikke registreret. PET, emnesag: Notits, 1. april 1971.

339 PET, emnesag: Notits, 30. januar 1969. PET, emnesag: Notits, 4. februar 1969.

april 1976 blev det kort konstateret, at Vietnam 69 havde besluttet at opløse sig selv, idet dens opgaver blev anset for at være løst med afslutningen på krigen og dannelsen af Dansk Vietnamesisk Forening. Derpå blev sagen henlagt.³⁴⁰

Vietnam 69 bidrog således til, at PET omkring 1970 begyndte at revurdere sit trusselsbillede: DKP fremstod efterhånden som en moderat indflydelse, der ikke udgjorde nogen umiddelbar sikkerhedsrisiko, mens uroen kom fra Vietnambevægelsens militante fløj, det vil sige ekskommunister, trotskister, VS'ere og maoister. PET's sag vedrørende Vietnam 69 illustrerer også, at tjenesten ikke overvågede alene på grund af bevægelsernes politiske synspunkter – modstanden mod Vietnamkrigen – men på grund af faren for voldelige aktioner. Dertil kom, at det velsagtens gjorde indtryk på PET, at Vietnam 69 fortrinsvis bestod af "respektable" og fremtrædende personer. Da det viste sig, at Vietnam 69 gav udtryk for sine synspunkter på fredelig vis, dalede PET's interesse, og i stedet koncentrerede man sig om den militante del af bevægelsen: De Danske Vietnamkomitéer (DDV).

DDV 1969-1971: Fra antiimperialistisk kamp til splittelse

Med dannelsen af DDV efter bruddet i december 1968 fik den militante fløj et samlingspunkt, og PET kunne koncentrere sin overvågning af Vietnambevægelsen om den nye organisation. PET blev i øvrigt opmærksom på DDV's eksistens ved et tilfælde: I februar 1969 blev en gymnasieelev anholdt under en lærlingedemonstration i Odense. Han var i besiddelse af materiale fra DDV, der indeholdt navnene på landsledelsen og arbejdsudvalget, og som omtalte DDV's planer for udgivelsen af *Vietnam-Solidaritet*, videreførelsen af indsamlingen og forslag til antiimperialistisk arbejde.³⁴¹ I den efterfølgende tid søgte PET at kortlægge DDV's aktiviteter. Et par måneder senere overvågedes et DDV-arrangeret antiimperialistisk seminar, der imidlertid var svagt besøgt.³⁴² Senere på året konstaterede PET, at DDV havde købt ejendommen Grønnegade 37 i København, og at forlaget Demos var flyttet ind i ejendommen og var blevet omdannet til et aktieselskab med tilknytning til DDV.³⁴³ I oktober oprettedes en lokalkomité under DDV i Århus,

340 PET, emnesag: Notits, 14. april 1976.

341 PET, emnesag: Notits, 3. marts 1969.

342 PET, emnesag: Notits, 11. juni 1969.

343 PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1969.

og PET sørgede for at have en kilde på plads på det stiftende møde.³⁴⁴ Regionsafdelingen kom efterfølgende i besiddelse af en maskinskrevet navneliste over medlemmerne af lokalkomiteén, der blev tilsendt Centralafdelingen.³⁴⁵ I sommeren 1970 noterede PET, at DDV havde afholdt et weekendseminar om ”USA-imperialismen og folkekrigen”. Foruden programmet indeholdt indberetningen navnene på de 26 deltagere, hvoraf det fremgik, at 17 allerede var registreret.³⁴⁶

PET iværksatte efter dannelsen af DDV en skærpet overvågning af bevægelsen. DDV bestod af aktivister fra forskellige grupperinger på venstrefløjen, og en håndfuld kilder fra disse grupper informerede PET om DDV’s aktiviteter. En af kilderne holdt PET orienteret om diskussionerne i DDV’s top og videregav navnene på organisationens aktivister. Pågældende begyndte som kilde i DDV i 1969, hvor han rapporterede om forløbet af et landsledelsesmøde samme år. Deltagerne var her blevet enige om, at man skulle begrænse sig til solidaritetsarbejdet for det vietnamesiske folk og kampen mod den amerikanske imperialisme. Hvis DDV begyndte at beskæftige sig med andre emner, ville det splitte organisationen. Det tyder på, at der allerede var røster fremme om at gøre DDV til et egentligt venstreorienteret parti.³⁴⁷ I februar 1970 rapporterede kilden til PET om DDV’s nys overståede landskonference. Man vedtog her en politisk udtalelse, der slog fast, at det var organisationens hovedopgave at bekæmpe den amerikanske imperialisme ”og dens danske medløbere” ved at afsløre dens infiltration i Danmark. Det var nu klart, at DDV havde bevæget sig væk fra solidariteten med Vietnam: De erklærede mål var etableringen af en ”antiimperialistisk enhedsfront”, skabelsen af en ”bedre basis i arbejderklassen” og Danmarks udmeldelse af NATO. Kildens rapport indeholdt også oplysninger om desertørkomiteén og forskergruppernes arbejde. Endelig forsynede kilden PET med navnelister på de 78 delegerede, medlemmer af landsledelsen og gæster/observatører.³⁴⁸ Lidt senere fulgte en liste over medlemmerne af landsledelsens udvalg.³⁴⁹ Senere på året underrettede samme kilde PET om forløbet af DDV’s repræsentantskabsmøder i lokalerne i Grønnegade 37.³⁵⁰

344 PET, emnesag: Notits, 17. oktober 1969.

345 PET, emnesag: Notits, 29. november 1969.

346 PET, emnesag: Notits, 17. juli 1970.

347 PET, emnesag: Notits, 11. december 1969.

348 PET, emnesag: Notits, 20. og 23. februar 1970.

349 PET, emnesag: Notits, 6. april 1970.

350 PET, emnesag: Notits, 26. maj 1970. PET, emnesag: Notits, 29. maj 1970. PET, emnesag: Notits, 30. juni 1970.

Oprettelsen af to konkurrerende organisationer bidrog utvivlsomt til at svække Vietnambevægelsen, idet Vietnam 69 og DDV brugte megen tid og kræfter på at chikanere hinanden. Den 14. og 15. oktober 1969 afholdt de to organisationer hver sin demonstration, som ifølge PET samlede henholdsvis 2.000 (Vietnam 69) og 15-20.000 deltagere (DDV), altså en tydelig sejr for den militante fløj.³⁵¹ Den moderate fløj kunne imidlertid notere en sejr, da Vietnam 69 blev indbudt til at sende en delegation til Nordvietnam. Som reaktion herpå udvirkede DDV en indbydelse fra Hanoi.³⁵² Det lykkedes dog også i flere tilfælde at få et samarbejde i stand mellem de to fløje. Således deltog DDV i en demonstration den 31. oktober 1970, der var arrangeret af Vietnam 69. DDV's begrundelse var, at Vietnam 69 havde accepteret DDV's paroler, at demonstrationen gav DDV mulighed for at komme i kontakt med arbejderklassen, og at DDV håbede at kunne påvirke Vietnam 69 i en mere radikal retning.³⁵³ Det vigtigste resultat af samarbejdet var antagelig oprettelsen af FNL-kontoret i København. I begyndelsen af marts 1970 meddelte PET Justitsministeriet, at både Vietnam 69 og DDV havde planer om at iværksætte indsamlinger, der skulle finansiere oprettelsen og driften af et informationskontor for den sydvietnamesiske befrielsesfront FNL. Otto Sand havde erklæret, at de to organisationer samarbejdede om denne sag.³⁵⁴ Initiativet fik hurtigt bred tilslutning. Socialdemokratiet ønskede at støtte kontoret økonomisk, og Udenrigsministeriet havde ingen indvendinger. Arne Nielsen oplyste over for ministeriet, at PET med interesse havde fulgt sagen i nogen tid, men man havde i øvrigt ingen kommentarer.³⁵⁵ Senere modtog PET oplysninger, der tydede på, at DKP havde skaffet en del af de økonomiske midler til kontoret.³⁵⁶

Det var imidlertid den fortsatte splittelse inden for DDV, der prægede den ovenfor nævnte kildes rapporter til PET i efteråret 1970. Ifølge kilden var ledelsen i DDV delt i to fløje, der havde diametralt forskellige opfattelser af bevægelsens fremtid. Den ene fløj, der blev tegnet af Lars Bonnevie og Peter Bjerrum, ønskede at omdanne DDV til en Indokinakomité, der skulle fungere som en solidaritetsorganisation. Den anden fløj, der blev anført af Otto Sand, ønskede at bevare DDV i sin hidtidige form som en "enhedsfront" for forskellige venstre-

351 PET, emnesag: Notits, 2. december 1969.

352 PET, emnesag: Notits, 11. august 1971.

353 PET, emnesag: Notits, 16. november 1970.

354 JM, P.O.-sag: Notits, 4. marts 1970.

355 JM, P.O.-sag: Notits, 10. marts 1970.

356 PET, emnesag: Notits, 8. maj 1970.

fløjsgrupper. En medvirkende årsag til uenigheden var, at der åbenbart herskede en udbredt utilfredshed med Sands dominerende rolle i organisationen.³⁵⁷ Især trotskisterne var utilfredse med Sands egenrådige ledelsesstil.³⁵⁸ Kort før DDV's planlagte landskonference den 28. november 1970 meddelte PET's kilde, at "oprørerne" havde skærpet deres krav, idet Bonnievie/Bjerrum-fløjen nu ønskede at omdanne DDV til et egentligt socialistisk kadreparti. Dette fik trotskisterne, der ikke ønskede et nyt konkurrerende parti på venstrefløjen, til at alliere sig med Sand.³⁵⁹ Det kom ikke til nogen entydig løsning af modsætningerne på landskonferencen. På den ene side tabte Sand-fløjen afstemningen om det organisatoriske grundlag, og efterfølgende blev Sand "frosset" ud af kredsen omkring Bonnievie. Kort efter trak Sand sig helt ud af bevægelsen. På den anden side vedtog man et kompromisforslag, der gentog, at DDV arbejdede ud fra et antiimperialistisk program, og at DDV var en "kadreorganisation".³⁶⁰ Det primære resultat af opgøret var således, at Otto Sand havde forladt bevægelsen, men den dybereliggende konflikt om bevægelsens fremtid var ikke blevet løst. Snart dannedes nye konkurrerende grupperinger og fløje i organisationen: I sommeren 1971 forudså PET's kilde, at en ny splittelse var på vej, denne gang mellem "superbureaukraterne", det vil sige den sejrrie kreds omkring Bonnievie, og de nye medlemmer af DDV, der fortrinsvis stammede fra KUml (Kommunistisk Ungdom marxister-leninister) og KFml (Kommunistisk Forbund marxister-leninister).³⁶¹ Samtidig forlød det, at et fremtrædende medlem af de såkaldte "superbureaukrater" var blevet optaget i DKP, hvilket blev tolket af PET som et forsøg fra kommunistisk side på at infiltrere og ødelægge DDV, der blev anset som en konkurrent til Vietnam 69.³⁶²

357 PET, emnesag: Notits, 23. oktober 1970.

358 PET, emnesag: Notits, 25. maj 1970.

359 PET, emnesag: Notits, 13. november 1970. Ifølge en af PET's kilder havde de danske trotskister flere måneder forinden besluttet at modarbejde DDV, hvis det udvidede sit program fra antiimperialisme til antikapitalisme, jf. PET, emnesag: Notits, 22. maj 1970. Det var åbenbart ikke altid nemt for PET at få et sikkert greb i de forskellige grupperingers standpunkter: Ifølge en anden notits var det trotskisternes hensigt, at DDV skulle udvikle sig til et antikapitalistisk parti, jf. PET, emnesag: Ekstrakt. PET-notits af 18/6-70 vedr. IV. Internationales danske sektions centralkomité-møde den 9. maj 1970.

360 PET, emnesag: Notits, 10. december 1970; PET, emnesag: Notits, 26. maj 1971. Sand vendte tilbage efter et års pause og blev indvalgt i DDV's agitationsudvalg, jf. PET, emnesag: Notits, 23. maj 1972. Men nu var løbet kørt, og DDV var hastigt på vej ned ad bakke.

361 PET, emnesag: Notits, 29. juni 1971.

362 PET, emnesag: Notits, 21. juni 1971.

Denne splittelse kunne ikke undgå at påvirke tilslutningen til DDV. Dertil kom, at USA gradvis var ved at trække sig ud af Vietnam, hvilket gjorde det svært at få folk til at engagere sig. Samtidig var en del af aktivisternes opmærksomhed i stigende grad optaget af den kommende folkeafstemning om EF.³⁶³ Betegnende nok blev DDV's første EEC-udvalg uenige og forlod DDV.³⁶⁴ På landsledelsesmødet i 1971 beklagede man sig over den manglende kontakt mellem koordineringsudvalget i København og de lokale komitéer, og over at man manglede aktivister.³⁶⁵ Ifølge DDV's egne opgørelser halveredes antallet af tilsluttede lokalkomitéer fra 16 til otte i løbet af 1971, og organisationen havde blot 137 medlemmer. Vietnambevægelsen var nu primært et københavnerfænomen, og Randers-komitéen var den sidste tilbageværende lokalafdeling i provinsen.³⁶⁶ PET konstaterede, at det var blevet svært at samle interesse for demonstrationerne,³⁶⁷ og en kilde oplyste, at det var som om, gejsten hos arrangørerne ikke rigtig var til stede, og det var svært at få ført ideerne ud i livet.³⁶⁸

Der var to grunde til, at PET nøje fulgte udviklingen i De Danske Vietnamkomitéer fra dannelsen i 1968/69 til opløsningen i 1975/76. For det første frygtede myndighederne, at organisationen ville anvende voldelige eller andre ulovlige midler i forbindelse med demonstrationerne og andre antiamerikanske aktioner. PET fungerede derfor som en varslingstjeneste og havde som opgave at orientere politiet, Justitsministeriet og sikkerhedsudvalgene om mulige planlagte uroligheder. For det andet mistænkte PET DDV for at bedrive illegal efterretningsvirksomhed til fordel for fjendtlige magter. Dette trusselsbillede vil blive nærmere beskrevet i det følgende: Hvilken viden havde PET om disse aktiviteter? Hvor troværdige var oplysningerne? Og hvad gjorde PET for at efterforske og eventuelt stoppe aktiviteterne?

DDV's anvendelse af vold som politisk kampmiddel

Flere tidligere medarbejdere i PET har oplyst, at man fulgte DDV, fordi man i tje-

363 PET, emnesag: Notits, 31. august 1971.

364 PET, emnesag: Notits, 29. juni 1971.

365 PET, emnesag: Notits, 21. juni 1971; PET, emnesag: Notits, 29. juni 1971.

366 PET, emnesag: Notits, 25. februar 1971; PET, emnesag: Notits, 4. januar 1972.

367 PET, emnesag: Notits, 26. oktober 1971.

368 PET, emnesag: Notits, 28. september 1971.

nesten frygtede, at dens aktiviteter kunne føre til uroligheder.³⁶⁹ Det var da også alment kendt i samtiden, at DDV mente, at vold var et acceptabelt politisk middel, og at aktivister i kredsen omkring DDV deltog i ulovlige aktioner mod amerikanske firmaer.³⁷⁰ PET indsamlede derfor fra åbne og lukkede kilder en række udtalelser fra DDV-aktivister, der dokumenterede, at DDV ved flere lejligheder diskutererede nødvendigheden af at gribe til vold. I en artikel i *Vietnam-Solidaritet* i 1970 beskrev Vagn Søndergaard Danmark som et "voldssamfund", der var allieret med det imperialistiske USA, og hvor statsmagten med vold beskyttede den private ejendomsret. "Vi kan intet ændre ved hjælp af stemmesedlen", slog han fast og kritiserede Vietnambevægelsens moderate fløj, der kategorisk tog afstand fra brugen af vold. Afslutningsvis tilsluttede Søndergaard sig digteren Ivan Malinowski, der havde udtrykt sin beskæmmelse over, at de danske demonstranter kun deltog i kampen med ord:

"Jeg tror, han har ret. Jeg ved ikke hvornår det sker, men det er givet, at vi ikke i længden kan nøjes med at råbe mod ambassaden."³⁷¹

Dermed antydede han, at det igen kunne komme til voldelige angreb på den amerikanske ambassade. På et møde i DDV's repræsentantskab den 8. marts 1970 skal Otto Sand ifølge en af PET's kilder have understreget, at han så hen til den dag, hvor der kunne rettes et samlet angreb mod ambassaden: "Tiden er ikke moden dertil, men det skulle nok komme, tilføjede han."³⁷² Ifølge en anden kilde skulle et navngivent medlem af Amager Vietnamkomité, der tilhørte den militante fløj i DDV, på interne møder i DDV have givet udtryk for lignende tanker. Således skal pågældende ved en lejlighed have kritiseret forløbet af tidligere demonstrationer, hvor en lille gruppe havde stået tilbage til sidst og råbt slagord: "Enten skal vi lægge ambassaden i grus eller også lade den være".³⁷³ Pågældendes

369 Kommissionens arkiv, RB: 8. maj 2002; Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002, og Kommissionens arkiv, RB: 11. juni 2002; Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002. For PET's generelle fokusering på uro-aspektet i tiden omkring Verdensbank-demonstrationerne i 1970 se beskrivelsen heraf i nærværende bind.

370 Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 125-129.

371 PET, emnesag: Notits, 25. august 1970, med vedlagt fotokopi af artikel i *Vietnam-Solidaritet*, nr. 5/1970, s. 4-7: "Vold" af Vagn Søndergaard. Artiklen blev nævnt for politiinspektør Arne Nielsen.

372 PET, emnesag: Notits, 19. marts 1970.

373 PET, emnesag: Notits, 15. februar 1971.

synspunkt var, at vold var et acceptabelt middel, men det skulle kun anvendes, hvis DDV var stærke nok og kunne opnå politiske resultater. Ifølge samme kilde diskuterede en kreds af 25 DDV-aktivister på et møde i februar 1971 brugen af sprængstoffer ved bombeaktioner, men det nævnte medlem af Amager Vietnamkomité havde hertil bemærket, ”at vi endnu er for unge, og vor organisation endnu ikke nok sammentømret.”³⁷⁴ DDV tog heller ikke klart afstand fra voldelige demonstrationer. Lige efter Verdensbankurolighederne havde DDV fordømt brugen af vold, men på den efterfølgende landskonference var der ifølge en af PET’s kilder et bredt flertal for at tage afstand fra erklæringen:

”Det var den almindelige opfattelse blandt de tilstedeværende, at det var hyklerisk at komme med en løftet pegefinger mod noget, som organisationen selv havde været med til at sætte i gang.”³⁷⁵

PET var særligt interesseret i at fastslå, om DDV udarbejdede skriftlige vejledninger om ulovlige aktioner. I juni 1970 forlød det, at DDV’s forlag Demos ville udgive en bog om byguerilla, og PET forudså, at bogen ville være et koncentrat af udenlandske skrifter og erfaringer fra de seneste års internationale demonstrationer og militante aktioner.³⁷⁶ Da bogen med titlen *Håndbog i by-guerilla* udkom kort efter på forlaget Demos, viste det sig, at den var skrevet af den brasilianske kommunist og oprørsleder Carlos Marighella og omhandlede hans erfaringer med byguerilla.³⁷⁷ I det danske forord af Ole Pedersen blev det betonet, at håndbogen skulle ses ”som et redskab i det praktiske arbejde efter at den politiske forståelse af den aktuelle situation og selve handlingen er etableret.”³⁷⁸ Denne formulering falder godt i tråd med den ovenfor citerede udtalelse om, at brugen af politisk vold først kunne komme på tale, når bevægelsen var blevet skolet og havde opbygget en sådan styrke, at man kunne opnå konkrete resultater ved brugen af vold. Det var således ikke hensigten, at bogen skulle anvendes som en håndbog i forbindelse med DDV’s aktioner, men at den skulle bruges i den politiske skoling af medlemmerne og andre interesserede på venstrefløjen. Kort tid efter oplyste en af PET’s kilder imidlertid, at DDV var ved at lægge sidste hånd på en bog om byguerilla,

374 PET, emnesag: Notits, 25. februar 1971.

375 PET, emnesag: Notits, 10. december 1970.

376 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 24. juni 1970.

377 PET, emnesag: Notits, 18. august 1970.

378 PET, emnesag: ”*Håndbog i by-guerilla af Carlos Marighella*”. Imperialistserien nr. 2 (København, 1970), s. 6.

så den kunne udkomme inden den planlagte demonstration på treårs dagen for urolighederne den 24. april 1968. Bogen skulle bl.a. beskrive PET og Hjemmeværnets virksomhed og indeholde anvisninger i at udføre bankrøverier, kidnapning og byguerillaaktivitet.³⁷⁹ Dette tydede på, at DDV planlagde omfattende gadekampe under demonstrationen. Et år efter konstaterede PET dog, at bogen endnu ikke var udkommet.³⁸⁰ Det vides ikke, om PET's kildes oplysninger var fejlagtige, eller om bogen blev trukket tilbage inden offentliggørelsen. Til gengæld modtog PET fra en anden kilde et eksemplar af en pjece, der muligvis var udarbejdet af slumstormere, og som fandtes i nogle få eksemplarer i DDV's inderkreds. Pjecen opfordrede indledningsvis til at tage skrappe midler i brug i bekæmpelsen af det eksisterende system og dets håndlangere end hidtil og indeholdt anvisninger i fremstillingen af slangebøsser, sortkrudt, bomber, molotovcocktails, røgbomber, partisansøm og meget andet.³⁸¹ Det kan således konstateres, at PET havde et billede af, at DDV var rede til at gribe til vold, men at det først skulle ske, når bevægelsen var rede og stærk nok til at opnå politiske resultater.

Vietnambevægelsen tiltrak sig opmærksomhed og støtte fra den yderste venstrefløj ind over midten i dansk politik, og i de sidste år af krigen stillede også en del borgerlige politikere sig skeptisk til aspekter af den amerikanske krigsførelse. I slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne var PET navnlig opmærksom på den del af vietnambevægelsen, der foranstaltede såkaldt "uro". En af de kendte aktivister var Finn Ejnar Madsen, der ovenfor ses bevæbnet med kølle under en Vietnamdemonstration den 27. september 1969. Madsen og dennes meddemonstranter ledsages af ordensmagten. (Arbejdermuseet og ABA).

379 PET, emnesag: Notits, 15. februar 1971.

380 PET, emnesag: Notits, 16. marts 1972.

381 PET, emnesag: Notits, 30. april 1971. Vedr. Pjecen *Løft røven venner!!!*, se kapitel 8 i nærværende bind.

PET overvågede DDV's demonstrationer for at kunne medvirke til at forebygge eventuelle uroligheder ved at holde Københavns Politi underrettet om stemningen i DDV. Generelt tegner der sig et billede af, at DDV som organisation ikke var direkte involveret i ulovligheder, men at det var aktivister i kredsen omkring DDV og såkaldte uromagere uden tilknytning til bevægelsen, der forårsagede de voldelige aktioner. Flere af DDV's demonstrationer forløb stort set fredeligt. Inden demonstrationen den 24. april 1971 opfordrede DDV deltagerne til at opføre sig fredeligt, og man organiserede et ordensværn, der skulle holde demonstranterne og politiet adskilt. Demonstrationen forløb fredeligt, hvilket PET forklarede med, at besindige kredse i DDV havde holdt styr på de mere radikale kræfter.³⁸² DDV planlagde demonstrationen foran den amerikanske ambassade den 15. april 1972 som den hidtil største manifestation, og deltagerantallet nåede da også op på omkring 10.000. Bortset fra et kanonslag, der blev kastet mod politiets kommandovogn, forløb demonstration fredeligt.³⁸³ I andre tilfælde var det grupper uden for DDV, der foranstaltede uroligheder. Inden demonstrationen den 15. april 1970 forlød det, at en gruppe aktivister havde planer om at angribe ambassaden, og efter demonstrationen kom det til heftige sammenstød med de udstationerede politistyrker. Ifølge PET's oplysninger stod DDV ikke bag uroen, der var iværksat af "den bande af uromagere og bøller, der sædvanligvis ledsager organiserede demonstrationer af venstreorienteret karakter."³⁸⁴ PET konkluderede ligeledes, at det var unge, der var blevet lokket til ulovligheder af de garvede aktivister, eller "gadens pøbel", der havde forårsaget uro og rudeknusninger efter en Vietnamdemonstration den 9. maj 1970.³⁸⁵

I et enkelt tilfælde skal DDV-ledelsen have haft kendskab til og godkendt en gruppes militante aktioner. Ifølge en kilde opfordrede DDV den trotskistiske Revolutionær Aktion til at lave aktioner i forbindelse med Vietnamdemonstrationen den 15. november 1969. Gruppen kunne rekvirere alt det materiale, den havde brug for hos DDV, men det måtte ikke afsløres, at DDV kendte til ak-

382 PET, emnesag: PET, notits, 15. april 1971; PET, emnesag: Notits, 16. april 1971; PET, emnesag: Notits, 22. april 1971; PET, emnesag: Notits, 27. april 1971. UM, ESU: Referat af møde den 3. maj 1971.

383 PET, emnesag: Notits, 6. marts, 6. april og 13. april 1972; PET, notits, 14. april 1972; notits, 15. og 20. april 1972; notits, 21. april 1972. Demonstranterne og politiet beskyldte gensidigt hinanden for at have kastet kanonslaget. PET var ude af stand til at fastslå, hvem der stod bag, selvom en af PET's kilder mente, at det var nogle demonstranter.

384 PET, emnesag: Notits, 16. april 1970; notits, 13. april 1970; notits, 14. april 1970; notits, 14. april 1970.

385 PET, emnesag: Notits, 11. maj 1970.

tioner.³⁸⁶ Endelig deltog DDV-aktivister i voldelige demonstrationer, der var arrangeret af andre militante grupper. DDV-folk deltog således sammen med trotskister, maoister, anarkister og ungkommunister i slagsmålene uden for Saga Bio på Vesterbro i maj 1969, hvor de venstreorienterede demonstranter stødte sammen med politiet og "de vilde engle" i forsøget på at stoppe forevisningen af Vietnamfilmen "De grønne Baretter".³⁸⁷ Der var også repræsentanter for DDV i det arbejdsudvalg, der planlagde aktioner i forbindelse med Verdensbankens møde i København i september 1970, og DDV-aktivister deltog sammen med andre venstreorienterede aktivister i urolighederne.³⁸⁸

Mens ledelsen i DDV således generelt ønskede at afvikle demonstrationerne fredeligt, tyder materialet i PET's arkiv på, at en del af de ulovlige aktioner, der fandt sted i disse år, i et vist omfang var koordineret og styret af DDV's ledelse. I maj 1970 oplyste en kilde, at man på et repræsentantskabsmøde i DDV havde drøftet at etablere en telefonkæde, der skulle bruges i forbindelse med "hurtige, mobile aktioner".³⁸⁹ To år senere modtog PET en kopi af listen, der indeholdt navnene på 31 aktivister.³⁹⁰ Telefonkæden blev muligvis anvendt i forbindelse med bemalings- og andre hærværksaktioner mod amerikanske firmaer og ambassaden, der hyppigt forekom i disse år. Samme kilde rapporterede flere gange, at han havde set spraydåser og bøtter med maling i DDV's lokaler i Grønne-gade 37.³⁹¹ Planlægningen af aktionerne involverede ofte ledelsen i DDV. Under et såkaldt ordensværnsmøde i DDV oplyste Otto Sand, at man ville udføre en bemalingsaktion mod amerikanske firmaer nogle dage inden Vietnamdemonstrationen den 15. april 1970. Aktivisterne, der ville blive opdelt i små grupper på tre-fire personer og fordelt på fem-seks biler, ville inden aktionen mødes i DDV's lokaler.³⁹² Kilden bemærkede flere gange, at inderkredsen i DDV havde mødtes

386 PET, emnesag: Notits, 28. og 30. oktober 1969.

387 PET, emnesag: Notits, 13. maj 1969. For en nærmere beskrivelse af sammenstødet, se Kommissionens beretning, bind 9.

388 PET, emnesag: Notits, 26. maj 1970, notits, 19. august 1970; notits, 25. august 1970; notits, 2. september 1970. JM, P.O.-sag: Arne Nielsen til politidirektør P. Christensen, 4. august 1970, med vedlagt PET-notits, 30. juli 1970. Vedr. PET's overvågning af Verdensbankurolighederne, se kapitel 4 i nærværende bind.

389 PET, emnesag: Notits, 29. maj 1970.

390 PET, emnesag: Notits, 31. juli 1972. De hidtil ukendte personer blev tilsyneladende ikke registreret, men deres telefonnumre blev.

391 PET, emnesag: Notits, 9. oktober 1970; PET, emnesag: Notits, 11. april 1972.

392 PET, emnesag: Notits, 13. april 1970.

bag lukkede døre ved midnatstid, og at der samme nat var blevet udført bemalingsaktioner: ”Kilden bemærker, at for ham er der ingen tvivl om, at der på disse midnatsmøder drøftes bemalingsaktioner, og at møderne afløses af direkte handling.”³⁹³ Amager Vietnamkomité planlagde i 1971 en række bemalingsaktioner som optakt til demonstrationen den 24. april. Planerne omfattede overmaling af busser, S-tog og amerikanske firmaer; i sidstnævnte tilfælde ved hjælp af maling blandet op med syre. Planerne blev ifølge PET’s oplysninger godkendt på et møde i DDV,³⁹⁴ og sent om aftenen den 16. april mødtes 35 DDV-aktivister for at blive instrueret i, hvordan de skulle forholde sig, hvis de blev anholdt, og hvordan aktionerne mod amerikanske firmaer skulle udføres: ”Kilden bemærkede her, at det var særdeles veludarbejdede skitser, der blev benyttet ved instruktionen, og han fik det indtryk, at DDV’s ledelse var særdeles velorienteret om alt vedrørende disse firmaer.” Aktivisterne blev opdelt i 10 grupper og fik udleveret dåser med maling fra DDV’s lokaler, hvorefter de begav sig ud på opgaven.³⁹⁵ Det var også Amager Vietnamkomité, der tog initiativet til overmalingen af det ØK-ejede medicinalfirma Dumex. PET modtog efterfølgende fra en kilde en liste med navnene på de seks aktivister, der havde deltaget i aktionen.³⁹⁶

I enkelte tilfælde gik aktivisterne over til egentlige sabotageaktioner. Fra omkring 1967 var Dansk ESSO mål for en række aktioner på grund af, at olieselskabet fremstillede napalm, som blev anvendt af den amerikanske hær i Vietnam. Foruden bemaling blev selskabet udsat for trusler, rudeknusninger og brandbomber. Ifølge PET skulle gerningsmændene findes i yderligtgående kredse med tilknytning til DDV.³⁹⁷ I 1970 offentliggjorde DDV en såkaldt ”Top Ti-liste” over ti amerikanskejede firmaer i Danmark, der producerede for det amerikanske militær. Firmaerne var efterfølgende udsat for en række bemalingsaktioner, rudeknusninger og i enkelte tilfælde forsøg på brandattentater. I 1972 blev de danske afdelinger af Honeywell og Avis udsat for indbrud, hærværk og ildspåsættelse.³⁹⁸ Selvom attentaterne aldrig blev opklaret, forekommer det troligt, at gerningsmændene enten tilhørte DDV eller var inspireret af DDV’s liste. I hvert

393 PET, personsag: Notits, 15. juli 1970.

394 PET, emnesag: Notits, 30. marts 1971.

395 PET, personsag: Notits, 20. april 1971. Natten mellem 16. og 17. april blev 10 amerikansk-ejede firmaer i København udsat for overmaling, PET, emnesag: Notits, 27. april 1971.

396 PET, emnesag: Notits, 11. juni og 30. juli 1971.

397 PET, emnesag: Notat, 1. marts 1971.

398 NATO Special Committee. Half-yearly Review of Subversive and Intelligence Activities. Note by the Danish Delegation, 21st August 1972.

fald blev aktionerne bifaldet af inderkredsen i DDV. På et møde i Indre By Vietnamkomité slog en fremtrædende aktivist til lyd for, ”at tiden nu må være inde til at gå over til sabotageaktioner mod diverse amrk. firmaer i stil med aktionerne mod Honeywell og Avis.” Ifølge PET’s kilde ved mødet enedes deltagerne om, at man ville gribe til sabotage som gengældelse for amerikanske bombardementer i Vietnam.³⁹⁹

PET modtog en række ubekræftede kildeoplysninger om, at DDV var involveret i en række andre ulovlige aktioner. En ledende DDV-aktivist skulle således have betroet en kilde, at DDV finansierede sine aktiviteter gennem indbrud og tyveri af bl.a. kontorartikler.⁴⁰⁰ Et andet ledende medlem skulle have indrømmet, at det var folk fra DDV, der begik indbrud i Det sydvietnamesiske Informationskontor, hvor de ødelagde møblelementet og stjal et kartotek.⁴⁰¹ En kreds af DDV-aktivister skal også have drøftet muligheden for at gennemføre et brandattentat mod den iranske ambassade,⁴⁰² og det var angiveligt DDV-folk, der stod bag en telefonbombe mod et israelsk møde i Studenterforeningen.⁴⁰³ En aktivist fra Amager Vietnamkomité skal også på et repræsentantskabsmøde i DDV have antydnet, at man overvejede at udføre en form for et angreb mod PET’s hovedkvarter på Hørhusvej.⁴⁰⁴ Dette blev dog aldrig gennemført. Endelig skal DDV have eksperimenteret med radiosendere, der kunne bryde ind på radioens og fjernsynets FM-bånd, og som kunne forstyrre politiets radionet.⁴⁰⁵ Det er uvist, om disse idéer nogen sinde blev virkeliggjort.

PET’s overvågning og registreringspraksis på uroområdet

PET’s vigtigste metode til indhentning af oplysninger om udviklingen i DDV var brugen af kilder. PET havde i perioden omkring 1970 tre kilder, der regelmæssigt rapporterede til PET om DDV. Det var disse tre kilder, der holdt PET løbende orienteret om diskussionerne i DDV og om planerne for kommende demonstrationer og aktioner. Det generelle indtryk er, at kilderne var trovær-

399 PET, emnesag: Notits, 19. juni 1972.

400 PET, personsag: Notits, 15. juli 1970.

401 PET, emnesag: Notits, 10. december 1971.

402 PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1971.

403 PET, emnesag: Notits, 15. oktober 1971.

404 PET, emnesag: Notits, 26. maj 1970.

405 PET, emnesag: Notits, 24. februar og 2. marts 1971; PET, emnesag: Notits, 21. oktober 1971.

dige, velunderrettede om, hvad der foregik i DDV, og at de i flere tilfælde forudså ulovlige aktioner (f.eks. i forbindelse med demonstrationen den 15. april 1970 og bemalingsaktionen om natten mellem den 16. og den 17. april 1971). Kilderne var tilsyneladende ude af stand til at advare PET om planlagte hærværks- og bemalingsaktioner, idet aktivisterne først blev instrueret om planerne, umiddelbart inden aktionerne blev sat i værk. Selvom PET var blevet advaret i tide, var tjenesten sandsynligvis forhindret i at videregive oplysningerne til politiet. Hvis politiet viste sig at være forberedt på aktionerne, ville det blive afsløret, at PET havde kilder inden for DDV.

PET overvågede også demonstrationerne enten ved hjælp af udstationerede PET-folk eller kilder, der deltog i demonstrationen. Under demonstrationen den 15. april 1972 bemandedes kommandocentralen i PET, to patruljehold fulgte optøget, og to kilder infiltrerede demonstrationen.⁴⁰⁶ De Studerendes Vietnam-Aktion's demonstration i maj 1970 blev overvåget af en PET-medarbejder og en uidentificeret kilde, der løbende holdt Centralafdelingen underrettet om udviklingen.⁴⁰⁷ I et enkelt tilfælde aflyttede PET DDV's telefon i lokalerne i Grønne-gade 37. Det skete i maj 1972, hvor PET fik en dommerkendelse til at aflytte, idet man havde mistanke om, at DDV og SUF planlagde uroligheder i forbindelse med et NATO-møde i København.⁴⁰⁸ Ifølge politiinspektør Jørgen Skat-Rørdam fik PET forhåndsviden om aktivisters planer, og det gjorde det muligt for politiet at forhindre et angreb mod den amerikanske forsvarsminister Melvin Laird, der opholdt sig på Hotel Royal. På det efterfølgende møde i Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål takkede Udenrigsministeriets direktør, ambassadør Torben Rønne, politiet for dets indsats.⁴⁰⁹

Efter regeringserklæringen i september 1968 ændredes PET's registreringspraksis vedrørende Vietnamdemonstrationerne. Som det tidligere er beskrevet, registrerede PET indtil september 1968 alle, der kunne betegnes som særligt aktive demonstrationsdeltagere: Anmeldere, anbefalere, ledere af Vietnamkomitéer og talere. Efter regeringserklæringen begrænsedes registreringerne til aktivister, der havde været involveret i uroligheder, medmindre registreringerne kunne hjemles i andre forhold. I oktober 1968 oplyste justitsminister Knud Thestrup så-

406 PET, mnnesag: Notits, 14. april 1972; notits, 15. april 1972.

407 PET, mnnesag: Notits, 9. maj 1970.

408 PET, mnnesag: "Udskrift af retsbogen for Københavns Byrets afdeling for grundlovsforhør mm", 5. maj 1972; notitser, 4. og 31. maj 1972.

409 UM, ESU: Referat af mødet 25. maj 1972.

ledes over for Wamberg-udvalget, at demonstranter kun blev registreret, ”når de må antages at have begået noget ulovligt i forbindelse med en demonstration.”⁴¹⁰ Kort efter meddelte en politiassessor samt lederen af revisionsholdet, at almindelige demonstrationer ikke var registreringsgrundlag, ”der skal uro til.”⁴¹¹ I de efterfølgende instruktioner til PET’s personale om konsekvenserne af regeringserklæringen blev det understreget, at ”anmeldelse af og deltagelse i demonstrationer og ulovlig plakatoptklæbning ikke i sig selv” var en registreringsgrund.⁴¹² I januar 1969 enedes et flertal i Wamberg-udvalget dog om, at opfordringer til ulovligheder ved demonstrationer kunne begrunde registrering, selv hvis der ikke blev rejst tiltale mod pågældende.⁴¹³ Således havde PET bemyndigelse til at registrere demonstrationsdeltagere, der opfordrede til ulovligheder, eller som måtte antages at have deltaget i ulovligheder.

PET’s praksis efter regeringserklæringen var, at kun demonstrationsdeltagere, der blev anholdt i forbindelse med uroligheder, eller som opfordrede til militante aktioner, blev registreret. Efter optøjerne ved Saga-Bio i maj 1969 opstillede PET en liste over de 30 personer, der var blevet anholdt. Heraf var otte tidligere registreret, fire blev omregistreret, og de resterende 18 blev nyregistreret.⁴¹⁴ På et medlemsmøde i Revolutionær Aktion i slutningen af oktober 1969 opfordrede en af aktivisterne til, at man skulle udføre militante aktioner i forbindelse med DDV’s demonstration den 15. november. Denne aktivist blev registreret.⁴¹⁵ Under slagsmålet foran den amerikanske ambassade den 15. april 1970 blev seks personer anholdt. Kun en af de fem uregistrerede blev nyregistreret, åbenbart fordi han havde været i besiddelse af en bajonet og et 20 centimeter spidst søm.⁴¹⁶ Efter Vietnamdemonstrationen den 9. maj 1970 drog grupper af aktivister gennem byen og smadrede ruder i en politistation foruden en række amerikanske og danske virksomheder. Ni personer blev i den forbindelse anholdt, og heraf var to tidligere

410 PET, WU: Referat af udvalgets møde 17. oktober 1968.

411 PET, ujournaliseret sag: Notits, 9. december 1968.

412 PET, ujournaliseret sag: Foredrag om revision og registreringspraksis (holdt på møde i Jylland d. 22/1 1969 og i København d. 28/1 1969); Foredrag for kontaktfolkene om revision (mærket ”Bagge”). På en anden version af foredraget er sætningen streget over, og der er tilføjet: ”kommer an på ORG.”; jf. PET, ujournaliseret sag: Udateret foredragsmanuskript ”Revision”.

413 PET, WU: Referat af udvalgets møde 24. januar 1969.

414 PET, emnesag: Notits, 14. maj 1969.

415 PET, emnesag: Notits, 30. oktober 1969.

416 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 16. april 1970.

registreret, en blev omregistreret og seks blev nyregistreret.⁴¹⁷ Derimod synes det ikke at have været praksis at registrere aktivister, der var involveret i bemalings- og andre ulovlige aktioner. Der findes flere kilderapporter, der indeholder navnene på identificerede aktivister i forbindelse med planlægningen og udførelsen af disse aktioner, men der er ikke tegn på, at de efterfølgende er blevet registreret.⁴¹⁸ I 1972 modtog PET DDV's telefonkæde med navnene på 31 aktivister, der var rede til at rykke ud til hurtige aktioner. Selvom om listen giver indtryk af at være en komplet liste over den militante kerne i DDV, var det åbenbart kun telefonnumrene og ikke personerne, der blev registreret.⁴¹⁹ Hvis PET brugte samme fremgangsmåde som i en lignende sag (VS-Sundbys telefonkæde fra 1969),⁴²⁰ blev DDV-aktivisterne sandsynligvis noteret i PET's arbejdskartoteker.

Dokumentationsgruppen: Venstrefløjens efterretningstjeneste?

Vietnamkomitéerne oprettede på et tidligt tidspunkt såkaldte forskergrupper, der bl.a. havde til opgave at kortlægge den danske våbenindustri. I forbindelse med retssagen efter Vietnamdemonstrationen den 27. april 1968 organiserede forskergrupperne sig i Dokumentationsgruppen, der skulle indsamle og offentliggøre oplysninger om statsmagten og højrefløjens forsøg på at bekæmpe venstrefløj. Ifølge gruppen bestod dens samlinger af pressekliparkiv, tidsskriftsarkiv og bibliotek, og oplysningerne blev anvendt til udgivelser af bøger og pjecer på DDV's forlag Demos og artikler i *Vietnam-Solidaritet*, ligesom arkiverne stod til rådighed for venstrefløjens aktivister.⁴²¹ Forskergrupperne blev imidlertid ved flere lejligheder beskyldt for at fungere som en slags privat efterretningstjeneste, der indsamlede og registrerede oplysninger om civile politifolk, politiske modstandere og virksomheder.⁴²² PET interesserede sig da også for, om forsker-

417 PET, emnesag: Notits, 9. maj 1970; notits, 11. maj 1970.

418 PET, emnesag: Notits, 30. juli 1971. PET, emnesag: Notits, 6. oktober 1971; PET, emnesag: Notits, 26. maj 1970.

419 PET, emnesag: Notits, 31. juli 1972.

420 PET, emnesag: Notits, 29. januar 1969.

421 Dokumentationsgruppen er beskrevet i Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 2.

422 Mogens Auning, "Militære oplysninger sælges gennem kontor i København", *Berlingske Tidende*, 27. marts 1972, og "Private politiske kartoteker med navne på mange hundrede", *Berlingske Tidende*, 30. marts 1972. FE betegnede forskergrupperne som "en decideret privat efterretningstjeneste". Forsvarsministeriet, 1. kontor: Udateret (må være efter maj 1969), FE-notits.

grupperne havde adgang til klassificerede oplysninger, hvad formålet med gruppernes arbejde var, og om oplysningerne blev videregivet til fremmede magters efterretningstjenester.

PET modtog en række oplysninger fra sine kilder i DDV om, at forskergrupperne aktivt indsamlede informationer om militære forhold. På DDV's landskonference i begyndelsen af 1970 appellerede Erik Jensen til de delegerede om at skaffe kontakt til personer, der lå inde med oplysninger om militære installationer eller civile anlæg med militært præg.⁴²³ Fra en af tjenestens kilder, der undertiden færdedes i DDV's lokaler i Grønnegade 37, modtog PET oplysninger om, at Dokumentationsgruppen havde udarbejdet lister over Forsvarets fly og skibe, og at der opbevaredes fotos og fortegnelser over militære installationer i et stålskab i lokalerne.⁴²⁴ Det var imidlertid tre konkrete sager, der rejste spørgsmålet, om forskergrupperne havde til hensigt at afsløre militære hemmeligheder: Kejsergade-sagen i 1969, forskergruppernes interesse for undersøiske lyttestationer i 1970 og Demos-udgivelsen *Rustningsindustri og krigsforskning i Danmark* fra 1973.

Den 22. oktober 1969 afslørede en gruppe studenteraktivister, at der i kælderen under Asiatisk Institut ved Københavns Universitet i Kejsergade fandtes en aflytningscentral. Den tilhørte Forsvarets Central Radio (FCR), og dens formål var at tappe Østambassadernes telex-forbindelser, der gik igennem det nærliggende hovedpostkontor i Købmagergade. Kilden til afsløringen var en telegrafmedarbejder, der havde gjort tjeneste i FCR i en kort periode. Den 3. november havde en uidentificeret PET-medarbejder en samtale med "Y", der var en bekendt af telegrafmedarbejderen, og som havde haft en samtale med denne nogle dage forinden. Telegrafmedarbejderen skulle her have indrømmet, at det var ham, der havde røbet Kejsergade-centralens beliggenhed. Ifølge "Y" havde telegrafmedarbejderen også fortalt, at beliggenheden af yderligere seks lyttestationer ville blive afsløret i det kommende nummer af *Politisk Revy*, der skulle udkomme den 7. november. Ifølge PET-medarbejderens indberetning havde man også kendskab til, at det kommende nummer af *Vietnam-Solidaritet*, der skulle være på gaden allerede den 3. november, ville bringe lignende oplysninger. Det fremgik ikke af indberetningen, hvor PET havde denne viden fra.⁴²⁵ Følgende dags eftermiddag

423 PET, emnesag: Notits, 12. februar 1970. Denne oplysning blev videregivet til FE jf. PET, emnesag: Arne Nielsen til oberst Fournais, 18. februar 1970.

424 PET, emnesag: Notits, 16. august 1971; PET, emnesag: Notits, 17. august 1971.

425 PET, emnesag: (Overstreget) Notits, 3. november 1969. Vietnam-aktivisterne formodede, at PET havde oplysningen fra en journalist, der havde fået udleveret et eksemplar af *Vietnam-Solidaritet*

købte PET et løssalgseksemplar af bladet på Strøget,⁴²⁶ og med det i hånden fik tjenesten senere på dagen udstedt beslaglæggelses- og ransagningskendelser ved Københavns Byret, idet det blev antaget, at bladet havde overtrådt straffelovens § 110 a ved at offentliggøre oplysninger om ikke alment tilgængelige militære installationers beliggenhed og anvendelse.⁴²⁷ Samme nat gennemførte PET ransagninger på fire adresser i København: DDV's lokaler, bogtrykkeren, bogbinderen og Avispostkontoret. Det lykkedes imidlertid ikke at finde bladet nogen af stederne, ligesom man måtte opgive at ransage den ansvarshavende redaktør, Otto Sands bopæl.⁴²⁸ En journalist havde tilsyneladende givet Sand et tip om den kommende ransagning, og han havde gemt det resterende oplag på omkring 2.600 eksemplarer, som efterfølgende blev solgt fra DDV's lokaler i Grønnegade.⁴²⁹

Noget tyder på, at *Vietnam-Solidaritet* i sin artikel om de syv lyttecentraler offentliggjorde militære hemmeligheder. På den ene side hævdede Otto Sand flere gange, at man havde oplysningerne fra forskellige danske og internationale bøger og tidsskrifter.⁴³⁰ I sin indstilling til statsadvokaten i sagen vedrørende den nævnte telegrafmedarbejder vurderede politiadvokaten, at det var "bevismæssigt tvivlsomt", om pågældende var kilde til artiklerne i *Vietnam-Solidaritet* og *Politisk Revy*.⁴³¹ På den anden side konkluderede FE, at de kilder, som Sand havde opgivet, nok gav en detaljeret og fyldig baggrundsviden om radioopklaring, men de indeholdt ikke nogen konkrete oplysninger om FE's syv lyttecentraler og deres placering.⁴³² Det tyder på, at *Vietnam-Solidaritet* havde andre kilder til sin historie, enten den nævnte telegrafmedarbejder eller andre med en viden om FCR. Sand blev da også som den ansvarshavende redaktør idømt en mild straf (25 dagbøder a 20 kr.) for at have overtrådt straffelovens § 110 a ved at offentliggøre oplysninger om danske, ikke alment tilgængelige militære forsvarsanlæg og enheder.⁴³³

på et pressemøde 4. november. Demos, *De hemmelige tjenester*, s. 25-26. Men PET's oplysninger må have stammet fra en anden kilde, for PET havde allerede viden om bladet dagen før, 3. november.

426 PET, emnesag: "PET-rapport", 4. november 1969.

427 PET, emnesag: "Udskrift af retsbogen for Københavns Byrets Afdeling for Grundlovsforhør m.m.", 4. november 1969.

428 PET, emnesag: Notits, 12. november 1969.

429 PET, emnesag: Notits, 11. november 1969 og 30. juli 1971.

430 PET, emnesag: Rapport, 7. november 1969; PET, emnesag: Notits, 10. november 1969.

431 PET, emnesag: Politiadvokat [...] til 1. statsadvokat for København, 16. marts 1970.

432 PET, emnesag: Notits, 17. november 1969.

433 PET, emnesag: Notits, 3. februar 1972. Telegrafmedarbejderen blev ikke dømt for forholdet med

En anden sag, der vakte PET's interesse, var forskergruppernes formodede forsøg på at afsløre undersøiske militære lyttestationer. I november 1970 oplyste FE's chef, oberst Fournais, på et møde i Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål, at forskergrupperne havde fået til opgave at skaffe oplysninger om den vesttyske flådes aktivitet i de danske farvande, militære depoter på havbunden og undersøiske lyttestationer. De undersøiske anlæg var imidlertid en dårligt bevaret hemmelighed, og FE antog, at polakkerne og østtyskerne havde kendskab til dem, idet østtyske fiskefartøjer flere gange havde beskadiget dem ved at trække ankre hen over dem: "Der var derfor næppe grund til at tage alt for alvorligt på en eventuel offentlig omtale af disse installationer."⁴³⁴ Det lykkedes åbenbart aldrig at fastslå, om forskergrupperne havde forsøgt at indsamle oplysninger om lyttestationerne. Det var PET's opfattelse, at forskergruppernes indsats det seneste halve år havde været "lig nul", og at de var "hendøende".⁴³⁵ Kort efter iværksatte PET en resultatløs undersøgelse af en oplysning fra FE om, at tre langhårede mænd med skæg var blevet observeret, da de gik i land på Langeland med en kuffertlignende genstand.⁴³⁶ I marts 1971 forlød det fra FE's kilde i DDV, at forskergrupperne havde opgivet en idé om at sabotere anlæggene ved hjælp af håndgranater og dynamit og i stedet havde kastet sig over arbejdet med tidskrifter og andre åbne kilder.⁴³⁷ Oplysningen om planerne om sabotage er ikke bekræftet fra anden side og forekommer umiddelbart utroværdig.

Den tredje sag om formodet afsløring af militære hemmeligheder drejede sig om Dokumentationsgruppens publikationer. I august 1971 fremskaffede en af PET's kilder gruppens foreløbige rapporter om produktion og forbrug af konventionelle våben i Danmark, den elektroniske krigsindustri i Danmark og militær forskning i Danmark.⁴³⁸ PET bad FE om en vurdering af, om materialet indeholdt hemmelige oplysninger, og hvad formålet med rapporterne kunne være.⁴³⁹ I sit svar betegnede FE rapporterne som begavede analyser af offentligt tilgæn-

Vietnam-Solidaritet, men for at have røbet hemmeligheder til redaktionen af *Politisk Revy* og for at have godkendt artiklen, jf. PET, emnesag: Notits, 3. februar 1972.

434 UM, ESU: Referat af mødet 3. november 1970.

435 PET, emnesag: Notits, 9. december 1970.

436 PET, emnesag: Skrivelse tilstillet PET, 8. januar 1971 med vedlagt indberetning, 20. december 1970. PET, emnesag: Skrivelse, 22. januar 1971.

437 PET, emnesag: Notits, 15. marts 1971.

438 PET, emnesag: Notits, 20. og 30. august 1971.

439 PET, emnesag: J. Skat-Rørdam til Forsvarets Efterretningstjeneste, udateret, afleveret til chefen for FE 30. august 1971.

gelige kilder, hvis formål var at bekæmpe en eventuel udvidelse af den danske militæreksport og de amerikanske økonomiske interesser i Danmark. Materialet indeholdt således ikke klassificerede oplysninger.⁴⁴⁰ Det samme var konklusionen vedrørende Dokumentationsgruppens bog, *Rustningsindustri og krigsforskning i Danmark*, der udkom på Demos i 1973.⁴⁴¹ Ifølge FE havde bogens forfattere på ”en meget intelligent måde” udnyttet det tilgængelige kildemateriale, selvom det ikke kunne udelukkes, at forskergrupperne havde velinformerede kontakter på de omtalte virksomheder.⁴⁴² Kejsergadesagen var således den eneste af de tre sager, hvor forskergrupperne afslørede militære hemmeligheder.

Der findes et enkelt eksempel på, at DDV tilsyneladende havde adgang til oplysninger om hemmelige militære forhold. I april 1971 underrettede en kilde PET om, at et ”ret” aktivt medlem af Amager Vietnamkomité var ansat som finmekaniker i Søværnets Televæsen på Holmen, hvilket kilden fandt uheldigt, da pågældende udgjorde en potentiel sikkerhedsrisiko. I første omgang tog PET kontakt med en forbindelse på Holmen og FE, og det blev konstateret, at den nævnte aktivist nu var ansat hos Søværnets Televæsen på Lergravsvej og ikke havde adgang til klassificeret materiale. FE kunne dog ikke afvise muligheden af, at aktivisten ville være i stand til at skaffe sig viden om militære forhold, der kunne danne basis for afslørende artikler i *Vietnam-Solidaritet*.⁴⁴³ En måned senere rapporterede kilden, at aktivisten for nylig havde deltaget i et møde i Amager Vietnamkomité. Her havde han angiveligt afsløret, at man på Orlogsværftet var i færd med at installere såkaldte ”kryptosendere” på nye skibe. Aktivisten havde forklaret, at det drejede sig om radiosendere, der blev styret ved hjælp af et hulkortsystem, og han beskrev detaljeret, hvordan det fungerede: ”Systemet skulle virke på den måde, at frekvensen i senderen skiftede konstant ved hjælp af det isatte hulkort, og såfremt modtageren i et andet skib var forsynet med et tilsvarende hulkort, kunne signalet modtages.” Ifølge kilden havde deltagerne dog ikke udvist nogen særlig interesse i oplysningerne.⁴⁴⁴ PET udarbejdede på grundlag af kildeoplysningerne en notits om aktivisten, der med Wamberg-udvalgets godkendelse blev videregivet til FE. Det blev her understreget, at aktivisten til trods for sin placering alligevel har ”kunnet skaffe sig en vis viden om militære installationer, der

440 PET, emnesag: E. Fournais til Politiets Efterretningstjeneste, 11. oktober 1971.

441 *Rustningsindustri og krigsforskning i Danmark* (DDV's Dokumentationsgruppe, 1973).

442 PET, emnesag: Notits, 23. august 1973.

443 PET, personsag: Notits, 6. april 1971.

444 PET, emnesag: Notits, 24. maj 1971.

ligger uden for hans normale arbejdsområde.”⁴⁴⁵ Det vides ikke, om Forsvaret tog nogen forholdsregler over for aktivisten, men sagen viser, at forskergrupperne kunne skaffe sig adgang til visse militære hemmeligheder.

Forskergruppernes interesse rettede sig også mod tilstedeværelsen af den ”amerikanske økonomiske imperialism” i Danmark, det vil sige virksomheder, der handlede med USA, eller som var ejet af amerikanske koncerner. I begyndelsen af 1970 modtog PET oplysninger fra en kilde om, at forskergrupperne angiveligt forsøgte at infiltrere firmaerne med det formål at indsamle informationer om deres aktiviteter. Formålet med indsamlingen var, at oplysningerne skulle bruges i forbindelse med kampagner og aktioner imod firmaerne.⁴⁴⁶ På grundlag af det indsamlede materiale offentliggjorde DDV den ovenfor omtalte ”Top Ti-liste” over amerikanske firmaer med filial i Danmark, der havde de største leverancer til Pentagon. På listen stod bl.a. General Electric Co., Westinghouse Electric Corp., Honeywell Inc., General Motors, Ford Motor Co., IBM og ESSO.⁴⁴⁷ De nævnte firmaer var, som tidligere omtalt, efterfølgende udsat for en række fredelige såvel som voldelige aktioner. I april 1970 mødte repræsentanter fra DDV op hos Honeywell A/S, hvor de krævede, at ledelsen skulle tage afstand fra, at det amerikanske moderselskab var leverandør til det amerikanske militær i Vietnam.⁴⁴⁸ Senere blev firmaet udsat for hærværk og brandattentat forøvet af ukendte gerningsmænd.⁴⁴⁹ Også General Motors og ESSO blev gentagne gange udsat for hærværk i form af overmaling og knuste ruder.⁴⁵⁰ Ifølge en ubekræftet oplysning fra en af PET’s kilder skulle forskergrupperne angiveligt også undersøge firmaer, der havde arbejdet for tyskerne under besættelsen, med det formål at afpresse dem økonomisk.⁴⁵¹ Hensigten med forskergruppernes kortlægning af amerikansk kapital i Danmark var således at indsamle oplysninger, der både kunne danne grundlag for agitationen mod den amerikanske imperialisme og bruges til at planlægge aktioner.

PET’s effektivitet var i høj grad afhængig af, at tjenesten kunne operere i

445 PET, personsag: Notits, 11. august 1971.

446 PET, emnesag: Notits, 12. februar 1970; PET, emnesag: Notits, 19. marts 1970.

447 PET, emnesag: Notits, 20. marts 1973.

448 PET, emnesag: Notits, 27. april 1970; PET, emnesag: Notits, 28. april 1970.

449 PET, emnesag: Notits, 10. og 22. maj 1970; PET, emnesag: Notits, 14. maj 1972.

450 Feks. PET, emnesag: Skrivelse, 3. maj 1970.

451 PET, emnesag: Notits, 15. juli 1970. Kilden betegnede de to navngivne DDV-aktivister, der skulle være involveret i afpressningen, som ”psykopater”, der var i stand til at deltage i kriminelle handlinger.

hemmelighed. Hvis identiteten af dens medarbejdere eller arten af dens metoder blev alment kendt, ville yderligtgående grupper og personer kunne beskytte sig mod overvågning. PET fulgte derfor nøje forskergruppernes arbejde med efterretningstjenesterne. Ifølge PET's oplysninger var forskergrupperne optaget af at afsløre tjenestens personale, således at DDV kunne beskytte sig mod "stikkere" og "provokatører" under demonstrationerne. I april 1969 overvågede PET et offentligt møde arrangeret af DDV og den kommunistiske frontorganisation Foreningen af Demokratiske Jurister om "den demokratiske politistat". Fra en kilde modtog PET lister med navnene på 29 personer, der var involveret i arrangementet,⁴⁵² og den udsendte PET-medarbejder hæftede sig ved, at der var udstillet en række fotos af navngivne politifolk, heriblandt PET's chef Arne Nielsen.⁴⁵³ Det fremgik af flere indberetninger, at lederen af forskergrupperne havde specialiseret sig i at identificere efterretningsfolk og provokatører,⁴⁵⁴ og at der under demonstrationerne blev oprettet særlige grupper, hvis opgave var at udpege civile politifolk, så de kunne blive fotograferet og fjernet.⁴⁵⁵ I oktober 1971 konstaterede PET, at en person med tilknytning til forskergruppen og en uidentificeret mand iagttog PET's personale, da det ved fyraftenstid forlod kontorerne.⁴⁵⁶ Forskergrupperne holdt i begyndelsen deres viden om efterretnings-tjenesterne tæt ind til kroppen. På DDV's landskonference i februar 1970 lod lederen af forskergruppen de forsamlede forstå, at man lå inde med oplysninger om både FE og PET, men han afviste at delagtiggøre tilhørerne i sin viden, idet det ikke var det rette forum til at afsløre den slags ting.⁴⁵⁷ En af PET's kilder, der havde sin gang i Grønnegade, opdagede en planche over politiets opbygning, men det viste sig at være svært at få adgang til den, så den kunne fotograferes.⁴⁵⁸ Senere offentliggjorde forskergrupperne deres viden om efterretningstjenesterne i en række kritiske publikationer.⁴⁵⁹

Forskergruppernes forsøg på at kortlægge CIA's virksomhed i Danmark tiltrak sig også PET's interesse. I januar 1976 udarbejdedes en indberetning om, at

452 PET, emnesag: Notits, 18. april 1969.

453 PET, emnesag: Notits, 16. maj 1969.

454 PET, emnesag: Notits, 26. august 1971.

455 PET, emnesag: Notits, 11. november 1969.

456 PET, personsag: Notits, 1. november 1971.

457 PET, emnesag: Notits, 12. februar 1970.

458 PET, emnesag: Notits, 13. juli 1971; PET, emnesag: Notits, 17. august 1971.

459 Mads Nissen Styrk, Poul Smidt m.fl., *Efterretningstjeneste på udflugt*; Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*; Erik Jensen, *De hemmelige tjenester*.

en DR-journalist havde fået materiale fra en person med tilknytning til forskergruppen, som skulle anvendes til en tv-udsendelse om den amerikanske efterretningstjeneste. PET betegnede noget overdramatisk den pågældende journalists forhold til Dokumentationsgruppen som en ”hvilende kontakt”, idet han kun henvendte sig, når han havde brug for oplysninger.⁴⁶⁰ Ifølge denne definition kunne de fleste journalistiske kilder betegnes konspiratorisk som ”hvilende kontakter”. Senere samme år indsamlede PET deltagerlister og materiale fra en række DDV-seminarer om ”højredrejningen”. Ifølge en af PET’s kilder havde deltagerne især beskæftiget sig med CIA’s aktiviteter i Danmark, og aktivisterne havde udfærdiget en navneliste over 58 personer, som angiveligt skulle have arbejdet for den amerikanske efterretningstjeneste. Formålet med listen var at fastslå, om nogen af de nævnte havde forsøgt at infiltrere den danske venstrefløj.⁴⁶¹ Samtidig kom PET på sporet af, at aktivister fra Dokumentationsgruppen havde afsløret, at CIA havde aflyttet den sydvietnamesiske befrielsesbevægelses informationskontor i København.⁴⁶² Så sent som i 1988 noterede PET, at Dokumentationsgruppen i et venstrefløjsblad havde afsløret navnene på to af CIA’s daværende agenter på den amerikanske ambassade.⁴⁶³

Endelig synes forskergrupperne i et vist omfang at have ført kartoteker over venstrefløjens politiske modstandere. Ifølge en PET-kilde skulle en forhenværende trotskist have overtaget et omfangsrigt kartotek over højreorienterede personer fra en tidligere spaniensfrivillig. Den forhenværende trotskist samarbejdede med lederen af DDV’s forskergruppe samt et medlem af Amager Vietnamkomité, men samtidig indsamlede den tidligere trotskist oplysninger om de to aktivister og deres omgangskredse, idet han havde mistanke om, at deres eksklusion fra DKP var en falsk manøvre.⁴⁶⁴ Ifølge en pressekontakt skulle en person med forbindelse til *Vietnam-Solidaritet* angiveligt have udtalt, at man førte kartoteker over borgerlige journalister og pressefotografer.⁴⁶⁵ Endelig synes forskergrupperne også at have varetaget visse kontraspionageopgaver. Grupperne undersøgte således nye medlemmers forhold for at kunne forhindre eventuelle forsøg på infiltration.⁴⁶⁶

460 PET, emnesag: Notits, 9. januar 1976.

461 PET, emnesag: Notits, 17. august og 24. november 1976.

462 PET, emnesag: Notits, 24. november 1976. Dokumentationsgruppens afsløring af CIA-operationen blev offentliggjort i Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 138-150.

463 PET, emnesag: Notits, 27. januar 1989.

464 PET, personsag: Ekstrakt af PET-notits af 7. august 1969.

465 PET, emnesag: Notits, 24. februar 1970.

466 PET, emnesag: Notits, 20. februar 1970.

Forskergruppernes virksomhed vakte også interesse hos PET's udenlandske samarbejdspartnere. Efter Kejsergade-sagen gjorde en udenlandsk efterretningstjeneste opmærksom på, at man var interesseret i beviser for den sovjetiske efterretningstjeneste og kommunisternes subversive operationer mod NATO og deres manipulationer af studenterprotesterne. Man anmodede derfor om de personlige data på to danske statsborgere, så man kunne "supplere registrene".⁴⁶⁷ Det må betyde, at det var praksis for denne tjeneste at registrere danske statsborgere, der var af efterretningsmæssig interesse. I sit svar karakteriserede PET de to som henholdsvis trotskist og VS'er, idet PET beskrev de to personers aktiviteter under et internationalt anti-NATO møde i Amsterdam.⁴⁶⁸ I februar 1978 anmodede en anden udenlandsk efterretningstjeneste med henvisning til, at forlaget Demos snart ville udgive en bog, der bl.a. ville behandle CIA's aktiviteter i Danmark, om oplysninger om lederen og bestyrelsen for forlaget: "Vi ville være taknemmelig for enhver oplysning, De måtte være i besiddelse af vedrørende DEMOS."⁴⁶⁹ Det fremgår ikke, hvad PET svarede. I januar 1981 afslørede Ekstra Bladet identiteten på CIA's Station Chief i Danmark.⁴⁷⁰ PET udarbejdede og videregav i den forbindelse til udenlandske efterretningstjenester oversigter over to danske aktivisters politiske virksomhed. Det fremgik bl.a. af redegørelsen, at en af aktivisterne i 1957 havde haft personlig kontakt til en sovjetisk diplomat, at han i 1959-60 havde været på skolingkursus i Sovjetunionen, at han havde udleveret fotos af politifolk og højreorienterede til DDR, og at han havde indsamlet oplysninger om amerikanske firmaer og CIA.⁴⁷¹ Rapporten om den anden aktivist opregnede den pågældendes involvering i Vietnambevægelsen, hans agitation imod NATO og CIA og hans kontakt til den nordkoreanske ambassade.⁴⁷²

Det fremgår således af PET's kortlægning af DDV's forskergrupper, at de som led i den antiimperialistiske kamp udførte flere opgaver: De afslørede militære anlæg og rustningsindustrien i agitationen mod NATO; indsamlede oplysninger

467 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 29. januar 1970.

468 PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 26. februar 1970.

469 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 10. februar 1978. Bogen var Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under Dække*, der handlede om samspillet mellem NATO, efterretningstjenesterne og højrefløjen, og som byggede på de indsamlede oplysninger i forskergruppernes arkiver. PET, emnesag: Notits, 23. november 1978.

470 Jakob Andersen, "CIA's chef i Danmark", *Ekstra Bladet*, 28. januar 1981.

471 PET, personsag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 10. marts 1981.

472 PET, personsag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 10. marts 1981, og til anden udenlandsk efterretningstjeneste, 15. april 1981.

om amerikanske firmaer som grundlag for aktioner mod dem; afslørede PET og CIA's virksomhed i Danmark for at bekæmpe deres forsøg på at overvåge og infiltrere venstrefløjen og registrerede politiske modstandere, bl.a. for at sikre DDV's interne sikkerhed. Forskergrupperne synes primært at have indsamlet oplysninger fra åbne kilder (aviser, tidsskrifter mm.), og kun i et enkelt tilfælde – Kejsergade-sagen – synes DDV at have røbet klassificerede oplysninger. Dette støttes af, at da PET gennem sine kilder kom i besiddelse af kopier af Amager Vietnamkomité og Dokumentationsgruppens registreringsnøgler, viste det sig, at det primært drejede sig om arkiver med avisudklip.⁴⁷³ To andre kartoteksskabe indeholdt oplysninger om forskergruppernes kontakter på arbejdspladserne og en billedsamling.⁴⁷⁴ Da Dokumentationsgruppen i 1975 forsøgte at udsende et nyhedsbrev til venstrefløjen blev det en eklatant fiasko. Årsagen var, at det udelukkende bestod af fotokopier af nogle af de mange avis- og tidsskriftsartikler, som gruppen gennem årene havde indsamlet, klippet ud og arkiveret.⁴⁷⁵ Spørgsmålet er imidlertid, om forskergruppernes arkiver havde en anden funktion, og om oplysninger herfra blev videregivet til fjendtlige efterretningstjenester.

Spionage til fordel for Warszawapagten?

Den 31. maj 1968 udarbejdede to PET-medarbejdere en notits på baggrund af nogle kildeoplysninger. Ifølge oplysningerne havde den trotskistiske inderkreds gennem den seneste tid holdt en række møder med Amager Vietnamkomité, hvor man havde drøftet en fotosamling. Denne fotosamling bestod dels af fotos af civilklædte politifolk, taget under den senere tids demonstrationer, dels af højreorienterede personer, der var blevet fotograferet i forbindelse med deres møder. Formålet med samlingen var dobbelt. For det første at aktivisterne kunne forsvare sig mod politiets mulige forsøg på at infiltrere demonstrationer og venstreorienterede grupperinger. For det andet var det et formål med fotosamlingen at overdrage denne samt medfølgende personoplysninger om højreorienterede personer til den sovjetiske ambassade. Det var kildens indtryk, at det var en opgave, der var blevet pålagt en navngiven DKP'er af DKP. Enkelte fotografier af de højreorienterede personer skulle på lignende vis være blevet videregivet

473 PET, emnesag: Notits, 7. januar 1972; PET, emnesag: Notits, 12. maj 1975.

474 PET, emnesag: Notits, 14. april 1970.

475 PET, emnesag: Notitser, 20. marts 1975, 19. september 1975 og 26. april 1976.

til forbindelser i DDR: ”Hensigten med at videregive fotos af højreorienterede personer til som nævnt Østtyskland er, at visse myndigheder der evt. kan forøve repressalier mod den pgl., såfremt han som turist gæster landet.”⁴⁷⁶

Det er vanskeligt at vurdere troværdigheden af disse oplysninger, bl.a. fordi PET aldrig forfulgte sagen. Baggrunden var, at PET i midten af juni 1968 udfærdigede et udkast til en anmodning om dommerkendelse til telefonaflytning af den pågældende DKP'er. Anmodningen kom tilbage fra jurist Hans Toft-Nielsen med følgende påtegning: ”Beklager den kan desværre ikke bære en telefonkendelse.”⁴⁷⁷ Derefter synes PET ikke at have gjort mere for at af- eller bekræfte indholdet af oplysningerne. Der er imidlertid flere forhold ved indberetningen, der synes at bestyrke dens oplysninger. Indberetningen refererer således en af PET's kilder for at have oplyst, ”at der fra LAND & FOLK's bygning blev foretaget fotografering af deltagerne i Demokratisk Alliances landsmøde fra tid tilbage, da møderne blev afholdt i Håndværkerforeningens lokaler i Dr. Tværgade.”⁴⁷⁸ Det bekræfter, at kilden har haft et godt kendskab til fotosamlingen, for i 1978 blev der offentliggjort et billede, der passer på beskrivelsen. Det viser tre personer, heriblandt Henning Jensen og Leif Bonde Pedersen, da de i 1964 var på vej ind til Demokratisk Alliances landsmøde.⁴⁷⁹ Kommissionens undersøgelser har vist, at billedet med stor sandsynlighed viser indgangsdøren til Håndværkerforeningen i Moltkes Palæ, Dronningens Tværgade 2A, der ligger lige over for det nuværende Hotel Phønix, det tidligere Land og Folks hus. Det indikerer også, at der var en forbindelse mellem DKP's ledelse og den navngivne DKP'er, da det ikke var alle og enhver, der havde mulighed for at tage fotografier fra partihuset. Ifølge PET's kilde var fotografen den nævnte DKP'er. Det hører desuden med til vurderingen af historiens troværdighed, at denne PET-medarbejder har betegnet kilden, som ”en god kilde”.⁴⁸⁰ Der er således flere af kildens oplysninger, som kan bekræftes fra anden side, hvilket støtter pågældendes troværdighed.

Ifølge en række meddelelser fra PET's kilder havde fremtrædende personer i DDV tætte forbindelser til DDR, der støttede deres Vietnamaktiviteter. Ved flere lejligheder skulle en fremtrædende demonstrant, der også var DKP'er, således have udtalt, at DDV modtog ”en ikke ringe ideologisk støtte” fra DDR i form af

476 PET, personsag; Notits, 31. maj 1968. PET, emnesag; Notits, 10. april 1969.

477 PET, emnesag; Notits, (bilag 21), notits, 17. juni 1968.

478 PET, personsag; Notits, 31. maj 1968.

479 Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 133.

480 Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002.

forskelligt trykt materiale som billeder, pjecer, emblemer, plakater og bøger.⁴⁸¹ I juli 1970 besøgte pågældende DDR for at forhandle om leverancer af propagandamateriale og, som en af PET's kilder refererede ham for at tilføje, "foretage andre forretninger".⁴⁸² I september 1972 rejste en delegation på tre repræsentanter fra DDV's internationale udvalg til DDR, hvor de skulle afhente mere materiale og tage kontakt med Den afro-asiatiske Solidaritetskomité, der var støttet af det kommunistiske regime: "Det forventes, at delegationen vil modtage et ikke nærmere angivet pengebeløb fra Den afro-asiatiske Solidaritetskomité i DDR under opholdet."⁴⁸³ PET foretog tilsyneladende ikke en nærmere efterforskning af DDV's kontakter til DDR for at fastslå, om bevægelsen modtog direkte økonomisk støtte. Det forekommer imidlertid klart ud fra det bevarede kildemateriale, at DDV fik betalt en del af sit propagandamateriale af DDR.⁴⁸⁴

I 2001 modtog PET via den såkaldte Gauck-kommission oplysninger fra de tyske Stasi-arkiver omhandlende en navngiven Vietnamaktivists mulige efterretningsvirksomhed til fordel for DDR. Det fremgår, at pågældende blev registreret af MfS/HVA (STASI) i 1973, at han havde et dæknavn og en føringsofficer. Forbindelsen mellem aktivisten og østtyske myndigheder bestod frem til udgangen af 1987. Ifølge oplysninger i Stasis akter var østtyskerne især interesseret i de oplysninger, pågældende kunne give om dansk indenrigspolitik, især om DKP, SF og VS. Desuden var MfS/HVA interesseret i oplysninger om Chiles kommunistparti, maoistiske organisationer i Danmark, Jyllandskomitéen imod NATO, militær forskning i Danmark samt De Danske Vietnamkomitéer.⁴⁸⁵

På baggrund af disse oplysninger foretog PET i 2002 en afhøring af den pågældende, hvor han blev konfronteret med de ovenfor anførte oplysninger. Ifølge PET's afhøringsrapport benægtede han indledningsvist ethvert samarbejde med MfS/HVA eller andre "efterretningsorganer". På et tidspunkt under afhøringen måtte han imidlertid ved en "efterrationalisering" konstatere, at nogle af de personer, som han "havde haft omgang med, må have haft en eller anden form for forbindelse til MfS", hvilket muligt kunne forklare, hvorfor han gentagne gange

481 PET, emnesag: Notits, 11. november 1969. PET, emnesag: Notits, 19. marts 1970.

482 PET, emnesag: Notits, 30. juni 1970.

483 PET, emnesag: Notits, 19. september 1972; PET, emnesag: Notits, 12. juli 1972.

484 Det skal dog bemærkes, at DDV ikke fik alt gratis fra DDR. I 1972 betalte DDV's indsamling Giro 1616 således 380,25 kr. for indkøb af plakater fra DDR. PET, emnesag: Notits, 11. april 1972.

485 Skrivelse fra Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, 2. august 2001 vedlagt bilag; PET, personsag: Afhøringsrapport, 10. september 2002, kontinueret 18. november 2002.

blev nævnt i Stasis arkiver. Pågældende forklarede derpå, at han havde været særdeles aktiv i den danske Vietnambevægelse fra 1964 indtil Vietnamkrigens afslutning, og at han i den sammenhæng havde haft et ”meget tæt” samarbejde med en anden navngiven Vietnamaktivist foruden tætte kontakter til en nordvietnamesisk organisation i Østberlin. I tilslutning til splittelsen af DDV i 1972 var samarbejdet mellem de to imidlertid ophørt.

Af MfS/HVA's akter fremgår det, at den pågældende havde overdraget østtyske myndigheder oplysninger om ”politiske tiltag fra diverse partier m.m.”. Konfronteret med disse oplysninger svarede han, at det var korrekt, at han under sine besøg i DDR løbende havde medbragt ”diverse åbent materiale til samtalepartnere i DDR”, ligesom han havde hjembragt materiale fra DDR til Danmark. Det rejser spørgsmålet, om de af den pågældende medbragte oplysninger skete på opfordring fra Stasi. Herom hedder det i afhøringsrapporten: ”[-] følte dog ikke, at der – på vegne af f.eks. MfS – havde været stillet direkte spørgsmål e.a., men at de ”såkaldte oplysninger” var faldet naturligt i åbne fora.”⁴⁸⁶ Han erkendte med andre ord at have leveret oplysninger om danske forhold til MfS/HVA. Afslutningsvis konkluderede han imidlertid, at han aldrig havde samarbejdet med MfS/HVA eller andre fjendtlige efterretningsorganisationer, at han ikke havde underskrevet nogen form for samarbejdserklæring eller mundtligt lovet at samarbejde med nogen efterretningsorganisation. I det omfang han havde medbragt oplysninger til DDR, var det aldrig sket på opfordring, og han havde aldrig modtaget penge for oplysningerne. Overhovedet afviste han enhver form for agentvirksomhed for DDR.⁴⁸⁷ PET stoppede efterforskningen af den pågældende i 2002 antagelig på grund af, at sagen var forældet, men tilbage står, at han gennem en 15-årig periode havde været i kontakt med østtyske myndigheder, til hvem han blandt andet havde udleveret oplysninger om danske politiske miljøer.

Uanset arten af forbindelserne mellem en del af personkredsen bag DDV og MfS, havde de to parter en fælles interesse i afsløringen af CIA-agenter. Mens forskergrupperne overvågede og flere gange offentliggjorde identiteten på CIA's folk i Danmark,⁴⁸⁸ stod den østtyske tjeneste bag en succesfuld desinformationskampagne vendt mod CIA i Europa i disse år. Ifølge den vesttyske efterretningstjeneste blev løbbladssamlingen *CIA von A-Z*, der navngav en række af CIA's medar-

486 PET, personsag: Afhøringsrapport, 10. september 2002, kontinueret 18. november 2002.

487 Ibid.

488 F.eks. i Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 146-150; Vietnam War on Danish Soil, *CovertAction Information Bulletin*, No. 5, July-August 1979, s. 10-14.

bejdere, trykt i DDR og smuglet ind i Forbundsrepublikken af betroede agenter fra det østtyske kommunistparti, SED. Her blev de udsmuglede eksemplarer lagt i postkasser, adresserede til fremtrædende personligheder, journalister og avis-redaktioner i den vestlige verden. Som udgiver af materialet var opført en forening i Karlsruhe, der i virkeligheden var et dække for SED's agitationscenter.⁴⁸⁹ Forskergrupperne kan således have haft en interesse i at opretholde kontakt til og eventuelt udveksle oplysninger med den østtyske og/eller sovjetiske tjeneste.

Der findes et veldokumenteret eksempel på, at en østlig efterretningstjeneste forsøgte at hverve et ledende medlem af DDV. Ifølge den afhoppede KGB-officer Oleg Gordijevskij forsøgte KGB-officer ved residenturet i København, Albert Aleksejevitj Mironov, i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne at rekruttere en person som agent for den sovjetiske tjeneste. Den pågældende, der fik tildelt dæknavnet "Clyde", var ifølge Gordijevskij både interesseret og villig til at lade sig hverve, men da han trods Mironovs overtalelsesforsøg insisterede på at melde sig ind i DKP, afbrød KGB kontakten med ham, idet man havde en stående ordre om ikke at rekruttere partimedlemmer.⁴⁹⁰ Den pågældende var ellers et lovende emne, idet han tidligere tilhørte de danske trostkisters inderkreds og DDV's landsledelse. Han meldte sig ind i DKP i 1971.⁴⁹¹ Eksemplet viser således både, at østlige efterretningstjenester var interesseret i at hverve ledende medlemmer af DDV, og at de ikke måtte være partimedlemmer. Det er derfor et interessant sammenfald, at to kendte DKP'ere blev ekskluderet fra DKP omkring årsskiftet 1968/69, da de tilsluttede sig den mere militante fløj af Vietnambevægelsen i DDV. Der foreligger derfor den mulighed, at de pågældende kan være blevet kontaktet af enten den østtyske eller sovjetiske efterretningstjeneste efter deres eksklusion, selvom det skal understreges, at der ikke findes noget belæg for en sådan påstand.

International Information Center: Vietnambevægelsens internationale center

PET fulgte forskergruppernes kontakter med lignende grupper i udlandet. I begyndelsen af maj 1970 modtog tjenesten oplysninger fra en kilde om, at det var

489 PET, emnesag: Fra udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 10. januar 1972.

490 PET, personsag: Notits, 10. februar 1986. Kort vedrørende navngiven person. Notits, 30. september 2002.

491 PET, personsag: Notits, 25. maj 1971.

blevet besluttet på Stockholm-konferencen om Vietnam, som var blevet afholdt i dagene den 28.-30. marts, at oprette et International Information Center (IIC). Centeret, der blev underlagt DDV's forskergrupper og i første omgang fik kontorer i Grønnegade 37, havde som opgave at indsamle oplysninger om det militær-industrielle kompleks og de multinationale koncerner. PET synes især at have været optaget af muligheden for, at disse oplysninger kunne bruges til at koordinere Vietnambevægelsernes aktioner mod amerikanske firmaer i de forskellige lande. Aktionen mod Honeywell, der fulgte kort tid efter oprettelsen af IIC, blev anset for det første eksempel på en sådan internationalt koordineret aktion.⁴⁹²

PET søgte i den efterfølgende tid at kortlægge IIC's aktiviteter, hovedsageligt ved hjælp af en kilde, der hyppigt opholdt sig i DDV's lokaler. Kilden synes mere eller mindre konsekvent at have fremstillet IIC's aktiviteter i det værst tænkelige lys. I sommeren 1971 flyttede IIC sammen med forlaget Demos og Dokumentationsgruppen til nye lokaler i Ny Adelgade. Ifølge kilden forsøgte aktivisterne at hemmeligholde lejlighedens eksistens, og der blev ført nøje kontrol med udleveringen af nøgler (lokalernes eksistens var dog ikke mere hemmelig, end at IIC havde en navneplade på døren).⁴⁹³ Kilden oplyste også, at IIC havde 21 medlemmer, at man havde kontakter til lignende grupper i en lang række lande, og at man bl.a. abonnerede på forskellige militære tidsskrifter ("Det foreligger ikke klarlagt om bladene holdes via "stråmænd"", hed det i en indberetning).⁴⁹⁴ Kilden underrettede også PET om IIC's registreringssystem, og det blev tilføjet, at "fortegnelsen giver ikke svar på, til hvad det indsamlede materiale skal bruges, og hvorfor De danske Vietnamkomitéer med sådan iver har givet sig i kast med opgaverne."⁴⁹⁵ Men allerede dagen efter fremskaffede kilden en fotokopi af et brev, som IIC havde sendt til sine internationale kontakter, og som tydede på, at Centerets aktiviteter måske alligevel ikke var så fordækte. Det fremgik af brevet, at de oplysninger, som IIC indsamlede og registrerede, stod til rådighed for antiimperialistiske grupper og til at koordinere deres aktioner.⁴⁹⁶ PET hæftede sig især ved, at IIC indsamlede oplysninger om politiet og efterretningstjenesterne,⁴⁹⁷ og kilden meddelte efter et besøg i lokalerne, at IIC opbevarede plancher over po-

492 PET, emnesag: Notits, 4. maj 1970.

493 PET, emnesag: Notits, 16. august og 13. september 1971.

494 PET, emnesag: Notits, 19. og 25. oktober 1971.

495 PET, emnesag: Notits, 26. oktober 1971.

496 PET, emnesag: Notits, 27. oktober 1971.

497 PET, emnesag: Notits, januar 1976.

litiets opstilling ved demonstrationer foran den amerikanske ambassade samt plancher med oplysninger om PET og hjemmeværnskompagnier.⁴⁹⁸ I forbindelse med kortlægningen fremskaffede kilden endvidere fuldstændige kopier af IIC's abonnent- og postlister.⁴⁹⁹

Kildens personlige modvilje mod IIC's virksomhed kom tydeligt til udtryk i en indberetning fra den 20. december 1971 udarbejdet af en PET-medarbejder. I forbindelse med, at kilden udleverede en række fotografier af IIC's lokaler, der bl.a. viste planchen over politiets opbygning, beskrev PET-medarbejderen IIC's angivelige forsøg på at indsamle hemmelige oplysninger og henviste til de tidligere modtagne oplysninger om, at finmekanikeren fra Søværnets Televæsen skulle have videregivet oplysninger om søværnets kommunikationssystem til DDV:

”Kilden har ved flere lejligheder udtalt, at han finder det besynderligt, at en gruppe aktivister beskæftiget i IIC uhindret kan få lov til at udfolde en så omfangsrig aktivitet med hensyn til at indsamle oplysninger om kort sagt samtlige statsfunktioner, uden at der bliver skredet ind imod det, da det efter hans opfattelse tangerer ulovlig efterretningsvirksomhed, det IIC beskæftiger sig med.”

Ifølge kilden var indsamlingen af oplysninger fra åbne kilder kun et dække, ”hvorimod betydningsfulde oplysninger fremskaffes ad mere eller mindre illegal vej.”⁵⁰⁰ Som det bemærkes, var PET's kilde kun i stand til at henvise til et enkelt konkret eksempel på indhentning af hemmelige oplysninger (sagen om finmekanikeren), og kilden synes at have haft den opfattelse, at alene en systematisk indsamling af oplysninger om den danske statsmagt ”tangerede” ulovlig efterretningsvirksomhed. IIC synes i øvrigt med tiden at have ophørt med at fungere som en selvstændig enhed, og den bestod i 1975 kun som Dokumentationsgruppens forbindelse til udenlandske kontakter.⁵⁰¹

Oprettelsen af IIC betød samtidig, at PET's udenlandske samarbejdspartnere begyndte at interessere sig for IIC og dermed forskergruppernes aktiviteter. Kort efter vedtagelsen på Stockholm-konferencen bad en udenlandsk efterretnings-tjeneste om ”enhver oplysning”, som PET måtte ligge inde med, vedrørende IIC's

498 PET, emnesag: Notits, 26. oktober 1971.

499 PET, emnesag: Notits, 14. januar 1972.

500 PET, emnesag: Notits, 20. december 1971.

501 PET, emnesag: Notits, 7. maj 1975.

oprettelse, organisation, lokalitet og hovedmænd.⁵⁰² PET svarede med at videregive kopier af Stockholm-konferencens dokumenter og en beskrivelse af de seneste aktioner mod visse udenlandske firmaer, som det blev antaget var et led i en international kampagne.⁵⁰³ PET meddelte en anden udenlandsk efterretningstjeneste, at hærværksaktionerne måtte anskues som en del af DDV og IIC's anti-imperialistiske indsats, idet PET samtidig identificerede tre ledende personer i IIC's arbejde.⁵⁰⁴ En tredje udenlandsk efterretningstjeneste var særligt interesseret i, hvorvidt statsborgere eller organisationer fra det pågældende land havde forbindelse til IIC.⁵⁰⁵ PET udleverede i den forbindelse personoplysninger på en udenlandsk statsborger, der var ansat ved IIC.⁵⁰⁶ PET videregav endvidere fortegnelser over IIC's udenlandske kontakter til yderligere en lang række vestlige efterretningstjenester.⁵⁰⁷ I 1973 udvekslede PET oplysninger med en nordisk efterretningstjeneste, efter at et venstreorienteret blad havde afsløret eksistensen af den hidtil hemmelige svenske efterretningstjeneste Informations Bureauet (IB). PET videregav oplysninger om flere navngivne danskere.⁵⁰⁸

I øvrigt viser PET's svar på udenlandske efterretningstjenesters henvendelser, at den danske tjeneste ikke havde godtaget den ovenfor omtalte kildes påstande om ulovlig efterretningsvirksomhed. I november 1971 udleverede PET til en række samarbejdspartnere fotokopier af noget IIC-materiale, der var fremskaffet ved hjælp af det, der omtaltes som en "yderst sårbar kilde". PET betegnede IIC's arbejde som "systematisk forskning", der blev udført af "21 veluddannede personer", men det blev understreget, at de indsamlede oplysninger blev fremskaffet "gennem åbne kilder" såsom håndbøger og tidsskrifter.⁵⁰⁹ Kort efter orienterede PET i lignende vendinger NATO Special Committee om IIC's virksomhed.⁵¹⁰ Der er således intet, der tyder på, at PET fandt faste holdepunkter for den opfattelse,

502 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 4. maj 1970.

503 PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 14. maj 1970.

504 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 31. juli 1970; PET udenlandsk efterretningstjeneste, 10. august 1970.

505 PET, emnesag: Udenlandsk efterretningstjeneste til PET, 26. februar 1971.

506 PET, emnesag: PET til udenlandsk efterretningstjeneste, 21. juli 1972.

507 PET, emnesag: PET til seks udenlandske efterretningstjenester, 13. januar 1972; PET, emnesag: PET til fem udenlandske efterretningstjenester, 1. februar 1972.

508 PET, personsag: Notitser, 6., 15. november og 17. december 1973.

509 PET, emnesag: PET til tre udenlandske efterretningstjenester, 8. november 1971.

510 NATO Special Committee. Half-Yearly Review of Subversive and Intelligence Activities. Note by the Danish Delegation, 8th. February 1972.

at IIC skulle være mere end et center for indsamling og distribution af alment tilgængelige oplysninger til den internationale antiimperialistiske bevægelse.

PET's registrering af medlemmerne af Dokumentationsgruppen og IIC

PET var hele tiden interesseret i at identificere medlemmerne af DDV's forskergrupper, men det var først efter nogle år, at tjenesten begyndte systematisk at registrere medlemmerne. I 1969 opstillede PET en liste med navnene på 15 personer, der var medlemmer af de seks forskergrupper (CIA, Dansk virksomhed i den 3. verden, Den danske U-landshjælp, Amerikansk økonomisk indflydelse i Danmark, Den danske statsmagt og ABC-krigsførelse). Otte var tidligere registreret, tre var ukendte og fire var uidentificerede.⁵¹¹ De sidste tre ukendte blev ikke registreret, hvilket tyder på, at man i 1969 ikke registrerede alene på grundlag af medlemskab af forskergrupperne. Dette forhold ændrede sig først flere år senere. I december 1975 udarbejdede PET en fortegnelse over de daværende 24 medlemmer af DDV's Dokumentationsgruppe. Medlemmerne var opdelt i kategorier efter deres betydning: fire var klassificeret som "top-figurer", tretten som "betydningsfulde medlemmer", tre som "kommende kræfter" og fire som passive medlemmer. Ti af personerne på listen var registreret, fem var ukendte og ni uidentificerede.⁵¹² Den 2. juni 1976 blev det bemærket med henvisning til listen, at siden "de hidtil ikke-registrerede personer nu skal registreres", havde PET indsamlet de fulde generalia vedrørende de ukendte medlemmer.⁵¹³ Det vides ikke, hvorfor det i juni 1976 blev besluttet at registrere medlemmerne af Dokumentationsgruppen.

Også aktivisterne fra IIC blev registreret. I juni 1972 opstillede PET en liste over de seks medarbejdere ved IIC. Kun to var registreret, mens de fire var ukendte.⁵¹⁴ Det fik PET til at tage registreringsspørgsmålet op, idet man henviste til, at gerningsmændene bag de nylige brandattentater mod Honeywell og Avis sandsynligvis skulle søges i kredsen omkring DDV og IIC. Tidligere havde der ikke eksisteret noget problem, idet alle personer, der havde tilknytning til DDV og IIC, havde været kendte og registrerede, hvilket altså ikke mere var tilfældet:

⁵¹¹ PET, emnesag: Notits, 22. oktober 1969.

⁵¹² PET, emnesag: Notits, 2. december 1975 og 29. marts 1976.

⁵¹³ PET, emnesag: Notits, 2. juni 1976.

⁵¹⁴ PET, emnesag: Notits, 26. juni 1972.

”Spørgsmålet er nu, om disse 4 hidtil ukendte personer kan registreres alene på grund af deres medarbejderskab ved IIC?”⁵¹⁵

Den 8. august 1972 besluttede Jørn Bro, at ”samtlige ukendte medarbejdere” ved IIC skulle registreres med henvisning til, at IIC bl.a. havde kontakter i DDR og Cuba.⁵¹⁶ Som sådan valgte man fra PET’s side at registrere IIC-medlemmerne på grundlag af Østkontakter, men ikke på grund af deres formodede involvering i uro.⁵¹⁷ Det fremgik af en notits fra det følgende år, at IIC nu havde beskæftiget seks personer, der alle var registreret i PET. En grafiker, der havde tilrettelagt en systemkritisk fremstilling, blev ved samme lejlighed registreret.⁵¹⁸

DDV 1972-1976: Splittelse og opløsning

Fra begyndelsen af 1972 var DDV præget af intern splittelse og opløsningstendenser. Årsagen var, at USA var ved at afvikle sit engagement i krigen, og at den danske regering i 1971 havde anerkendt Nordvietnam. Året efter støttede den danske regering under statsminister Anker Jørgensen afholdelsen af Den Internationale Undersøgelseskommisions 3. samling i København, hvilket viste, hvor meget der var sket siden Krag-regeringens forsøg på at hindre Russell-tribunalet i 1967. Udviklingen betød imidlertid også, at medlemmerne faldt fra DDV, og de tilbageværende aktivister brugte mange kræfter på at diskutere bevægelsens fremtid.⁵¹⁹ PET fulgte dog stadig DDV’s virksomhed, og tjenesten synes især at have været interesseret i at kortlægge de mange nye fraktioner og at identificere tilhængerne.

I februar 1972 rapporterede en kilde, at DDV’s nylige landsledelsesmøde havde været præget af en vis afmatning. Flere afdelinger havde oplyst, at de havde svært ved at gennemføre de planlagte aktiviteter på grund af den faldende tilslutning, og en afdeling, Gladsaxe, havde kun to medlemmer. Flere af deltagerne havde skarpt kritiseret ledelsen af DDV.⁵²⁰ Det så heller ikke for godt ud med

⁵¹⁵ PET, emnesag: Notits, 4. juli 1972.

⁵¹⁶ PET, emnesag: Notits, 8. august 1972.

⁵¹⁷ PET, emnesag: PET til udenlandske efterretningstjenester, 8. november 1971.

⁵¹⁸ PET, emnesag: Notits, 17. oktober 1973.

⁵¹⁹ Johs. Nordentoft og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972*, s. 116-121.

⁵²⁰ PET, emnesag: Notits, 25. februar 1972.

Vietnam-Solidaritet: Bladet havde kun omkring 300 abonnenter, økonomien var stram, og redaktionen var kørt træt.⁵²¹ Utilfredsheden med udviklingen brød ud i lys lue i sommeren 1972. Ifølge en anden kilde kom det frem på landsledelses-mødet i juli, at DDV kun havde 164 medlemmer, at flere af afdelingerne var reelt ophørt med at fungere, at der ingen penge var i kassen, og at der var et bredt ønske om at udskifte sekretariatet. Deltagerne var splittet i spørgsmålet om at iværksætte en underskriftsindsamling imod de amerikanske bombardementer af Nordvietnams diger, og kilden forudså, at DDV formentlig ville blive sprængt i den nærmeste fremtid.⁵²² Den fortsatte uenighed førte til, at der i september blev afholdt et ekstraordinært landsledelsesmøde for at fastlægge retningslinjerne for DDV's arbejde i tiden fremover.⁵²³ På mødet gik bølgerne højt, og PET's kilde rapporterede efterfølgende, at sekretariatet havde mødt stærk kritik af dets manglende indsats, der var stor utilfredshed med det fremlagte regnskab, og flere af aktivisterne var blevet beskyldt for at være kilder for politiet. Udfaldet af mødet blev, at der blev valgt et nyt sekretariat, og man vedtog at fortsætte som "en antiimperialistisk front".⁵²⁴ Mødet synes dog ikke at have løst DDV's problemer, og i dagene efter kunne flere af PET's kilder videregive rygter i miljøet om, at Otto Sand pønsede på at bringe resterne af DDV tilbage til DKP,⁵²⁵ og at Herluf Østergaard havde planer om at sprænge bevægelsen og omdanne den militante fløj til et marxistisk-leninistisk parti.⁵²⁶ DDV's traditionelle Indokina-uge i oktober blev da også af en kilde betegnet som en fiasko: Der var kun få deltagere, og stemningen var præget af mathed.⁵²⁷

Ifølge PET kom det til et endeligt opgør om DDV's fremtidige rolle på landskonferencen den 16.-17. december 1972, hvor den militante fløj med deltagelse af personkredsen bag Amager Vietnamkomité ønskede at omdanne DDV til et egentligt revolutionært parti, mens mere moderate kræfter ønskede, at bevægelsen efter krigens afslutning skulle omorganiseres til en venskabsforening. Da den militante fløj kom i mindretal, forlod den DDV.⁵²⁸ På grundlag af en redegørelse om bruddet, udarbejdet af DDV, beskrev en PET-medarbejder udviklingen

521 PET, emnesag: Notits, 21. januar 1972; PET, emnesag: Notits, 7. februar 1972.

522 PET, emnesag: Notits, 7. august 1972.

523 PET, emnesag: Notits, 8. august 1972.

524 PET, emnesag: Notits, 4. september 1972.

525 PET, emnesag: Notits, 6. september 1972.

526 PET, emnesag: Notits, 7. september 1972.

527 PET, emnesag: Notits, 16. oktober 1972.

528 PET, emnesag: Notits, 19. december 1972.

og opstillede en liste over de 14 medlemmer af landsledelsen, som det var lykkedes at identificere.⁵²⁹ PET fulgte på tæt hold udviklingen hos udbryderne, og i begyndelsen af det nye år oplyste en kilde, at de havde planer om at oprette deres eget arkiv og girokonto. Kilden videregav også navnene på de fem mest engagerede medlemmer foruden et medlem af Amager Vietnamkomité.⁵³⁰ Kort efter konstaterede tjenesten, at udbryderne havde oprettet en konkurrerende organisation, kaldet DDV (Vietnamkomitéerne), der havde vedtaget et antiimperialistisk program, som mest af alt mindede om en videreførelse af DDV's program.⁵³¹ Senere forlød det, at gruppen havde taget navneforandring til Indokinakomitéerne (Forbundet mod Imperialismen),⁵³² og der blev udarbejdet en liste over forretningsudvalgets otte medlemmer.⁵³³ PET interesserede sig også for oplysningen om, at aktivister fra Indokinakomitéerne havde oprettet Komitéen til støtte for antiimperialistiske Flygtninge, som skulle hjælpe desertører fra Portugal og andre imperialistiske lande med at få opholds- og arbejdstilladelse i Danmark.⁵³⁴ Mere alvorligt var det, da en kilde rapporterede, at en fremtrædende aktivist fra den tidligere Indokinakomitéernes Vesterbrogruppe, som nu hed Forbundet mod Imperialismen, under aftjening af sin værnepligt ved Kronens Artilleriregiment, Sjælsmark Kaserne, agiterede for sine politiske synspunkter. En undersøgelse viste imidlertid, at aktivisten ved sin indkaldelse ikke havde søgt at skjule sine politiske tilhørsforhold, og at der således ikke var tale om et forsøg på at infiltrere og undergrave Forsvaret.⁵³⁵

PET havde en enkelt kilde, som holdt PET orienteret om udviklingen i DDV i midten af 1970'erne.⁵³⁶ Ifølge en PET-medarbejder blev kilden anset for "væsentlig".⁵³⁷ En anden kilde videregav i en kort periode i midten af 1970'erne

529 PET, emnesag: Notits, 4. januar 1973. PET orienterede efterfølgende NATO om splittelsen: NATO Special Committee. Half-Yearly Review of Subversive and Intelligence Activities. Note by the Danish Delegation, 1st August 1973.

530 PET, emnesag: Notits, 8. januar 1973.

531 PET, emnesag: Notits, 22. marts 1973.

532 PET, emnesag: Notits, 13. august 1973.

533 PET, emnesag: Notits, 14. december 1973.

534 PET, emnesag: Notits, 9. april 1974.

535 PET, emnesag: Notits, 24. september 1975.

536 PET, kildesag: "Kildeoversigt – Afdeling C-uro" (udateret) med vedlagte opgørelser over kildeudgifter fra august 1974-december 1978.

537 Kommissionens arkiv, RB: 22. maj 2002. Kilden er også omtalt af andre af Kommissionen afhørte vidner; Kommissionens arkiv, RB: 12. juni 2002.

oplysninger om én af komitéerne i tilslutning til Vietnambevægelsen.⁵³⁸ Ifølge en PET-medarbejder blev denne kilde imidlertid ikke anset for at være vigtig.⁵³⁹

Ved Vietnamkrigens afslutning i april 1975 stod det tilbageværende DDV over for spørgsmålet, om organisationen havde en fortsat eksistensberettigelse. Ifølge en af PET's kilder var man efter mange og lange diskussioner kommet frem til et programforslag, ifølge hvilket DDV snarest muligt skulle tage navneforandring og åbent erklære sig som en socialistisk organisation, der skulle bekæmpe det imperialistiske og kapitalistiske system og støtte de nationale befrielsesbevægelser. Programmet var nok udtryk for en radikalisering af bevægelsen; det fremgik bl.a., at det skulle være organisationens mål, "at opbygge en anti-imperialistisk front", at der skulle satses på skoling og propaganda, og at man skulle tage "aktioner og direkte konfrontationer med statsmagten og dens selvbestaltede, højre-radikale, hjælpetropper med i vor politiske praksis."⁵⁴⁰ Med udgangspunkt i dette udkast blev det vedtaget at omdanne DDV til en antiimperialistisk forening på et socialistisk grundlag.⁵⁴¹ DDV fungerede åbenbart ikke længere som en selvstændig organisation, for en af PET's kilder meddelte, at 300 aktivister fra de gamle konkurrenter DDV, Vietnam 69, Indokinakomitéerne, Gruppe 7 og Indokinaindsamlingen Giro 1616 den 31. januar 1976 havde besluttet at danne en Dansk-vietnamesisk Venskabsforening. PET opstillede en liste over de 24 medlemmer af foreningens hovedbestyrelse.⁵⁴²

Den del af De Danske Vietnamkomitéer, der overlevede længst, var Dokumentationsgruppen og forlaget Demos, som en af PET's kilder løbende rapporterede om. I 1975-76 holdt kilden PET orienteret om Dokumentationsgruppens fejlslagne forsøg på at udgive et tidsskrift, og kilden fremskaffede kopier af skriftet, der blev videregivet til en anden dansk myndighed og en udenlandsk efterretningstjeneste.⁵⁴³ Samtidig vakte det PET's interesse, at to medarbejdere i Demos også var beskæftigede i Danmarks Radio, hvor de angiveligt skulle have benyttet deres stillinger til at promovere det venstreorienterede forlag.⁵⁴⁴ I 1976 meddelte en PET-kilde om stridighederne mellem de ansatte og bestyrelsen af Demos, der-

538 PET, kildesag: "Kildeoversigt – Afdeling C-uro" (udateret) med vedlagte opgørelser over kildeudgifter fra august 1974-december 1978.

539 Kommissionens arkiv, RB: 8. maj 2002; Kommissionens arkiv, RB: 22. maj 2002.

540 PET, emnesag: Notits, 22. oktober 1975.

541 PET, emnesag: Notits, 17. december 1975.

542 PET, emnesag: Notits, 31. januar og 3. februar 1976.

543 PET, emnesag: Notits, 20. marts 1975, 19. september 1975 og 26. april 1976.

544 PET, emnesag: Notits, 12. maj 1975.

resulterede i, at medarbejderne forlod forlaget og oprettede Københavns Bogcafé på Kultorvet. I den forbindelse opstillede PET lister over medlemmerne af den gamle bestyrelse, personalet og den nye bestyrelse.⁵⁴⁵ Efter at PET's kilde ophørte sin virksomhed i sidste halvdel af 1970'erne, var PET's overvågning ikke nær så intensiv som tidligere. Således nøjedes tjenesten gennem pressen med at følge Demos' økonomiske vanskeligheder i 1978-79, der endte med, at forlaget erklærede sig konkurs. Det var i den forbindelse PET's vurdering, at Demos nogle år tidligere havde lagt luft til DKP, da "den ortodokse kommunisme var ikke af interesse for den personkreds, som stod bag forlaget og boghandelen..."⁵⁴⁶ PET holdt imidlertid sagerne vedrørende Demos og personkredsen omkring Dokumentationsgruppen åbne, og i 1989 iværksatte tjenesten en intensiv efterforskning af mulige forbindelser til den militante fløj i BZ-miljøet. Undersøgelsen viste, at en del af personkredsen bag Dokumentations-gruppen registrerede højreekstremistiske aktiviteter i Danmark, og at en del af BZ-bevægelsens aktioner blev koordineret med en af personerne bag Dokumentationsgruppen, der ifølge PET udøvede betydelig indflydelse på det venstreekstremistiske miljø.⁵⁴⁷

Konklusion

Fra Vietnambevægelsens opståen i 1965 til 1967/68 anså PET trotskisterne for at være de egentlige initiativtagere og katalysatorer bag bevægelsen, selvom man var opmærksom på, at DKP også var aktiv i forskellige Vietnamkomitéer og demonstrationer. PET's vurdering af trotskisternes farlighed synes dog at have været noget ambivalent: På den ene side var man klar over, at nogle af trotskisterne kunne tænkes at gribe til voldelige midler, hvilket blev dokumenteret med deres involvering i Randersbombesagen i 1965, de mulige attentatplaner mod den amerikanske ambassade samme år og Vietnamdemonstrationen den 21. oktober 1967. På den anden side mente man, at der ofte mere var tale om praleri og reklamenumre end om realistiske planer, når trotskisterne talte om kommende aktioner (Vietnamfrivillige og mortérangreb på ambassaden i 1967). Ifølge PET lå virkningerne af bevægelsens agitation på det mere langsigtede plan: Kravet om, at USA skulle ud af Vietnam, havde i 1967 vundet genklang hos bredere kredse

⁵⁴⁵ PET, mnemesag: Notits, 25. marts 1976, 19. august 1976 og 30. november 1976.

⁵⁴⁶ PET, mnemesag: Notits, 5. maj 1978; endvidere notits, 4. september 1978; notits, 15. juni 1979.

⁵⁴⁷ PET, personsag: Notits, 8. december 1993.

i befolkningen, og på længere sigt var der en fare for, at befolkningens støtte til NATO ville blive svækket. Det er det generelle indtryk, at PET på grund af sin fokusering på trotskister og DKP i den tidlige periode undervurderede bevægelsens tværpolitiske karakter, ligesom tjenesten i sin vurdering af befolkningens indstilling ikke lagde skjul på, at det var PET's opfattelse, at det var følelser, der styrede meningsdannelsen.

Den korte periode fra 1967 til 1968 var Vietnambevægelsens mest intensive med Russell-tribunalet og demonstrationen den 27. april 1968 som højdepunkterne. Det var PET's overordnede vurdering, at bevægelsen på dette tidspunkt var domineret af DKP: Russell-tribunalet var ifølge PET et klassisk eksempel på en frontorganisation, og de store demonstrationer var styret af Otto Sand, der ifølge PET handlede efter direktiver fra DKP's centralkomité, som havde forhåndskendskab til og godkendte planerne om at angribe politiet og ambassaden. PET synes i denne fase at have overvurderet DKP's rolle, idet Russell-tribunalet nød en så bred og tværpolitisk opbakning, at det er en simplificering at kalde det en kommunistisk frontorganisation, uanset om det modtog en vis økonomisk støtte fra østlandene. Dertil kommer, at påstanden om, at DKP skulle have godkendt brugen af vold, ikke er dokumenteret og ej heller forekommer realistisk, idet partiets linje i Vietnamspørgsmålet var moderat og havde som formål at tiltrække så mange som muligt til den antiamerikanske kamp. Forklaringen er måske, at PET's opfattelse byggede på udsagn fra én eller to kilder, der havde en tendens til at overdrive DKP's indflydelse. I øvrigt fik de voldelige sammenstød i oktober 1967 og april 1968 PET til at overdrive faren for vold ved de efterfølgende demonstrationer, hvilket var forståeligt.

Fra splittelsen af Vietnambevægelsen ved årsskiftet 1968-69 og frem begyndte et nyt trusselsbillede at tage form: DKP sluttede sig sammen med den moderate fløj i Vietnam 69, hvis demonstrationer blev afviklet under fredelige former. PET koncentrerede sig i stedet om den militante fløj i De Danske Vietnamkomitéer, der bestod af aktivister fra "det nye venstre": trotskister, maoister, VSere osv. Tjenestens interesse i DDV blev begrundet med, at man frygtede, at aktivisterne ville gribe til ulovlige midler eller vold i forbindelse med de forskellige aktioner, og at forskergrupperne /Dokumentationsgruppen/IIC var involveret i en form for efterretningsvirksomhed vendt mod danske myndigheder, herunder politiet, samt diverse større virksomheder. Efter alt at dømme var PET's mistanke velbegrundet: Flere ledende aktivister var villige til at bruge vold som politisk kampmiddel, når bevægelsen var stærk nok, ulovlige bemalingsaktioner blev koordineret og iværksat hos DDV, og det var formentlig kredse omkring DDV, der stod bag sabotageaktionerne mod amerikanske firmaer. Mens forskergrupperne

fortrinsvis synes at have indsamlet og arkiveret oplysninger fra åbne kilder, tyder en række kildeoplysninger på, at DDV havde kontakter til DDR, og at en del af det indsamlede materiale kan have tilgået USSR og DDR. Der er i den sammenhæng fundet dokumentation for, at fremtrædende DDV'ere skal have været rekrutteret af østlige efterretningstjenester.

Indtil 1968/69 synes PET's overvågning af Vietnambevægelsen ikke at have været særligt intensiv, og tjenesten synes primært at have benyttet sig af kilder, der via deres tilknytning til andre yderligtgående grupperinger kom i kontakt med bevægelsen. Det drejede sig især om kilder inden for det trotskistiske miljø. Ifølge det bevarede materiale synes PET heller ikke at have aflyttet Russell-tribunalet, men en kilde i sekretariatet holdt løbende tjenesten underrettet om udviklingen. Efter oprettelsen af DDV intensiveredes overvågningen, og et antal kilder blev benyttet til at fremskaffe oplysninger. Kilderne gjorde det muligt for PET at fungere som varslings-tjeneste for Københavns Politi i forbindelse med kommende demonstrationer og at danne sig et overblik over bevægelsens ideologiske udvikling, planlægningen af ulovlige aktioner og forskergruppernes aktiviteter. Generelt er det indtrykket, at kilderne var velplacerede, og at deres oplysninger var troværdige. Dog havde en af kilderne en tendens til at fremstille forskergruppernes virksomhed som illegal efterretningsaktivitet.

At dømme ud fra det bevarede arkivmateriale overholdt PET de gældende registreringsbestemmelser. Indtil regeringserklæringen i 1968 registreredes et stort antal ledende aktivister: Anmeldere af demonstrationer, talere, kontaktpersoner for Vietnamkomitéer, medlemmer af Koordineringens udvalg, medlemmer af Russell-rådets arbejdsudvalg og anholdte ved uroligheder. Efter regeringserklæringen registreredes kun anholdte ved uroligheder, personer, der havde opfordret til brug af vold, og medlemmerne af IIC og Dokumentationsgruppen. Mens IIC-medlemmerne blev registreret på grundlag af Østkontakter, er det uvist med hvilken begrundelse Dokumentationsgruppens medlemmer blev registreret. I øvrigt brugte PET en del kræfter på at indsamle navne på deltagere i Vietnamaktiviteter, og i flere tilfælde blev der udarbejdet alfabetiske navnelister, som blev lagt på emnesagen.

Det er vanskeligt at vurdere, hvor effektiv PET's indsats over for Vietnambevægelsen var. PET var i flere tilfælde i stand til at videregive oplysninger til Københavns Politi og Justitsministeriet om planlagt uro ved kommende demonstrationer, som i store træk viste sig at holde stik, og i 1972 takkede Udenrigsministeriet PET for at have afværget uroligheder under et NATO-møde. PET hævdede selv, at når det i flere tilfælde ikke kom til voldelige sammenstød, skyldtes det, at PET's advarsler fik politiet til at møde så talstærkt op, at det afskrækkede

uromagerne. Det er umuligt at af- eller bekræfte denne udlægning. En anden forklaring kunne være, at PET's kilder havde overdrevet faren for uro (f.eks. blev der ikke gjort forsøg på at stjæle våben og nedbrænde ambassaden under pinsemarchen 1968, sådan som PET havde forudsagt). Dertil kom, at dele af bevægelsen efter urolighederne i april 1968 tog afstand fra ønskerne om konfrontation med politiet, og at bevægelsen i perioder var præget af træthed og passivitet. Hovedparten af den vold, der forekom i forbindelse med demonstrationerne, synes at have været fremprovokeret af såkaldte uromagere, der ikke havde forbindelse med DDV (f.eks. ved demonstrationen den 15. april 1970).

4. VERDENSBANKENS OG VALUTAFONDENS ÅRSMØDE I KØBENHAVN 1970

For at forhindre en gentagelse af 1930'ernes økonomiske krise tog USA under anden verdenskrig initiativ til at etablere et nyt økonomisk fastkurssystem, der skulle udvikles inden for en liberal økonomisk verdensorden, og som i modsætning til 1930'ernes konfliktskabende protektionisme skulle bidrage til at skabe stabilitet, fri konvertibilitet og økonomisk vækst. Det nye økonomiske system er blevet benævnt Bretton Woods-systemet, da det blev grundlagt med udgangspunkt i en konference afholdt i 1944 i byen Bretton Woods i New Hampshire, USA.⁵⁴⁸

Et bærende princip i Bretton Woods-systemet var, at den amerikanske dollar blev gjort til international handelsvaluta, idet USA – for at skabe international tillid til den amerikanske møntenhed – samtidig gav tilsagn om, at dollaren til enhver tid kunne veksles til guld. Dermed blev andre landes valuta knyttet til dollaren, idet der blev fastlagt et bestemt valutakursforhold. I tilslutning til konferencen etableredes Verdensbanken (The International Bank for Reconstruction and Development, Den Internationale Bank for Genopbygning og Udvikling) og Valutafonden (The International Monetary Fund, Den Internationale Valutafond). Førstnævnte skulle yde lån til lande, hvis økonomi var for svag til at bære den omkostningstunge og ofte meget langvarige genopbygning efter verdenskrigens ødelæggelser, mens sidstnævnte skulle bidrage til at løse mere akutte problemer, som de enkelte lande måtte have med deres betalingsbalance. Intentionen med Verdensbankens og Valutafondens etablering var med andre ord at hjælpe medlemslandene igennem efterkrigstidens økonomiske vanskeligheder for at undgå fornyet økonomisk protektionisme. Alle lande kunne i princippet tage del i Valutafonden, men det enkelte lands indflydelse afhang af, hvor stort et

⁵⁴⁸ Knut Einar Eriksen og Helge Øysten Pharo, *Kald krig og internationalisering 1949-1965*. Norsk utenrikspolitikk historie, bd. 5 (Universitetsforlaget, 1997), s. 114-115.

indskud det skød ind i institutionen. Det betød, at kapitalstærke lande havde stor indflydelse i Valutafonden. Da USA havde indskudt det største beløb, var USA den mest indflydelsesrige nation.⁵⁴⁹

Under den kolde krig blev det fra især den politiske venstrefløjs side ofte anført, at de kapitalstærke lande stod stærkest i banken, og at banken derfor var et redskab for kapitalen. Desuden blev det fra samme side hævdet, at bankens udlånsvirksomhed i højere grad afspejlede de industrialiserede landes interesser end ulandenes. Helt konkret handlede det ifølge venstrefløjen, såvel den danske som den internationale, om, at banken ønskede ”international specialisering og arbejdsdeling samt fri bevægelse for varer og kapital”.⁵⁵⁰ Det skabte derfor opsigt i danske venstreorienterede miljøer, da det i begyndelsen af 1970 blev offentliggjort, at Verdensbanken og Valutafonden skulle afholde deres årsmøde i Danmark. Dertil kom, at bankens direktør var USA's fhv. forsvarsminister Robert McNamara, der i offentligheden blev tilskrevet en betydelig del af ansvaret for den efterhånden stærkt kritiserede amerikanske politik i Vietnamkrigen. Dermed blev kritikken af Verdensbanken vævet sammen med kritikken af Vietnamkrigen.⁵⁵¹

Dette kapitel redegør for PET's overvågning af og indhentning af oplysninger fra de politiske miljøer, der af efterretningstjenesten forventedes at ville foranstalte uro i forbindelse med Verdensbankens og Valutafondens årsmøde i København i dagene fra den 21. til 25. september 1970. Følgende spørgsmål søges besvaret: Hvad var PET's opgaver, og hvori bestod efterretningstjenestens overvågning? Hvem deltog ifølge PET's oplysninger i aktionerne under årsmødets afholdelse, og hvori bestod disse? Hvor mange kilder havde PET i de overvågede miljøer, og hvilke metoder benyttede PET sig af op til og under urolighederne? Hvorledes bedømte den politiske ledelse og PET efterfølgende tjenestens indsats, og hvilken betydning fik betydeligheden for PET's fortsatte virke?

Fremstillingens kildegrundlag er først og fremmest PET's emnesag om de såkaldte verdensbankuroligheder. Sagen er bevaret i sin helhed, og det er derfor muligt at give et forholdsvis præcist signalement set fra PET's perspektiv. Desuden er anvendt enkelte andre emnesager i PET's arkiv samt nogle af Kommis-

549 Vedrørende den nye økonomiske verdensorden, herunder om Verdensbanken og Valutafonden, se Charles P. Kindleberger, *A Financial History of Western Europe* (George Allen & Unwin, 1985).

550 Citeret efter Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse 1970-1985*, s. 57.

551 Den danske debat om og kritik af USA's krigsførelse i Vietnam er skitseret kortfattet i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 57-63; jf. Kenneth Lund, ”Papirkrigerne: Pressens Vietnamkrig 1964-1973”, Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004), s. 191-206.

sionens vidneafhøringer. Endvidere er referaterne fra Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg og Regeringens Sikkerhedsudvalg benyttet. Endelig er der inddraget samtidige dagbladsartikler.

PET's opdrag

Formålet med PET's efterretningsvirksomhed i forbindelse med årsmødet var dobbelt. For det første skulle PET medvirke til, at praktiske, men nødvendige sikkerhedsforanstaltninger blev bragt i orden. For det andet var det en opgave for PET at forsyne Københavns Politi med oplysninger om planlagte aktioner, så sidstnævnte kunne håndtere den uro, man antog trods alt ville opstå.⁵⁵²

Hvad angår den første opgave, fremgår det, at efterretningstjenesten fra slutningen af 1969 og frem løbende havde kontakt med Danmarks Nationalbank, der stod som arrangør af årsmødet. Sammen med Nationalbanken og Verdensbankens egen sikkerhedsmedarbejder blev det drøftet og planlagt, hvorledes man skulle bevogte de lokaliteter, der skulle anvendes, ligesom spørgsmål vedrørende færdsels- og parkeringsforhold blev diskuteret. Udenrigsministeriets protokolchef deltog i nogle af disse møder og foreslog på et tidspunkt helt at forbyde demonstrationer, da sådanne kunne genere de delegerede. PET var afvisende, og forslaget blev ikke bragt op igen.⁵⁵³

Desuden stod PET i forbindelse med Nationalbanken, når det gjaldt sikkerhedsmæssige foranstaltninger i forbindelse med selskabelige arrangementer under årsmødet, men også ved booking af hoteller. Det handlede i praksis om, hvordan og på hvilke tidspunkter man skulle transportere delegerede og deres ægtefæller til og fra Det Kongelige Teater, Tivoli m.v. Og det handlede om at hemmeligholde, hvor gæsterne skulle bo, så at de ikke kunne blive opsøgt af aktivisterne.⁵⁵⁴ Endelig var der navnlig i de sidste måneder op til årsmødets afholdelse tæt kontakt mellem PET og Bellacentrets ledelse, idet arrangørerne af mødet ønskede at sikre sig mod, at det betydelige antal tolke og øvrige ekstra

552 Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002.

553 PET, emnesag: "Referat af møde den 4. november i Det tilsynsførende udvalg vedrørende årsmødet 1970", 7. november 1969; "Vedrørende møde i "Det tilsynsførende udvalg vedrørende årsmødet" i Den Internationale Verdensbank og Valutafond i København i dagene fra 21/9 1970 og fremefter", 11. november 1969.

554 PET, emnesag: Skrivelse fra Nationalbanken til PET, 10. november 1969; PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbankmødet i København", 3. august 1970.

personale, der blev ansat, ikke stod i forbindelse med den yderste venstrefløj. Såfremt Bellacentrets personale bemærkede mistænkelig adfærd uden for centret, foretog PET i samarbejde med Københavns Politi undersøgelser heraf.⁵⁵⁵

PET's indhentning af oplysninger

PET's allertidligste viden om det forestående årsmøde tilgik tjenesten i marts måned 1969, det vil sige cirka 1½ år før mødets afholdelse.⁵⁵⁶ I de følgende måneder udfoldede PET – og flere af PET's kilder – en betydelig indsats for at finde ud af, i hvilket omfang og på hvilken vis den politiske venstrefløjs aktivister ville markere årsmødet. En gennemgang af sagens akter viser, at PET i den periode modtog oplysninger fra knap to håndfulde kilder samt en række udenlandske tjenester, idet én af dem meddelte, at dens oplysninger ”kommer fra en personlig ven”, som det hed. Dertil kom, at PET selv havde to medarbejdere, der fremstod som aktivister i miljøet.⁵⁵⁷ En meget stor andel af PET's oplysninger – det antages at være noget over halvdelen – tilgik PET gennem en bestemt kilde. To gange var de oplysninger, der leveredes til PET, optaget med båndoptager. Under urolighederne foretog politiet endvidere en aflytning af en ulovlig radiosender, der var placeret i ”Huset” i Magstræde. Endelig fik PET oplysning gennem en igangværende telefonaflytning af det trotskistiske miljø.

Når en betydelig del af PET's kildeoplysninger antagelig stammede fra én person, havde det formentlig sin væsentligste forklaring i, at denne person var meget aktiv i det politiske miljø – det trotskistiske – der indledningsvis stod som en central inspirator for urolighederne under Verdensbankens møde. PET havde på det tidspunkt kun få kilder blandt trotskisterne. Det hedder i pågældendes kildemappe, at han var ”den person, som i det største omfang skaffede informationer om verdensbankaktionerne og fremkom med dem så betids, at der kunne træffes afværge-foranstaltninger fra politiets side.” Desuden hedder det, at hans ”informationer var meget nøjagtige og detaljerede.” Endelig hed-

555 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbank-mødet - ansættelse af medhjælpere”, 29. august 1970; ”Vedr.: Bankmødet”, 3. september 1970; ”Politirapport”, 10. september 1970; ”Politirapport”, 11. september 1970; ”Politirapport”, 12. september 1970; ”Politirapport”, 12. september 1970; ”Vedr.: Verdensbank-mødet - bevogtningen”, 15. september 1970.

556 PET, emnesag: ”DEN INTERNATIONALE VERDENSKBANK og VALUTAFONDs årsmøde i København i dagene 21.-25. sept. 1970”. Bilagsfortegnelse. Tekststykke vedr. bilag 1.

557 Kommissionens arkiv, RB: 21. maj 2002.

der det: "Samarbejdet med ham har vist, at hans informationer uden betænkeligheder kunne benyttes uden at nære frygt for, at de oversteg de faktiske forhold. En egenskab, der i høj grad kom firmaet til gode i de bevægede dage under Verdensbankurolighederne."⁵⁵⁸ Kommissionen har kunnet følge kilden i en række andre politiske bevægelser, og det er Kommissionens vurdering, at han havde en høj grad af troværdighed.

Det fremgår endvidere af det følgende, at også maoisterne i skikkelse af KUF (Kommunistisk Ungdoms Forbund) og Finn Ejnar Madsen var vigtige aktører under urolighederne, men at PET først på et relativt sent tidspunkt blev opmærksom herpå. Om det afspejler, at maoisterne spillede en begrænset rolle som arrangører, men en vigtig rolle som aktører under urolighederne, eller om PET blot ikke var opmærksom på maoisternes virke forud for årsmødets afholdelse, står uafklaret. Dette forhold er en påmindelse om, at det følgende ikke er en fuldstændig gengivelse af det passerede, men først og fremmest PET's opfattelse heraf. Samtidig er det en påmindelse om, at det er vanskeligt at give en utvetydig fremstilling af det passerede, for selvom maoisternes rolle i urolighederne bemærkedes i PET's sammenfattende rapport (jf. nedenfor), så ses det, at PET i årsrapporten for 1970 skrev: "Dette militante maoistiske indslag i verdensbankurolighederne udgjorde kun en minimal del af den kampstyrke, som venstrefløjen mobiliserede til forstyrrelse af mødet."⁵⁵⁹ Kilderne er i modstrid med hinanden.

Ud over at indhente oplysninger ved hjælp af kilder i de overvågede miljøer og modtage oplysning af udenlandske efterretningstjenester foretog politiet også to ransagninger af henholdsvis Kommunistisk Ungdoms Forbunds lokaler på Svanevej samt af lokaler i Suhmsgade, hvor blandt andre Arbejdernes Aktionskomité og Socialistisk Ungdoms Forum havde til huse.

Det var PET's vigtigste opgave op til og under årsmødet at forsyne Københavns Politi med oplysninger om planlagte aktiviteter, således at ordensmagten var velforberedt til at imødegå den forventede uro.⁵⁶⁰ Historien om PET's virke op til Verdensbankens og Valutafondens årsmøde er således også en historie om PET som varslingsmyndighed for ordenspolitiet.

⁵⁵⁸ PET, kildemappe.

⁵⁵⁹ PET, administrativ sag: PET's årsberetning for 1970. Afsnittet: "Udvikling og tendenser på urofronten i 1970", s. 20.

⁵⁶⁰ PET, administrativ sag: "Møde med stationsledere og efterretningspersonale i de vest- og midtjyske politikredse den 28. oktober 1970 i Skive", 10. november 1970.

Aktivistmiljøer

I midten af februar 1970 modtog PET de første oplysninger om, at dele af den politiske venstrefløj overvejede at aktionere under afholdelsen af Verdensbankens og Valutafondens årsmøde. En af tjenestens kilder, der virkede i miljøerne omkring DKP, De Danske Vietnamkomitéer og den danske sektion af Fjerde Internationale, meddelte på det tidspunkt PET, at en navngiven trotskist under et af sektionens møder havde benyttet "lejligheden til at opgejle de tilstedeværende til aktioner mod" Verdensbankens møde.⁵⁶¹ PET var således vidende om trotskisternes overvejelser, da Revolutionære Socialister få dage senere vedtog en resolution med følgende ordlyd:

"Resolution om verdensbankens kongres.

Ifølge Berglingske Tidende d. 11-1-70,holder verdensbanken møde i Kbh. fra d.21 til d.25 september

Sidste gang der var finanstoppmøde i Danmark,foregik det for lukkede dører på Marienlyst i nordsjælland.

Dette møde bliver ikke lukket,her er hundreder af bank- og finansfolk medbringende deres respektive damer,de stille moderes koner.

København skal bruges til at planlægge profitten,kapitalismen og imperialismens videre udvikling.

Det lille officielle Danmark logre' med halen ved officiel modtagelse på Rådhuset,gallaforestilling i Det Kongelige Teater og forlænger Tivolis åbningstid med en uge.

Selvfølgelig regner disse stille mordere,hvis våben er papir i bankboks,ikke med ballade i det lille land,men for at sikre sig,har man dog tænkt sig at medtage sine private sikkerhedsstyrker.

200 - 300 journalister skal dække kongressens afholdelse i Bella centret.

Revolutionære Socialister-dansk sektion af 4 internationale vil organiserer venstrefløjen til massedemonstrationer og aktioner imod "de stille mordere".

Revolutionærer Socialister

-dansk sektion af fjerde internationale.

Tlf. FA 3174."⁵⁶²

561 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet i København i tiden 21.-25. september 1970", 16. februar 1970.

562 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet i København", 19. februar 1970, vedhæftet "Resolution om verdensbankens kongres."

Formålet med resolutionen var at få aflyst årsmødet. Såfremt det ikke lykkedes, ønskede man, at den efterfølgende presseomtale ville bidrage til at skabe en "borgerkrigsagtig stemning inden september måned". Ifølge PET's kilde ønskede flertallet af sektionens medlemmer "ikke småaktioner, men direkte konfrontation med ordensmagten i forbindelse med de foran anførte demonstrationer og aktioner."⁵⁶³ Kort tid efter informerede Arne Nielsen Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg herom.⁵⁶⁴

I forlængelse heraf blev PET i slutningen af april 1970 af en anden kilde informeret om etablering af Venstreoppositionens 1. maj-komité, der bestod af fem navngivne aktivister, der alle var registreret af PET. Aktivisterne var fire trotskister samt en maoist. Dette tydede på, at trotskisterne var i færd med at udvide kredsen af aktivister. Et formål med komitéen var at forberede en række aktionsplaner, der planlagdes realiseret under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde.⁵⁶⁵

De oplysninger, der tilgik PET i de følgende måneder, viste, at dele af Vietnambevægelsen nu sluttede sig til aktivisterne. I begyndelsen af maj oplyste en kilde således, at Studenternes Vietnamkomité kort tid forinden havde holdt møde med henblik på at fastlægge en strategi i forbindelse med verdensbankmødet.⁵⁶⁶ Og i slutningen af maj meddeltes det fra anden side, at De Danske Vietnamkomitéers agitations-, propaganda- og forskergrupper var i færd med "undersøgelser vedrørende forskellige aktionsformer mod" verdensbankmødet. Ifølge PET's oplysninger var De Danske Vietnamkomitéer "meget opsat på", at der blev foranstaltet "ret kraftige aktioner, idet man i organisationens ledelse ser det som en meget stor chance til at rette et alvorligt angreb mod imperialismen."⁵⁶⁷

Men også VS tilsluttede sig trotskisternes initiativ. Den direkte anledning synes at have været, at en fremtrædende trotskist tillige var medlem af VS, og at denne person gjorde en indsats for at bringe VS ind i det allerede etablerede aktivistmiljø. Den 26. maj blev PET under alle omstændigheder oplyst om, at VS's forretningsudvalg havde truffet beslutning om, at partiets internationale udvalg skulle prioritere "aktioner og andre aktiviteter i forbindelse med Verdensbankens konference."⁵⁶⁸ Og et par uger senere forlød det fra en anden kilde i miljøet, at VS

563 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet i København i tiden 21.-25. september 1970", 16. februar 1970.

564 UM, ESU: Referat af møde, 3. marts 1970.

565 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbankens møde i København sept. 1970", 28. april 1970.

566 PET, mnemesag: "Vedr.: Demonstrationer mod Verdensbankmødet i september 1970", 6. maj 1970.

567 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbankmødet", 26. maj 1970.

568 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbankmødet i København i september 1970", 26. maj 1970.

ville nedsætte en studiegruppe, der – med udgangspunkt i verdensbankmødet – skulle ”beskæftige sig med den økonomiske baggrund i det monopolkapitalistiske samfund.”⁵⁶⁹ VS syntes imidlertid ikke alene at ville oplyse om Verdensbanken. I midten af august modtog PET i al fald en oplysning om, at VS ”i princippet havde godkendt tanken om voldelige demonstrationer. Af politiske årsager er denne godkendelse dog ikke officiel, og man har fra VS-side henstillet til [en navngiven person], at han ikke tager direkte del i eventuelle voldelige episoder, idet han som bekendt er medlem af partiets forretningsudvalg.”⁵⁷⁰ Oplysningen er ikke bekræftet fra anden side.

I de følgende uger forøgedes kredsen af aktivister betragteligt, og i sidste halvdel af juni 1970 berettede en af PET’s kilder, at der den 18. juni havde været afholdt møde mellem en række venstrefløjsgrupperinger, der alle havde til hensigt at skabe opmærksomhed om Verdensbankens og Valutafondens årsmøde. Følgende organisationer og partier havde deltaget i mødet: Socialistisk Ungdoms Forum, De danske Vietnamkomitéer, Studenternes Vietnamaktion, Black Panther Party’s danske afdeling, Palæstina-komitéen, Fjerde Internationales danske sektion, Foreningen Danmark-Nordkorea, Venstresocialisterne og en maoistisk gruppe.⁵⁷¹ Fælles for disse grupper var, at de alle befandt sig på den politiske venstrefløj i Danmark. Det er værd at bemærke, at DKP ikke var til stede. I de mange PET-notitser før og under verdensbankkongressen findes der så godt som ingen oplysninger om DKP’s eller DKU’s rolle i urolighederne. I PET’s afsluttende redegørelse kommenteres dette forhold med, at DKP og DKU ”nok af hjertet støttede demonstrationerne, utvivlsomt også i en vis begrænset aktionsindsats, men at man klogelig undgik direkte medansvar...”. Grunden her til skulle være, at partiet, hvis urolighederne eskalerede, kunne risikere fordømmelse fra ”folkets brede masser” og fra ”brede kredse i venstrefløjen”.⁵⁷² Dette billede af DKP og DKU’s ageren harmonerer fint med det generelle indtryk af kommunisternes virke i denne periode.⁵⁷³ Der var således primært tale om den antiimperialistiske venstrefløj, sådan som den tog sig ud i Danmark i tiden omkring 1970. Da PET, efter at Verdensbankens møde var afholdt, gjorde status over

569 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbankmødet”, 2. juni 1970.

570 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbank-mødet i september 1970”, 19. august 1970. Om PET’s overvågning af VS, se Kommissionens beretning, bind 7.

571 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbankens møde i København”, 26. juni 1970.

572 PET, emnesag: ”SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970”.

573 Se hertil kapitel 3 i dette bind.

det passerede, fremhævedes de følgende partier, organisationer og bevægelser i tjenestens endelige rapport: "IV INTERNATIONALES danske sektion, DDV – DE DANSKE VIETNAMKOMITEER, BLACK PANTHER PARTYs danske afdeling, SUF – SOCIALISTISK UNGDOMS FORUM, STUDENTERNES VIETNAM-AKTION, PALÆSTINAKOMITEEN, DANMARK-KOREA FORENINGEN, VENSTRESOCIALISTERNE samt MAOISTISKE GRUPPER".⁵⁷⁴

Kritik af Verdensbanken

Ifølge PET's efterretninger havde aktivisterne planer om to typer af aktiviteter op til og under årsmødet.⁵⁷⁵ Forud for mødets afholdelse ønskede aktivisterne ifølge PET's akter at gennemføre en oplysningskampagne, mens aktiviteterne under mødet mere skulle have karakter af uro – også omtalt som "egentlige militante aktioner". Ifølge PET var billedet følgende:

Formålet med oplysningskampagnen var at kaste et kritisk lys på Verdensbanken. Ifølge en af tjenestens mest troværdige kilder – der havde deltaget i det ovenfor omtalte møde den 18. juni 1970 – var formålet at skaffe oplysninger om Verdensbanken, så det blev muligt at udfærdige plancheudstillinger og producere pjecer, der skulle uddeles under demonstrationer. Dette var et middel til at bevidstgøre befolkningen om Verdensbankens politik over for ulandene. Det hed i PET's notat: "Det er i det hele taget hensigten gennem disse pjecer at oparbejde et had til Verdensbanken, således at folk, når aktivisterne sætter ind med direkte aktioner, bedre forstår, hvorfor der aktioneres."⁵⁷⁶ Det materiale, som lå til grund for den kritiske oplysningskampagne, var dels bragt til veje gennem henvendelser til Verdensbanken, der selv offentliggjorde materiale om dens virke, dels var det frembragt af to udlændinge – en britisk kvinde og en afrikansk mand. Begge var trotskister.⁵⁷⁷

To væsentlige aktører i oplysningskampagnen var De Danske Vietnamkomi-

574 PET, mneseag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970".

575 PET's opfattelse af Verdensbankurolighederne som værende opdelt i en oplysningskampagne og egentlige militante aktioner er skitseret i Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2007), s. 151-159. Fremstillingen synes væsentligst baseret på tjenestens sammenskrivning af begivenheden.

576 PET, mneseag: "Vedr.: Verdensbankens møde i København", 26. juni 1970.

577 Ibid.

téer og VS.⁵⁷⁸ Vietnamkomitéerne valgte eksempelvis at udgive et særnummer af bladet Vietnam-Solidaritet under titlen ”VERDEN\$BANKEN”. Nummeret var udgivet i samarbejde med de ovenfor omtalte grupper samt Solidaritetskomitéen for Latinamerika og Spanien. Ifølge PET’s vurdering indeholdt dette blad udelukkende ensidige oplysninger om Verdensbanken.⁵⁷⁹

Hvad angik VS’s andel i oplysningskampagnen hed det i en notits af 1. september, at tidsskriftet VS-Bulletin kort forinden havde bragt en artikel af trotskist og VS’er, stud.med. Lars Hutters. Under overskriften ”Bekæmp Verdensbanken” blev det anført, at bankens præsident var Robert McNamara, ”den kendte krigsforbryder”. Desuden hed det i artiklen, at McNamara og de øvrige deltagere var den danske regerings og Københavns officielle gæster, hvorpå Hutters angav, hvor og hvornår gæsterne ville blive modtaget på Københavns Rådhus. Samtidig erindrede Hutters læserne om, at McNamara tidligere på året havde gæstet Heidelberg, hvor han var blevet overdyngnet med æg. Hutters nævnte endvidere, at den danske regering lagde vægt på, at årsmødet blev afholdt i ”ro og orden”, og at man fra dansk side havde overladt en del bevogtningsopgaver til sikkerhedsstyrker fra USA og Vesteuropa.⁵⁸⁰ Hutters opfordrede ikke direkte læserne til at foretage sig noget, men PET opfattede det sådan, at Hutters opildnede læserne til at gøre sig deres overvejelser. Ifølge en af PET’s kilder forsøgte VS endvidere at skaffe sig viden om Verdensbanken gennem en udenlandsk ambassade. Det vides ikke, hvorvidt henvendelsen bar frugt.⁵⁸¹

Ifølge den ovenfor nævnte kilde, der havde deltaget i mødet den 18. juni 1970, ville aktivisterne ansøge Plum-fonden om 5-10.000 kroner til at trykke de omtalte pjecer.⁵⁸² Man var – hed det i indberetningen – vidende om, at man ikke

578 PET, emnesag: ”Oversigt pr. 30/7 70 over hidtil planlagte aktioner m.v. mod Verdensbank-mødet 21-25/9 70.”, PET 30. september 1970.

579 PET, emnesag: ”SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970”. Se også VERDEN\$BANKEN, særnummer af Vietnam-solidaritet 1970, red. af Verdensbankgruppen (ansvarshavende var Otto Sand).

580 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbank-mødet 1970.”, 1. september 1970.

581 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbankmødet 1970.”, 21. august 1970.

582 Vedr. Plum-fonden se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer.*, s. 248. Det hedder i en anden fremstilling, at Plum-fonden, stiftet i 1967, blev oprettet af ægteparret Niels Munk Plum og Lise Plum med det formål at støtte ”arbejde ...der ligger klart til ”venstre” til det til enhver tid værende politiske centrum”. Et beløb på mindst 100.000 kroner blev uddelt årligt. Se Mikkel Plum, *Bombardér hovedkvarteret! Hvad venstrefløjen sagde, skrev og bedrev fra Stalins død til efter Murens fald* (Gyldendal, 1998), s. 43.

ville få et sådant beløb, men håbede på at modtage omkring 1.000 kroner. Desuden overvejede man at ansøge Verdensbanken om et lån. En sådan anmodning ville naturligvis blive afslået, men ifølge PET's kilde ville man da kunne benytte afslaget "i propagandamæssig øjemed".⁵⁸³ I PET's sammenfattende rapport konstateredes det, at det var lykkedes aktivisterne at få cirka 2.000 kroner i støtte fra Plum-fonden samt "fra DSF (Danske Studerendes Fællesråd) og STUDENTERRÅDET andre 2000 kroner". Endelig indløb der penge fra private donatorer og fra Giro 1616-indsamlingen, men da sidstnævnte var en del af De Danske Vietnamkomitéers kampagne, opfattedes det i miljøet som værende i strid med indsamlingens formål at finansiere udgivelsen af en pjece om Verdensbanken. Derfor blev det besluttet at udgive den ovenfor omtalte pjece som et særtryk af *Vietnam-Solidaritet*.⁵⁸⁴

Et sidste aspekt af oplysningskampagnen bestod i, at aktivisterne i tilslutning til årsmødet ønskede afholdt en konference kaldet "Kritisk Kongres" med deltagelse af udenlandske økonomer.⁵⁸⁵ Fra aktivisternes side forsøgte man angiveligt at opnå støtte fra et antal institutter under Københavns Universitet, så disse kunne finansiere de udenlandske økonomers ophold i Danmark. Ifølge PET's oplysninger havde aktivisterne fået støtte fra Sociologisk Institut. En af aktivisterne anførte på et lukket møde, at han endvidere ville kontakte universitetets rektor, professor Mogens Fog og anmode denne om økonomisk støtte. Det fremgår ikke af kildematerialet, om Fog blev kontaktet. Imidlertid ses det, at arrangørerne forsøgte at få blandt andre den kendte belgiske økonomiprofessor og internationalt ledende trotskist Ernest Mandel til København. Det lykkedes dog ikke, selvom han angiveligt på et tidspunkt havde udvist interesse herfor. PET vurderede efterfølgende, at den planlagte kritiske kongres nærmest var en fiasko.⁵⁸⁶

583 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbankens møde i København.", 26. juni 1970.

584 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbankmødet 1970.", 28. juli 1970. PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970". Jf. PET emnesag: "Vedr.: Verdensbankmødet 1970.", 27. juli 1970. Ifølge en kilderapport fra begyndelsen af september havde DSF bevilget 4.000 kroner, jf. PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet 1970.", 7. september 1970. For et signalement af Giro-1616-indsamlingen, se kapitel 3 i nærværende bind.

585 Denne omtaltes eksempelvis under overskriften "Kritisk kongres skal følge ...", *Information*, 29. april 1970.

586 PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970"; PET, emnesag: "Oversigt pr. 30/7 70 over hidtil planlagte aktioner m.v. mod Verdensbank-mødet 21-25/9 70.", PET 30. september 1970.

Uro

PET var fra begyndelsen af 1970 opmærksom på, at dele af den yderste venstrefløj ønskede at foranstalte uro. Under et møde i Revolutionære Socialister i februar 1970 anførte et medlem ifølge en af PET's kilder, at når oplysningsarbejdet "gennem VS-folketingsgruppen, dagblade o.s.v. havde fået tilstrækkelig presedækning, skulle man begynde planlægningen af diverse aktioner planlagt af samtlige venstreorienterede organisationer." Den pågældende talte om sabotage mod Tivoli, Det Kongelige Teater, Bellacentret og forskellige hoteller.⁵⁸⁷

Et par måneder senere blev denne oplysning bekræftet, da et skrift kaldet *Rotten* bragte en artikel betitlet "Knus Verdensbankens kongres", hvori det hed, at den revolutionære venstrefløj forberedte demonstrationer og militante aktioner. Desuden havde en ikke navngiven, men ifølge redaktionen fremtrædende aktivist udtalt følgende:

"Vi vil ikke holde os tilbage. Alle midler vil blive brugt. Intet middel er for groft. Der vil ske ting og sager, som får 27.april -demonstrationen og demonstrationerne imod "de grønne djævl" til at ligne det rene ingenting."⁵⁸⁸

På dette forholdsvis tidlige tidspunkt i efterforskningen forventede PET, at der ville komme "hundredevis af veltrænede og erfarne revolutionære aktivister" fra især Vesttyskland, Frankrig og Italien.⁵⁸⁹ Det var PET-ledelsens vurdering, at aktivisternes ønske om at blive bistået af udenlandske aktivister havde det dobbelte formål dels at høste af udenlandske erfaringer om planlægning af uro, dels at opnå hjælp under de forestående kampe. PET bemærkede således, at to navngivne personer, en trotskist og en VS'er, i løbet af 1970 var i Frankrig og Belgien, angiveligt for at hverve støtte. PET var tydeligvis optaget af, om de pågældende ville forsøge at danne en forsinket, men dansk version af den parisiske studenter-

587 PET, emnesag: "Vedr. Verdensbankmødet i København i tiden 21.-25. september 1970.", 16. februar 1970.

588 Citeret efter PET, emnesag: "Vedr. Verdensbank-mødet i København 21-25/9 1970.", 29. april 1970. Med referencen til 27. april-demonstrationen henviste den anonyme person til en stor og voldelig demonstration foran den amerikanske ambassade i 1968, mens henvisningen til "de grønne djævl" gjaldt optøjerne uden for Saga-biografen i maj 1969. Disse to begivenheder er skildret ovenfor i kapitel 3 og i Kommissionens beretning, bind 9. Budskabet fra *Rotten* blev desuden gengivet under overskriften "Bebuder militante aktioner" i *Information* 28. april 1970.

589 PET, emnesag: "Vedr. Verdensbank-mødet i København 21-25/9 1970.", 29. april 1970.

revolte fra maj 1968.⁵⁹⁰ Da PET's ledelse gjorde status over det passerende efter årsmødets afholdelse, konstateredes det imidlertid, at der kun havde været ganske få erfarne udenlandske aktivister i Københavns gader. PET vurderede dog, at de danske aktivister "uden tvivl" havde "fået værdifulde vejledninger med hjem."⁵⁹¹

En statusopgørelse fra slutningen af juli 1970 over forventede aktiviteter under årsmødet viser, at PET havde oplysninger om, at et arbejdsudvalg, der var nedsat den 18. juni 1970, havde bestemt, at studenteraktivister m.fl. skulle forsøge at opnå ansættelse som tolke og guider for de delegerede. Den viden, disse personer ville få om årsmødet, skulle da anvendes til at ødelægge årsmødet "indefra".⁵⁹² Desuden havde arbejdsudvalget ifølge PET's oplysninger til hensigt, at aktivisterne skulle udlægge partisansøm de steder, hvor de delegerede måtte bevæge sig, at foranstalte personlig overlast mod de delegerede ved eksempelvis at kaste poser med maling på dem samt at forstyrre de delegerede på deres hoteller eller foretage telefonchikane. Desuden var det aktivisternes plan at samle en del af aktiviteterne omkring McNamara, der opfattedes som en hovedfjende. Der skulle også gennemføres demonstrationer, når de delegerede deltog i selskabelige arrangementer (modtagelse på Københavns Rådhus, teaterforestilling på Det Kongelige Teater og arrangementerne i Tivoli). Endelig var det planen at knuse ovenlysruderne i Bellacentret for derpå at kaste ildelugtende stoffer ind i centret. I den forbindelse skulle centrets luftanlæg inficeres med ildelugtende stoffer. På dagen for årsmødets begyndelse, den 21. september, var der arrangeret en demonstration med "efterfølgende aktioner" uden for Bellacentret. Endelig havde PET ubekræftede oplysninger om, at nogle aktivister havde til hensigt at nedbrænde Bellacentret i slutningen af august 1970, det vil sige tre uger forud for mødets afholdelse.⁵⁹³

I august foreslog en af de erfarne aktivister på et møde i kollektivet Maos Lyst, at

590 Oprøret er kortfattet skitseret i Morten Bendix Andersen og Niklas Olsen, "Arven fra 68" i Morten Bendix Andersen og Niklas Olsen (red.), 1968. *Dengang og nu* (Museum Tusculanums Forlag, 2004), s. 9-28, her s. 18.

591 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet 1970.", 11. september 1970; PET, emnesag: "Vedr.: Den danske sektion af IV. Internationales deltagelse i demonstrationerne mod Verdensbankens møde i august.", 13. august 1970; jf. PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970".

592 PET, emnesag: "Oversigt pr. 30/7 70 over hidtil planlagte aktioner m.v. mod Verdensbank-mødet 21-25/9 70.", PET 30. september 1970.

593 PET, emnesag: "Oversigt pr. 30/7 70 over hidtil planlagte aktioner m.v. mod Verdensbank-mødet 21-25/9 70.", PET 30. september 1970. Rygtet omtales i artiklen "Aktivister vil sætte ild på Bella Centret", *B.T.*, 8. juni 1970.

man benyttede en lastvogn under en af demonstrationerne, og at der på lastvognens lad blev opstillet en galge, hvorefter en domstol skulle dømme McNamara til døden, idet man afslutningsvis skulle hænge en figur.⁵⁹⁴ Ifølge samme opgørelse var det desuden aktivisternes plan at komme i slagsmål med politiet under den indledende demonstration foran Bellacentret den 21. september. Ifølge PET's oplysninger skulle aktivistgrupper "forsøge at bryde igennem" politiets kæde om centret,

"og komme så tæt på centret, at man med sten og andet kasteskyts kan knuse ruder m.v. For en sikkerheds skyld vil aktivisterne medbringe boltsakse til overklipping af eventuelle pigtrådsspærringer. Det hedder i en hertil indgået oplysning, at "Bellacentret" efter den 21/9 kun vil være en nedbrændt ruin."⁵⁹⁵

Det bemærkedes endvidere, at der var planlagt en aktion uden for Det Kongelige Teater, hvor de delegerede skulle overvære en gallaforestilling. Aktivisterne planlagde nu et gadeteater, "og når gæsterne ankommer til aftenens forestilling, skal de bombarderes med rådne æg, tomater, maling o.lign."⁵⁹⁶ Den 13. september anmeldte således Lars Hutters til politiet, at De Studerendes Vietnamaktion agtede at afholde et protestmøde i form af et teaterstykke foran Det Kongelige Teater tirsdag den 22. september mellem 19.30 og 21.30. Aftenens stykke var skrevet af Rosa Luxemburg og var betitlet "Alt roligt i Berlin".⁵⁹⁷

PET orienterede løbende relevante myndigheder om de planlagte initiativer, og Nationalbanken var tydeligvis bekymret over udsigten til uroligheder. På et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 30. juni spurgte således nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer, om man burde overveje at aflyse årsmødet, hvilket havde været det oprindelige mål fra trotskistisk side. Dette afviste Arne Nielsen dog.⁵⁹⁸

Aktivisternes organisering og kampteknik

Blandt de øvrige oplysninger, som PET noterede, var aktivisternes forven-

594 PET, emnesag: "Vedr.: Verdensbankmødet 1970.", 5. august 1970.

595 PET, emnesag: "Oversigt pr. 17/8 70 over aktioner m.v. mod Verdensbankmødet 21-25/9 70.", 17. august 1970.

596 Til gengæld havde aktivisterne ifølge PET's oplysninger truffet beslutning om ikke at aktionere mod Tivoli, da de i givet fald risikerede at påkalde sig befolkningens vrede. PET, emnesag: "Oversigt pr. 17/8 70 over aktioner m.v. mod Verdensbankmødet 21-25/9 70.", 17. august 1970.

597 PET, emnesag: Lars Hutters til Politiets Udrykningstjeneste, 13. september 1970.

598 UM, ESU: Referat af møde, 30. juni 1970.

tede kampteknik. I SUF's lokaler i Suhmsgade meddelte en "ikke-identificeret mandsperson" den 7. september 1970, at han havde studeret politiets taktik ved demonstrationer. På baggrund af disse iagttagelser foreslog den pågældende, at aktivisterne indsatte et ordensværn på det sted, hvor man måtte forvente, at politiet ville indsætte sin kile. Formålet skulle være at forhindre politiets indsats. Lykkedes det ikke, skulle demonstranterne sprede sig, men på en sådan måde, at politiet ville følge efter. På det tidspunkt hvor politiets kile skønnedes at være tilstrækkelig tynd, skulle demonstranterne samles et på forhånd aftalt sted. Derpå skulle man på ny angribe det oprindelige mål. I forlængelse heraf hed det i kildens beretning:

"Beslutningen om oprettelsen af et ordensværn blev udsat til et senere møde, men deltagerne blev opfordret til at udbrede kendskabet til ovennævnte taktik, og det blev i samme forbindelse nævnt, at var man to eller flere alene med en politimand, da skulle han selvfølgelig overfaldes."⁵⁹⁹

En anden navngiven person anbefalede aktivisterne at medbringe våde klude til at holde for ansigtet, idet man måtte forvente, at politiet ville benytte tåregas. En tredje navngiven person, der var VS'er og maoist, anbefalede, at demonstranterne under kampene benyttede partisansøm og kastede cykler ud foran de biler, der fragtede de delegerede. Han opfordrede endvidere til, at demonstranterne skulle gebærde sig på en sådan måde, at "Mødedeltagerne skal rejse fra landet med det indtryk, 'at Danmark er et lorteland fyldt med socialister og røde svin, hvor politiet ingen magt har."⁶⁰⁰

Få dage senere stillede en af de erfarne demonstranter ifølge en af PET's kilder forslag om, at man indkøbte hjelme til beskyttelse under de forestående kampe.⁶⁰¹ Og endnu få dage senere blev der truffet beslutning om oprettelse af de ovenfor omtalte ordensværn. Mere konkret besluttedes det at oprette et antal ordensværn, der hver især skulle have omtrent 30 aktivister. En gruppe skulle danne et værn omkring en højttalervogn, så aktivisterne uforstyrret kunne meddele sig til offentligheden. En anden gruppe skulle foretage visse skinaktioner med henblik på at tiltrække sig politiets opmærksomhed, mens de resterende grupper skulle sprede sig ud i omkringliggende frakørselsgader, "hvor de ved hjælpe af udkastede cykler, maling i plasticposer m.v. skal standse de delegerede

599 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbank-mødet 1970.", 7. september 1970.

600 Ibid.

601 PET, mnemesag: "Vedr.: Verdensbanken.", 11. september 1970.

redes biler, senere passagererne og i det hele taget forsinke gæsternes ankomst til middagen ... så meget som muligt...". Planen var endvidere, at denne aktion skulle udvides, så man kunne komme i konflikt med politiet, hvorefter andre demonstranter kunne genoptage chikanerierne mod de delegerede.⁶⁰² I et papir udfærdiget efter urolighederne noterede PET, at der i alt havde været syv ordensværn, og at aktivisterne havde forsøgt at styre slagets gang ved hjælp af radiokommunikation.⁶⁰³

Den 16. september 1970 meddelte dagbladet *Information* imidlertid, at Verdensbankgruppen over for avisen havde oplyst, "at man på forhånd har sikret sig et fredeligt forløb" af demonstrationerne.⁶⁰⁴ To dage senere hed det i samme avis, at Verdensbankgruppen havde organiseret diverse vagtværn for at "hindre demonstranter i at forløbe sig for derved at give politiet lejlighed til at slå hårdt ned."⁶⁰⁵

Endelig var der spørgsmålet om, hvordan aktivisterne ville organisere kampene. En PET-kilde oplyste, at SUF's kontorer i Suhmsgade formentlig ville blive samlingssted for udenlandske deltagere: "Herfra vil de blive dirigeret til de steder i byen, hvor der er brug for deres indsats i forbindelse med demonstrationer m.v."⁶⁰⁶ Desuden besluttedes det angiveligt på et "husmøde" i "Huset" i Magstræde den 10. september, at dets lokaler og faciliteter fra den 14. september blev stillet til rådighed for Verdensbankgruppen.⁶⁰⁷ En anonym henvendelse til politiet om, at der blev udleveret knipler til aktivister i nogle lokaler i Suhmsgade, gjorde, at politiet efterfølgende fik en retskendelse til at ransage lokalerne, hvor Arbejdernes Aktionskomité, Socialistisk Ungdoms Forum og Ungdomscentret havde til huse. Den 22. september ransagede politiet derfor lokalerne, men disse var menneskeforladte, og der blev intet mistænkeligt fundet.⁶⁰⁸

602 PET, emnesag: "Verdensbank-mødet 1970", 17. september 1970.

603 PET, emnesag: "Underbilag V. Strategi m.v. Verdensbankmødet. Verdensbankmødet 1970. Den af aktivisterne anvendte strategi." 7. september 1970.

604 "Løfte om at undgå vold ved Verdensbank-demonstration", *Information*, 16. september 1970.

605 Citeret efter "Demonstranter mod Verdensbanken vil danne deres eget vagtværn", *Information*, 18. september 1970; jf. "Meddelelse fra demonstranter" udsendt via Ritzaus Bureau, hvor Verdensbankgruppen udtalte, at mediernes omtale af forestående voldelige aktioner var udtryk for misforståelse og fordrejninger: "Vi betragter diskussion om vold i denne sag som et forsøg på at undgå omtale af det væsentlige, nemlig Verdensbankens faktiske virke", optrykt i *Kristeligt Dagblad*, 19.-20. september 1970.

606 PET, emnesag: "Verdensbank-mødet", 20. august 1970.

607 PET, emnesag: "Verdensbank-mødet 1970", 11. september 1970.

608 PET, emnesag: "Politirapport", 22. september 1970. Ransagningskendelse foreligger og indehaverne af lokalerne blev efterfølgende gjort bekendt med ransagningen.

Korrespondance med udenlandske tjenester

Gennem 1970 korresponderede PET med ti vesteuropæiske og to oversøiske efterretningstjenester, idet PET udbad sig de oplysninger, som disse landes tjenester måtte være i besiddelse af, hvad angik udenlandske aktivisters eventuelt planlagte aktiviteter i København. Desuden ønskede PET at blive informeret, hvis de udenlandske tjenester bemærkede, at aktivister rejste til Danmark.⁶⁰⁹ De modtagne svar viser, at kun et fåtal af PET's udenlandske samarbejdspartnere gav PET anvendelige oplysninger. Enten havde de udenlandske tjenester ingen oplysninger, eller også undlod de at overdrage PET deres viden. Det vil fremgå nedenfor, at politiet under verdensbankmødet kun anholdt syv udenlandske statsborgere, og at en af disse var fast bosiddende i Danmark. Det kunne tyde på, at udenlandske aktivister kun spillede en begrænset rolle under optøjerne, og at udenlandske myndigheder derfor kun havde lidt information at dele med PET.

Der var kun to udenlandske tjenester, der kom til at spille en rolle for PET's arbejde op til verdensbankurolighederne. Den ene var vesteuropæisk, den anden oversøisk. Samarbejdet med den vesteuropæiske tjeneste aktualiseredes, da PET i midten af 1970 gennem en anden udenlandsk tjeneste blev oplyst om, at en navngiven udenlandsk kvinde, der skulle være trotskist, angiveligt var ansat i Verdensbanken, og at hun skulle stå i kontakt med danske trotskister frem til Verdensbankens og Valutafondens årsmøde.⁶¹⁰ Gennem en vesteuropæisk tjeneste blev kvinden identificeret, og PET bemærkede i den følgende tid, at hun stod i kontakt til det danske aktivistmiljø, som hun forsynede med oplysninger om Verdensbanken. Den udenlandske myndighed benyttede i øvrigt lejligheden til at få identificeret en dansk statsborger, der tidligere havde forsøgt at kontakte hende i hendes hjemland.⁶¹¹

En noget nær tilsvarende situation indtraf, da PET i sommeren 1970 gennem en af sine kilder fik oplyst, at danske aktivister planlagde at invitere en udenlandsk trotskist til København, idet denne skulle holde tale for demonstran-

609 Diverse skrivelse fra marts og april 1970 til og fra udenlandske efterretningstjenester. Alle beroende i PET, emnesag.

610 PET, emnesag: "Vedr.: IV Internationale - United Secretariat", 29. april 1970.

611 PET, emnesag: Notits, 11. juni 1970; "Vedr.: VERDENSBANK-MØDET I KØBENHAVN 21-25/9-1970.", 18. juli 1970; "Vedr. []", 30. juli 1970; "Vedr.: Verdensbankens møde i København.", 26. juni 1970; "Vedrørende: []", 7. august 1970. PET registrerede øjensynligt ikke den pågældende dansker, men den udenlandske kvinde er fortsat registreret, jf. PET's liste over personregistreringer.

terne.⁶¹² Den følgende dag meddelte PET en vesteuropæisk efterretningstjeneste ovenstående.⁶¹³ I den følgende tid udfoldede der sig en del korrespondance mellem PET og den vesteuropæiske tjeneste, der tilsendte PET oplysninger om pågældende person, men også fotografier af ham. Da den omhandlede person ankom til Danmark, var politiet varskoet om hans ankomst. PET valgte at registrere den pågældende.⁶¹⁴

Det er således det generelle billede, at PET op til mødets afholdelse anmodede sine internationale samarbejdspartnere om oplysninger. Der er imidlertid også to eksempler på, at udenlandske tjenester af egen drift henvendte sig til PET med oplysninger. Det første eksempel bestod i, at en vesteuropæisk tjeneste på et tidspunkt overrakte PET en liste med navne på chaufførerne til de biler, der skulle lejes for at køre for de delegerede. Der var ikke supplerende oplysninger på de pågældende, men der udtryktes forhåbning om, at PET ville foretage en undersøgelse af dem.⁶¹⁵

Det andet eksempel på en udenlandsk tjenestes selvstændige virke er mere interessant: I begyndelsen af september 1970 meddelte en ifølge PET ”pålidelig” udenlandsk ”statsemedsmand, som har fået oplysningerne af en personlig ven”, at to brødre, der begge angiveligt var medlemmer af VS, og som drev et trykkeri, skulle have til hensigt at trykke falske billetter til Verdensbankens møde i Bellacenteret. PET opfattede det således, at de to brødre angiveligt ville udfærdige falske legitimationsemblemer, så aktivister kunne komme ind i centret. Desuden hed det i henvendelsen, at den ene af brødrene havde en veninde, der var ansat i Bellacenteret, og at hun havde ”adgang og kendskab til hele sikkerhedsproceduren, billetter, tidsplaner og almene oplysninger, der kunne være til nytte for potentielle demonstranter.”⁶¹⁶

Umiddelbart herefter identificerede PET den omtalte kvinde, der blev afskediget. Det hedder i PET’s notat, at en navngiven person ansat i Bellacenteret var blevet underrettet om, at den pågældende kvinde var uønsket, idet man dog

612 PET, emnesag: ”Vedr. VERDENSBANK-MØDET 1970”, 5. august 1970.

613 PET, emnesag: ”Vedr.: VERDENSBANK-MØDET I KØBENHAVN 21-25/9 1970”, 6. august 1970.

614 PET, emnesag: Korrespondance mellem PET og en vesteuropæisk efterretningstjeneste, 4. september 1970; PET, emnesag: ”[-] ankomst til København”, 18. september 1970. Pågældende er fortsat registreret, jf. PET’s liste over personregistreringer.

615 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbank-mødet”, 27. september 1970.

616 PET, emnesag: ”Vedr.: A. Venstresocialisterne (VS) påtænker at lade trykke falske ”billetter” til Verdensbank-konferencens åbningsmøde. B. Penetrering af den gruppe, der står for det praktiske arrangement af mødet.”, 3. september 1970. Kontinueret 7. september 1970.

havde undladt at fortælle hvorfor. – ”og hun er herefter afskediget med øjeblikkelig virkning.”⁶¹⁷ PET underrettede derpå den udenlandske tjeneste om, hvem kvinden var, og at hendes ansættelse ved PET’s mellemkomst var blevet bragt til ophør.⁶¹⁸

Oplysningen fra den udenlandske tjeneste satte i øvrigt PET på en ekstraopgave, idet man nu skulle be- eller afkræfte forlydendet om, at de to brødre producerede falske legitimationsemblemer. Umiddelbart vidste PET ikke, hvem de to personer var. Tjenesten anmodede derfor den udenlandske myndighed om oplysninger.⁶¹⁹ Disse indløb blot få dage senere. De to personer blev nu identificeret, og samtidig kunne den udenlandske tjeneste meddele, at dens kilde havde ”bragt i erfaring, at de venstreorienterede er ved at lægge planer om at kidnappe fhv. minister McNamara i et kortere tidsrum for at opnå den dermed forbundne publicity.”⁶²⁰ De to brødre blev registreret af PET, om end myndighederne ikke kunne bekræfte de tilkomne oplysninger. Efter at verdensbankmødet var overstået, konstateredes det i en skrivelse, at PET’s undersøgelser ”i alle henseender” pegede i retning af, at de to brødre hverken havde eller havde haft til hensigt at fremstille falske adgangskort til Bellacenteret. Samtidig konstateredes det, at der ikke havde været falske kort i omløb under bankmødet. Hvad angik oplysningen om, at McNamara skulle bortføres, hed det i PET’s papir, at den oplysning måtte ”betegnes som grebet ud af luften, idet intet tyder på, at man i venstreorienterede kredse har haft sådanne planer.”⁶²¹

Uroligheder under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde

Verdensbankens og Valutafondens årsmøde blev som nævnt afholdt i dagene fra den 21. til den 25. september 1970. Allerede et par dage forinden havde nog-

617 PET, emnesag: ”Vedr.: A. Venstresocialisterne (VS) påtænker at lade trykke falske ”billetter” til Verdensbank-konferencens åbningsmøde. B. Penetrering af den gruppe, der står for det praktiske arrangement af mødet.”; 3. september 1970. Kontinueret 7. september 1970; jf. PET, emnesag: ”Vedr. Verdensbanken – ansættelse af medhjælpere”; 7. september 1970.

618 PET, emnesag: ”Vedr. Verdensbank-konferencen”; 7. september 1970.

619 Ibid.

620 PET, emnesag: ”Vedr.: Verdensbank-konferencen”; 10. september 1970. Ovenstående PET’s oversættelse af original-dokumentet.

621 PET, emnesag: Vedr. ”[]”; 29. september 1970. De pågældende kunne registreres på grundlag af en henvendelse fra en udenlandsk tjeneste.

le aktivister imidlertid påbegyndt deres aktioner. Natten til den 19. september kastede et par gerningsmænd møtrikker mod indgangen til Hotel d'Angleterre, hvor nogle af de delegerede skulle indkvarteres.⁶²² Dermed var der varmet op til den næste aktion, der indtraf søndag den 20. september, hvor der blev afholdt et cocktailparty på Hotel d'Angleterre for de delegerede. På et tidspunkt ankom et antal aktivister udrustet med stokke og med hjelme. Aktivisterne, der væsentligst var medlemmer af KUF, forsøgte at storme hotellet, hvilket mislykkedes. Aktionen bevirkede imidlertid, at endnu flere aktivister sluttede sig til urolighederne, hvorpå der blev kastet benzinbomber, sten, maling, jernmøtrikker og flasker mod hotellet. Samlet deltog omtrent 200 aktivister. Heraf anholdt politiet 18 personer. En af de anholdte var den af PET allerede kendte maoist, medlem af KUF Finn Ejnar Madsen, der var i besiddelse af ni benzinbomber. Ifølge PET's afsluttende rapport blev urolighederne hurtigt bragt til afslutning.⁶²³

Urolighederne fik imidlertid et efterspil, for eftersom politiet havde fundet Finn Ejnar Madsen i besiddelse af benzinbomber, og da medlemmer af KUF, ifølge politiets observationer, havde "været de mest aggressive under de grove hærværkshandlinger, rudeknusninger, der er foretaget mod en række virksomheder i kvarteret omkring Rådhuspladsen", antog politiet, at der i KUF's lokaler måtte være effekter, der kunne bidrage til at løse politiets opgaver under de igangværende uroligheder.⁶²⁴ Politiet anmodede derfor Københavns Byret om ransagningskendelse til Svanevej 18, 2. sal, hvilket blev imødekommet. Politiet fandt her 16 stokke af forskellig art, der alle var anvendelige til gadekamp. Det bemærkedes i politirapporten, at stokkene svarede til dem, man tidligere havde fundet hos Finn Ejnar Madsen. Desuden fandtes der nogle petroleumsdunke, idet politiet dog anførte, at lokalerne blev opvarmet af oliefyr. Endelig blev der fundet malerbøtter, dåser, plasticspande m.v.⁶²⁵

Mens politiet befandt sig på Svanevej, blev det klart for de tilstedeværende, at lokalerne på 1. sal tilhørte samme selskab, trykkeriet Futura, som også var på

622 "Rudeknusnings-hærværk på Hotel d'Angleterre – Jernbolte gennem spejlglas", *Berlingske Tidende*, 20. september 1970.

623 PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970." Se også "Flere kendte ballademagere er anholdt. Kræves fængslet efter fund af brandflasker", *Berlingske Tidende*, 21. september 1970.

624 PET, emnesag: Skrivelse af 21. september. Beroende sammen med diverse skrivelse i sagen mod Finn Ejnar Madsen.

625 PET, emnesag: Politirapport, 21. september 1970. Ransagningskendelse til Svanevej 18, 2. sal foreligger.

2. sal. Samtidig blev det klart, at indehaveren af trykkeriet Futura var maoisten Gotfred Appel. Derpå hedder det i politirapporten:

”Da vi som nævnt havde fået oplysninger om, at lokalerne i samme ejendom 1.ste etage, bliver benyttet af samme firma, skønnede vi, at øjemedet ville forspildes ved xx ophold for at afvente rettens kendelse om ransagning.”

– og således ransagede politiet også 1. sal, hvor man blandt andet fandt molotov-cocktails, peber, ståltråd og bolte samt sten (kasteskyts). Dertil kom fundet af en æske indeholdende navne; antagelig et medlemskartotek. Endelig fandt man en mødeprotokol samt noget oplysningsmateriale m.v.⁶²⁶

Efter at ransagningen var tilendebragt, anholdt politiet Appel, der afviste kendskab til de ovenstående forhold. Vel var det rigtigt, at han stod som indehaver af Futura, men han havde intet med de ovenfor nævnte remedier at gøre. Det eneste, han medgav, var, at han lod en række unge mennesker fra KUF gøre brug af lokalerne. Desuden meddelte han, at han havde været i Mellemøsten i dagene fra den 1. til den 22. september 1970, hvilket han dokumenterede ved at fremlægge diverse billetter og stempler i sit pas. Hvad angik en eventuel forbindelse til Finn Ejnar Madsen, der som nævnt var i besiddelse af tilsvarende knipler, som blev fundet i Appels lokaler, afviste sidstnævnte at have noget med ham at gøre. Vel havde de mødtes, men Appel havde afvist Madsen. Politiet konstaterede kortfattet i afhøringsrapporten: ”Sigtede nægter sig bestemt skyldig i noget som helst ulovligt.”⁶²⁷

Udgangspunktet for aktivisterne den 21. september var en anmeldt demonstration på Blågårds Plads på Nørrebro, der også havde opnået foromtale i *Aktuelt*.⁶²⁸ Ifølge politiets oplysninger deltog omkring 2.000 demonstranter, heraf mellem 150 og 200 fremmødte anarkister fra Sverige. Nogle af demonstranterne var udrustet med hjelme og med stokke, og der blev omdelt løbesedler med teksten ”Stop de svin med alle midler – sten, køller, molotov-bomber – alt”.⁶²⁹ Mens demonstranterne endnu befandt sig på Blågårds Plads, holdt Lars Bonnevie fra De Danske Vietnamkomitéer en tale, hvor han pegede på sammenhængen mel-

626 PET, emnesag: Politirapport, 21. september 1970. De to ”xx”er markerer en overstregning i originalen. Historien om KUF’s stilling under og betydning for Verdensbankurolighederne er skitseret i Peter Øvig Knudsen, *Blekingegadebanden. Den danske celle* (Gyldendal, 2007), s. 149-178.

627 PET, emnesag: Politiets afhøringsrapport af Gotfred Appel, 22. september 1970.

628 ”Demonstrationer mod ”monopol-kapitalisme””, *Aktuelt*, 5. september 1970.

629 PET, emnesag: ”SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970.”

lem den internationale monopolkapitalisme og magthavernes politik: ”Den dag befolkningen forstår denne sammenhæng, vil regningen blive præsenteret, og denne regning skal blive betalt – vær sikker på det!”, hvorpå han anførte, at demonstrationen ikke måtte ende i konfrontation med politiet. Desuden udnævnte Bonnevie ”de folk, der over hele verden kæmper mod imperialismen i Vietnam, i Latinamerika, i Afrika og Mellemøsten” som ”vore venner”, mens ”den internationale finansklige”, der ”er systemets små køtere”, udpegedes som ”vore fjender.”⁶³⁰ Derpå fulgte en tale af en udlænding ved navn ”Jorge”, der repræsenterede Solidaritetskomitéen for Latinamerika og Spanien. Sammenlignet med Jorges tale var Bonneviens aldeles afdæmpet. Således sluttede førstnævnte angiveligt med at erklære følgende:

”disse forbandede svin, der står og nyder godt af al verdens sult og fattigdom, de skal dø, og leve hele revolutionen.”⁶³¹

Dagens hovedbegivenhed var imidlertid demonstrationen foran Bellacentret, hvor der ifølge politiet var mellem 4.000 og 6.000 demonstranter. Blandt talerne var den svenske forfatter Sara Lidman, formand for Danske Studerendes Fællesråd Nils Bredsdorff og den i London bosiddende pakistanske trotskist Tariq Ali. Det var ifølge politiets oplysninger aktivisternes plan at afslutte mødet, når de delegerede forlod Bellacentret, for derpå at skabe kaos dels ved at smide partisansøm foran de bortkørende biler, dels ved at blokere flere gadekryds på vejene ind mod byens centrum. Denne plan forpurrede, fordi politiet havde sørget for, at kongressens møde afsluttedes en time tidligere end oprindeligt planlagt. De delegerede forlod uden vanskeligheder stedet. En del af demonstranterne begav sig derefter i samlet trop ind mod byen og spærrede undervejs for trafikken, mens flere demonstranter sluttede sig til, så der skønnedes at være 2.000, da de nåede frem til Rådhuspladsen. Adskillige bar hjelm og var bevæbnet med knip-ler og forskelligt kasteskyts, møtrikker til affyring med slangebøsser, og nogle havde molotovcocktails. Demonstranterne delte sig da i grupper, den største gik mod restaurant Nimb i Tivoli, hvor der kl. 20 skulle være middag for kongressens delegerede. De øvrige grupper spredtes i gaderne i den indre by, hvor de under gentagne slagsmål med politiet knuste ruder i banker og amerikansk ejede virksomheder. Politiet dannede ring om restaurant Nimb og Tivoli, og det lykke-

630 PET, emnesag: ”Underbilag I, Referat af taler. Tale af Lars Bonnevie, Blågårds Plads”, 21. september 1970.

631 PET, emnesag: ”Underbilag I, Referat af taler. Tale af ”Jorge”, Blågårds Plads”, 21. september 1970.

des at sikre afholdelse af middagen, dog ikke uden flere episoder uden for Nimb. Først hen mod midnat ebbede urolighederne i byens centrum ud.

Tirsdag den 22. september var halvdelen af de delegerede inviteret til en festforestilling i Det Kongelige Teater, hvor Kong Frederik IX ville være til stede. Den anden halvdel var inviteret til den 23. Tirsdag aften var ca. 1.000 aktivister mødt op til et lovligt anmeldt møde på Frue Plads. Efter en kort tale gik de i mindre grupper til Kongens Nytorv, hvor der var arrangeret gadeteater på Krinsen (jf. ovenfor). Efter forestillingen og en kort tale af teaterdirektør Arne Skovhus opstod der tumult. Ifølge PET's sammenfattende redegørelse blev der således iværksat en stigende aggression mod de betjente, der beskyttede gæsternes ankomst til Det Kongelige Teater. Uroen eskalerede til stenkast, molotovcocktails m.m. mod politiet og partisansøm mod de biler, der bragte gæsterne til teatret. Flere aktivister og almindelige ballademagere sluttede sig til, hvorefter politiet besluttede at rydde Kongens Nytorv og jage demonstranterne ind i St. Kongensgade og Strøget. Under dette slagsmål lykkedes det demonstranterne at bemægtige sig to af politiets motorcykler, som de satte ild til. Uroen bredte sig til hele området mellem Kongens Nytorv og Rådhuspladsen, og selv om politiet var i stand til at beskytte gæsterne, da de efter forestillingen forlod teatret, måtte man erkende, at ordensmagten i flere timer ikke havde styr på situationen. I en sammenfattende redegørelse for begivenhederne karakteriserede Jørn Bro forløbet som "helt revolutionære tilstande."⁶³²

I et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 23. september 1970 berettede Arne Nielsen om de hidtidige begivenheder og udtrykte bekymring for, at urolighederne skulle gentage sig samme dags aften. Man drøftede forskellige foranstaltninger, f.eks. brug af tåregas, som politiet dog nødtigt ville tage i brug. Vandkanoner blev anset for farlige og krævede ekstra beskyttelse af dem, der skulle bruge dem. Et forslag om at rydde Kongens Nytorv et stykke tid før gæsternes ankomst til teatret blev fremsat af departementschefen i Statsministeriet og støttet af departementschefen i Forsvarsministeriet. Arne Nielsen anså det også for den mest sandsynlige løsning. Han berettede desuden, at demonstranterne benyttede sig af radiokommunikation, og han pegede på, at politiet havde vanskeligheder med at få en ransagningskendelse rettet mod "Huset" i Magstræde.⁶³³

⁶³² PET, mnemesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970."

⁶³³ UM, ESU:Referat af møde, 23. sept. 1970. Dagen forinden havde en af PET's kilder den 22. septem-

Imidlertid valgte politiet at aflytte en radiosender, der var beroende i "Huset". Det fremgik for det første, at folkene i "Huset" benyttede to ulovlige radiofrekvenser. For det andet dokumenteredes det, at nogle personer, der befandt sig på gaden, via walkie-talkie meddelte en person ved radioen, når politiet gjorde dette og hint. Derpå meddelte personen ved radioen dette til endnu andre demonstranter, der således forloids var varslet om nogle af politiets foranstaltninger. Det hedder f.eks. i udskriften af aflytningen:

"Kl. 21,24: En gruppe fra Fredensgården går på Strøget. Samtlige grupper advares mod pol.mc. Kun een af ALFAs grupper har været anholdt. Han havde en sten i lommen. ALFA spørger, om der sker noget ved "Huset". EKKO svarer nej. ALFA og DELTA går nu på gågaden mod Kgs. Nytorv. Advares mod "strømmerne" ved Magasin."⁶³⁴

Samme aften, den 23. september, blev en af de involverede aktivister af en medarbejder fra Ekstra Bladet gjort opmærksom på, at politiet aflyttede stationen. Samtidig lod pågældende forstå, at politiet ville storme "Huset". Kort tid efter indstilledes aktiviteterne. De følgende dage var der blot kortvarig trafik på radiostationen, antagelig fordi aktivisterne var bange for, at politiet pejlede trafikken. Politiet fandt hurtigt ud af, hvem de fleste af aktivisterne var.⁶³⁵

De følgende dage var der kun få aktioner. Således bemærkede PET, at torsdag den 24. "forløb uden episoder". Den planlagte store demonstration på Rådhuspladsen den 25. september blev iværksat med ca. 1.000 deltagere, mange bevæbnet med knebler og kasteskyts. Men det kom ikke til store sammenstød, og igen blev der kun foretaget få anholdelser.⁶³⁶

ber under et besøg i Huset set, at der på 1. etage sad en mand med hovedtelefoner og en mikrofon i hånden. Kilden hørte politiets radiosignaler, men også de signaler, som manden med hovedtelefonerne sendte. Situationen tydede på, at nogle aktivister aflyttede politiets radio for at kunne støtte demonstranterne. PET, emnesag: "Vedr.: 'Huset', Rådmandsstræde", 23. september 1970. Vedr. "Huset" se endvidere Kommissionens beretning, bind 4.

634 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Radiomeldinger fra radiostationen i 'Huset', Rådhusstræde nr. 13", 24. september 1970. "ALFA", "DELTA" og "EKKO" var dæknavne. Desuden anvendtes dæknavnene "BETA", "GAMMA" og "PORTVIN".

635 PET, emnesag: "Underbilag II, 'Huset' Rådhusstræde 13 samt radiokommunikation. Verdensbankmødet. Vedr.: 'Huset', Rådhusstræde/Magstræde", 2. oktober 1970.

636 PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970."

Anholdte

Da urolighederne havde lagt sig, gjorde PET regnskabet op, da tjenesten afslutningsvis udfærdigede en resumérapport.⁶³⁷ Heraf fremgik det, at politiet havde anholdt 101 personer. Af disse var 84 anholdt i forbindelse med aktioner og optøjer, én som følge af efterforskning, tre efter resultatet af ransagningen i KUF's lokaler, syv for ulovlig plakatoophængning mod Verdensbanken, fire for ulovlig plakatoophængning, og endelig var to personer blevet anholdt for "mistænkelig adfærd" ved Bella Centeret.⁶³⁸

Hvad angår spørgsmålet om de anholdtes nationalitet fremgik det, at af de 101 anholdte havde syv personer udenlandsk statsborgerskab. Fire personer kom fra Sverige, én kom fra USA, mens de to sidste havde statsborgerskab i hhv. Storbritannien og i Østrig. Sidstnævnte havde dog haft bopæl i Danmark i fire år.⁶³⁹

Om de anholdtes alders- og erhvervsfordeling fremgår følgende:

Anholdte under verdensbankurolighederne: alders- og erhvervsfordeling

under 14 år	2	personer
mellem 15 og 20 år	47	personer
mellem 21 og 30 år	49	personer
mellem 31 og 40 år	1	person
mellem 41 og 50 år	1	person
over 50 år	1	person
skoleelever/gymnasiaster	18	personer
lærlinge	6	personer
studerende	21	personer
ufaglærte	13	personer
faglærte	20	personer
andre erhverv	6	personer
stilling ikke anført	17	personer ⁶⁴⁰

Kilde: PET's arkiv, 1970

Urolighederne var således båret frem af helt unge og yngre personer, idet erhvervsfordelingen dog var mere sammensat.

Antallet af personregistreringer i forbindelse med verdensbankurolighederne

⁶³⁷ Ibid.

⁶³⁸ PET, emnesag: "SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970", s. 16.

⁶³⁹ Ibid.

⁶⁴⁰ Ibid.

er ikke oplyst, men i 1980'erne besluttede daværende politimester Henning Fode, at personer, der "som medlemmer af IV. Internationales danske afdelings inderkreds har medvirket i planlægningen af de voldsomme aktioner mod verdensbankmødet i København kan bevares indtil personernes død." Det fremgår ikke, hvorfor Fode interesserede sig for verdensbankurolighederne på det tidspunkt, men sammenhængen har antagelig været, at visse af de registreringer, der blev foretaget i forbindelse med urolighederne, ellers skulle slettes i 1980'erne.⁶⁴¹

Vurdering af PET's indsats og urolighedernes betydning for PET's videre virke

PET opfattede sin indsats op til og under årsmødet positivt. Ganske vist havde situationen kortvarigt været ude af kontrol (for Københavns Politi), men aktiviteterne havde ikke nået deres primære mål. Mødet var blevet gennemført, og kun enkelte delegerede var blevet ramt af aktivisternes kasteskyts og i øvrigt uden alvorlige skader. Det styrkede desuden overbevisningen om politiets effektive bekæmpelse af optøjerne, at en kilde, der havde været til stede ved Fjerde Internationales møde den 30. september – det vil sige en lille uges tid efter urolighederne – kunne referere, at man dér havde erkendt, at politiet havde haft kendskab til aktionsplanerne. Skylden for denne lækage lagde trotskisterne på Vietnamkomitéerne.⁶⁴²

At de sidste par dage under årsmødet havde været uden seriøse sammenstød mellem politiet og demonstranterne, tilskrev politiet, at demonstranterne havde erkendt, at de, stik imod deres intentioner, havde fået pressen imod sig, men antagelig også i nogen grad befolkningen.⁶⁴³ Endelig bidrog – efter PET's opfattelse – også de mange anholdelser og de alvorlige sigtelser, der blev rettet mod nogle af de anholdte, til at formindske kamplysten hos demonstranterne. I PET's sammenfattende rapport hed det endvidere:

641 Det fremgår ikke af dokumentet, hvornår denne beslutning blev truffet, men det var antagelig i 1986. Fotokopi i PET, ujournaliseret sag.

642 PET, emnesag: "Vedr.: Den danske sektion af IV. Internationale", 1. oktober 1970.

643 Se f.eks. "Nej til vold" (leder), *Politiken*, 23. september 1970; "Ungdomspolitikere: Tåbeligt at bruge vold", *B.T.*, 24. september 1970; "Politiet får politisk opbakning", *Politiken*, 24. september 1970; "Misbrug af friheden" (leder), *Berlingske Tidende*, 24. september 1970; "Vold uden noget fornuftigt formål. Demonstranterne skader deres egen sag", *Berlingske Tidende*, 25. september 1970.

”Det har givet en del stof til eftertanke hos den politisk modne del af venstrefløjen, der nok udadtil vil forsøge at bibringe offentligheden den opfattelse, at volden må tilskrives gadens pøbelementer, men som indadtil nu underkaster sig en selvran-sagende analyse ud fra en indre tvivl om berettigelsen og hensigtsmæssigheden af de af dem selv iværksatte voldelige begivenheder.”⁶⁴⁴

Det var imidlertid ikke alene hos PET, at man var positivt stemt over for tjenestens virke op til og under årsmødets afholdelse. Som stedfortrædende justitsminister har daværende forsvarsminister Erik Ninn-Hansen over for Kommissionen udtalt, at han ”var tilfreds med PET’s indsats under Verdensbank-sagen. Tjenesten handlede rigtigt og håndfast.”⁶⁴⁵ Jørn Bro har tilsvarende over for Kommissionen forklaret: ”Justitsministeriet og politidirektøren udtalte deres anerkendelse af PET’s indsats, og Skat-Rørdam kom på et tidspunkt tilbage fra et møde i Justitsministeriet, der havde tilkendegivet, at PET’s greb om disse organisationer ikke måtte blive svagere end under Verdensbank-sagen.”⁶⁴⁶ På et møde med stationsledere og efterretningspersonale i de vest- og midtjyske politikredse i oktober 1970 fremhævede en PET-medarbejder, at efterretningstjenesten ”havde da også efter Verdensbankkongressens afvikling modtaget megen anerkendelse for den ydede indsats.”⁶⁴⁷

En konsekvens af, at der i dele af aktivistmiljøet var en erkendelse af, at PET måtte have haft kilder blandt aktivisterne, var, at PET’s kildenet i slutningen af 1970 næsten var slidt op. En af PET’s meget flittige kilder holdt således også kort efter urolighederne op med at virke for tjenesten. Han vendte dog tilbage på et senere tidspunkt.⁶⁴⁸ Det er i lyset heraf, at man må se PET’s forsøg på at hverve Kasper Neergaard som kilde i sommeren 1971.⁶⁴⁹ En anden konsekvens af verdensbankurolighederne var en øget tilgang til DKP. Jørn Bro har i en vidneafhøring udtalt:

”I skuffelse over forløbet af Verdensbankurolighederne kom et kraftigt opbrud på den yderste venstrefløj med det resultat, at folk strømmede tilbage til DKP til le-

644 PET, emnesag: ”SAMLET OVERSIGT over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med VERDENSBANKMØDET 21-25/9 1970.”

645 Kommissionens arkiv, RB: 6. december 2000.

646 Kommissionens arkiv, RB: 5. november 2002.

647 PET, administrativ sag: ”Møde med stationsledere og efterretningspersonale i de vest- og midtjyske politikredse den 28. oktober 1970 i Skive”, 10. november 1970.

648 PET, kildemappe.

649 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 9.

delsens store bekymring, fordi der var så mange uskoledede. Der var mere penge, stormagt og stamina over DKP end den øvrige venstrefløj.”⁶⁵⁰

Verdensbankurolighederne markerer således en slags ”højdepunkt” i den uro, der havde præget det danske samfund siden midten af 1960’erne. I løbet af årtiet havde dele af den nye antiimperialistiske venstrefløj betjent sig af vold og udenomsparlamentariske metoder som en del af den politiske kamp. Dette havde haft som konsekvens, at PET i stigende grad havde rettet fokus mod disse grupper, selv om de ikke repræsenterede nogen udenlandsk magt og heller ikke nogen væsentlig trussel mod den lovlige samfundsorden. Med urolighederne i sidste halvdel af september måned 1970 var Danmark imidlertid genstand for de mest omfattende gadekampe siden befrielsen i 1945.⁶⁵¹ Men verdensbankurolighederne markerer også et vendepunkt. Selv om Kommissionens fremstilling af PET’s overvågning af arbejdsmarkedskonflikter viser, at trotskister, maoister, anarkister og andre fra midten af 1970’erne og frem på ny søgte at sætte aktioner i gang, så var den antiimperialistiske venstrefløj blevet stækket. Nedturen for DKP, der var påbegyndt efter Ungarn 1956, var bragt til afslutning. Fra begyndelsen af 1970’erne opnåede DKP en fornyet tilgang.

Afslutning

I PET gik man efter verdensbankmødets afholdelse i gang med at skrive den sammenfattende fremstilling af begivenhederne. Rapporter og andre akter fra forberedelserne og begivenheder blev arkiveret. Sagsakterne blev forsynet med bilagsnumre. Et resultat blev en 19-siders redegørelse skrevet af Jørn Bro. Den fremhæver farligheden af de våben, som de militante aktionerende var i besiddelse af og havde brugt. Sådanne informationer understregede naturligvis berettigelsen af politiets modforholdsregler, f.eks. brugen af motorcykler mod demonstranterne og brugen af stave. Enkelte steder er den sammenfattende redegørelses pointer blevet fremhævet ud over, hvad det foreliggende materiale synes at kunne danne grundlag for. Et af de, efter begivenhederne, stærkt omdiskuterede emner

⁶⁵⁰ Kommissionens arkiv, RB: 5, november 2002.

⁶⁵¹ PET, emnesag: ”NATO Special Committee. Politisk vold og terrorisme i NATO-lande. Note fra Komitéens formand”, 25. maj 1971 samt bilag til C-M(71)38: ”Politisk vold og terrorisme i NATO-lande. Rapport fra NATO’s Specialkomité”, 25. maj 1971, s. 6.

var et hidtil ukendt kasteskyts, kartofler, hvori der var indstukket barberblade, i redegørelsen karakteriseret som "et yderst farligt våben". Det mentes at være fremstillet af en særlig kreds, "formentlig bestående af herboende eksilgrækere." Som grundlag herfor har koncipisten sandsynligvis benyttet en "situationsoversigt", dateret den 16. september 1970. Det hedder, at der er "forlydender om, at eksilgrækerne vil bevæbne sig med kartofler med isatte barberblade."⁶⁵² Kilden til disse "forlydender" er ikke oplyst, og rapporter fra begivenhederne ses ikke have omtalt brug af det særlige kasteskyts. Om demonstranterne havde anvendt kartofler med barberblade forbliver således udokumenteret, men i den venstre-orienterede litteratur afvises påstanden.⁶⁵³ En aktør fra miljøet har dog over for Kommissionen bekræftet, at det var "rigtigt nok", at der blev kastet "kartofler med barberblade", om end den pågældende mener, at dette særegne kasteskyts oprindeligt var "PET's opfindelse."⁶⁵⁴

Den sammenfattende rapport var grundlag for en kort redegørelse, som Jørn Bro gav i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 3. november. Der var imidlertid andre interesserede. Allerede den 25. september havde PET fået en opringing fra en udenlandsk efterretningstjeneste, der anmodede om at få tilsendt et resumé. Et sådant resumé forelå i midten af oktober, idet det havde været hensigten, at Arne Nielsen skulle fremlægge det i NATO's Special Committee. Niensens pludselige død forhindrede imidlertid dette. Det udenlandske initiativ var dog også motiveret af, at der blandt de anholdte var en statsborger fra netop dette land.⁶⁵⁵ Den engelsksprogede sammenfatning på fem sider er en tro forkortelse af den 19 siders redegørelse. Også kartoflerne med barberbladene er med og omtales som "a most dangerous missile." Spørgsmålet om begivenhederne kan betragtes som en sejr for aktivisterne besvares samme sted med "a definite 'no'."⁶⁵⁶

Redegørelsens og den forkortede udgaves understregning af den sejrige ud-

652 PET, emnesag: Lyserødt papir-læg. Ikke nærmere journaliseret. I Erik Jensen, *De hemmelige Tjenester* findes en parallel redegørelse for Verdensbankdemonstrationerne. Bortset fra visse vurderinger er der i hovedtrækkene overensstemmelse mellem de to skildringer af begivenhedsforløbet.

653 Niels Munk Plum afviste i bogen *Ekstra-Parlamentarisme. Hvorfor? Hvordan? Hvorhen?* (Christians Ejlers' Forlag, 1971), s. 187, historien som en løgnagtig påstand. I bogen *Uro. 25 års gadekamp*, af Tom Heinemann, afvises historien som en "medieskabt pseudo-virkelighed", s. 29.

654 Kommissionens arkiv: Notits vedr. samtale med [...].

655 PET, emnesag: Notits af 13. november 1970, vedhæftet bilaget "Summary of the action planning and the consequent riots in connection with the meeting of the World Bank in Copenhagen in late September 1970."

656 Ibid.

gang af konfrontationerne må nok i nogen grad være forårsaget af et behov – måske især hos de politifolk, der havde været sat ind i de københavnske gader. I dele af pressen blev politiet efterfølgende udsat for kritik og for at være unødvendigt voldeligt. Der indgik også adskillige klager fra personer, der hævdede, at de også efter anholdelsen havde været udsat for grov vold og chikane. Spørgsmålet om, hvordan den offentlige mening vurderede begivenhederne, er – som altid – vanskeligt at besvare. Men det siger måske noget, at statsminister Hilmar Baunsgaard – efter opfordring – udtalte, at politiets indsats havde været nødvendig og til gavn for demokratiet, og at justitsministeren nogle dage efter udtalte, at demonstranternes adfærd gjorde politiets indgreb nødvendige.⁶⁵⁷

Da den efterfølgende socialdemokratiske regerings sikkerhedsudvalg i april 1972 drøftede verdensbankmødet, havde det ifølge udenrigsminister K.B. Andersen imidlertid været situationen, at sikkerhedsarrangementerne havde været så omfattende, at dele af opinionen havde fået sympati for aktivisterne. Hertil udtalte justitsminister K. Axel Nielsen, at politiets indsats havde været ”ganske rigtig i betragtning af demonstranternes planlagte adfærd.” Desuden bemærkede justitsministeren, at da

”der siden var konstateret tilbageholdenhed i de kredse, der stod bag Verdensbank-demonstrationerne var det måske berettiget at slutte, at politiets og domstolenes reaktioner havde haft en gavnlig indflydelse.”⁶⁵⁸

Sammenfattende ses det, at PET havde to opgaver op til og under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde i Danmark fra den 21. til den 25. september 1970: For det første at bidrage til at bringe en række praktiske sikkerhedsmæssige foranstaltninger på plads. I den forbindelse havde tjenesten tæt kontakt til Nationalbanken og Bellacentret. Den anden opgave bestod i at forsyne Københavns Politi med så mange troværdige oplysninger som muligt om aktivisternes forventede aktioner i forbindelse med årsmødet. Foruden offentlig tilgængelig information havde PET knap to håndfulde kilder i de overvågede miljøer. Dertil kom, at to udenlandske tjenester selv henvendte sig til PET med oplysninger, de fandt havde relevans for den danske tjenestes arbejde. Den ene af disse tjenester forsynede PET med oplysninger, der ifølge PET's efterforskning var grundløse. I tilslutning til mødets afholdelse foretog politiet to ransagninger, hvoraf den ene gav anledning til anholdelse. Desuden aflyttede politiet en radio, der benyttedes

657 Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekampe*, s. 31 f.

658 STM, RSU: Referat. Møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg, den 7. april 1952.

af aktivisterne i ”Huset” i Magstræde. Endelig fik PET viden om en af de overvågede miljøers planer, idet tjenesten på et tidligere tidspunkt havde foretaget en telefonaflytning.

Ifølge PET's overvågning var trotskisterne mest virksomme i den indledende planlægning af aktiviteter, men snart udvidedes miljøet til at omfatte næsten hele den antiimperialistiske venstrefløj i Danmark. Selv om DKP nok støttede kritikken af Verdensbanken, valgte partiet at stå uden for aktiviteterne og alene skrive herom i Land og Folk, idet partiet også undlod at tage del i planlægning af uro.

Følges PET's akter var det aktivistersnes agt at iværksætte to typer af aktiviteter: Forud for årsmødet sigtede de mod at oplyse kritisk om Verdensbanken. Det var PET's vurdering, at denne oplysningskampagne havde til hensigt at skabe forståelse for de mere militante aktioner, der ville opstå under årsmødets afholdelse. For det andet planlagde aktivisterne en række demonstrationer, happenings og aktioner, der skulle indtræffe, mens årsmødet fandt sted. Det fremgår, at der fra Verdensbankgruppens side blev gjort overvejelser over, hvordan man kunne genere de delegerede mest muligt og på en måde, der skabte de største vanskeligheder for politiet.

Karakteren af de oplysninger, som PET modtog i dagene op til mødets afholdelse, gør det naturligt at vurdere kildernes troværdighed. PET's kilder synes generelt at have haft en høj grad af troværdighed. Dette gælder især den ene kilde, der stod bag de fleste af de oplysninger, som PET blev overdraget. Aktivisterne citeredes ganske vist for en drabelig sprogbrug, men sammenholdes det passerede under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde med de oplysninger, som PET var kommet i besiddelse af op til mødets afholdelse, er der en stor grad af overensstemmelse. Det var netop derfor, at PET var i stand til at advare andre myndigheder om diverse planlagte aktioner, således at arrangørerne kunne ændre planer. Det skal endvidere nævnes, at denne ene kilde også var meget virksom i andre sammenhænge, hvor det også er Kommissionens vurdering, at pågældende havde en høj grad af troværdighed.

Justitsministeriet og PET udtrykte begge tilfredshed med PET's virke op til og under årsmødet. Mere usikkert er det, i hvilket omfang dagspressen og opinionen støttede politiet under og efter urolighederne. Dele af kildematerialet peger i retning af, at nogle var af den opfattelse, at politiet gik for langt i dets sikkerhedsforanstaltninger. Omvendt fremhævedes det i PET's samtidige analyser, at aktivisterne gjorde skade på deres eget omdømme, mens urolighederne fandt sted, idet dele af offentligheden tog skarpt afstand fra uroen. Uanset hvordan politiets indsats efterfølgende bedømtes, fik verdensbankurolighederne to væ-

sentlige konsekvenser for PET's fortsatte virke. For det første var PET's kildenet slidt op. Og for det andet markerede urolighederne et vendepunkt for den anti-imperialistiske venstrefløj i Danmark. Som en følge heraf opprioriteredes på ny overvågningen af DKP.

5. STUDENTERPOLITISKE BEVÆGELSER, UNIVERSITETSMILJØER OG DANMARKS JOURNALISTHØJSKOLE 1960-1989

I PET's arkiv beror en række emnesager omhandlende studenterpolitiske bevægelser og en række højere læreanstalter fra omtrent 1960 frem til den kolde krigs afslutning. Konkret handler de om Dansk Ungdoms Fællesråd, Danske Stude-
rendes Fællesråd, de forskellige universiteter samt Danmarks Journalisthøjskole i Århus. I det følgende vil det blive undersøgt, hvad baggrunden var for, at PET oprettede emnesager på disse organisationer og institutioner, og det vil blive ud-
redt, hvilken placering de indtog i PET's overordnede trusselsbillede. Desuden beskrives karakteren af den gennemførte overvågning.

Dansk Ungdoms Fællesråd

Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF), stiftet i 1940, var paraplyorganisation for danske ungdomsforeninger med de politiske ungdomsorganisationer i centrum.⁶⁵⁹ PET's interesse for DUF var i de første mange efterkrigsår behersket. Dette havde antagelig sin forklaring i, at DUF i en lang periode tog kraftigt afstand fra DKP, DKU og fra Sovjetunionen. Da DKU efter Ungarn 1956 afviste at stille sig kritisk til den sovjetiske invasion, valgte DUF – efter at have ændret i organisationens vedtægter – at ekskludere DKU i et år.⁶⁶⁰

659 DUF hed oprindeligt Dansk Ungdomssamvirke. Baggrunden for og grundlæggelsen af ungdomssamvirket er skildret i Henrik S. Nissen og Henning Poulsen, *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd 1940-1945* (Gyldendal, 1963), s. 36-49.

660 "Vedtægterne foreslaas ændret saa ungkommunister kan ekskluderes", *Information*, 25. april 1957; "Kommunister ekskluderet", *Politiken* 20. maj 1957; "Dansk Ungdoms Fællesråd udelukker DKU i et år", *Land og Folk*, 20. maj 1957. Alle beroende i PET, emnesag.

I de følgende år forsøgte sovjetiske ungdomsorganisationer at etablere kontakt til DUF. I 1960 inviterede således en kommunistisk frontorganisation, der kaldte sig World Youth Forum, DUF til en ungdomsfestival i Moskva. DUF var afvisende og meddelte, at man ikke var interesseret i festivallignende arrangementer, men foretrak gensidige udvekslingsrejser.⁶⁶¹ DUF havde også frarådet deltagelse i den kommunistisk dominerede WFDY's Verdensungdomsfestival (World Federation of Democratic Youth, Demokratisk Ungdomsverdensforbund).⁶⁶² I 1963 var en delegation fra DUF på besøg i Moskva, hvorefter et sovjetisk genbesøg fandt sted i december samme år. Gæsterne blev overvåget tilstrækkeligt tæt til at give stof til en fyldig rapport.⁶⁶³ Fra behandlingen af visumansøgningerne fik PET ved denne og senere lejligheder oplysninger om gæsterne og om tidspunkter for ind- og udrejser. Tilsvarende forholdt det sig med PET's viden om de følgende års kontakter mellem DUF og østlige organisationer. Overvågning af østeuropæiske ambassader var endvidere centrale kilder til PET's notitser om DUF's eller enkeltmedlemmers Østkontakter.

I slutningen af 1960'erne blev DUF i stigende grad genstand for DKU's interesse og dermed også for PET's. Anledningen var antagelig, at de klassiske frontorganisationer som Fredens Tilhængere, Demokratisk Ungdoms Verdensforbund, Kvindernes Demokratiske Verdensforbund og Den Internationale Studenterunion efterhånden alle var offentligt kendte som kommunistisk styrede organisationer. Derfor søgte DKP og DKU at vinde indpas i organisationer, der ikke var kommunistiske, idet DKP og DKU efterfølgende forsøgte at påvirke de ikke-kommunistiske organisationer i kommunistisk retning. I 1968 blev PET opmærksom på, at formanden for DKU, Gunnar Kanstrup, i foråret 1968 var blevet indvalgt i DUF's bestyrelse, og at han fra denne position forsøgte at gøre kommunistiske synspunkter gældende. Et eksempel herpå var, at Kanstrup gik imod, at DUF kort tid efter den sovjetiske invasion af Tjekkosllovakiet i 1968 valgte ikke at gennemføre et besøg i Sovjetunionen, der allerede var arrangeret.⁶⁶⁴

661 PET, emnesag: Notits, 27. juli 1960.

662 PET, emnesag: "Vedr. Dansk Ungdoms Fællesråds stillingtagen til spørgsmålet om kontakt med ungdommen i de socialistiske lande", udateret.

663 PET, emnesag: "Vedr.: DUF - Dansk Ungdoms Fællesråd - delegationsrejse til USSR efteråret 1963", 22. januar 1964; "Besøg af sovjetisk ungdomsdelegation 4/12-14/12 - 1963", udateret; "Vedrørende udvekslingsdelegationsrejser mellem Dansk Ungdoms Fællesråd og Committee of Youth Organizations of USSR i oktober og december 1963"; PET, emnesag: "Vedr.: DUF - Dansk Ungdoms Fællesråd - delegationsrejse til USSR efteråret 1963", 8. januar 1964.

664 PET, emnesag: "Vedr.: Danmarks Kommunistiske Ungdoms (DKU) stillingtagen til begivenhederne i Tjekkosllovakiet", 23. august 1968; "Vedr. DUF - Dansk Ungdoms Forbund", 29. august 1968.

Det følgende år, i 1969, inviterede man fra sovjetisk side endnu en gang DUF på et udvekslingsbesøg. Denne gang tog DUF imod invitationen, og besøget blev gennemført. Efterfølgende valgte PET at kontakte en af de delegerede, der indvilgede i at fortælle PET om rejsens forløb. Det fremgik, at opholdet havde været en stor skuffelse. Således havde stemningen i Moskva været ”særdeles trykkende, formel og korrekt – helt ud til fingerspidserne, og lederne fraveg ikke det forudlagte program en tøddel”.⁶⁶⁵

To år senere gentog situationen sig, men med et andet udfald: Efter at have modtaget en invitation fra det sovjetiske kommunistiske ungdomsforbund, Komsomol, rejste en delegation fra DUF i august-september 1971 til Sovjetunionen. Delegationen bestod af Uffe Torm, formand for DUF's internationale udvalg, Lars Christensen, sekretær for DUF's internationale udvalg samt Lillian Lang, der var medlem af DUF's internationale udvalg.⁶⁶⁶ Ved hjemkomsten blev to af deltagerne kontaktet enkeltvis af PET. De blev spurgt, om de havde oplevet noget ekstraordinært, noget der kunne bringe dem i pinlige situationer, trusler om arrestation og lignende.⁶⁶⁷ De pågældende blev imidlertid forarget over PET's henvendelse, og navnlig blev én af personerne oprørt over, at en PET-medarbejder som afslutning på samtalen havde stillet forslag om fortsat kontakt mellem den pågældende og PET.⁶⁶⁸ Den 4. oktober 1971 protesterede DUF til fungerende justitsminister Knud Thestrup, idet DUF ønskede garantier for, at PET ikke fremover måtte ”blande sig i” DUF's udvekslingsprogrammer, og dagen efter, den 5. oktober 1971, var historien at læse i dagspressen.⁶⁶⁹ Samtidig

”Advarer mod at handle i panik”, *Land og Folk*, 23. august 1968; ”DUF-besøg i Sovjet aflyst”, *Information*, 22. august 1968.

665 PET, emnesag: ”Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråds delegationsrejse til Sovjetunionen fra fredag den 19. september 1969 til fredag den 3. oktober 1969”, 8. oktober 1969. ”Dansk Ungdom til Sovjet”, *Berlingske Aftenavis*, 23. september 1969; ”DUF-besøg i Sovjetunionen”, *Land og Folk*, 23. september 1969; ”Dansk delegation rejser til Sovjet”, *B.T.*, 23. september 1969.

666 PET, emnesag: ”Vedr. de i herv. afdeling kendte personer i den daglige ledelse af Dansk Ungdoms Fællesråd – DUF”, 5. oktober 1971.

667 PET, emnesag: ”Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråds delegationsrejse til Sovjet i tiden 27. august til den 3. september 1971”, 23. september 1971; ”Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråds delegationsrejse til Sovjet i tiden 27. august til den 3. september 1971”, 27. september 1971.

668 PET, emnesag: ”Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråds delegationsrejse til Sovjet i tiden 27. august til den 3. september 1971”, 23. september 1971; ”Justitsministeriets referat af samtale med repræsentanter fra DUF”, 7. februar 1972.

669 Citeret efter ”Skarp DUF-protest mod statsindblanding”, *Dagbladet*, 5. oktober 1971. Se også ”Kluntede danske ”agenter” forstyrrer vort arbejde”, *Holbæk Amts Venstreblad*, 5. oktober 1971.

karakteriserede formand for DUF, Ole Løvig Simonsen, i Ekstra Bladet PET's optræden som "emsig og kluntet", mens foreningens næstformand, Jens Clausager, i B.T. kaldte det for "irriterende", at PET havde henvendt sig. Der var, forklarede Clausager, ingen grund til at frygte eventuelle tilnærmelser fra sovjetiske efterretningsmyndigheder. Han havde i al fald aldrig haft mistanke om og var i øvrigt "helt sikker" på, at noget sådant aldrig var indtruffet.⁶⁷⁰

I de følgende dage var PET genstand for megen presseomtale, og i løbet af et par uger var det i fællesskab lykkedes pressen og DUF at kaste et negativt skær over PET. I Land og Folk hed det til eksempel, at PET havde forsøgt, at "skaffe sig spioner" i DUF, der befrygtede, at PET fremover ville kontakte de yngste af organisationens medlemmer, det vil sige personer på 16-17 år.⁶⁷¹ Ekstra Bladet omtalte episoden som det rene "efterretningspjat",⁶⁷² i Sønderjydens lederartikel benævntes PET som naiv,⁶⁷³ og i Lolland-Falsters Folketidende blev PET's optræden karakteriseret som værende "i stil med en Gøg og Gokke-film".⁶⁷⁴

For PET fik sagen det efterspil, at tjenesten over for Justitsministeriet måtte redegøre for baggrunden for henvendelsen til de to personer fra DUF. PET forklarede til indledning, at tjenesten ikke havde noget ønske om at blande sig i rejsearrangementer af den karakter, der var tale om, men at erfaringer viste, at sovjetiske efterretningstjenester løbende rettede henvendelse til borgere fra de vestlige lande, også når disse var på besøg i Sovjetunionen. Videre viste PET's erfaringer, at sovjetiske myndigheder typisk forsøgte at bringe udlændinge i situationer, der efterfølgende etablerede mulighed for pression. PET's henvendelse til de to personer var derfor motiveret i, at man ønskede viden om, hvorvidt sådanne "metoder fortsat finder anvendelse, eller om der er tegn på ændringer i det kendte mønster."⁶⁷⁵ PET's interesse for besøget var desuden motiveret i, at Komsomol stod som vært. I et notat, der var tiltænkt justitsministeren, men som aldrig blev afsendt, hed det: "De nuværende og de tidligere KGB-chefer har indtaget fremtrædende – for et enkelts vedkommende endog helt ledende – poster i KOMSOMOL-organisationen, fra KOMSOMOL rekrutterer KGB en meget stor del af sine medarbejdere, og KOMSOMOL vil i alle sine udlandsfor-

670 "Klager til minister, blev forhørt efter rejse til Sovjet", *B.T.*, 5. oktober 1971.

671 "Sådan prøver politiet at skaffe sig spioner", *Land og Folk*, 10.-11. oktober 1971.

672 "Efterretningspjat", *Ekstra Bladet*, 8. oktober 1971.

673 "For naivt" (leder), *Sønderjyden*, 7. oktober 1971.

674 "Skæg og blå brillor", *Lolland-Falsters Folketidende*, 13. oktober 1971.

675 PET, mnemesag: Notat i anledning af henvendelse fra Dansk Ungdoms Fællesråd, udateret, men antagelig fra slutningen af oktober 1971.

bindelser handle under kontrol af KGB og være til rådighed for KGB i dettes hvervningsbestræbelser.”⁶⁷⁶

Historien om PET's henvendelse til de to DUF'ere og den efterfølgende presedebat kan retrospektivt betragtet synes at være en bagatel, men det var det ikke. For det første afsluttedes sagen først med et møde mellem PET's ledelse og repræsentanter for DUF i april 1972. Der blev givet tilsagn om, at såfremt PET i fremtiden ønskede at kontakte medlemmer af DUF, måtte det ske via rådets ledelse. PET lod dog samtidig DUF's ledelse forstå, at ”PET lejlighedsvis måtte prøve at ajourføre sin viden om russernes holdning over for besøgende.”⁶⁷⁷ For det andet blev den megen presedebat muligvis inspirationskilde for andre kritikere af PET. Mindre end en måned senere blev PET således på ny sat under pres, da trotskisten Kasper Neergaard på forsiden af Politiken erklærede, at PET havde opfordret ham til at stjæle trotskisternes arkiv.⁶⁷⁸

Ifølge en vurdering foretaget af PET i 1980'erne var ”venstredrejningen i DUF” i 1970'erne ”blevet stedse mere tydelig”. Samtidig konstateredes det, at DKU ”næsten pr. tradition” havde ”besat næst-formandsposten” i samme periode.⁶⁷⁹ I 1972 havde DUF vedtaget en af DKU forelagt resolution, der tog afstand fra USA's tilstedeværelse i Vietnam. Desuden bragte resolutionen følgende emner op: Europæisk sikkerhed, samarbejde med socialistiske lande, anerkendelse af DDR og støtte til nationale befrielsesbevægelser. Det var alle politiske spørgsmål, der var højt prioriterede blandt kommunister.⁶⁸⁰ Samme år, det vil sige i 1972, skrev Jørn Christensen, næstformand i DUF og formand for DKU, en artikel, der blev bragt i Land og Folk. Christensen forklarede, hvorfor DKU var medlem af DUF. Det var, skrev han, blandt andet fordi det var muligt for DKU at påvirke DUF's politiske synspunkter. Som eksempel på DKU's påvirkning af DUF nævnte Christensen, at DUF havde bakket op bag DKU's synspunkter, hvad angik støtte til nationale befrielsesbevægelsers kamp mod ”kolonistyrret”. Ifølge en notits i PET's arkiv måtte man tage denne vurdering alvorligt, idet tjenesten

676 Citeret efter ”Notat vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråd - Delegationsrejse til Sovjetunionen - besværing til justitsministeren over en henvendelse fra PET's side”, 29. oktober 1971.

677 PET, emnesag: ”Notat vedr. møde med repræsentanter for ”Dansk Ungdoms Fællesråd”, 14. april 1972. Se også opslaget ”Komsomol” forfattet af Erik Korr Johansen i Vagn Dybdahl (red.), *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor* (Politikens Forlag, 1974), s. 378.

678 Vedr. Kasper Neergaard-sagen se Kommissionens beretning, bind 9.

679 PET, emnesag: ”Vedr.: Spejderbevægelsen og FDF/FPEs begyndende aktiviteter i kampagnen for nedrustning”, 6. april 1984.

680 PET, emnesag: ”Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF), [] – oversigt”, 13. oktober 1983.

havde konstateret, at DUF i 1974 havde meldt sig ind i Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed, der var en kommunistisk styret fredsbevægelse. Desuden havde DUF meldt sig ind i Salvador Allende komitéen, ligesom DUF havde erklæret sin støtte til Chilekomitéen.⁶⁸¹

Opfattelsen hos den pågældende PET-medarbejder var med andre ord, at ungkommunisterne med nogen succes anvendte DUF som redskab til at dagsordensætte bestemte politiske spørgsmål i den offentlige debat – spørgsmål som Sovjetunionen ønskede tematiseret i den vestlige verden. Desuden var det den pågældende medarbejders opfattelse, at det var lykkedes DKU'erne at få DUF til at argumentere for kommunistiske synspunkter. Den pågældende PET-medarbejders vurdering kan forekomme plausibel, men ser dog bort fra, at mange af de synspunkter, som DKU argumenterede for i løbet af 1970'erne, blev delt af mange mennesker, der ikke definerede sig som kommunister, og hvis synspunkter heller ikke var rundet af en kommunistisk baggrund eller argumentation. Eksempelvis var Danmarks anerkendelse af DDR snarere et udtryk for forandrede politiske vinde i Vesteuropa, end det var udtryk for kommunistisk indflydelse. Og hvad angår Den Europæiske Sikkerhedskonference (1973-75), så havde Warszawapagten ganske vist ønsket denne gennemført i årtier, men den var fra vestlig side snarere et udtryk for den nye Ostpolitik.⁶⁸² Disse forhold til trods ses det, at pågældende PET-medarbejder fik sine synspunkter og vurderinger bekræftet af den ovenfor nævnte DKU'er. For så vidt bekræftede de to hinanden.

I PET's arkiv beror der adskillige notitser om DUF's deltagelse eller ikke-deltagelse i internationale ungdomsmøder. I nogle tilfælde konstaterede man i DUF's bestyrelse og i PET, at medlemsorganisationer og deres medlemmer ikke følte sig bundet af beslutninger i DUF's bestyrelse. Da DUF i februar 1978 havde møde i Århus for at drøfte målsætningen for det internationale arbejde, mente DKU, at man skulle føre en mere aktiv politik. DUF skulle "tage stilling", hed det, og DKU begrundede det med, at hvis man ikke tog stilling, havde man stiltiende accepteret. DKU ville også foreslå, at en sådan mere aktiv politik måtte være bindende for medlemsorganisationerne. Kilden til PET's notits

681 Ibid.

682 Vedr. Harmel-rapporten og CSCE-processen, se Anton W. DePorte, "NATO and Détente: Cycles in History" i Lawrence S. Kaplan et al (eds.), *NATO after Forty Years* (Wilmington, 1990), s. 181-201; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 16-26; Gottfried Niedhart, "Revisionistische Elemente und die Initiierung friedlichen Wandels in der neuen Ostpolitik 1967-74", *Geschichte und Gesellschaft* 28, 2002, s. 233-266.

om mødet fandt dog ikke, at DKU's forslag havde større chancer for at blive vedtaget.⁶⁸³

At DUF i 1970'erne syntes at være blevet stadig mere venstreorienteret, fandt støtte i, at en kilde i 1978 berettede om et forberedelsesseminar til WFDY's Verdens Ungdomsfestival, der skulle finde sted på Cuba. Diskussionen på seminaret drejede sig angiveligt mest om, hvorvidt DUF skulle modtage invitationen.⁶⁸⁴ Først så det ud til, at man ikke ville deltage, men senere besluttede man sig for at gå med. Som følge heraf (Østkontakter) accepterede Wamberg-udvalget i sommeren 1979, at samtlige personer, der deltog i Cubarejsen, kunne registreres.⁶⁸⁵

DUF var også interesseret i at fastholde kontakter i Østeuropa og stod selv for initiativet til Baltic Sea Youth Conference, der blev afholdt på Bornholm i 1973.⁶⁸⁶ DUF gentog projektet nogle år senere. Ifølge PET's oplysninger havde en af de fremtrædende arrangører af konferencen i 1981 kort forinden opholdt sig i Ungarn i halvandet år, idet han havde været ansat i den kendte sovjetiske frontorganisation WFDY.⁶⁸⁷ PET antog, at pågældende var kommunist, da tjene- sten gennem en ambassadeovervågning havde erfaret, at man fra Moskva havde anmodet en udlænding, der boede i Danmark, om at kontakte pågældende dansker, hvis telefonnummer var personen fra Moskva bekendt. Udlændingen blev anmodet om at sætte sig i forbindelse med den pågældende dansker, for at denne skulle fremme "visse momenter" på den forestående konference.⁶⁸⁸ Det bevarede materiale i PET's arkiv efterlader imidlertid ikke det indtryk, at det lykkedes personen fra Moskva at få bragt de ønskede temaer frem på konferencen. Ifølge PET handlede det om fred og sikkerhed, kampen for nedrustning og hovedretningslinjerne for ungdommens aktiviteter i Østersølandene. Konferencen handlede derimod om kultur og frihed, miljøproblemer og ungdomsturisme.⁶⁸⁹ Den tredje

683 PET, emnesag: "Vedr.: Dansk Ungdoms Fællesråd", 9. februar 1978.

684 PET, emnesag: "Vedr.: Den XI. Ungdoms- og Studenterfestival på Cuba 1978", 21. juni 1978; PET, emnekartotek: "Org. m.v. Dansk Ungdoms Fællesråd", 21. juni 1978.

685 PET, WU: Referat af møde i udvalget, 7. juni 1979, dagsordenspunkt 4.

686 PET, emnesag: "Vedrørende Baltic Sea Youth Conference, der på initiativ af Dansk Ungdoms Fællesråd blev afholdt i dagene 23. - 28. september 1973 på hotel Abildgaard i Sandkaas på Bornholm", 12. oktober 1973.

687 PET, emnesag: "Vedr.: Østersøkonferencen på Bornholm den 24.-26.4.1981", 2. juni 1981.

688 PET, emnesag: "Vedr. to navngivne personer", 28. november 1980. En notits fra 1985 anfører, at pågældende på det tidspunkt var medlem af DKU; "Vedr.: Den 12. Verdensungdomsfestival i Moskva", 28. januar 1985.

689 PET, emnesag: "Vedr.: Østersøkonferencen på Bornholm den 24.-26.4.1981", 2. juni 1981.

Østersøkonference i maj 1984, endnu en gang arrangeret af DUF, fandt sted i Østeuropa.⁶⁹⁰ Den fjerde Østersøkonference blev imidlertid afholdt i Svendborg i 1988. Ifølge PET deltog fem medlemmer af Komsomol.⁶⁹¹

I løbet af 1980'erne mindskedes PET's interesse for, hvad DUF foretog sig. Indhentningen af oplysninger, der aldrig havde været intens, erstattedes delvist af henvisninger fra andre emnesager. Det rutineprægede, forebyggende arbejde over for personer, som var i færd med at knytte kontakter til Østlande, fortsatte dog. DKP's indflydelse var imidlertid dalende og således også i DUF. Hvad DUF foretog sig, blev dækket ind af notitser om, hvad der foregik i fredsbevægelserne. Engagement i ulandshjælp, miljø og økologisk fødevarerproduktion blev ikke regnet for subversiv virksomhed.

PET's væsentligste kilde til DUF's virke var offentligt tilgængeligt materiale i form af eksempelvis avisartikler og DUF's egne publikationer. I det omfang PET interesserede sig for DUF-medlemmers forhold til Østbloklandene, var overvågning af visse af DUF's udenlandske kontakter en vigtig kilde. Der er ikke i de bevarede akter materiale, der tyder på, at PET telefonafllyttede DUF's medlemmer. Gennem hele perioden, det vil sige fra omkring 1960 frem til 1989, fik PET oplysninger om DUF og DUF's medlemmer via 18 kilder og kontakter. Kilderne var personer, der udførte opgaver for PET, mens kontakter blot var personer, som var villige til at give PET oplysninger. 18 kilder og kontakter kan synes forholdsvis mange, men når henses til, at DUF var en paraplyorganisation for samtlige ungdomsorganisationer, forekommer antallet ikke så betydeligt. Det efterladte materiale tyder ikke på, at PET sendte kilder ind i DUF. Til gengæld synes det at have været situationen, at PET havde kilder og kontakter i en række af de politiske bevægelser, der var med i DUF, og at disse kilder gav PET oplysninger om situationen i DUF. Det er tydeligt, at PET – som årene gik – fik større gavn af kildernes og kontakternes indberetning, for i takt med at PET måtte undlade selv at rette henvendelse til fremtrædende personer i DUF, øgedes værdien af kildernes og kontakternes arbejde.

690 PET, emnesag: "Emne: Tredje Østersøkonference 1984", 23. juli 1984.

691 PET, emnesag: "Vedr.: Dansk Ungdomsfællesråds (DUF) 4. Østersøkonference, der blev afholdt i Svendborg 15.-17. april 1988 med deltagelse fra bl.a. USSR, DDR og Polen", 26. september 1988.

Danske Studerendes Fællesråd

Danske Studerendes Fællesråd (DSF) blev oprettet i 1932 som paraplyorganisation for studenterrådene ved landets universiteter og højere læreanstalter.⁶⁹² I de første 10-15 år efter anden verdenskrig viste PET ingen interesse for DSF. I 1958 bragte det af DSF udsendte *Studererbladet* imidlertid en lederartikel, hvori det hed, at DSF burde etablere et fagligt samarbejde med studenterorganisationer i en række østeuropæiske lande. Artiklens forfatter, Thomas Federspiel, anførte følgende:

Umiddelbart efter verdenskrigens afslutning var der såvel i Danmark som internationalt pågået en række diskussioner om at knytte verdens studenter sammen. DSF havde været enig heri og var hurtigt blevet medlem af IUS (International Union of Students, Den Internationale Studenterunion).⁶⁹³ Ved den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet i februar 1948 og den øgede sikkerhedspolitiske spænding støttede IUS's sekretariat i Prag imidlertid uforbeholdent det nye kommunistiske regime. IUS viste sig således at være en kommunistisk frontorganisation, det vil sige en tilsyneladende tvær- eller upolitisk idé- og interesseorganisation, som mere eller mindre skjult blev kontrolleret af Sovjetunionen. DSF følte sig af den grund misrepræsenteret, suspendede kort tid efter medlemskabet af IUS og søgte i de følgende år at begrænse samarbejdet til mere praktiske sager, især tosidede aftaler direkte med nationale studenterorganisationer om udveksling af studerende.⁶⁹⁴ Efter at have opgivet at ændre på IUS's kommunistiske orientering i 1950 deltog DSF samme år i dannelsen af det mere vestligt orienterede ISC (International Students Conference, Det Internationale Studenterråd), der i 1952 etablerede sit sekretariat, COSEC (Coordinating Secretariat of National Uni-

692 DSF's historie har været genstand for spredte, men sjældent systematisk anlagte undersøgelser. DSF omtales stedvis i følgende arbejder: Ole G. Hansen, *Studerer i bevægelse 1968/78* (DSF's forlag, 1978); Else Hansen, *En koral i tidens strøm. RUC 1972-1997* (Roskilde Universitetsforlag, 1997); Steven Llewellyn Bjerregaard Jensen og Thomas Ekman Jørgensen, *Studereroprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser* (Upubliceret prisopgave, Københavns Universitet, 1999).

693 PET, emnesag: "Vedr.: Internationalt studentsamarbejde efter 1945", 15. september 1967, vedhæftet kopi af DSF cirkulæreskrivelse: "Kort oversigt over udviklingen i det internationale studentsamarbejde efter 1945", 11. august 1967. PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråds syn på samarbejde med Øst-Europas studenter", 27. juni 1958, indeholdende en afskrift af artiklen "Samarbejde Øst-Vest?", *Studererbladet*, nr. 18, 18. juni 1958.

694 PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråds syn på samarbejde med Øst-Europas studenter", 27. juni 1958, indeholdende en afskrift af artiklen "Samarbejde Øst-Vest?", *Studererbladet*, nr. 18, 18. juni 1958.

ons of Students, Koordinationsssekretariatet for de Nationale Studenterunioner), i Holland. I første omgang valgte DSF at bevare kontakten til IUS, men efter sidstnævntes støtte til Sovjetunionen i forbindelse med invasionen af Ungarn i 1956 meddelte DSF, at man helt ville afbryde kontakterne med IUS.⁶⁹⁵

To år senere, i 1958, spurgte lederartiklen i Studenterbladet, hvordan de vestlige studenterorganisationer fornuftigvis skulle forholde sig til de østeuropæiske studenterorganisationer? Svaret lød, at det var "urimeligt at fordømme et helt lands studenter, blot fordi de er ledet af en politisk dirigeret organisation." DSF var derfor af den opfattelse, at DSF og ISC skulle indgå i konkrete samarbejdsrelationer med en række af de østlige studenterorganisationer. Dels ville det give de yngre borgere i Østeuropa "indblik i et demokratisk lands samfundsforhold", dels kunne det "måske bidrage til at ændre den opfattelse, som de er blevet indpodet af de vesteuropæiske stater." I forlængelse heraf, hed det, ville et samarbejde forhåbentlig stille sig hindrende i vejen for kommunisternes propaganda om forholdene "i den frie verden."⁶⁹⁶

Den første bemærkning om DSF i PET's emnekartotek refererer til den her omtalte artikel i Studenterbladet og signalerer, at PET's interesse udsprang af DSF's mulige forbindelser østover. Det fremgår af emnekortene, at PET i de følgende år kun havde meget sporadisk interesse for DSF, og at det først var i 1963, at organisationen på ny påkaldte sig efterretningstjenestens interesse. Sammenhængen var, at DSF, efter at have deltaget som observatører i IUS's 7. kongres, i marts 1963 modtog en invitation til at sende en delegation til Sovjetunionen som den sovjetiske studenterorganisations gæster. DSF orienterede Udenrigsministeriet om indbydelsen og overlod ministeriet kopier af korrespondensen med den sovjetiske organisation. Udenrigsministeriet viderebragte oplysningerne til PET, der også blev forsynet med kopier af brevvexlingen. Gensidige delegationsbesøg og en vis deltagelse i andre nationale studenterorganisationers kongresser blev i de følgende år gennemført, men tilsyneladende uden vedtagelse af storpolitiske resolutioner.⁶⁹⁷

695 Jf. også "Farvel og tak", *Berlingske Tidende*, 21. december 1956; "DSF afbryder al kontakt med IUS", *Studenterbladet*, 19. december 1956.

696 PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråds syn på samarbejde med Øst-Europas studenter", 27. juni 1958, indeholdende en afskrift af artiklen "Samarbejde Øst-Vest?", *Studenterbladet*, nr. 18, 18. juni 1958.

697 PET, emnesag: DSF til Udenrigsministeriet, 14. marts 1963; notits, 28. februar 1963; PET til Udenrigsministeriet, 29. marts 1963, Udenrigsministeriet til PET, 4. april 1963; notits, 16. september 1963.

Konkurrencen mellem den østlige og den vestlige paraplyorganisation var dog fortsat skarp. Den britiske studenterorganisation NUS (National Union of Students, Den Nationale Studenterunion), der indtog en fremtrædende position i ISC, havde været udsat for et kup, ledet af kommunisterne, der en kort overgang havde mobiliseret et flertal for udmeldelse af ISC. Ved DSF's kongres i 1966 frygtede ledelsen et lignende kup og kaldte derfor formanden for NUS til hjælp. Det viste sig imidlertid under kongressen, at forslaget om at afbryde de internationale forbindelser ikke kom fra kommunisterne, men fra hvad der blev kaldt "ultra-konservative, upolitiske elementer". Et referat fra kongressen tyder på, at de "ultrakonservative, upolitiske elementer" ikke agerede ud fra et koldkrigsperspektiv, men blot ønskede, at DSF skulle koncentrere sig om at varetage de studerendes økonomiske og sociale interesser. Referatet, der er fremstillet af en udenlandsk tjeneste, billigede tydeligt, at DSF engagerede sig internationalt, ikke mindst i form af fortsat deltagelse i ISC og dermed også i de internationale politiske spørgsmål, som ISC havde sat på dagsordenen. Støtte til de sydafrikanske studenter, der blev ramt af apartheidpolitikken, blev nævnt særskilt, idet DSF allerede var engageret her i samarbejde med Dansk Ungdoms Fællesråd. PET har tilsyneladende – og vel med god grund – ikke vægtet overvågningen af studenterne og deres internationale forbindelser særligt højt. Noget anderledes forholdt PET's udenlandske samarbejdspartner sig, idet den sluttede sin redegørelse med, at man naturligvis principielt ikke var interesseret i DSF's interne forhold, men i at støtte ISC, og at man derfor var interesseret i at modtage oplysninger om DSF's og andre nationale studenterorganisationers forhold til ISC.⁶⁹⁸ DSF's internationale forbindelser og medlemskabet af ISC blev altså opretholdt. Samme år deltog DSF i ISC's kongres i Nairobi, hvor man oplevede, at et mindretal på 15 "nationale" studenterorganisationer, der betegnede sig som "progressive", rettede et skarpt angreb på, hvad de kaldte "den konservativt-reaktionære anglo-skandinaviske blok."⁶⁹⁹

Uanset denne politiske karakteristikk blev DSF inviteret til at deltage med observatørstatus i IUS's 9. kongres i Ulan Bator i Mongoliet i foråret 1967. DSF takkede nej og undskyldte sig med, at omkostningerne ved den lange rejse var for store til DSF's budget. I oktober modtog DSF imidlertid besøg af præsiden-

698 PET, emnesag: "Vedr.: Danske Studerendes Fællesråd, DSF's kongres", 1. oktober 1966; PET, emnesag: Notat, 28. september 1966.

699 PET, emnesag: Kopi af D S F's Oversigt over udviklingen i det internationale studentsamarbejde efter 1945. Sign. September 1967.

ten og vicepræsidenten i IUS fra Prag. De fik indrejsevisum og forklarede i den forbindelse, at de var i Danmark for at føre ”uformelle samtaler i København og Århus ... med henblik på en genoprettelse af de siden 1949 afbrudte forbindelser.” Ifølge Land og Folk havde en repræsentant for DSF udtalt, at drøftelserne havde været positive og måske havde banet vejen for DSF’s tilknytning til IUS. Det kommunistiske dagblad refererede endvidere repræsentanten for at mene, at der siden bruddet i 1949 hos begge parter var sket en gradvis mentalitetsændring. En tilknytning til IUS ville, stadig ifølge Land og Folk, give DSF mulighed for at kontakte og etablere samarbejde med en række ulande, som man ellers ville være afskåret fra.⁷⁰⁰

DSF som sådan var ikke initiativtager til studenteroprøret i slutningen af 1960’erne, men var omvendt ikke upåvirket af stemningen i baglandet. I foråret 1969 afholdt DSF en ”forårskongres”, og PET noterede, med pressen som kilde, at der havde været en hård konfrontation mellem den ”politiske” og den ”upolitiske” fløj. Den førstnævnte havde stillet forslag om solidaritetsudtalelser vedrørende Vietnam, kritik af Grækenland (Oberststyret) og støtte til Østtyskland (anerkendelse af DDR). Kongressen havde valgt en ny formand, der havde erklæret at ville ”køre en venstresocialistisk linje og satse på en målsætningsdebat”.⁷⁰¹ PET ønskede at registrere pågældende, hvilket gav anledning til en diskussion i Wamberg-udvalget. Udvalget havde ved et tidligere møde fået nægtet aktindsigt vedrørende registrering af pågældende, og spørgsmålet om Wamberg-udvalgets aktindsigt i registreringssager var i forvejen mere generelt til diskussion. Efter anmodning fra departementschef Niels Madsen forklarede Jørn Bro registreringen af pågældende med, at han havde nære kontakter til to fremtrædende trotskister, og at trotskisterne udviste stigende aktivitet som et uroskabende element i studenterkredse. Det tilfredsstillende imidlertid fortsat ikke Wamberg-udvalget, især ikke Engberg-Pedersen. I et internt notat udfærdiget efter mødet i Wamberg-udvalget skrev Bro:

”Vi kommer formentlig til at høre meget mere til denne sag, hvorfor jeg nu vil iværksætte en intensiv efterforskning omkring [-] for at få fyldt noget mere på.”⁷⁰²

Affæren endte dog med, at registreringen af pågældende blev slettet.

⁷⁰⁰ PET, emnesag: ”Vedr.: IUS’ delegations besøg i Danmark oktober 1967”, 12. december 1967.

⁷⁰¹ PET, emnekartotek: ”Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd”, 17. april 1969.

⁷⁰² Notits af 7. juli 1969 (ujournaliseret), lagt ved Referater af Wamberg-udvalgets møde den 4. juli 1969. Vedr. PET’s overvågning af trotskisterne, se Kommissionens beretning, bind 9.

I efteråret 1969 blev FE's aflytningscentral i Kejsergade afsløret, og da den var installeret i universitetets bygning, hævdedes det i pressen, at den også vedrørte DSF. Nils Bredsdorff berettede ifølge PET's oplysninger om sagen i et brev til DKU og foreslog et samarbejde om at undersøge, hvor Hjemmeværnet og Civilforsvaret havde deres depoter. Det var planen at offentliggøre resultaterne af undersøgelsen. PET sluttede sin notits om denne del af Kejsergadesagen med en oplysning om, at "DKU modtog opfordringen."⁷⁰³ Det ses ikke, om PET havde sine oplysninger fra en kilde, eller PET havde haft adgang til at læse brevvekslingen. Imidlertid syntes PET ikke at have været i tvivl om, at en del af studenterbevægelsen var blevet stadig mere radikaliseret. Ifølge et emnekort arrangerede studenterne ved Københavns Universitet, da styrelsesloven skulle behandles i Folketinget i begyndelsen af marts måned 1970, en "statusuge", der skulle starte med en demonstration fra H. C. Ørsted Instituttet til Sociologisk Institut. "Under demonstrationen vil der på Frue Plads foregå en "halshugning" af undervisningsminister" Helge Larsen. Demonstrationen var på lovlig vis anmeldt til politiet af Studenterrådet.⁷⁰⁴ I november 1970 stod DSF endvidere som arrangør af en såkaldt Grækenlandsuge og udsendte i den anledning en folder med indbydelse til arrangementer fra 19. til den 30. november. Den 29. november skulle der demonstreres fra Rådhuspladsen i København til den græske og den amerikanske ambassade. Overskuddet ved arrangementerne og fra den samtidige giro-indsamling skulle ubeskåret gå til den "græske modstand i Grækenland."⁷⁰⁵

Selv om DSF i 1970'erne opretholdt nogle internationale kontakter, eksempelvis til Black Panther Party, og fortsat deltog i solidaritetsarbejdet i forhold til lande i den tredje verden, er det tydeligt, at de interne diskussioner om uddannelsernes form og indhold spillede en stadig større rolle. Den årlige kongres, hvor organisationens formand og præsidium (bestyrelse) blev valgt, gav anledning til kamp om posterne og forskellige valgtaktiske alliancer. På kongressen i 1976 blev en statskundskabsstuderende fra Århus valgt til formand. Han var ikke registreret i PET, der derfor udbad sig oplysninger fra Regionsafdeling II. Herfra kunne man blot meddele, at pågældende i 1973 havde underskrevet opfordring

703 PET, emnekartotek: "Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd", 30. oktober 1969.

704 PET, emnekartotek: "Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd", 5. marts 1970.

705 PET, emnesag: "Vedr.: Demonstration den 29. november 1970 ved den amerikanske og den græske ambassade i forbindelse med Grækenlandsugen 1970", 20. november 1970.

til at stemme på DKP, men ellers var han ”ukendt her i afdelingen”.⁷⁰⁶ Oplysninger om pågældende måtte med andre ord bero i et arbejdskartotek.

I midten af 1970'erne var der, bemærkede PET, en betydelig uoverensstemmelse internt i DSF, og i begyndelsen af 1976 kunne tjenesten notere, at DSF's præsidium var blevet sprængt. Således var Per Bjerregaard Clausen, Inger Marienlund Rasmussen og Birgitte Viskum af den opfattelse, at DSF – ifølge ordlyden i PET's notat – ikke ”i tilstrækkelig grad bidrager til en mobilisering og politisering af studenterne – med det for øje at udvikle nogle antiparlamentariske kamperfaringer”.⁷⁰⁷ I de følgende år fortsatte DSF med at være genstand for interne stridigheder. Fra PET's side undlod man fortsat at iværksætte en overvågning. Til gengæld valgte man at fortsætte indsamlingen af oplysninger. En overvågning skulle heller ikke synes nødvendig, idet aviserne flittigt refererede fraktionskampene, især ved kongresserne. Disse fraktioner var ikke fast organiserede. I 1980 vandt Fagkritisk Front formandsposten og praktisk talt hele præsidiet.⁷⁰⁸ Det følgende år, i 1981, noterede PET, at Fagkritisk Front, der havde rod i Studenterfronten i Århus, fortrinsvis bestod af VS'ere. Fraktionen Aktiv Enhedsliste bestod stort set udelukkende af Komm.S'ere (Kommunistiske Studenter), mens den mere militante del af VS ifølge notatet samledes i VSU, og endelig samledes KAP'erne (Kommunistisk Arbejderparti) i Studentergruppen.⁷⁰⁹ I omtalen af kongressen 1981 blev DSF karakteriseret som en organisation i opløsning. Adskillige mindre medlemsforeninger meldte sig ud, og DSF syntes end ikke at være i stand til at finansiere sin virksomhed. Den interne uenighed var så indædt, at kongressen end ikke var nået til enighed om et arbejdsprogram, hvilket også fremgik af dagbladenes referater af kongressen.⁷¹⁰

DSF som organisation eller enkeltpersoner, der var aktive i DSF eller andre studenterorganisationer, som mere eller mindre velbegrundet kunne betegnes som venstreorienterede, blev ofte nævnt og – så vidt muligt – identificeret i

706 PET, emnesag: ”Vedr.: Danske Studerendes Fællesråd (DSF)”, 30. april 1976.

707 PET, emnesag: ”Vedr.: Danske studerendes Fællesråd”, 18. februar 1976.

708 PET, emnesag: ”Vedr. Danske Studenters Fællesråd's (DSF), 17. kongres der afholdtes i week-enden d. 19. - 20. april 1980.”

709 PET, emnesag: ”Vedr.: Danske Studerendes Fællesråds (DSF) 18. årskongres som blev afholdt i weekenden den 4. - 5. april 1981.” PET, emnekartotek: ”Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd”, 8. april 1981.

710 PET, emnesag: ”Vedr.: Danske Studerendes Fællesråds (DSF) 18. årskongres som blev afholdt i weekenden den 4. - 5. april 1981.” ”De studerendes fællesråd kvæles i politisk aktivitet”, *Jyllands-Posten*, 7. april 1981.

PET's notitser som deltagere i møder, kontakter til eller støtteinitiativer for "sager" af forskellig art. Det kunne dreje sig om Berufsverbot i Vesttyskland, om støtte til Solidaritetskomitéen for politiske fanger i Vesteuropa, Black Panther Party, PFLP (Popular Front for the Liberation of Palestine, Folkefronten til Palæstinas Befrielse) og partisanbevægelsen MPLA i Angola (Movimento Popular de Libertação de Angola, Folkebevægelsen for Angolas Befrielse).⁷¹¹ I adskillige notitser om sådan støtte, hvor DSF var en af mange organisationer, kunne DKU, Komm.S. og DSF være noteret side om side med Radikale Studenter, Internationalt Forum, Mellemfolkeligt Samvirke og KFml. Sådanne støtteinitiativer bestod normalt i afholdelse af et offentligt møde, hvor en fremtrædende person fra den støttede organisation var hovedtaler. Der foranstaltedes ofte indsamling, eventuelt på en giro-konto.⁷¹²

I begyndelsen af 1980'erne engagerede DSF sig i Fredsbevægelsen. Ved årskongressen i 1982, hvor det såkaldte "Samlings-præsidium" blev valgt, meddelte præsidiet, at det internationale udvalg skulle tage sig af fredsarbejdet. Alligevel var DSF ikke at finde mellem de 21 fredsgrupper, der i november 1982 startede Landskampagnen Stop Raketterne. DSF må dog senere have tilsluttet sig kampagnen, idet DSF, da opstillingen af raketterne blev påbegyndt, meldte sig ud, men erklærede, at man fortsat ville koordinere fredsgrupperne på universiteterne.⁷¹³ DSF havde i 1983 og 1984 arrangeret fredskonferencer, havde deltaget i bestræbelserne for at få oprettet et fredsforskningsinstitut med forankring i Københavns Universitet og havde plæderet for, at fredsspørgsmålet blev integreret i undervisningen.⁷¹⁴

Efter det foreliggende materiale at dømme spillede DSF ikke nogen nævne-

711 PET, emnesag: "Vedr.: Indsamling til fordel for MPLA i Angola", 3. september 1975; PET, emnesag: "MPLA-repræsentant på besøg i Danmark i november 1975", 4. marts 1976; PET, emnesag: "Vedr., Bobby George Seale", 3. november 1972; PET, emnekartotek: "Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd", f.eks. 3. november 1972, 19. august 1976, 13. oktober 1976, 28. september 1976, 9. november 1977, 26. marts 1980, 15. april 1980.

712 PET, emnekartotek: "Org. m.v. Danske Stud. Fællesråd", diverse notater under ""Danske Studerendes Fællesråd".

713 PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråd (DSF)'s kongres i weekenden den 7.-8. april 1984 på Københavns Universitet på Amager", 16. maj 1984. Vedr. PET's overvågning af fredsbevægelserne, se kapitel 7 i nærværende bind.

714 PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråd (DSF)'s kongres i weekenden den 7.-8. april 1984 på Københavns Universitet på Amager", 16. maj 1984; PET, emnesag: "Vedr. Danske Studerendes Fællesråd (DSF) – fredskonference 1.-2. december 1984."

værdig rolle i PET's overordnede trusselsbillede og havde måske aldrig gjort det, selv om der af og til kom forespørgsler fra udenlandske efterretningstjenester. Disse forespørgsler handlede for det meste om DSF's forbindelse til palæstinsere. Så vidt det kan ses af det bevarede materiale, svandt overvågningen af DSF fra midten af 1980'erne ind til udklip fra aviserne, og i årsberetningerne fra Afdeling C (senere Afd. 2) blev DSF ikke nævnt. PET's svindende interesse for DSF skyldtes antagelig, at de studerende prioriterede protester mod, hvad de opfattede som nedskæringer af bevillingerne til universiteterne og af studiestøtten, højere end en revision af styrelsesloven og engagementet i verdenssituationen. I et referat fra Komm. S.s ti års jubilæum og 7. kongres i 1984 hed det, at ungdomsministerne udtalte en række rosende ord om DSF, men det "skyldes formentlig udelukkende denne organisations holdningsændring med hensyn til freden."⁷¹⁵ Set over hele perioden havde PET tre kilder og kontakter, der oplyste om udviklingen i DSF.

Universiteterne

I sidste halvdel af 1960'erne var flere vestlige lande genstand for studenteruro-ligheder. Væsentlig som inspirationskilde var studenteroprøret på University of California i Berkeley i 1964-65, hvor de studerende gennem den såkaldte "free speech movement" stillede krav om studenterrettigheder, ligesom de erklærede deres støtte til den amerikanske borgerrettighedsbevægelse og kritiserede USA's engagement i Indokina og den begyndende Vietnamkrig (1964-75).⁷¹⁶ I løbet af få år spredtes oprøret til andre dele af USA og siden til Europa: Efter at der i 1965 var blevet indført en række begrænsninger i studenternes indflydelse på det ellers meget pluralistiske og liberale Freie Universität i Vestberlin, kom det i 1968 til sammenstød mellem universitetets studerende og ledelse.⁷¹⁷

Stort set samtidig havde det antiautoritære oprør nået Frankrig, hvor en grup-

715 PET, emnesag: "Vedr. Kommunistiske Studenter's (Komm.S.) 10 års jubilæum samt 7. kongres i dagene 16.-18. november 1984", 15. januar 1985.

716 Vedr. studenteroprøret i USA og free speech-bevægelsen henvises der generelt til Robert Cohen og Reginald E. Zelnik (ed.), *The Free Speech Movement. Reflections in the 1960s*. (University of California Press, 2002).

717 Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen, *Dansk socialhistorie 1940-83. Velfærdsstaten* (Gyldendal, 1984), s. 294. Se endvidere Henrik S. Nissen, *Landet blev by 1950-1970*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 14 (Gyldendal og Politiken, 1991, 2004), s. 359-364.

pe studerende på et universitet i Nanterre uden for Paris demonstrerede blandt andet mod kønsopdelte kollegier. Franske myndigheder lukkede det lokale universitet, hvorpå uroen spredte sig til Paris, hvor de studerende på Sorbonneuniversitetet kom i sammenstød med politiet. Først blev universitetet lukket, derpå blev det besat af de studerende, og i dagene, der fulgte, antog sammenstødene mellem politiet og de studerende noget nær revolutionær karakter med blodige gadekampe. Den 13. maj 1968 demonstrerede mere end en halv million studerende og arbejdere i Paris, og ti dage senere gennemførte ti ud af Paris' 14 millioner borgere en generalstrejke. Det politiske liv i Frankrig var stærkt påvirket af situationen, og de Gaulle – der forlod Paris på grund af den revolutionære stemning, idet han søgte tilflugt hos de franske styrker i Vesttyskland – udskrev valg til Nationalforsamlingen. Kort tid efter ophørte strejkerne, besættelsen af Sorbonne blev bragt til afslutning, og ved det udskrevne valg i slutningen af maj opnåede de Gaulle absolut flertal i det franske parlament. Studenteruroen i Frankrig var bragt til ophør.⁷¹⁸ Intet sted i Europa nåede urolighederne samme intensitet og revolutionære potentiale som maj 1968 begivenhederne i Frankrig, men det overses ofte, at den revolutionære italienske protestbevægelse var den mest dybtgående og vedvarende i Europa. Den bredte sig fra skoler og universiteter til fabrikker og derfra ud til vide grene af samfundet.⁷¹⁹

I det følgende vil der blive gjort rede for PET's overvågning af navnlig studenteroprøret på universiteterne i København og Århus. Desuden vil nogle af PET's forbindelser til Odense Universitet blive omtalt. Roskilde Universitetscenter (RUC) og Aalborg Universitetscenter (AUC), etableret i hhv. 1972 og 1974, vil imidlertid ikke blive genstand for nærmere omtale, da PET's akter om disse institutioner er forholdsvis fåtallige. Generelt kan det konstateres, at PET interesserede sig for, om de to universiteter ville udvikle sig til at være et arnested for Østkontakter, uro-aktiviteter og mulig revolutionær virksomhed. Derfor indeholder emnekortene på de to institutioner også en række oplysninger om især

718 Derek W. Urwin, *A Political History of Western Europe Since 1945* (Longman, 1998), s. 181-184; Steven Llewellyn Bjerregaard Jensen og Thomas Ekman Jørgensen, *Studenteroprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser* (Upubliceret prisopgave, Københavns Universitet, 1999), s. 174-176, 178-180. Dele af undersøgelsen er efterfølgende publiceret under titlen "Studenteroprøret i Danmark", *Historisk Tidsskrift* (2001), 101, hft. 2, s. 435-469, jf. også Thomas Ekman Jørgensen og Steven L.B. Jensen, 1968 - *det der fulgte*. Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen, *Dansk socialhistorie 1940-83*, s. 294-295.

719 Paul Ginsberg, *A History of Contemporary Italy. Society and Politics 1943-1988* (Penguin, 1990), s. 298.

østeuropæiske gæsteforskeres besøg på de to universiteter, men også om afholdelse af diverse studiekredse, uddeling af løbesedler med politiske budskaber etc.⁷²⁰ Efter at AUC blev dannet i 1974, stod venstreorienterede kredse stærkt i studenterpolitikken, men fra PET's side blev trusselsvurderingen stadig mere begrænset. Det er karakteristisk, at det i Regionsafdeling I's årsberetning for 1975-76 hedder: "Man har tilsyneladende fundet en rytme, der også passer ind i det nordjyske", hvormed der mentes, at AUC ikke havde været meget fremme i debatten det forgangne år.⁷²¹

Studenteroprøret i Danmark havde langt mindre militant karakter end i udlandet. Oprøret havde sit udspring i København, hvor de psykologistuderende i marts 1968 stillede krav om professorvældets afskaffelse og øget studenterindflydelse.⁷²² I de følgende uger eskalerede situationen. I april boykottede Arktitektskolens studerende således eksamen, og kort efter besatte de psykologistuderende laboratorierne i Studiegården. De aktionerende stillede krav om, at de studerende skulle opnå 50 pct. indflydelse i alle universitetets styrende organer, det vil sige konsistorium, fakultetsråd og studienævn, hvor det hidtil havde været situationen, at universitetets professorer og de ældste lektorer havde den afgørende indflydelse. I de følgende uger og måneder fortsatte de studerende med at aktionere og demonstrere – mest kendt er situationen fra universitetets årsfest i 1968, da psykologistuderende Finn Ejnar Madsen indtog rektor Mogens Fog's talerstol.⁷²³ I juni 1970 blev der vedtaget en ny styrelseslov, der erstattede det traditionelle professorvælde og foreskrev, at de styrende organer skulle sammensættes ved en slags stændervalg, hvor universitetslærerne og studenterne og det teknisk administrative personale hver for sig skulle vælge en bestemt kvote til hvert af de styrende organer. Kun i studienævnene fik studenterne opfyldt deres krav om at besætte halvdelen af pladserne.⁷²⁴

720 PET, ujournaliseret emnekartotek, "AUC, 1974-89"; PET, ujournaliseret emnekartotek "RUC, 1973-89".

721 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. september 1975 til august 1976 vedrørende administrative formål", s. 11.

722 Mogens Fog, *Efterskrift. 1946 – og resten* (Gyldendal, 1977), s. 158-159.

723 Episoden er omtalt flere steder i litteraturen. Se eksempelvis Mogens Fog, *Efterskrift*, s. 173-175.

724 PET, emnesag: "Vedr.: Studenteruroen på Københavns Universitet", udateret men fra august/sep-tember 1972. Vedr. styrelsesloven henvises endvidere til Torben Ejlersen, *Kraftcenter og fristad*. Københavns historie. Bind 6 efter 1945 (Gyldendal, 1983), s. 177.

Mogens Fog var rektor for Københavns Universitet 1966-72. Den forhenværende DKP'er, modstandsmænd og medlem Danmarks Frihedsråd opnåede i dele af offentligheden megen respekt og sympati, bl.a. fordi han var i stand til at tackle ungdomsoprørerne på en måde, der på en og samme gang var imødekommende og afvisende. Da Mogens Fogs kontor på Københavns Universitet blev invaderet af de studerende i marts 1970, udviste han imidlertid mindre forståelse: "Udover alt det andet svineri er I altså også tyveknægt!". De unge havde drukket hans sherry og røget hans cigarer. (Polfoto).

Det var ikke studenteroprøret i sig selv, der vakte PET's interesse. Det blev bemærket, at "de psykologistuderende ved Københavns Universitet iværksatte oprør mod professor-enevældet og de herskende autoritære forhold på universitetet", ligesom nogle få navne på initiativtagerne blev noteret.⁷²⁵ Alligevel lagde PET en række dokumenter på akterne. Årsagen var, at den uro, som navnlig trotskister og maoister havde foranstaltet i slutningen af 1960'erne, havde gjort PET interesseret i de kampmetoder, som studenteroprøret havde anvendt navnlig i Berlin, i Hamburg og i Paris.⁷²⁶ I sommeren 1970 sammenskrev en PET-

⁷²⁵ PET, emnekartotek: "Org. m.v. Danske Studerendes Fællesråd", 17. april 1968.

⁷²⁶ PET, emnesag: "De militante ekstremistbevægelsers kampmetoder og taktik", 24. juni 1970;" Vedr.:

medarbejder den viden, som tjenesten havde indsamlet de seneste par år, idet den pågældende samtidig forsøgte at sammenkæde de forskellige begivenheder, der havde forbindelse til studenteroprøret og universiteterne. Ifølge notatet var billedet følgende:

I 1966 var der i Danmark blevet dannet en syndikalistisk gruppe, der kaldte sig Zenit. Antallet af medlemmer var ganske lille, og ifølge PET's oplysninger havde de kun udført et begrænset antal handlinger – især hærværkshandlinger. Efter kort tid havde gruppen politisk-ideologisk bevæget sig i anarkistisk retning, hvorefter en del af medlemmerne var faldet fra. De tilbageværende anarkister forsøgte – ”ofte ved ganske naragtige aktioner” – at ”holde liv i gruppen”, men i løbet af kort tid ebbede aktiviteterne ud. Medlemmerne af Zenit var i overvejende grad universitetsstuderende. Det konstateredes i rapporten, at Zenit ikke på noget tidspunkt havde haft nævneværdig betydning.⁷²⁷

Vedrørende de studenteruroligheder, der fandt sted i 1968 og 1969, konstateredes det i rapporten, at de pågældende studenter ikke alene var utilfredse med de faglige forhold på universiteterne, men ”med hele det eksisterende samfundssystem, med kapitalismen, borgerligheden, med amerikansk imperialisme, NATO o.s.v.” De politiske synspunkter, der udgik fra studenterne, var venstreorienterede, men PET vurderede, at der ikke i første omgang var nogen politisk gruppering, der var den dominerende. Som tiden gik, blev imidlertid visse trotskistiske aktivister særligt fremtrædende.⁷²⁸

Umiddelbart efter den såkaldte Kejsergade-sag i efteråret 1969, hvor en kreds af studerende afslørede, at FE havde placeret en aflytningscentral under Københavns Universitets bygning i Kejsergade i København, følte en gruppe af studerende sig ifølge PET ”ægget og opmuntret” til ”omgående” at ”forberede nye uroligheder og optøjer”. Ifølge PET's notat opbyggede således en kreds af trotskistisk anførte studenter et såkaldt ”aktivist- og urocenter” på universitetet, og samtidig forsøgte de pågældende efter fransk forbillede at oprette basisgrupper, der skulle være spydspidser i en forestående revolution. Det var PET's opfattelse, at de revolutionære studerende udgjorde et meget begrænset antal og derfor kun nød meget begrænset opbakning blandt universitetets øvrige studerende. Men eftersom den revolutionære kerne var vidende om, at en stor del af universitetets

Den anti-imperialistiske aktionskomité”, 9. juni 1969; ”Ny Hamburger taktik”, udateret; ”Protestbevægelsen blandt studenter ved Berlins Frie Universitet”, juni 1967.

⁷²⁷ PET, emnesag: ”Vedr.: Studenterprotest”, 12. juni 1970.

⁷²⁸ Ibid.

studerende var utilfredse med regeringens forslag om en ny styrelseslov, anvendte den revolutionære kerne styrelsesloven som løftestang til at aktivere den store mængde af universitetsstuderende, der ikke syntes at være så politiserende.⁷²⁹

Studenteruroen kulminerede i marts 1970, da en aktivistgruppe under ledelse af to "særdeles erfarne og skolede" trotskister fik arrangeret og gennemført en lovligt anmeldt protestdemonstration med deltagelse af 6.000 af universitets 20.000 studerende. Protesten angik styrelsesloven, og demonstrationen blev gennemført på fredelig vis. Arrangørerne af demonstrationen havde samtidig, men i al hemmelighed, planlagt, at et par hundrede aktivister – efter at demonstrationen var bragt til afslutning – skulle besætte Københavns Universitet. Aktionen blev gennemført og stod på i et døgn. Ifølge PET's oplysninger var det formålet med besættelsen, at aktivisterne skulle gennemsøge universitetets kontorer og arkiver med den hensigt at dokumentere universitetets og et antal professorers forbindelser med "CIA, amerikansk/kapitalistisk indflydelse o.lign." Imidlertid førte denne undersøgelse, der ifølge PET "havde karakter af rent hærværk", ikke til noget resultat.⁷³⁰

Efter besættelsen var bragt til afslutning, undersøgte PET, hvem der havde stået bag aktionen. Resultatet viste, at ledergruppen udgjordes af under ti personer, hvoraf kun nogle var studerende. Samtidig viste resultatet, at navnlig det trotskistiske miljø havde været en vigtig organiserende kraft. Den væsentligste udenlandske inspirationskilde var angiveligt den franske maj-revolte, og samtidig kunne PET konstatere, at en af denne revoltes ledere, Ben Daniel Said, "netop opholdt sig i København under urolighederne og ydede bistand til de danske aktivistledere." PET betragtede dog ikke aktionen som vellykket.⁷³¹

Hvad videre angik spørgsmålet om studenterurolighedernes mulige udenlandske drivkræfter konkluderedes det i notatet, at der intet var konstateret, "der tjener til bevis for international kontrol, styring eller finansiering." Vel havde de studerende talrige udenlandske forbindelser, og klart stod det også, at især trotskisterne havde kontakter til ligesindede navnlig i Vesttyskland og Frankrig. Imidlertid havde det ikke været muligt for PET at dokumentere, at disse for-

729 PET, emnesag: "Vedr.: Studenterprotest", 12. juni 1970.

730 PET, emnesag: "Vedr.: Studenterprotest", 12. juni 1970. Jf. også PET, emnesag: "UDKAST. Vedr. Forårets Studenteruroligheder, Politiets Efterretningstjeneste", 23. marts 1970.

731 PET, emnesag: "Vedr.: Studenterprotest", 12. juni 1970. Jf. også PET, emnesag: "UDKAST. Vedr. Forårets Studenteruroligheder, Politiets Efterretningstjeneste", 23. marts 1970.

bindelser var udslagsgivende for udviklingen i Danmark.⁷³² Sammenfattende var det PET's opfattelse, at studenterurolighederne "på intet tidspunkt har kunnet måle sig i styrke med tilsvarende udenlandske manifestationer". PET's medarbejder noterede afslutningsvis noget gammelklogt, at studenternes manifestationer kunne opfattes som

"naturlige konsekvenser af ungdommens skuffelser over efterkrigstidens mangeartede blanding af velstand og fattigdom, kriser og krige, af u-landsproblemer, racediskrimination, oprustning og krigstrusler – en globalt afsmittende skuffelse over den verden, som den voksne generation har skabt, og som ungdommen ikke bryder sig om at arve med dens nuværende kaotiske blanding af godt og ondt."⁷³³

PET's bevarede akter omhandlende overvågningen af Københavns Universitet indskrænker sig til perioden 1970 til 1972. I den periode havde PET fire kilder i dette miljø. Det bevarede materiale forekommer særdeles fragmentarisk, og nogen udtømmende fremstilling lader sig ikke udfærdige på baggrund heraf. Imidlertid fremgår det, at Studenterrådet i september 1970 afholdt urafstemning om den nye styrelseslov, og at det derefter blev rådets politik at kræve udskiftelig enhedsrepræsentation via indirekte valg til de forskellige af universitets styrelsesorganer. Dette stod imidlertid i strid med de såkaldte "Larsen-valg" i december 1970. Studenterrådet bojkottede valget, hvorefter kun Moderate Studenter og Konservative Studenter deltog.⁷³⁴

I månederne, der fulgte, forsøgte den del af Studenterrådet, der var revolutionært indstillet, at sabotere universitetets ledelse.⁷³⁵ Det lykkedes imidlertid ikke, og samtidig skete der det, at studenter inden for forskellige faggrupper fandt frem til en række midlertidige ordninger, hvorefter en bredere repræsentation af de studerende kunne deltage i diverse udvalg som observatører. I løbet af få måneder mistede den del af Studenterrådet, der ifølge PET ønskede at foranstalte såkaldt uro, den begrænsede opbakning, de trods alt havde haft blandt de

732 PET, emnesag: "Vedr.: Studenterprotest", 12. juni 1970.

733 Ibid.

734 PET, emnesag: "Vedr.: Studenteruroen på Københavns Universitet", august 1972.

735 PET, emnesag: "Vedr.: Studenterpolitisk løbeseddel nr. 1 uddelt af Socialistisk Ungdoms Forum's trotskyistiske fløj", 4. december 1970; jf. løbesedlen "Forberedelse til konfrontation med statsmagten", dateret studenterpolitisk løbeseddel nr. 1, udgivet af SUF; PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forbund, Sympatiserende organisation af IV. Internationale", 18. februar 1971; PET, emnesag: "Vedr.: Uroen omkring Studenterrepræsentationen", 19. februar 1971. "Studenter med røde flag afbrød konsistoriemøde", *Århus Stiftstidende*, 20. februar 1971.

studerende. Da en PET-medarbejder i august 1972 gjorde status over studenteroprøret på Københavns Universitet, tvivlede pågældende på, at det overhovedet var retvisende at tale om et oprør. Og under alle omstændigheder blev oprøret ikke af det format, som nogle af aktørerne havde givet udtryk for, at de ønskede. Oprørerne var ifølge PET's medarbejder

”i fåtal, og trods mange forsøg på at skabe uro, lykkedes det ikke – givetvis på grund af de besindige studenter – og de var i flertal – tilbageholdenhed over for de rabiate studenter mere eller mindre hovedløse aktiviteter, som blev forsøgt iværksat.

Forholdene i dag på Københavns Universitet må derfor karakteriseres som normale, selv om de få yderliggående studenter med mellemrum – men uden held – forsøger at iværksætte aktioner.”⁷³⁶

Herefter foreligger der ikke yderligere oplysninger om Københavns Universitet i emnesagen.

På Aarhus Universitet var det den venstreorienterede Studenterfronten, der i PET's optik stod fadder til protesterne. Den var i forvejen genstand for en vis politimæssig interesse. To studerende – stud.med. Hans Chr. Krogh Pedersen og stud.jur. Poul Heinrich Riis Knudsen, der stiftede DNSU samme år – havde således i 1970 anmeldt Studenterfronten til Rigsadvokaten og ønskede den opløst ved dom efter Grundlovens § 78, stk. 2, idet de henviste til, at Studenterfronten talrige gange havde udtalt, at dens mål var en omstyrtelse af det danske samfund – om nødvendigt ved anvendelse af voldelige midler. Anmeldelsen blev fra Rigsadvokaten sendt til Statsadvokaten, derfra til politimesteren i Århus. Den 20. november 1970 sendtes sagen fra statsadvokaturen i Viborg tilbage med den konklusion, at Studenterfronten, efter hvad kriminalpolitiets undersøgelse havde oplyst, ikke var en forening. Studenterfronten havde ikke nogen formand, heller ingen bestyrelse eller foreningslove. Den bestod af forskellige, venstreorienterede grupper, der arbejdede på at dominere Studenterrådet for at gennemføre gruppens politiske ideer på universitetet. Til det formål havde Studenterfronten opstillet liste Q til de kommende valg.⁷³⁷

⁷³⁶ PET, emnesag: ”Vedr.: Studenteruroen på Københavns Universitet”, august 1972.

⁷³⁷ PET, emnesag: Fotokopi af rapporter vedr. anmeldelse mod ”Studenterfronten” ved Aarhus Universitet, der ønskes opløst under henvisning til grundlovens § 78 stk. 2, og anmeldelse mod samme for overtr. af straff.s § § 114 og 118. Kopi med skrivelse af 9. december 1970, kontinueret 14. og 18. december 1970, samt 14. og 26. januar 1971.

Da rektorvalget ved Aarhus Universitet fandt sted i slutningen af april 1971, foranstaltede medlemmer af Studenterfronten en blokade af administrationsbygningen, hvor rektor og universitetets direktør blev spærret inde. Telefonerne blev afbrudt, og demonstranterne åbnede en postkasse, der fungerede som stemmeurne, og tilegnede sig en, måske flere, stemmesedler. Da rektor, Søren Sørensen, og direktøren, Jens Sørensen, uden at blive forulempet var sluppet fri, indgav de den 27. april politianmeldelse mod tre af de aktivister, som de havde genkendt. Anmeldelsen lød på ulovlig tvang, indbrud i postkassen, tyveri af mindst en stemmeseddel; alt med det formål at forhindre rektorvalget.⁷³⁸ Med den begrundelse søgte og fik politiet i Århus en retskendelse til telefonaflytning af Studenterrådet samt et kollektiv, der beboedes af personer fra Studenterfronten.⁷³⁹ PET blev af Århus Politi anmodet om assistance, hvorefter Jørn Bro sendte to medarbejdere til Århus, herunder en kriminaloverbetjent fra PET's tekniske afdeling. Få dage senere – den 2. maj 1971 – var de tekniske arrangementer bragt på plads, hvorefter PET frem til slutningen af maj aflyttede Studenterfrontens telefoner. Til gengæld undlod PET at aflytte det omtalte kollektiv, angiveligt fordi PET befrygtede, at beboerne ville afsløre aflytningen og bringe hele operationen i risiko.⁷⁴⁰

Da PET i juni gjorde status over aflytningen, var det efterretningstjenestens vurdering, at Studenterfrontens medlemmer trods ønsker om det modsatte ”ikke havde været i stand til at foretage sig noget mod rektorvalget”. Til gengæld fremgik det, at frontens medlemmer forsøgte at vinde studenterkredse i Odense og i København for dennes synspunkter. Dette var imidlertid ikke lykkedes, og, hed det,

”i det store og hele forekommer den revolutionære klike i Århus samlet i studenterfronten at være en stærkt selvoptaget og navlebeskuende kreds af psykopatprægede individer, der ikke i større udstrækning har deres kammeraters tillid.”

738 PET, emnesag: Rektor Søren Sørensen og universitetsdirektør Jens Sørensen til Politimesteren i Århus, 27. april 1971; ”Vedr. ulovlig tvang m.v. på Århus universitet, den 26. april 1971 (afhøring af Jens Sørensen)”, 30. april 1971; ”Vedr. ulovlig tvang m.v. på Århus universitet, den 26. april 1971 (afhøring af Søren Sørensen)”, 1. maj 1971. Politianmeldelsen blev også genstand for en del offentlig debat, se eksempelvis ”Aktionen imod rektorvalget på universitetet er meldt til politiet”, *Demokraten*, 27. april 1971; ”Vi vil ikke finde os i, at nogle få sættes i fængsel”, *Jyllands-Posten*, 28. april 1971; ”Rektorvalget i Århus hindret af studenter”, *Jyllands-Posten*, 27. april 1971; ”Politi-anmeldelse mod studenter, der stjal stemmeseddel ved rektor-valget”, *B.T.*, 27. april 1971.

739 PET, emnesag: ”Udskrift af retsbogen for straffesager for Århus by- og herredsret”, 29. april 1971.

740 PET, emnesag: ”Vedr.: Den århusianske ”STUDENTERFRONTEN”s overtrædelse af strfl.s. §§ 116-117, nr. 2, 119, stk. 1, 120, 260, 261 og 264a den 26. april 1971”, 11. maj 1971.

Den pågældende PET-medarbejders forklaring på, at fronten alligevel havde en vis indflydelse i det århusianske studenterpolitiske miljø, lød, at langt den overvejende del af de studerende i Århus ikke tog del i frontens aktiviteter, og derfor havde den typisk ”let spil til at styre møder og arrangementer...” Med andre ord nød Studenterfronten godt af de øvrige studerendes manglende politiske engagement. Det var en vurdering i notitsen, at af universitetets 12.000 studerende kunne Studenterfrontens 15 ledende personer kun mobilisere omtrent 200 egentlige aktivister.⁷⁴¹

Som overskudsinformation godtgjorde telefonaflytningen endvidere, at Studenterfronten havde ”sædeles gode presseforbindelser”. Det vurderedes i en notits, at én af dagbladet Informations medarbejdere syntes at være ”inspirator og rådgiver” for et af de centrale medlemmer af Studenterfronten ”i den stedfundne aktions- og pressionspolitik.”⁷⁴² I slutningen af maj udløb telefonaflytningsskendelsen, og der blev ikke søgt om fornyelse. Der var ikke kommet noget frem, der kunne bidrage til sagen mod de sigtede studenter. Efter at Statsadvokaten i Viborg og Rigsadvokaten havde vurderet sagen, anbefalede de, at der ikke blev rejst tiltale mod aktivisterne.⁷⁴³ Jyllands-Posten beklagede afgørelsen og betegnede den som politisk.⁷⁴⁴

PET’s emnesag på Aarhus Universitet og to tilhørende bilagsmapper vidner om, at efterretningstjenesten holdt sig orienteret om den generelle studenterpolitiske udvikling. Interne referater af diskussionsmøder i studentergrupperne er således beroende i PET’s arkiv. Dermed kunne PET læse om den sammenhæng, der ifølge studenterne bestod mellem på den ene side reglerne for valg til universiteternes styrende organer og på den anden side sammensmeltning af statsmagten, kapitalen og styringen af universiteternes forskning. Som modspil mod ”Forskning for Profitten” etableredes ”Fagkritisk Forskning” med ”Maler-

741 PET, emnesag: ”Vedr.: Den århusianske ”STUDENTERFRONT”s overtrædelse af straffeloven – jvfr. Oversigten i bilag 13”, 3. juni 1971.

742 PET, emnesag: ”Vedr.: Den århusianske ”STUDENTERFRONT”s overtrædelse af strfl.s §§ 116-117, nr. 2, 119, stk.1, 120, 260, 261 og 264a den 26. april 1971”, 11. maj 1971.

743 PET, emnesag: ”Vedr. Århus Universitet”, august 1972; ”Vedr.: Den århusianske ”STUDENTERFRONT”s overtrædelse af straffelovens § 116-117, nr. 2, 119, stk. 1, 120, 260, og 265a, den 26. april 1971”, 21. januar 1972; ”Vurdering fra Statsadvokaten i Viborg, sign. Horneman”, 2. december 1971; ”Vurdering fra Rigsadvokaten, sign. Olafson”, 17. december 1971.

744 ”Afsporende afgørelse” (leder), *Jyllands-Posten*, 29. december 1971; jf. efterfølgende udtalelser fra K. Axel Nielsen, der ønskede sig yderligere orienteret om sagen, ”Minister vil nu se på Århus-studenternes sag”, *Demokraten*, 30. december 1971.

rapporten” som et meget omtalt eksempel på forskning med politisk effekt.⁷⁴⁵ Akterne omhandlende PET’s overvågning af protesterne på Aarhus Universitet i årene omkring 1970 efterlader det overordnede indtryk, at PET ikke var interesseret i universitetet som sådant. Til gengæld ønskede PET at være informeret om den mulige uro, der eventuelt måtte udspringe fra dele af det studenterpolitiske miljø omkring især Studenterfronten.

I 1973 tog Studenterfronten navneforandring til Fagkritisk Front, og ifølge PET’s oplysninger indtog den nye front en meget fremtrædende rolle i den århusianske studenterbevægelse det følgende tiår. Fagkritisk Front lagde vægt på marxistisk skoling og fagkritiske studier. Således arrangerede Fagkritisk Front eksempelvis et skolingsseminar i 1973 på Studentercenteret i Hald uden for Viborg med deltagelse af 44 studerende. De følgende par år syntes fronten knap så virksom, men i sidste halvdel af 1970’erne bemærkede PET, at den på ny markerede sig stærkt navnlig på Statskundskab og på Historie. Det hedder i en PET-notits om Fagkritisk Front fra 1977, at fronten definerede sig som tværpolitisk, men at den klart bekendte sig til en venstreorienteret linje. I begyndelsen af 1982 fik studenterrådet på Aarhus Universitet ny ledelse med tre kommunister og to socialdemokrater. En af frontens grundlæggere skulle på det tidspunkt have udtalt, at fronten ikke længere havde nogen betydning, da det nu var partier og organisationer som VS, KAP og Komm.S., der stod centralt i organiseringen af studenterpolitikken.⁷⁴⁶

PET havde i 1970’erne og 1980’erne flere kilder og kontakter på Odense Universitet. PET tog initiativ til dette samarbejde lige efter indvielsen af universitetet i 1966. PET’s kontakthand overværede åbningen og erhvervede sig i den anledning et festskrift med navnene på universitetets nye lærerkræfter. Den pågældende forklarede, at han meget vel kunne komme i den situation, at han i ”tjenstlig anledning måtte rette henvendelse til disse lærerkræfter”, og da han ikke ønskede

745 I ”Malerrapporten” blev der argumenteret for, at den kapitalistiske konkurrence frembragte giftige malinger til skade for malerne. Malerrapporten var således en rapport, der udstillede modsætningen mellem den kapitalistiske konkurrence og malernes sundhed. Rapporten er omtalt i *Ekstern Fagkritik*, 2. september 1971. Malerrapporten omtaltes endvidere under overskriften ”Århus-malere: Alkyd-maling er det rene gift”, *Demokraten*, 28. juli 1971.

746 PET, emnesag: ”Vedr.: Ændring af studenterrådets sammensætning på Århus Universitet”, 24. maj 1982; ”Vedr.: Aarhus Universitet, Ang.: Studenterfraktionen FAGKRITISK FRONT’s aktiviteter”, 18. februar 1977. PET, administrativ sag: ”Årsberetning for regionsafdeling II for tiden 1. september 1976 til 31. august vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder”, s. 6-7.

at gå til de ”forkerte”, ønskede han samtlige anførte lærere søgt i PET’s register.⁷⁴⁷ Dette forekommer umiddelbart bemærkelsesværdigt, men det skal nævnes, at PET også havde legitime interesser i at have kontakter på universiteterne, f.eks. i det tilfælde hvor der skulle foretages sikkerhedsundersøgelser.

PET’s kilder og kontakter på Odense Universitet blev i perioden frem til 1989 fundet blandt undervisere, studerende og det administrative personale. Nogle gav primært oplysninger om studentermiljøet og studenterpolitiske aktiviteter, andre orienterede om undervisernes politiske holdninger og Østkontakter. Undervisere kunne også fungere som samtalepartnere for PET i kraft af deres faglige ekspertise inden for et bestemt felt. Det hedder i en beretning vedrørende et fællesmøde for kriminalpolitipersonalet i regionsafdelingerne afholdt i Maribo i 1972, at PET oprindeligt havde haft vanskeligt ved at finde samtalepartnere på Odense Universitet. Nu, i 1972, var det situationen, at tjenesten havde ”rettet betragteligt op” på det. Desuden havde PET fået kontakt til universitetets administrative ledelse, og der var udsigt til også at få en god kontakt blandt de studerende. Det hed i beretningen, at Odense Universitet var det af landets universiteter med mindst uro.⁷⁴⁸

Som eksempel på en kontakt fra lærersiden kan nævnes, at en ansat på universitetets humanistiske fakultet i 1980’erne videregav oplysninger om en yngre stipendiats forskellige aktiviteter og mulige Østforbindelser.⁷⁴⁹ PET’s leder af Regionsafdeling IV mødtes med kontakten ved flere lejligheder, hvor de diskuterede emner af politisk og efterretningsmæssig relevans. Den pågældende universitetsansatte gav eksempelvis oplysninger om den yngre stipendiats engagement i en stiftende generalforsamling for en nyoprettet studiegruppe.⁷⁵⁰ PET’s kontakt var tilsyneladende af den opfattelse, at sådanne tjenester var en anden værd. Det følgende år udbad den pågældende sig oplysninger fra PET til brug for et konkret forskningsprojekt.⁷⁵¹ Håndakter fra lederen af Regionsafdeling IV viser, at universitetslæreren og PET-medarbejderen også førte diskussioner om danske og sovjetiske forskere, kunstnere, diplomater og politikere, som efterfølgende blev

747 PET, Historisk Arkiv, kasse U, læg Odense Universitet: ”Vedr.: Lærerkrafterne ved det nye Odense Universitet”.

748 PET, administrativ sag: ”Beretning vedr. fællesmødet for kriminalpolitipersonalet i regionsafdelingerne den 17. og 18. oktober 1972 i Maribo.”

749 Flere eksempler på, at den pågældende kilde gav sådanne oplysninger findes i den pågældende stipendiats personsag, PET, personsag.

750 PET, Reg. IV, emnesag: ”Indkaldelse til stiftende generalforsamling”, 27. april 1984,

751 PET, Reg. IV, emnesag: Brev, 14. november 1985, PET, Reg IV, emnesag.

søgt i Centralafdelingen. Samarbejdet synes at have fortsat efter Berlinmurens fald i 1989. På et møde med kontakten den 20. januar 1992 ønskede PET-medarbejderen at drøfte en østeuropæisk ambassadørs virke, KGB og Gordijevskij, Jacob Holdt-sagen samt "Ole Sohns mulige modtagelse af 1 million fra SUKP".⁷⁵² Den pågældende PET-medarbejder har over for Kommissionen erklæret, at han ikke på noget tidspunkt videregav PET-oplysninger til gengæld for de oplysninger, han fik fra den universitetsansatte.⁷⁵³ Jørn Bro har dog over for Kommissionen udtalt, at PET generelt måtte "give noget" for "at få noget fra meddelerne", om end han ved samme lejlighed har understreget, at PET's medarbejdere altid skulle være forsigtige og "aldrig give mere end strengt nødvendig".⁷⁵⁴

Guerillabevægelser på universiteterne?

Som det fremgår, var PET's interesse for universiteterne primært motiveret i to forhold. For det første ønskede PET at være orienteret om den mulige uro, der udsprang fra studenterkredse i årene omkring 1970. Og for det andet ønskede PET at hverve kilder, der kunne berette om studerendes mulige Østkontakter og eventuelt uroskabende miljøer. PET's interesse for universitetsmiljøerne var desuden motiveret i et par oplysninger fra slutningen af 1960'erne om, at der angiveligt eksisterede guerillabevægelser på to af landets universiteter. Den ene bevægelse skulle udgå fra Aarhus Universitet, den anden fra Københavns Universitet. Oplysningerne i PET's arkiv tegner i korthed følgende billede:

I sommeren 1969 blev PET via FE orienteret om, at der angiveligt eksisterede en guerillabevægelse med tilknytning til Københavns Universitet. Kilden til FE's oplysning var en lektor på universitetet i København, der nogen tid forinden havde holdt et foredrag for en kreds af personer ansat i Forsvaret. Pågældende meddelte i foredraget, at der i en kælder under universitetet blev fremstillet molotovcocktails, trænet guerillakrigsførelse og likvidering uden at efterlade spor. Instruktørerne skulle ifølge lektoren være en lille håndfuld af universitetsstuderende, der havde modtaget deres uddannelse i f.eks. Ægypten

752 PET, Reg. IV, emnesag: Notat.

753 "Det var vigtigt at have "filteret ude", når man som efterretningsmand mødte en sådan kontakt, men det var ikke et "noget for noget arrangement" som [*denne*] var ude på. [*Pågældende*] var ikke en kilde, men en kontakt", Kommissionens arkiv, RB: 26. februar 2003.

754 Kommissionens arkiv, RB: Jørn Bro, 8. juni 2005.

og på Cuba.⁷⁵⁵

Efter at være blevet informeret om ovenstående inviterede FE pågældende lektor til en samtale, hvori FE dels efterspurgte mere konkrete oplysninger, dels vurderede kildens troværdighed. Lektoren anførte indledningsvis, at han ”med længsel” havde set frem til dette møde, og at hans intention med at oplyse om guerillaorganisationen havde været, at han ville få lejlighed til at tale med FE. Under samtalen nævnte lektoren navne på en håndfuld studerende og undervisere, som han satte i forbindelse med den nævnte guerillaorganisation. Det var imidlertid karakteristisk for samtalen, at hver gang lektoren blev anmodet om at præcisere, konkretisere og dokumentere et givet forhold, var han ikke i stand til det. Om en af de hovedmistænkte hed det, at lektoren ”intet konkret” vidste om dennes forhold til guerillavirksomhed. Om samme persons besøg på Cuba havde lektoren heller ingen ”konkret viden”. Ifølge lektoren udgav aktivisterne en række skrifter indeholdende revolutionær agitation. Adspurgt om hvordan aktivisterne finansierede disse, forklarede lektoren, at rektor Mogens Fog formidlede en del af pengene, mens ”det siges”, at den resterende sum penge blev tilvejebragt via hashhandel. Og, hed det videre, universitetslæreren ”nærer samme anskuelse”. Præcis viden var lektoren altså ikke i besiddelse af. En anden del af aktivistarbejdet skulle også være finansieret af hashhandel, men herom gjaldt det igen, at lektoren ikke kunne nævne konkrete eksempler herpå, og ”øjheller navne på den eller de personer, der skal være hash-sælgere”. Senere i samtalen forklarede lektoren, at han slet ikke vidste, om den påståede undervisning overhovedet var blevet gennemført, og han ville ”ikke udelukke, at det hele kan være ment som en slags provokation fra aktivistside.” Endelig nævnte lektoren ”som sin personlige mening”, at en bestemt person var den, der ”trækker i trådene”. Lektoren havde ”selv fået den tanke”, at det var denne person, men ”har dog slet ingen viden derom.”⁷⁵⁶

Oplysningen om, at det blev trænet i fremstilling af molotovcocktails, guerillakrigsførelse og likvideringsteknikker i kældrene under Københavns Universitet, var således udokumenteret. Imidlertid fremgår det af samtalerreferatet, at det var FE's opfattelse, at pågældende lektor var meget skuffet over sit institut. Han havde tidligere søgt et professorat, som var blevet besat til anden side, og

755 PET, mnemesag: ”Ekstrakt af et rutinemæssigt kontaktmøde med FE (B) den 20. september 1969 hos FE”, 26. september 1969 + bilag: ”Guerillaorganisation” på de danske universiteter”, 20. august 1969.

756 PET, mnemesag: ”Guerilla-organisation på Københavns Universitet”, 4. februar 1970.

af samtalereferatet fremgik det, at det var lektorens opfattelse, at den nyansatte professor stod i ledtog med de revolutionære studenter. Desuden stod lektoren tydeligvis i modsætning til de venstreorienterede studenter. Det hed afslutningsvis i FE's papir, at man ikke kunne se bort fra, at lektorens henvendelse ikke alene skyldtes idealistiske grunde, "men også det forhold, at han er stærkt involveret i spliden mellem lærere, studerende og rektor. Ved evt. at komme i forbindelse med en efterretningstjeneste føler han, at han har eller kan opnå nogen støtte."⁷⁵⁷ Kommissionen har ikke i det bevarede materiale fundet spor af, at der skulle have eksisteret en guerillabevægelse i tilslutning til det københavnske studentermiljø, og det synes heller ikke at have været opfattelsen hos PET og FE, at noget sådant har eksisteret.

Stort set samtidig med, at PET efterforskede ovenstående historie, blev PET orienteret om eksistensen af en anden mulig guerillabevægelse. Igen var det FE, der overbragte PET historien, men denne gang skulle bevægelsen udgå fra kredse på Aarhus Universitet. Historien lyder:

Under et rutinemøde mellem FE og PET blev sidstnævnte i august 1969 overdraget et af FE udfærdiget notat, hvori det hed, at der angiveligt eksisterede en venstreorienteret organisation på danske universiteter, der i sit navn benyttede ordet "guerilla". Ifølge FE's oplysning skulle den pågældende organisation omfatte omtrent 200 personer. Organisationen, der holdt til i Jylland, skulle modtage våbeninstruktion og afholde skydeøvelser et sted i Jylland.⁷⁵⁸ Den følgende måned konkretiserede FE oplysningerne, men kun en smule. En af PET allerede kendt person blev nævnt som mulig deltager i guerillaorganisationen, og samtidig specificeredes det, hvor i Jylland organisationen skulle holde til. Kilden til FE's oplysninger var den samme lektor fra Københavns Universitet, der var kilde til oplysningerne om en guerillabevægelse i det københavnske studentermiljø.⁷⁵⁹ I de følgende måneder udfoldede PET betydelige anstrengelser for at be- eller afkræfte disse oplysninger. Det fremgår af det bevarede materiale (se nedenfor), at PET ikke fandt den pågældende lektors oplysninger overbevisende. Alligevel mente PET sig forpligtet til at undersøge sagen nærmere.

Et af de spor, som tjenesten fulgte, var, at der angiveligt skulle foregå våben-

⁷⁵⁷ Ibid.

⁷⁵⁸ PET, emnesag: FE til PET, Emne: "Guerillaorganisation" på danske universiteter, 14. august 1969 + bilag.

⁷⁵⁹ PET emnesag: Skitse, 19. november 1970.

træning på en bestemt adresse.⁷⁶⁰ Fra begyndelsen af 1970 indledte PET derfor en overvågning af denne adresse.⁷⁶¹ PET havde i den forbindelse adgang til en række af de breve, der blev sendt fra adressen, ligesom PET havde mulighed for at lytte med på diverse telefonsamtaler gennem aflytning af Aarhus Universitet. Endelig var adressen under observation, og i PET's emnesag beror en række fotografier af såvel arealerne omkring adressen som af beboerne.

I første halvdel af 1970 modtog PET oplysninger om, at personerne, der beboede adressen, modtog penge af en fabrikant "til indkøb af sprængstoffer eller lignende til yderliggående virksomhed."⁷⁶² PET undersøgte oplysningen og fandt, at der ikke var tale om en fabrikant, men at kilden efter alt at dømme refererede til den i samtiden kendte ingeniør Niels Munk Plum, der i 1967 sammen med hustruen Lise Plum havde etableret en fond med henblik på at yde økonomisk støtte til venstreorienteredes politiske aktiviteter.⁷⁶³ Ud over denne oplysning indeholder emnesagen en række oplysninger om adressens beboere, deres omgangskreds, livsform og politiske synspunkter. Imidlertid var der intet, der gav indtryk af, at de pågældende forberedte nogen form for guerillavirksomhed. I slutningen af 1970 udfærdigede en PET-medarbejder fra Centralafdelingen da et udkast til et notat, hvori det hed, at der "på nuværende tidspunkt ikke er andet at gøre, end at lade Aarhus holde øje med [adressen] som hidtil." PET's medarbejder var blevet oplyst om, at nogle af adressens beboere havde deltaget i enten seminarer eller kurser i Østtyskland. Dette var antagelig korrekt, vurderede pågældende PET-medarbejder, men, fortsatte han,

"vi tvivler på, at der har været tale om egentligt "Partisankursus".

Noget sådant vil man i Ø-Tyskland under de nu herskende forhold sikkert ikke risikere, og mulighederne for, at vi på den ene eller anden måde vil have hørt noget virkeligt konkret om sådan virksomhed er vel også at antage."⁷⁶⁴

PET-medarbejderen vurderede det "rimeligt" at formode, at Plum-fonden støttede adressen økonomisk, men den overordnede vurdering var lidet alarmistisk. Afslutningsvis hed det, at PET gik ud fra, at FE ville fortsætte med at indhente

760 PET, emnesag: "Vedr.: Guerilla-organisationer på danske universiteter", 19. december 1969.

761 PET, emnesag: Vedr. [-], 29. januar 1970.

762 PET, emnesag: "NOTITS", 6. maj 1970, kontinueret 23. juni 1970; Ibid. "Fortsat indberetning vedrørende udtalelse fra kollektivet om pengeforbindelse til firmaet", 28. august 1970.

763 PET, emnesag: "Vedr. [-], 28. oktober 1970. Vedr. Plum-fonden se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 248.

764 PET, emnesag: Udkast til notat, 19. november 1970.

oplysninger hos den ovenfor omtalte københavnske lektor, der også var kilde til historien om guerillabevægelsen med tilknytning til Aarhus Universitet.⁷⁶⁵ I perioden frem til årsskiftet 1972/73 vedblev PET at efterforske adressen, men fandt ingen spor af, at personerne heri skulle være involveret i våbentræning eller anden planlægning af konkret revolutionær virksomhed.

Var der ikke hold i rygterne om guerillaorganisationer på universiteterne i København og i Århus, forholder det sig anderledes med situationen på Odense Universitet. Dokumenter i PET's arkiv viser således, at PET i begyndelsen af 1970'erne modtog væsentlige oplysninger om en højreorienteret gruppe kaldet Absalon fra en studerende på universitetet.⁷⁶⁶ Absalon blev kendt i den danske offentlighed, da organisationen i 1973 lancerede en kampagne rettet imod "den venstreorienterede tænkning" på landets undervisningsinstitutioner. En del af kampagnen bestod i uddeling af en pjeces om Absalons virksomhed, og samtidig blev der i tidsskriftet *Nyt* fra Odense Universitet bragt et indlæg af professor, dr.odont. Flemming Nørgaard, der gengav indholdet af skrivelser fra Absalon. En af PET's kilder i det odenseanske studentermiljø fortalte nu PET, at Absalons leder, den tidligere FE-medarbejder Erling Harder, havde sat sig i forbindelse med en studerende på 4. Maj Kollegiet i Odense og "bedt ham sammen med et par andre gode studenter starte en "Absalon"-fraktion i Odense (under et eller andet navn)".⁷⁶⁷ Den studerende fra 4. Maj Kollegiet blev indskærpet af Harder, at han skulle "holde klar af PET".⁷⁶⁸ Den første gerning, som det nyudpegede Absalon-medlem ganske uafvidende foretog sig, var imidlertid at anmode netop den studerende, som var kilde for PET, om at indtræde i Absalon, hvilket han accepterede.⁷⁶⁹ PET fik derved at vide, at Harder via en odenseansk forretningsmand ville finansiere både "Liberale studerende" og den nye Absalon-afdeling. Det var meningen, at "Liberale Studerende" offentligt skulle tage afstand fra Absalon, men i realiteten fremføre de samme synspunkter.⁷⁷⁰ Kildens oplysninger var nyttige for PET, der i samarbejde med FE fik overblik over organisationen og inddæmmet dens forsøg på blandt andet at opbygge militære lagre i Danmark.

⁷⁶⁵ Ibid.

⁷⁶⁶ Om Absalon-sagen, se Kommissionens beretning, bind 5.

⁷⁶⁷ PET, emnesag: "Absalon", Region IV. til København.

⁷⁶⁸ Ibid.

⁷⁶⁹ Ibid.

⁷⁷⁰ Ibid.

Danmarks Journalisthøjskole

PET var under den kolde krig generelt meget opmærksom på den danske dagspresse. Det var der flere årsager til:

For det første var åbne kilder, navnlig dagspressen, én af tjenestens vigtigste informationskanaler. Det var af den grund vigtigt for PET at være orienteret om pressens udvikling. For det andet var det vigtigt for PET at være opmærksom på pressen og journaliststanden, idet østlige myndigheder ofte forsøgte at tage kontakt til danske studenter og journalister under besøg i Østblokken. Når PET blev opmærksom herpå, kontaktede tjenesten ofte den pågældende person dels for at oplyse om baggrunden for den østlige tjenestes tilnærmelse, dels for undertiden at etablere en forbindelse til den pågældende. Perspektivet var, at pågældende journalist eller studerende skulle bevare kontakten til den østlige tjeneste med henblik på at holde PET orienteret om østlige tjenesters arbejdsmetoder over for danske statsborgere.⁷⁷¹ For det tredje var det vigtigt for PET at være opmærksom på de journalister, der stod i tæt kontakt til østlige ambassader i Danmark. Mange journalister havde en professionel interesse i at have forbindelser til østambassaderne. Samtidig stod det imidlertid klart, at de østlige ambassader forsøgte at sprede desinformation og at påvirke de enkelte journalister. PET var derfor opmærksom på kontakterne, og i nogle tilfælde lykkedes det PET at få journalister til at oplyse PET om indholdet af møderne med de østlige pressemedarbejdere, der ofte var KGB-medarbejdere under journalistisk dække.⁷⁷² I andre tilfælde er det gennem det såkaldte Gordijevskij-materiale siden blevet dokumenteret, at østlige hvervningsforsøg mislykkedes.⁷⁷³ For det fjerde var PET interesseret i dagspressen, da tjenesten havde et ikke nærmere specificeret antal pressekontakter, der gav PET mulighed for at i en vis grad at plante historier i dagspressen. Jørn Bro har udtalt, at PET i sidste halvdel af 1960'erne havde "gode forbindelser i pressen",⁷⁷⁴ og at han selv "talte en del med journalister."⁷⁷⁵ Kommissionen har da også set flere eksempler på journalister, der blev ført som dobbeltagenter. Per Larsen har imidlertid over for Kommissionen forklaret, at relationerne "til

771 Kommissionens arkiv, RB: Jørn Bro, 14. november 2000.

772 PET, operationssag: Notat, 20. maj 1977; PET, emnesag. PET, kildesag. Om sovjetiske pressekontakter og forsøg på meningspåvirkning, se Kommissionens beretning, bind 13.

773 PET, operationssag, "Report No. 30", "Appendix 30/B, 84", 11. december 1977; jf. PET, personsag.

774 Kommissionens arkiv, RB: Jørn Bro, 1. november 2005.

775 Kommissionens arkiv, RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

pressen var meget begrænsede” i hans embedsperiode, det vil sige i 1980’erne. Per Larsen erindrer ikke, at PET har forsøgt at ”plante en ”snavset” historie i pressen.”⁷⁷⁶ Nedenfor fremstilles det imidlertid, hvordan PET i forbindelse med Verdensfredsrådets møde i Danmark i 1986 benyttede dele af den danske presse til at give såvel Verdensfredsrådet som Samarbejdskomitéen betydelig negativ omtale (se kapitel 7). Desuden viser et internt notat, at Per Larsen i 1983 aktivt gjorde brug af en journalist fra et større dagblad.⁷⁷⁷

Af ovennævnte årsager holdt PET sig under den kolde krig generelt velorienteret om danske journalister, der foretog rejser til Østblokken. Dette fremgår af Bestemmelser vedrørende Politiets Efterretningstjeneste fra den 15. september 1969. Hvad angår danske statsborgere, der foretog østrejser, hedder det, at disse blev registreret, medmindre der var tale om ”upolitiske grupperejser” (f.eks. idrætshold), ”sluttede rejseselskaber (f.eks. turistgrupper), ”personer under 15 år” og ”søfolk, forhyret med danske skibe, der anløber Østblokhavne”.⁷⁷⁸ PET’s interesse for de østrejsende journalister var motiveret i en årvågenhed over, om de blev anvendt af de østlige lande i disses påvirkning af den offentlige meningsdannelse. Der ses i PET’s arkiv flere spekulationer om, at noget sådant har fundet sted.⁷⁷⁹ Nogen nagelfast dokumentation for, at det skrevne var et resultat af østlig påvirkning, havde PET dog vanskeligt ved at fremskaffe. Til gengæld lykkedes det undertiden PET at hverve journalisterne som kilder.⁷⁸⁰ Det fremgår af PET’s arkiv, at der også var danske journalister, der under den kolde krig agerede på en sådan måde, at PET fandt det nødvendigt at oprette personsager. I slutningen af 1960’erne modtog PET eksempelvis oplysninger om, at en navngiven dansk journalist, der havde tætte forbindelser til et regime i Nordafrika, under en rejse i Mellemøsten skulle have modtaget undervisning i guerillataktik, og at pågældende journalist efterfølgende selv skulle have undervist heri under et ophold i Vestberlin.⁷⁸¹ Fra en udenlandsk tjeneste modtog PET siden oplysninger om pågældendes mulige forbindelse til terrorisme,⁷⁸² men efter det bevarede mate-

776 Kommissionens arkiv, RB, Per Larsen, 18. september 2002. Per Larsens udsagn modsiges dog af hans rolle i PET i begyndelsen af 1980’erne. Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 13.

777 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 13.

778 PET, ujournaliseret sag: Bestemmelser vedrørende Politiets Efterretningstjeneste (”Den Røde”), del IV, s. 3. Om registreringer efter 1968, se Kommissionens beretning, bind 3.

779 PET, operationssag: Notat, 14. marts 1988. Se endvidere Kommissionens beretning, bind 13.

780 PET, personsag.

781 PET, emnesag: ”Vedr.: Den danske sektion af IV. Internationale”, 8. maj 1968.

782 PET, personsag.

riale at dømme var der ingen dokumentation herfor. Til gengæld vidner andre oplysninger i pågældendes personsag og oplysninger i andre emnesager om, at den pågældende stod i tæt kontakt med trotskistiske kredse, for hvem han bragte sager frem i pressen, og at han deltog i diverse aktioner, der af PET defineredes som uro.⁷⁸³

I slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne synes PET i stigende grad at have fået den opfattelse, at der inden for den danske journaliststand bestod en vis kommunistisk indflydelse. I al fald berettede én af tjenestens kilder i 1977, at formanden for Dansk Journalistforbunds Københavnsafdeling (Kreds 1) var medlem af DKP. Vel var formandskabet under pres, men indtil videre var formanden DKP'er.⁷⁸⁴ Og tre år senere, i 1980, noterede PET på baggrund af en artikel i *Weekendavisen*, at medlemmer af DKP arbejdede med planer om at etablere deres egen fraktion inden for journalistforbundet med det formål at danne en fagpolitisk basistion. Initiativtagerne havde fundet navnene på de kommunistiske journalister i DKP's arkiv, og heraf fremgik det, at mellem 60 og 70 medlemmer af journalistforbundet også var registreret som DKP'ere. Af disse var omtrent 20 ansat på Land og Folk.⁷⁸⁵ Året efter noterede PET, at det via en kilde forelå oplyst, at endnu en kendt DKP'er var blevet optaget i Dansk Journalistforbund.⁷⁸⁶

DKP's indflydelse i journalistiske kredse samt en henvendelse fra en udenlandsk tjeneste bevirkede,⁷⁸⁷ at Centralafdelingen i 1981 anmodede Regionsafdeling II om svar på, "hvorvidt journalisthøjskolen bliver domineret af venstrefløjen og om denne har indflydelse på de kommende journalister. Om der fra skolen er forbindelse til subversive organisationer, frontorganisationer og til sovjetblokken." Den 5. oktober 1981 havde en medarbejder ved regionsafdelingen udfærdiget et 15-siders svar foruden en liste over journalisthøjskolens personale. Over halvdelen af rapporten var en redegørelse for institutionens opbygning, ledelsesstruktur etc. I rapporten hed det, at en "kontakt", der kendte til forholdene på journalisthøjskolen, havde udtalt, "at der var sket en klar venstredrejning blandt

783 PET, emnesag: "Vedr. Den danske sektion af IV. Internationale", 20. februar 1968; PET, emnesag; PET, personsag.

784 PET, emnesag: "Vedr.: Københavns journalisters generalforsamling", 18. november 1977.

785 PET, emnesag: "Vedr.: Evt. dannelse af kommunistisk fraktion inden for rammerne af Dansk Journalistforbund", 29. april 1980; jf. "Kommunistiske journalister planlægger egen fraktion", *Weekendavisen*, 25. april 1980.

786 PET, personsag.

787 PET, emnesag: "Vedr.: Journalisthøjskolen i Århus", 22. juni 1981. Kommissionens arkiv, RB: 21. oktober 2003.

de elever, der studerer på skolen". Som dokumentation herfor havde kontakten forklaret, at der var blevet afholdt prøvevalg på skolen forud for folketingsvalgene i hhv. 1973 og 1979. Selv om man måtte tage resultaterne med et vist forbehold, viste stemmeafgivningerne, at journalistelevens støtte til partier som Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre var gået tilbage, mens især Venstresocialisterne var gået frem. Hovedindtrykket var, at en betydelig del af de journaliststuderende var enten SF'ere eller VS'ere, mens der var omtrent lige så mange DKP'ere, som der var socialdemokrater. PET-medarbejderens kontakt havde endvidere forklaret, at det ikke i sig selv var et problem, at journalistelevne generelt var venstreorienterede, men mere at de efter endt uddannelse "blev ansat på borgerlige aviser, og dermed "undergravede" disse avisers linje".⁷⁸⁸

I forlængelse heraf hed det i rapporten, at Land og Folk i 1981 havde bragt en annonce, hvori det hed, at "kammerater", der ønskede optagelse på journalisthøjskolen, skulle henvende sig telefonisk til to navngivne personer, hvis telefonnumre var gengivet. PET havde efterfølgende – uden at give sig til kende – kontaktet de to personer, der havde "tilbudt, at man som kommende ansøger til journalisthøjskolen hos disse to kunne få hjælp til optagelsesprøven." Én af de to personer, man kunne henvende sig til, var datter af en lektor på journalisthøjskolen.⁷⁸⁹ Ifølge PET's oplysninger havde såvel far som datter været på læn-gerevarende besøg i Sovjetunionen – sidstnævnte på et skolingkursus.⁷⁹⁰ PET's oplysninger stammede fra en centralt placeret kilde på journalisthøjskolen. To år senere, i 1983, skrev en journalistelev en artikel i et elevblad. Heri hed det, at der var eksempler på, at visse allerede optagne journalistelever formedelst 500 kroner var villig til under falsk navn at gå til optagelsesprøve på journalisthøjskolen. Ifølge artiklen gik der i 1983 mindst to elever på journalisthøjskolen, som aldrig havde bestået optagelsesprøven.⁷⁹¹

788 PET, emnesag: "Vedr.: Journalisthøjskolen i Århus", 5. oktober 1981.

789 Ibid.

790 PET, emnesag: "Vedr.: Personer fra Danmarks Journalisthøjskole med tidligere ophold i Sovjet", 12. januar 1982. Af et notat fra 1983 fremgår det, at en midlertidig ansat lektor på Journalisthøjskolen, der var kendt i PET for anden aktivitet i 1960'erne, havde afholdt højskolekurser i, hvordan man blev optaget på journalisthøjskolen. Det fremgik endvidere, at der på et tidspunkt var indløbet klager til journalisthøjskolen over pågældende lektors elever, der skulle være "for politisk engageret frem for at beskæftige sig med det de er i færd med at uddanne sig til, nemlig journalistik." PET, emnesag: "Vedr.: Manipulationer ved optagelsesprøven til Danmarks Journalisthøjskole i Aarhus", 21. juni 1983.

791 PET, Region II, emnesag: "Vedr. Manipulationer ved optagelsesprøven til Danmarks Journalisthøjskole i Aarhus", 21. juni 1983.

Afslutningsvis skal det nævnes, at PET-medarbejderen i sit svar til Centralafdelingen føjede et par ord til om den politiske linje i Dansk Journalistforbund. Det hed, at DKP'erne tilsyneladende stod forholdsvis stærkt i forbundet, og især blev der i rapporten lagt vægt på, at forbundets hovedbestyrelse i 1981 havde accepteret en indbydelse fra den sovjetiske presseattaché i København til at besøge Sovjetunionens journalistforbund. Efter at besøget var gennemført i maj-juni 1981, havde tre repræsentanter for Sovjetunionens journalistforbund besøgt Danmark.⁷⁹²

Ovenstående kunne tyde på, at DKP stod stærkt i journalistkredse. Meget taler imidlertid for, at det er en for vidtgående konklusion. For det første var pågældende medarbejder blevet anmodet om at redegøre for venstreorienterede kræfters stilling på journalisthøjskolen, og derfor fokuserede svaret herpå. For det andet er der spørgsmålet om repræsentativitet. Det fremgår af ovenstående, at Studenterfronten stod stærkt på Aarhus Universitet i årene omkring 1970 og frem, men det fremgår også, at forklaringen herpå væsentligst var, at broderparten af de studerende var lidet politisk engageret. Tilsvarende antages det, at journalistelever, der delte synspunkter med DKP og VS, var mere politisk aktive på journalisthøjskolen, end de journalistelever, der befandt sig på institutionen for at lære det journalistiske håndværk frem for at bedrive politisk virksomhed. I PET's rapport blev det da også noteret, at Ib Forchhammer fra dagbladet Børsen i forbindelse med Dansk Journalistforbunds beslutning om at rejse til Sovjetunionen, havde skrevet en artikel under titlen "Usmagelig rejse", hvori han tog afstand fra, at det danske forbund officielt plejede "venskabelig samkvem med et system, der undertrykker de mest elementære pressefriheder såsom at indsamle og videregive uensurerede informationer."⁷⁹³ Og i forbindelse med den sovjetiske delegations genbesøg i Danmark havde Ekstra Bladet bragt en artikel med følgende ordlyd:

"Journalister til grin

En delegation fra det sovjetrussiske journalistforbund er i disse dage Dansk Journalistforbunds gæster, og Land og Folk har straks benyttet lejligheden til at arrangere en sammenkomst i bladhuset i Dronningens Tværgade, hvorfra bringes et billede med Dansk Journalistforbunds faglige sekretær Helle Gräs, som huld-saligt smilende midtpunkt – placeret mellem Sovjet-delegationens to ledere. – At også DKPs kulturelle superjournalist Allan Fridericia, der går ind for bogcensur

⁷⁹² PET, emnesag: "Vedr.: Journalisthøjskolen i Århus", 5. oktober 1981.

⁷⁹³ Ibid.

og bulldozeres nedrivning af fri malerkunst i Moskva, var med til præge dette hygsomme samvær, fremgår som en selvfølge af Land og Folks billede. Men spørgsmålet er, hvad interesse Dansk Journalistforbund har i sine gentagne konsultater og selskabeligheder med repræsentanter for et politisk system, hvor udøvelse af ytringsfriheden fører lukt i en KZ-lejr eller på psykiatrisk hospital. Man kan heller ikke forestille sig, at journalistforbundets faglige sekretær, Helle Gräs, som troende kommunist og medlem af DKP, skulle være særligt egnet til at repræsentere danske journalisters synspunkter over for sovjet-russiske pressefolk. Det er simpelthen frækt over for journalist-standen at lade hende optræde i denne rolle, men ansvaret falder selvfølgelig tilbage på en forvirret hovedbestyrelse, der i den grad har ladet sig manipulere af kommunistisk infiltration ... Hvor længe mon danske journalister vil finde sig i at blive kørt om hjørner med?"

I en længere rapport fra 1982 omhandlende journalisthøjskolen hed det, at institutionen var en potentielt vigtig bastion for "vor modpart", det vil sige for navnlig DKP, men, konstateredes det, efter at have undersøgt journalisthøjskolens struktur, kunne PET ikke støtte den påstand, at skolen skulle "uddanne venstreorienterede journalister, hvis opgave synes primært at være at beskrive vort demokratiske system på en ensidig, kritisk og negativ måde."⁷⁹⁴ Det var imidlertid korrekt, anførtes det, at de journaliststuderende generelt var mere venstreorienterede end den øvrige befolkning. Afslutningsvis gjorde PET-medarbejderen, der havde udfærdiget rapporten, den bemærkning, at så "længe journalistuddannelsen er monopoliseret, hviler der et meget stort ansvar på journalisthøjskolens ledelse. Og så længe begreber som USA, Nato og EF m.v. er bandeord på skolen, er den ikke på linje med landets befolkning. ... Måske havde Thomas Nielsen [LO's fomand] ret, da han udtalte, at der er behov for en alternativ journalistuddannelse."⁷⁹⁵

I de følgende år vedblev PET's medarbejdere at lægge akter på emnesagen om journalisthøjskolen. Det fremgik, at "Kreds 4Y", der var journalistforbundets afdeling på journalisthøjskolen, i 1983 var genstand for politiske kampe, hvor især medlemmer af DKP forsøgte at gøre sig gældende.⁷⁹⁶ Samme år erklærede et flertal af undervisere og studerende journalisthøjskolen for atomvåbenfri zone, efter at forslaget var blevet fremsat af en person, der skulle være medlem af DKP.⁷⁹⁷ PET's overvågning af journalisthøjskolen var imidlertid sporadisk. Mange af de

⁷⁹⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Danmarks Journalisthøjskole", 28. juni 1982.

⁷⁹⁵ Ibid.

⁷⁹⁶ PET, emnesag: "Vedr.: Nyoprettet fredsgruppe med navnet 'Journalister for fred'", 10. januar 1983.

⁷⁹⁷ PET, emnesag: "Vedr.: Atomvåbenfri zone på Danmarks Journalisthøjskole i Århus", 9. december 1983.

akter, der beror i emnesagen, er kopier af materiale fra andre emne- og person-sager. PET synes kun at have haft en eller ganske få kontakter i miljøet, og det er tvivlsomt, om de var sendt derind. Det fremgår således, at den centralt placerede kontakt, der er omtalt ovenfor, var en person, PET-medarbejderen havde etableret kontakt til i anden forbindelse.⁷⁹⁸

Konklusion

Som udgangspunkt interesserede PET sig ikke for ungdoms- og for studenterpolitiske kredse, universitetsmiljøer eller Danmarks Journalisthøjskole under den kolde krig. Når PET alligevel oprettede emnesager på disse organisationer og institutioner, havde det oprindeligt sin forklaring i, at DUF og DSF i årene omkring 1960 – efter først at have været stærkt antikommunistiske – begyndte at pleje Østkontakter. PET's interesse bestod i at sikre sig imod, at personer fra de pågældende miljøer enten blev hvervet af østlige tjenester eller på anden vis tjente de østlige landes interesser i Danmark eller udlandet. I forlængelse heraf, navnlig fra slutningen af 1960'erne og i løbet af 1970'erne, blev flere ungdoms- og studenterpolitiske organisationer stadigt mere venstreorienterede. Det var der naturligvis intet illegitimt i, men set fra PET's side måtte man holde et vågent øje med venstreorienterede miljøer, især hvis de rummede personer med tilknytning til VS eller diverse maoistiske og trotskistiske fraktioner. PET havde erfaring for, at disse miljøer stod i forbindelse med diverse uroaktiviteter.⁷⁹⁹

Det nye venstres stilling på universiteterne i København og Århus var også årsagen til PET's overvågning af disse institutioner. Undersøgelsen har vist, at Odense Universitet var det af landets universiteter, hvor PET synes at have haft de bedste kontakter, og det var også – i al fald frem til begyndelsen af 1970'erne – det universitet, hvor der blev bedrevet mindst uro. Odense Universitet fremstod som det for PET mest imødekommende universitet. Kommissionen har endvidere undersøgt relevante akter vedrørende PET's overvågning af hhv. RUC og AUC, men har ikke fundet spor af forhold af nævneværdig efterretningsmæssig interesse. Hvad angår Danmarks Journalisthøjskole var PET's interesse også behersket frem til begyndelsen af 1980'erne. På det tidspunkt blev PET af en udenlandsk myndighed imidlertid spurgt, om journalisthøjskolen var domine-

⁷⁹⁸ Kommissionens arkiv, RB: 21. oktober 2003.

⁷⁹⁹ Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 9. Se også kapitel 3 og 4 i nærværende bind.

ret af subversive organisationer mv. PET gennemførte en efterforskning og måtte konstatere, at journalisthøjskolen ikke var domineret af DKP, om end det kommunistiske parti forsøgte at gøre sin indflydelse gældende såvel på institutionen som på Dansk Journalistforbund. Når DKP trods alt havde et vist råderum på journalisthøjskolen, og når dele af det nye venstre i en periode stod forholdsvis stærkt på universiteterne i Århus og København, havde det væsentligst sin forklaring i, at det store flertal af de studerende var lidet politisk aktive, hvilket efterlod de stærkt venstreorienterede studerende nogen plads.

I sin efterforskning betjente PET sig i langt overvejende grad af åbne kilder. I den tidlige tid valgte PET også at kontakte personer i nogle af de ungdomspolitiske miljøer. Undersøgelsen har imidlertid vist, at PET i løbet af 1960'erne og i 1970'erne blev stadig mere upopulær i dele af det politiske liv, og derfor ses der eksempler på, at personer, der havde været kontaktet af PET, efterfølgende valgte at udstille PET i pressen. Det betød, at efterretningstjenesten i årene, der fulgte, drog stadig mere gavn af personer, der selv henvendte sig til PET, hvilket dog ikke var problemfrit. Historien om den københavnske lektor, der berettede om guerillaorganisationer på landets universiteter, er efter alt at dømme usandfærdig. Imidlertid var det en historie, der dels lagde beslag på PET's ressourcer, dels førte til en overvågning af en adresse, hvis beboere nok meddelte sig om revolutionen, men som omvendt ikke i den sammenhæng synes at have begået noget ulovligt.

6. EF-MODSTAND 1960-1989

Fra Romtraktaten til den Europæiske Union

De moderne europæiske samlingsbestræbelser historie tog sin begyndelse i mellemkrigsårene, da den franske konseilspræsident og udenrigsminister Aristide Briand i Folkeforbundet i 1929 stillede forslag om etablering af et føderalt Europa, det vil sige et samarbejde, hvor staterne skulle overføre magt og autoritet til et supranationalt organ. Hensigten var, i overensstemmelse med den tyske udenrigsminister Gustav Stresemann, at omfavne det Tyskland, der i løbet af 1920'erne var blevet en væsentlig magtfaktor på det europæiske kontinent. Briands forslag – kaldet Briand-planen – blev af flere årsager aldrig realiseret, men især spillede det en rolle, at Storbritannien stillede sig afvisende hertil.⁸⁰⁰ Under anden verdenskrig videreførtes imidlertid nogenlunde tilsvarende overvejelser, da den italienske kommunist og antifascist Altiero Spinelli udfærdigede et program for et føderalt Europa.⁸⁰¹ Men ej heller dette program førte til noget konkret samarbejde, og det var først i 1948, at grunden blev lagt til det europæiske samarbejde, der i de følgende årtier udviklede sig til det EU, vi kender i dag.

Sammenhængen var, at omtrent 750 parlamentarikere fra 16 europæiske lande i maj måned 1948 samledes i Haag, hvor der blev vedtaget en række resolutioner, der alle tematiserede et ønske om en europæisk unionsdannelse. Det handlede først og fremmest om etablering af en europæisk forsamling, det vil sige et parlament, men også om udfærdigelse af et charter for menneskerettighe-

800 John W. Young, *Britain and European Unity, 1945-1992* (Macmillan, 1993), s. 2-4. Vedr. Briand-planen se R. Poidevin/J. Bariéty, *Frankreich und Deutschland. Die Geschichte ihrer Beziehungen 1815-1975* (Verlag C.H. Beck, 1982), s. 362-364.

801 Vibeke Sørensen, "Fra Marshall-plan til de store markedsdannelser" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93* (Munksgaard, 1994), s. 9-91, her s. 11.

der og en domstol, hvis opgave skulle være at beskytte disse. Storbritannien og de skandinaviske lande var afvisende over for de mere ambitiøse unionsplaner, og kompromiset blev i første omgang etablering af Europarådet (1949), der bestod af dels en rådgivende parlamentarisk forsamling, dels et ministerråd. Den nye organisation fik imidlertid ikke de beføjelser, der oprindeligt var den tiltænkt. Til gengæld dannedes Europabevægelsen, der havde som mål at fremme det politiske, økonomiske og kulturelle samarbejde i Europa.⁸⁰²

Det næste skridt i retning af europæisk samling blev taget i 1950-51, da Frankrig foreslog etableret tre overnationalt institutioner, der hver især skulle intensivere samarbejdet inden for 1) forsvarspolitiske anliggender (Pléven-planen), 2) landbrugssektoren (Pflimlin-planen) og 3) kul- og stålsektoren (Schuman-planen). Allerede i 1951 dannede Benelux-landene, Italien, Frankrig og Tyskland – siden omtalt som ”De Seks” – Det Europæiske Kul- og Stålfællesskab, der sigtede mod at danne en stabil kul- og stålproduktion gennem et fælles marked.⁸⁰³ De to andre planer blev imidlertid ikke omsat til praktisk politik. Forsvarssamarbejdet blev således opgivet, da det franske parlament i 1954 afviste overdragelse af politisk og økonomisk suverænitet til de overnationalt myndigheder, der i givet fald havde været forudsætninger for dannelse af en europahær.⁸⁰⁴ Og i kølvandet på en række vanskeligheder blev forhandlinger om et europæisk landbrugssamarbejde i 1955 ført over i OEEC-regi.⁸⁰⁵

En væsentlig baggrund for de franske forslag omhandlede Stålunionen var, ligesom Briands forslag i mellemkrigsårene, et ønske om at omfavne det geografisk centralt beliggende og ressourcestærke Vesttyskland og dermed sikre international, herunder fransk, indflydelse på Vesttysklands politiske udvikling og betydning for international politik. Efter oprindeligt at have stillet sig skeptisk til integrationsbestrebelseerne betragtede man fra amerikansk side fra omkring 1946 disse med sympati. Lanceringen af den amerikansk sponsorerede Marshall-

802 Derek W. Urwin, *A Political History of Western Europe since 1945* (Longman, 1998), s. 74-79; Hans Branner, ”På vagt eller på spring? Danmark og europæisk integration” i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *The Odd Man Out? Danmark og den europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag, 1993), s. 29-64; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn*, s. 244-245.

803 Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn*, s. 252-253.

804 Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn*, s. 250-251.

805 Anders Thornvig Sørensen, *Et spørgsmål om suverænitet? Danmark, landbruget og Europa 1950-53* (Landbohistorisk Selskab, 1998); jf. Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn*, s. 255-257.

hjælp bidrog således til at fremme det vesteuropæiske samarbejde, der kan ses som en politisk og økonomisk parallel til det militære samarbejde, som realiseredes i 1949, og franske Jean Monnet, der fremstod som en af mest ivrige europæiske integrationstilhængere, blev snart USA's "favorite European" – som det hedder i en fremstilling om USA's holdning til og indflydelse på den europæiske integrations historie.⁸⁰⁶

Som det fremgår, havde de europæiske samlingsbestræbelser mødt en del national modstand i første halvdel af 1950'erne, og i føderalistisk indstillede kredse omfattedes de skrinlagte overvejelser over en europahær med pessimisme. I 1955 mødtes imidlertid udenrigsministrene fra De Seks i Messina på Sicilien, hvor ministrene drøftede et fremtidigt samarbejde. Diskussionerne handlede om oprettelse af et fællesmarked, men også om et europæisk atomenergifællesskab (udnyttelse af civil kernekraft). I de følgende to år videreførtes drøftelser herom under ledelse af den belgiske udenrigsminister Paul-Henri Spaak, og i 1957 besluttede De Seks at indgå den såkaldte Romtraktat, der markerede dannelsen af dels Det Europæiske Økonomiske Fællesskab (EØF), dels atomenergisamarbejdet EURATOM. Målet var at oprette et fælles marked for industriprodukter, en fælles landsbrugspolitik, at harmonisere medlemslandenes økonomiske politikker og – som det hed i Romtraktatens præambel – "at skabe grundlag for en stadig snævrere sammenslutning mellem de europæiske folk". Samtidig oprettedes fire permanente institutioner: Ministerrådet, Kommissionen, Parlamentet og Domstolen. I 1965 blev der truffet beslutning om at sammenlægge Kul- og Stålfællesskabet, EØF og EURATOM, hvorefter de tre organisationer fra 1967 rettelig hed De Europæiske Fællesskaber (EF).⁸⁰⁷

Mens denne udvikling var pågæet, havde Danmark, Norge, Sverige, Storbritannien, Portugal, Schweiz og Østrig – siden omtalt som "De Syv" – i 1960 dannet

806 Geir Lundestad, *"Empire" by Integration. The United States and European Integration, 1945-1997* (Oxford University Press, 1998), s. 32, 40-57; jf. Beate Neuss, *Geburtshelfer Europas. Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958* (Nomos Verlagsgesellschaft, 2000), s. 30-62, se især s. 33-34, 37-40, 46-49. Se endvidere s. 63.

807 Derek W. Urwin, *A Political History of Western Europe since 1945*, s. 104-105; Sebastian Lang-Jensen, *Den danske venstrefløjs modstand mod EF 1957-1972* (Jean Monnet Skriftserie, nr. 6), s. 12-13; Vibeke Sørensen, "Fra Marshall-plan til de store markedsdannelser" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93*, s. 59; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 402. Uddrag af Romtraktaten er optrykt i og citeret efter Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93*, s. 60.

EFTA som et frihandelsområde.⁸⁰⁸ Som samarbejdsorganisation var EFTA dog ikke slet så succesfuld som EØF, hvilket afspejles af, at fire af landene – Storbritannien, Danmark, Irland og Norge – allerede i 1961-62 ansøgte om optagelse i EØF. De økonomiske perspektiver inden for EØF tegnede sig således langt lysere end inden for EFTA. I begyndelsen af 1963 nedlagde Frankrigs præsident de Gaulle imidlertid veto over for britisk optagelse, og dermed stod det klart for danske politikere, at Danmark ikke skulle optages i EØF. Hertil var landets udenrigsøkonomi for tæt bundet til Storbritannien. En tilsvarende situation indtraf i 1967, da Storbritannien, endnu en gang efterfulgt af Danmark, Norge og Irland, på ny ønskede optagelse i EF. Også denne gang stillede Frankrig sig hindrende i vejen.⁸⁰⁹

Stridigheder mellem De Seks og De Syv, men også internt mellem De Seks, til trods, var 1960'erne en dynamisk periode for EØF/EF, og et højdepunkt kan siges at være et topmøde afholdt i Haag i 1969 med deltagelse af EF-landenes politiske ledelser. På mødet – der blev afholdt kort tid efter, at de Gaulle havde måttet fratræde præsidentembedet i Frankrig – blev der truffet fire beslutninger, der alle pegede fremad: 1) at afslutte forhandlingerne om en fælles landbrugspolitik, 2) at udvikle en økonomisk-monetær union (ØMU'en), 3) at udfærdige forslag til at fremme fremskridt i den politiske beslutningsproces, og 4) at EF skulle være åben for medlemstilgang.⁸¹⁰ Da EF valgte at udvide skaren af medlemslande var Danmark sammen med Storbritannien og Irland fra 1973 at finde blandt de nye medlemmer. Til grund for det danske ønske om medlemskab af EF lå især et ønske om at forene landets to væsentligste økonomiske samarbejdspartnere i én og samme organisation, Vesttyskland og Storbritannien, hvor det danske problem frem til EF-tilslutningen havde bestået i, at der var høje afgifter at betale ved eksport til Vesttyskland, samtidig med at Storbritannien stedse pressede prisen på eksportvarer til de britiske øer.⁸¹¹

808 Johnny Laursen & Michael af Malmberg, "The Creation of EFTA" i T.B. Olesen (ed.), *Interdependence versus Integration. Denmark, Scandinavia and Western Europe, 1946-1960* (University Press, 1995), s. 197-212.

809 John W. Young, *Britain and European Unity, 1945-1992*, s. 76-85, 93-101; Derek W. Urwin, *A Political History of Western Europe since 1945*, s. 166-169; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 465-472, 491-503, 515-521.

810 Vedr. topmødet i Haag se f.eks. Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 536; Thorsten B. Olesen og Johnny Laursen, "Det europæiske markedsskisma 1960-72" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93*, (Munksgaard, 1994), s. 118-122; Sebastian Lang-Jensen, *Den danske venstrefløjs modstand mod EF 1957-1972*, s. 71-73.

811 Se f.eks. Johnny Laursen & Morten Rasmussen, *Denmark's Road to the EEC, 1945-72*; Niels Ersbøll,

Samarbejdet mellem EF's medlemslande var i 1970'erne væsentligst karakteriseret ved, at det udenrigspolitiske samspil, gennem det Europæiske Politiske Samarbejde (EPS), blev bredt ud, forstået således, at medlemslandene konsulterede hinanden i udenrigspolitiske anliggender og til en vis grad koordinerede deres politik. EPS-samarbejdet, der var et mellemstatsligt samarbejde i folkeretlig forstand, var imidlertid ikke en integreret del af EF-samarbejdet, men føjede sig hertil.⁸¹² Set retrospektivt var 1970'erne et trægt årti for EF, for der var langt mellem de mange erklærede intentioner om øget samarbejde og gensidig solidaritet på den ene side og de gennemførte forandringer på den anden. Det er derfor ikke noget tilfælde, at det i litteraturen undertiden hedder, at EF i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne var ramt af "eurosklerose" eller "europessimisme".⁸¹³ En vigtig årsag hertil var den økonomiske krise, der opstod, da det såkaldte Bretton Woods-systemet brød sammen i 1971.⁸¹⁴ Allerede samme år måtte EF indstille sig på at udskyde etableringen af ØMU'en.⁸¹⁵ Og da den økonomiske krise skyllede ind over Vesteuropa fra især 1973, havde Fællesmarkedet vanskeligt ved at håndtere krisen. EF-landenes reaktion var etablering af det såkaldte slange-samarbejde, hvis idé var, at værdien på de nationale valutaer skulle fastholdes, men at der var plads til en vis forskydning mellem kurserne. Valutakurserne skulle med andre ord kunne sno sig som en slange. Men slange-samarbejdet mislykkedes af to årsager. Dels førte deltagerlandene forskellige økonomiske politikker, dels var inflationstakten forskellig i de berørte lande.⁸¹⁶ EF-landene anlagde således nationale politisk-økonomiske strategier til imødegåelse af krisen, hvilket betød, at de benyttede sig af bl.a. tekniske handelshin-

" Danmark i EF: de første 20 år" i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *The Odd Man Out? Danmark og den Europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag, 1993), s. 199-214.

812 Peter Dyvig, "Det europæiske politiske samarbejde (EPS): Status og fremtid" i Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983* (DJØF, 1984), s. 135-148; Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2006), s. 37.

813 Se f.eks. Mogens Rüdiger, "Stagnation 1973-79" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93* (Munksgaard, 1994), s. 161-193, her s. 163; Morten Rasmussen, *Vesteuropæisk Integration 1947-1998. En analyse af fem integrationsteorier set fra en historievitenskabelig vinkel* (Historia, 2000), s. 16.

814 Bretton Woods-systemet var et økonomisk fastkurssystem, der blev grundlagt umiddelbart efter anden verdenskrig. Med det nye system blev den amerikanske dollar gjort til international handelsvaluta, idet USA gav tilsagn om, at dollaren til enhver tid kunne veksles til guld. Vedr. Bretton Woods-systemet, se kapitel 4 i nærværende bind.

815 Morten Rasmussen, *Vesteuropæisk Integration 1947-1998*.

816 Mogens Rüdiger, "Stagnation 1973-79" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93*, s. 166 ff.

dringer til at beskytte de nationale økonomier mod hinanden. Slange-samarbejdet blev, efter en beslutning af Det Europæiske Råd det foregående år, i 1979 erstattet af det Europæiske Monetære System (EMS), der havde som endemål at stabilisere EF-landenes valutakurser. EMS'en var, ligesom sin forgænger, knyttet til den vesttyske D-mark og havde – som det hedder i en nyere fremstilling – ”i mange henseender karakter af en D-mark-zone”. EMS'en fremstod som succesfuld frem til 1992, da nogle af EF-landenes valutaer blev gjort til genstand for spekulation.⁸¹⁷ Om udviklingen i EF i 1970'erne skal endvidere nævnes offentliggørelsen af den såkaldte Tindemans-rapport i 1975, der bl.a. argumenterede for, at en kommende europæisk unionsdannelse måtte omfatte et forsvarspolitisk samarbejde.⁸¹⁸ Fire år senere, i 1979, blev der for første gang afholdt direkte valg til EF-Parlamentet.

Var 1970'erne og de første år af det følgende årti præget af pessimisme og vanskeligheder, blev især sidste halvdel af 1980'erne en gunstig periode for EF. En vigtig årsag var, at 1970'ernes økonomiske krise blev erstattet af økonomisk fremgang. I månederne omkring årsskiftet 1985-86 vedtog EF's medlemslande Den Europæiske Fælles Akt, almindeligvis omtalt som Fællesakten eller EF-pakken. Vedtagelsen skal ses i lyset af en allerede truffet beslutning om, at EF skulle realisere det indre marked, det vil sige en fjernelse af alle handelshindringer inden for Fællesmarkedet, inden 1992. Dette syntes imidlertid at have lange udsigter, idet beslutninger inden for EF skulle træffes i enstemmighed. Med Fællesakten besluttedes det imidlertid, at kvalificeret flertal var tilstrækkeligt til at træffe beslutninger. Samtidig blev der desuden tilføjet to artikler om arbejdsmarkedet. Miljøpolitik blev også et sagområde for EF, og endelig blev der indgået aftale om det udenrigspolitiske samarbejde, der reelt havde været en del af det samarbejde siden 1970 (jf. den såkaldte Davignon-rapport).⁸¹⁹ Efter en række forhandlinger vedtog det Europæiske Råd i september 1991 i den nederlandske by Maastricht en unionstraktat, der omdannede EF til EU (den såkaldte Maastricht-traktat). Det følgende år blev traktaten ratificeret af samtlige medlemslande bortset fra Danmark, der det følgende år formulerede et antal forbehold i forhold til Ma-

817 Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 37; Mogens Rüdiger, ”Stagnation 1973-79”, Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93*, s. 166 ff.; jf. afsnittet ”Mini-leksikon” i samme bog, s. 336.

818 Vedr. Tindemans-rapporten se Dag Sourander, *EU Leksikon. Den europæiske integration fra A til Å*. Dansk udgave ved Peter L. Vesterdorf (Fremad, 1996), s. 254.

819 Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 37. Vedr. Davignon-rapporten se Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn*, s. 707-715.

astricht-traktaten. Den 1. november 1993 trådte Maastricht-traktaten i kraft. De Europæiske Fællesskaber var blevet til den Europæiske Union.⁸²⁰

Den danske EF-modstand

På Christiansborg var der i begyndelsen af 1960'erne et betydeligt flertal for dansk medlemskab af EF, idet SF med sine 11 mandater i 1961 var det eneste parti, der var imod, at Danmark indledte optagelsesforhandlinger. På det tidspunkt afspejlede folketingspolitikernes holdninger til eventuelt dansk medlemskab af EØF/EF befolkningens: 1960'ernes opinionsundersøgelser angiver således, at kun ni procent af de adspurgte var entydigt imod dansk EF-medlemskab.⁸²¹

Modstanderne bestod i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne af fremtrædende enkeltpersoner og en række mindre politiske organisationer. DKP, Retsforbundet og Dansk Samling var alle modstandere, ligesom kredse i fagbevægelsen var skeptiske. I Socialdemokratiet var der en ikke ubetydelig modstand, selvom det var partiets politik at være for. Dele af Det Radikale Venstres politiske bagland var også skeptisk. Desuden var en kreds af politiske ungdomsorganisationer, eksempelvis Frit Forum, at finde hos modstanderne. Blandt fremtrædende enkeltpersoner ses erhvervsmændene A.P. Møller og lidt senere Steen Danø, forhenværende modstandsfolk som Aage Schoch og Kate Fleron samt forfatteren Palle Lauring. Det fremgår af den eksisterende litteratur, at der allerede i 1960'erne ses et personsammenfald blandt EF- og NATO-modstanderne. Således ses der eksempler på, at EF-modstanderne meddelte deres synspunkter i fredsorganisationernes blade.⁸²²

Hvad angår modstandernes argumenter frem mod tilslutningen til EF har den eksisterende forskning betonet, at det var en udbredt opfattelse blandt især DKP, SF og kritiske socialdemokrater, at EØF/EF udgjordes af en håndfuld reaktionære lande, der alle nærrede stormagtsambitioner. Fremtrædende DKP'ere og SF'ere antydede endvidere, at EØF/EF måtte ses som en videreførelse af na-

820 Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 38.

821 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 64-65; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 474.

822 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 64-69, 77; Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 67. Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 479.

tional socialismen.⁸²³ Dermed tematiseredes den tyskerfrygt, der var et udbredt fænomen i det danske samfund, og som spillede en væsentlig rolle i den danske sikkerhedspolitiske debat i al fald i de første 15-20 efterkrigsår.⁸²⁴ DKP og SF betragtede endvidere det overnationale samarbejde som det nationales modsætning, idet begge partier dog var internationalt orienteret.⁸²⁵ Endelig er det påpeget, at modstanderne af dansk EØF/EF-medlemskab ofte tematiserede spørgsmålet om suverænitetsafgivelse. Aksel Larsen formulerede denne pointe, da han i sommeren 1961 udtalte følgende på Folketingets talerstol:

”Og vi vil ikke være med til at sælge vores førstefødselsret for store ord og påståede udsigter til salg af smør, æg, kød og fedt flæsk.”⁸²⁶

EF-modstanden blev mere omfattende og bedre organiseret i 1970'erne. En vigtig årsag hertil var, at Folketinget i december 1971 – to år efter at EF havde åbnet op for medlemstilgang – traf beslutning om, at Danmark skulle ansøge om medlemskab af EF. Begyndelsen af 1970'erne varslede også forandringer i opinionen. I de første måneder af 1970 udgjorde modstanden beskedne ni procent af de adspurgte. I efteråret samme år var modstanden øget til 15 procent, og i april 1971 var tallet 30.⁸²⁷ Samtidig var det karakteristisk, at hvor 1960'ernes EØF/EF-modstand bestod af små grupper uden megen gennemslagskraft, eksisterede der allerede i slutningen af 1971 tre forholdsvis væsentlige organisationer, der argumenterede højlydt imod dansk EF-medlemskab. Det var Nordisk Aktion, Frit Norden og Komitéen mod Fællesmarkedet. Desuden eksisterede der en række mindre organisationer med samme målsætning, og endelig var der med direkte tilknytning til nogle af de politiske partier opstået en række organisationer, der afviste dansk medlemskab af EF. Nævnes skal Socialdemokrater mod EEC.⁸²⁸

823 Sebastian Lang-Jensen, *Den danske venstrefløjs modstand mod EF 1957-1972*, s. 69; jf. Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 69; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 728.

824 *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 165, 171, 174, 178-180, 195.

825 Sebastian Lang-Jensen, *Den danske venstrefløjs modstand mod EF 1957-1972*, s. 51-52; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 486-487.

826 Citeret efter Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 476; jf. Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 70.

827 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 71.

828 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 75; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 724.

Et væsentligt skridt i retning af en organiseret EF-modstand blev taget, da Frit Norden sammen med andre EF-modstandere i 1971 fik arrangeret et møde med deltagelse af følgende organisationer: Folkelig Front, Frihedsfronten, Komitéen mod Fællesmarkedet, Tværpolitiske Kontaktgrupper, Brændpunkt NATO, Nordisk Aktion, Frit Norden og Koordinationskomitéen mod EF samt medlemmer fra Retsforbundet, DKP, Dansk Samling, VS, SF, Det Radikale Venstre og Radikal Ungdom. Formålet var at samle EF-modstanden, og efter en række bestræbelser etableredes den 7. januar 1972 Fællesudvalget mod EF-medlemskab. Hermed var det lykkedes at få bragt de vigtigste organisationer ind i én sammenslutning, idet man dog endnu manglede at få tilknyttet Socialdemokrater mod EEC, ligesom der fortsat var et ønske om et bedre greb om fagbevægelsen.⁸²⁹ I de følgende måneder tilsluttede yderligere en række organisationer sig, og samtidig etablerede Fællesudvalget mod EF-medlemskab et forretningsudvalg, der stod centralt i EF-modstanden frem til folkeafstemningen den 2. oktober 1972. Forretningsudvalget bestod af bl.a. Ib Nørhund og Ivan Hansen fra DKP, Gert Petersen fra SF samt Poul Overgaard Nielsen og Sven Skovmand fra Det Radikale Venstre. I begyndelsen af 1972 omdannedes Fællesudvalget mod EF-medlemskab til Folkebevægelsen mod EF (herefter: Folkebevægelsen) som nu blev en paraplyorganisation for 25 landsdækkende organisationer og 150 lokale komitéer. Det hedder i et væsentligt værk om den danske EF-modstand, at selvom de mange organisationer og komitéer var tilsluttet Folkebevægelsen, var der ”fortsat tale om en høj grad af selvstændighed i de enkelte organisationers arbejde, også de lokale grupper, en selvstændighed der synes at være hævdet på trods af ledelsens ønsker.”⁸³⁰ Endelig skal det nævnes, at den del af den borgerlige opinion, der havde været med i den oprindelige EF-modstand, ikke synes at have været med i Folkebevægelsen. Tilsvarende var ej heller socialdemokratiske modstanderkredse tilsluttet, ligesom nogle af de venstrefløjsorganisationer, der var centreret omkring VS, heller ikke var med.⁸³¹

At Socialdemokratiet ikke deltog, var dog ikke udtryk for, at partiet gik fuldt og helt ind for medlemskabet. Ved folkeafstemningen i oktober 1972 (se nedenfor) valgte tolv af partiets gruppemedlemmer at stemme imod. To – Ritt Bjerregaard og Karl Hjortnæs – blev optaget i Anker Jørgensens regering i 1973, antagelig uden at de havde skiftet holdning til EF-medlemskabet. Andre fremtrædende

829 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 75-76.

830 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 76.

831 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 77.

socialdemokratiske skeptikere var formanden for Dansk Metal, ofte omtalt som ”den stærke smed”, Hans Rasmussen, og formanden for arbejdsmændene Alfred Petersen, men også den socialdemokratiske økonom fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd Jørgen Paldam var en vigtig aktør som producent af kritiske argumenter af økonomisk karakter.⁸³²

Folkebevægelsens styrke var i begyndelsen af 1970’erne, at den var båret af aktivister, og at flere af baggrundsorganisationerne, især DKP, stillede deres organisationer til rådighed for modstanden. Til gengæld havde den to svagheder: For det første blev Folkebevægelsen kritiseret for at være styret af DKP. Især var det et stort problem, at flere erklærede borgerlige og socialdemokratiske EF-modstandere afviste at tage del i Folkebevægelsen. For det andet var bevægelsens ringe økonomi en svaghed. Det hedder i den eksisterende litteratur, at Folkebevægelsens væsentligste indtægtskilde var de statslige tilskud, hvortil kom de indsamlinger, som medlemmerne foranstaltede.⁸³³ For at imødegå disse svagheder foreslog erhvervsmanden Steen Danø op til folkeafstemningen at forene hele EF-modstanden. Lykkedes det, ville man kunne afvise påstandene om, at Folkebevægelsen var en kommunistisk dækorganisation, og desuden ville man få adgang til de ressourcer, som især Socialdemokrater mod EEC havde til rådighed i deres kampagne. Efter en række uoverensstemmelser internt i Folkebevægelsen opnåede Danø dennes støtte, idet politiske aktivister, der tilhørte den radikaliserede venstrefløj, især De Danske Vietnamkomitéer, blev udskilt fra Folkebevægelsen. DKP støttede af taktiske årsager denne proces, da DKP frygtede, at parolerne om EF-modstanden som en del af den socialistiske revolutions forudsætninger var til skade for kampagnen mod dansk EF-medlemskab. Resultatet blev, at Økonomikomiteén blev etableret, og at den blev et bindeled mellem Folkebevægelsen og de øvrige organisationer, der var imod EF-medlemskabet. Da stemmerne blev gjort op efter folkeafstemningen, stod det klart, at godt og vel 63 procent af de afgivne stemmer var for medlemskabet, mens knap 37 procent var imod. Den danske befolkning havde sagt ja til EF-medlemskab, men modstanden havde fået tag i store dele af vælgerne.⁸³⁴

832 Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 67; Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, s. 479.

833 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 77.

834 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 78-81. Steen Danø har omtalt Økonomi-komiteéns oprettelse i Steen Danø, ”Bankerne ville ikke give kassekredit. Interview med Steen Danø ved Sven Skovmand” i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986. Bidrag til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen* (Forlaget Hedeskov, 1986), s. 34-38.

Resultatet af folkeafstemningen skabte vrede blandt mange EF-modstandere. I Land og Folk hed det, at "samvittighedsløse løgne" havde banet vejen for stemmernes fordeling, og i Frit Danmark skrev Kate Fleron, der politisk befandt sig på den yderste venstrefløj, at "økonomiske og politiske magthavere" havde "belusket og truet" befolkningen.⁸³⁵ Allerede i oktober 1972 besluttede Folkebevægelsens ledelse, at den ville videreføre bevægelsen med to formål: Dels at begrænse følgerne af EF-medlemskabet, dels at få frigjort Danmark fra EF. I den følgende tid opnåede bevægelsen at blive den helt dominerende af EF-modstandernes organisationer. Bevægelsen etablerede avisen *Notat* med Ebbe Kløvedal Reich og Sven Skovmand som redaktører. Hvad angik Folkebevægelsens politiske sammensætning stod Retsforbundet, SF og DKP stærk i ledelsen, idet der dog også var repræsentanter for Det Radikale Venstre samt for Det Konservative Folkeparti og Venstre. Hvad angik socialdemokrater måtte Folkebevægelsen nøjes med, at det blot var enkeltpersoner, men ikke nogen socialdemokratisk organisation, der tilsluttede sig bevægelsen.⁸³⁶

I de følgende par år havde Folkebevægelsen vanskeligt ved at opnå gennemslag i den danske debat. Folketingsvalget i 1973 blev udskrevet, før Folkebevægelsen var klar til valgkampen, og efter at valget var afsluttet, måtte bevægelsen tilmed konstatere, at abonnenterne på bladet *Notat* var aftagende. I oktober 1974 indtraf imidlertid en begivenhed, der fik stor betydning. Det hensygnende blad *Notat* blev afløst af *Det ny NOTAT*, hvis redaktion bestod af Jens-Peter Bonde, Ole Kragelund og Finn Ellegaard. *Det ny NOTAT*s udstyr var mindre prangende end *Notats*, men bladets indhold var ifølge den eksisterende litteratur en videreførelse af indholdet i det gamle blad. Den succes, der var udeblevet for *Notat*, blev imidlertid opnået af *Det ny NOTAT*. Således steg bladets abonnenttal betragteligt, og det var tilfældet, selvom baggrunden var, at man fra redaktionens side i betydelig grad valgte at forære bladet bort. *Det ny NOTAT* modtog "private indskud", hedder det i et centralt værk omhandlende EF-modstanden.⁸³⁷

835 Citeret efter Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 82. Vedr. Kate Flerons politiske ståsted se opslaget i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*. Det hedder her, at Fleron havde haft borgerlige sympatier forud for anden verdenskrig, at hun efter krigen lå "til venstre for midten", at hun i en årrække var "meget tæt på Danmarks Kommunistiske Parti uden dog at være medlem", og at hun i 1970'erne udtrykte forståelse for Rote Armee Fraktion.

836 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 85-87.

837 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 94-95.

Op til det første valg til EF-Parlamentet i 1979 var Folkebevægelsen genstand for intern uenighed. Stridspunktet var, hvorvidt politikere tilknyttet Folkebevægelsen skulle opstille på bevægelsens liste, eller om partierne skulle have hver deres liste og dermed opstille separat. SF var af den opfattelse, at partierne skulle opstille hver for sig, da man ellers risikerede, at Folkebevægelsen ville tabe stemmer. Et perspektiv var nemlig, at en modstander af EF i givet fald risikerede at stemme på en DKP'er, skønt den pågældende kunne være antikommunist. Retsforbundet tilsluttede sig denne opfattelse. I 1978 traf Folkebevægelsens forretningsudvalg imidlertid en beslutning, der fremstilledes som et forsøg på at imødekomme SF og Retsforbundet. Det besluttedes således, at intet politisk parti kunne opstille kandidater på Folkebevægelsens liste. Det betød, at den enkelte politiker ikke kunne stille op som DKP'er, men alene som Folkebevægelsens kandidat. For det andet besluttedes det, at det alene var Folkebevægelsens landsmøde, der kunne opstille kandidater. Og endelig blev der truffet beslutning om, at politikere opstillet på Folkebevægelsens liste skulle repræsentere Folkebevægelsens idégrundlag og agere i overensstemmelse med de betingelser, der blev fastlagt på bevægelsens landsmøde. SF og Retsforbundet accepterede ovenstående, hvorefter nogle af deres kandidater opstillede som repræsentanter for Folkebevægelsen.

Skønt SF og Retsforbundet var tilfredse, var kompromiset til DKP's fordel, idet den ovenfor skitserede ordning betød, at DKP'ere kunne opstille på Folkebevægelsens liste og dermed undgå eller reducere den opmærksomhed, som medlemskabet af DKP ellers ville have medført. Og under alle omstændigheder kunne DKP'erne anføre, at de ikke stillede op som kommunister, men som EF-modstandere; ganske som retsstatsfolkene og folkesocialisterne.⁸³⁸ Da Folkebevægelsens landsmøde i oktober måned 1978 vedtog sit valggrundlag, blev ovenstående forhold stadfæstet, idet SF stillede forslag om, at DKP skulle opstille selvstændigt. Dette afvist dog med et argument om, at ingen af DKP's kandidater var kendte kommunister.⁸³⁹

Valg til EF-Parlamentet blev afholdt den 7. juni 1979. Partierne grupperede sig i tre: Det Konservative Folkeparti, Venstre og Centrum-Demokraterne ønskede

838 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 102-104.

839 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 106. I Folkebevægelsens bagland var der opstået en kreds af såkaldte "boykot-tilhængere". De argumenterede for, at Folkebevægelsen skulle boykotte parlamentsvalget. Argumentet var, at alene det at acceptere den dagsorden, som Fællesmarkedet satte, var at anerkende dette. Boykot-tilhængerne omtales spredt i Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 97-108.

at styrke Fællesmarkedets overstatslige institutioner og udvide dets politiske virkefelt. Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet var tilhængere af EF og af integration, men ønskede at fastholde EF som et samarbejde mellem uafhængige nationer, der i fællesskab løste økonomiske og politiske problemer. Desuden ønskede de vetoretten bevaret. DKP, VS, SF og Folkebevægelsen mod EF var modstandere af EF.⁸⁴⁰ Set under ét fik tilhængerne knap 35 procent af de afgivne stemmer. Socialdemokratiet fik knap 22 procent af de afgivne stemmer. Liste N – Folkebevægelsen – blev valgets næststørste magnet med 21 procent af stemmerne, hvilket svarede til fire indvalgte kandidater. Det var Else Hammerich, der var partipolitisk uorganiseret, Sven Skovmand, medlem af Det Radikale Venstre, Jørgen Bøgh, medlem af Socialdemokratiet og Jens-Peter Bonde, der var medlem af DKP. Desuden havde vælgerne indvalgt yderligere to EF-modstandere: Bodil Boserup fra SF og en grønlandsk politiker.⁸⁴¹

I første halvdel af 1980'erne bestod den væsentligste uenighed i Folkebevægelsen i, at SF og siden Retsforbundet var af den opfattelse, at DKP fyldte for meget. SF's daværende sekretær i EF-Parlamentet, Holger K. Nielsen, formulerede sit partis kritik i ordene: "Alt er som før. Bredden fastholdes udadtil, DKP styrer indadtil". Uenigheden fik yderligere næring, da VS sammen med Forbundet Socialisterne i 1980 etablerede Socialister mod EF, hvor også SF blev budt ind. Sidstnævnte takkede dog nej, men situationen viste, at der såvel internt i Folkebevægelsen som udenfor eksisterede en frygt for, at DKP udnyttede Folkebevægelsen som et dække for kommunistisk aktivitet.⁸⁴²

Ved valget til EF-Parlamentet i 1984 opnåede liste N endnu en gang fire mandater. Igen var Hammerich, Bøgh og Bonde blandt de indvalgte, men den radikale Skovmand blev nu erstattet af retsstatsmanden Ib Christensen. Dertil kom to indvalgte for SF, Bodil Boserup og John Iversen. Valget kan ses som en sejr for modstanden, idet 1/3-del af de afgivne stemmer var imod EF-medlemskabet, men set i forhold til ambitionen om dansk udmeldelse var resultatet et nederlag. Desuden havde Folkebevægelsen måttet konstatere en svigtende aktivisme fra sit bagland, og endelig syntes den almindelige interesse at rette sig mod spørgs-

840 Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*. Danmarks historie, bd. 8 (Gyldendal, 1988), s. 288.

841 Valget er analyseret i Ole Borre, Jørgen Elklit & Ole Tonsgaard, "The Danish Election to the European Parliament in June 1979: A New Referendum", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 2, No. 3, s. 299-310; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 107. Stemmeafgivelserne er gengivet i Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*, s. 484.

842 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 110-111.

målet om Danmark og den Europæiske Union snarere end dansk udmeldelse af EF.⁸⁴³

Dette blev så meget desto mere klart, da statsminister Poul Schlüter i januar 1986 udskrev vejledende folkeafstemning om Fællesakten. Umiddelbart forinden havde et flertal i Folketinget bestående af Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, SF og VS afvist Fællesakten, men nu skulle vælgerne høres. Betydelige dele af fagbevægelsen tilsluttede sig nu nej-partiernes afvisning af Fællesakten. Resultatet blev et imidlertid et ja: 56 procent af de afgivne stemmer var for, mens godt og vel 43 procent var imod. Oppositionen havde tabt, og det havde Folkebevægelsen også.⁸⁴⁴

PET's overvågning⁸⁴⁵

I PET's arkiv beror to arkivkasser indeholdende materiale vedrørende den danske modstand mod de europæiske fællesmarkedsbestræbelser. Desuden omtales dele af den danske EØF/EF-modstand spredt i PET's årsberetninger, i en række personsager og i det såkaldte Gordijevskij-materiale etc., ligesom der er oplysninger om PET's virke i forbindelse med et større EF-møde, der blev afholdt i Danmark i begyndelsen af 1970'erne. Endelig er der oplysninger om, hvordan EF-landene i 1970'erne forventede, at Sovjetunionen ville forsøge at påvirke meningsdannelsen i de pågældende lande og derfor også, hvilke forhold landenes sikkerhedstjenester skulle være på vagt overfor. Samlet set eksisterer der således en ikke ubetydelig mængde akter omhandlende aspekter af den danske EF-modstand i PET's arkiv.

En gennemgang af sagens akter viser, at PET ikke på noget tidspunkt foretog

843 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 115. Stemmeafgivelserne er gengivet i Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*, s. 484.

844 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 116-119; Stemmeafgivelserne er gengivet i Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*, s. 484.

845 Nedenfor besvares folketingssspørgsmål nr. 1: "Ministeren bedes bekræfte eller afkræfte, at PET har spioneret mod Folkebevægelsen mod EF og forklare baggrunden herfor", folketingssspørgsmål nr. 186: "Er der medlemmer af "Socialdemokrater mod EEC", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", folketingssspørgsmål nr. 187: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "Socialdemokrater mod EEC" har afholdt?", folketingssspørgsmål nr. 188: "Er der medlemmer af "Folkebevægelsen mod EF", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?" og folketingssspørgsmål nr. 189: "Er der sket overvågning af arrangementer, som "Folkebevægelsen mod EF" har afholdt?"

en intensiv overvågning af den danske EF-modstand i sig selv: PET har således ikke sendt kilder eller penetranter ind i Folkebevægelsen, og der er ikke spor af, at PET anvendte kontaktnet over for EF-modstanden. Der er heller ikke noget i det bevarede materiale, der giver det indtryk, at PET har foretaget telefon- eller rumaflytninger af de lokaler, som EF-modstanderne benyttede. PET synes heller ikke at have registreret eller overvåget medlemmer af Folkebevægelsen alene som følge af deres medlemskab. Derimod indsamlede PET oplysninger om EF-modstandernes organisationer, det vil sige først og fremmest Folkebevægelsen, og om deres virke. Når PET således kun indsamlede oplysninger om, men ikke gennemførte nogen intens overvågning af EF-modstanden, havde det sin forklaring i, at det ikke var EF-modstanden i sig selv, som PET var interesseret i. Imidlertid var PET interesseret i en del af de personer og miljøer, der indgik i eller havde forbindelse til EF-modstanden.

Oplysningerne i emnesagen kommer overvejende fra dagbladene. PET's medarbejdere noterede således oplysninger fra aviser og andre informationskilder, som derpå blev lagt på emnesagen. Der beror dog også oplysninger i emnesagen, der fremstår som resultat af en egentlig efterforskningsindsats, men disse oplysninger har mere karakter af at være overskudsinformation. Når eksempelvis en af PET's meget virksomme kilder på Fyn gav PET oplysninger om DKP's stilling i og betydning for Folkebevægelsen, som efterfølgende blev lagt på emnesagen om Folkebevægelsen, var disse oplysninger ikke et resultat af en efterforskningsindsats over for Folkebevægelsen, men over for DKP. Der er ikke noget i materialet, der tyder på, at den PET-medarbejder, der stod i kontakt til omtalte kilde, har opfordret denne til at indsamle oplysninger om EF-modstanden. En gennemgang af emnesagen viser, at PET kun modtog oplysninger om EF-modstanden fra omtrent en håndfuld kilder, og at alle disse kilder virkede i andre miljøer, hvor de indsamlede oplysninger for PET.

Set retrospektivt synes der at have eksisteret en vis uenighed internt i PET om, hvorvidt tjenesten skulle interessere sig for EF-modstanden. På et årsmøde i Ringkøbing i 1976 kritiserede en PET-medarbejder ledelsen for, at PET "visse steder" havde interesseret sig for Folkebevægelsen mod EF. Pågældende medarbejder fik det svar fra daværende PET-chef Ole Stig Andersen, at når justitsministeren eller departementschefen ønskede oplysninger om f.eks. en demonstration, så ville de spørge PET om, hvorvidt der ville opstå uroligheder.⁸⁴⁶ Ole Stig

⁸⁴⁶ PET, administrativ sag: "Referat fra regionsmødet på "Fjordgaarden", Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976", s. 32-34.

Andersen var derfor af den opfattelse, at PET burde beskæftige sig med politiske organisationer som f.eks. Folkebevægelsen.⁸⁴⁷

I forlængelse heraf synes det imidlertid samtidig at have været tilfældet, at PET's ledelse undlod at styre regionerne i deres indsamling af oplysninger om den danske EF-modstand. En forhenværende PET-medarbejder har over for Kommissionen udtalt: "Adspurgt forklarede vidnet, at ham bekendt overvågede PET ikke Folkebevægelsen mod EF",⁸⁴⁸ hvilket bekræftes af en anden PET-medarbejder, der har udtalt, at "afdelingen ikke var blevet instrueret i at observere folkebevægelsen".⁸⁴⁹ Alligevel ses det, at den regionsafdeling, som sidstnævnte arbejdede i, indberettede flere oplysninger om DKP's stilling i Folkebevægelsen, end nogen anden regionsafdeling, skønt det må antages, at DKP udfoldede tilsvarende bestræbelser andre steder i landet. Som sådan var der overladt et ikke ringe handlerum til den enkelte medarbejder, der også til en vis grad synes at have været afhængig af, hvilke kilder denne måtte have haft forbindelse til.⁸⁵⁰

Kommissionen har i sine vidneafhøringer udspurgt en række forhenværende PET-medarbejdere, om og i givet fald hvorfor tjenesten interesserede sig for Folkebevægelsen. Svarene lyder almindeligvis, at PET's interesse væsentligst bestod i, at man frygtede, at Sovjetunionen og/eller DKP kunne udnytte bevægelsen, og at det var baggrunden for PET's interesse for Folkebevægelsen. Tre repræsentative vidneudsagn lyder:

"Adspurgt vedrørende PET's aktiviteter over for Folkebevægelsen mod EF forklarede vidnet, at de var stærkt interesseret i denne bevægelse, da denne kunne bruges rent politisk af Sovjetunionens kommunistiske Parti. Det gjaldt derfor om at finde ud af, hvad det var, russerne specielt var interesseret i."⁸⁵¹

847 Det fik en anden PET-medarbejder til at udtale, at det var "dobbeltmoral", "når man først får forbud mod at beskæftige sig med en ting, og man så alligevel fra overordnede myndigheders side forventer, at vi skal kunne give relevante oplysninger om den samme ting." Diskussionen afspejlede antagelig også det forhold, der var EF-modstandere blandt PET's medarbejdere. PET, administrativ sag: "Referat fra regionsmødet på "Fjordgaarden", Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976", s. 34.

848 Kommissionens arkiv, RB: 19. november 2003.

849 Kommissionens arkiv, RB: 8. maj 2002.

850 Jf. også Kommissionens arkiv, RB: 20. maj 2003, hvor vidnet forklarer, at en bestemt PET-medarbejder havde vanskeligt ved at prioritere sine opgaver, og at denne medarbejder nok skulle have fået besked på at beskæftige "sig med noget andet", det vil sige end med EF-modstanden.

851 Kommissionens arkiv, RB: 1. oktober 2002.

”PET skulle ikke interessere sig for folkebevægelsen som sådan, men se om der skete infiltration fra f.eks. udenlandske diplomater. Adspurgte om Folkebevægelsen mod EF gav anledning til drøftelse i PET, forklarede vidnet, at der er ingen tvivl om, at Folkebevægelsen mod EF var i yderområdet af PET’s arbejdsområde.”⁸⁵²

”Adspurgte forklarede vidnet, at der var visse medlemmer af Folkebevægelsen mod EF, der var interessante, men ikke Folkebevægelsen mod EF som sådan.”⁸⁵³

Modstand fra ”centrum-højre” 1960-1962

De ældste dokumenter i PET’s arkiv om den danske modstand mod de europæiske fællesmarkedsbestræbelser stammer fra slutningen af 1961, da en række borgere med et åbent brev henvendte sig til offentligheden ”i anledning af planerne om Danmarks tilslutning til Rom-unionen”. Det hed bl.a. i brevet:

”Danmark har trods sin lidenhed og i sit naboskab til Tyskland været i stand til op igennem tiderne at bevare sin uafhængighed og har desuden både i sin folkelige og sociale kultur, i sit rodfæstede og stabile demokratiske system og i henseende til levestandard for arbejdere og bønder nået et stade, der ligger langt forud for de europæiske fastlandsstormagter.

Disse nationale, kulturelle, politiske og sociale værdier vil dels direkte blive ødelagt, dels udsat for alvorlig trussel, hvis Danmark tilslutter sig fællesskabet sammen med England eller andre.”⁸⁵⁴

Desuden blev der i brevet peget på den indvandring, Danmark muligt ville udsætte sig for. Kredsen bag brevet, der navngav sig ”Komiteen til bevarelse af Danmarks Frihed”, indkaldte til møde i Århus den 7. januar 1962.⁸⁵⁵ PET udfærdigede den følgende måned en udførlig rapport med syv bilag, der bl.a. rummede en fortegnelse over og en ”nærmere omtale” af de 20 indbydere: Flere af de pågældende var kendte personer fra den offentlige debat. Kun tre var allerede kendt af PET. Ingen af disse var dog kendt for kommunistisk virksomhed, men det var

852 Kommissionens arkiv, RB: 20. maj 2003.

853 Kommissionens arkiv, RB: 27. november 2002.

854 PET, emnesag: ”Henvendelse til offentligheden i anledning af planerne om Danmarks tilslutning til Rom-unionen”, 9. december 1961.

855 PET, emnesag: ”Komiteen til bevarelse af Danmarks frihed”, 20. februar 1962.

risikoen for kommunistisk og/eller folkesocialistisk virksomhed, der gjorde, at PET interesserede sig for initiativet.⁸⁵⁶

Udsigten til DKP's og SF's mulige infiltration var PET ikke alene om at interessere sig for. Denne var også til stede i komitéen. Såvel professor Jørgen Dich som ingeniør Knud P. Pedersen bemærkede i deres rundskrivelser til de øvrige initiativtagere, at det var vigtigt at holde "folkesocialistiske og/eller kommunistiske stødtropper" ude fra mødet den 7. januar.⁸⁵⁷ Da der den 3. januar havde tilmeldt sig mellem 250 og 300 deltagere, kunne det blive vanskeligt nok, men det blev klaret ved en sortering af tilmeldingerne. SF's formand Aksel Larsen fik således afslag med den begrundelse, at hans tilmelding var kommet for sent. PET bemærkede i rapporten, at Jørgen Dich i et interview i den socialdemokratiske partiavis *Aktuelt* i begyndelsen af januar 1962 havde udtalt, at SF efter hans mening ikke skulle repræsenteres i ledelsen for den nye organisation.⁸⁵⁸

Fra DKP's centralkomitémøde i december 1961 kunne PET referere formanden Knud Jespersens glæde over Århus-komitéens initiativ, og da DKP Herlev distrikt fik refereret centralkomitéens møde, indgik der samtidig meddelelse om, at Radikale Venstres afdelinger i såvel Århus som Silkeborg i januar 1962 ville holde møde mod Fællesmarkedet, "og man ville nu på en eller anden måde forsøge at sende delegerede til dette møde. Muligt med DKP's officielle stempel, men helst uden." Hvordan det gik på det radikale møde, vides ikke. På komitéens møde den 7. januar 1962 gik det, efter PET's referat i rapporten, næsten fuldkommen, som initiativtagerne havde planlagt. Det forberedte program blev vedtaget med en tilføjelse om, at komitéens formål alene var at modvirke Danmarks indmeldelse i Rom-unionen. Udpegningen af komitéens medlemmer vakte en del diskussion. Maskinarbejder Jørgen Jensen (det ses ikke af referatet, om mødedeltagerne vidste, at han var kommunist) påpegede, at der manglede repræsentation for arbejderbevægelsen. PET formodede i rapporten, at han var identisk med den Jørgen Jensen, der var medlem af DKP's Centralkomité og tilknyttet Dansk Fredskonference og Århuskonferencen. Da det også blev nævnt, at der manglede kvinder i forslaget til komité-medlemmer, foreslog Carl Scharnberg, der var landskendt fra Kampagnen mod Atomvåben, at man indvalgte Kate Fle-

856 PET, emnesag: "Komitéen til bevarelse af Danmarks frihed", 20. februar 1962.

857 PET, emnesag: "Henvendelse til 'kredsen af 9. decbr.' (de på listen af 18. decbr. opførte personer), 20. decbr. 1961"; "Til 'kredsen af 9. december!'", 3. januar 1962.

858 PET, emnesag: "Komitéen til bevarelse af Danmarks frihed", 20. februar 1962.

ron. To SF'ere, Morten Lange og Thomas Christensen, afstod fra at stille konkrete forslag på partiets vegne.⁸⁵⁹

I rapporten noterede PET-medarbejderen, at initiativtagerne kunne være tilfredse med mødets forløb, fordi det var lykkedes at undgå infiltration fra DKP og SF. De to uønskede partier havde reageret meget forskelligt på dannelsen af komitéen. I det kommunistiske dagblad Land og Folk var mødet den 7. januar blevet refereret, men komitéen ikke senere omtalt, mens SF i sit ugeblad havde været særdeles positiv og erklæret, at partiet var klar til samarbejde. PET's rapport kommenterede med, at komitéen på mødet havde fået mulighed for senere at supplere med flere medlemmer, og at SF altså havde en mulighed. Rapporten tilføjede dog: "Et nærmere samarbejde vil dog være afhængig af, hvorvidt det fremover bliver NATO-modstandere eller -tilhængere i komitéen, der skal træffe afgørelsen på dette punkt, idet et reelt samarbejde i spørgsmålet om modstand mod Fællesmarkedet formentlig må forudsætte, at komitéen på linje med S.F. tillige er imod Danmarks medlemskab af NATO under hensyn til, at disse to spørgsmål politisk set har tilknytning til hinanden."⁸⁶⁰ Det er uvist, hvad rapportens ophavsmand byggede sammenkædningen af EF-politikken og NATO-politikken på. Måske var grunden, at Sovjetunionen også modarbejdede den europæiske integration. Sammenkædningen genfindes i flere PET-rapporter vedrørende EF-modstanden. Måske var grunden også, at USA allerede fra 1940'erne ønskede at fremme en europæisk integration og via CIA gav økonomisk støtte til Europabevægelsen.⁸⁶¹

I marts 1962 lagde PET en notits på sagen om, at Komitéen til bevarelse af Danmarks frihed havde forandret sit navn til Komitéen mod Rom-unionen. Oplysningen stammede fra et interview i Frit Danmark med Jens Kirk, en af komitéens tre formænd.⁸⁶² Den 29. januar 1962 stiftedes på et møde i København Komitéen til Oplysning om Fællesmarkedet som en lokalkomité til det århusianske initiativ. En af initiativtagerne i Århus, der ikke var kommet med i komitéen, kom med i Københavnskomitéen. De 12 medlemmer blev af PET noteret med, hvad man nu havde

859 Ibid.

860 Ibid.

861 Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (John Murray, 2001), s. 342-370. Det hedder endvidere heri, at støtten til de europæiske samlingsbestrebelser var en af de største CIA-operationer i 1950'erne, se s. 343. Se også Richard J. Aldrich's forstudie, "OSS, CIA and European Unity: The American Committee on United Europe, 1948-60" *Diplomacy & Statescraft*, Vol. 8, No. 1 (March 1997), s. 184-227, hvori det betones, at ikke alle de amerikanske bidrag kom fra CIA, men at der også var tale om private donationer, se s. 212.

862 PET, mneseag: "Vedr.: Komitéen til bevarelse af Danmarks frihed", 10. marts 1962.

af oplysninger om dem: Fire var forhenværende kommunister, heraf var de tre nu medlem af SF, den fjerde karakteriseredes som ”udpræget kommunistisk sympatisør og ”fredsmand”. En femte var tidligere socialdemokrat, nu SF-sympatisør, en sjette karakteriseredes som ”ukendt her”, hvilket betød, at han ikke var registreret. Det fremgik dog, at han i 1959 havde været medlem af Folketinget for Retsforbundet. En syvende var medlem af DKP, mens tre andre var aldeles ”ukendte” – den ene kunne end ikke identificeres. Endelig var der to radikale, den ene var journalist Poul Overgaard Nielsen, der i årene fremover kom til at spille en væsentlig rolle i Folkebevægelsen mod EF, jf. nedenfor. Han var i forvejen ”kendt” med den begrundelse, at han i 1944 skulle have ansøgt om våbentilladelse. Mere aktuelt var han også medlem af Århuskomitéen. I alt var fire af de tolv anførte personer på listen registreret. En af de ”ukendte” havde ifølge PET’s rapport et familiemedlem, der var registreret.⁸⁶³

Venstreorienteret modstand 1970-1972

Danmark søgte som nævnt om optagelse i EF sammen med bl.a. Storbritannien i 1961. Da Frankrig imidlertid i 1963 nedlagde veto mod sidstnævntes optagelse, trak også Danmark sin ansøgning. Det betød, at den interesse, der havde været om Rom-unionen, var aftagende, om end spørgsmålet aldrig blev irrelevant for modstanderne. I PET’s emnesag beror der ikke materiale om EF-modstanden mellem 1963 og 1970.

I slutningen af 1970 vakte PET’s interesse imidlertid på ny. Baggrunden var, at EF’s medlemslande på mødet i Haag i 1969 havde truffet beslutning om at åbne for udvidelse af Fællesmarkedet, og at der i Danmark snart blev truffet beslutning om endnu en gang at ansøge om optagelse. På baggrund af to artikler offentliggjort i hhv. SF’s Minavisen og DKP’s Land og Folk noterede PET i november 1970, at omtrent 100 personer – repræsenterende ”vidt forskellige organisationer som fagforeninger, Aldrig mere Krig, Faglig Ungdom ligesom der nævnes at have været repræsentanter fra politiske partier, erhvervsliv, skole, kirke og presse” – i Vartov havde nedsat et initiativudvalg med et dobbelt formål dels at oplyse om Rom-unionen, dels at etablere en folkelig modstand mod Danmarks evt. optagelse. PET noterede de 13 navne på medlemmerne af initiativudvalget. Tre var i forvejen

863 PET, emnesag: ”Vedr.: Komitéen til bevarelse af Danmarks frihed ”Komitéen til oplysning om fællesmarkedet”, 2. februar 1962.

DEMONSTRATION

MOD EEC

ARR.
DE DANSKE VIETNAMKOMITEER,
DKP, DKU, VS, SF, SRU, KFML, KUMIL,
CLARTE, FRIT DANMARK,
VENSKABSFØRENINGEN DANMARK-ODF KOREA,
DANSK CUBANSK FØRENING,
SLUMSTORMERNE,
FAGLIG UNGDOM, ALDRIG MERE KRIG,
KATOLSK ARBEJDER AKTION,
STUDENTERSAMFUNDET AF 68,
UNGE PÆDAGOGER, FRIT FORUM,
RØDSTRØMPER, DANSK FREDSKONFERENCE,
SKRÆDDERNES FAGFØRENING, L.L.O.,
SØMÆNDENES FORBUND,
HÅNDVERKERNES FAGFØRENING,
DEN FAGLIGE GRUPPE KBH., m.l.

DEMONSTRATION

LØRDAG D.18. SEPT.

KL: 15⁰⁰

- STEM NEJ TIL FÆLLESMARKED NU ●
- NEJ TIL KAPITALENS SAMMENROTNING ●
- NEJ TIL MONOPOLERNES HERREDØMME ●
- NEJ TIL ARBEJDERDEPORTATION ●

BLÅGÅRDS PLADS
TALERE:
PREBEN MØLLER HANSEN,
SØMÆNDENES FORBUND
GERT PETERSEN
MF, SF

RÅDHUSPLADSEN
TALERE:
B. BRØBY JOHANSEN,
FORFATTER
REPRESENTANT FOR
FAGLIG UNGDOM

CHR. BORG SLOTSPLADS
TALERE:
IB NØRLUND,
SEKRETER, DKP
ERIK SØSGÅRD,
MF, VS

KONTAKTSTED: GRØNNEGÅDE 37 - TELF. 141537 MELLEM KL. 11 OG 19.30

PET interesserede sig ikke for EF-modstanden i sig selv. Imidlertid indgik en del af de politiske miljøer, som PET interesserede sig for i andre sammenhænge, i EF-modstanden. Det gjorde det relevant for PET at holde sig orienteret om EF-modstandernes virksomhed. Demonstrationen, der er indkaldt til ovenfor, var arrangeret af bl.a. De Danske Vietnamkomiteer, Dansk-Cubansk Forening, Venskabsforeningen Danmark-Nordkorea, Slumstormerne, Sømandenes Forbund samt Katolsk Arbejderaktion. PET har tydeligvis fundet denne sammensætning interessant, for plakaten, der er fra 1971, er bevaret i PET's arkiv (PET's arkiv).

registreret. Det fremgik, at notitsens forfatter på det tidspunkt var af den opfattelse, at det navnlig var DKP, der var imod dansk optagelse i EF.⁸⁶⁴

I de følgende måneder fremgik det, at aktivismiljøerne blev stadig flere og mere sammensatte. På baggrund af en kildeindberetning noteredes således i august 1971 følgende organisationer og partier, der var involveret i modstanden mod EF: Folkelig Front mod Danmarks tilslutning til EEC, Tværpolitisk Kontaktgruppe, DKP, Frihedsfronten mod Romunionen og De Danske Vietnamkomiteer. Omtrent

⁸⁶⁴ PET, emnesag: "Vedrørende: Initiativudvalg mod Romunionen, etableret på møde i Vartov den 8. nov. 1970.", 12. november 1970.

halvdelen af de i den forbindelse nævnte personer var allerede registreret.⁸⁶⁵ Kort tid efter oplyste en anden kilde, at DDV var i færd med at etablere en stor "anti-EEC-demonstration" til gennemførelse den 18. september 1971 – tre dage før valget til Folketinget – og at følgende organisationer og grupper havde erklæret deres støtte: Danmarks Kommunistiske Parti, Danmarks Kommunistiske Ungdom, SF, Socialistisk Folkepartis Ungdom, VS, Frit Danmark, Clarté, Dansk Fredskonference, Danske Studerendes Fællesråd, Faglig Ungdom (København), Lærlingenes Landsorganisation (LLO), Aldrig mere Krig, Unge Pædagoger, Rødstrømperne, Dansk-Cubansk Forening, Dansk-Koreansk Forening, Kommunistisk Forbund M/L, Kommunistisk Ungdom M/L, Slumstormerne, Den faglige Gruppe (København) samt Sømændenes Forbund. Det må på det tidspunkt have været de fleste af de organisationer, som PET fandt "efterretningsmæssigt interessante". Talerne ved demonstrationen, der omfattede Gert Petersen, Preben Møller Hansen, Rudolf Broby Johansen, Erik Sigsgaard, Ib Nørlund og Bo Rosschou, var alle registreret i forvejen.⁸⁶⁶

Demonstrationen gav anledning til en oversendelse af en skriftlig oversigt fra Forsvarets Efterretningstjeneste til PET. FE konstaterede, at en af Frihedsfronten i maj arrangeret demonstration havde opnået tilslutning af 400 deltagere, og at antallet af deltagere ved DDV's demonstration var 4.000. Men ellers havde samtlige arrangementer i årets løb været præget af ukoordineret indsats og ringe deltagelse. Splittelsen i venstrefløjen med hensyn til mål og midler var ifølge FE antagelig årsagen. FE's oversigt rummede også en forudsigelse om den kommende politiske udvikling. Det var, hed det, indlysende, at EF-problematikken fortsat ville have en fremtrædende plads i venstrefløjens aktiviteter, men det var næppe anvendeligt som langsigtet propagandamål, idet afgørelsen om Danmarks tiltræden formodentlig ville være faldet i løbet af et halvt til et helt år. Den voldelige fløj var, bemærkedes det videre, ved at vinde terræn, og eftersom verdensbankdemonstrationerne var ved at komme på afstand, ville perioden omkring folke-

865 PET, emnesag: "Vedr. Organisationer og bevægelser vendt mod danske optagelse i det europæiske fællesmarked", 13. august 1971.

866 PET, emnesag: "Vedr.: Anti-EEC-demonstrationen den 18. september 1971", 14. september 1971. PET, emnesag: "Vedr. DDV's Anti-EEC-demonstration den 18/9 1971", 24. september 1971; Notits, 16. september 1971; "Vedr. De danske Vietnam-komiteer - EEC-udvalget", 7. oktober 1971; "Vedr. De Danske Vietnamkomiteer's EEC-udvalg", 31. august 1971.

afstemningen sandsynligvis blive en passende anledning til nye uroligheder, der kunne forventes allerede i foråret 1972.⁸⁶⁷

Den 13. oktober 1971 noterede PET på grundlag af en meddelelse i Politiken, at der var dannet en komité ”som et koordinerende organ for agitation mod dansk medlemskab.” Komitéen var tiltrådt af ikke færre end 62 personer ”af vidt forskelligt erhverv og af politisk observans fra Retsforbundet, Socialdemokrater, Radikale og kommunister”, flere af dem kendt fra tidligere komitéer mod dansk tilslutning til EEC. Ifølge Politiken havde komitéen ”hovedkvarter” hos Poul Overgaard Nielsen.⁸⁶⁸ I slutningen af 1971 blev der ved et møde på Christiansborg nedsat et ”Fællesudvalg”, hvor følgende partier og organisationer deltog: Frit Norden, Tværpolitisk Kontaktgruppe, Folkelig Front, Frihedsfronten, Nordisk Aktion, Socialdemokrater mod EF, Retsforbundet, Danmarks Kommunistiske Parti, VS, Radikal Ungdom, Dansk Samling og LLO.⁸⁶⁹ SF var ikke på listen, men interesserede kunne melde sig hos Poul Overgaard Nielsen, der på grund af sit medlemskab af Folketinget kunne træffes på Christiansborg.⁸⁷⁰ Fællesudvalget var allerede i gang med at forberede en demonstration til afholdelse den 16. december, hvor Folketinget forventedes at beslutte at acceptere, at regeringen underskrev tiltrædelsestraktaten.⁸⁷¹

PET havde dog også noteret, at Ivan Hansen, en i samtiden fremtrædende DKP’er, der var fællestillidsmand på B&W Christianshavn, allerede i begyndelsen af december i Land og Folk havde opfordret avisens læsere til at møde op på Christiansborg den 16. december.⁸⁷² Anledningen var, at Folketinget denne dag efter en debat skulle bemyndige regeringen til at underskrive tiltrædelsestraktaten til EF.⁸⁷³ Aktionen blev gennemført: omtrent 200 modstandere mødte frem fordelt på 52 deputationer. PET udarbejdede i den forbindelse en liste over 36 deputationer, der fortrinsvis bestod af fagforeninger og klubber fra en række arbejdspladser, men

867 PET, emnesag: ”Kontraetterretningsmæssig aktivitet i september 1971, Forsvaret Efterretningstjeneste”, 12. oktober 1971.

868 PET, emnesag: ”Vedrørende: Kampagne mod dansk tilslutning til EEC”, 13. oktober 1971; ”Fælles front mod at vi går med i EF”, *Politiken*, 9. oktober 1971; ”Danmark må samarbejde i en åben verden”, *Land og Folk*, 12. oktober 1971.

869 PET, emnesag: ”Vedrørende: Kampagne mod dansk tilslutning”, 8. december 1971.

870 Ibid.

871 Ibid.

872 PET, emnesag: ”Vedrørende: Kampagne mod dansk tilslutning”, 8. december 1971; jf. ”Fælles front mod EEC”, *Land og Folk*, 8. december 1971.

873 PET, emnesag: ”Vedrørende: demonstrationen til Christiansborg den 16.dec.71.”, 20. december 1971.

også et fyldigt udvalg af lokale komitéer o.a. mod Fællesmarkedet. Deputationernes ordførere blev identificeret, heraf var fem registreret. Desuden var der fem andre personer, ud for hvilke der blev noteret et femcifret tal, der antagelig også var udtryk for en registrering. Ud for resten blev der blot anført et minustegn.⁸⁷⁴ Det hed i et notat, at ”selvom der blandt lederne er flere kendte kommunister, synes det at være et tværpolitisk udsnit af EF-modstandere.” Samtidig hed det dog, at arrangementet især havde været understøttet af Land og Folk og Minavisen.⁸⁷⁵

I 1972 oprettedes der flere komitéer, der hver især havde til formål at forhindre Danmarks tilslutning til EF. Den 7. januar 1972 mødte således godt et halvt hundrede op til det stiftende møde i Indre By's EEC-komité. En af PET's kilder, der især var aktiv i Vietnambevægelsen og blandt forskellige trotskistiske grupperinger, overdrog efterfølgende PET et referat af mødet. Initiativtagerne repræsenterede SF, DKU, SFU og Clarté, men der mødte også repræsentanter fra Studenteramfundet, Dansk-Cubansk Forening, Boligfronten, DKP og VS. Sidstnævnte var af den opfattelse, at komitéen skulle bygge på ”et rent socialistisk grundlag”, og da det ikke vandt tilslutning, forlod de mødet. De øvrige drøftede mere pragmatisk forskellige aktiviteter, der skulle have det formål at få den tredjedel af vælgerne, der endnu ikke havde valgt side, til at gå imod Danmarks tilslutning til Fællesmarkedet. I rapporten henleddes opmærksomheden på fem af de fremmødte. Af disse var tre registreret, mens to deltagere fra hhv. Clarté og Boligfronten var ”ukendte”. Der blev indsamlet navne og adresser til en særlig ”aktivistliste”, som PET's kilde sikrede sig et eksemplar af. Den blev vedlagt i den næste rapport og rummede navne på tolv aktivister, der var ”kendte”, heraf var elleve registreret. En medlemsliste med 40 navne og adresser blev også lagt i sagen, der dateredes den 10. januar 1972. PET's interesse for initiativet var antagelig motiveret i, at en betydelig del af initiativtagerne var registreret og kendte fra andre bevægelser og politiske miljøer. F.eks. hed det i en af kildeindberetningerne, at et fremtrædende medlem, Herluf Østergaard, der var en central aktør i De Danske Vietnamkomitéer, havde valgt ikke at fremstå som ”en af topmændene i komitéen”, skønt han reelt var dette. Årsagen var, at ”han ikke ønsker at fremtræde som aktivist udadtil.”⁸⁷⁶ PET's øgede interesse for

874 PET, emnesag: ”Modtagelse af deputationer torsdag den 16. december 1971 i anledning af Fællesmarkedsdebatten, 2. udkast”, udateret; ”Vedrørende: demonstrationen til Christiansborg den 16. dec.71”, 20. december 1971.

875 PET, emnesag: ”Vedrørende: demonstrationen til Christiansborg den 16.dec.71”, 20. december 1971.

876 PET, emnesag: ”Vedr.: stiftende møde i Indre By's EEC-komité”, 10. januar 1972; ”Vedr. Anti-EF komité, Indre by”, 7. februar 1972.

EF-modstanden i 1972 bundede således i, at modstanden fik støtte fra personer og miljøer fra den yderste venstrefløj, som PET havde kendskab til dels fra Vietnambevægelsen dels fra verdensbankurolighederne.

Den 26. januar dannedes Fagforeningsfolk mod Fællesmarkedet. Snart efter fulgte et initiativ fra 26 fagforeningsfolk og fællestillidsmænd, der opfordrede til underskriftindsamling med det formål at påvirke de kommende ekstraordinære kongresser i LO og DASF. Rapporten herom kommenterede: "Det hele synes at fremtræde som et kommunistisk initiativ, og af de 26 underskrivere på udtalelsen, er de to tredjedele kendte kommunister."⁸⁷⁷ En kort notits rapporterede om en "Algang imod EEC" den 9. april 1972. Såvel valget af datoen som begrebet "algang" bragte tankerne på besættelsen. PET skønnede, at marchen, der gik fra Veksø til Christiansborg, omfattede ca. 3.000 deltagere.⁸⁷⁸ I maj var der offentligt møde i Aalborg med ca. 200 deltagere. Som indbydere stod Arbejdsmændenes Fællesledelse, Byggefagenes sammenslutning, DKP, SF og Socialdemokrater mod EF. Ni af deltagerne blev registreret.⁸⁷⁹ Et møde i Studentersamfundet af 1968 blev kun noteret med oplysning om de seks talere, hvoraf de fem var registreret.⁸⁸⁰ En demonstration i København på grundlovsdag samlede ca. 4.000 deltagere.⁸⁸¹ DKP holdt landsmøde den 19.-20. august, hvor hovedemnet var indsatsen mod EEC de sidste uger af kampen.⁸⁸² Folkebevægelsen mod EF's møde i Forum den 16. september affødte en kort notits om forberedelsen, fortrinsvis baseret på avisudklip. Efterfølgende blev det noteret, at mødet havde samlet 6.000 deltagere og var forløbet roligt. På grundlag af oplysninger fra en af PET's kilder noterede PET den 18. september, at DDV havde drøftet at deltage i mødet i Forum og at foranstalte deres egen demonstration og evt. at deltage i Socialistisk Informationskontors demonstration den 30. septem-

877 PET, mnemesag: "Vedrørende: Kampagne mod tilslutning mod EF", 29. februar 1972; "Vedrørende: Kampagne mod EF", 31. januar 1972.

878 PET, mnemesag: "Vedr.: Anti-EEC-marchen fra Veksø til Christiansborg den 8. og 9. april 1972" plus tilhørende bilag.

879 PET, mnemesag: "Vedr.: Off. Møde mod EF i Aalborg", 16. maj 1972, kontinueret frem til 26. maj 1972.

880 PET, mnemesag: "Vedr.: Møde arrangeret af Studentersamfundet af 1968 over emnet 'EEC og venstrefløj', fredag d. 2. juni 1972", 14. juni 1972.

881 PET, mnemesag: "Vedrørende: demonstration som kampagne mod EF", 20. juni 1972; "Kraftigt nej til EF på grundlovsdagen", *Land og Folk*, 30. maj 1972; "En folkebevægelse!", *Aalborg Stiftstidende*, 25. april 1972; "Fædrelandsløs gerning at indlemme os i EF", *Land og Folk*, 6. juni 1972.

882 PET, mnemesag: "Vedrørende: DKP beslutning om indkaldelse til landsmøde 19.-20. aug.", 28. august 1972; "Kampen mod monopolerne slutter ikke med afstemningen om EF", *Land og Folk*, 18. august 1972; "Uden kommunister ingen folkebevægelse", *Land og Folk*, 22. august 1972.

ber, som imidlertid blev aflyst.⁸⁸³ Det hed i en anden indberetning fra samme kilde, at DDV's deltagelse i EF-modstanden antagelig væsentligst var motiveret i, at komitéerne dermed kunne få lejlighed til at omdele "Indokina- og evt. NATO-materiale samt foretage indsamling til giro 1616."⁸⁸⁴

Under den kolde krig interesserede PET også sig for protestmiljøer, der ikke handlede i strid med den lovlige samfundsorden. Årsagen var, at PET måtte antage eller i det mindste være opmærksom på den mulighed, at enkeltpersoner, grupper af personer eller repræsentanter for fremmede magter kunne forsøge at opnå indflydelse i politiske grupperinger og bevægelser med henblik på at udnytte disse til enten at bedrive efterretningsvirksomhed for en fjendtlig magt eller at gøre de pågældende grupperinger og bevægelser til trædesten for det, der i PET's sprogbrug almindeligvis omtaltes som uro. Endelig måtte PET påregne, at udenlandske efterretningstjenester kunne finde på at udnytte politiske bevægelser til at udføre såkaldte "aktive foranstaltninger", det vil sige øve indflydelse på det offentlige og politiske liv. Ovenfor ses demonstrationstog fra slutningen af august 1972 mod dansk tilslutning til EF. (Arbejdermuseet og ABA).

Folkebevægelsens demonstration den 1. oktober samlede 80.000 deltagere.⁸⁸⁵ Den trotskistiske organisation Revolutionære Socialisters Forbund påtænkte ifølge en oversigt i PET's arkiv at arrangere sin egen demonstration, der skulle trænge sig ind i den store demonstration, men det blev tilsyneladende opgivet.⁸⁸⁶ I hvert fald blev det ikke nævnt i det avisudklip, der udgjorde PET's kilde til

883 PET, emnesag: "Vedr.: De danske Vietnamkomitéer", 18. september 1972, kontinueret 29. september 1972.

884 PET, emnesag: "De Danske Vietnamkomitéer", 30. august 1972.

885 PET, emnesag: "Vedr.: Den af "Folkebevægelsen mod Danmarks indtræden i EF" arrangerede demonstration søndag den 1. oktober 1972", 2. oktober 1972.

886 PET, emnesag: "Vedr.: Folkebevægelsen imod Danmarks indtræden i EF afholder søndag den 1. oktober en demonstration i København", 29. september 1972.

dagens begivenheder.⁸⁸⁷ Endelig havde PET hørt rygter om, at Københavns Universitet ville blive besat af studerende, hvis afstemningsresultatet den 2. oktober 1972 blev et ja, men kunne den 4. oktober konstatere, at alt var forløbet roligt.⁸⁸⁸

Organisering og afmatning 1973-1989

I tiden efter folkeafstemningen opstod der forlydender om forskellig form for uro, men denne udeblev.⁸⁸⁹ Til gengæld valgte modstanderne af EF-medlemskabet som ovenfor nævnt at organisere sig i Folkebevægelsen mod EF. Denne stod i de følgende år for langt den overvejende del af den organiserede EF-modstand, bl.a. gennem årligt tilbagevendende demonstrationer på mærkedagen for folkeafstemningen og grundlovsdag, men også gennem en mere kontinuerlig oplysningsvirksomhed samt forskellige arrangementer i tilslutning til diverse EF-topmøder. Endelig kom Folkebevægelsen til at spille en fremtrædende rolle i forbindelse med de direkte valg til EF-Parlamentet, der påbegyndtes i 1979, og som gentoges hvert femte år.

På baggrund af oplysninger bragt til veje af en af PET's kilder noteredes det i sommeren 1973, at der var blevet stiftet en ny organisation, der kaldte sig "Arbejderkomiteen mod EEC". Komiteen var stiftet omkring årsskiftet 1972/73 af BOML (Boligorganisation Marxister-Leninister, der nu hed MLE (Marxistisk-Leninistisk Enhedsfront)). Det hed videre, at komiteen i sommeren 1973 havde arrangeret en protest i anledning af, at EF's udenrigsministre skulle holde møde i København. Ifølge formuleringen i PET's papir havde komiteen til hensigt at "skabe en varig front, der konsekvent og uden vaklen vil kæmpe på alle fronter for at få EF ud af Danmark". Komiteen havde derfor annonceret en demonstration på Christiansborgs Slotsplads, hvor der dog kun var mødt fire personer frem.⁸⁹⁰

887 "80.000" i folketog imod EF", *Information*, 2. oktober 1972. Se også Kommissionens beretning, bind 9, hvor Europa Rødt, den trotskistiske EF-modstand, er omtalt.

888 PET, emnesag: "Vedr. Uroligheder omkring folkeafstemningen den 2. oktober", 29. september 1972, kontinuert 4. oktober 1972.

889 PET, emnesag: Notits, 29. september 1972. PET, emnesag: "Vedr.: Anonym telefonrussel om iværksættelse af aktioner mod herværende amerikanskejede virksomheder", 31. december 1972, kontinuert 1. januar 1973.

890 PET, emnesag: "Vedr.: Arbejderkomiteen mod EEC", 27. juli 1973; "Vedr.: Arbejderkomiteen mod EEC, Fredensgade 4 A, Kbh. N.", 25. juli 1973; notits, PET, 20. juli 1973.

Første gang efter folkeafstemningen, hvor EF-modstanden reelt påkaldte sig PET's opmærksomhed, var i september 1973. Anledningen var, at Folkebevægelsen annoncerede en demonstration i København på årsdagen for afstemningen den 2. oktober. I adskillige provinsbyer forberedtes også demonstrationer. PET's sammenfatning af dagens begivenheder viser, at der havde været afholdt møder og demonstrationer i 18 provinsbyer. I København var der mødt 30.000 på Rådhuspladsen. Alt var forløbet i ro og orden, ingen tilskadekomne, ingen brug af magtmidler og kun en anholdelse af en beruset person. Fra Folkebevægelsen havde PET skaffet en liste over 61 deltagende organisationer, heraf 26 faglige. Der havde været 19 folketingsmedlemmer til stede, dertil kom "Radikale EF-modstandere" og "Konservative EF-modstandere".⁸⁹¹

Da der få måneder senere, den 14.-15. december 1973, skulle være EF-topmøde i København, var PET endnu en gang en aktør, men hvor tjenesten hidtil havde haft til opgave at overvåge modstanden med henblik på at vurdere, hvorvidt der i denne opstod ulovligheder, var det nu PET's primære opgave at bistå arrangørerne med praktiske oplysninger, så arrangementet kunne gennemføres på en sikkerhedsmæssig forsvarlig måde.⁸⁹² Med det danske EF-medlemskab skulle PET således agere varslings-tjeneste for det øvrige politi. PET havde dog erfaring med dette bl.a. fra 1970, da Valutafonden og Verdensbanken havde afholdt årsmøde i København.⁸⁹³ Op til mødets afholdelse noterede PET, at Folkebevægelsen, der var "en tværpolitisk organisation med et væsentligt kommunistisk islæt", ville arrangere en demonstration. Der ville være talere fra England og Norge. Desuden skulle der holdes taler af en SF'er og en socialdemokrat. Den første var registreret, den anden var "ukendt". Det fremgik af PET's notat, at der

891 PET, emnesag: "Vedr.: Demonstrationer den 2. oktober i anledning af årsdagen for folkeafstemningen om Danmarks medlemskab af EF", 3. oktober 1973; "2. oktober 1973 - protester mod EF - uden for København", udateret; "Minutberetning i anledning af demonstrationer og møder mod EEC", tirsdag, den 2. oktober 1973.

892 PET, emnesag: Akterne er bevaret, skønt de efter 10-års-reglen skulle være makuleret. Det hedder i motivationen af 26. januar 1993 herfor, at anmodningen "er begrundet i et ønske om at kunne følge udviklingen i de sikkerhedsmæssige foranstaltninger i forbindelse med afholdelse af EF-topmøder under dansk EF-formandskab". Anmodningen blev – med en bemærkning om, at der ingen personregistrering er i sagen – imødekommet af Revisionsafdelingen samme dag. Sagen rummer læg omhandlende følgende forhold: Planlægning, programmer, delegationer (ankomst, indkvartering etc.), politimæssige foranstaltninger, demonstrationer etc., udlandskorrespondance, service-personel samt avisudklip.

893 Vedr. PET's virke i den forbindelse se kapitel 4 i nærværende bind.

ikke var fremkommet oplysninger om planlagt uro.⁸⁹⁴ Et par dage før mødets afholdelse orienterede PET's chef Skat-Rørdam Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg om, at der fortsat ikke syntes at bestå nogen risiko for uro. Imidlertid var der

”almindelig enighed om, at hovedprincippet, når det gjaldt det politimæssige opbud ved lejligheder som den foreliggende, var, at vi skulle gøre så meget, som man kunne tænke, der kunne blive brug for, således at det ikke bagefter skulle kunne siges, at indsatsen havde været for svag.”⁸⁹⁵

Det var erfaringer fra såvel udlandet som herhjemme, antagelig verdensbankurolighederne i 1970, der havde lært politiet den lektie, at man ikke skulle begrænse antallet af politibetjente for at undgå provokationer.⁸⁹⁶ PET synes i øvrigt at have løst sine opgaver til statsminister Poul Hartlings og justitsminister Nathalie Linds tilfredshed. I begyndelsen af 1974 sendte i al fald Nathalie Lind et brev til Skat-Rørdam, hvori hun på egne og statsministerens vegne takkede for politiets og PET's håndtering af mødet.⁸⁹⁷

I 1974 arrangerede Folkebevægelsen grundlovsmøde med, hvad PET noterede som ”en meget stor tilslutning”.⁸⁹⁸ Den 2. oktober 1974 var der igen demonstration i København med 20.000 deltagere på Rådhuspladsen. Demonstrationen var vokset til 40.000 foran Christiansborg. Talere var ifølge PET's oplysninger socialdemokraten Helle Degn, den radikale Sven Skovmand, SF's Gert Petersen og DKP's Knud Jespersen. I provinsbyerne var mødeaktiviteten mindre omfattende. Aalborg samlede ca. 250 til et indendørs møde. I Odense var der mellem 800 og 1.000 deltagere til en demonstration og i Esbjerg blot 50 deltagere.⁸⁹⁹ Året efter nævnte PET's rapport kun om demonstrationen i København, hvor der var mødt 9-10.000 på Rådhuspladsen, et tal der voksede, om end næppe til de 40.000, som pressen havde ment, ved Christiansborg. Den politiske ligevægt i Folkebevægelsen blev opretholdt med talere fra Radikale Venstre, Socialdemokratiet, SF,

894 PET, mnemesag: ”Vedr.: 'Folkebevægelsen mod EF's demonstration lørdag den 15/12-1973', 5. december 1973.

895 UM, ESU: Referat af møde, 11. december 1973

896 Ibid.

897 PET, mnemesag: Nathalie Lind til Jørgen Skat-Rørdam, 10. januar 1974.

898 PET, mnemesag: ”Vedr.: Folkebevægelsen mod EF”, 6. juni 1974.

899 PET, mnemesag: ”Vedr.: EF-demonstrationerne den 2. oktober 1974”, 3. oktober 1974; ”Vedr.: Demonstration mod dansk medlemskab af EF, onsdag den 2. oktober”, 30. september 1974; notits omhandlede arrangementer i Odense, 7. oktober 1974.

Retsforbundet og DKP.⁹⁰⁰ I 1976 meldtes der om kun 6.000 demonstranter og ”beskeden deltagelse ved møderne rundt om i landet”.⁹⁰¹

I en rapport fra april 1977 omtaltes Folkebevægelsen mod EF som ”en tværpolitisk bevægelse med stærkt kommunistisk islæt”.⁹⁰² Anledningen til rapporten var Folkebevægelsens beslutning om en landsindsamling med henblik på at styrke kampen mod EF-medlemskabet og især mod de planlagte direkte valg til Europaparlamentet. Det noteredes, at der var ca. 80 lokalkomiteer ud over landet. PET’s kilde til oplysningerne i denne rapport synes især at være Land og Folk.⁹⁰³ Med samme kilde rapporteredes om Folkebevægelsens grundlovsmøder på Bellahøj i København, på Himmelbjerget og i Odense.⁹⁰⁴ Demonstrationen i København den 2. oktober 1977 havde ifølge politiets oplysninger ca. 10.000 deltagere og blev kun fulgt via aviserne.⁹⁰⁵

Rapporterne om demonstrationer og møder de følgende år viste yderligere nedgang i tilslutningen. Kun 4.000 deltagere ved demonstrationen i København, og fra provinsen var der meldinger om møder i Roskilde og Aalborg med få deltagere.⁹⁰⁶ Folkebevægelsens landsmøde i Århus i september 1979 gav dog anledning til en ekstra indsats fra PET’s side, idet korrespondenten ved den sovjetiske avis Komsomolskaja Pravda deltog. Pågældende blev sat under observation og fulgt nøje, fra han forlod København, under hans ophold i Århus, og indtil han igen kørte om bord på færgen på vej tilbage. Rapporten sluttede med at konstatere, at han åbenbart ikke havde haft andre ærinder, og at fremmødet antagelig kun havde til formål at ”vise flaget”.⁹⁰⁷ Fra en anden kilde fik PET et fyldigt referat

900 PET, emnesag: ”Vedrørende: den af ”Folkebevægelsen mod EF” arrangerede demonstration den 2.okt.1975”, 30. september 1975, kontinueret 6. oktober 1975.

901 PET, emnesag: ”Demonstration den 2/10 1976”, 23. september 1976, kontinueret 4. oktober 1976.

902 PET, emnesag: ”Vedr.: ’Folkebevægelsen mod EF’”, 5. april 1977.

903 PET, emnesag: ”Vedr.: ’Folkebevægelsen mod EF’”, 5. april 1977. I samme læg beror flere avisartikler fra *Land og Folk*.

904 PET, emnesag: ”Vedr.: Folkebevægelsen mod EF’s stævner på grundlovsdagen”, 16. maj 1977, kontinueret 8. juni 1977. Også i dette læg er hovedkilden til PET’s sammenskrivning artikler fra *Land og Folk*.

905 PET, emnesag: ”Vedr.: Demonstration imod EF”, 29. august 1977, kontinueret 18. oktober 1977.

906 PET, emnesag: ”Vedr.: demonstration mod EF i anledning af årsdagen for folkeafstemningen om Danmarks medlemskab af EF”, 19. september 1978, kontinueret 10. oktober 1978.

907 PET, emnesag: ”Vedr.: Observation af korrespondent ved Komsomolskaya Pravda, Yury Aleksandrovich Konenkov – 030242 i Moskva – der sammen med sin hustru, Irina Viktorovna Konenkova - 181248 i Leningrad, kørende i AE 76.830 besøgte region II fra fredag den 21. september til søndag den 23. september 1979”, 24. september 1979.

fra landsmødet, hvor det bl.a. blev vedtaget at udvide forretningsudvalget fra 15 til 21 medlemmer. Listen over de valgte var mangelfuld i sine oplysninger om, hvem der var registreret.⁹⁰⁸

PET fortsatte i den følgende tid med at notere de traditionelle møder og demonstrationer i Folkebevægelsens regi, ligesom der blev lagt på akterne, når nye grupper blev etableret. Den mathed i EF-modstanden, der efterhånden blev tydelig, afspejles i PET's arkiv. Fra en kilde berettes det i 1980'erne, at der var en diskussion om nedlæggelse af Folkebevægelsen efter folkeafstemningen om Fællesakten. DKP lagde imidlertid megen vægt på, at man fortsatte.⁹⁰⁹ Der blev stadig i 1989 arkiveret udklip fra aviser, og når nye anti-EF organisationer så dagens lys, blev der skrevet en eller to kortfattede notitser. PET's interesse for Folkebevægelsen var dog tydeligvis for nedadgående.

PET's vurdering

PET's interesse for EF-modstanden var fra den allertidligste tid, det vil sige fra begyndelsen af 1960'erne, motiveret i en forventning om, at DKP og SF ville forsøge at gøre denne til en frontorganisation. SF opfattedes, som det fremgår andetsteds i Kommissionens beretning, på det tidspunkt af PET som et kamoufleret kommunistparti, idet de to partier begge bekendte sig til marxismen-leninismen, og SF fortrinsvis bestod af tidligere DKP'ere. Desuden spillede det en rolle for PET's vurdering, at begge partier ønskede statens overtagelse af produktionsmidlerne, og at begge partier delte holdning, når det angik en række konkrete politiske anliggender, f.eks. kritikken af NATO-medlemskabet.⁹¹⁰ I begyndelsen af 1960'erne var det imidlertid en fast vurdering i PET, at hverken kommunister eller folkesocialister fik nogen betydelig andel i EF-modstanden. Hertil var modstandens egentlig kerne, det vil sige væsentligst socialdemokrater og borgerlige, for bevidste om DKP's og SF's angivelige intentioner.⁹¹¹

Med EF-modstandens anden bølge blev PET imidlertid mere usikker på DKP's stilling. Da Initiativudvalget (etableret på Vartov i slutningen af 1970) i

908 PET, emnesag: "Vedr.: Landsmøde i Folkebevægelsen mod EF afholdt i weekenden 22.-23. september 1979."

909 PET, emnesag: "Vedr.: Møde i DKP-lokalafdeling på Fyn", 14. april 1986.

910 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 7.

911 Se afsnittet ovenfor: Modstand fra "centrum-højre" 1960-1962.

maj 1971 arrangerede en demonstration fra Rådhuspladsen til Christiansborg, noterede PET således, at deltagerne bestod af personer fra SE, DKP og Retsforbundet samt Fællesklubberne på B&W, Sømændenes Forbund og Faglig Ungdom. PET bemærkede, at der var ”tydelig kommunistisk overvægt” i denne kreds af aktører.⁹¹² Senere samme år, i begyndelsen af september 1971, synes PET at være blevet bekræftet i sin opfattelse af, at DKP spillede en vigtig rolle i EF-modstanden. Ifølge et referat af et møde den 12.-13. august i DKP’s partibygning havde partimedlemmer således ført samtaler med centralkomitémedlemmer fra kommunistpartierne i Irland, England og Norge, hvor deltagerne havde drøftet, hvordan de kunne stå sammen i modstanden mod Fællesmarkedet. Mødet havde, efter notitsens forfatters opfattelse, større betydning, idet den irske repræsentant straks rejste videre til Leningrad.⁹¹³

I slutningen af 1970’erne synes PET efterhånden at være blevet af den opfattelse, at DKP stod stærkt i Folkebevægelsen mod EF. I februar 1978 leverede i al fald en af PET’s kilder på Fyn en godt og vel tre siders rapport om DKP’s stilling i Folkebevægelsen. Ifølge PET gav indberetningen ”et godt indtryk af kommunisternes greb om Folkebevægelsen.”⁹¹⁴ Rapporten godtgjorde, at kilden var ganske godt inde i de interne diskussioner i Folkebevægelsen, også de aktuelle om opstilling af kandidater til det kommende valg til Europaparlamentet. DKP’s mulighed for at få en kandidat valgt var, efter rapportens udregninger, helt afhængig af opstillingen på Folkebevægelsens liste. Partistyringen i DKP var til gengæld tilstrækkelig stærk til, at valget af en kommunist skulle være sikret. Ræsonnementet i redegørelsen var i øvrigt, at ganske vist var kun tre af forretningsudvalgets 15 medlemmer kommunister. Det var imidlertid partiets sværvægtede, og DKP ville næppe sende netop dem ind i Folkebevægelsen, hvis partiet ikke fik afgørende indflydelse på, hvad Folkebevægelsen foretog sig. I de lokale komitéer, der hver havde fire stemmer ved afstemninger på Folkebevægelsens landsmøder, spillede kommunisterne adskillige steder en hovedrolle. Endelig kunne redegørelsen påpege, at nogle lokale komitéer havde afholdt møder i de lokale DKP-afdelingers lokaler. Redegørelsen sluttede med tilkendegivelse af følgende vurdering: ”Og så er der naturligvis ikke noget fordækt ved at være kommunist.

912 PET, emnesag: ”Vedrørende: demonstration mod forhandlingerne med EEC”, 5. maj 1971, kontinueret 25. maj 1971.

913 PET, emnesag: ”Vedrørende: Den kommunistiske kampagne mod dansk tilslutning til EEC”, 3. september 1971.

914 PET, emnesag: ”Vedr.: Folkebevægelsen mod EF”, 8. februar 1978.

– Så længe, man spiller med åbne kort, så længe vi andre ved, hvem og hvor de er. – Deres langsigtede mål kan de blot ikke løbe fra eller skjule helt under dannebrogssfarver.”⁹¹⁵

Denne opfattelse, at Folkebevægelsen var domineret af DKP, gik igen i en godt og vel ni siders ”Sammenskrivning af modstanden mod EF”, som blev udfærdiget af en PET-medarbejder i marts 1981.⁹¹⁶ Til grund for sammenskrivningen lå materiale, som i dag ikke længere findes i sagen, nemlig en række rapporter om, hvad personer fra den sovjetiske ambassade skulle have foretaget sig for at samle oplysninger om den danske politik i markedsspørgsmålet og for at påvirke denne politik. Det andet hovedemne i sammenskrivningen var at påvise DKP’s dominerende rolle i modstanden mod EF. Sammenskrivningens overordnede vurdering var, at Sovjetunionen gennem en årrække havde søgt at påvirke ”den almindelige dansker” ved hjælp af ”de traditionelle venstrefløjspartier med DKP/DKU i spidsen”. Skribenter, journalister og andre, der ”beklædte ledende poster” i det danske samfund, var derimod blevet forsøgt påvirket af sovjetiske KGB-medarbejdere. Sidst i papiret undrede PET-medarbejderen sig over, hvorfra ”venstrefløjspartierne havde fået økonomisk basis for at køre hele deres kampagne mod fællesmarkedet...”. Hvad de havde fået fra Plum-fonden og Fællesmarkedets Oplysningsråd, havde langt fra ”kunnet dække blot de mindste udgifter.”⁹¹⁷

Sammenfattende ses det, at hverken PET eller PET’s medarbejdere på noget tidspunkt synes at have været af den opfattelse, at Folkebevægelsen var nogen frontorganisation. I løbet af 1970’erne og i 1980’erne fik nogle af PET’s medarbejdere dog den opfattelse, at Folkebevægelsen var kommunistisk domineret. Spørgsmålet er, om den vurdering kan understøttes af de oplysninger og rapporter, som findes i det såkaldte Gordijevskij-materiale.

Folkebevægelsen, den offentlige meningsdannelse og Sovjetunionen

I 1985 hoppede den sovjetiske KGB-officer Oleg Gordijevskij af til Vesten efter i en årrække at have forsynet en udenlandsk efterretningstjeneste og PET med oplysninger om Sovjetunionens politik og efterretningsvirksomhed over for de vestlige lande. I tiden, der fulgte, fortsatte Gordijevskij med at levere oplysninger

915 PET, mnemesag: ”Notat om Folkebevægelsen mod EF”, udateret, men fra januar eller februar 1978.

916 PET, mnemesag: ”Vedr.: En sammenskrivning af modstanden mod EF”, 10. marts 1981.

917 Ibid.

til de to tjenester. Kommissionen præsenterer i to andre bind en række kildekritiske overvejelser over det samlede materiale fra Gordijevskij, og det er vurderingen, at det materiale, som han leverede, mens han var dobbeltagent, og umiddelbart efter at han var hoppet af, generelt havde en høj grad af troværdighed. Dette så meget desto mere som, at Gordijevskij leverede såvel skriftligt materiale fra KGB som mundtlige kommentarer hertil. Imidlertid skal materialet anvendes med varsomhed. Gordijevskij var kun andenhåndskilde til mange af de oplysninger, han viderebragte, og oplysningerne skal derfor, så vidt det lader sig gøre, efterprøves på andet kildemateriale, hvorpå en samlet vurdering kan foretages. Styrkerne ved Gordijevskij-materialet er, at Gordijevskij selv anfører, at mange af de oplysninger, som blev sendt til Moskva, var overdrevne, dels for at efterlade et indtryk af, at de, der arbejdede i Vesten, gjorde et godt stykke arbejde, dels for at deres egen karriere inden for KGB-systemet kunne nyde fremme. Gordijevskij havde et kritisk blik og en god forståelse af det sovjetiske system. Om Gordijevskij skal det endeligt anføres, at hans omdømme i den danske offentlighed har lidt under, at han efter den kolde krigs afslutning har indgået i nogle avisartikler i Ekstra Bladet og i den forbindelse blevet citeret for mindre nuancerede udtalelser, end kildekritiske overvejelser almindeligvis vil tilsige.⁹¹⁸

Vedrørende Det Europæiske Fællesmarked har Gordijevskij forklaret, at Sovjetunionen gennem årene betragtede EF med megen fjendtlighed. Årsagen var, at Fællesskabet ifølge den sovjetiske ledelse bidrog til at styrke enigheden mellem de vestlige lande. For at modvirke denne enighed sigtede Sovjetunionens politik mod at hindre yderligere integration og – såfremt det var muligt – at underminere allerede opnåede resultater.⁹¹⁹ Ifølge Gordijevskij havde Centeret, det vil sige KGB's hovedkvarter i Moskva, frem til 1976 instrueret sine officerer i udelukkende at hjemrapportere om EF-anliggender, der skønnedes at have direkte politisk betydning.⁹²⁰ I lyset af Tindemans-rapporten begyndte KGB's ledelse i Moskva imidlertid at nære frygt for en europæisk unionsdannelse med et tilhørende militært apparat. Når et sådant scenario opfattedes med frygt, havde det sin årsag i, at en europæisk union med tilhørende militær sammen med NATO

918 PET, operationssag, kolonkasse med påskriften "Diverse materiale vedr. Gordievsky": "Manuskript uden titel, vedhæftet notat, Oleg Gordievsky, f.d. 10/10-1938, november 1986". Vedr. Kommissionens kildekritiske overvejelser og samlede bedømmelse af det såkaldte Gordijevskij-materiale, se Kommissionens beretning, bind 7 og bind 13.

919 PET, operationssag: "Aspects of Soviet Policy towards the European Community", udleveret til PET ca. 1. februar 1986.

920 Ibid.

potentielt ville udgøre en direkte trussel mod Sovjetunionen. Moskva var imidlertid også usikker på, hvad der overhovedet blev truffet af beslutninger i EF, for når alt kom til alt, havde ledelsen i Moskva ikke megen viden om udviklingen i Fællesmarkedet. Derfor valgte Centeret i 1976 at omformulere instruktionerne til de KGB-officerer, der arbejdede under diplomatisk dække i EF-landene. Officererne skulle nu opprioritere efterretningsarbejdet med EF.⁹²¹

Det følgende år, i 1977, opprioriterede KGB yderligere EF-området, der nu blev defineret som et ”Target for Study”, det vil sige et egentligt studiefelt. Denne opprioritering havde ifølge Gordijevskij sin årsag i, at Sovjetunionen for det første ønskede viden om EF-landenes politik forud for de forhandlinger, der foregik mellem EF-landene og repræsentanterne for CMEA (Council for Mutual Economic Assistance, Rådet for Gensidig Økonomisk Assistance).⁹²² For det andet ønskede Sovjetunionen at

”stille sig hindrende i vejen for integrationen ved at spille på forskellene mellem EF-landene på den ene side og mellem EF og USA på den anden side; formidle en aftale [agreement on relations] mellem EF og CMEA på baggrund af CMEA’s forslag; obstruere direkte valg til EF-parlamentet; at blokere for EF-landes, USA’s og Japans bestræbelser på at koordinere deres politik og handlinger over for Sovjetunionen, dennes allierede og Den tredje Verden.”⁹²³

Ifølge Gordijevskij var Centerets interesse for EF voksende i de følgende år, men samtidig syntes Centeret at være utilfreds med omfanget af de indberetninger, det modtog. Det var imidlertid først i 1984, at Centeret udsendte nye retningslinjer for KGB-officerernes efterretningsvirksomhed inden for EF-området. Disse afspejlede ifølge Gordijevskij, at Centeret på dette tidspunkt betragtede EF som en modstander på niveau med USA, NATO og Kina. Sovjetiske aktive foranstaltninger over for EF blev beskrevet i følgende ambitioner:

- at blotlægge og tilbageholde (exposing and holding back) den vesteuropæiske militære og politiske integrationsproces.

921 PET, operationssag: ”Aspects of Soviet Policy towards the European Community”, udleveret til PET ca. 1. februar 1986, s. 3.

922 CMEA var et andet udtryk for COMECON (Council for Mutual Economic Aid, Rådet for gensidig Økonomisk Bistand), der var den organisation, østblokken anvendte til at fremme et gensidigt økonomisk samarbejde samt koordinere østbloklandenes økonomiske samarbejde.

923 PET, operationssag: ”Aspects of Soviet Policy towards the European Community”, udleveret til PET ca. 1. februar 1986, s. 5.

- at forværre uoverensstemmelser (aggravating) mellem USA, Vesteuropa og Japan, at svække USA's ledende rolle og modvirke den politiske, kommercielle og økonomiske forbindelse mellem EF og Kina.
- at fremme forbindelserne mellem COMECON og EF, udvide de kommercielle og økonomiske kontakter, især salget af økonomisk støttede fødevarer til Sovjetunionen samt opretholdelse af billig kredit og formidle import [til Sovjetunionen] af avanceret teknologi.

Gordijevskij's rapport sluttede med en bemærkning om, at residenturerne, det vil sige KGB-kontorerne på de sovjetiske ambassader, herefter fik til opgave at infiltrere eller rekruttere agenter i Kommissionen, Ministerrådet, medlemslandenes permanente delegationer, Europaparlamentet etc.⁹²⁴ Fra Sovjetunionens side blev de europæiske fællesmarkedsbestræbelser således betragtet med fjendtlighed, idet de opfattedes som en politisk og militær trussel mod Sovjetunionen. Derfor var det en opgave for KGB-officerer at påvirke den offentlige meningsdannelse herunder at hverve agenter i EF-modstanden og at infiltrere denne.

I Gordijevskij-materialet findes årsberetningerne om det arbejde, KGB-residenturets PR-linje udførte i Danmark i tiden fra 1975 til 1977, ligesom flere af Centerets kommentarer til residenturets arbejde er bevaret. Det hedder i residenturets årsberetning for 1975, at PR-linjen dette år havde udført 68 propagandaoperationer, herunder imod "EF-landenes militære og politiske integration".⁹²⁵ I årsberetningerne blev det anført, at PR-linjen anvendte danske statsborgere til at påvirke den offentlige meningsdannelse vedrørende EF. Om Jens Peter Bonde, der var en kendt EF-modstander, hed det, at forbindelsen mellem ham og residenturet var at "ligestille med et agentforhold". Dette var tydeligvis en overdriivelse, der dækkede over, at Bonde af KGB blev betegnet som "objekt rasrabotki", det vil sige det stadium, hvor man vurderedes med henblik på hvervning. Bonde blev ifølge Gordijevskij anvendt til at indsamle oplysninger og udbrede propaganda: "Imidlertid måtte vi afbryde vort samarbejde med ham, da han indmeldte sig i DKP".⁹²⁶ Ifølge årsrapporten blev Bonde med andre ord ikke hvervet som agent. Om SF'eren Gert Petersen hed det, at han, der defineredes som "fortrolig

924 PET, operationssag: "Aspects of Soviet Policy towards the European Community", udleveret til PET ca. 1. februar 1986, s. 7-8.

925 PET, operationssag: "Rapport om det Københavnske residenturs PR-linjes arbejde i 1975", udgående ref. nr. 763/PR af 11. december 1975, s. 6.

926 PET, operationssag: "Rapport om det Københavnske residenturs PR-linjes arbejde i 1975", udgående ref. nr. 763/PR af 11. december 1975, s. 18.

kontakt" havde anvendt "vore teser" i sin "kritik af NATO og den militær/politiske integration inden for EF" etc.⁹²⁷ I rapporten for 1977 hed det, at man ville "dirigere" Gert Petersen "i retning af de områder, som han har fået adgang til i kraft af sit arbejde som medlem af EF-parlamentet, herunder spørgsmålene om den politiske integration i EF..." etc.⁹²⁸

Det sovjetiske residenturs årsberetning for 1976 var mere kortfattet om EF-spørgsmålet. Det hed dog, at Folkebevægelsen mod EF fortsat var en egentlig tværpolitisk "massebevægelse".⁹²⁹ I årsberetningen om PR-linjens arbejde i Danmark i 1977 fremhævedes endnu en gang udviklingen inden for EF som et politisk emne, der havde Centerets interesse.⁹³⁰ Desuden hed det, at den fremtrædende kritiker af det danske EF-medlemskab, Sven Skovmand, der var medlem af Folketinget for Det Radikale Venstre, var "objekt rasrabotki", det vil sige en kontakt under dybt studium med henblik på mulig hvervning. Det hed endvidere om Skovmand, at han var "begyndt at udføre arbejde for os i form af artikler", ligesom han angiveligt indhentede oplysninger om "udviklingen inden for EF".⁹³¹ Ifølge de sovjetiske årsberetninger fra midten og slutningen af 1970'erne havde Sovjetunionen således held til at få Jens Peter Bonde, Gert Petersen og Sven Skovmand til at påvirke den offentlige meningsdannelse i Danmark i EF-spørgsmålet.

Som nævnt ovenfor er det Kommissionens vurdering, at residenturets indberetninger til Centeret skal anvendes med varsomhed, da det er usikkert, hvilken dækning der reelt var for de ovenfor anførte oplysninger. I Kommissionens bind 7 om PET's overvågning af politiske partier 1945-89 har Kommissionen undersøgt påstandene om Sven Skovmands og Gert Petersens mulige arbejde for sovjetiske myndigheder. Hvad angår Skovmand er det Kommissionens vurdering, at han ikke var påvirkningsagent, og at han aldrig blev hvervet som sådan. Det ses også, at han forsøgte at være uafhængig af de sovjetiske myndigheder. Sna-

927 PET, operationssag: "Rapport om det Københavnske residenturs PR-linjes arbejde i 1975", udgående ref. nr. 763/PR af 11. december 1975, s. 21.

928 PET, operationssag: "Det københavnske residenturs arbejdsplan for PR-linjen i 1978." Brevnummer 907/PR af 8. december 1977, s. 8, 10.

929 PET, operationssag: USSR Embassy in Denmark, Political Assessment of the Work of the USSR Embassy in Denmark for 1976. Copenhagen. Top Secret Copy No 5, 20th January 1977, No: 12, s. 24.

930 PET, operationssag: "Årsrapport for 1977 fra residenturets PR-linje." Udgående ref. No. 906/PR af 8. december 1977, s. 3.

931 PET, operationssag: "Årsrapport for 1977 fra residenturets PR-linje." Udgående ref. No. 906/PR af 8. december 1977, s. 4, 8.

rere synes det at have været tilfældet, at sovjetiske officerer støttede Skovmand i dennes kritik af det danske EF-medlemskab.⁹³² Denne kritik var allerede et fast tema i Skovmands politiske virke fra begyndelsen af 1970'erne.⁹³³ Og det på trods af, at forbindelsen mellem KGB og Skovmand først blev etableret i 1973.⁹³⁴ Det er da også signifikant, at de akter, der beror i Gordijevskij-materialet, mere har karakter af, hvilke planer residenturet havde med Skovmand, end hvilke resultater man opnåede.⁹³⁵

Hvad angår oplysningerne om, at Gert Petersens rolle i EF-debatten i Danmark skal have været et resultat af sovjetisk påvirkning, har Kommissionen også behandlet dette emne i bind 7. På baggrund af en omfattende analyse af SF's ideologiske udvikling, Sovjetunionens forskellige hvervnings- og påvirkningsforsøg samt en nøje præsentation af forbindelserne mellem diverse sovjetiske diplomater og officerer på den ene side og fremtrædende SF'ere, herunder Gert Petersen, på den anden side, er det Kommissionens vurdering, at det på baggrund af det foreliggende materiale ikke er muligt at konstatere, hvorvidt Gert Petersen i den danske debat blot fremførte egne standpunkter, som han i øvrigt delte med Sovjetunionen, eller om Sovjetunionen havde påvirket Gert Petersens synspunkter. Karakteristisk er det imidlertid, at Gert Petersens omgang med sovjetiske diplomater og officerer helt frem til 1980'erne foregik i fuld offentlighed, hvilket efterlader et indtryk af, at der intet konspirativt var i møderne. Samlet er det Kommissionens vurdering, at der i diverse rapporter til Centeret var en tendens til at overdrive betydningen af residenturets arbejde.⁹³⁶

Endelig er der spørgsmålet om Jens Peter Bondes angivelige arbejde for sovjetiske myndigheder. I årsrapporten for 1975 blev det som nævnt anført, at forbindelsen mellem ham og residenturet var at "ligestille med et agentforhold". Desuden hed det, at residenturet havde måttet afbryde forbindelsen, da "han indmeldte sig i DKP".⁹³⁷ Spørgsmålet er, om disse oplysninger er troværdige? Hvad angår Jens Peter Bondes politiske løbebane var han medlem af Radikal Ungdom fra 1963, hvorefter han i begyndelsen af 1970'erne blev organisationens

932 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 7.

933 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 76.

934 PET, operationssag: "Report no. 32/A, Appendix I, The Study by the KGB of Sven Skovmand (August-October 1977)."

935 Ibid.

936 Se Kommissionens beretning, bind 7.

937 PET, operationssag: "Rapport om det Københavnske residenturs PR-linjes arbejde i 1975", udgående ref. nr. 763/PR af 11. december 1975, s. 18.

landsformand. I 1975 meldte Bonde sig imidlertid ind i DKP, som han forblev medlem af frem til den kolde krigs afslutning. I en periode var Bonde medlem af DKP's centralkomité. Med hensyn til forbindelsen mellem Bonde og den sovjetiske ambassade fremgår det af samtidige dokumenter beroende i ambassaderåd Mogulevtjiks personsag hos PET, at sidstnævnte i midten af 1970'erne talte i telefon og afholdt møder med Jens Peter Bonde.⁹³⁸ Det fremgår af andet materiale, at Bonde endvidere stod i kontakt til Gordijevskij, der i 1976 skal have foræret Bonde spiritus.⁹³⁹ Endelig fremgår det af følgende delvis parafraserede telefonudskrift, at Jens Peter Bonde i al fald én gang har lovet at levere skriftligt materiale til en sovjetisk pressemedarbejder. I det følgende står "K" for Jurij Aleksandrovitj Konenkov, der havde titel af korrespondent for avisen Komsomolskaja Pravda, og som ankom til Danmark i marts 1976. Udsagnene fra Bonde er mest citater:

"K har hørt, at der findes en betænkning om udvidede beføjelser til EF-parlamentet. – Det er korrekt. – K beder om, at JPB sender ham en kopi af disse papirer. – Gerne. – Det skylder jeg dig mindst 6 snapser for! Siger K. Han vil gerne have disse rapporter i dag – Det skal ske, hvis JPB da har dem her. Ellers vil han få dem sendt fra Jylland..."⁹⁴⁰

Bonde havde således kontakt til forskellige sovjetiske ambassadeansatte, herunder KGB-officerer og pressemedarbejdere. Desuden skal Bonde have modtaget spiritus.

I PET's arkiv beror yderligere materiale, der kan give et indtryk af, at Bonde indtog en mellemposition mellem på den ene side Sovjetunionen/DKP og på den anden side Folkebevægelsen: I 1983 modtog PET via en af sine kilder oplysninger om, at Folkebevægelsen oprindeligt, det vil sige i begyndelsen af 1970'erne, havde haft vanskeligheder med at få finansieret "anti-EF-propagandaen". DKP havde, hed det i indberetningen, "på det tidspunkt ikke nogen nævneværdig indflydelse – endsige kontrol med Folkebevægelsen, hvis drivende kraft var Jens Peter Bonde". Folkebevægelsen grundlagde imidlertid to blade, *Notat* og

938 PET, personsag: 11. september 1975; "Vedr. Observation af Moguilevtcheik, Alfredo, f. 3/2/34, ambassaderåd ved herværende russiske ambassade, der den 15/4-1975 kl. 1800 har aftalt møde med Bonde, Jens Peter, f. 27/3/1948", Afd. E, 15. april 1975; 8. april 1975; "Vedr.: Moguilevtcheik, Alfredo, f.d. 3.2.34 i USSR, 1. sekretær ved herværende sovjetrussiske ambassade og dennes møde med ukendt mand", Afdeling E, mandag den 4. marts 1974; "Vedr.: Forbindelsen mellem Moguilevtcheik og Jens Peter Bonde, Resumé", 24. april 1975.

939 PET, personsag: Oplysninger dateret 8. april 1976.

940 PET, personsag: Oplysninger dateret 26. oktober 1978.

EF-modstand, men de blev af økonomiske årsager hurtigt nedlagt.⁹⁴¹ Jens Peter Bonde var sammen med bl.a. Sven Skovmand, Ebbe Kløvedal Reich og Morten Jersild redaktionel medarbejder på *Notat* fra 1972 frem til 1974, da bladet blev lukket. Derpå hedder det i indberetningen: "...det lykkedes snart Bonde at tage initiativet til det allerede fra starten mægtige propagandaorgan "Det Ny Notat". Dette faldt sammen med Bonde's indmeldelse i DKP, og Folkebevægelsen fik pludselig rigelige økonomiske midler til rådighed."⁹⁴² Et antal år tidligere havde PET af en anden kilde fået en oplysning om, at det var en forudsætning for, at Bonde kunne få ansættelse som redaktør af *Det ny NOTAT*, at han meldte sig ind i DKP.⁹⁴³ Oplysninger i PET's arkiv tyder på, at Sovjetunionen via DKP med Jens Peter Bonde som mellemmand ydede støtte til Folkebevægelsens agitation mod EF. Dette så meget desto mere, som at Gordijevskij i slutningen af 1970'erne skønnede, at Sovjetunionens årlige støtte til DKP udgjorde omtrent en million.⁹⁴⁴ Bonde var redaktør af *Det ny NOTAT* i perioden fra 1974 til 1979. Det skal understreges, at der ikke foreligger oplysninger i PET's arkiv, der dokumenterer, at tingene hang sådan sammen. En anden mulig tolkning er, at de private tilskud og satellitvirksomhed (f.eks. produktion af undervisningsmaterialer og specialblade), som den eksisterende litteratur har berettet om, var i stand til at betale den oplagsfremgang, som *Det ny NOTAT* oplevede.⁹⁴⁵ En sådan tolkning har Finn Ellegaard, fhv. formand for Radikal Ungdom og senere DKP'er, og Bjarne Hesselbæk, fhv. redaktør af *Det ny NOTAT*, argumenteret for. Førstnævnte har i erindringsartiklen "1972-1973" anført, at bladet overlevede, fordi de redaktionelle medarbejdere, herunder Ellegaard, arbejdede i døgndrift "enten uden løn eller med lidt lommepenge", og fordi bladet var drevet af "ildsjæle", mens sidstnævnte mere har betonet aspektet om *Det ny NOTAT*s satellitter.⁹⁴⁶

941 PET, emnesag: "Vedr.: Mulig økonomisk støtte fra DKP til 'Folkebevægelsen mod EF'", 28. juli 1983. *Notats historie*, det vil sige det oprindelige blads historie, er kortfattet omtalt i Ebbe Kløvedal Reich, "Stadier i en læreproces" i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986, Bidrag til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen*. (Forlaget Hedskov, 1986), s. 29-33.

942 PET, emnesag: "Vedr.: Mulig økonomisk støtte fra DKP til 'Folkebevægelsen mod EF'", 28. juli 1983.

943 PET, emnesag: "Vedr.: Folkebevægelsen mod EF – Det ny Notat – Jens Peter Bonde", 25. januar 1978.

944 PET, operationssag: "Report No 26, Appendix B: Transfer of Money to Danish Communist Party Over KGB Channels" (January 1977), s. 1.

945 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 94-95; Bjarne Hesselbæk, "Humblebien på Djursland", Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986*, s. 78-85.

946 Finn Ellegaard, "1972-1973". Beroende på www.radikalungdom.dk. Set 3. juli 2007; Bjarne Hesselbæk, "Humblebien på Djursland" i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986, Bidrag*

Afslutningsvis skal nævnes et sidste eksempel på, at KGB forsøgte at anvende personer fra Folkebevægelsen i agitationen mod EF. Historien lyder i korthed, at en sovjetisk KGB-medarbejder under diplomatisk dække, Mikhail Makarov, antagelig i 1971 etablerede kontakt til det radikale folketingsmedlem og modstander af forestående dansk EF-medlemskab, journalist Poul Overgaard Nielsen. I november 1971 erfarede PET følgende i forbindelse med en aflytning af en telefonboks. ”M” refererer til Makarov, mens PO står for Poul Overgaard Nielsen:

”Makarov (Mikhail) vil tale med Overgaard (Nielsen), som kommer til tlf.
M. spørger, hvordan det går.
PO. Vil begynde på ”det” om et par min. og håber at blive færdig i aften. M. kan så få det imorgen, men det skal vel ikke være for langt, 2 sider
Måske 5, det gør ikke noget, svarer M. og understreger, at det skal være meget konkret.
Ja, svarer PO, hvordan de forskellige personer så på de forskellige problemer.
Ja, og hvem og om bevægelsen er stærk siger M.
Om det nordiske problem, spørger PO.
Ja, samt om Fællesmarkedet, svarer M.
PO. regner ikke med, at det bliver mere end 3-4 sider.
De diskuterer, hvor og hvornår de kan mødes.
M. vil helst ikke mødes med PO. på Christiansborg og foreslår ”Lytterkroen” ved Radiohuset.
M. vil helst ikke tale med PO. i tlf. før mødet og vil ikke kunne træffes på ambs. For M. er det meget bedre at aftale det nu!
Kl. 15,30 i ”Lytterkroen” aftales, imorgen (den 23’)
...”⁹⁴⁷

Med samtalen stod det klart, at Makarov forsøgte at få Overgaard Nielsen til at levere en kortfattet skriftlig redegørelse om den danske modstand mod et forestående medlemskab af EF herunder med konkrete oplysninger om enkeltpersoners holdninger. Samtidig stod det klart, at Overgaard Nielsen syntes at være indstillet herpå. Det vides ikke, om redegørelsen blev udfærdiget.

I de følgende måneder lagde PET en række notater og papirer på Makarovs personsag, hvor tjenesten forfulgte sagen. Bl.a. forsøgte det afklaret, om Overgaard Nielsen kunne antages at arbejde for den sovjetiske ambassade. En af PET’s kilder bekræftede dette med en kommentar om, at den radikale politiker

til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen. (Forlaget Hedeskov, 1986), s. 78-85.

947 PET, personsag: ”Telefonaflytning, mandag 22. november 1971.”

var ”rygende naiv”, og at han syntes villig til at gøre hvad som helst ”for at få sit navn og sine artikler i udenlandske blade og aviser”.⁹⁴⁸ Det var således kildens vurdering, at Overgaard Nielsen nok kunne arbejde for den sovjetiske ambassade, dog ikke af ideologiske årsager, men fordi han var enfoldig og forfængelig.

Kort før påsken i 1972 blev det kendt i den danske offentlighed, at Overgaard Nielsen havde ført samtaler med Makarov, og at sidstnævnte havde tilbudt at finansiere udgivelse af en pjece mod EF, som Overgaard Nielsen skulle forestå udgivet. Overgaard Nielsen afviste beskyldningerne, men medgav senere over for Berlingske Tidende, at de var korrekte.⁹⁴⁹ Sagen fik sin foreløbige afslutning, da Udenrigsministeriet den 7. april 1972 udsendte en pressemeddelelse, hvori det hed, at Makarov og to andre ambassademedarbejdere havde begået handlinger, der var ”uforenelige med deres status som diplomater”, men at den danske regering ville undlade at udvise de pågældende personer for ikke at skade de tosidede dansk-sovjetiske forhold.⁹⁵⁰ Det hører med til historien om Makarovs tilnærmelse til Overgaard Nielsen, at sidstnævnte skulle have afvist at modtage de penge, som Makarov tilbød.⁹⁵¹

I Gordijevskij-materialet nævnes navne på yderligere en håndfuld danske statsborgere, som KGB ønskede at anvende i kampen mod EF.⁹⁵² Der er dog ikke i det foreliggende materiale holdepunkter for at konkludere, at disse ambitioner førte til konkrete resultater.

Desinformation?

I 1980 udviklede PET en teori om, at KGB muligvis stod bag en del af den propaganda, som *Det ny NOTAT* distribuerede. Historien var i korthed, at *Det ny NOTAT* i 1980 havde indeholdt et eksemplar af en EF-avis, der blev udgivet af EF-kontoret. Under overskriften ”Ny omfattende trafikplan fra Europakommissionen” bragte *EF-avisen* en historie om, at EF arbejdede på at bygge

948 PET, personsag: ”Vedr.: Medlem af folketinget, redaktør Poul Overgaard Nielsen”, 11. januar 1972.

949 Jens Thomsen, *Spioner i Danmark. Agenternes arena 1960-81* (Bogan, 1981), s. 58-67; J.B. Holmgård, ”Da Makarov med ’skæg og blå briller’ gik i gyngen”, *Politiken*, 2. april 1972.

950 PET, personsag: ”Pressemeddelelse fra Udenrigsministeriet”, 7. april 1972.

951 Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark fra Stalin til Jeltsin – Fra Stauning til Nyrup* (Høst & Søn, 2002), s. 243-250.

952 PET, operationssag: ”Report No 28/A, Appendix F, A Description by the KGB Residency in Copenhagen of its Plans to Achieve Coverage of the EEC Target (September 1976-June 1977).”

en bro mellem Esbjerg og Harwich. Efter at være blevet opmærksom på historien informerede en PET-kilde om, at omtalte nummer af *EF-avisen* antagelig var et falsum. PET's medarbejder undersøgte derefter sagen yderligere og fandt, at kilden måtte have ret i sin vurdering. Således erklærede *EF-avisens* chefredaktør over for PET, at der var tale om et falsum. Desuden bemærkede PET-medarbejderen, at selvom den falske udgave var identisk med den ægte, når det angik format, opsætning og tryk, så manglede det falske eksemplar en række af de oplysninger, avisen normalt var forsynet med, f.eks. udgave-nummer og årstal. På den ægte udgave stod der: "Produktion: Hedehusene Bogtrykkeri A/S", men på den falske: "Tryk: Avler modtryk GmbH." Endelig noterede PET-medarbejderen, at der stod følgende på bagsiden af den falske avis: "0891 - GØPS - REMMOS STATON", som læst bagfra blev til: "Notats sommerspøg 1980".⁹⁵³

Ifølge PET-medarbejderen kunne der ikke være tvivl om, at den falske avis skulle ses i sammenhæng med "EF-modstandernes løbende kampagne mod EF". Desuden bemærkede PET-medarbejderen, at udgivelsen antagelig var sovjetisk desinformation. Metoden var nemlig "velkendt og ofte brugt af KGB". Denne bestod i følgende: "man udgiver et eller andet officielt udseende dokument, som tilsyneladende er ægte, og som indeholder et emne, som udstederen af dokumentet naturligt beskæftiger sig med, fordrejer emnet let, og opnår en virkning, som er til fordel for fremstilleren af det falske dokument."⁹⁵⁴ I emnesagen om EF-modstanden beror således en avisartikel, der refererer til, at en falsk version af Bild-Zeitung i Vesttyskland i sommeren 1980 havde bragt en historie om, at de to tysklande skulle genforenes. Ifølge den falske avis havde forbundskansler Helmut Schmidt og DDR's Erich Honecker i hemmelighed mødtes og aftalt, at der skulle afholdes frie valg i såvel Øst- som Vesttyskland, at D-marken skulle indføres i det genforenede Tyskland, og at Berlin skulle være hovedstad. Alt sammen ganske urealistisk. Efterfølgende var det kommet frem, at falskneriet var bragt til veje af et satirisk og anarkistisk blad kaldet Il Male, der tidligere havde udgivet en falsk version af dagbladet La Repubblica.⁹⁵⁵

Spørgsmålet er, om det var Sovjetunionen, der stod bag den falske udgave af *EF-avisen*. På baggrund af PET's akter kan der ikke gives noget afklarende svar,

953 PET, emnesag: "Vedr.: Falsk udgave af EF-avisen, indlagt i Ny Notats.s udgave af 5. juli 1980", 25. august 1980.

954 Ibid.

955 "Falsk avis afbrød vesttyskernes ferie", *Jyllands-Posten*, 29. august 1980.

da der ikke foreligger nogen dokumentation for en sådan sammenhæng. Det eneste der står klart, er, at pågældende PET-medarbejder ikke var i tvivl om sammenhængen. Noget kunne imidlertid tale for, at der var tale om en koordineret kampagne i forskellige EF-lande, idet desinformationen i Vesttyskland foregik i august 1980 – på samme tidspunkt som *Det ny NOTAT* offentliggjorde den falske version af *EF-avisen*. Ifølge PET-medarbejderen havde desinformationskampagnen i Danmark dog kun påvirket de allerede overbeviste: Et læserbrev i Dagbladet Arbejderen havde således ”slugt indholdet rå”, mens Jyllands-Posten havde gennemskuet, at der var tale om plagiat.⁹⁵⁶

Konklusion

PET's interesse for EF-modstanden blev oprindeligt vakt i begyndelsen af 1960'erne, da en kreds af borgere stillede sig afvisende til et eventuelt forestående dansk medlemskab af EØF. PET's interesse var motiveret i, at man i tjenesten forventede, at enten DKP eller det nystartede SF, der af PET i begyndelsen opfattedes som et kamufleret kommunistparti, ville forsøge at gøre EF-modstanden til en kommunistisk frontorganisation. PET blev dog hurtigt af den opfattelse, at der ikke var risiko for noget sådant, idet aktørerne bag den oprindelige EF-modstand selv var opmærksomme på risikoen og derfor gjorde en aktiv indsats for at forhindre folkesocialisterne og DKP'erne i at medvirke.

I tiden mellem 1970 og 1972 fulgte PET den tiltagende EF-modstand med interesse dog uden at overvåge denne særligt intensivt. I den periode engagerede venstrefløjen sig i kampen mod Danmarks tilslutning til EF. I første halvdel af 1970'erne synes PET at have været af den opfattelse, at EF-modstanden – herunder Folkebevægelsen – var tværpolitisk, men med et betydeligt kommunistisk islæt.

Fra slutningen af 1970'erne og i 1980'erne tegner de rapporter og sammenkrivninger, der findes om EF-modstanden, et billede af, at PET's medarbejdere i stigende grad opfattede Folkebevægelsen som værende domineret af DKP. Der kan dog stilles spørgsmål ved denne opfattelse, selvom det er hævet over al tvivl, at DKP forsøgte at øve indflydelse på Folkebevægelsen, og endvidere at partiet også spillede en fremtrædende rolle i EF-modstanden. Ser man imidlertid

956 PET, mnemag: ”Vedr.: Falsk udgave af EF-avisen, indlagt i Ny Notats.s udgave af 5. juli 1980”, 25. august 1980.

på Folkebevægelsens politiske synspunkter, tegner der sig mere et billede af en tværpolitisk bevægelse med relativ bred folkelig appel, der delte DKP's kritik af EF, men som tog afstand for DKP's orientering mod Sovjetunionen.⁹⁵⁷

Kort tid efter at Gordijevskij var hoppet af til Vesten, gav han en udenlandsk efterretningstjeneste følgende oplysninger:

”Uagtet EF er et af KGB's hovedmål, har [*Gordijevskij*] ikke kendskab til, at der skulle være kontakter mellem KGB og medlemmer af Folkebevægelsen mod EF.

[*Gordijevskij*] fremhæver, at han ikke har nogen viden om dette, men hvis der er kontakter til Folkebevægelsen, vil dette typisk blive styret af Det Internationale Departement (ID).⁹⁵⁸

Kommissionen har undersøgt det relevante materiale i PET's arkiv, herunder det såkaldte Gordijevskij-materiale, og har ikke fundet belæg for, at der har været agenter i Folkebevægelsen, det vil sige personer som systematisk og under konspiratoriske former har udført opgaver for KGB. Men det fremgår, at Sovjetunionen muligvis har støttet *Det ny NOTAT* økonomisk, at en enkelt navngiven person gav tilsagn om at udlevere antageligt offentligt tilgængeligt materiale til en KGB-medarbejder, at et andet fremtrædende medlem af Folkebevægelsen gav tilsagn om at udfærdige en notits om danske politikeres holdninger til EF og at overdrage denne notits til en medarbejder ved den sovjetiske ambassade, og at KGB forsøgte, men antagelig ikke opnåede at hverve medlemmer af Folkebevægelsen til at arbejde for Sovjetunionen.

957 Se også Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 119-121.

958 PET, operationssag: ”Vedr.: KGB og Folkebevægelsen mod EF”, 13. november 1985.

7. FREDSEBEVÆGELSER 1950-1989

Det ultimative mål for fredsbevægelser er at afskaffe krig og krigens årsager. Derfor har fredsbevægelser historisk set beskæftiget sig med alternativer til militærmagt, ligesom de har forsøgt at fremme international retsorden (indførelse af voldgift og anerkendelse af folkeretten). Fredsbevægelserne er imidlertid et sammensat fænomen præget af forskellige ideologiske udgangspunkter: I den pacifistiske fredstradition ses krig som forkastelig ud fra en moralsk betragtning, og begrebet ”ikke-vold” står centralt. Socialistiske fredsbevægelser har argumenteret for, at krig kan undgås, såfremt socialismen vinder universel indpas. Liberalister har derimod anført, at frihandel er et alternativ til krig. Også demokrati er gennem årene af fredsbevægelserne blevet fremhævet som alternativ til krig, og endelig har kritikere af fredsbevægelser hævdet, at rustningsstærke forsvarsalliancer er den mest effektive garanti mod krig.⁹⁵⁹

Fredsbevægelsernes historie går tilbage til 1800-tallet, da befolkningskredse i Storbritannien og USA – i årene omkring Napoleons-krigene og den amerikanske borgerkrig – samledes i grupper, der argumenterede for at fremme folkeretten og skabe afrustning.⁹⁶⁰ Fra disse to lande bredte bevægelserne sig til det europæiske kontinent, og i 1864 blev der i Danmark fra forskellig side stillet krav om voldgift. Knap 20 år senere, i 1882, blev den første organiserede fredsbevægelse stiftet under navnet Dansk Fredsforening.⁹⁶¹ Denne fremstod frem-

959 Om fredsbevægelser generelt se April Carter, *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945* (Longman, 1992); Peter Brock and Nigel Young, *Pacifism in the Twentieth Century* (Syracuse University Press, 1999).

960 Sune Pedersen, *Kampen for fred. Den liberale fredsbevægelse i Danmark 1919-1960* (Upubliceret speciale, Københavns Universitet, 2000), s. 6; Judith Winther, *Politik fra neden. Om 1980ernes fredsbevægelse* (Edupax, 1992), s. 15-19. Forgængeren for den første egentlige fredsbevægelse i Storbritannien var en pacifistisk bevægelse, der via kvækerne blev adopteret af de kristne i slutningen af 1700-tallet. Martin Ceadel, *The Origins of War Prevention: The British Peace Movement and International Relations 1730-1854* (Oxford, 1996).

961 Sune Pedersen, *Kampen for fred*, s. 6.

til efter anden verdenskrig som rygraden i den danske fredsbevægelse. Dansk Fredsforening stillede tre krav: At Danmark skulle være neutralt, at der indførtes voldgiftstraktater med ligesindede nationer, og at der i overensstemmelse med princippet om national selvbestemmelse skulle findes en fredelig løsning på det slesvigske spørgsmål. Dansk Fredsforening nød stor opbakning. I årene omkring århundredeskiftet havde foreningen således omtrent 10.000 organiserede medlemmer, hvorefter tallet dog faldt til det halve.⁹⁶² I 1916 og i 1926 dannedes endnu to fredsbevægelser, der skulle komme til at spille en rolle i efterkrigsårene: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed samt Aldrig mere Krig. Det er en vurdering i den eksisterende litteratur, at Dansk Fredsforening stort set ingen politisk indflydelse fik, mens Højre dannede regering, det vil sige i slutningen af 1800-tallet, men at fredsfolkenes synspunkter nød mere fremme efter Systemskiftet i 1901, hvor Venstre kom til at stå stærkere. I 1930'erne, mens Det Radikale Venstre var i regering med Socialdemokratiet, besad Dansk Fredsforening en ikke ubetydelig indflydelse på udenrigsminister P. Munchs udenrigspolitiske linje, sådan som den formuleredes i blandt andet Folkeforbundet.⁹⁶³

Fredsbevægelser: fra 1940'erne til 1960'erne

Umiddelbart efter anden verdenskrig stod Dansk Fredsforening svækket. 1930'ernes politik opfattedes i vide kredse som kompromitteret, og samtidig distancerede Danmark sig fra neutraliteten. Med tilslutningen til FN grundlovsdag i 1945 var den isolerede neutralitet bragt til afslutning – man opfattede i samtiden FN-tilslutningen som et opgør med neutraliteten – og i foråret 1949 tilsluttede Danmark sig Atlantpagten (fra 1950: NATO). Dansk Fredsforening fokuserede i de følgende år stadig mere på dansk FN-politik. I 1950'erne skiftede den da også navn til Forening for Forenede Nationer – Dansk Fredsforening, hvorefter den i 1956 valgte

962 Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, vol. 23, no. 2 (1986), s. 155-173; Sune Pedersen, *Kampen for fred*, s. 7.

963 Erling Bjøl, *Hvem bestemmer. Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces* (DJØF's forlag, 1983), s. 202; Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, s. 156; Sune Pedersen, *Kampen for fred*, s. 48; Sune Kaur-Pedersen, "Isoleret og splittet. Den liberale fredsbevægelses krise og marginalisering i Danmark 1940-1960", *Arbejderhistorie*, nr. 3, 2008, s. 9-29; Bo Lidegaard, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitik Historie*, bd. 4 (Gyldendal, 2003), s. 256-257.

at kalde sig Forening for Forenede Nationer (senere kaldte den sig blot for FN-forbundet). Parallelt hermed og efterfølgende blev Aldrig mere Krig, der politisk stod nær Det Radikale Venstre samt Socialistisk Folkeparti (stiftet i 1959), en mere aktiv og fremtrædende fredsbevægelse.⁹⁶⁴ Samtidig var den kolde krig blevet en realitet, og fra sovjetisk side forsøgte man nu at påvirke de eksisterende fredsbevægelser foruden at etablere kommunistisk orienterede fredsorganisationer i de vestlige lande; bevægelser der skulle kritisere NATO og de tilsluttede landes sikkerhedspolitik. Samme år og måned som NATO blev oprettet, april 1949, dannedes således på initiativ af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund, oprettet i 1945, og Den internationale komité for forbindelsen mellem Intellektuelle, stiftet i 1948, en international kommunistisk fredsorganisation kaldet Verdensfredsrådet (World Peace Council), og allerede i efteråret 1949 blev der grundlagt en dansk afdeling kaldet Fredens Tilhængere. Denne stod gennem 1950'erne som en af de mest centrale fredsbevægelser i Danmark, om end den ikke nød nævneværdig indflydelse på det politiske miljø. Vel opnåede foreningen en vis opbakning til den af Verdensfredsrådet søsatte Stockholm-appel og et efterfølgende "fredskrav" i begyndelsen af 1950'erne, men med Stalins død i marts 1953 og opgøret i DKP efter den sovjetiske invasion af Ungarn blev støtten decimeret. I 1959 blev foreningen opløst, til hvilket dagbladet Politiken bemærkede, at organisationen havde været et "skærmbælt for kommunistisk propaganda", men at dette var blevet gennemskuet af offentligheden.⁹⁶⁵ Foreningens flerårige formand (1950-58), DKP'er og senere SF'er Mogens Fog, har i sine erindringer hævdet, at dette synspunkt var fejlagtigt.⁹⁶⁶ Den seneste forskning anfører, at Fogs engagement i Fredens Tilhængere "ikke kan reduceres til koordineret kommunistisk propaganda, men også må forstås ud fra den dybtliggende frygt for en tredje verdenskrig...", og det bliver samme sted understreget, at den af Mogens Fog anlagte kurs i Fredens Tilhængere undertiden afveg fra Verdensfredsrådets, hvilket må tolkes som et forsøg på fra Fogs side at styrke Fredens Tilhængeres selvstændighed.⁹⁶⁷

964 Af de personer fra Aldrig mere Krig, der opstillede til folketingsvalget i 1964, var fem radikale, mens 10 var SF'ere. Se hertil Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 51-52.

965 Citeret efter Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 27. Vedr. baggrunden for etablering af Fredens Tilhængere se også Morten Thing, *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960* (Tiderne Skifter, 1993), s. 842-843; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 383-392.

966 Mogens Fog, *Efterskrift*, s., 75-76; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 26-27; Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 772.

967 Morten Møller, "Den nye modstandsbevægelse. Mogens Fog og Fredens Tilhængere", *Arbejderhistorie*, nr. 3 (2008), s. 34-51, citeret s. 47.

At DKP under alle omstændigheder opfattedes med mistillid i den danske offentlighed, og at de fredsorganisationer, hvori DKP virkede, havde vanskeligt ved at blive taget alvorligt, illustreres af det negative omdømme, som den tværpolitiske, men DKP-relaterede Dansk Fredskonference fik efter dannelsen i 1954. Kommunisternes indflydelse er vanskelig at bestemme, men alene det, at de var til stede, gjorde, at en betydelig del af offentligheden tog afstand fra konferencen.⁹⁶⁸ Hvad angår forholdet mellem liberale, socialister, kommunister inden for de forskellige fredsmiljøer hedder det i en ny fremstilling, at 1950'ernes "alt-dominerende" mistro til kommunister svækkede den liberale fredsbevægelses udfoldelsesmuligheder, hvilket bidrog til at etablere skrøbelige alliancer mellem fredsaktivister af forskellig politisk observans. Ifølge samme fremstilling er det ud fra dette perspektiv, at en del af 1960'ernes fredspolitiske miljø må ses: "Der var ... tale om en gensidig påvirkning og ikke om infiltration – hverken fra liberal, socialistisk eller kommunistisk side."⁹⁶⁹

I 1960 dannede højskolelærer og fredsaktivist Carl Scharnberg den pacifistiske bevægelse Kampagnen mod Atomvåben, der opnåede betydelig støtte navnlig blandt ungdommen. Men atomkampagnen agiterede væsentligst imod placering af kernevåben på dansk jord, og eftersom det havde været officiel dansk politik siden 1957 – det vil sige tre år inden kampagens etablering – at der "under de nuværende omstændigheder" ikke måtte være kernevåben i Danmark, var der tale om en bevægelse, hvis vigtigste målsætning allerede var realiseret. Mere succesfuld synes kampagnen at have været, hvad angår den anden af sine målsætninger: At bevidstgøre befolkningen om diverse risici i forbindelse med atomvåbenprøvesprængninger (radioaktivt nedfald etc.). Scharnbergs initiativ opfattedes i samtiden generelt som nybrydende og spændende på grund af dets græsrods karakter, men havde vanskeligt ved at vinde fast fodfæste. Kampagnens storhedstid varede da heller ikke mere end fire-fem år. Da Scharnberg reelt nedlagde Kampagnen mod Atomvåben i 1967, opfordrede han sine sympatisører til at blive aktive i den gryende Vietnambevægelse.⁹⁷⁰ Denne stod, splittelse til trods, for de mest omfattende græsrodsaktiviteter i Danmark i de næste knap ti

968 Mogens Fog, *Efterskrift*, s. 87-91; Sune Pedersen, *Kampen for fred*, s. 92-96; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 34-38; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 179-180.

969 Sune Kaur-Pedersen, "Isoleret og splittet. Den liberale fredsbevægelses krise og marginalisering i Danmark 1940-1960", *Arbejderhistorie*, s. 28.

970 Om PET's overvågning af Kampagnen mod Atomvåben 1960-1967, se kapitel 2 i nærværende bind.

år, og behandles i et separat kapitel i nærværende bind.⁹⁷¹ Set retrospektiv kan det konstateres, at de forskellige fredsgrupper fra 1960'erne og det følgende tiår kun havde begrænset indflydelse på den offentlige debat om dansk sikkerhedspolitik. Herom vidner, at selv om der pågik megen diskussion om Danmarks mulige udtræden af NATO i årene op til 1969, da Danmark efter 20 års medlemskab kunne trække sig ud af alliancen med et års varsel (jf. Den Nordatlantiske Traktats artikel 13), foregik debatten i al væsentlighed mellem de politiske partier, der var repræsenteret på Christiansborg. De dele af det politiske debatmiljø, der havde deres rødder i græsrodsorganisationerne, spillede i den sammenhæng kun en meget lille rolle.⁹⁷²

PET's overvågning 1950-72⁹⁷³

De fredsbevægelser, der fyldte i det politiske landskab fra omtrent 1950 frem til begyndelsen af 1970'erne, kan opdeles i to, hvor én gruppe af PET mistænkte for at være kommunistisk inspireret og organiseret, mens den anden gruppe i stedet opfattedes som en del af den liberale fredsbevægelse. Nedenfor følger en kortfattet skildring af PET's overvågning af disse to grupperinger.

971 Om PET's overvågning af Vietnambevægelsen, se kapitel 3 i nærværende bind.

972 *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 65-98. Den Atlantiske Traktat er optrykt i *NATO-Håndbogen* (Office of Information and Press, 2001), s. 533-536. Se også Søren Hein Rasmussens tilsvarende vurdering i *Sære alliancer*, s. 169.

973 I det følgende besvares følgende spørgsmål til justitsministeren, som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-Kommissionens arbejde: spørgsmål nr. 164: "Er der medlemmer af 'Kvinder for Fred', som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", spørgsmål nr. 165: "Er der sket overvågning af arrangementer, som 'Kvinder for Fred' har afholdt?", spørgsmål nr. 190: "Er der medlemmer af 'Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed', som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", spørgsmål nr. 191: "Er der sket overvågning af arrangementer, som 'Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed' har afholdt?", spørgsmål nr. 192: "Er der medlemmer af 'Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed', som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", spørgsmål nr. 193: "Er der sket overvågning af arrangementer, som 'Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed' har afholdt?", spørgsmål nr. 194: "Er der medlemmer af 'Aldrig Mere Krig', som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?", spørgsmål nr. 195: "Er der sket overvågning af arrangementer, som 'Aldrig Mere Krig' har afholdt?", spørgsmål nr. 213: "Har der været anvendt arbejdskartoteker efter retningslinjerne fra marts 1985, jf. PET redegørelsen side 19-20? I givet fald over hvilke lovlige partier, organisationer eller grupper?"

En af KGB's hovedopgaver var at forsøge at påvirke den danske sikkerhedspolitik til gavn for Sovjetunionen ved at etablere kontakt til og støtte modstandere af Danmarks medlemskab af den vestlige forsvarsalliance. Ifølge det såkaldte Mitrokhin-materiale, det vil sige resumeer af visse af KGB's sagsakter, som Mitrokhin, der var arkivar i KGB's arkiv, nedskrev og smuglede ud fra arkivet fra begyndelsen af 1970'erne til 1984,⁹⁷⁴ havde residenturet stor succes med at skabe kontakter til danske fredsorganisationer og benytte dem til at påvirke opinionen. Det er imidlertid vanskeligt at vurdere værdien af disse oplysninger. Ifølge Mitrokhin-materialet havde residenturet kontakt til en advokat Pruts. Denne var redaktør af *Pacifisten*, der blev udgivet af organisationen (i den engelske oversættelse) *Against Arming West Germany*.⁹⁷⁵ Dette må være en fejl, for bladet *Pacifisten* blev udgivet af den pacifistiske organisation Aldrig mere Krig, og redaktøren i 1950 hed Otto Mathiesen.⁹⁷⁶ Den betegnelse, der kommer tættest på *Against Arming West Germany*, er *Mod tysk Genoprustning*, der var et blad, som blev udgivet af Modstandsbevægelsens Initiativkomité.⁹⁷⁷ Det er muligt, at Mitrokhin misforstod oplysninger, da han skrev dem af og senere renskrev sine notater. Ifølge materialet anvendte residenturet Nadesjdina, der må have været enten en fortrolig kontakt eller agent, til at organisere en pressekampagne gennem Komitéen for fremme af en uafhængig udenrigspolitik imod udstationeringen af amerikanske atomvåben på dansk territorium og etableringen af en vesttysk flådebase i Jylland. Residenturet skulle have inspireret ledende medlemmer af komitéen, socialdemokraten Jørgen Dich, den radikale Aksel Milters og andre, til at fremsætte protester, og det skulle også have påvirket Aldrig mere Krig til at tage afstand fra udstationeringen af amerikanske atomvåben i Danmark. Endelig skulle residenturet have etableret kontakter til Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Landsforeningen Én Verden.⁹⁷⁸

974 Om Mitrothin-materialet og Kommissionens vurdering af dets kildeværdi, se Kommissionens beretning, bind 6.

975 PET, operationssag: "The Copenhagen Residency of the KGB."

976 Søren Hein Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 26.

977 Søren Hein Rasmussen, *Sære Alliancer*, s. 38.

978 PET operationssag: "The Copenhagen Residency of the KGB". Ifølge den samme kilde skulle pro-sovjetiske artikler og artikler, der støttede det islandske parlaments beslutning om at afvise udstationeringen af amerikanske tropper på Island og Grønland, være blevet publiceret i den danske presse som et resultat af residenturets indsats. Det må være en fejl, for der blev udstationeret amerikanske styrker i Island, og Island havde ingen jurisdiktion over Grønland, der var under dansk overhøjhed.

Det er svært at afgøre, hvor stor indflydelse KGB-residenturet havde på de danske fredsbevægelser i 1950'erne. Dich og Milters var kendt af den sovjetiske ambassade, der hæftede sig ved Dichs neutralisme, og som overvejede at bruge Milters til at påvirke opinionen til fordel for fredelig sameksistens.⁹⁷⁹ I 1952 offentliggjorde Komitéen til Fremme af en Uafhængig Udenrigspolitik en protest mod planerne om at udstationere amerikanske fly i Danmark.⁹⁸⁰ Det er imidlertid ikke muligt nærmere at fastslå, hvilken rolle KGB spillede. Det kan ikke afvises, at residenturet overdrev betydningen af sine kontakter til danske fredsfolk. Det hører også med til historien, at det er et åbent spørgsmål, hvor stor indflydelse Komitéen havde på opinionen og på beslutningen om at afvise udstationeringen.⁹⁸¹ Det synes ofte at have været tilfældet, at de østlige tjenester hængte sig på personer og organisationer, der allerede var kritisk indstillede over for aspekter af dansk alliancepolitik.

Nedenfor følger en skildring af PET's overvågning af det fredspolitiske miljø i årene fra 1950 indtil 1972, idet der vil blive lagt vægt på, hvordan PET opfattede miljøet i samtiden.

Verdensfredsrådet, Fredens Tilhængere og Dansk Fredskonference

Verdensfredsrådets engelske navn var World Council of Peace (Verdensrådet for Fred), men blev almindeligvis omtalt som World Peace Council. Selv om rådet officielt først blev stiftet på en verdensfredskongres i Warszawa den 22. november 1950, gik dets virkelige stiftelsestidspunkt ifølge PET's oplysninger tilbage til august 1948, da der var blevet afholdt en World Congress of Intellectuals for Peace (Verdenskongressen for Intellektuelle for Fred) i Wrocław i Polen. På denne kongres blev der stiftet en organisation, der kaldte sig International Liaison Committee of Intellectuals (Den Internationale Forbindelseskomité for Intellektuelle), som efterfølgende indkaldte til den 1. Verdensfredskongres i Paris i foråret 1949. På denne kongres blev World Committee of Partisans of Peace (Verdenskomitéen for Fredens Partisaner) stiftet, og denne tog i november 1950 navneforandring til World Peace Council.⁹⁸²

979 *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 405-406, 412.

980 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 33.

981 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 30, 33-34.

982 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Beretning vedrørende Verdensfredsrådet (WPC) og dets aktivitet i 1957", 31. december 1957.

PET var fra begyndelsen af 1950'ere overbevist om, at Verdensfredsrådet virkede for Sovjetunionen. I en sammenskrivning om "Den kommunistiske verdensfredsbevægelse" fra sommeren 1953 hed det, at den tredje verdensfredskongres, der blev afholdt i Wien i december 1952, "ene og alene er et redskab for og middel til at gennemføre Moskvas politik".⁹⁸³ Baggrunden for denne nagelfaste konklusion var en længere redegørelse for, hvordan Verdensfredskongressens politiske budskaber for det første var i overensstemmelse med Sovjetunionens politik. For det andet hvordan de kommunistiske partier uden for Østblokken efterfølgende arbejdede målrettet for at fremme Verdensfredskongressens resolutioner og udbrede dens publikationer. For det tredje var vurderingen baseret på en analyse af den personsammensætning, der stod i spidsen for kongressens kommissioner, som havde til opgave at udfærdige resolutioner om international afspænding, nationernes uafhængighed og sikkerhed etc. Det fremgik, at kongressens tre kommissioner var under ledelse af Giuseppe Nitti (Italien), James Endicott (Canada) og Yves Farges (Frankrig), hvortil PET bemærkede, "således at man på forhånd kunne være sikker på, at de resolutioner, der skulle udarbejdes, fik netop den form, som man fra russisk side ønskede".⁹⁸⁴

PET fastholdt denne entydige vurdering af Verdensfredsrådet som et redskab for Sovjetunionens udenrigspolitik. Ved årsskiftet 1957-58 gjorde PET på ny status over rådet og dets aktiviteter, og det fremgik, at rådets præsident var en fransk kommunist ved navn Frédéric Joliot-Jurie, mens generalsekretæren var en anden fransk kommunist, der hed Jean Laffitte.⁹⁸⁵ Så sent som i 1964 hed det i en sammenskrivning, at rådets politik gennem alle årene

"har været uændret sovjetisk dirigeret og kontrolleret, og målet er stadig det samme – at vinde masserne i de neutrale og ikke-kommunistiske lande for forsvaret af freden og dermed for sovjetisk politik, og gennem utallige møder og konferencer har WPC benyttet enhver lejlighed til at angribe vestmagternes politik overalt i verden".⁹⁸⁶

983 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Den kommunistiske verdensfredsbevægelse", citeret s. 6.

984 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Den kommunistiske verdensfredsbevægelse", citeret s. 1.

985 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Beretning vedrørende Verdensfredsrådet (WPC) og dets aktivitet i 1957", 31. december 1957.

986 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "WPC - World Council of Peace (verdensfredsrådet)", 13. marts 1964, citeret s. 1.

Fredens Tilhængere, der som nævnt blev oprettet i efteråret 1949, tilsluttede sig umiddelbart Verdensfredsrådet.⁹⁸⁷ Hvad angik Fredens Tilhængeres ideologiske orientering bemærkede PET i begyndelsen af 1950, at foreningen syntes at være under påvirkning af DKP (foreningens første formand var DKP'eren Edvard Heiberg), om end PET ikke var i besiddelse af nogen entydig dokumentation herfor. I en sammenskrivning af DKP's politiske aktivitet i første kvartal af 1950 hed det imidlertid, at det var "ganske åbenbart at fredsforeningerne mere og mere går over til at blive direkte inddraget i den kommunistiske agitation", og at fredsarbejdet fortsat "officielt" blev varetaget af Fredens Tilhængere.⁹⁸⁸ PET's mistanke om, at DKP gennem Fredens Tilhængere søgte at sprede kommunistiske synspunkter, blev styrket de følgende måneder, og i sommeren 1950 fremgik det af en rapport, at Aksel Larsen på et centralkomite-møde i maj 1950 havde udtalt, at alle kommunister i Danmark var "forpligtede" til "at støtte "Fredens Tilhængere" i Danmark og af al magt hjælpe med ved indsamling af underskrifter på kravet om forbud mod atombomben", det vil sige Stockholm-appellen.⁹⁸⁹ Desuden fremgik det, at Fredens Tilhængere på sit første landsmøde den 11. juni 1950 havde valgt den kendte, men partiløse kommunist Mogens Fog til formand, ligesom der blev valgt en landskomité, "af hvis medlemmer en meget stor del er kendt som kommunister."⁹⁹⁰

I de følgende år fulgte PET med i DKP's fredsarbejde, og det bevarede materiale giver det indtryk, at PET stedse var af den opfattelse, at Fredens Tilhængere var et organ for DKP og Sovjetunionen. Allerede fra 1953 synes bevægelsen imidlertid at have haft vigende tilslutning, og frem til slutningen af årtiet ses der blot spredte bemærkninger om Fredens Tilhængere i PET's akter. Det fremgår dog af PET's arkiv, at Fredens Tilhængere fra slutningen af 1957 sammen med blandt andre finske ligesindede skulle have været involveret i planlægningen af de Østersøuger, der skulle blive et tilbageværende østligt propagandafænomen mellem 1958 og 1975.⁹⁹¹ Hvad angik forbindelsen til DKP hed det i en godt og vel 60-siders beretning om DKP's virksomhed mellem november 1958 og januar 1960, at Fredens Tilhængere, der valgte at opløse sig selv i april 1959, havde været en frontorganisation, det vil

987 Morten Thing, *Kommunismens kultur*, s. 842-843.

988 PET, emnesag: "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning nr. 2/1950, citeret s. 10.

989 PET, emnesag: "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning nr. 3/1950, citeret s. 18.

990 PET, emnesag: "Kommunismen i Danmark i 1949". Beretning nr. 3/1950, citeret s. 21.

991 PET, emnekartotek: "Fredens Tilhængere", 9. december 1957. Vedr. Østersøugerne se Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDRs forhold til Danmark 1949-1960* (SFAH, 2001), s. 79-83; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 46, 206, 421-425.

sige en tilsyneladende tvær- eller upolitisk idé- og interesseorganisation, som mere eller mindre skjult blev kontrolleret af Sovjetunionen.⁹⁹²

Fredens Tilhængere blev stiftet i 1949 som en dansk afdeling af Verdensfredsrådet. Foreningens første formand var DKP'eren Edvard Heiberg. Mellem 1950 og 1958 var foreningens formand den partiløse kommunist Mogens Fog. PET var aldrig i tvivl om, at Fredens Tilhængere var at betragte som en kommunistisk frontorganisation. Ovenfor ses Mogens Fog på talerstolen i Odd Fællow Palæet, november 1950, hvor Fredens Tilhængere holdt sin første fredskongres. (Arbejdermuseet og ABA).

Den anden fredsbevægelse af betydning i 1950'ernes Danmark var som nævnt Dansk Fredskonference, der stiftedes i 1954. Ifølge Mogens Fog var Dansk Freds-

⁹⁹² PET, emnesag: "Beretning vedr. Danmarks kommunistiske Parti og frontorganisationerne efter den 20. partikongres (november 1958-januar 1960)", s. 66.

konference en tværpolitisk organisation.⁹⁹³ Det var PET ikke umiddelbart enig i, hvorfor tjenesten da også fulgte Dansk Fredskonferences forberedelse af en konference i Aalborg i efteråret 1955, ligesom PET havde et ikke nærmere specificeret antal kilder med på konferencen. Hvad angik forberedelserne bemærkede en PET-rapport, at selv om den radikale Andrea Hedegaard var bevægelsens formand, var konferencen blevet tilrettelagt af et arbejdsudvalg under ledelse af en DKP'er. Det bemærkedes endvidere, at navnlig Land og Folk havde reklameret for konferencen, og endelig konstateredes det, at de tryksager, der var blevet omdelt forud for konferencen, alle var duplikeret med duplikatorsvarte "af samme lyseblå farve, som er karakteristisk for de publikationer, der i duplikeret stand udsendes fra D.K.P.s herværende distriktskontor". Det var karakteristisk, at en af rapportens læsere i marginen satte en markering ud for hver person, der var kommunist, og det ses, at der var mange sådanne markeringer i marginen.⁹⁹⁴

Hvad angik konferencens afholdelse, noterede PET's medarbejder, at der var en kraftig overrepræsentation af kommunistiske talere, og at én af disse i øvrigt høstede konferencens største bifald. Desuden konstateredes det, at fremtrædende kommunister spillede en central rolle i diverse udvalg. F.eks. var Knud Jespersen fra DKP's centralkomité medlem af det såkaldte resolutionsudvalg. Der var også kommunistisk repræsentation i konferencens organisationsudvalg.⁹⁹⁵ Overhovedet var det den pågældende PET-medarbejders helhedsindtryk, at konferencen

"såvel i forberedelserne som i forløbet af møderne var endog meget stærkt kommunistisk præget ... og det er min opfattelse, at kommunisterne beherskede udvalgspladserne ved de åbenbart kendte kommunistiske delegerede plus de skjulte kommunister, der var delegerede af "lokale fredsorganisationer" eller af f.eks. Danmarks Demokratiske Kvindeforbund og lign."⁹⁹⁶

Det fremgik af et notat udfærdiget af PET i 1964, at af Dansk Fredskonferences landsudvalg på 91 medlemmer, var 33 enten "aktive kommunister" eller medlemmer af SF. Og det hed videre, at de "personer, der normalt udadtil repræsenterer fredsbevægelsen, er imidlertid ikke-kommunister, der i kraft af deres

993 Mogens Fog, *Efterskrift*, s. 90.

994 PET, emnesag: "Dansk Freds Konference 12.-13. november 1955 i Aalborgshallen", 18. november 1955.

995 PET, emnesag: "Dansk Freds Konference 12.-13. november 1955 i Aalborgshallen", 18. november 1955, s. 10, 15.

996 PET, emnesag: "Dansk Freds Konference 12.-13. november 1955 i Aalborgshallen", 18. november 1955, s. 22.

placering i samfundet, deres idealisme og deres kulturelle tilhørsforhold kan accepteres af de fleste kredse i befolkningen.”⁹⁹⁷ Nogle af de mest fremtrædende ikke-kommunister var translatrice Esther Brinch og valgmenighedspræst Uffe Hansen, og ifølge PET havde sådanne personer, hvad enten de repræsenterede Dansk Fredskonference, Fredens Tilhængere eller en helt tredje bevægelse, gennem årene arbejdet ihærdigt for, at Verdensfredsrådets synspunkter skulle nyde fremme i Danmark. Det bemærkedes således, at de to nævnte personer gennem årene adskillige gange havde deltaget i møder i Verdensfredsrådets regi, og det fremgik, at Esther Brinch i 1957 havde anmodet om indrejsetilladelser til 16 personer, hvoraf 11 var medlem af Verdensfredsrådets forretningsudvalg, idet begrundelsen var, at de pågældende skulle til et møde i Danmark ”af rent privat karakter.” Justitsministeriet havde imidlertid svaret, at indrejsetilladelserne ikke kunne forventes meddelt, da man ikke fandt, at der var nogen dansk interesse i mødet. Tilsvarende havde Uffe Hansen på vegne af Dansk Fredskomiteé, der var med i Dansk Fredskonference, og som også var medlem af Verdensfredsrådet, i 1960 anmodet om visum for østeuropæiske borgere, der påtænkte at deltage i et af Verdensfredsrådet planlagt møde til afholdelse i København. Også denne gang svarede Justitsministeriet, at der ikke ville blive meddelt visum, da der ikke var nogen dansk interesse i afholdelse af det pågældende møde.⁹⁹⁸ I 1964 vurderede PET imidlertid, at Dansk Fredskonference var stagnerende.⁹⁹⁹

I løbet af 1960'erne stod Dansk Fredskonference side om side med andre freds- og græsrodsbevægelser, når der skulle indkaldes til demonstrationer eller arrangeres diverse happenings. Dansk Fredskonference arrangerede således i 1963 en dansk afrustningsuge i samarbejde med blandt andre Aldrig mere Krig, Danmarks Demokratiske Kvindeforbund, Aarhuskonferencen og Komitéen til oplysning om Atomfaren.¹⁰⁰⁰ Og sammen med blandt andre Kampagnen mod Atomvåben, Tværpolitisk Centrum og Fredspolitisk Folkeparti protesterede Dansk Fredskonference i 1964 mod overvejelserne i NATO om at oprette en multilateral atomslagstyrke (MLF).¹⁰⁰¹ Det fremgår endvidere af PET's arkiv, at Dansk Fredskonference fra 1966 og frem i stigende grad søgte at skabe kritisk

997 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”WPC - World Council of Peace (verdensfredsrådet)”, 13. marts 1964, citeret s. 2.

998 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”WPC - World Council of Peace (verdensfredsrådet)”, 13. marts 1964, s. 3.

999 PET, emnesag: ”Beretning for tiden 15. oktober 1963 til 15. oktober 1964.”

1000 PET, emnekartotek: ”Dansk Fredskonference”, 14. januar 1963.

1001 PET, emnekartotek: ”Dansk Fredskonference”, 18. december 1964.

opmærksomhed om USA's krigsførelse i Vietnam.¹⁰⁰² Endelig fremgår det, at Dansk Fredskonference i 1969 var medudgiver af en pjece kaldet *Oberstkup i Danmark*, hvori det blev hævdet, at der befandt sig amerikanske specialstyrker i Europa, der muligt ville foranstalte et kup i Danmark. Og det hævdedes, at der i Danmark allerede eksisterede en hemmelig CIA-opbygget organisation, der skulle inddrage Danmark i krig, førend regeringen fik mulighed for at træffe beslutning herom.¹⁰⁰³ Det fremgår andetsteds i beretningen, at udgivelsen var et stykke succesfuld sovjetisk desinformation, for det var korrekt, at der eksisterede planer for amerikanske styrkers ageren i Europa, men planerne rettede sig mod en situation, hvor Europa var under en eventuel sovjetisk besættelse.¹⁰⁰⁴ Når planerne var kommet til blandt andet Dansk Fredskonferences kendskab, havde det sin forklaring i, at KGB ifølge PET og FE havde hvervet en amerikansk sergent, der havde lækket planerne med henblik på at skade USA.¹⁰⁰⁵ Som svar på en udenlandsk henvendelse berettede PET i første halvdel af 1972, at Verdensfredsrådets aktiviteter gennem en årrække havde været dalende i Danmark, og at medlemmerne af Dansk Fredskonference væsentligst var aldrende mennesker, der ikke udviste nogen betydelig aktivitet.¹⁰⁰⁶

Det var derfor PET's opfattelse, at både Fredens Tilhængere og Dansk Fredskonference virkede til fordel for Sovjetunionen i 1950'erne, og det fremgår også, at begge var tilsluttet Verdensfredsrådet.¹⁰⁰⁷ PET definerede Fredens Tilhængere som en frontorganisation. Det ses ikke, at PET skulle have defineret Dansk Fredskonference på samme måde, men det fremgår, at bevægelsen var involveret i sovjetisk desinformation. At Dansk Fredskonference havde tætte forbindelser til Sovjetunionen støttes i øvrigt af, at det fremgår af andet materiale i PET's arkiv, at den ovenfor omtalte Esther Brinch også var medlem af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund, der var den danske afdeling af den kommunistiske frontorganisation Women's International Democratic Federation (WIDF).¹⁰⁰⁸ NATO omfattede denne organisation med betydelig skepsis og henstillede til sine med-

1002 PET, emnekartotek: "Dansk Fredskonference", 2. februar 1966, 11. februar 1966, 18. april 1966, 13. juli 1966, 21. december 1966, 17. januar 1967.

1003 PET, emnekartotek: "Dansk Fredskonference", 19. december 1969.

1004 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 5.

1005 Ibid.

1006 PET, emnekartotek: "Dansk Fredskonference", 16. marts 1972.

1007 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Beretning vedrørende Verdensfredsrådet (WPC) og dets aktivitet i 1957", 31. december 1957, s. 3.

1008 PET, emnesag: Skrivelse fra justitsminister Hans Hækkerup til fru Esther Brinch, 30. oktober 1959.

lemsregeringer, at de skulle ”træffe enhver foranstaltning, som de har adgang til, for at forhindre bl.a. WIDF i at afholde konferencer i NATO-landene.”¹⁰⁰⁹ I et notat fra 1979 om Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed hedder det, at Dansk Fredskonference var ”en fortsættelse af” Fredens tilhængere i Danmark.¹⁰¹⁰ PET’s vurdering forekommer realistisk (se nedenfor).

Aldrig mere Krig

PET’s interesse for Aldrig mere Krig går tilbage til slutningen af 1950’erne, men baggrunden herfor er det ikke muligt at fastslå. Efter regeringserklæringen fra september 1968 påbegyndte PET en revision af de eksisterende person- og emnesager, og det fremgår af PET’s arkiv, at emnesagen på Aldrig mere Krig udgik pr. 1. januar 1969, og at den først blev genoprettet i 1980. Bevaret er imidlertid de kortfattede og stenografisk formulerede emnekort, hvor man kan se, hvilke oplysninger PET indsamlede. Ifølge PET’s oplysninger udfoldede Aldrig mere Krig i sidste halvdel af 1950’erne sammen med blandt andre Dansk Fredskonference, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Komitéen for Oplysning om Atomfaren betydelige anstrengelser for at agitere dels imod det danske alliancemedlemskab, dels for at for at oplyse om kernevåbnenes ”trussel mod menneskeheden”, som det formuleredes i en udstilling.¹⁰¹¹ Desuden var foreningen ifølge PET’s oplysninger optaget af at agitere imod losning af de NIKE-raketter, som Danmark modtog i 1959, og en af foreningens aktivister skulle have omdelt materiale med opfordring til havnearbejderne i Århus om ikke at deltage i losningen af raketterne.¹⁰¹²

Fra omtrent midten af 1960’erne bemærkede PET, at Aldrig mere Krig agitere for, at Danmark i 1969 skulle trækkes ud af NATO, sådan som det var muligt ifølge Den Nordatlantiske Traktats kapitel 13. Det konstateredes således i 1964, at der var blevet opklæbet plakater på militærets anvisningsskilte, hvorpå der stod ”Ud af NATO.”¹⁰¹³ Året efter skulle Aldrig mere Krig sammen med Afrustningskomitéen for Århus by og amt have gennemført en underskriftsindsamling

1009 PET, emnesag: Ujournaliseret notat, 6. februar 1960.

1010 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed”, 11. december 1979, s. 1.

1011 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 31. august 1959, jf. 13. november 1957.

1012 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 4. august 1959.

1013 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 21. maj 1964, jf. 9. maj 1966 og 11. maj 1966.

blandt andet med et krav om dansk udtræden af NATO.¹⁰¹⁴ Og dette budskab blev angivelig gjort til en egentlig kampagne i oktober måned 1965.¹⁰¹⁵ Også i 1968 skulle bevægelsen have stillet sig i spidsen for et sådant krav.¹⁰¹⁶

Tilsvarende optog Vietnamkrigen Aldrig mere Krig. Emnekortene rummer talrige eksempler på, at bevægelsen ene eller sammen med andre organisationer i løbet af 1960'erne kritiserede USA's krigsførelse og Danmarks støtte til USA.¹⁰¹⁷ I forlængelse heraf tyder emnekortene på, at personer med tilknytning til Aldrig mere Krig stillede sig solidarisk med og støttede nogle af de amerikanske soldater, der deserterede fra Vietnamkrigen. I slutningen af november 1968 var Aldrig mere Krig således arrangør af et møde, hvor en amerikansk desertør var hovedtaler.¹⁰¹⁸ Tidligere samme år havde Militærnægterforeningen, der var tæt knyttet til Aldrig mere Krig, tilbudt at skaffe en bopæl til en amerikansk statsborger, der havde søgt politisk asyl i Danmark, idet han ikke ønskede at rejse til USA, da han herefter ville skulle gøre militærtjeneste.¹⁰¹⁹ Aktiviteterne synes at have været en udløber af en i 1966 af moderorganisationen, War Resisters International, iværksat kampagne.¹⁰²⁰ Endelig stillede Aldrig mere Krig sig kritisk til Warszawapagtlandenes invasion af Tjekkoslaviet i 1968.¹⁰²¹

PET's interesse for Aldrig mere Krig var antagelig rundet af et ønske om at indkredse bevægelsens politiske orientering. Det hedder i litteraturen, at bevægelsen stod politisk nær Det Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti.¹⁰²² Denne vurdering udfordres ikke væsentligt af de bevarede oplysninger i PET's arkiv, men det ses dog, at Aldrig mere Krig tillige havde nogen kontakt til personer med mere venstreorienterede synspunkter. Således afholdt Aldrig mere Krig sammen med DKP i 1960 et offentligt møde omhandlende "Danmarks

1014 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 8. september 1965, jf. 3. juli 1965.

1015 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 9. oktober 1965.

1016 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 4. oktober 1968.

1017 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 9. oktober 1965, 10. juni 1966, 12. december 1966, 16. maj 1976, 12. juli 1967, 30. oktober 1967, 20. marts 1968, 4. oktober 1968.

1018 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 26. november 1968.

1019 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 5. februar 1968. Vedr. forholdet mellem Aldrig mere Krig og Militærnægterforeningen konstateredes det i en bemærkning på et emnekort fra 1966, at de to foreninger delte adresse i Odense. PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 9. maj 1966.

1020 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 12. juli 1967, 15. maj 1972.

1021 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 10. maj 1968, 4. oktober 1968.

1022 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 51-52, jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 43.

forsvar i atomtiden”.¹⁰²³ I 1962 fremgik det af Land og Folk, at et medlem af Aldrig mere Krig sammen med en DKU'er og et medlem af SUF var medlem af organisationen Socialistisk Aktion. SUF var på det tidspunkt Socialistisk Folkepartis ungdomsafdeling, der dog samtidig var genstand for trotskistisk infiltration.¹⁰²⁴ Det følgende år skulle Aldrig mere Krig være indgået i et kontaktudvalg, hvori også indgik SUF, Kampagnen mod Atomvåben og Den danske afdeling af 4. Internationale, det vil sige de danske trotskister.¹⁰²⁵ Sidstnævnte var, og det var PET vidende om, på det tidspunkt engageret i den algeriske frihedskamp, hvor trotskisterne angiveligt søgte at formidle økonomisk støtte til lokalbefolkningens væbnede kamp mod Frankrig, som Danmark var allieret med i NATO.¹⁰²⁶ I 1964 blev PET endvidere opmærksom på, at en af Aldrig mere Krigs støtter var forhenværende DKU'ere og daværende SUF'ere.¹⁰²⁷ Endelig modtog PET i 1970 en skrivelse fra FE, hvori det hed, at en række højt placerede officerer i december måned 1970 havde modtaget et brev underskrevet Aldrig mere Krig, hvor Forsvaret blev opfordret til at abonnere på *Pacifisten* og gøre denne tilgængelig for de værnepligtige. FE konstaterede:

”Foreningen Aldrig Mere Krig er en dansk underafdeling af den internationale forening War Resisters International, der har hovedsæde i London. Foreningen var oprindeligt en ren pacifistforening, men er i årene efter anden verdenskrig blevet infiltreret af kommunister, og i hvert fald hovedforeningen må i dag karakteriseres som en ren kommunistisk frontorganisation, som i væsentligt omfang samarbejder med World Council of Peace, der er den største kommunistiske frontorganisation, der for nærværende eksisterer.

Den danske afdeling af WRI har i et vist omfang holdt sin bestyrelse ren for belastende elementer, men det skal dog nævnes, at Hanne REINTOFT (DKP), Poul Gunder NIELSEN (medlem af den trotskistiske Socialistisk Aktion), Johannes MÜNCHOV (medlem af Verdensfredsrådet (DKP)) og Jens THOFT (medlem af VS) er medlemmer af bestyrelsen.”¹⁰²⁸

1023 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 29. februar 1960.

1024 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 19. november 1962. Vedr. trotskisternes forsøg på infiltration af SUF i første halvdel af 1960'erne se Kommissionens beretning, bind 9.

1025 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 24. oktober 1963.

1026 Om danske trotskisters forhold til den internationale trotskisme, se Kommissionens beretning, bind 9.

1027 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 20. juli 1964.

1028 PET, emnesag: ”NOTITS”. Emne: Foreningen Aldrig Mere Krig's brev til militære tjenestesteder, udateret men antagelig fra december 1970.

Som sådan var der en vis venstreradikal repræsentation i Aldrig mere Krig, idet det skal erindres, at PET i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne endvidere havde folkesocialisterne mistænkt for at være maskerede kommunister.¹⁰²⁹ Desuden var Aldrig mere Krig involveret i kritik af PET: I 1966 bragte bevægelsens blad, *Pacifisten*, et indlæg af Sjællandskomitéen mod de Hemmelige Kartoteker med navne på 13 PET-medarbejdere.¹⁰³⁰

Det skal dog understreges, at det ikke fremgår af PET's emnekort, at den revolutionære venstrefløj indtog nogen fremtrædende, endsige udslagsgivende position i Aldrig mere Krig. For så vidt som at DKP spillede en rolle i forhold til Aldrig mere Krig, synes sammenhængen snarere at have været, at DKP hægtede sig på demonstrationer, som Aldrig mere Krig arrangerede. I al fald ses der et eksempel herpå: Under Cubakrisen i 1962 gennemførtes en demonstration i København, hvor Aldrig mere Krig sammen med Kampagnen mod Atomvåben var de drivende kræfter. Aldrig mere Krig agiterede til fordel for FN og imod kernevåben. Blandt andre DKP, men antagelig også en kreds af trotskister hægtede sig imidlertid på demonstrationen, og da denne var bragt til afslutning, valgte nogle DKP'ere og trotskister at fortsætte aktiviteterne foran den amerikanske ambassade, hvor det kom til optøjer og slagsmål.¹⁰³¹ Det videre forløb af denne historie er i nærværende sammenhæng af mindre betydning, men den illustrerer, at DKP og dele af den antiimperialistiske venstrefløj synes at have omfavnet blandt andre Aldrig mere Krig i dennes forsøg på at påvirke den offentlige debat og politikerne.

At PET i begyndelsen af 1969 havde valgt at makulere emnesagen på Aldrig mere Krig, betyder ikke, at efterretningstjenesten undlod at indsamle oplysninger om bevægelsen. Det ses således af emnekortene, at PET frem til 1972/73 bemærkede, at Aldrig mere Krig af aktivister blev sat i forbindelse med en hærværksaktion foretaget mod en kaserne i Aarhus,¹⁰³² at Aldrig mere Krig fortsat var kritisk over for den amerikanske krigsførelse i Vietnam,¹⁰³³ og endelig at foreringen var kritisk over for VKR-regeringens nye forsvarsordning.

1029 Vedr. PET's vurdering af Socialistisk Folkeparti og i mindre grad SUF se Kommissionens beretning, bind 6 og 7.

1030 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 17. november 1966.

1031 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 29. december 1960. Den offentlige debat om demonstrationen under Cubakrisen er omtalt i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 43-47.

1032 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 24. juni 1971.

1033 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 24. september 1971.

Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed

PET's interesse for Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed var i de første tre årtier af den kolde krig yderst beskeden. Herom vidner såvel emnesagen vedrørende ligaen som emnekortene. Forklaringen på den beskeden interesse fremgår af en skrivelse, som PET udfærdigede i 1952 som svar på en henvendelse, hvor en udenlandsk efterretningstjeneste udbad sig oplysninger om Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, der i Danmark skulle have omtrent 20.000 medlemmer.¹⁰³⁴ Det fremgik af PET's svar, at ligaen var en afdeling af den internationale organisation Women's International League for Peace and Freedom, hvis mål blandt andet var at "foranledige, at kvinder af forskellig politisk og filosofisk tankegang mødes forenet i beslutning om at virke for afskaffelse af de politiske, sociale, økonomiske og psykologiske årsager til krig og at arbejde for en retfærdig og varig fred baseret på frihed".¹⁰³⁵ Det fremhævedes som det vigtigste, at foreningen både før og efter anden verdenskrig havde "udført et meget påskønnelsesværdigt og uegennyttigt hjælpearbejde." Eksempelvis havde Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed forud for besættelsen organiseret indvandring til Danmark af 300 jødiske flygtningebørn fra Centraleuropa. I oktober 1943, hvor besættelsesmagten anholdt de i Danmark fortsat residerende jøder, blev 43 af disse flygtningebørn, der omtaltes som "ligabørn", ført til interneringslejren Theresienstadt. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed følte imidlertid fortsat et vist ansvar for de pågældende, og det lykkedes ifølge PET foreningen at sende levnedsmidler til børnene. Og allerede inden verdenskrigens afslutning havde moderorganisationen lagt planer for et internationalt hjælpearbejde, der ifølge PET's oplysninger skulle have været særligt værdifuldt i Norge, Finland, Polen, Østrig, Holland og Frankrig.¹⁰³⁶

1034 PET, emnesag: "Vedr.: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed", 1. november 1954.

1035 Citeret efter PET, emnesag: "Vedrørende Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (Women's International League for Peace and Freedom)", 15. december 1952.

1036 PET, emnesag: "Vedrørende Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (Women's International League for Peace and Freedom)", 15. december 1952. Det fremgår af den eksisterende litteratur, at Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed nok var en central aktør i organiseringen af indvandringen af de jødiske børn, men at der dog var flere aktører. Disse samlede sig i Dansk Kvinders Nationalråd og inkluderede blandt andet Jødisk Kvindeforening. Det fremgår også af litteraturen, at nok blev der tildelt opholdstilladelse til 300 flygtningebørn, hvorefter der kom 295 til Danmark, men det var under den forudsætning, at de på et senere tidspunkt skulle forlade Danmark. Se hertil Lone Rünitz, *Afhensyn til konsekvenserne. Danmark og flygtningespørgsmålet*

Det anførtes endvidere i skrivelsen, at flere medlemmer af den danske forening i den kolde krigs første år havde været i Østblokken, men – fremhævedes det –

”[d]a foreningen imidlertid er en pacifistisk forening, der arbejder for international afrustning og mellemfolkelig forståelse, kan det ikke forundre, at foreningen prøver at indtage en formidlende stilling mellem Øst og Vest. Foreningen er således modstander af Danmarks medlemskab af Atlantpagten, ligesom foreningen agiterer for Mao-Kinas optagelse i F.N. og imod Tysklands genoprustning. Foreningen fremhæver imidlertid så sent som i medlemsbladet for november 1952, at ligaen er en strengt demokratisk institution, og der er intet grundlag for at betvivle rigtigheden af denne udtalelse.”¹⁰³⁷

Hvad angik kommunisternes mulige indflydelse på ligaen, konstateredes det, at der ikke blandt hovedbestyrelsens medlemmer fandtes personer, der var kendt som kommunister. Senere bemærkedes det igen, at det ”stærkt” måtte ”understreges”, at ligaen ”absolut ikke” kunne anses for at være nogen kommunistisk frontorganisation, og at ligaen heller ikke var kommunistisk domineret. Således havde ligaen valgt ikke at være tilsluttet Fredens Tilhængere i Danmark. PET var imidlertid opmærksom på, at kommunisterne ville forsøge at infiltrere Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed,¹⁰³⁸ hvilket formentlig også var årsagen til, at PET havde en interesse for ligaen.

Emnesagen på Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed rummer stort set ikke materiale for de følgende år, hvilket illustrerer efterretningstjenestens fortsat yderst beskedne interesse for foreningen. Af PET's arkiv fremgår det, at Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed ifølge PET's oplysninger i begyndelsen af 1960'erne arbejdede for, at Danmark skulle forhøje den økonomiske bistand til ulandene, at sydafrikanske varer skulle boykottes i Danmark, og endelig at der skulle etableres en atomvåbenfri zone i Norden.¹⁰³⁹ Desuden var

1933-1940 (Syddansk Universitetsforlag, 2005), s. 341-358; Hans Kirchhoff og Lone Rünitz, *Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen* (Syddansk Universitetsforlag, 2007), s. 33-36.

1037 PET, emnesag: ”Vedrørende Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (Women's International League for Peace and Freedom)”, 15. december 1952, citeret s. 3-4.

1038 PET, emnesag: ”Vedrørende Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (Women's International League for Peace and Freedom)”, 15. december 1952.

1039 PET, emnekartotek: (emnekort: Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed), 27. september 1963.

ligaen engageret i kritikken af Vietnamkrigen.¹⁰⁴⁰ Gennem 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne fortsatte foreningen arbejdet med at fremme den mellemfolkelige forståelse og afspænding mellem Øst og Vest og vedblev derfor at sende delegerede til Sovjetunionen til Verdensfredsrådets møder og i forlængelse heraf modtage sovjetiske genbesøg.¹⁰⁴¹ Der er dog ikke noget i emnekortene, der tyder på, at foreningen lod sig påvirke af de østlige synspunkter. Således ses det, at der var kontakter mellem danske myndigheder og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, hvor sidstnævnte redegjorde for Østkontakterne, og det ses, at danske myndigheder undertiden havde observatørstatus, når foreningen deltog i møder med østlig deltagelse.¹⁰⁴²

Fredsbevægelser: 1970'erne og 1980'erne

Fredssagen fik ny næring i 1973, da Verdensfredsrådet i slutningen af oktober afholdt en kongres i Moskva. Ved den lejlighed opfordrede Verdensfredsrådet sine medlemmer til i forskellige lande at organisere fredsbevægelserne i én paraplyorganisation, hvor de hidtil havde fremstået hver for sig. Året efter, i februar 1974, blev Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed (herefter: Samarbejdskomiteén) stiftet i Danmark, for, som det hed i vedtægterne, at "samle danske organisationer om et bredt samarbejde om freds- og sikkerhedsspørgsmål i den ånd, der kom til udtryk på verdenskongressen i Moskva i oktober 1973."¹⁰⁴³ Samarbejdskomiteén var fra begyndelsen af sin levetid organiseret i Verdensfredsrådet. I løbet af kort tid havde op mod 30 organisationer tilsluttet sig Samarbejdskomiteén, f.eks. de liberale fredsorganisationer Aldrig mere Krig og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, men også politiske ungdomsorganisationer som Radikal Ungdom og Danmarks Kommunistiske Ungdom (DKU). Samarbejdskomiteéns ansigt udadtil var et præsidium bestående af 16 personer, herunder det nyvalgte socialdemokratiske folketingsmedlem Lasse Budtz, de radikales veteran K. Helveg Petersen og tidligere omtalte græsrodspioner Carl

1040 ET, emnekartotek: "Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed", 16. maj 1967, 21. august 1972.

1041 PET, emnekartotek: "Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed", 4. august 1964, 13. februar 1969, 14. september 1970, 24. august 1971, 9. maj 1972.

1042 PET, emnekartotek: "Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed", 14. september 1970, 9. maj 1972.

1043 Citeret efter Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 171.

Scharnberg. Den daglige administration blev varetaget af et arbejdsudvalg med blandt andre DKP'ere Anker Schjerning samt Ollis Klem og Johannes Münchow fra henholdsvis Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Aldrig mere Krig. Set udefra fremstod Samarbejdskomitéen med andre ord som en tværpolitisk organisation repræsenterende det politiske spektrum fra det mildt borgerlige radikale midterparti over Socialdemokratiet til DKP.¹⁰⁴⁴

Samarbejdskomitéen levede en forholdsvis anonym tilværelse i de første par år efter stiftelsen. Da Folketinget i 1975 traf beslutning om at erhverve 58 F-16 fly til Forsvaret, var Samarbejdskomitéen således stort set fraværende i debatten, skønt det var et emne, der havde komitéens interesse.¹⁰⁴⁵ Fra sommeren 1977 fik Samarbejdskomitéen imidlertid vind i sejlene. Anledningen var den amerikanske regerings beslutning om at iværksætte produktion af den nye neutronbombe med det formål at deployere denne i Vesteuropa, antagelig i Vesttyskland. Beslutningen skabte modstand navnlig hos den vesttyske forbundskansler Helmuth Schmidt, da det forventeligt ville gøre Vesttyskland til slagmark i en eventuel fremtidig krig. Schmidt ønskede følgelig neutronbomben deployeret i flere vesteuropæiske lande. I de følgende måneder opstod der bred politisk kritik af den amerikanske beslutning. Blandt andet blev det kritiseret, at neutronbomben var en forholdsvis lille brintbombe med høj strålingskapacitet, hvilket betød, at den forvoldte relativ begrænset materiel skade, men til gengæld forårsagede store menneskelige lidelser. Den vesttyske socialdemokratiske generalsekretær, Egon Bahr, der i de kommende år skulle komme til at indtage en central rolle som politisk strateg for flere vesteuropæiske socialdemokratier, karakteriserede eksempelvis neutronbomben som "et symptom på tankens pervertering", og i Danmark omtalte statsminister Anker Jørgensen bomben som "fandens værk".¹⁰⁴⁶ Samtidig aktiveredes fredsbevægelserne i Vesteuropa, og i Danmark

¹⁰⁴⁴ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 171.

¹⁰⁴⁵ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 172. Vedr. den politiske baggrund for beslutningen om at købe F-16 fly til Forsvaret se Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2006), s. 178-182; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 290-294.

¹⁰⁴⁶ Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88* (Akademisk forlag, 1988), s. 131-144; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 173-178; Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 196-198; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 117-125. Vedr. Egon Bahrs betydning for flere vesteuropæiske socialdemokratier se Nikolaj Petersen, "Scandilux-samarbejdet og vesteuropæisk sikkerhedspolitik", *Politica*, 16. årg., nr. 4 (1984), s. 410-430. Mere generelt var Egon Bahr endvidere en central figur bag formuleringen af den vesttyske Ostpolitik fra 1960'erne og frem. Se

fik Samarbejdskomitéen sit store gennembrud med et protestmøde foran den amerikanske ambassade (den 13. august 1977), en underskriftsindsamling med 120.000 navne, en særskilt underskriftsindsamling for forfattere foranstaltet af digter Erik Stinus, og desuden blev der indrykket en række dagbladsannoncer, ligesom det lykkedes at få politikere fra Det Radikale Venstre, Socialdemokratiet og Kristeligt Folkeparti til at engagere sig i spørgsmålet.¹⁰⁴⁷

I USA synes kritikken at være blevet hørt. Måske ikke så meget den danske, men mere generelt den vesteuropæiske kritik. I første halvdel af april 1978 meddelte præsident Jimmy Carter under alle omstændigheder, at USA ville videreføre produktionen af neutronbombens ikke-atomare dele, men udskyde produktionen af selve bomben. Dette budskab fik imidlertid ikke Samarbejdskomitéen til at stoppe sin agitation. Således gennemførtes efter Carters erklæring enkelte af komitéen planlagte arrangementer (demonstrationer i København, Århus og Frederikshavn samt fortsættelse af underskriftsindsamling og annoncekampagne), og det var først i sommeren 1978, at aktiviteterne stilnede af. Havde spørgsmålet om neutronbomben vakt Samarbejdskomitéen, så havde de af komitéen foranstaltede aktiviteter desuden givet næring til, at komitéens kritikere i stigende grad karakteriserede den som en kommunistisk dækorganisation. Der er i litteraturen uenighed om, hvorvidt en sådan kritik var rimelig. Nikolaj Petersen vurderer, at Samarbejdskomitéen ”langt hen ad vejen med rette, blev betragtet som en kommunistisk domineret organisation.”¹⁰⁴⁸ Søren Hein Rasmussen er derimod af den opfattelse, at sådanne beskyldninger ikke forekommer ”helt rimelige”. Der var ganske vist kommunister i organisationens ledelse og i de tilsluttede organisationer, men der var, hedder det, ”virkelig tale om en politisk meget bred organisation, hvor ikke mindst De Radikale havde et stort ord at skulle have sagt.” Hein Rasmussen skriver videre, at det var ”uretfærdigt”, at Lasse Budtz i april 1978 forlod Samarbejdskomitéen med den begrundelse, at komitéen udelukkende kritiserede Vesten, for det kunne ”dårligt være” anderledes ”i den givne situation.” Hein Rasmussens synspunkt er, at det var USA, der stod fadder til neutronbomben, og derfor måtte Samarbejdskomitéen følgelig kritisere USA.¹⁰⁴⁹

hertil Andreas Vogtmeier, *Egon Bahr und die deutsche Frage. Zur Entwicklung der sozialdemokratischen Ost- und Deutschlandspolitik vom Kriege bis zur Vereinigung* (Dietz, 1996).

¹⁰⁴⁷ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 175.

¹⁰⁴⁸ Citeret efter Nikolaj Petersen, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*, s. 282. Poul Villaume karakteriserer i lighed hermed Samarbejdskomitéen som DKP-domineret. Se Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 299.

¹⁰⁴⁹ Citeret efter Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 177.

Debatterne om neutronbomben markerer i historiografien den ny fredsbevægelses første gennemslag i Danmark.¹⁰⁵⁰ Fredsgruppernes næste store slag blev slået i 1979 i forbindelse med vedtagelsen af NATO's dobbeltbeslutning. Baggrunden var den fornyede modsætning mellem Øst og Vest, der var blevet stadig mere tydelig siden 1976-77.¹⁰⁵¹ Som reaktion på Sovjetunionens opstilling af SS-20 mellemdistanceraketter i Østeuropa bestemte NATO-landene sig til, at de i december måned 1979 ville foretage den såkaldte dobbeltbeslutning, ifølge hvilken NATO planlagde at påbegynde opstilling af i alt 572 mellemdistanceraketter i Vesteuropa ved udgangen af 1983, såfremt der ikke inden dette tidspunkt var indledt forhandlinger om rustningskontrol mellem NATO og Warszawapagten, således at NATO ved årsskiftet 1983-84 kunne vurdere behovet for eventuel opstilling af nye raketter.¹⁰⁵²

Efter at politikere og NATO-officerer gennem første halvdel af 1979 havde beredt den danske offentlighed på den forestående dobbeltbeslutning, iværksatte personer med tilknytning til fredsbevægelserne en kritisk kampagne. I den forbindelse spillede journalist ved dagbladet Information Jørgen Dragsdahl en nøglerolle, idet han blandt andet gennem interviews med forhenværende embedsmænd fra den amerikanske forvaltning og med henvisning til diverse fredsforskningsinstitutters redegørelser argumenterede for, at dobbeltbeslutningen frem for at virke afspændingsfremmende risikerede at fremme en mulig krig.¹⁰⁵³ Også Samarbejdskomitéen engagerede sig i debatten, da den lod indrykke en annonce i flere dagblade og i *Politisk Revy*, hvori komitéen krævede, at den danske regering "alene eller sammen med andre små NATO-lande som Norge og Holland udfolder enhver anstrengelse for at hindre eller udskyde en så vidtrækkende beslutning", og at "Danmark udfolder internationalt initiativ for at få øst-vest forhandlingerne i gang".¹⁰⁵⁴

1050 Se hertil gennemgangen af 1970'ernes sikkerhedspolitiske debat i Danmark i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 35-131.

1051 John Lewis Gaddis, *The Cold War* (Allen Lane, 2005), s. 201-202; Richard Crockatt, *The Fifty Years War*, s. 268-271; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 535.

1052 Vedr. baggrunden for NATO's dobbeltbeslutning se Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 30; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse 1970-1985*, s. 291; Richard Crockatt, *The Fifty Years War*, s. 268-271. Dobbeltbeslutningens ordlyd er optrykt i dansk oversættelse under titlen "Communiqué fra NATO's udenrigs- og forsvarsministres møde i Bruxelles den 12. december 1979", Christian Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1979* (DJØF, 1980), s. 232-234.

1053 Vedr. Jørgen Dragsdahls rolle i debatten se *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, især s. 88-95.

1054 Citeret efter "Stands atomoprustningen", *Politisk Revy*, nr. 366, november 1979. Se også Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 181; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 94.

Parallelt hermed havde en kreds af fredsaktivister i de sidste måneder af 1979 udfærdiget en avisannonce, der illustrerer, at denne kreds fandt, at også Warszawapagten bar et ansvar for den fortsatte oprustning. Heri hed det, at underskriverne opfordrede "Folketinget til at tage afstand fra både Warszawapagtens og NATOs atomoprustning." Desuden opfordredes "Folketinget til at kræve, at regeringen får beslutningen om raketternes anskaffelse udsat, forhandlingerne mellem NATO og Warszawapagten bør først forsøges, villigheden til reel nedrustning fra det nuværende styrkeniveau bør undersøges."¹⁰⁵⁵

Annoncen var udfærdiget af blandt andre Erik Knudsen, Niels Munk Plum, Bodil Jensen, Jørn Boje Nielsen og Poul Villaume, og denne kreds af personer dannede da i januar 1980 en ny fredsbevægelse, der kaldte sig Nej til Atomvåben. Denne definerede sig som tværpolitisk, og det understregedes i dens eget materiale, at det, der væsentligst adskilte den fra Samarbejdskomitéen, var, at Nej til Atomvåben stillede sig kritisk til oprustning og kernevåben i såvel Øst som Vest, mens Samarbejdskomitéen kun kritiserede den vestlige oprustning.¹⁰⁵⁶ Grundlæggelsen af Nej til Atomvåben markerer således, at fredsbevægelserne i 1980'erne ikke bør anskues som en enhed, men som flere aktører, der befandt sig i et konkurrence- og samarbejdsforhold. Det er da også karakteristisk, at FN-Forbundet, Aldrig mere Krig og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed alle valgte at melde sig ud af Samarbejdskomitéen i tiden omkring 1980. Baggrunden var, at også disse organisationer fandt Samarbejdskomitéen for ensidig, og især spillede det en rolle, at komitéen efter den sovjetiske invasion af Afghanistan 1. juledag i 1979 havde haft mere end vanskeligt ved at tage afstand fra det sovjetiske angreb.¹⁰⁵⁷

Hvor Samarbejdskomitéen var tilsluttet Verdensfredsrådet, var Nej til Atomvåben tilsluttet netværket European Nuclear Disarmament (herefter: END), der var et modstykke til Verdensfredsrådet. Nej til Atomvåben havde et kontor i København, der koordinerede en del af bevægelsens aktiviteter. Nej til Atomvåben afholdt to årlige møder, hvor bevægelsens prioriteringer drøftedes, men i øvrigt var det bevægelsens cirka 40 lokalafdelinger, der forestod det daglige arbejde. På grund af bevægelsens græsrodsstruktur kunne man ikke blive medlem af Nej til Atomvåben, og det er derfor ikke muligt at opgøre, hvor mange mennesker, der virkede i tilslutning til bevægelsen. Det er imidlertid en vurdering i litteraturen,

¹⁰⁵⁵ Citeret efter *Hvad er NTA?* (Pjece udgivet af Nej til Atomvåben, 1984), s. 2.

¹⁰⁵⁶ *Hvad er NTA?*, s. 2-3.

¹⁰⁵⁷ Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 282.

at da bevægelsen i 1982-83 var på sit højeste, var i omkanten af 1.200 navnlig yngre og studerende konstant aktive i bevægelsen.¹⁰⁵⁸

Omtrent samtidig med dannelsen af Nej til Atomvåben etableredes en anden fredsbevægelse under navnet Kvinder for Fred. Denne var heller ikke tilsluttet Samarbejdskomitéen. Som tilfældet er det med Nej til Atomvåben, vides det ikke, hvor mange der var aktive i Kvinder for Fred, men det antages, at bevægelsen, der havde op mod 50 lokalafdelinger, udgjordes af 1.000 midaldrende aktivister, som i overvejende grad kom fra middelklassemiljøet.¹⁰⁵⁹

Et fællestræk ved Nej til Atomvåben og Kvinder for Fred var deres udprægede decentraliserede græsrodsstruktur, hvilket ifølge litteraturen må ses som et forsøg på at opmuntre til individuel deltagelse, personlig udvikling, gensidig menneskelig påvirkning, solidaritet og lighed. Desuden var det et fællestræk ved de to bevægelser, at de kritiserede begge supermagter, understregede rustningskapløbets indbyggede risici og betonedede nord/syd-aspektet af international politik, og at udviklings- og bistandspolitikken således var af betydning for international stabilitet. Til gengæld adskilte de to bevægelser sig ved, at Kvinder for Fred havde en nærmest moralsk tilgang til spørgsmålet om oprustning, hvor de afviste den ideologiske måde at tænke og opfatte den kolde krig på. Frem for at fortsætte oprustningen mente de, at man f.eks. burde fremme den menneskelige kontakt mellem Øst og Vest. Nej til Atomvåben var ikke uenig heri, men fokuserede mere på politiske problemstillinger, og fremtrædende skikkelser i bevægelsen havde en undertiden akademisk/intellektuel tilgang til de berørte problemstillinger, hvilket blandt andet manifesterede sig i udgivelsen af tidsskriftet *Forsvar – militærkritisk magasin* (1980-84), men også at flere personer fra bevægelsen siden blev centrale figurer i forskningsmiljøer om fredsforskning og international politik (f.eks. Bjørn Møller, Ole Wæver og Poul Villaume).¹⁰⁶⁰

Bent Jensen har argumenteret for, at den kommunistiske del af fredsbevægelsen har haft en vis indflydelse på Socialdemokratiets politik i 1980'erne, og

1058 Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, s. 158. Det hedder i Søren Hein Rasmussens *Sære alliancer*, s. 212, at Nej til Atomvåbens antal af lokalgrupper i 1982 nåede op på 69. Se endvidere Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 283-285.

1059 Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, s. 158.

1060 Ibid. "Vedr. etablering af Kvinder for Fred", se også Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 185, 192-195. Hein Rasmussen betegner Kvinder for Fred som "mindre politiseret, men mere ideologisk" end Samarbejdskomitéen og Nej til Atomvåben, s. 195.

at denne indflydelse viste sig ved partiets fodnotepolitik.¹⁰⁶¹ Vurderingen er imidlertid omstridt, og dokumentationen er mangelfuld.¹⁰⁶² Imidlertid kan det konstateres, at et antal socialdemokrater i 1981 dannede fraktionen Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (herefter: SAM). Spørgsmålet er, hvad der lå bag denne organisationsdannelse. Ifølge en eksisterende fremstilling synes en væsentlig årsag at have været en bekymring over dels den storpolitiske udvikling, dels at Socialdemokratiet mellem 1960'erne og 1980'erne gik fra at få omkring 40 procent af de afgivne stemmer ved folketingsvalgene til kun at få omtrent 30 procent. Ritt Bjerregaard, der stod centralt i det socialdemokratiske fredsarbejde i 1980'erne, har således i et interview udtalt, at det "er hyggeligt, at bedsteforældrene er socialdemokrater. Dem skal vi være glad for og værne om. Men det kan ikke gå, at børnene og børnebørnene bliver SFere."¹⁰⁶³ Dannelsen af SAM kan således ses som et forsøg på at tiltrække den del af de yngre vælgere, der var optaget af fredssagen, og som derfor orienterede sig mod den politiske venstrefløj. SAM's politiske målsætning bestod i at argumentere for, at Danmark skulle føre en mere aktiv nedrustningspolitik. På baggrund af den eksisterende litteratur er det vanskeligt at bestemme, hvor megen opbakning SAM havde i Socialdemokratiet. I begyndelsen af 1982 havde fraktionen otte lokalgrupper rundt om i landet, mens tallet i slutningen af 1984 var vokset til 33. SAM synes dog ikke at have repræsenteret Socialdemokratiets fredspolitiske linje. Fraktionen havde ganske vist sin egen stand på partiets kongres i 1984, men af det 30 personer store udenrigspolitiske udvalg, som Socialdemokratiet nedsatte i 1984, var kun fem medlemmer af SAM, hvilket svarede til 16-17 procent.¹⁰⁶⁴ Denne tolkning, der er fremlagt af Erik Boel, ser med andre ord bort fra, at Socialdemokratiet skal have været påvirket af de kommunistiske fredsorganisationer.

Mellem 1980 og 1982 stod Samarbejdskomitéen forholdsvis isoleret. Årsagen var som nævnt, at komitéen i brede kredse opfattedes som en organisation med betydelig kommunistisk overvægt. Fra omtrent 1982 synes komitéens troværdighed imidlertid at være blevet større, hvilket antagelig delvis var en følge

1061 Se f.eks. Bent Jensen, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987), s. 169. Bent Jensen, "Opportunismens årti i dansk sikkerhedspolitik" i Jakob Holm og Ole Knudsen, *Danmark i 1980'erne* (Forum, 2003).

1062 Se Nikolaj Petersens anmeldelse af Bent Jensens *Tryk og tilpasning* i *Historie. Jyske Samlinger*, bd. 18 hæfte 2 (1988). Se endvidere Poul Villaumes anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, 88/2 (1988).

1063 Interview med Ritt Bjerregaard foretaget af Erik Boel i november 1986. Citeret efter Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88*, s. 225.

1064 Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-1988*, s. 226.

af, at betydelige dele af den danske befolkning i begyndelsen af 1980'erne betragtede den nye amerikanske præsident, Ronald Reagan, med skepsis grundet dennes tilsyneladende konfrontatoriske indstilling.¹⁰⁶⁵ I al fald ses det, at Samarbejdskomitéen opnåede en vis succes, da den på "Fredskonference 82" sammen med Fagbevægelsen for Fred tog initiativ til dannelse af Landskampagnen 'Stop Atomraketterne' (herefter: Landskampagnen). Denne havde følgende mål-sætning: "Formålet med kampagnen er: 1. At sikre et dansk nej til de 572 nye atomraketter i Europa. 2. At sikre, at Danmark internationalt bruger sin indflydelse for at få NATO's raketbeslutning omstødt. 3. At sikre solidariteten med raketmodstanderne i andre NATO-lande og især de lande, hvor raketterne skal opstilles."¹⁰⁶⁶ Kampagnen stillede sig udelukkende kritisk til NATO's raketter – ikke Sovjetunionens. Det er en samstemmende vurdering i den eksisterende forskning, at Samarbejdskomitéen via Landskampagnen opnåede stor gennemslagskraft i debatten, hvilke blandt andet afspejles af, at eksempelvis biskoppen i Aalborg samt herrelandsholdet i håndbold støttede Landskampagnen, men også at dele af Socialdemokratiet var at finde blandt Landskampagnens støtter. Således holdt Anker Jørgensen i 1983 tale ved et stort fredstræf i Silkeborg, og senere på året åbnede forhenværende udenrigsminister Kjeld Olesen kampagnens landskonference.¹⁰⁶⁷ Illustrativt for Landskampagnens opbakning er det, at Landskampagnen i december 1983 havde tilslutning fra hele 250 organisationer. Nej til Atomvåben afviste imidlertid at deltage.¹⁰⁶⁸

Fredsbevægelsernes fremtrædende rolle i offentligheden toppede i efteråret 1983, da de to store fagforbund, LO (Landsorganisationen i Danmark) og FTF (Fællesrådet for danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer) i kampen

¹⁰⁶⁵ Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, s. 160. Vedr. Danskernes synspunkter på Reagan og amerikansk udenrigspolitik i begyndelsen af 1980'erne se også *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 73-74, 191-196.

¹⁰⁶⁶ Citeret efter Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 216.

¹⁰⁶⁷ Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 285.

¹⁰⁶⁸ Michael Krasner & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, s. 160; Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 216-217. Hein Rasmussen anfører endvidere s. 219-220, at det dagsordensforslag som Socialdemokratiet fremsatte 7. december 1982 må ses som en sejr for fredsbevægelsen. Den vurdering synes der dog ikke at være enighed om i forskningen. Således ser koldkrigsudredningen ikke dagsordensforslaget som en sejr for Landskampagnen; jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 237-240. Ej heller ovenstående artikel af Michael Krasner og Nikolaj Petersen ser dagsordenen som en sejr for fredsfolkene.

mod NATO's opstilling af INF-missilerne den 28. oktober gennemførte en fem minutters strejke og den følgende dag arrangerede nogle af de største demonstrationer i efterkrigstidens Danmark.¹⁰⁶⁹ Ved indgangen til 1984 var det Landskampagnens hensigt at agitere for at få den danske regering til at stille sig afvisende til den ny raketopstilling, at få regeringen til at kræve nye nedrustningsforhandlinger iværksat, at arbejde for dansk og nordisk kernevåbenfrihed og for dansk udtrædelse af NATO's atomplanlægningsgruppe. Inden kampagnen nåede så vidt, udskrev Schlüter imidlertid valg til Folketinget, og fredsfolkene, der ellers mente, at de repræsenterede en bred front af danskerne, måtte efter valgets afholdelse den 10. januar 1984 konstatere, at vælgerne endnu en gang havde støttet Schlüter. Kampagnen kom sig aldrig over nederlaget, og i december 1984 blev organisationen opløst.¹⁰⁷⁰ Desuden spillede det antagelig en rolle for fredsbevægelsens afmatning, at NATO var påbegyndt opstillingen af de 572 mellemdistanceraketter.

I 1984 begyndte Samarbejdskomitéen udgivelse af *Fredsavisen*, idet formålet var at skabe et talerør for alle fredsgrupper. Det hedder i en fremstilling omhandlerende *Fredsavisen*, at det lykkedes redaktionen bag avisen ”med støtte fra Undervisningsministeriet” at skabe ”et brugbart blad”, og det konstateres, at bladet i form, indhold og kampagnefremstød mindede om EF-modstandens *Notat*. *Fredsavisen* udkom frem til 1987, da det blev nedlagt. Avisen lå holdningsmæssigt nær Samarbejdskomitéen.¹⁰⁷¹

En anden fredspolitisk nyskabelse i 1984 var dannelsen af Unge for Fred, der umiddelbart fik tilslutning fra omkring 50 københavnske fredsgrupper. Året efter var tallet vokset til 260, hvormed bevægelsen på det tidspunkt skulle have været den største fredsorganisation i landet. Unge for Fred virkede gennem gøgl, teater, sport etc. Kulminationen på bevægelsens aktiviteter var de såkaldte Next Stop-initiativer, hvor unge mennesker rejste til Nevada og Moskva for at agitere imod atomprøvesprængninger. Unge for Freds antagelig mest fremtrædende skikkelse var Anne-Birgitte Agger, der tillige var medlem af DKU.¹⁰⁷²

1069 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 224-226; Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 286.

1070 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 227.

1071 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 231. Hein Rasmussen mener antagelig *Det ny Notat*, der oprettedes i 1974 som efterfølger af det oprindelige *Notat*. Vedr. *Det ny Notat* se kapitel 6 i nærværende bind.

1072 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 231-232. Vedr. Unge for Fred se endvidere Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke ... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990* (Upubliceret ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2007), s. 185-187.

Endelig var det en fredspolitisk nyskabelse, da en kreds af kvinder i 1984 tog initiativ til danne en kvindefredslejr i Ravnstrup uden for Viborg, hvor aktivisterne forventede, at NATO var i færd med at opføre en kommandocentral. Lejren blev dannet i sommeren 1984 og først opløst i september måned 1985. Aktionen var inspireret af de britiske Greenham Common-handlinger, hvor britiske kvinder i 1981 etablerede en lejr uden for en amerikansk luftbase (beliggende i Greenham) med den hensigt at demonstrere mod opstilling af krydsermissiler. Ved en stor demonstration i december 1982 deltog 30.000 kvinder. Det følgende år trængte kvinder ind på basen, hvorefter de dansede på raketsiloerne. Kvindefredslejren i Ravnstrup kan ses som en videreførelse af 1960'ernes atomkampagne og var i øvrigt tæt knyttet til Aldrig mere Krig.¹⁰⁷³

Efter midten af 1980'erne oplevede fredsbevægelserne vigende tilslutning. Vel gjorde de tilbageværende kræfter fortsat en indsats for at vække opinionen blandt andet i forbindelse med det amerikanske strategiske forsvarsinitiativ (stjernekrigsprojektet), og i 1986 kunne Samarbejdskomitéen sammen med miljøorganisationen Greenpeace da også overrække regeringen 210.000 underskrifter med krav om atomprøvestop, men set retrospektivt var fredsbevægelsernes tid omme.¹⁰⁷⁴ Indsættelsen af Gorbatsjov som generalsekretær i Sovjetunionen i 1985 og de efterfølgende forhandlinger mellem Sovjetunionen og USA bidrog i den sammenhæng til fredsbevægelsens svækkelse.

PET's overvågning: 1970'erne og 1980'erne

PET vedblev i 1970'erne og 1980'erne at sondre mellem en kommunistisk orienteret del af fredsbevægelsen og en ikke-kommunistisk. De to sidste årtier af den kolde krig bød imidlertid på en række udfordringer for PET, idet der stedse opstod nye bevægelser, hvis politiske orientering PET skulle bestemme, ligesom PET fortsat måtte yde et betragtelig indsats for at granske, hvorvidt Sovjetunionen anvendte danske organisationer til at fremme østlige interesser.

¹⁰⁷³ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 232-233. Vedr. Greenham Common se Alison Young, *Femininity in Dissent* (Routledge, 1990).

¹⁰⁷⁴ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 240-242.

Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed: 1970'erne

Som tidligere beskrevet blev der i oktober måned 1973 i Moskva afholdt en verdensfredskongres efter anmodning fra Verdensfredsrådet. Ifølge PET's oplysninger havde der været omtrent 3.500 delegerede, gæster og observatører fra mere end 140 lande. Forud for verdensfredskongressens afholdelse var der overalt i verden afholdt forberedelsesmøder af nationale forberedelseskomitéer. Således også i Danmark, hvor DKP'eren Anker Schjerning siden begyndelsen af 1973 havde stået i spidsen for en sådan komité, der havde indbudt cirka 110 danske organisationer, samtlige politiske partier (med undtagelse af Fremskridtspartiet) samt diverse enkeltpersoner til deltagelse. Ifølge PET's oplysninger havde 40 organisationer tilsluttet sig Schjernings forberedelseskomité, der i de efterfølgende måneder offentligt havde argumenteret til fordel for den forestående kongres i Moskva.¹⁰⁷⁵ Blandt danske deltagere i kongressen i Moskva var: Den danske kontaktgruppe til Verdensfredsrådet (v/ Anker Schjerning), DKP (v/ Ingmar Wagner), Aldrig mere Krig, Arbejdernes Fællesledelse (v/ Holger Hansen), Byggefagenes Samvirke (v/ Asger Ladefoged), Børne- og Ungdomspædagogernes Landsorganisation (BUPL), Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF), Lærlingenes og Ungarbejdernes Landsorganisation (LLO), FN-forbundet, Det Radikale Venstres internationale udvalg (v/ Hermod Lannung), Radikal Ungdom (RU), Vietnam 69, bladet *Notat* (organ for Folkebevægelsen mod EF), Den danske komité for Arbejderkonferencen for Østersølandene (v/ Henning Bjerg), Socialforskningsinstituttet, Danmarks Demokratiske Kvindeforbund (DDK), Danmarks socialdemokratiske Ungdom (DsU), Jord- og Betonarbejdernes fagforening, Blikkenslagernes og rørleggernes fagforening, Komitéen for europæisk samarbejde (v/ Meta Ditzel), Verdensføderalistbevægelsens Ungdom, Internationalt Forum (IF), Malernes Fagforening samt danske afdelinger af Kirkernes Verdensråd, Internationalt Røde Kors, Amnesty International, Een Verden, Internationalt forbund for Fred og Forsoning samt Berlinerkonferencen af Katolske Kristne i Europa.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979. PET, administrativ sag: "PET, Afdeling C's årsberetning 1973", s. 8.

¹⁰⁷⁶ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979.

UNCLASSIFIED
INTERNATIONAL COMMUNIST FRONT ORGANIZATIONS

Communist Party of the
Social Union Central

Publics
International Department

Field	Peace	Trade Union	Women	Youth	Students	Afro-Asian	Christians	Journalists	Buddhists	Lawyers	Scientists	Educators	Expenditure
Social Affiliates	Soviet Communist Party of Peace	All Union Central Council of Trade Unions	Committee of Soviet Women	Committee of Youth Organizations, All-Union Communist	Student Council of the USSR	Soviet Communist Party of Solidarity with African and Asian Countries	Moscow Patriarchate/USC Council of Evangelical Churches and Episcopalate	USSR Union of Journalists	Spiritual Administration of Buddhists in the USSR	Association of Soviet Lawyers	USSR Union of Education and Science Workers	Educators	Expenditure of Soviet Expenditure
Major Events	World Peace Congress (WPC) 123	World Federation of Trade Unions (WFTU) 123	Women's International Democratic Federation (WIDF) 123	World Democratic Youth Conference (WDYC) 123	International Union of Students (IUS) 123	Afro-Asian People's Solidarity Organization (AASPO) 123	Christian Peace Conference (CPC) 123	International Organization of Journalists (IOJ) 123	Asian Buddhist Conference for Peace (ABCF) 123	International Association of Democratic Lawyers (IADL) 123	World Federation of Scientific Workers (WFSW) 123	World Federation of Teachers Unions (WFTU) 123	Expenditure World Peace (WPC) 123
Subsidiaries	International Institute for Peace (IIP) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123	10 Trade Unions International (TUI) 123
Regional: Africa		Organization of African States (OAS) 123	All Africa Women's Organization (AAWO) 123	For African Youth Movement (FAYM) 123	All Africa Students Union (AASU) 123	Afro-Asian People's Solidarity Organization (AASPO) 123	African Christian Peace Conference (ACPC) 123	Union of African Journalists (UAFJ) 123	Union of African Buddhist (UABF) 123	Union of African Lawyers (UACL) 123	World Federation of Scientific Workers (WFSW) 123	World Federation of Teachers Unions (WFTU) 123	World Federation of Teachers Unions (WFTU) 123
Regional: Arab World		International Confederation of Arab Trade Unions (ICATU) 123	All Arab Women's Federation (AAWF) 123	Arab Youth Union (AYU) 123	General Union of Arab Students (GUAS) 123	Arab People's Congress (APC) 123	Arab Christian Peace Conference (ACPC) 123	Federation of Arab Journalists (FAJ) 123	Federation of Arab Buddhist (FABF) 123	Arab Lawyers Union (ALU) 123		Federation of Arab Teachers (FAT) 123	
Regional: Latin America		Permanental Conference of Trade Union Unity of Latin American States (PELUSAL) 123	Confederal Front of Women (CFW) 123	Latin American Youth Union (LAYU) 123	Latin American Student Union (LASU) 123	Afro-Asian / People's Solidarity Organization (ASPELO) 123	Christian Peace Conference of Latin America (CPLA) 123	Federation of Latin American Journalists (FLAJ) 123	Federation of Latin American Buddhist (FLBF) 123	Anti-imperialist Trade Union of America (TANA) 123		Confederation of American Economists (CLAE) 123	
Regional: Europe	International Committee for European Students and Competition (ICESC) 123						Buddhist Conference of Catholics (BCC) 123						
Regional: Asia		Asian-Oriental Trade Union Coordinating Committee (AOTUCC) 123					Asian Christian Peace Conference (ACPC) 123						

1. On 1951-52 World Peace Council (WPC) Presidential Committee
2. On 1951-52 WPC
3. On 1951-52 WPC
4. On 1951-52 WPC
5. On 1951-52 WPC
6. On 1951-52 WPC
7. On 1951-52 WPC
8. On 1951-52 WPC
9. On 1951-52 WPC
10. On 1951-52 WPC
11. On 1951-52 WPC
12. On 1951-52 WPC
13. On 1951-52 WPC
14. On 1951-52 WPC
15. On 1951-52 WPC
16. On 1951-52 WPC
17. On 1951-52 WPC
18. On 1951-52 WPC
19. On 1951-52 WPC
20. On 1951-52 WPC
21. On 1951-52 WPC
22. On 1951-52 WPC
23. On 1951-52 WPC
24. On 1951-52 WPC
25. On 1951-52 WPC
26. On 1951-52 WPC
27. On 1951-52 WPC
28. On 1951-52 WPC
29. On 1951-52 WPC
30. On 1951-52 WPC
31. On 1951-52 WPC
32. On 1951-52 WPC
33. On 1951-52 WPC
34. On 1951-52 WPC
35. On 1951-52 WPC
36. On 1951-52 WPC
37. On 1951-52 WPC
38. On 1951-52 WPC
39. On 1951-52 WPC
40. On 1951-52 WPC
41. On 1951-52 WPC
42. On 1951-52 WPC
43. On 1951-52 WPC
44. On 1951-52 WPC
45. On 1951-52 WPC
46. On 1951-52 WPC
47. On 1951-52 WPC
48. On 1951-52 WPC
49. On 1951-52 WPC
50. On 1951-52 WPC
51. On 1951-52 WPC
52. On 1951-52 WPC
53. On 1951-52 WPC
54. On 1951-52 WPC
55. On 1951-52 WPC
56. On 1951-52 WPC
57. On 1951-52 WPC
58. On 1951-52 WPC
59. On 1951-52 WPC
60. On 1951-52 WPC
61. On 1951-52 WPC
62. On 1951-52 WPC
63. On 1951-52 WPC
64. On 1951-52 WPC
65. On 1951-52 WPC
66. On 1951-52 WPC
67. On 1951-52 WPC
68. On 1951-52 WPC
69. On 1951-52 WPC
70. On 1951-52 WPC
71. On 1951-52 WPC
72. On 1951-52 WPC
73. On 1951-52 WPC
74. On 1951-52 WPC
75. On 1951-52 WPC
76. On 1951-52 WPC
77. On 1951-52 WPC
78. On 1951-52 WPC
79. On 1951-52 WPC
80. On 1951-52 WPC
81. On 1951-52 WPC
82. On 1951-52 WPC
83. On 1951-52 WPC
84. On 1951-52 WPC
85. On 1951-52 WPC
86. On 1951-52 WPC
87. On 1951-52 WPC
88. On 1951-52 WPC
89. On 1951-52 WPC
90. On 1951-52 WPC
91. On 1951-52 WPC
92. On 1951-52 WPC
93. On 1951-52 WPC
94. On 1951-52 WPC
95. On 1951-52 WPC
96. On 1951-52 WPC
97. On 1951-52 WPC
98. On 1951-52 WPC
99. On 1951-52 WPC
100. On 1951-52 WPC

1. On 1951-52 World Peace Council (WPC) Presidential Committee
2. On 1951-52 WPC
3. On 1951-52 WPC
4. On 1951-52 WPC
5. On 1951-52 WPC
6. On 1951-52 WPC
7. On 1951-52 WPC
8. On 1951-52 WPC
9. On 1951-52 WPC
10. On 1951-52 WPC
11. On 1951-52 WPC
12. On 1951-52 WPC
13. On 1951-52 WPC
14. On 1951-52 WPC
15. On 1951-52 WPC
16. On 1951-52 WPC
17. On 1951-52 WPC
18. On 1951-52 WPC
19. On 1951-52 WPC
20. On 1951-52 WPC
21. On 1951-52 WPC
22. On 1951-52 WPC
23. On 1951-52 WPC
24. On 1951-52 WPC
25. On 1951-52 WPC
26. On 1951-52 WPC
27. On 1951-52 WPC
28. On 1951-52 WPC
29. On 1951-52 WPC
30. On 1951-52 WPC
31. On 1951-52 WPC
32. On 1951-52 WPC
33. On 1951-52 WPC
34. On 1951-52 WPC
35. On 1951-52 WPC
36. On 1951-52 WPC
37. On 1951-52 WPC
38. On 1951-52 WPC
39. On 1951-52 WPC
40. On 1951-52 WPC
41. On 1951-52 WPC
42. On 1951-52 WPC
43. On 1951-52 WPC
44. On 1951-52 WPC
45. On 1951-52 WPC
46. On 1951-52 WPC
47. On 1951-52 WPC
48. On 1951-52 WPC
49. On 1951-52 WPC
50. On 1951-52 WPC
51. On 1951-52 WPC
52. On 1951-52 WPC
53. On 1951-52 WPC
54. On 1951-52 WPC
55. On 1951-52 WPC
56. On 1951-52 WPC
57. On 1951-52 WPC
58. On 1951-52 WPC
59. On 1951-52 WPC
60. On 1951-52 WPC
61. On 1951-52 WPC
62. On 1951-52 WPC
63. On 1951-52 WPC
64. On 1951-52 WPC
65. On 1951-52 WPC
66. On 1951-52 WPC
67. On 1951-52 WPC
68. On 1951-52 WPC
69. On 1951-52 WPC
70. On 1951-52 WPC
71. On 1951-52 WPC
72. On 1951-52 WPC
73. On 1951-52 WPC
74. On 1951-52 WPC
75. On 1951-52 WPC
76. On 1951-52 WPC
77. On 1951-52 WPC
78. On 1951-52 WPC
79. On 1951-52 WPC
80. On 1951-52 WPC
81. On 1951-52 WPC
82. On 1951-52 WPC
83. On 1951-52 WPC
84. On 1951-52 WPC
85. On 1951-52 WPC
86. On 1951-52 WPC
87. On 1951-52 WPC
88. On 1951-52 WPC
89. On 1951-52 WPC
90. On 1951-52 WPC
91. On 1951-52 WPC
92. On 1951-52 WPC
93. On 1951-52 WPC
94. On 1951-52 WPC
95. On 1951-52 WPC
96. On 1951-52 WPC
97. On 1951-52 WPC
98. On 1951-52 WPC
99. On 1951-52 WPC
100. On 1951-52 WPC

PET kategoriserede Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed som en frontorganisation. Ovenfor ses en oversigt over internationale kommunistiske frontorganisationer. Koncipist ukendt. Kilde: PET's arkiv, udateret.

Det hed i Afdeling C's årsberetning for 1973, at organisationerne rakte ud over de kommunistisk dominerede, og at der fra kommunistisk side således syntes "at være opnået en vis succes", og at man fra dansk side måtte finde det sandsynligt, at en række ikke-kommunistiske kræfter i et vist omfang var blevet fanget af de kommunistiske paroler, der var kommet til "fuld udfoldelse" under kongressen i Moskva.¹⁰⁷⁷ I Årsrapporten for 1975 forklaredes den forholdsvis brede støtte med, at arrangementet i Moskva kunne siges at have fået FN's blå stempel, idet Verdensfredsrådet siden 1971 havde haft status i kategori B i UNESCO.¹⁰⁷⁸ Det antages også, at nogle af de ovenfor nævnte organisationer deltog i mødet i Moskva for at finde ud af, hvad det var, Verdensfredsrådet barslede med. Det fremgår således af Kommissionens fremstilling af PET's overvågning af SF, at et af dette partis medlemmer, der i 1975 havde deltaget i en af Verdensfredsrådet afholdt kongres i Stockholm, men som ikke havde været til stede i Moskva i 1973, fandt Verdensfredsrådets virke mere "østlig", end han havde troet.¹⁰⁷⁹

Efter kongressens afholdelse i oktober 1973 gennemførte Verdensfredsrådet i februar 1974 et møde i Sofia, hvor der blev taget initiativ til etablering af nationale bevægelser, der skulle tilpasses de stedlige forhold, og som derfor skulle orientere de nationale aktioner mod det pågældende lands "kamp mod imperialistiske anslag, for fred og selvstændighed, uden dog at forsømme sine internationale forpligtelser."¹⁰⁸⁰ På dette møde deltog fra dansk side Knud Børge Andersen fra Jord- og betonarbejdernes fagforening, Lene Nielsen fra Komitéen Salvador Allende samt Meta Ditzel, der var medlem af Folketinget for Det Radikale Venstre, og allerede i marts/april samme år stiftedes da i Danmark Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed med kontorer på samme adresse som Verdensføderalistbevægelsen (WAWF, World Association of World Federalists) og dennes ungdomsafdeling (WFY, World Federation Youth). Verdensføderalistbevægelsen var tidligere kendt under navnet Een Verden.

Samarbejdskomitéen kunne således fra sin start med PET's ord betragtes som en tværpolitisk og idealistisk sammenslutning, der så det som sin opgave at "skabe en verdensenhed under en verdensregering, der fungerer under en verdenslov". Allerede forud for dens etablering var der imidlertid skabt forbindelse

1077 PET, administrativ sag: "PET, Afdeling C's årsberetning 1973", s. 8, 9.

1078 PET, administrativ sag: "PET, Afdeling C's årsberetning 1975", s. 13.

1079 Se hertil Kommissionens beretning, bind 7.

1080 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979.

til en kommunistisk frontorganisation, idet formanden for den danske afdeling af Verdensføderalistbevægelsen på Verdensfredskongressen i Moskva i 1973 havde fået en tillidspost i en forbindelseskommité til Verdensfredsrådet. Ifølge PET's vurdering fra midten af 1970'erne var WAWF og WFF mellem 1970 og 1974 "systematisk" blevet "bearbejdet som egnet målobjekt for WPC's fremstød på dansk område – en infiltration, der er dygtigt gennemført med skjult bistand fra visse ledende danske kommunister med årelange kontakter i WPC."¹⁰⁸¹ At kommunisterne ønskede at infiltrere Verdensføderalistbevægelsen var forståeligt. Den havde et godt renommé i Danmark, hvilket afspejles af, at i 1952 havde 80-85 af Rigsdagens medlemmer været tilsluttet Een Verden.¹⁰⁸² Efter at have delt kontorer med Verdensføderalistbevægelsen nogen tid, havde Samarbejdskomitéen først til huse hos Jord- og betonarbejdernes fagforening for siden at dele lokaler med Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.¹⁰⁸³ Samarbejdskomitéen var kommet hjem.

Samarbejdskomitéen betragtede sig ikke som en ny fredsbevægelse, men havde som ambition at samle og koordinere danske organisationer og bevægelser i "et bredt samarbejde om freds- og sikkerhedsspørgsmål i den ånd, der kom til udtryk på Verdenskongressen i Moskva i oktober 1973." Komitéen havde ifølge PET tre opgaver: 1) at formidle samarbejde mellem organisationer og personer i Danmark, der arbejder med freds- og sikkerhedsspørgsmål, 2) at skabe kontakt mellem danske organisationer og det organ, der viderefører Verdenskongressens arbejde, og 3) at beskæftige sig med aktuelle spørgsmål af mere konkret karakter. I 1974 skal 27 politiske organisationer have været knyttet til Samarbejdskomitéen. Hovedparten af medlemmerne havde været repræsenteret på kongressen i Moskva, men to nyligt tilknyttede medlemmer kom fra fagbevægelsen: Dansk Metals afdeling 12 og 14, som begge blev ledet af DKP'ere. Ifølge PET's oplysninger i 1979 udgjordes Samarbejdskomitéens økonomiske grundlag af de beløb, som hver tilsluttet organisation betalte i medlemsbidrag. Størrelsen herpå fastlagdes af repræsentantskabet.¹⁰⁸⁴

Samarbejdskomitéens øverste ledelse bestod af et repræsentantskab, der mød-

¹⁰⁸¹ PET, administrativ sag: "PET, Afdeling C's årsberetning 1975", s. 13.

¹⁰⁸² FN, *verden og Danmark* (DUPI, 1999), s. 34, jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 210.

¹⁰⁸³ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979. PET, administrativ sag: "PET, Afdeling C's årsberetning 1974", s. 9-10.

¹⁰⁸⁴ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979.

tes en gang om året, og hver tilsluttet organisation havde én stemme. Desuden havde Samarbejdskomitéen et præsidium, idet det daglige arbejde dog foretoges under ledelse af et arbejdsudvalg. I midten af 1975, det vil sige godt og vel et år efter Samarbejdskomitéens stiftelse, bestod dens præsidium ifølge PET's notat af følgende personer og organisationer: Georg Bune Andersen (formand for Katolsk Arbejderforening), Henning Bjerg (formand for Grafisk Kartel), Lasse Budtz (medlem af Folketinget for Socialdemokratiet), Ib Christensen (medlem af Folketinget for Retsforbundet), Meta Ditzel (medlem af Folketinget for De Radikale), Allan Fridericia (formand for Landsforeningen Danmark-Sovjet, medlem af DKP), K. Helveg Petersen (fhv. medlem af Folketinget for De Radikale), Ollis Klem (formand for Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed), Hermod Lannung (medlem af Landsforeningen Danmark-Sovjet og Det Radikale Venstre), Knud Nielsen (styrelsesformand for WAWF, desuden medlem af Een Verden m.v.), Harry Osborn (formand for Byggefagenes Samvirke i København, medlem af DKP), Bo Rosschou (formand for LLO, medlem af DKU), Carl Scharnberg (forfatter og græsrodsaktivist), Uffe Torm (næstformand i DUF), Anders Uhrskov (medlem af SF's internationale udvalg) samt Ingmar Wagner (sekretær i DKP).¹⁰⁸⁵

I PET's årsrapport for 1975 hed det, at Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed aldrig officielt var blevet nævnt som dansk afdeling af Verdensfredsrådet, men at Samarbejdskomitéen ”– indtil andet foreligger bevist – reelt betragtes som ”Dansk Fredskonference’s afløser”. Når det var tilfældet, skyldtes det, at Samarbejdskomitéen bar de hævdvundne traditioner for kommunistiske frontorganisationer: På den ene side var der en del kommunister i organisationens ledelse, men på den anden side var der også en personkreds, der kunne defineres under ”kategorien ”progressive intellektuelle”, og netop denne kategori er som bekendt det foretrukne dække ved dannelsen af subversive kommunistiske organisationer.”¹⁰⁸⁶

I de første år gjorde Samarbejdskomitéen ikke meget væsen af sig i den danske offentlighed, og det var først i 1977 i forbindelse med den ovenfor omtalte neutronbombedeбат, at den fik sit egentlige gennembrud i den danske debat. Det fremgår ikke direkte af det bevarede materiale i PET's arkiv, at Samarbejdskomitéens kampagne skulle være sat i gang i Moskva, men det ses, at den demonstra-

¹⁰⁸⁵ PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed”, 11. december 1979.

¹⁰⁸⁶ PET, administrativ sag: ”PET, Afdeling C's årsberetning 1975”, s. 14.

tion, som Samarbejdskomitéen stillede sig i spidsen for i august 1977, fulgte kort tid efter, at det sovjetiske nyhedsbureau TASS i slutningen af juli havde kritiseret den socialdemokratiske regering for den holdning, at det var et internt amerikansk anliggende, som Danmark ikke burde forholde sig til, at USA planlagde at sætte neutronbomben i produktion.¹⁰⁸⁷ Desuden ses det, at Samarbejdskomitéen i marts 1977 havde haft besøg af en delegation fra Verdensfredsrådet.¹⁰⁸⁸ Det var på baggrund af sådanne observationer, at PET i en sammenskrivning af den internationale kampagne mod neutronbomben – hvor det underliggende materiale dog er makuleret – konstaterede, at denne kampagne var ”startet og styret af Sovjetunionen, og bragt til udførelse via alle tilgængelige kanaler.”¹⁰⁸⁹

Offentliggørelsen i 1977 af præsident Carters beslutning om at iværksætte produktion af neutronbomben markerer indledningen på 1980'ernes debatter om oprustning. PET vurderede i slutningen af 1970'erne, at den internationale kampagne mod neutronbomben var ”startet og styret af Sovjetunionen, og bragt til udførelse via alle tilgængelige kanaler.” Ovenfor ses en demonstration afholdt i september 1977 i tilslutning til neutronbombede-batten. (Arbejdermuseet og ABA).

1087 TASS' kritik er refereret i *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 118-119.

1088 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed”, 11. december 1979.

1089 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr.: Kampagnen mod neutronbomben”, udateret, citeret s. 1.

I 1978 videreførte Samarbejdskomitéen sin kritik af neutronbomben, og PET bemærkede, at komitéen i løbet af året havde haft besøg fra blandt andet den sovjetiske fredskomite samt repræsentanter fra Østtyskland. De sovjetiske gæster havde under deres besøg offentligt udtrykt ønsker om afspænding og mere konkret argumenteret for aftaler om afrustning.¹⁰⁹⁰ I april 1978 havde Samarbejdskomitéen offentliggjort en dagsorden for et møde, som NATO's atomare planlægningsgruppe skulle holde i Fredericia, og det erklæredes – ifølge PET: fejlagtigt – at amerikanske regeringskredse havde bekræftet, at mødet handlede om neutronbomben. Få dage senere offentliggjorde aviserne en stor annonce, der viste en trehjulet barncykel under overskriften: "Barnet er dræbt – men cyklen er uskadt."¹⁰⁹¹ Dette slogan svarede til en af Sovjetunionen anvendt formulering: At neutronbomben var en "kapitalistisk bombe", der forvoldte begrænset materiel skade, men stor menneskelig lidelse.¹⁰⁹²

I forlængelse heraf arrangerede Samarbejdskomitéen i tilslutning til FN's ekstraordinære generalforsamling i sidste halvdel af oktober 1978 en aktionsuge, der først og fremmest bragte fokus på neutronbombspørgsmålet. Ifølge PET's vurdering havde Samarbejdskomitéens agitation gennem 1978 i al væsentlighed kastet kritisk lys på USA, men ikke på Sovjetunionen. Og det var ikke alene PET, der havde gjort den iagttagelse: FN-forbundet, der var tilsluttet Samarbejdskomitéen, havde på sit landsmøde i efteråret 1978 et forslag til afstemning om udmeldelse af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed med den begrundelse, at Samarbejdskomitéen med sin politiske agitation udelukkende kritiserede USA, og at Samarbejdskomitéen i stigende grad fremstod som en kommunistisk frontorganisation. Forslaget vandt ikke tilslutning, men afspejlede ifølge PET's vurdering, at stadig flere havde vanskeligt ved at betragte Samarbejdskomitéen som en tværpolitisk organisation, og at det derfor antagelig kun var et spørgsmål om kort tid, førend den kun ville bestå af "sympatisører af sovjetstyret."¹⁰⁹³ PET vurderede Samarbejdskomitéens kampagne på følgende måde:

"Indtil dags dato [august 1979] har Samarbejdskomitéen alene gjort sig bemærket ved en energisk indsats mod en eventuel fremstilling af en neutronbombe – en

1090 PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1978", s. 35-36.

1091 PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 11. december 1979.

1092 Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 173; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 117.

1093 PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1978", s. 35-36.

kampagne, som har været ført over det meste af Vesteuropa, og som inspireres og styres af Sovjetunionens Centralkomité via alle tilgængelige kanaler.

Denne "active measure kampagne" har i Danmark hovedsageligt været kørt over KGB-nettet. Det har ikke været muligt at afsløre en direkte forbindelse mellem Sovjetunionen og Samarbejdskomiteén, men det er konstateret, at KGB-residenturet har forbindelse til flere præsidiemedlemmer i komitéen som enkeltpersoner, hvorved det har været muligt at inspirere forskellige aktiviteter i kampagnen mod neutronbomben. Det er således konstateret, at der efter en KGB-officers konspirative besøg hos et præsidiemedlem har været stor aktivitet på området umiddelbart efter."¹⁰⁹⁴

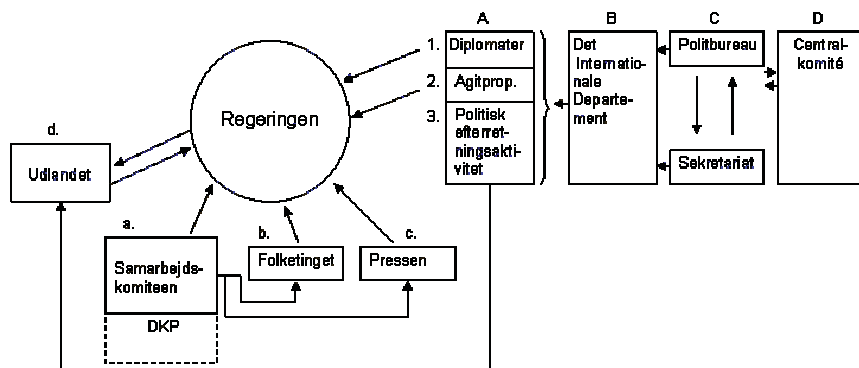
I et udkast til en sammenskrivning omhandlende den danske neutronbombe-kampagne bemærkede PET, at DKP "kun i ringe udstrækning" havde været direkte involveret i kampagnen, men i stedet haft væsentlig indflydelse via Samarbejdskomiteén.¹⁰⁹⁵ I tilslutning til Samarbejdskomiteéns kampagne bemærkedes det videre, at også Danmarks Demokratiske Kvindeforbund havde gjort sig gældende i kampen mod neutronbomben.¹⁰⁹⁶ Nogen stor gennemslagskraft synes forbundet dog ikke at have haft, hvilket også bekræftes af, at PET over for Wamberg-udvalget i 1981 bemærkede, at medlemskab af forbundet ikke skabte grundlag for personregistrering, skønt forbundet betragtedes som en kommunistisk frontorganisation. Argumentet var, at denne og andre navngivne foreninger og organisationer alene havde haft "helt ubetydelige aktiviteter."¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁴ PET, personsag: Notits 23. august 1979.

¹⁰⁹⁵ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Kampagnen mod neutronbomben, Vedr.: "active measures-kampagnen" mod neutronbomben", udkast, udateret.

¹⁰⁹⁶ PET, Historisk Arkiv, emnesag: "Vedr.: Danmarks Demokratiske Kvindeforbund – DDK", 28. januar 1981, kontinueret 29. januar 1981.

¹⁰⁹⁷ PET, WU: "Referat af Udvalgets møde den 8. maj 1981 kl. 11 i PET", s. 3.

Subversiv aktivitet udført af Sovjetunionens Kommunistiske Parti i visse europæiske lande

PET var opmærksom på, at Sovjetunionen forsøgte at påvirke af den offentlige meningsdannelse i Danmark. Den ovenfor skitserede oversigt blev formentlig udfærdiget til brug for PET's egne medarbejdere. Kilde: PET's arkiv, udateret.

Kampen mod neutronbomben blev i 1979 afløst af kampen mod den dobbeltbeslutning, som NATO sigtede mod at vedtage i december 1979. Ifølge PET's analyse var en væsentlig baggrund herfor følgende: I sommeren 1979 meddelte det hollandske kommunistpartis avis *De Waarheit*, at en kooperativ sammenslutning, der kaldte sig "Stop for neutronbomben – stop for oprustningskapløbet", havde taget initiativ til gennemførelse af en international stafet under sloganet: "Stop for neutronbomben – stop for de masseødelæggende våben". Initiativet skulle ifølge PET's oplysninger være udsprunget af "et nært samarbejde" mellem ledende hollandske kommunister og ledende DDR-funktionærer i Verdensfredsrådet, og at der således var tale om et østligt forsøg på påvirkning af den vestlige opinion. Den 26. august 1979 afgik stafetten fra Amsterdam via Vesttyskland, Østrig og Schweiz til Frankrig. Den 8. oktober blev den af en østtysk delegation bragt til Viborg, hvor den blev modtaget af det fremtrædende medlem af Samarbejdskomitéen Meta Ditzel, der benyttede lejligheden til at gennemføre et fredsarrangement med blandt andet filmforevisning om kernevåbenudvikling. Efter at have været i Danmark blev stafetten bragt til Sverige, hvorefter den returneredes til Amsterdam. Derefter blev den på ny sendt i omløb, men nu til USA, hvor den skulle afleveres til FN's generalsekretær Kurt Waldheim. Stafetten blev ledsaget af ni personer, hvor tre kom fra NATO-lande, tre fra lande tilsluttet Warszawapagten og tre fra neutrale lande.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁸ PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1979", s. 36-37.

Ifølge PET's oplysninger synes det ikke at have været noget tilfælde, at det hollandske kommunistparti og Verdensfredsrådet stiledede stafetten til Meta Ditzel.¹⁰⁹⁹ Det tidligere folketingsmedlem for Det Radikale Venstre (1968-75) havde i 1969 deltaget i det østtyske propagandaarrangement Østersøugerne, ligesom hun samme år ifølge PET var blevet medlem af Selskabet Danmark-DDR.¹¹⁰⁰ Derpå havde hun været aktiv i forskellige danske fredskredse, og efter at hun i 1973 havde deltaget i Verdensfredsrådets møde i Moskva, havde hun det følgende år tillige været med i Sofia (jf. ovenfor). I 1976 bemærkede PET, at hun havde kontakt til KGB-officeren Stanislav I. Tjebotok. I 1977 overtog Vadim I. Tjernyj kontakten til Ditzel, og i 1979 var det Vladimir Merkulov, der forestod forbindelsen til den radikale politiker og fredsforkæmper. En del af møderne var konspirative. Eksempelvis forsøgte en sovjetisk efterretningsofficer under en bilkørsel med Ditzel på et tidspunkt at ryste PET af.¹¹⁰¹ I 1977 betegnede KGB-residenturet på den sovjetiske ambassade Ditzel som "objekt rasrabotki", det vil sige under studium med henblik på hvervning. Imidlertid var det den sovjetiske dobbeltagent Oleg Gordijevskijs vurdering, at Ditzel var naiv, men ikke kommunist.¹¹⁰² Meta Ditzel opfattedes med andre ord af en fremtrædende medarbejder på den sovjetiske ambassade som en person, der gerne gjorde Sovjetunionen en tjeneste uden dog at være kommunist. PET var, som det fremgår andetsteds i Kommissionens beretning, i besiddelse af disse oplysninger, og det synes at have været tilfældet, at PET delte de anførte betragtninger.¹¹⁰³ Dette så meget mere som, at det fremgår af en afskrift af en samtale mellem Ditzel og Carl Rosschou beroende i PET's arkiv, at Rosschou i 1986 forklarede Ditzel, at Danmark havde syv-otte medlemmer af Verdensfredsrådet, og at hun gennem en årrække havde været et af disse medlemmer, hvilket skulle være kommet bag på Ditzel, der blot troede, at hun var kontaktperson.¹¹⁰⁴

Efter at neutronbombekampen var afsluttet, bemærkedes det i et PET-notat, at det var forventeligt, at Samarbejdskomitéen stod over for at iværksætte endnu en kampagne, men denne gang mod udstationering af NATO's mellemdi-

1099 Om Kommissionens vurdering af Meta Ditzels forbindelse til KGB, se Kommissionens beretning, bind 7.

1100 PET, operationssag: "Vedr.: Meta Kathrine Dietzel", 19. december 1985.

1101 Ibid.

1102 PET, operationssag: "Report No. 24, A. Comments on Appendices to Report No 1."

1103 PET, emnesag: "Vedr. KGB og GRU's brug af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed til propagandaoperationer", 4. oktober 1979. Vedr. Gordijevskijs oplysninger og PET se Kommissionens beretning, bind 7 og bind 13.

1104 PET, personsag: "World Peace Councils møde i Sofia 24. - 27. april 1986."

stanceraketter i Europa. Det var PET's vurdering, at Samarbejdskomitéen i sine aktiviteter var et redskab for sovjetisk propaganda.¹¹⁰⁵ Den 10. oktober 1979 arrangerede da Samarbejdskomitéen sammen med Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed samt københavnerafdelingen af FN-forbundet en offentlig høring, hvori blandt andre Arthur Macy Cox, Richard Barnet og Herbert Scoville deltog. De tre personer var alle amerikanske statsborgere. Cox var forhenværende Europaekspert i CIA. Barnet var leder af Institutet for politiske Studier i Washington og Scoville var forhenværende vicedirektør i CIA. Ifølge PET's oplysninger havde de alle peget på, at passivitet i den standende danske debat om den fornyede oprustning kunne opfattes som tilslutning hertil, idet det samtidig noteredes, at Cox' ophold i Danmark fulgte umiddelbart efter et to ugers ophold i Moskva, hvor han havde ført samtaler med sovjetiske embedsmænd og nedrustningseksperter.¹¹⁰⁶

For det andet forsøgte Samarbejdskomitéen i forening med DKP ifølge PET at øve indflydelse på debatten op til folketingsvalget den 23. oktober 1979. Den 15. oktober havde den sovjetiske ambassadør Nikolaj Jegorytjev overrakt statsminister Anker Jørgensen et brev fra Bresjnev, hvor sidstnævnte stillede forslag om nedrustning. Anker Jørgensen afviste imidlertid at forholde sig til forslaget til efter valget,¹¹⁰⁷ hvorpå ambassadøren den følgende dag telefonisk skulle have kontaktet DKP's chefideolog Ib Nørlund med et ønske om at mødes "når som helst, men hurtigst muligt – helst i dag!". Umiddelbart havde Nørlund andre ting på dagsordenen men mindre end to timer senere mødtes de to i DKP's kontorer i Dr. Tværgade. Dagen efter offentliggjorde Land og Folk en lederartikel skrevet af Ib Nørlund, hvor han under overskriften "Bresjnevs budskab" tematiserede den aktuelle oprustning. Forsøget på at bringe den forestående dobbeltbeslutning ind i valgkampen skulle ifølge PET ses i lyset af, at Samarbejdskomitéen i dagene efter fejringen af 30-årsdagen for dannelsen af Østtyskland, det vil sige den 7. oktober 1979, sammen med Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed havde sendt breve til samtlige folketingskandidater i Østre, Vestre og Søndre storkreds i København med anmodning om skriftligt at svare på blandt andet et spørgsmålet, om folketingskandidaterne ville støtte en beslutning om

1105 PET, mneseag: "Vedr. KGB og GRU's brug af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed til propagandaoperationer", 4. oktober 1979.

1106 PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1979", s. 37.

1107 PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1979", s. 38; jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 84. Se også *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1979* (DJØF's forlag, 1980), s. 225.

at deployere atomraketter i Vesteuropa. Af skrivelsen til kandidaterne fremgik det, at svar og navne på de pågældende – også de der ikke svarede – ville blive offentliggjort i pressen forud for valgets afholdelse. Ifølge PET måtte man opfatte henvendelsen til politikerne som en art ”trussel”.¹¹⁰⁸ Det fremgår imidlertid af den eksisterende litteratur, at Samarbejdskomitéen og venstrefløjspartierne med deres fokus på oprustningen kun i begrænset omfang formåede at gøre valgkampen til et spørgsmål om sikkerhedspolitik. Snarere handlede valget om fordelingspolitik og underskuddet på betalingsbalancen.¹¹⁰⁹

I de sidste måneder af 1979 videreførte Samarbejdskomitéen, men også en række andre aktivistkredse, arbejdet for at presse Folketinget til at afvise den dobbeltbeslutning, som NATO stod over for at vedtage i december 1979. Blandt de initiativer, som PET bemærkede, var en underskriftsindsamling, der kulminerede, da Samarbejdskomitéen 10. december overrakte udenrigsminister Kjeld Olesen (S) 40.000 underskrifter med protester mod NATO's mulige deployering af 572 mellemdistanceraketter på vesteuropæisk jord.¹¹¹⁰ Det er antagelig i den forbindelse, det skal ses, at Land og Folk i slutningen af 1979 bragte et par artikler skrevet af journalisterne Peter Riis og Søren Rasmussen, hvori de hævdede, at der blev udført såkaldt militært ”muldvarpearbejde” under Esbjerg Lufthavn, således at lufthavnen efter ordrer fra NATO kunne sprænges i luften i tilfælde af krig.¹¹¹¹ Sammenhængen var antagelig den, at der ganske vist blev nedgravet sprængstof under lufthavnen, men at dette udelukkende skulle bringes til sprængning, såfremt Sovjetunionen og Warszawapagten havde besat Danmark. Perspektivet synes således at have været, at en besættelsesmagt ikke skulle kunne anvende danske lufthavne som base for angreb på danske allierede. Riis og Rasmussens artikler blev af PET opfattet som forsøg på fra DKP's side at offentliggøre militære hemmeligheder. PET bemærkede da også i en notits fra oktober 1979, at Rasmussen ud over at have foretaget undersøgelser i Esbjerg havde udspurgt personalet i Billund Lufthavn, om der var nedgravet sprængladninger i Billund Lufthavn.¹¹¹²

1108 PET, administrativ sag: ”Afdeling C's årsberetning 1979”, s. 38.

1109 Se de opsummerende sider omhandlende valgkampen op til valget i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 87-88, jf. s. 83.

1110 PET, administrativ sag: ”Afdeling C's årsberetning 1979”, s. 42.

1111 Peter Riis og Søren Rasmussen, ”Esbjerg Lufthavn: Folkevalgte får intet at vide om militærets jagt på ”terrorister”, *Land og Folk*, 28. december 1979.

1112 PET, personsag: ”Mistænkelige forhold, Esbjerg Lufthavn”, 12. oktober 1979.

Aldrig mere Krig: 1970'erne

PET's interesse for Aldrig mere Krig lå i 1970'erne i umiddelbar forlængelse af den trods alt begrænsede interesse, der havde været karakteristisk for de to foregående årtier. Som nævnt beror der udelukkende materiale i emnesagen omhandlende Aldrig mere Krig fra 1979 og frem, og det er derfor ikke muligt præcist at bestemme, hvilken overvågning af foreningen man foretog i 1970'erne. Emnekortene efterlader imidlertid et indtryk af, at PET fortsatte indsamlingen af oplysninger vedrørende foreningen gennem diverse åbne kilder.

Det bemærkes i emnekortene fra begyndelsen af 1970'erne, at Aldrig mere Krig fortsatte kampen mod USA's krig i Vietnam.¹¹¹³ De kortfattede emnekort er af en sådan karakter, at det er vanskeligt at drage vidtgående konklusioner på baggrund af dem. Oplysningerne tegner imidlertid et billede af, at Aldrig mere Krig i 1970'erne synes at have haft et tættere samarbejde med den yderste venstrefløj end tidligere. Et udtryk herfor er en omtale af en demonstration, som foreningen skulle have været medarrangør af i april 1974. Sammen med Kapellet, Kollektiv-koordineringen, Krim og Malmøs Ungsocialistiska Klubb forestod Aldrig mere Krig angiveligt en demonstration under parolerne "Bekæmp den snigende fascisme", "For et antiautoritært samfund", "Frihed gives ikke – den må tages med magt".¹¹¹⁴ Parolerne, især den sidste, kunne hos PET efterlade det indtryk, at den traditionelt pacifistiske organisation var i bevægelse.

Et andet af de politiske spørgsmål, som Aldrig mere Krig ifølge PET's optegnelser skulle have været optaget af, var Folketingets beslutning om, at Danmark i midten af 1970'erne skulle købe de 58 ovenfor omtalte F-16 fly. Især skulle Jens Thoft, der var formand for Aldrig mere Krigs Århus-afdeling, have været engageret heri, og blandt aktiviteterne bemærkede PET en pengeindsamling.¹¹¹⁵ Det fremgår også, at en sjællandsk fabrikant skulle være blevet bekymret over Aldrig mere Krigs og andres agitation i anledning af flykøbet. På en af foreningens plakater skulle pågældende således være udpeget til at være Danmarks "mest ustraffede mand på fri fod" (formulering ifølge emnekortet), og i Ekstra Bladet skulle han være blevet omtalt på en ufordelagtig måde, idet hans virksomhed leverede komponenter til F-16 flyene. Pågældende var så utryk ved situationen,

1113 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 8. januar 1973.

1114 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 22. april 1974.

1115 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 2. juni 1975.

at han henvendte sig til politiet for at drøfte sin virksomheds sikkerhed i tilfælde af sabotage eller demonstrationer.¹¹¹⁶

Som ovenfor nævnt bestod der en tæt forbindelse mellem Aldrig mere Krig og Militærnægterforeningen. I september 1976 ændrede foreningen ifølge PET's oplysninger navn til Militær- og Nægterforeningen,¹¹¹⁷ og i begyndelsen af 1977 konstateredes det da i PET, at Militær- og Nægterforeningen den 20. november 1976 havde afholdt en ekstraordinær generalforsamling, hvor det var blevet tydeligt, at foreningen var spaltet i to: På den ene side stod Aldrig mere Krig-fløjen, der arbejdede på at holde sammen på en bredtfavnende, pacifistisk militærnægterbevægelse, og på den anden side blandt andre Landskontaktudvalget for civile værnepligtige, der ville "udbrede det anti-militaristiske arbejde til at omfatte soldaterorganiseringen og modarbejdelsen på arbejdspladserne af det militær-industrielle kompleks i samarbejde med primærorganisationerne."¹¹¹⁸

På den ekstraordinære generalforsamling var det lykkedes Aldrig mere Krig at forhindre Landskontaktudvalget i at opnå 2/3-deles flertal for sin linje, hvilket var nødvendigt, såfremt den skulle blive gældende for Militær- og Nægterforeningen.¹¹¹⁹ I de følgende måneder arbejdede dele af Militær- og Nægterforeningen, men også personer med tilknytning til Venstresocialisterne, imidlertid for, at personer, der var indkaldt til værnepligt, skulle agere "politisk soldat" og i den egenskab søge at svække Forsvaret indefra.¹¹²⁰ PET var, som det fremgår, opmærksom på den politiske udvikling blandt militærnægterne, men denne opmærksomhed vil ikke være genstand for nærmere analyse her. I PET's arkiv beror imidlertid en kopi af en pjece, hvoraf det fremgår, at Aldrig mere Krigs blad gennem 1970'erne havde skiftet navn flere gange. Oprindeligt hed det *Pacifisten*. I 1970'erne skiftede det navn til *IKKEVOLD – tidsskrift for revolutionær pacifisme*. Derpå hed det *IKKEVOLD – forum for revolutionær ikkevoldskamp*. Og efter at Aldrig mere Krig slog sig sammen med Forsoningsforbundet skiftede det i slutningen af 1970'erne navn til det mere afdæmpede *IKKEVOLD – tidsskrift for antimilitarisme og aktivt fredsarbejde*.¹¹²¹ De forskellige navne kunne give det indtryk, at Aldrig mere Krig, der havde sit udspring i den liberale fredsbevægelse med tilknytning til Venstre og Det Radikale Venstre, i en

1116 PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 29. januar 1976.

1117 PET, emnesag: "Vedr.: Militær- og Nægterforeningen", 21. januar 1977.

1118 PET, emnesag: "Vedr.: Militær- & Nægterforeningen", 8. februar 1977.

1119 Ibid.

1120 PET, emnesag: "Vedr.: Militær- & Nægterforeningen", 25. januar 1977. PET, emnesag: "Vedr.: 'Politiske soldater'", 19. januar 1977.

1121 *Nægterbulletin*, nr. 1, januar 1977, 11. årg., lederartikel, s. 3-4. Kopi beroende i PET, emnesag.

periode omkring begyndelsen af 1970'erne havde næret tanker om en ikke-voldelig revolution, men at der var tale om en kortfattet periode.

De urolige 1980'ere

Som indledningsvis nævnt var de mest fremtrædende fredsbevægelser i 1980'erne Samarbejdskomitéen på den ene side og Nej til Atomvåben samt Kvinder for Fred på den anden. Dertil kom dog en håndfuld andre fredsorganisationer, hvoraf nogle havde årtier på bagen (f.eks. Aldrig mere Krig og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed), mens andre var nye organisationer, der blev etableret i årene omkring 1980 (f.eks. Kristne for Nedrustning og Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme). Nedenfor vil PET's overvågning af de væsentligste af 1980'ernes fredsbevægelser blive beskrevet i hovedtræk. Første hovedafsnit vil skitsere PET's overvågning af den organisation, Samarbejdskomitéen, der, som tidligere nævnt, allerede i 1970'erne opfattedes som en frontorganisation, og som i 1980 blev defineret som sådan. I tilslutning til skildringen af overvågningen af Samarbejdskomitéen følger en karakteristik af PET's overvågning af et par andre organisationer, der udsprang af komitéen (Landskampagnen Stop Atomraketterne og Fagbevægelsen for Fred). I forlængelse heraf vil PET's overvågning af de fredsorganisationer, der ikke opfattedes som frontorganisationer, blive beskrevet. Det handler f.eks. om Nej til Atomvåben og Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme. Desuden vil overvågningen af kristne fredsforeninger fremstilles, og endelig vil der blive kastet lys over, hvorvidt, og i bekræftende fald i hvilket omfang, Sovjetunionen bistod fredsbevægelsen med økonomisk støtte.

PET's overvågning af fredskampagnen var mest intensiv i årene fra 1980 indtil 1983. Fra 1984 bliver akterne færre, og i slutningen af årtiet er det mere fragmentarisk, hvad der beror af oplysninger om fredsbevægelserne og om PET's overvågning. Dette afspejler antagelig, at fredsbevægelsens aktiviteter i den periode blev mere usammenhængende. Desuden afspejler materialets beskaffenhed, at PET i begyndelsen af 1980'erne i stigende grad begyndte at overvåge BZ-bevægelsen, hvilket fik den følgevirkning, at interessen for de lokale fredsgrupper nedtonedes, hvorefter det for det meste var de centrale organisationer, der var i centrum for PET's efterforskning.¹¹²²

¹¹²² Kommissionens arkiv, RB: 2. oktober 2002. Vedr. PET's vurdering af BZ-bevægelsen, se kapitel 8 i nærværende bind.

Trods materialets delvis fragmentariske karakter er det meget omfattende. Ud over emnesager om de enkelte bevægelser, beror der desuden en endog meget omfattende emnesag omhandlende 1980'ernes fredskampagne. Desuden ligger der en række person- og operationssager til grund for fremstillingen. Omfanget af de i PET's arkiv beroende akter omhandlende fredskampagnen svarer ikke umiddelbart til ledelsens prioritering af spørgsmålet. Det fremgår af Kommissionens afhøringer, at Centralafdelingen kun havde én – om end en meget flittig – medarbejder til at beskæftige sig med fredskampagnen i begyndelsen af 1983.¹¹²³ Til gengæld var regionsafdelingerne ved indgangen til 1980'erne blevet anmodet om at indsamle oplysninger om fredsbevægelserne.¹¹²⁴ En af PET's daværende jurister har over for Kommissionens forklaret, at ”det, der var interessant ved fredsbevægelserne, var russernes involvering, og hvilke aktiviteter og resultater, man forsøgte at komme frem til.”¹¹²⁵ Dette udsagn bekræftes af den person i Centralafdelingen, der havde ansvaret for fredsbevægelserne.¹¹²⁶

Hvad angår Sovjetunionens forsøg på at påvirke den offentlige meningsdannelse i Danmark, men også i Vesteuropa, hed det i et af PET udfærdiget notat fra maj 1981, at sovjetiske påvirkningsoperationer blev til i et samspil, hvori indgik blandt andet diplomatiske repræsentationer foruden agitation og propaganda samt Moskvatro kommunistpartier. Alle aktiviteter blev koordineret af SUKP's Internationale Departement (ID). Det ultimative mål for sovjetiske aktive foranstaltninger var at påvirke ikke blot den offentlige mening, men et andet lands politik. Dette var typisk meget vanskeligt. En måde, hvorpå Sovjetunionen forsøgte dette, var på den ene side at forsøge at påvirke f.eks. fredsbevægelsen til at sætte et bestemt politisk spørgsmål på dagsordenen (f.eks. Norden som kernevåbenfri zone) for derefter på den anden side på et mere formelt (politisk eller diplomatisk) plan at etablere kontakt til et lands regering i håbet om at få denne til at bevæge sig i sovjetisk retning.¹¹²⁷ Det hed i PET's notat, at sådanne ”kontakter til påvirkning af et andet lands politiske beslutningsproces må anses for fuldt

¹¹²³ Kommissionens arkiv, RB: 3. september 2002.

¹¹²⁴ Kommissionens arkiv, RB: 8. maj 2002.

¹¹²⁵ Kommissionens arkiv, RB: 20. juni 2001.

¹¹²⁶ Kommissionens arkiv, RB: 1. oktober 2002. Jf. også PET, juristernes kopimapper: Mødereferat 10. maj 1984, hvor Ole Stig Andersen udtalte, at Afdeling C primært interesserede sig for DKP og frontorganisationerne (idet disse havde en stormagt i ryggen) samt nynazismen.

¹¹²⁷ PET, juristernes kopimapper: ”Subversiv aktivitet udført af Sovjetunionens kommunistiske parti i visse europæiske lande”, maj 1981. Sovjetunionens forsøg på påvirkning af den offentlige meningsdannelse i Danmark under den kolde krig er fremlagt i Kommissionens beretning, bind 13.

ud folkeretsmæssige og legitime.” Der, hvor de aktiviteter, der udførtes til fordel for Sovjetunionen, blev efterretningsmæssigt interessante, var i de tilfælde, hvor Sovjetunionen anvendte udenlandske borgere til at fremme Sovjetunionens sag, uden at de pågældende borgere selv var bevidste herom.¹¹²⁸ Det kunne f.eks. være tilfældet, hvis en dansk statsborger blev påvirket til at argumentere for sovjetiske synspunkter uden at vide, at han eller hun var manipuleret af en udenlandsk tjeneste.

Ifølge en sammenskrivning fra begyndelsen af 1980'erne havde det siden 1959 været KGB's opgave ikke blot at bedrive spionage og agere sikkerhedstjeneste, men også direkte at fremme Sovjetunionens udenrigspolitiske interesser. Dette foregik blandt andet ved at udsprede desinformation (falske eller forfalskede dokumenter, fotografier, cirkulation af falske rygter) samt gennem propagandaoperationer. Til brug herfor anvendte KGB i Danmark diverse sovjetiske repræsentationer inklusive ambassaden, konsulatet, handelsafdelingen, militærmissionen, Aeroflot, Alt Rejser, Inturist, Novosti, TASS, Komsomolskaja Pravda samt Sovexport film. Desuden havde sovjetiske KGB-officerer løbende kontakt til danske politikere, primært DKP'ere, men også fra andre politiske partier. Af samarbejdspartnere i Danmark opregnede PET foruden DKP diverse venskabsforeninger samt en række fredsorganisationer. Ifølge PET havde KGB's kampagner til formål dels at påvirke USA's allierede i et sådant omfang, at de ville kunne påvirke USA's politik, dels at så splittelse blandt NATO-landene.¹¹²⁹

Nedenfor vil der blive gjort rede for PET's overvågning af 1980'ernes fredsbevægelse i Danmark med særligt henblik på at afklare, hvorvidt Sovjetunionen via fredsgrupperne forsøgte at påvirke den offentlige meningsdannelse, og i bekræftende fald hvilke grupper der var tale om. I forlængelse heraf vil PET's vurdering af, hvorvidt de sovjetiske bestræbelser lykkedes, blive præsenteret og kommenteret. Desuden vil der blive redegjort for, hvordan og med hvilke midler PET overvågede fredsgrupperne. Endelig vil der blive redegjort for PET's vurderinger i den forbindelse.

1128 PET, juristernes kopimapper: ”Subversiv aktivitet udført af Sovjetunionens kommunistiske parti i visse europæiske lande”, maj 1981.

1129 PET, emnesag: Sammenskrivning vedr. Sovjetunionens forsøg på påvirkning af beslutningsprocessen i Danmark.

Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed: 1980'erne

Ved indgangen til 1980'erne var den mest slagkraftige danske fredsorganisation Samarbejdskomitéen. Denne havde, som ovenfor vist, haft en ikke ubetydelig gennemslagskraft under den såkaldte neutronbombedeбат i 1978, men også i sidste halvdel af 1979, hvor Samarbejdskomitéen som en af flere fredsgrupper havde ydet en stor indsats for at påvirke opinion og politikere til at tage afstand fra NATO's dobbeltbeslutning.

Gennem 1980'erne var Samarbejdskomitéen og foreninger stiftet af denne genstand for PET's overvågning. Langt den overvejende del, måske 80 procent, af oplysningerne i PET's arkiv vedrørende Samarbejdskomitéen stammer fra åbne kilder, det vil sige aviser, pjecer, oplysningsmaterialer og lign. Fra sådanne kilder kunne efterretningstjenesten følge med i komitéens og dennes satellitters virke i offentligheden, og da det var komitéens mål at påvirke den offentlige meningsdannelse, var de åbne kilder centrale i efterforskningen. PET var imidlertid også interesseret i at finde ud af, om Samarbejdskomitéen og ledende personer heri stod i kontakt til østlandenes repræsentationer i Danmark, og i bekræftende fald hvilken karakter disse havde. Derfor ses der også i kildematerialet eksempler på telefonaflytninger, medlæsning af telex samt sammenskrivninger af overvågningsoperationer. I det omfang operationerne har fordret dommerkendelser, fremgår det af materialet, at PET har indhentet disse. Antallet af kilder i Samarbejdskomitéen og organisationer oprettet af denne var omfattende. Kommissionen har således konstateret 35 kildenavne, der informerede PET om de sider af Samarbejdskomitéens virke, som først og fremmest foregik bag lukkede døre. Et stort antal af disse kildenavne dækkede dog over en og samme person. Dermed reduceres antallet af kilder til knap 20.

PET lod sig imidlertid ikke alene informere om komitéens virke gennem offentligt tilgængelige kilder, menneskelige kilder, aflytninger og observation. Tjenesten havde også periodevis en forholdsvis tæt kontakt til Forsvarets Efterretningstjeneste, der synes at have interesseret sig meget for fredsbevægelsernes internationale kontakter i 1980'erne. Desuden efterlader kildematerialet et indtryk af, at en del af PET's oplysninger om kommunistisk ledede fredsbevægelsernes internationale forbindelser blev bragt til veje via informationsudveksling med udenlandske efterretningstjenester. Der beror således talrige udenlandske rapporter i emnesagen om internationale frontorganisationers ageren. Med udgangspunkt i sådanne oplysninger kunne PET efterforske, om danske bevægelser virkede i forlængelse heraf.

PET skulle imidlertid også vise sig at blive en selvstændig aktør i forhold til

Samarbejdskomitéen. Det vil fremgå af det følgende, at PET i al fald én gang i 1980'erne foranstaltede en pressekampagne med det formål at afsløre Samarbejdskomitéen som en frontorganisation. Desuden antages det, at PET yderligere to gange anvendte sine pressekontakter i en kampagne mod Samarbejdskomitéen.

Aktivism 1980-1983

1980 begyndte dårligt for Samarbejdskomitéen. I juledagene 1979 invaderede Sovjetunionen Afghanistan, og selvom store dele af den vestlige verden stillede sig kritisk hertil,¹¹³⁰ valgte Samarbejdskomitéen ikke umiddelbart at tage afstand. Det var først den 8. januar 1980, det vil sige op mod to uger efter invasionen, at komitéen kommenterede situationen, men frem for at fordømme den sovjetiske handling omtaltes invasionen som en ”militær indgriben”, og samtidig karakteriseredes USA og NATO som trusler mod verdensfreden.¹¹³¹ PET fulgte såvel Samarbejdskomitéens handlemønster som de i offentligheden ytrede reaktioner på komitéen, og efterretningstjenesten bemærkede i slutningen af måneden, at Kristeligt Dagblad den 21. januar 1980 meddelte, at Dansk Ungdoms Fællesråd havde meldt sig ud af Samarbejdskomitéen på grund af den ”mangelende stillingtagen”.¹¹³² Dagen efter fremgik det af *Fred og Sikkerhed*, at DUF's næstformand, Uffe Torm, ikke længere ønskede at sidde i Samarbejdskomitéens præsidium.¹¹³³ DUF's reaktion afspejlede, at komitéen var genstand for intern splid mellem på den ene side DKP'ere og personer, der nærede sympati for Sovjetunionen, og på den anden side den øvrige del af Samarbejdskomitéens medlemmer.¹¹³⁴

DUF's udmelding og den øvrige blæst fik Samarbejdskomitéen til den 25. januar 1980 at udsende en pressemeddelelse om sin holdning til den sovjetiske invasion. Heri hed det, at den internationale afspændingsproces gennem den se-

¹¹³⁰ Richard Crockatt, *The Fifty Years War*, s. 258-259.

¹¹³¹ Se hertil Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 188.

¹¹³² PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 21. januar 1980. Udmeldelsen omfattede desuden rådets tilsluttede organisationer. PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1980, Afdeling C”, s. 15.

¹¹³³ PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 22. januar 1980.

¹¹³⁴ PET, Historisk Arkiv, emnesag: bilag 50: Vedr. Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed (ujournaliseret), udateret, s. 9.

neste tid havde lidt skade, og at blandt andet den sovjetiske militære indgriben i Afghanistan havde vanskeliggjort fredsarbejdet.¹¹³⁵ Ifølge PET var Samarbejdskomitéens tilkendegivelse imidlertid så ”blød”, at den ikke virkede overbevisende på komitéens kritikere.¹¹³⁶ I de følgende dage blev Samarbejdskomitéen da også fra forskellig side kritiseret for at være en kommunistisk frontorganisation, hvilket omvendt blev modsagt af diverse medlemmer af Samarbejdskomitéen.¹¹³⁷ I sidste halvdel af februar 1980 meddelte FN-forbundet på et repræsentantskabsmøde, at det ville trække sig ud af Samarbejdskomitéen, og ved samme lejlighed stillede Radikal Ungdom resolutionsforslag om fordømmelse af den sovjetiske invasion. Forslaget blev ikke vedtaget.¹¹³⁸ I begyndelsen af marts bemærkedes det endvidere i PET’s emnekort, at Socialistisk Folkeparti havde valgt at forlade Samarbejdskomitéen.¹¹³⁹ Efter at have fulgt den interne strid i Samarbejdskomitéen vurderede PET i 1980, at DKP-fraktionen syntes at have ”trukket det længste strå” i den interne kamp. Imidlertid vurderede PET også, at kritikken af Samarbejdskomitéen havde belastet komitéens image i en sådan grad, at da man den 16.-17. februar 1980 skulle have ny formand, faldt valget på Villum Hansen, der ”ikke udadtil står som kommunist eller tilhænger af den yderste venstrefløj”, men at hans profil var, at han siden 1950’erne havde været aktiv i arbejdet for fred og nedrustning etc.¹¹⁴⁰ Forgængeren som formand for Samarbejdskomitéen var pastor Hans Nebel. Ifølge PET havde Nebel haft kontakt til ikke mindre end tre sovjetiske efterretningsofficerer: Konenkov og Merkulov, der begge var ansat i KGB, samt Revjakin, der var GRU-officer.¹¹⁴¹

Ifølge PET var valget af Villum Hansen ikke udtryk for nogen fornyelse. Og han signalerede slet ikke et ønske om afstandtagen til Sovjetunionen. Det fremgår af et notat fra maj 1980 samt en rapport fra september 1980 omhandlende

1135 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr. Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed (ujournaliseret)”, udateret, s. 9.

1136 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1980, Afdeling C.”

1137 Blandt kritikerne af komitéen var den konservative politiker Viggo Fischer og journalist Frode Muldkjær. Se hertil PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Bilagsfortegnelse for Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed”, bilag 8 og 11. Bilagene er makuleret.

1138 PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 19. februar 1980.

1139 PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 6. marts 1980.

1140 PET, Historisk Arkiv, emnesag: ”Vedr. Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed (ujournaliseret)”, udateret, s. 10.

1141 PET, emnesag: ”Vedr.: KGB og GRU’s brug af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed til propagandaoperationer”, 4. oktober 1979. Desuden: PET, emnesag; PET, personsag.

Villum Hansens forbindelse til KGB-officeren Vladimir Merkulov, at Villum Hansen havde været kommunist i sin ungdom, og at han i 1950'erne havde haft kontakt til en TASS-korrespondent, der senere var identificeret som efterretningsofficer. Gennem 1960'erne og frem til 1979 havde PET ikke oplysninger om Villum Hansens virke, men i 1979 noteredes det, at han var mødeleder ved en international høring om afspænding og nedrustning arrangeret af Samarbejdskomitéen. I denne høring deltog også KGB-officerer, blandt andre Vladimir Merkulov, som PET havde kendskab til blandt andet fra overvågningen af forfatteren Arne Herløv Petersen, hvor PET havde dokumentation for, at KGB-officeren udførte ulovlig efterretningsvirksomhed på dansk territorium.¹¹⁴² Af begge notater fremgik det, at Merkulov og Villum Hansen kendte hinanden, og at de stod i telefonisk kontakt. Desuden hed det, at de to i marts måned 1980 mødtes på restaurant Ny Peking. En PET-medarbejder overværede mødet og noterede efterfølgende, at Villum Hansen havde udtalt, at han ikke forstod det postyr, der havde været om den sovjetiske invasion af Afghanistan, da det var hans opfattelse, at de sovjetiske tropper befandt sig i landet efter anmodning fra Afghanistans politiske ledelse. I begyndelsen af april bragte dagbladet Politiken et læserbrev af Villum Hansen med et budskab om, at Danmark blev et "oplagt bombemål allerede i fredstid", eftersom der bestod en aftale mellem Danmark og NATO om, at NATO havde tilladelse til at føre tropper gennem dansk territorium i fredstid. PET-medarbejderen afsluttede sit notat fra maj 1980 med følgende konstatering:

"Det bemærkes specielt, at Villum HANSEN med sit læserbrev i Politiken fortsætter den praksis, som vi i de senere år har set mange eksempler på fra KGB-kontakter i Danmark: Betydningsfulde kontacters møde med en KGB-officer resulterer ofte i en artikel eller et læserbrev i dagspressen, indeholdende synspunkter, som er identiske med KGB-residenturets."¹¹⁴³

Og Villum Hansen var ikke den eneste fra Samarbejdskomitéen, som PET mistænkte for at have tætte forbindelser til Sovjetunionen og dets repræsentanter i Danmark. I slutningen af oktober 1980 rejste således styrelsesmedlem Erik Stinus, styrelsesmedlem Søren Brogård og et ledende medlem af lokalafdelingen i Slagelse, Jens Kantsø, til Moskva efter invitation af det sovjetiske fredsråd. Som rektor ved Aurehøj Statsgymnasium havde Brogård få dage forinden i bladet *Gymnasieskolen* argumenteret for, at man skulle bryde den ensidige propaganda

¹¹⁴² Om Merkulov, se Kommissionens beretning, bind 13.

¹¹⁴³ PET, personsag; Notat af 7. maj 1980; PET, personsag; Notat af 18. september 1980.

i skolerne vedrørende Forsvaret. Af denne årsag havde Brogård nedsat et foreløbigt udvalg, der skulle være ansvarlig for udvælgelse af undervisningsmateriale, idet han pegede på, at en del af det nye materiale skulle hentes fra eksempelvis Nej til Atomvåben, Kvinder for Fred, Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed samt det nye magasin *Forsvar – militærkritisk tidsskrift*. Udvalget bestod ifølge PET af Villum Hansen (formand for Samarbejdskomitéen), Meta Ditzel (næstformand i Samarbejdskomitéen), Søren Brogård (styrelsesmedlem i Samarbejdskomitéen), Jørn Boye Nielsen (Nej til Atomvåben) samt to repræsentanter for DGS (Danske Gymnasieelevers Sammenslutning) og LAK (Landssammenslutningen af Kursusstuderende).¹¹⁴⁴ PET bemærkede hertil i årsrapporten:

”Det vil undre, hvis initiativet ikke er udsprunget i enten Danmarks Kommunistiske Parti eller i KGB-residenturet, idet udvalget kan legalisere en kommunistisk påvirkning i folkeskolen via Samarbejdskomitéen. Intet sted kan vel være bedre til at propagandere for ned- og afrustning samt for ”fred” end blandt letpåvirkelige børn.”¹¹⁴⁵

Ifølge PET's oplysninger var der stor interesse for Brogård's initiativ. Den 9. juni 1981 var PET således i besiddelse af 33 skemaer fra skoler over hele landet med aftaler om foredrag. Desuden skulle skolerne være meget interesseret i Jan Øbergs bog *Myter om vor sikkerhed*.¹¹⁴⁶

PET havde, som det fremgår, ikke dokumentation for, at det var DKP eller KGB, der stod bag initiativet, men allerede i 1979 havde PET bemærket, at én af delegationsdeltagerne havde forbindelse til en KGB-officer, der arbejdede under diplomatisk dække på den sovjetiske ambassade i København. Det understregedes dog, at PET ikke var i besiddelse af oplysninger, der kunne bestemme karakteren af forholdet mellem de to.¹¹⁴⁷

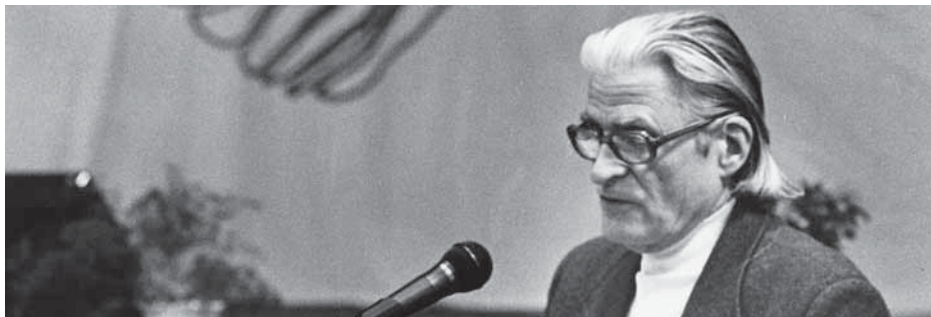
Hvad angår Samarbejdskomitéens aktiviteter i 1980, havde PET oplysninger om, at disse i betydelig grad forfulgte de spor, der allerede var lagt de foregående år. Blandt de væsentlige temaer var således kampen mod den fortsatte oprustning, den stadige kritik af NATO og kritik af mulig stationering af fremmede

¹¹⁴⁴ PET, emnesag: ”Vedr.: Rektor v. Aurehøj Statsgymnasium Søren Nehm Brogård, medlem af Samarbejdskomitéens styrelse”, 12. december 1980.

¹¹⁴⁵ PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1980, Afdeling C”, s. 17-18.

¹¹⁴⁶ PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 9. juni 1981.

¹¹⁴⁷ PET, emnesag: ”Vedr. KGB og GRU's brug af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed til propagandaoperationer”, 4. oktober 1979.

Villum Hansen blev i 1980 formand for Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. Ifølge PET faldt valget på Hansen, fordi han "ikke udadtil står som kommunist eller tilhænger af den yderste venstrefløj". PET's efterforskning viste imidlertid, at Villum Hansen, der havde været kommunist i sin ungdom, i 1980'erne stod i kontakt til KGB-officeren Vladimir Merkulov. I marts 1980 mødtes de to på en restaurant, hvorefter Villum Hansen offentliggjorde et læserbrev med en bemærkning om, at den danske NATO-politik gjorde Danmark til et oplagt bombemål i fredstid. En PET-medarbejder noterede: "... at Villum HANSEN med sit læserbrev i Politiken fortsætter den praksis, som vi i de senere år har set mange eksempler på fra KGB-kontakter i Danmark: Betydningsfulde kontacters møde med en KGB-officer resulterer ofte i en artikel eller et læserbrev i dagspressen, indeholdende synspunkter, som er identiske med KGB-residenturets." (Arbejdersmuseet og ABA).

tropper i Danmark. Desuden var Samarbejdskomitéen ifølge PET i ikke ringe grad optaget af at kaste kritisk lys på det kommende forsvarsforlig.¹¹⁴⁸ Især i første halvdel af 1980 gjorde Samarbejdskomitéen en betydelig indsats for at få oprette lokalafdelinger over hele landet. Det skete f.eks. i Haderslev,¹¹⁴⁹ i Viborg,¹¹⁵⁰ i Vejle¹¹⁵¹, i Slagelse,¹¹⁵² i Korsør¹¹⁵³, på Frederiksberg¹¹⁵⁴ og i Århus.¹¹⁵⁵ PET fulgte denne udvikling, hvilket vidner om, at tjenesten var interesseret i at kortlægge Samarbejdskomitéens netværk. De nævnte lokalafdelinger arrangerede blandt andet filmaftener, hvor gæster først kunne se en film om f.eks. kernevåbenkrig. Efterfølgende blev der ofte holdt foredrag af en ekspert, der tilfældigvis enten var

1148 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980, Afdeling C", s. 15; PET, emnekartotek: (emnekort) 24. april 1980.

1149 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 8. februar 1980.

1150 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 4. februar 1980.

1151 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 1. og 4. februar 1980.

1152 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 6. marts 1980.

1153 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 6. maj 1980.

1154 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 10. juli 1980.

1155 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980, Afdeling C", s. 20.

Samarbejdskomité-medlem eller sympatisør. Det var eksempelvis tilfældet i forbindelse med en filmforevisning i Slagelse, hvor Samarbejdskomité-medlemmet Heinz Hansen fra Risø efterfølgende holdt foredrag for gæsterne.¹¹⁵⁶ I lokalafdelingen i Aalborg gennemspilledes et parallelt forløb: Efter en filmforevisning gennemførtes et debatomøde med fire deltagere. To af disse repræsenterede DKP, en tredje person var medlem af Socialdemokratiet. Og endelig var den fjerde deltager en fredsforsker, der et par år forinden havde udgivet en pjece på Samarbejdskomitéens forlag.¹¹⁵⁷ Ifølge en notits om den pågældende person havde han haft kontakt til KGB-officer Jurij Aleksandrovitj Konenkov, der befandt sig i Danmark under dække af at være korrespondent for Komsomolskaja Pravda. Det fremgår af PET's notits, at pågældende forsker ikke var hvervet af KGB. Samtidig ses det, at den pjece, som han havde skrevet, holdningsmæssigt lå i forlængelse af Samarbejdskomitéen.¹¹⁵⁸ Med denne personsammensætning kunne komitéen med andre ord vide sig nogenlunde sikker på, at et flertal i panelet ville tolke fredssagen på en måde, der var acceptabel for Samarbejdskomitéen.

Samarbejdskomitéens andre aktiviteter var mere udadvendte. I sidste halvdel af 1980 påbegyndtes således to af Samarbejdskomitéen iværksatte underskriftsindsamlinger. I oktober foranstaltedes en indsamling mod øget oprustning, idet målet var, at underskrifterne skulle overdrages statsministeren, når det forestående forsvarsforlig skulle til afstemning i Folketinget, og i december 1980 stod forfatter Erik Stinus i spidsen for en underskriftsindsamling blandt forfattere. Denne indsamling var ifølge PET alene vendt mod NATO's oprustning. Desuden tog Samarbejdskomitéen initiativ til en række arrangementer i tilslutning til FN's nedrustningsuge i oktober 1980: I Aalborg gennemførtes den 24. oktober et fakkeltog, den 25. oktober havde Samarbejdskomitéen arrangeret demonstrationer i København, Odense, Aalborg, Århus, Horsens og Nyborg. Parolen lød: "Stands atomoprustningen", og den 26. oktober havde lokalafdelingen i Århus foranstaltet en demonstration under parolen "NATO ud af Danmark" og "Nej til Atomoprustning".¹¹⁵⁹

Endelig bemærkede PET, at Samarbejdskomitéen i 1980 rettede henvendelse til samtlige fagforeninger om deltagelse i fredskampen. Henvendelsen skete gen-

1156 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980, Afdeling C", s. 19.

1157 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 13. maj 1980.

1158 PET, personsag: Notits 17. januar 1979.

1159 PET, emnesag: "Vedr.: [-] Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", 9. oktober 1980; PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980, Afdeling C", s. 18-22.

nem udsendelse af en pjece under titlen *Forsvar Danmark mod ødelæggelse*, hvori fagforeningerne opfordredes til at henvende sig til regering og Folketing med et budskab om at tage afstand fra øgede forsvarsudgifter samt fremmede tropper og depoter på dansk territorium. Ifølge PET opfordredes modtagerne endvidere til at støtte en underskriftsindsamling, at støtte Samarbejdskomitéen økonomisk og endelig at blive medarrangør af Samarbejdskomitéens arrangementer i tilslutning til "FN's fredssuge". PET konstaterede i en notits, at en af underskriverne var formand for DKP's faglige landsudvalg, foruden at han var medlem af DKP's forretningsudvalg. Pågældende havde i 1980 deltaget i et arrangement i Sofia som repræsentant for Samarbejdskomitéen. En af de andre underskrivere var "ukendt", hvilket betød, at han ikke var registreret, men ifølge notitsen havde en kilde oplyst, at pågældende var medlem af DKP.¹¹⁶⁰

Det var oplysninger af ovenstående karakter – herunder efterretninger om kontakter mellem fremtrædende medlemmer af komitéens ledelse og sovjetiske efterretningsofficerer – der gjorde, at PET i 1980 traf endelig beslutning om at definere Samarbejdskomitéen som en frontorganisation. Det var et udtryk herfor, at Wamberg-udvalget i marts 1980 godkendte en registrering af et medlem af Samarbejdskomitéen "under henvisning til, at komiteen måtte betragtes som en frontorganisation", som det hedder i Wamberg-udvalgets referat. Til grund for denne vurdering lå en orientering af udvalgets medlemmer om Samarbejdskomitéens forhold til blandt andet Verdensfredsrådet og om komitéens personsammensætning. Det fremgik, at 70 pct. af præsidiets medlemmer ifølge PET havde "tilknytning til DKP, KGB, Verdensfredsrådet eller den sovjetiske venskabsforening", og at 60 pct. af "styrelsens medlemmer har forbindelse til DKP, KGB eller Verdensfredsrådet."¹¹⁶¹ Ifølge et notat udarbejdet af PET's såkaldte Faktagruppe i 1998 havde der i perioden fra den 12. april 1980 frem til den 7. juni 1991 været forelagt 78 nyregistreringer på personer med tilknytning til Samarbejdskomitéen for Wamberg-udvalget. Samtlige nyregistrerede havde enten været præsidium- og styrelsesmedlemmer i Samarbejdskomitéen eller været kontaktpersoner i andre organisationer til Samarbejdskomitéen.¹¹⁶²

1160 PET, mnnesag: "Vedr.: henvendelse til samtlige fagforeninger om deltagelse i kampen for freden", 30. oktober 1980.

1161 PET, WU: "Referat af Udvalgets møde den 14. marts 1980 kl. 11.30 i PET", pkt. 5. Jf. bilag: Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed, udateret, antagelig fra begyndelsen af 1980.

1162 PET, Faktagruppens materiale, "Vedr.: registrering af personer med tilknytning til SAMARBEJDSKOMITEEN", 18. april 1998.

Det var PET's vurdering, at 1980 således startede skidt for Samarbejdskomiteén, men endte godt. Omvendt forholdt det sig det følgende år. Ved årets begyndelse stod komitéen ifølge PET stærkt i fredskampen som den organisation, der "ledte den øvrige fredsbevægelse ad "den rette vej". Som et udtryk for Samarbejdskomiteéns gennemslagskraft fremhævedes det i et notat, at den danske fagbevægelse i begyndelsen af 1981 arrangerede en Nordisk Fredskonference i Aalborg, men at det reelt var Samarbejdskomiteén, der stod bag. Konferencen, der fandt sted i Aalborg den 23.-24. maj 1981, opnåede betydelig presseomtale, og PET var i besiddelse af oplysninger om, at deltagerantallet havde været oppe på 1.200. Et hovedtema for konferencen var et krav om, at Norden skulle erklæres atomvåbenfrit. Blandt agitatorerne herfor var græsrodsveteran Carl Scharnberg, socialdemokraten Jytte Hilden samt den vesttyske general Gert Bastian, der var blevet afskediget, efter at han havde taget afstand fra NATO's dobbeltbeslutning.¹¹⁶³ Som så ofte før var PET ikke i tvivl om, at DKP stod som den egentlige arrangør af konferencen, og at Samarbejdskomiteén således endnu engang havde været et redskab for DKP. Til grund for den vurdering lå, at det sekretariat, der stod som arrangør og indbyder, havde til huse hos Samarbejdskomiteéns Nordjyllands-afdeling, at en af arrangørerne var DKP'er, men også at Land og Folk i månederne op til konferencens afholdelse havde gjort megen reklame herfor. Desuden havde det sovjetiske nyhedsbureau TASS givet konferencen foromtale, og endelig havde GRU-officer Revjakin deltaget i konferencen.¹¹⁶⁴

Blandt andre af Samarbejdskomiteéns aktiviteter bemærkede PET, at komitéen den 11. juni 1981 sendte et åbent brev til en kreds folketingsmedlemmer og -kandidater. I brevet hed det, at Danmark og USA i 1976 havde indgået en hemmelig aftale, ifølge hvilken USA havde mulighed for at stationere fly på dansk jord i en krisesituation, det vil sige i fredstid. Desuden deltog Samarbejdskomiteén i Fredsmarch 81 fra København til Paris, og endelig fremhævedes det, at komitéen havde været primus motor i en arbejderkonference afholdt i september måned i Odense, hvor der var blevet lagt planer for fortsat agitation for en kampagne for

¹¹⁶³ PET, administrativ sag: "Årsberetning for Afdeling C 1981", s. 61, 66. En mindre del af den offentlige debat om konferencen er analyseret i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 143, jf. Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 198-200.

¹¹⁶⁴ PET, administrativ sag: "Årsberetning for Afdeling C 1981", s. 61, 65-66.

Norden som atomvåbenfri zone.¹¹⁶⁵ Over for Wamberg-udvalget forklarede PET i september 1981, at samtlige medlemmer af komitéens præsidium og styrelse var registreret. Desuden var syv af de mest fremtrædende kontaktpersoner til komitéen registreret.¹¹⁶⁶

Når 1981 alligevel ikke blev noget godt år for Samarbejdskomiteén, havde det sin årsag i, at komitéen flere gange mødte modstand i offentligheden. Første gang da Jyllands-Posten indledte en særdeles kritisk artikelserie på tre omhandlende Samarbejdskomiteén. I den første hed det i PET's gengivelse, at komitéen i al væsentlighed var domineret af DKP, men over for omverdenen blev bistået af pacifister samt personer fra det nye venstre. Jyllands-Posten illustrerede denne pointe med oplysninger om, at Samarbejdskomiteéns fredspjeccer og øvrige skriftlige materiale var genkendelige fra Land og Folks artikler, at komitéen gennem årene havde været genstand for uro på grund af kommunisternes greb om organisationen, og at dette var den direkte anledning til, at socialdemokraten Lasse Budtz i 1978 meldte sig ud af komitéen med ordene: "Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed er en kommunistisk frontorganisation, der klart er rettet mod én af super-magterne". Desuden illustreredes artiklens pointe med oplysninger om, at FN-forbundet havde meldt sig ud af komitéen som følge af "Komiteéns tynde og sjaskede udtalelse om den sovjetiske invasion af Afghanistan", at Samarbejdskomiteén havde omfattende kontakter til østlige organisationer, og at det af komitéens statutter fremgik, at den skulle virke som kontakt til Fredskræfternes Internationale Kontaktforum i Helsinki, Verdensfredsrådet i Helsinki, Den Internationale Komité for Europæisk Sikkerhed og Samarbejde i Bruxelles samt andre organisationer, der ifølge PET's gengivelse "samlet kaldes kommunistiske frontorganisationer". I forlængelse heraf fremgik det, at de to DKP'ere Anker Schjerning og Carl Rosschou over for Jyllands-Posten havde bekræftet, at de begge var meget aktive i forberedelserne til den ovenfor omtalte fredskonference i Ålborg. Sluttelig nævntes i artiklen navne på flere kommunistiske medlemmer af Samarbejdskomiteén.¹¹⁶⁷

1165 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 11. juni 1981; PET, administrativ sag: "Årsberetning for Afdeling C 1981", s. 62.

1166 PET, WU: "Referat af Udvalgets møde den 24. september 1981 kl. 11.30 i PET" Jf. bilag: "Vedr.: Registrering af medlemmer af Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed og Kristne for Nedrustning", udateret, men konciperet i august eller september 1981.

1167 PET, emnesag: "Vedr.: [-] 1. juni 1981; jf. PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 1. juni 1981.

I de følgende to artikler blev der argumenteret for, at DKP forsøgte at infiltrere de dele af fredsbevægelsen, der ikke var kommunistisk orienteret, og at Sovjetunionen spillede en central rolle i det internationale fredsarbejde. I den sammenhæng nævntes de sovjetiske efterretningstjenester KGB og GRU, og det anførtes, at Sovjetunionen anvendte ambassader og konsulater, men også Det Internationale Departement til at påvirke de vestlige offentligheder blandt andet med desinformation.¹¹⁶⁸

Jyllands-Postens vurdering af Samarbejdskomitéen og dens politisk-ideologiske ståsted var ganske i overensstemmelse med PET's vurderinger, og samtidig var en del af avisens empiri den samme som PET's. Jyllands-Postens artikelserie blev da også af en PET-medarbejder gengivet i et seks siders referat. Det ses ikke, hvor journalisterne havde oplysningerne fra, og det er naturligvis en mulighed, at de selv havde indsamlet dem. En anden mulighed er, at PET, FE eller en udenlandsk efterretningstjeneste havde leveret informationer til journalisterne, men det kan ikke dokumenteres med udgangspunkt i de anvendte akter. Det fremgår imidlertid andetsteds i Kommissionens beretning, at PET i slutningen af 1981 muligvis lækkede oplysninger til pressen om DKP's andel i fredsbevægelsen.¹¹⁶⁹ Og det kan dokumenteres, at PET i anden halvdel af 1980'erne lækkede oplysninger til pressen om Samarbejdskomitéen (se nedenfor).

I slutningen af 1981 lækkede PET med stor sandsynlighed en historie, der bragte Samarbejdskomitéen i en vanskelig position. Konkret handlede den om udvisningen af den sovjetiske KGB-officer Vladimir Merkulov og om anholdelsen af forfatteren Arne Herløv Petersen. Når sagen kom til at belaste Samarbejdskomitéen, havde det sin forklaring i, at det i slutningen af året blev offentliggjort, at Merkulov var KGB-officer, og at han havde bedrevet ulovlig efterretningsvirksomhed i Danmark. Dette var angiveligt sket gennem finansiering af en venstreorienteret, politisk annoncekampagne. Men det var ikke alene Arne Herløv Petersen, der blev kompromitteret i den anledning. Det fremgik også, at Merkulov havde deltaget i et møde arrangeret af Samarbejdskomitéen.¹¹⁷⁰ Dermed var der skabt mistanke om, at Merkulov også formidlede sovjetisk økonomisk støtte til

¹¹⁶⁸ PET, emnesag: "Vedr.: [-]".

¹¹⁶⁹ Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 13.

¹¹⁷⁰ Diverse avisartikler. Titler, aviser og journalister er anonymiseret. Vedr. hele sagskomplekset, se Kommissionens beretning, bind 13; jf. PET, personsag.; PET, administrativ sag: "Årsberetning for Afdeling C 1981", s. 63.

Samarbejdskomitéen.¹¹⁷¹ Fra Samarbejdskomitéens side afviste Villum Hansen i Information, at komitéen skulle have modtaget penge fra ”hr. V. Merkulov”.¹¹⁷² Med den offentlige debat, hvor Samarbejdskomitéen blev sat i forbindelse med DKP, Sovjetunionen, desinformation og efterretningsvirksomhed, var Samarbejdskomitéens omdømme imidlertid alvorligt belastet.

Samarbejdskomitéens faldende tilslutning kan illustreres med følgende oplysninger, der alle kan læses ud af PET’s akter:

- Nej til Atomvåben vedblev at kritisere Samarbejdskomitéen for at være ensidig kritisk over for USA.¹¹⁷³
- Den 6. november 1981 udtalte Jytte Hilden til Berlingske Tidende, at fredsinteresserede personer og foreninger burde lægge Samarbejdskomitéen på is, og hun meddelte, at hun selv havde meldt sig ud af komitéen halvandet år tidligere, da Samarbejdskomitéen ikke ville fordømme den sovjetiske indmarch i Afghanistan.¹¹⁷⁴
- Den 13. november meddelte Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, at denne havde meldt sig ud af Samarbejdskomitéen.¹¹⁷⁵
- Den 14. november udtalte fredsforsker Jan Øberg, at han ville udtræde af Samarbejdskomitéens styrelse.
- Den 17. november udtalte Bodil Graa, der havde været med til at etablere Kvinder for Fred, at Samarbejdskomitéen burde opløses.¹¹⁷⁶

De forskellige reaktioner skal dog også ses i lyset af, at en sovjetisk ubåd, der sandsynligvis medbragte kernevåben, i slutningen af oktober 1981 stødte på grund i Karlskronas skærgård. Hændelsen tiltrak sig stor international opmærksomhed og fremkaldte i Danmark en del kritik af Samarbejdskomitéen, der på

¹¹⁷¹ Historien om Merkulov, Arne Herløv Petersen og fredsbevægelserne har også fundet vej til litteraturen. Se f.eks. Ole Hasselbalch, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer mod Danmark under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultater* (Holkenfeldt 3, 2001), s. 196-197.

¹¹⁷² Alex Frank Larsen, ”Forfatter sigtes for samarbejde med udvist Sovjet-diplomat”, *Information*, 5. november 1981.

¹¹⁷³ PET, emnesag: ”Vedr.: Fredsbevægelsen i øvrigt i 1981”, 28. januar 1982.

¹¹⁷⁴ Chr. Brøndum, ”Jytte Hilden: Læg den fredskomite på is”, *Berlingske Tidende*, 6. november 1981. Artiklen er beroende i operationssagen om Arne Herløv Petersen.

¹¹⁷⁵ PET, emnekartotek: ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, 13. november 1981.

¹¹⁷⁶ PET, administrativ sag: ”Årsberetning for Afdeling C 1981”, s. 63-65.

den ene side tog afstand fra den sovjetiske adfærd, men på den anden side forsvarede den sovjetiske tilstedeværelse med et argument om, at USA planlagde at bevæbne de nordiske lande med kernevåben i krigstid.¹¹⁷⁷

Som det fremgår, var Samarbejdskomiteén, men også den øvrige del af fredsbevægelsen (se nedenfor), i 1981 i betydelig grad optaget af spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Samtidig ses det, at Warszawapagten gennem årene flere gange havde stillet forslag herom.¹¹⁷⁸ Dette sammenfald gjorde det naturligt for PET at stille spørgsmålet, om Samarbejdskomiteéns kampagne var sat i gang af Sovjetunionen. I PET's arkiv beror diverse dokumenter, der godtgør, at Sovjetunionen ønskede Norden erklæret kernevåbenfrit, og det ses, at flere af Samarbejdskomiteéns medlemmer havde tætte kontakter til KGB-officerer.¹¹⁷⁹ Det er også godtgjort, at Herløv Petersens annonce var blevet til i samarbejde med den sovjetiske ambassade, og det fremgår af Kommissionens fremstilling af Arne Herløv Petersen-sagen (bind 13), at Merkulov havde lovet at bidrage til at finansiere annoncens offentliggørelse.¹¹⁸⁰ Disse forhold kunne tyde på, at kampagnen formuleredes i samarbejde med Sovjetunionen. Ifølge en analyse tilstillet PET af en udenlandsk efterretningstjeneste kunne sammenhængen dog antages at være mere kompliceret. Ifølge denne var det situationen, at Sovjetunionen gennem den seneste tid havde opprioriteret propagandaen over for Skandinavien, idet formålet var "at udnytte" Danmarks og Norges traditionelle "stræben efter fred...". Sovjetunionen var, hed det, "ivrig efter at gribe mulighederne for" at gøre det til en sovjetisk fordel, at tanken om en nordisk kernevåbenfri zone var genopstået.¹¹⁸¹ Den udenlandske tjeneste argumenterede med andre ord for, at Sovjetunionen væsentligst havde slået sig på og yderligere kultiveret en kampagne, der allerede var igangsat i Danmark og i Norge. Det er ikke muligt med udgangspunkt alene i PET's akter endegyldigt at be- eller afkræfte denne tolkning, men den understøttes væsentligt af Kommissionens bind 13.¹¹⁸²

1177 *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 150-151, 448-452.

1178 Feks. Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 120.

1179 Foruden allerede anvendte kilder kan eksempelvis nævnes PET, emnesag: "Vedr.: Oversigt over den seneste udvikling i spørgsmålet om Norden som Atomvåbenfri zone (Kekkonen-planen)", 30. juli 1981; PET, emnesag: "Vedr: Sovjetisk interesse i Norden som a-våbenfri zone", 29. september 1981; PET, emnesag: "Vedr: DKPs holdning til TNF-spørgsmålet og fredskampagnen/fredskampen", 15. juni 1981.

1180 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 13.

1181 PET, emnesag: "Notat fra udenlandsk efterretningstjeneste", 5. oktober 1981.

1182 Se afsnittet om Socialdemokratiet og fodnotepolitikken i Kommissionens beretning, bind 7. Jf. også

1982 var et år med særdeles mange fredspolitiske initiativer, men ifølge PET var Samarbejdskomitéen ”kun en skygge af sig selv” som følge af den negative presseomtale i 1981.¹¹⁸³ Et af de arrangementer, der arrangeredes af Samarbejdskomitéen, som PET var særligt opmærksom på, var Verdensfredsrådets halvårslige bureau-møde, der fandt sted i København den 6.-8. januar 1982. PET foretog – som det fremgår af Kommissionens beskrivelse af PET’s virkemidler¹¹⁸⁴ – rumaflytning, og i en sammenskrivning vurderede PET, at mødet skulle ses på baggrund af ”den ”kampagne”, fredsbevægelserne følte var ført mod dem”, og et væsentligt formål med mødets afholdelse var at vise den danske befolkning, at Verdensfredsrådet ”ikke er Moskva’s forlængede arm.”¹¹⁸⁵ PET bemærkede endvidere, at danske hovedaktører alle var kendte DKP’ere, skønt Samarbejdskomitéen stod som arrangør. Forud for mødet havde Land og Folk givet foromtale,¹¹⁸⁶ men under mødet var der opstået en offentlig debat i en række andre aviser. Således havde Nej til Atomvåben i Information den 7. januar ladet læserne forstå, at denne ikke ønskede at deltage i arrangementet, og fra Radikal Ungdoms side havde man taget afstand fra, at én af Verdensfredsrådets medlemmer, Cyrankiewicz, havde sammenlignet den polske fagforening Solidaritet med Mussolini-årenes italienske fagbevægelse. Men kritik af Verdensfredsrådet leveredes også fra Kommunistisk Arbejderpartis side, da formand Benito Scocozza i Politiken den 13. januar kritiserede Villum Hansen for, at der på mødet ikke var nogle repræsentanter for Afghanistan, når Verdensfredsrådet i øvrigt var meget optaget af situationen i El Salvador.¹¹⁸⁷

Fælles for alle kritikerne var en betoning af, at Samarbejdskomitéen alene stillede sig kritisk til den vestlige oprustning, men ikke den sovjetiske, og samtidig var der spørgsmålet om, hvorfor Samarbejdskomitéen udelukkende ønskede

vurderingerne i *Danmark under den kolde krig, bd. 4: Konklusioner og perspektiver*, s. 41-45; Rasmus Mariager, ”Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i 1980erne – og noget socialdemokratisk exceptionisme i dansk samtidshistorie”, *Historisk Tidsskrift* (2005,2006).

¹¹⁸³ PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1982. Afdeling C”, s. 10.

¹¹⁸⁴ Kommissionens beretning, bind 4.

¹¹⁸⁵ PET, emnesag: ”Vedr: Verdensfredsrådets møde i København 6.-8.1982 - den danske vinkel –”, 9. marts 1982.

¹¹⁸⁶ PET, administrativ sag: Årsberetning 1982. Afdeling C, s. 12.

¹¹⁸⁷ PET, emnesag: ”Vedr: Verdensfredsrådets møde i København 6.-8.1982 - den danske vinkel –”, 9. marts 1982. Angående situationen i Polen, herunder fagforeningen Solidaritet, den militære undertagelsestilstand, krigsretstilstanden, de mange anholdelser af oppositionelle kræfter og skiftende danske regerings politik hertil henvises til Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*, s. 233-236.

kontakt til de fredsorganisationer inden for Warszawapagten, der var anerkendt af landenes regering. Hertil svarede, bemærkedes det af PET, Villum Hansen med følgende pointe: "At Samarbejdskomitéen i Østeuropa kun har kontakt med anerkendte fredsorganisationer og ikke med "afvigere" beror på den opfattelse, at den bedste måde at få vestlige opfattelser af sikkerhedsspørgsmål viderebragt til østeuropæiske politikere må være gennem de anerkendte østeuropæiske fredsorganisationer."¹¹⁸⁸

"Til støtte for påstande om, at WPC er en sovjetisk front-organisation" anførte PET, at russeren Kharkhardin, der af en af de danske kommunistiske arrangører omtaltes som "den allerstørste leder her", "fra sit hotelværelse styrede slagets gang i mødesalen". Det var således Kharkhardin, der sammensatte mødets talerliste, og det var Kharkhardin, der instruerede kommunisterne om, hvordan man skulle reagere, hvis situationen i Polen blev bragt op. Endelig noterede PET, at Kharkhardin havde understreget, at det i mødets sluttekst var vigtigt at "så splitelse mellem Vesteuropa og USA og at påpege, at konfrontation bør erstattes af forhandlinger på alle niveauer." Hvad angik mødets økonomi, bemærkede PET, at det var en russer, der "tog sig af alle udgiftsbilag."¹¹⁸⁹

PET havde også en medarbejder eller kilde til stede på Samarbejdskomitéens landsmøde i Fredericia den 13.-14. februar 1982, hvor Samarbejdskomitéens styrelse blev udvidet fra 26 til 37 medlemmer, idet 11 styrelsesmedlemmer trådte ud og 22 ind. Efterfølgende udfærdigede en PET-medarbejder en oversigt over den nye styrelse. I det omfang PET var i besiddelse af cpr.-nummer og andre oplysninger (bopæl, uddannelse, ansættelse, telefonnummer, samlever, politisk tilhørsforhold), blev de noteret over et par linjer. Et af de medlemmer, der trådte ud af styrelsen, var komitéens forhenværende formand Hans Nebel, men han fortsatte dog som komitéens revisor. At Nebel fratrådte som formand tyder således ikke på, at han stod i konflikt med Samarbejdskomitéen. Af de 37 personer, der udgjorde den nye styrelse, var 25 registreret. De øvrige 12 personer var søgt i PET's registre uden dog at være kendt.¹¹⁹⁰ Det må antages, at de kan have figureret i PET's arbejdskartoteker.

¹¹⁸⁸ PET, emnesag: "Vedr: Verdensfredsrådets møde i København 6.-8.1982 - den danske vinkel -", 9. marts 1982.

¹¹⁸⁹ PET, emnesag: "Vedr: Verdensfredsrådets møde i København 6.-8.1982 - den danske vinkel -", 9. marts 1982. PET, emnekartotek: (emnekort) 9. marts 1982.

¹¹⁹⁰ PET, emnesag: "Vedr. Styrelsen i Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed efter landsmødet i Fredericia den 13. og 14. februar 1982."

Hvad angår PET's optegninger fra landsmødet, ses det, at Samarbejdskomitéen ville engagere sig yderligere i spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Endvidere noteredes det, at det var komitéens opfattelse, at man ikke behøvede at kritisere Øst og Vest lige meget. Det afgørende var, hvor krigsfaren kom fra. Endelig bemærkedes det i PET's akter, at komitéen ville appellere stadigt mere til fagbevægelsen.¹¹⁹¹ Men Samarbejdskomitéens kamp var i foråret 1982 en kamp op ad bakke. Efter invitation fra Samarbejdskomitéen besøgte en sovjetisk fredsdelegation Danmark i slutningen af februar, idet formålet ifølge PET var at mødes med den danske fagbevægelses ledelse. Besøget blev imidlertid "en halvvejs fiasko" (PET's formulering), idet LO's ledelse grundet forholdene i Polen og LO's sympati for Solidaritet afviste at mødes med den sovjetiske delegation, hvorfor den måtte nøjes med at mødes med repræsentanter for SiD (Specialarbejderforbundet i Danmark) og HK (Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund) samt Gert Petersen og Lasse Budtz.¹¹⁹²

I den resterende del af året engagerede Samarbejdskomitéen sig i forskellige arrangementer, f.eks. en fredskonference på Blågård's Seminarium den 9.-10. oktober, hvor komitéen i forening med Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme, Kristne for Nedrustning, Kvinder for Fred, Militær- og Nægterforeningen etc. vedtog et 14-punktprogram for den følgende tids fredsarbejde. Blandt de vigtigste punkter var den fortsatte kamp mod opstilling af NATO's mellemdistanceraketter, kampen for atomvåbenfrie zoner i Europa, kampen for nedrustning, kampen for oprettelse af et fredsforskningsinstitut samt kampen for at få Danmark ud af NATO. Desuden deltog Samarbejdskomitéen i en fredskonference, der resulterede i etablering af Fagbevægelsen for Fred (se nedenfor).¹¹⁹³ I Afdeling C's årsberetning for 1982 hed det imidlertid om Samarbejdskomitéen: "Til forskel fra tidligere har Samarbejdskomitéen ikke været den drivende kraft og har ikke arrangeret noget uden at samarbejde med de andre organisationer."¹¹⁹⁴

1983 var antagelig det år i 1980'erne, hvor fredsgrupperne var mest aktive, og forklaringen herpå er formentlig, at 1983 var afgørelsens år for NATO's dobbeltbeslutning: Hvis nedrustningsforhandlingerne i Genève ikke førte resultater

1191 PET, emnesag: Notat, udateret. PET, emnesag: "Vedr: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed's landsmøde i Fredericia den 13.-14. februar 1982."

1192 PET emnesag: "Vedr.: Sovjetisk fredsdelegations besøg i Danmark", 10. marts 1982. PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 4+10. marts 1982.

1193 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 14, 16.

1194 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 12.

med sig, ville NATO påbegynde opstilling af 572 mellemdistanceraketter i Vest-europa. Hvad angår Samarbejdskomitéens stilling i den danske fredskampagne, var det PET's vurdering, at komitéen i 1983 vristede sig fri af den lammelse, der havde præget den i 1982. Blandt forklaringerne på Samarbejdskomitéens fornyede styrke fremhævede PET, at bevægelsen havde måttet acceptere, at en del af de slogans, der blev anvendt, også indeholdt kritik af sovjetisk oprustning. Dette var eksempelvis tilfældet i forbindelse med et i 1983 gennemført Fredstræf. Arrangementet var ganske vist inspireret og kontrolleret af DKP, men DKP måtte acceptere en parole, der lød: Nej til Atomraketter i Øst og Vest. Ifølge en PET-medarbejder var det således situationen, at kommunistisk dominerede fredsgrupper, herunder Samarbejdskomitéen, måtte give køb på mærkesager for at få lov at være med i forskellige arrangementer.¹¹⁹⁵ Samtidig understregedes det i Afdeling C's årsberetning for 1983, at en betydelig del af komitéens og DKP's fredspolitiske kamp var rykket over i Landskampagnen Stop Atomraketterne. Det betød, at Samarbejdskomitéen og DKP havde kunnet viske deres profil en smule ud.¹¹⁹⁶

Ifølge PET havde Samarbejdskomitéens årsmøde været prosovjetisk, hvilket blev begrundet med, at mødet havde opfattet den amerikanske oprustning i første halvdel af 1980'erne på den måde, at oprustningen måtte ses som et forsøg på at udfordre Sovjetunionen økonomisk. Samtidig noterede PET, at Gert Petersen havde sendt et skriftligt bidrag til mødet, hvor han havde beklaget, at komitéen fritog Sovjetunionen for dets ansvar for den fortsatte oprustning. Ifølge PET's gengivelse havde det været Gert Petersens budskab, at selvom USA havde "hovedansvaret", havde "Sovjetunionen et medansvar."¹¹⁹⁷ Desuden bemærkede PET, at Villum Hansen på årsmødet skulle have udtalt interesse for, at Samarbejdskomitéen skulle etablere kontakt til END-bevægelsen for at få denne til at acceptere de sovjetiske fredsudspil.¹¹⁹⁸

Det fremgår af PET's arkiv, at Samarbejdskomitéen var særdeles aktiv i tilslutning til en række forskellige arrangementer og demonstrationer den resterende del af året.¹¹⁹⁹ Mere væsentligt er det dog, at det i maj via en overvågning bemær-

1195 PET, emnesag: "Vedr.: Sovjetunionens påvirkning af fredsgrupperne i Vest-Europa", 29. september 1983.

1196 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C."

1197 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 20-21.

1198 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 12.-13. februar 1983.

1199 Feks. PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 31. maj 1983, 28. juni 1983, 7. juli 1983.

kedes, at et fremtrædende fynsk medlem af Samarbejdskomiteén samt et medlem af Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen af den sovjetiske ambassade havde modtaget to tryksager, *Europa. 5. år efter Helsingfors-konferencen. Sovjetunionens synspunkt* (1980) og *Styrkelse af freden i Norden* (1980), der ifølge PET's oplysninger begge stammede fra Moskva.¹²⁰⁰ Førstnævnte var forfattet af Jurij Kaslev, mens den anden var skrevet af Anatolij Antonov, der var udenrigspolitisk kommentator.¹²⁰¹ Såfremt ovenstående er korrekt, er dette endnu et eksempel på, at et medlem af Samarbejdskomiteén stod som formidler af sovjetiske standpunkter i den danske debat, om end det skal understreges, at der intet hemmeligt endsige ulovligt var heri. Såvel forfatter som forlag, men også en af tryksagernes undertitel angav, at der var tale om østlige standpunkter.

Endelig bemærkedes det i emnekortene, at en afdeling af Samarbejdskomiteén i oktober 1983 startede et forlag under navnet Fredsbevægelsens forlag – Tryk for fred.¹²⁰² PET synes at have betragtet forlaget med en vis skepsis, dels fordi et af et af bestyrelsesmedlemmerne skulle være en kendt DKP'er, dels fordi forlaget senere på året udgav en kritisk bog omhandlende PET's angivelige krig mod fredsbevægelserne.¹²⁰³

Afmatning 1984-1989

PET's overvågning af Samarbejdskomiteén var generelt aftagende fra 1984 og frem. Årsagen synes at have været, at fredskampagnen fra det tidspunkt blev genstand for en generel afmatning, idet NATO i 1983 påbegyndte opstilling af mellemdistanceraketter. Samtidig var der i brede kredse enighed om, at Samarbejdskomiteén stod tæt på østlige standpunkter. Dermed var dens troværdighed lav. PET's interesse i den fortsatte overvågning bestod i udgangspunktet i at konstatere, hvorvidt og i givet fald i hvilket omfang Samarbejdskomiteén lagde sine kampagner i forlængelse af Sovjetunionens politik.

Hvad angik Sovjetunionens politik var det PET's vurdering, at denne, efter at

1200 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 5. maj 1983.

1201 Kaslevs bog blev endvidere oversat til og udgivet på tysk. Se hertil oplysninger på www.bibliotek.dk.

1202 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 11. oktober 1983.

1203 PET, emnekartotek: "Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 11. oktober 1983, 14. december 1983. Se også Jesper Hjort & Simon Hansen, *Fredens Spioner – efterretningstjenestens krig mod fredsbevægelsen* (Fredsbevægelsens forlag, Egtved × Tryk for fred, 1983).

NATO påbegyndte opstilling af mellemdistanceraketterne i slutningen af 1983, befandt sig i en orienteringsperiode. Frem til de forliste forhandlinger i Genève havde det været målet for den sovjetiske propaganda at mobilisere en så gennemtrængende kritik af dobbeltbeslutningen, at de nationale parlamenter i givet fald ville tage afstand fra den. Efter at INF-opstillingen var påbegyndt, måtte Sovjetunionen finde et nyt mål for propagandaen. Et af de initiativer, som Sovjetunionen satte i værk, var en kampagne mod den fortsatte opstilling af mellemdistanceraketterne. Det var ifølge PET et udtryk herfor, at vestlige kommunistpartier i 1984 havde afholdt et fælles møde i Prag under parolen "Ingen Pause i Kampen for Fred, Fredsbevægelsen på et nyt Stade." Et andet initiativ var iværksættelse af en kampagne, hvor kommunisterne hævdede, at NATO havde vedtaget en ny offensiv militærdoktrin, der forudså anvendelse af konventionelle, nukleare og kemiske våben, idet det skulle være NATO's plan, at små lande som Danmark og Norge skulle være springbræt for sådanne planer. Et tredje sovjetisk initiativ var ifølge PET's oplysninger at optrappe solidariteten med Den Tredje Verden.¹²⁰⁴

Såvel internationalt som i Danmark var det kommunisternes problem, at de manglede opbakning. I slutningen af 1970'erne og i begyndelsen af 1980'erne var det ganske vist lykkedes kommunisterne via diverse fredsbevægelser at sætte et præg på den offentlige debat, men generelt manglede kommunisterne troværdighed. En PET-medarbejder havde i 1983 formuleret det på den måde, at i det omfang fredsbevægelsen var en massebevægelse, havde det sin årsag i, at kommunisterne ikke var i stand til at dominere den.¹²⁰⁵ På Samarbejdskomiteens årsmøde i februar 1984 besluttedes det, at komitéen i 1984 via forskellige kanaler ville "påvirke Folketinget, dels ved at fastholde socialdemokratiet på deres "progressive" fredslinje, forhale forhandlingerne omkring et nyt forsvarsforlig, tvinge regeringen til nye fredsudspil over for NATO, påvirke regeringen op til forsvars- og udenrigsministermødet i NATO i maj måned, lægge raketpolitik ud til debat osv."¹²⁰⁶ Desuden kastede komitéen sig over den allerede iværksatte kampagne om at gøre Norden til en kernevåbenfri zone. Et andet af Samarbejdskomiteens initiativer bestod i at oprette en forening under navnet Fredsbevægelsens Samråd og endelig at oprette Traktat NU. En måde at øge påvirkningen af samfundet på var at fremme samarbejdet med den ikke-kommunistiske del af fredsbevæ-

1204 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1984. Afdeling 2."

1205 PET, emnesag: "Vedr.: Sovjetunionens påvirkning af fredsgrupperne i Vest-Europa", 29. september 1983.

1206 PET, emnesag: "Vedr. Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed", 24. februar 1984.

gelsen (at skabe aktionsenhed), men ifølge PET's årsrapport var dette mislykkedes.¹²⁰⁷

Hvad angik det helt centrale spørgsmål, om de paroler, der i 1984 var blevet anvendt af Samarbejdskomitéen og kommunistiske fredsorganisationer, var "et produkt af deres egne meninger og overbevisning eller er en mere eller mindre bevidst opfølgning af direktiver eller initiativer, udgående fra Sovjetunionen og dens frontorganisationer", var PET forsigtig. Tjenesten konstaterede i al fald, at det "meget sjældent har været muligt at skaffe et egentligt bevis for, at en iværksat aktivitet er sket som følge af et sovjetisk/kommunistisk direktiv eller initiativ." Det betød også, at PET's vurderinger på det tidspunkt væsentligst var baseret på "sammenfald af tider og temaer, men også på andre tjenesters konkrete efterretninger."¹²⁰⁸ Sammenfattende bemærkedes følgende i årsrapporten:

"Hvad angår DKP og de kommunistisk dominerede organisationer er tendensen i deres kampagne i hvert fald ensidigt pro-sovjetisk, og selv om de selv klager over utilstrækkelig politisk gennemslagskraft, får de i mange tilfælde deres budskab bragt ud, også i Folketinget. Navnlig i den sidste tid har medlemmer af venstreorienterede partier fremsat mange sikkerhedspolitiske spørgsmål, som de angiver at basere på påstande, der er fremsat i Land og Folk."¹²⁰⁹

PET var med andre ord ikke i tvivl om, at Samarbejdskomitéen virkede til fordel for Sovjetunionen, og som det er fremgået ovenfor, var tjenesten i besiddelse af dokumentation for, at komitéens fremtrædende medlemmer stod i kontakt til ikke alene den sovjetiske ambassade, men også at flere Samarbejdskomitéemedlemmers kontakter var KGB- og GRU-officerer.

Det følgende år stod Samarbejdskomitéen bag stiftelsen af Fredsbevægelsens Samråd, der ifølge Villum Hansen skulle fortsætte de aktiviteter, som Landskampagnen Stop Atomraketterne havde stået for (se nedenfor).¹²¹⁰ Hvad angik Samarbejdskomitéens planer for arbejdet i 1985 hed det i en pressemeddelelse, at komitéen ikke sigtede mod at lægge pres på personer og institutioner, der alle-

1207 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1984. Afdeling 2."

1208 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1984. Afdeling 2", citeret s. 41, 45.

1209 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1984. Afdeling 2", citeret s. 45.

1210 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsbevægelsens Samråd", 12. februar 1985. Det lykkedes ifølge PET Samarbejdskomitéen at få følgende organisationers støtte: Unge for Fred, Lærere for Fred, Kristne for Nedrustning, Danske Studerendes Fællesråd, Traktat Nu, Fagbevægelsen for Fred, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, Aldrig mere Krig, Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme og Kvinder for Fred. Nej til Atomvåben ønskede ikke umiddelbart at støtte foretagendet.

rede i nogen grad var på linje med komitéen, f.eks. Lasse Budtz, Anker Jørgensen og SiD. Derimod var det en ambition at påvirke ”de borgerlige partier og den socialdemokratiske tilhængerskare, der endnu ikke er helhjetet med i arbejdet for at vende den katastrofale udvikling.”¹²¹¹ Gennem året var komitéen som forventeligt engageret i talrige møder, konferencer, happenings og demonstrationer, f.eks. fredsdemonstrationer under et amerikansk flådebesøg inkluderende atomslagskibet IOWA.¹²¹² Et andet eksempel var en fredskonference i Århus i oktober 1985. Det fremgik af et PET-notat, at konferencen i betydelig grad havde været domineret af DKP, og at konferencen antagelig måtte ses som et forsøg på at inddrage den lokale fredsbevægelse i den kommunistiske fredskamp.¹²¹³

Om Samarbejdskomitéen og den samlede fredsbevægelse generelt konstaterede PET i sin årsrapport for 1986, at det havde været vanskeligt at mobilisere den brede offentlighed: ”Flere af årets demonstrationer og arrangementer har haft en meget skuffende deltagelse for arrangørerne.”¹²¹⁴ Og meget anderledes forholdt det sig ifølge PET ikke det følgende år, hvis vigtigste internationale begivenheder i væsentlig grad stod i forbindelse med nedrustningsforslag. Under topmødet i Washington blev den såkaldte INF-aftale undertegnet. I Danmark betød dette ifølge PET, at Samarbejdskomitéens arrangementer havde opnået faldende tilslutning. Vel havde en kreds af kommunistisk dominerede organisationer iværksat en række aktiviteter, men deltagelsen havde været skuffende. Eneste undtagelse var Next Stop Nevada (se nedenfor). Med til at svække Samarbejdskomitéen var endvidere, at et faldende medlemstal førte til en svækket økonomi, hvorfor komitéens organ *Fredsavisen* havde måttet indstilles. Ifølge PET’s oplysninger var komitéens økonomi så ringe, at den havde måttet optage lån med kommunistisk ledede fagforeninger som kautionister. Det var karakteristisk for komitéens svækkelse, at det ikke havde været muligt at finde en afløser for Villum Hansen, efter at han døde. Problemet var, at de til rådighed stående kandidater alle havde en politisk profil (det vil sige kommunistisk), hvilket blot ville svække komitéen yderligere. Frem til 1988 havde man midlertidigt lagt

1211 PET, emnesag: ”Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed”, 21. januar 1985.

1212 PET, emnesag: ”Vedr.: Fredsdemonstrationerne mod – og de politiske aspekter omkring – det amerikanske flådebesøg i København med bl.a. atomslagskibet IOWA”, ekstrakt udateret, men antagelig fra oktober 1985.

1213 Konferencen var arrangeret sammen med Fagbevægelsen for Fred. PET, emnesag: ”Vedr.: Fredskonference i Århus Kongreshus lørdag den 19. oktober 1985”, 23. oktober 1985.

1214 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1986. Afdeling 2”, citeret s. 1.

ledelsen i hænderne på Johnny Baltzersen, der var med i Lærere for Fred, og som var DKP'er.¹²¹⁵

Verdensfredskongressen 1986

Den helt overskyggende begivenhed i 1986 for Samarbejdskomitéen var Verdensfredskongressens afholdelse i Bella Centret i dagene fra 15. til 19. oktober. I årsrapporten for 1986 bemærkede PET, at kongressen var arrangeret af ”DKP, Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed (SAK), Det Radikale Venstre og andre østvenlige organisationer”. 2.800 personer fra omtrent 130 lande havde deltaget, men den politiske bredde havde været lille. Således havde Socialdemokratiet og FN-forbundet tidligt truffet beslutning om ikke at ”deltage i den WPC-styrede kongres”. PET noterede videre, at fredsbevægelsen fortsat var splittet mellem den kommunistiske og ikke-kommunistiske del, hvilket var kommet til udtryk ved, at Nej til Atomvåben og Socialistisk Folkeparti havde forsøgt at presse Samarbejdskomitéen og DKP til at gennemføre en åben dialog på kongressen om Afghanistan og om menneskerettigheder samt deltagelse af dissidenter fra Østeuropa. Endelig konstateredes det, at dagspressen havde været ”meget negativ i sin bedømmelse af kongressen.”¹²¹⁶

Hvad der ikke noteredes i årsrapporten var imidlertid, at PET havde været særdeles aktiv i tiden op til Verdensfredskongressen, og at tjenesten havde gennemført en vellykket pressekampagne samt foretaget blandt andet telefonaflytninger med det formål at vise offentligheden, at Verdensfredskongressens afholdelse i København var et stykke kommunistisk propaganda:

Med den hensigt at opnå dommerkendelse fra Københavns Byret til at foretage telefonaflytning samt læsning af Verdensfredskongressens telex udfærdigede PET i begyndelsen af marts 1986 en sammenskrivning af sin viden om planlægningen af Verdensfredskongressen. Det fremgik, at forberedelserne til kongressen havde stået på siden efteråret 1984. Desuden fremgik det, at Samarbejdskomitéen i midten af 1985 havde oprettet et sekretariat til at styre forberedelserne, men at de to personer, der stod herfor, begge var kommunister, og at den ene af dem i første halvdel af april 1985 fra Moskva telefonisk havde reserveret lokaler i Bella Centret til mødets afholdelse. Dette forhold pegede i retning af, at Ver-

1215 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1987. Afdeling 2”, citeret s. 5.

1216 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1986. Afdeling 2”, citeret s. 1 og 2.

densfredskongressen var styret fra Moskva. Når PET i øvrigt interesserede sig for kongressen, havde det sin årsag i to forhold. For det første at tjenesten var i besiddelse af oplysninger om, at der ved et af de første forberedelsesmøder i Danmark havde været repræsentanter fra ikke blot den sovjetiske fredskomiteé, men også en "række terrororganisationer, der støttes af Sovjetunionen". Det handlede konkret om Workers Party samt om PLO. Repræsentanterne for Workers Party benyttede ifølge PET's efterretninger mødet i Danmark til også at træffes med tilrejsende nordkoreanske efterretningsofficerer samt herboende irske statsborgere, der havde kontakt til såvel KGB i Danmark som til IRA.¹²¹⁷

For det andet var PET interesseret i Verdensfredskongressen, fordi det var den første af sin slags, der skulle henlægges til et sted uden for Østblokken. PET antog, at placeringen i Danmark måtte ses som et sovjetisk forsøg på at skabe splittelse mellem Danmark og de øvrige vestlige lande, især NATO. Desuden havde PET ubekræftede oplysninger om, at Verdensfredsrådet overvejede at flytte organisationens hovedsæde fra Helsingfors til København.¹²¹⁸

Med de ovenfor nævnte oplysninger opnåede PET den 19. marts 1986 Københavns Byrets godkendelse til at aflytte Verdensfredskongressens telefon samt installere en telex-medlæser i Verdensfredskongressens sekretariat,¹²¹⁹ hvorefter operationen blev sat i gang den følgende dag.¹²²⁰ Det fremgår af PET's sammenkrivninger af aflytningen, at efterretningstjenesten fik bekræftet sin mistanke om, at der via telefonerne, "blev givet eller modtaget oplysninger, der indebærer overtrædelse af straffelovens § 108, stk. 1", det vil sige den milde spionageparagraf: En sovjetisk statsborger, Vjatjeslav Slusjinov, havde ifølge PET gentagne gange haft kontakt med Sergej Shisjkin, der var coopteret KGB, det vil sige hvervet af KGB uden ambassadørens viden, og en tjekkisk statsborger havde direkte "udført opgaver af efterretningsmæssig karakter." En overordnet konklusion på aflytningen var, at

"der eksisterer et meget nært samarbejde mellem på den ene side Verdensfredsrådet (WPC) i Helsingfors, Den sovjetiske fredskomiteé i Moskva og på den anden side Samarbejdskomitéen (SAK) og Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Det er klarlagt, at den danske forberedelseskomité har modtaget direktiver og er

1217 PET, operationssag: Notat, 6. marts 1986. Jf. også PET, emnesag: "Vedr.: Verdensfredsrådets planer om at indkalde til en større verdensfredskongres i København 1986", 24. maj 1985.

1218 PET, operationssag: Notat, 6. marts 1986.

1219 PET, operationssag: "Vedr.: Afslutning af telefonaflytning", 10. december 1986.

1220 PET, operationssag: Notat, 15. december 1986.

blevet pålagt opgaver af WPC's sekretær. Ingen væsentlig beslutning er blevet truffet uden konsultation med den sovjetiske fredskomiteé i Moskva.”¹²²¹

Desuden fremgik det af aflytningen, at Verdensfredsrådet formentlig ydede skjult økonomisk støtte til Samarbejdskomiteén. Det skete på den måde, at sekretariatets telex-maskine var betalt af Verdensfredsrådet i Helsingfors: ”Man fik simpelthen pengene deroppefra”. Den må så stå som et aktiv i regnskabet på 20.000 kr. Den kunne jo gå af på den langfristede gæld hos Samarbejdskomiteén.”¹²²² Men det var ikke alene telefonaflytninger og medlæsning af telexer, der var kilder til PET's viden om Verdensfredskongressen: Op til dens afholdelse stod PET i kontakt med en udenlandsk efterretningstjeneste, der dels hjalp PET med oplysninger om deltagere fra dette land,¹²²³ dels hjalp PET med at overvåge to danskere, der rejste til dette land for at opnå økonomisk støtte til Verdensfredskongressens afholdelse.¹²²⁴ Til gengæld synes PET at have givet den pågældende tjeneste oplysninger om visumansøgninger fra østlande.¹²²⁵

Efter at byretten havde givet tilladelse til aflytning, kontaktede en PET-medarbejder tre journalister, der arbejdede på to store danske dagblade. Valget af de pågældende journalister synes at have bundet i dels læsning af artikler, som journalisterne tidligere havde skrevet, dels i en henvendelse til FE, der stod i kontakt til i al fald én af journalisterne. FE fandt pågældende ”ok”. Endelig beroede valget af en af journalisterne på, at en anden af PET's kilder havde et personlig kendskab til den pågældende.¹²²⁶

De tre journalister viste sig villige til at modtage oplysninger om Verdensfredsrådets og Samarbejdskomiteéns historie, herunder om fremtrædende DKP'eres stilling i komitéen. Desuden var de indstillet på at skrive kritiske artikler om de nævnte institutioner, men også navngivne danske statsborgere, der besad tillidsposter heri. Der ses også et eksempel på, at PET-medarbejderen hjalp en af journalisterne med en duplik, efter at en person, der havde været genstand for negativ omtale, havde skrevet en replik til en af de kritiske artikler. Ydermere er der et eksempel på, at en journalist gennemførte et kritisk interview på bag-

1221 PET, operationssag: ”Vedr.: Afslutning af telefonaflytning”, 10. december 1986.

1222 Ibid.

1223 PET, operationssag: ”Liste indeholdende navne på personer”, 7. oktober 1986.

1224 PET, operationssag: Mødereferat, 29. august 1986. Notat, 12. september 1986.

1225 PET, operationssag: Mødereferat, 2. oktober 1986.

1226 PET, operationssag: Notits, 12. maj 1986. Mødereferat, 9. maj 1986.

grund af oplysninger modtaget fra PET.¹²²⁷ Det fremgår af sagens akter, at den PET-medarbejder, der stod i kontakt til journalisterne, var omhyggelig med så vidt muligt kun at levere offentligt tilgængelige oplysninger til journalisterne. Fordelen ved en sådan praksis var, at det ikke dermed stod klart, at journalisterne var i besiddelse af oplysninger bragt til veje af en efterretningstjeneste. Enkelte gange valgte den pågældende PET-medarbejder dog også at videregive oplysninger, som kun en snæver personkreds med særlig viden var i besiddelse af. Risikoen ved dette var imidlertid, at PET's kilder i givet fald risikerede at blive afsløret. I de tilfælde, hvor PET viderebragte sådan viden, ses det, at PET-medarbejderen understregede, at den pågældende journalist ikke måtte anvende sin viden direkte.¹²²⁸

Omfanget af de videregivne oplysninger forekommer at være betydeligt. Det hedder i to samtalereferater, at PET-medarbejderen og to af journalisterne havde drøftet Charta 77, Solidaritet, økonomien i det hidtidige forberedelsesarbejde, hvem der havde stået for trykning af det materiale, der var sendt ud, hvem der stillede tolkeudstyr til rådighed, Fredsbevægelsens Samråd, Verdensfredsrådet etc.¹²²⁹ En af journalisterne udtalte direkte, at han "var" fuldstændig rundt på gulvet" p.g.a. alle de mange oplysninger om kongressen, som han vanskeligt kunne holde rede på."¹²³⁰ Og noget tyder også på, at de pågældende kommunister, der blev hængt ud i pressen, var imponerede over journalisternes arbejde: Det hedder i en udskrift fra en telefonsamtale:

A: Har du set [-] i går?

B: Nej det har jeg ikke

A: Det er ellers den mest "up to date" information om kongressen. Den gir nøjagtig tingenes tilstand.

B: Nå (begge ler)

A: 2 sider

B: Skal man lægge til øh øh – med omvendt fortegn?

A: Ja – nej – det er fremragende arbejde, set fra deres synspunkt.

B: Det er svinsk hele vejen igennem, men æh

1227 PET, operationssag: "Referat af telefonsamtale", 11. august 1986.

1228 PET, operationssag: "Vedr.: Forslag til opbygning af en pressekampagne om Verdensfredskongressen, oktober 1986", 28. januar 1986; Ibid: "Referat af telefonsamtale", 20. juni 1986. Ibid.: "Referat af telefonsamtale", 20. juni 1986.

1229 PET, operationssag: "Samtalereferat", 20. maj 1986. "Samtalereferat", 17. juni 1986. "Referat af telefonsamtale", 24. juni 1986.

1230 PET, operationssag: "Samtalereferat", 25. juni 1986.

A: Hvordan stå det ellers til i lille Danevang?

B: Det står elendigt til. Det kan du også se, hvis du læser [-]"¹²³¹

Som ovenfor nævnt havde personer med tilknytning til Nej til Atomvåben og SF op til Verdensfredskongressens afholdelse kritiseret forberedelseskomitéen for, at den ikke ønskede de sovjetiske menneskerettighedskrænkelser i Afghanistan tematiseret på kongressen. Efter at kritikken havde nået et vist niveau, meddelte lederen af den internationale og nationale forberedelseskomité, Hermod Lannung, i flere avisartikler, at forholdene i Afghanistan naturligvis godt kunne drøftes på Verdensfredskongressen.¹²³²

I den situation kontaktede to PET-medarbejdere en person, der i den danske offentlighed fremstod kritisk over for de sovjetiske menneskerettighedskrænkelser, og foreslog ham, at han skulle kontakte Lannung og bede om taletid på kongressen. Naturligvis i plenum. Pågældende fandt "ideen tiltalende". Såfremt Lannung afviste tilbuddet, ville den pågældende offentliggøre dette i dagspressen med det formål at afsløre, "at der ikke er noget reelt indhold i forsikringerne om, at Afghanistan godt kan drøftes." Hvis Lannung imidlertid accepterede tilbuddet, ville pågældende "naturligvis deltage i kongressen og med glæde rette en sønderlemmende kritik mod Sovjetunionen." Som PET-medarbejdernes møde med pågældende skred frem, blev han ifølge PET's referat stadig mere begejstret for ideen, idet han "sluttede med at erklære, at han med glæde ville gå i gang med "opgaven"". Afslutningsvis blev pågældende forsynet med offentligt kendte oplysninger om Verdensfredskongressen.¹²³³ Hvorvidt pågældende fik lejlighed til at holde sit indlæg på kongressen fremgår ikke af operationssagen, men det ses, at han i tiden frem til kongressens afholdelse skrev artikler i dagspressen omhandlende situationen i Afghanistan.

Det fremgår af materialet, at PET havde en håndfuld medarbejdere til stede under Verdensfredskongressen. I et plasticchartek ligger der således fem grønne adgangskort udstedt til fem personer.¹²³⁴ Af et papir i emnesagen fremgår det, at kongressens deltagere var i besiddelse af et adgangskort. Et blåt kort gav adgang til alle områder med undtagelse af økonomi- samt edb-afdelingen. Med et gult

1231 PET, operationssag: "Telefonaflytning", 30. juni 1986. [-] angiver avisens navn. "A" og "B" er angivet af Kommissionen som erstatning for de pågældendes forbogstaver.

1232 PET, operationssag: "Mødereferat", 9. august 1986.

1233 PET, operationssag: "Mødereferat", 9. august 1986.

1234 PET, operationssag: "Plasticchartek indeholdende adgangskort."

kort kunne man kun bevæge sig rundt i stueetagen. Et hvidt gav alene adgang til stueetagen fraset pressecenteret. Et grønt kort gav imidlertid adgang til alle lokaliteter.¹²³⁵ Medmindre PET først var kommet i besiddelse af de fem adgangskort efter kongressens afslutning, havde tjenesten haft fem medarbejdere tilmeldt kongressen. Der ses også enkelte fragmentariske notater om kongressens afholdelse.¹²³⁶

Når PET i sin årsrapport for 1986 anførte, at Verdensfredskongressen havde været genstand for negativ omtale, var det korrekt. Herom vidner forskellige artikler i dagspressen. Men PET var, som det fremgår, for en del af artiklernes vedkommende selv kilde til den negative omtale. Historien om PET's brug af pressen i tilslutning til Verdensfredskongressen i 1986 er antagelig et af de bedst dokumenterbare eksempler på, at PET også udførte aktive foranstaltninger over for den danske offentlighed. Hvor hyppigt det forekom er vanskeligt at sige, men som det fremgår, synes PET tidligere i 1980'erne at have udnyttet dens pressekontakter i kampen for at afsløre østlige forsøg på opinionspåvirkning i Danmark.

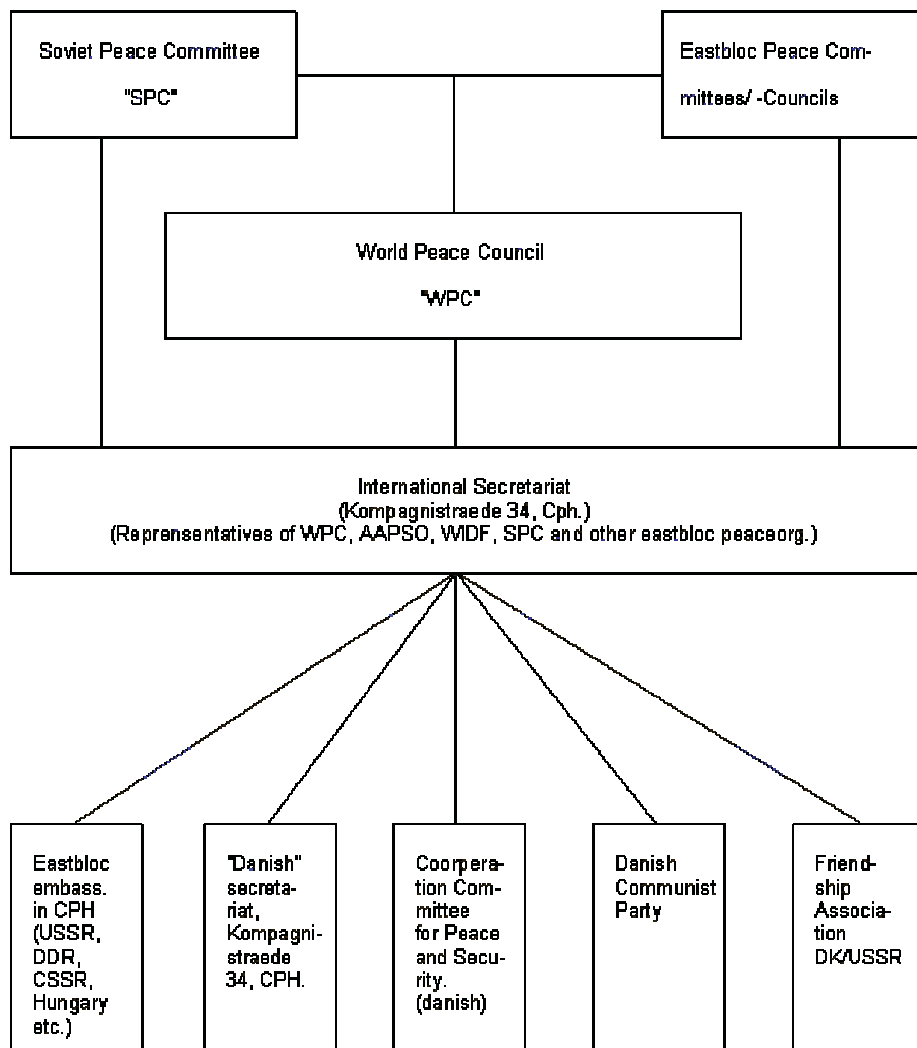
Efter at kongressen var afsluttet, udfærdigede PET en knap 50-siders sammenfatning af dens forløb. Næsten 2.500 personer skal have deltaget fra 196 lande. Samlet havde det angiveligt kostet fire millioner kroner at gennemføre kongressen, men PET havde ubekræftede forlydender om, at de reelle udgifter var andraget omkring seks millioner kroner. Efter kongressens gennemførelse blev underskuddet opgjort til omkring 350.000 kroner, hvilket fik PET til at slutte, at Østblokken havde støttet arrangementet med store økonomiske beløb. Den ansvarlige for anvendelse af disse skjulte tilskud var en dansk kommunist, der i mange år havde været medlem af DKP's centralkomité. PET vurderede afslutningsvis i rapporten, at arrangørerne af Verdensfredskongressen havde haft succes hvad angik det kvantitative. Arrangementet havde været stort, og mange havde deltaget. Derimod syntes kongressen at have været en fiasko, hvad angik det kvalitative. Årsagen var, at Socialistisk Internationale og de socialdemokratiske dominerede fagforbund havde afvist at deltage, og dermed havde det i offentligheden stået klart, at kongressen reelt var at betragte som et kommunistisk styret arrangement. I den forbindelse havde den negative presseomtale ifølge PET spillet en væsentlig rolle.¹²³⁷

1235 PET, operationssag: "Betydning af kortets farve", 13. oktober 1986.

1236 Feks. PET, emnesag: "Vedr.: Verdensfredskongressen i København den 15/10-19/10 1986", ekstrakt af 13. november 1986.

1237 PET, emnesag: "The World Peace Congress devoted to the International Year of Peace, Copenhagen

The organizational structure of communist influence on the preparatory work.

Denne tegning blev konciperet i forbindelse med Verdensfredskongressen 1986. Det fremgår, hvordan PET opfattede forbindelsen mellem Verdensfredsrådet og bl.a. DKP. Kilde: PET's arkiv, udateret.

October 15th-19th 1986", 6. marts 1987.

Buffer-organisationer

Som det ses, havde DKP og dets frontorganisationer i Danmark særdeles vanskeligt ved at opnå fast fodfæste i debatten. Vel blev der lyttet til Samarbejdskomitéen i årene omkring 1980, men efter at det i offentligheden stod klart, at komitéen primært var styret af DKP'ere og i øvrigt stillede sig på linje med sovjetiske standpunkter i Øst-Vestdiskussionerne, mistede komitéen troværdighed, konkurrerende bevægelser opstod (se nedenfor), og dele af pressen kritiserede den kommunistiske styring. I første halvdel af 1980'erne konstaterede PET da, at der såvel i Danmark som internationalt udsprang nye foreninger fra allerede kendte frontorganisationer. I PET's jargon betegnede sådanne frontorganisationer som buffer-organisationer.¹²³⁸

I det følgende skal PET's overvågning af to af 1980'ernes danske buffer-organisationer skildres i hovedtrækkene: Landskampagnen Stop Atomraketterne og Fagbevægelsen for Fred. Disse to er valgt, idet de efter det bevarede materiale at dømme antages at have været de to mest indflydelsesrige buffer-organisationer, men det understreges, at der var langt flere, og at PET overvågede de fleste og udfærdigede rapporter om dem, f.eks. Lærere for Fred.¹²³⁹

Som ovenfor nævnt var det PET's vurdering, at Samarbejdskomitéen i 1983 væsentligst lagde sin indsats i Landskampagnen Stop Atomraketterne (herefter Landskampagnen). Denne var etableret den 1. november 1982 umiddelbart efter Fredskonference 82. Antallet af medlemsorganisationer var umiddelbart 21, og de væsentligste fredsorganisationer var Aldrig mere Krig, Kristne for Nedrustning, Militær- og Nægterforeningen, Samarbejdskomitéen og Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme. I løbet af 1983 voksede antallet af medlemmer: I marts havde Landskampagnen omtrent 150 medlemmer, i april 175, og ved årsskiftet var antallet steget til mere end 200. Landskampagnens første adresse var Fredscentret i København, der var Samarbejdskomitéens hovedkvarter. Derefter – i begyndelsen af 1983 – flyttede Landskampagnen til Aldrig mere Krig samt Militær- og Nægterforeningens lokaler.¹²⁴⁰

PET var fra Landskampagnens tidligste tid opmærksom herpå, og i Afdelings C's årsrapport for 1983 konstateredes det, at 50 pct. af Landskampagnens sekretariat bestod af kendte kommunister. Af de tre øvrige sekretariatsmedlemmer

1238 PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (FfF)", 17. august 1984.

1239 PET, emnesag: "Vedr.: Lærere for Fred/fredsundervisning i skolerne – initiativtagere og baggrund", 11. januar 1984.

1240 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 25.

var to kendte af PET, mens en tredje var ukendt af PET. Landskampagnens kampaneudvalg var også præget af en betydelig kommunistisk repræsentation, idet PET havde opgjort, at fem ud af 13 medlemmer var DKP'ere, svarende til knap 40 pct. PET's opfattelse, at Landskampagnen var endnu et forsøg på fra DKP's side at etablere en frontorganisation, synes PET at være blevet bekræftet i i tilslutning til kampagnens årsmøde i slutningen af 1983. Blandt fremtrædende skikkelser bemærkede PET Johnny Baltzersen, Bernard Jeune, Pernille Jensen, Ingmar Wagner, Anker Schjerning og Jan Grønberg Eriksen, der alle var DKP'ere. Desuden fremhævedes Lars Brygger Nielsen, der var medlem af Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (mere herom nedenfor).¹²⁴¹

Hvad angik Landskampagnens aktiviteter noteredes en række forsøg på at opmuntre befolkningen samt forskellige faglige organisationer til at tilslutte sig fredskampagnen: I januar 1983 skulle Landskampagnen have henvendt sig skriftligt til fagforeninger, arbejdspladser, klubber etc. med henblik på at opnå støtte i kampen mod opstilling af NATO's mellemdistanceraketter. I marts skulle Landskampagnen have deltaget i årets påskemarch. Desuden skulle Landskampagnen have igangsat en kampagne for at skaffe penge. Man ville få kunstnere til at tegne aktier, som befolkningen kunne købe, hvorefter indehaverne skulle være i besiddelse af et stykke atomfrit Europa. Den 4. maj – årsdagen for Danmarks befrielse – arrangerede Landskampagnen en aktion kaldet ”Tænd et lys for Freden”. Endvidere var Landskampagnen involveret i indsamling af underskrifter mod de 572 mellemdistanceraketter, idet perspektivet var at overbevise Folketingets medlemmer om at tage afstand fra NATO's politik. Endelig bemærkede PET en række andre aktiviteter, der eksempelvis sigtede mod at erklære Norden kernevåbenfrit.¹²⁴² I slutningen af 1984 udtalte Villum Hansen, at Landskampagnen ville blive nedlagt og erstattet af Fredsbevægelsens Samråd. En PET-medarbejder vurderede, at baggrunden for opløsningen af Landskampagnen var, at det ”trods ihærdige anstrengelser ikke er lykkedes at inddrage så vigtige fredsorganisationer som Nej til Atomvåben, Dansk Ungdoms Fællesråd, SiD, FN-forbundet og International Liga for Fred og Frihed i samarbejdet.”¹²⁴³

1241 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1983. Afdeling C”, s. 28-29.

1242 PET, emnekartotek: f.eks. 19. januar 1983, 5. april 1983, 6. april 1983, 11. maj 1983. PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1983. Afdeling C”, s. 26-28.

1243 PET, emnesag: ”Vedr.: Fredsbevægelsens Samråd”, 9. januar 1985. Villum Hansen offentliggjorde planerne om etablering af et Fredsbevægelsens Samråd i december 1984, jf. Søren Rasmussen, ”Fredsbevægelsen etablerer et bredt og uformelt samråd”, *Land og Folk*, 20. december 1984.

PET's interesse for Landskampagnen var udtryk for, at efterretningstjenesten tog de kommunistiske forsøg på påvirkning af den offentlige meningsdannelse og politikformulering alvorligt. Men set i tilbageblik var dannelsen af Landskampagnen et udtryk for DKP's og Samarbejdskomitéens svækkelse: Det var kun muligt for kommunisterne at opnå støtte uden for kommunistiske kredse, når det var skjult, at det var kommunister, der var de drivende kræfter, eller når kommunisterne gik på kompromis med deres synspunkter. Samarbejdskomitéen insisterede i overvejende grad på alene at kritisere de vestlige landes politik, men ikke Sovjetunionen og havde derfor vanskeligt ved at opnå støtte i den brede befolkning. Når Samarbejdskomitéen blev svækket i 1981, 1982 og 1983, havde det sin forklaring i dannelsen af konkurrerende fredsbevægelser, men også i at det stedse fremgik af den ikke-kommunistiske, det vil sige den altovervejende, del af dagspressen, at Samarbejdskomitéen var ensidig kritisk over for Vesten. Stiftelsen af Landskampagnen ses i dette lys som en knopskydning, hvor en frontorganisation, der var afsløret som sådan, forsøgte at videreføre sine aktiviteter i en anden organisation, der (endnu) ikke var afsløret.

Efter at Landskampagnen var blevet nedlagt, havde organisationen ifølge PET's oplysninger "stillet alle faciliteter til rådighed for Traktat-NU-kampagnen". PET bemærkede også, at en af de mest citerede personer fra Traktat-NU var forhenværende sekretær i Samarbejdskomitéen og DKP'er.¹²⁴⁴ Traktat-NU var således ifølge PET's oplysninger endnu en knopskydning inden for den kommunistiske del af fredsbevægelsen.

En anden af 1980'ernes buffer-organisationer var Fagbevægelsen for Fred. Baggrunden for bevægelsens dannelses var, at Sovjetunionen fra 1980-81 anbefalede, at kommunistiske partier i Vesteuropa skulle engagere sig i fredsarbejdet. Et udtryk herfor var Bresjnevs tale på SUKP's 26. partikongres, hvor generalsekretæren udtalte, at det var afgørende, at Sovjetunionen etablerede et samarbejde med socialdemokrater og fagforeninger, religiøse kredse samt kvinde- og ungdomsorganisationer.¹²⁴⁵ I de følgende måneder blev der fra kommunistisk side arrangeret flere konferencer i såvel Øst- som Vesteuropa, og ifølge PET var det et fællestræk for flere arrangementer, at de beskæftigede sig med spørgsmålet om fagforeningernes rolle i det internationale fredsarbejde. Fra dansk side deltog flere personer med tilknytning til Samarbejdskomitéen:

¹²⁴⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Traktat-NU", 14. februar 1985.

¹²⁴⁵ PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 29. Vedr. Bresjnevs tale og DKP's politik over for fagbevægelse se også Kommissionens beretning, bind 8.

Ingmar Wagner, Hermod Lannung, Meta Ditzel, Anker Schjerning og Jørgen Madsen.¹²⁴⁶

Ifølge PET måtte man se den tidligere omtalte Nordisk Fredskonference i Aalborg 1981 som et udtryk for kommunisternes forsøg på at inddrage fagbevægelsen i fredsarbejdet. Skønt det var fagbevægelsen, der stod som arrangører, var det DKP'ere, der var de reelle aktører, og ifølge en af PET's årsberetninger måtte man betragte konferencen "som det første egentlige skridt på vejen mod en samling af fagforeninger og forbund i fredskampen og dermed var grunden til den danske Fagbevægelsen for Fred lagt."¹²⁴⁷ Senere på året stod SiD som arrangør af en conference om international afspænding og fred, hvor blandt andet spørgsmålet om Norden som kernevåbenfri zone blev sat på dagsordenen. SiD afsatte afslutningsvis 500.000 kroner til fredsaktiviteter.¹²⁴⁸ I de følgende måneder blev fagforeningerne yderligere involveret i fredsarbejdet, og det bemærkedes i en sammenskrivning for 1982, at Samarbejdskomitéen i forening med DKP og sovjetiske ambassadefunktionærer havde været betydningsfulde for den proces: Efter en delegationsrejse til Moskva i april 1982, hvor et flertal af de rejsende var medlemmer af DKP, arrangeredes en conference på Sjælland,¹²⁴⁹ og på en Faglig Fredshøring den 1.-2. oktober 1982 blev der truffet beslutning om at stifte Fagbevægelsen for Fred. Dette skete på Skt. Annæ Gymnasium i København den 21.-22. november. Fagbevægelsen for Fred var en dansk afdeling af Den Internationale Faglige Komité for Fred og Nedrustning, der skulle være etableret på initiativ af to store frontorganisationer: Verdensfredsrådet og WFTU (World Federation of Trade Unions, Verdensforbundet af Fagforeninger).¹²⁵⁰ Den Internationale Faglige Komité for Fred og Nedrustning var under ledelse af formanden for det skotske LO, James Milne, og omtaltes undertiden som Dublin-komitéen.¹²⁵¹

1246 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 29.

1247 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 31; PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (FfF) (Oprettelse, politisk ståsted og aktiviteter)", 17. august 1984.

1248 PET, ujournaliseret sag: "Vedr.: SiDs conference: 'International Fred og Afspænding' den 23. og 24. sep. 1981 på forbundets kursusjendom 'Svendborgskolen'", 14. oktober 1981.

1249 PET, emnesag: "Vedr.: Faglig fredskonference som udløber af dansk faglig delegations besøg i Moskva", 3. maj 1982.

1250 PET, emnesag: "Hovedtræk i udviklingen i de danske fredsbevægelser fra 1981 til dato med særlig henblik på fagforeningernes rolle", 4. februar 1983. PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 30-33; PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (FfF) (Oprettelse, politisk ståsted og aktiviteter)", 17. august 1984.

1251 PET, emnesag: "Hovedtræk i udviklingen i de danske fredsbevægelser fra 1981 til dato med sær-

Frem til slutningen af den kolde krig bestod Fagbevægelsen for Fred som sammenslutning for faglige forbund, klubber m.v., herunder Bibliotekarere for Fred, Kunstnere for Fred, Gymnasielærere for Fred, Jurister mod Atomvåben, Læger for Fred, Lærere for Fred og Journalister for Fred. Desuden omtaltes Fagbevægelsen for Fred i samme periode i forbindelse med utallige aktioner, demonstrationer, møder og konferencer. Som sådan havde bevægelsen betydning som organiserende og samlende kraft i den fortsatte kommunistiske fredskampagne. Dette i en periode hvor Samarbejdskomitéen blev stadig mere udstillet som en kommunistisk frontorganisation (jf. ovenfor). At Fagbevægelsen for Fred i betydelig grad var domineret af DKP'ere, fremgår af en oversigt over en række af bevægelsens fremtrædende medlemmer. Af den delegation, der besøgte Moskva i februar 1984, var fire ud af ti deltagere erklærede DKP'ere, og otte ud af ti var registreret af PET.¹²⁵²

En anden årsag til, at Fagbevægelsen for Fred – sammenlignet med de øvrige fredsgrupper – fik forholdsvis stor betydning, var, at bevægelsen syntes at have mange penge. En årsag var, at en række faglige forbund engagerede sig i bevægelsen og løbende synes at have bidraget økonomisk. Det er ovenfor nævnt, at SiD i 1981 donerede en halv million kroner til det faglige fredsarbejde (om end det skal erindres, at Fagbevægelsen for Fred endnu ikke var etableret). Af årsregnskabet for 1985 fremgik det, at Fagbevægelsen for Fred havde haft indtægter på godt og vel 300.000 kroner,¹²⁵³ og på årskonferencen i 1987 blev det nævnt, at bevægelsen det foregående år havde indsamlet 650.000 kroner.¹²⁵⁴

Det var imidlertid uklart for PET, hvor pengene kom fra. I 1985 meddelte en kilde, at bevægelsen "udelukkende" blev finansieret "gennem økonomiske tilskud fra forbund og klubber", om end det ikke fremgik, hvilke forbund, der ydede hvad.¹²⁵⁵ Til gengæld forklarede samme kilde tre år senere, at bevægelsens

lig henblik på fagforeningernes rolle", 4. februar 1983. PET modtog gennem 1980'erne oplysninger fra sine udenlandske samarbejdspartnere om Dublin-komiteens aktiviteter, jf. eksempelvis PET, emnesag: "Uddrag af rapport nr. NK 332/84 af 01.10.1984 Vedr: Oplysninger om ikke-statslig kommunisme (rapporteringsperiode: 01.08.1984-20.09.1984)."

1252 PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (Fff) (Oprettelse, politisk ståsted og aktiviteter)", 17. august 1984.

1253 PET, emnesag: "Vedr.: Regnskab for fagbevægelsen for Fred", 9. juli 1986.

1254 PET, emnesag: "Vedr.: Årskonference den 1. september 1987", 23. september 1987.

1255 PET, emnesag: "Vedr.: Fagbevægelsen for Fred", 6. december 1985. Jf. PET emnesag: "Fredsseminars økonomi", 21. april 1986, hvor det hedder: "Den forventede manko søges inddækket gennem tilskud fra forskellige fagforbund og fagforeninger".

regnskab syntes manipuleret. Det hed eksempelvis, at bevægelsens indkomst i form af kontingenter androg 231.000 kroner, men PET's kilde havde "fra pålidelig" side erfaret, at det korrekte beløb kun var på omkring 70.000 kroner. Det hed endvidere i regnskabet, at bevægelsen havde modtaget knap 80.000 kroner i bevillinger. PET's kilde anførte, at dette beløb enten var pengegaver "under bordet" fra fagforeninger "eller andetsteds fra!". Endelig forekom det kilden besynderligt, at Fagbevægelsen for Fred i 1988 havde et overskud på knap 100.000 kroner, efter at 120 aktive fredsfolk fra bevægelsen havde været på en studietur til Sovjetunionen. PET's kilde bemærkede: "Det er vist rimeligt at antage, at det er en metode til at overføre penge fra FFFs hovedsponsorer til fremtidige aktiviteter i Danmark."¹²⁵⁶

PET stillede sig løbende spørgsmålet om, hvorfor DKP og Sovjetunionen ønskede fagforeningerne i de vestlige lande inddraget i fredsarbejdet, og PET's svar var for DKP's vedkommende, at partiet havde erkendt, at det ikke var i stand til at opnå væsentlig indflydelse i Danmark. Derfor, lød PET's rationale, satsede partiet på at influere på Socialdemokratiet via fagbevægelsen, som Socialdemokratiet ikke kunne ignorere, idet fagbevægelsen var Socialdemokratiets politiske magtbastion.¹²⁵⁷ Det rejser spørgsmålet: Opnåede DKP indflydelse på Socialdemokratiets politik via Fagbevægelsen for Fred? Spørgsmålet kan ikke besvares entydigt, endsige endeligt på baggrund af PET's akter, men PET's medarbejdere gjorde sig følgende overvejelser herom:

PET's medarbejdere var gennemgående af den opfattelse, at Sovjetunionen opnåede nogen indflydelse på dele af fagbevægelsen. Efter at have udfærdiget et længere notat fra februar 1983 om Sovjetunionens og DKP's forsøg på via Fagbevægelsen for Fred at påvirke fagforeningerne bemærkede en PET-medarbejder, at den ikke-kommunistiske del af fagbevægelsen var mere kritisk over for USA og NATO end over for Sovjetunionen, og når denne del samtidig fæstede større lid til østlige argumenter end til vestlige, så gik de "alligevel – trods deres erklærede uvilje – den sovjetiske udenrigspolitik ærinde".¹²⁵⁸

I de følgende måneder bemærkede PET's medarbejdere en fortsat øget indflydelse på fagbevægelsen: I april 1983 havde Arbejdernes Fællesorganisation

1256 PET, emnesag: "Vedr.: Årsmøde den 24. oktober 1988", 14. november 1988.

1257 PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (FF) (Oprettelse, politisk ståsted og aktiviteter)", 17. august 1984.

1258 PET, emnesag: "Hovedtræk i udviklingen i de danske fredsbevægelser fra 1981 til dato med særlig henblik på fagforeningernes rolle", 4. februar 1983.

tilsluttet sig de fredsinitiativer, der udgik fra Fagbevægelsen for Fred. Desuden havde Arbejdernes Fællesorganisation i København og Frederiksberg sammen med Fagbevægelsen for Fred arrangeret en fredsdemonstration den 1. september 1983. SiD's formand Hardy Hansen havde holdt tale og opfordret sine medlemmer til at deltage. Da Fagbevægelsen for Fred sammen med Landskampagnen havde været arrangør af Fredskonference 83, havde Socialdemokratiet deltaget sammen med DKP, VS og SF.¹²⁵⁹ I årsberetningen for 1983 blev den socialdemokratiske repræsentation fremhævet, og det hed direkte, at Kjeld Olesens position som hovedtaler måtte ses som udtryk for, at Socialdemokratiet havde ændret holdning i raketspørgsmålet.¹²⁶⁰ Overhovedet var det i 1983 PET's opfattelse, at DKP's strategi var lykkedes. Det hed i årsrapporten: "Socialdemokrater er med. Fagbevægelsen er med. Aktionsenheden er for en stor del opfyldt. Ikke mindst på grund af DKPs utrolige effektive arbejde i fredsorganisationer og grupper udført af enkeltpersoner."¹²⁶¹

Vurderingen kan synes noget overdreven, og allerede i 1985 og 1986 pegede oplysningerne i PET's arkiv da også på, at fagbevægelsen, LO og SiD samt Socialdemokratiet på ny lagde afstand til Fagbevægelsen for Fred. Det fremgår således af et notat betitlet "Sovjetunionens ihærdige bestræbelser på at inddrage den danske fagbevægelse og Socialdemokratiet i Sovjet-styrede fredsaktiviteter", at "dansk LO/SiD tilsyneladende ikke kan samarbejde med Fagbevægelsen for Fred."¹²⁶² Og denne vurdering blev bekræftet kort tid efter. I februar 1985 inviterede man fra sovjetisk side en socialdemokrat, der var international sekretær i SiD, til en konference i Sovjetunionen. Pågældende havde tidligere været i Moskva, og de sovjetiske værter må have næret en tro på, at han var velvilligt indstillet, men, bemærkede en PET-medarbejder, pågældende havde i en telefonsamtale angiveligt sagt "svaret er NEJ". I PET's rapport hedder det videre, at man kunne "få det indtryk, at nogen har haft fat i ham og talt alvorligt."¹²⁶³

At såvel fagbevægelsen som Socialdemokratiet fra midten af 1980'erne i stigende grad tog afstand fra Fagbevægelsen for Fred, men også mere generelt fra

1259 PET, emnesag: "Fagbevægelsen for Fred (Fff) (Oprettelse, politisk ståsted og aktiviteter)", 17. august 1984.

1260 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 49.

1261 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 54.

1262 PET, emnesag: "Vedr.: Sovjetunionens ihærdige bestræbelser på at inddrage den danske fagbevægelse og Socialdemokratiet i Sovjet-styrede fredsaktiviteter", 13. februar 1985.

1263 PET, emnesag: "Vedr.: Konference, "40 år uden krig" i Sovjetunionen d. 3.-7. marts 1985", 20. februar 1985.

kommunistiske tilnærmelser, bekræftes af, at Socialdemokratiet som nævnt afviste at deltage i Verdensfredskongressen i 1986. En kendt DKP'er bemærkede hertil, at man måtte tage det socialdemokratiske afslag alvorligt og overveje, om fredsbevægelserne fremstod for unuancerede. PET's kommentar lød: "At fredsbevægelsernes bestræbelser på at ændre Socialdemokratiets beslutning vil bære frugt, må dog anses som værende mere end tvivlsomt."¹²⁶⁴ Og dette bekræftedes i 1988. Under et møde på den østtyske ambassade, hvor også en repræsentant for Fagbevægelsen for Fred deltog, drøftede deltagerne at oprette en ny bufferorganisation, da fredsarbejdet i blandt andet fagbevægelsen ikke nød så megen fremme, som deltagerne ønskede. PET's kilde bemærkede i sin konklusion på mødet:

"WAPA-folkene og -landene ved, at de intet kan opnå her i Nordeuropa via de slagne kommunister. Altså forsøger de, hvad man kan beskrive som "tværpolitisk infiltration". I det danske politiske billede passer dette udmærket til Ole SOHN's [-] forslag om at oprette "Forum for Demokratisk Alliance". Dette nye parti vil, hvis det overhovedet kan organiseres på tværs af eller udenom de sen-stalinistiske dogmatikere, være en moderniseret udgave af Georgi DIMITROFF's folkefrontsideer."¹²⁶⁵

Inden det kom så vidt, afsluttedes imidlertid den kolde krig. Historien om Fagbevægelsen for Fred bærer de samme karakteristika som historien om Landskampagnen. Der var tale om en tilsyneladende fremgangsrig bevægelse, der i første omgang vandt bred opbakning, men som efter blot to-tre år mistede den høstede sympati, da det gik op for det omgivende samfund, at der reelt var tale om en frontorganisation. Det, der gør historien om Fagbevægelsen for Fred interessant, er, at det var et kommunistisk forsøg på at opnå indflydelse på Socialdemokratiet via dets traditionelle magtbasis. Oplysningerne i PET's arkiv tillader ikke at drage så vidtgående konklusioner, at dette skulle være eller ikke være lykkedes. Men det ses, at i al fald dele af fagbevægelsen, navnlig SiD, en overgang synes at have tilsluttet sig mange af Fagbevægelsen for Freds talrige arrangementer. Denne tilslutning var dog kortvarig. Til gengæld er det formentlig tilfældet, at andre fagforeninger stod mere helhjertet bag Fagbevægelsen for Fred. Som det fremgår af Kommissionens beskrivelse af PET's overvågning af faglige konflikter,

¹²⁶⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Udvalgmøde den 11/2 1986", 24. februar 1986.

¹²⁶⁵ PET, emnesag: "Ekstrakt af notits af 23. november 1988. Vedr.: Reception på DDR's ambassade i København den 7. april 1988."

så behøvede DKP ikke at sløre sin identitet for at opnå en række af de allerede kommunistisk ledede fagforeningers støtte.

Nej til Atomvåben

PET var ikke alene om at have observeret, at Samarbejdskomitéen var ensidig kritisk i sin agitation. Stiftelsen af Nej til Atomvåben markerer således en eksplicit afstandtagen fra den kommunistiske linje, der kom til udtryk i Samarbejdskomitéen.

PET var fra Nej til Atomvåbens tidligste tid opmærksom på den nye bevægelse.¹²⁶⁶ Imidlertid synes PET at have været usikker på baggrunden for dens dannelse. Det fremgår således af et notat udfærdiget af en PET-medarbejder den 22. januar 1980, at der den 17. januar på Østtysklands ambassade blev afholdt et møde mellem Østtysklands presse- og kulturattaché Bernd Petschick, der af PET antoges at være efterretningsofficer, presseattaché ved den sovjetiske ambassade Vladimir Minin, der var KGB-officer på PR-linjen, og 3. sekretær og efterretningsofficer på den polske ambassade Waclaw Pietrzak, og at Minin i den forbindelse etablerede kontakt til chefredaktør Ejvind Larsen fra Information. PET kendte ikke til indholdet af mødet, men dagen efter bragte Information en artikel af Ejvind Larsen, hvorefter det fremgik, at der var stiftet en ny bevægelse ”mod atomvåben i Vesteuropa”, og at forfatter Erik Knudsen var en central figur heri. I PET’s notat hed det: ”Efter det foreliggende kunne det antages, at DDR-ambassaden er primus motor i dannelsen af denne bevægelse.” Vurderingen var, som det fremgår, usikker, men fandt også vej til emnekortene og PET’s årsberetning for 1980. I sidstnævnte hedder det: ”Man kan derfor umiddelbart få det indtryk, at nævnte ambassademedarbejdere var stærkt medvirkende til dannelsen af denne organisation, ligesom man får det indtryk, at man anser en sådan bevægelse for at være et vigtigt instrument i udbredelsen af budskaberne om afspænding og nedrustning.”¹²⁶⁷ Desuden anføres i anden sammenhæng i april 1981, at den øst-tyske ambassade var primus motor bag Nej til Atomvåben.¹²⁶⁸

1266 PET, administrativ sag: ”Afdeling C’s årsberetning 1979”, s. 42.

1267 Citeret efter PET, administrativ sag: ”Afdeling C’s årsberetning 1980”, s. 25; jf. PET, emnesag: ”Vedr.: Møde afholdt på herv. DDR-ambassade”, 22. januar 1980 og emnekartotek: ”Nej til Atomvåben”, 21. januar - 20. februar 1980, hvor det direkte hedder, at DDR-ambassaden var den drivende kraft bag Nej til Atomvåbens dannelse.

1268 PET, emnesag: ”Vedr. regeringens udvalg for sikkerheds- og nedrustningsspørgsmål”, 27. april 1981.

PET's eget materiale fra emnesagen på Nej til Atomvåben afsvækker imidlertid det indtryk, at det var østlandenes ambassader, der stod bag den nye bevægelses dannelse. Det fremgår således af et notat udfærdiget i sidste halvdel af februar 1980, at der var blevet afholdt et møde på Kildegården i Tisvildeleje den 12.-13. januar 1980, hvor cirka 50 personer havde stiftet en ny folkebevægelse under navnet Nej til Atomvåben. Dette møde fandt sted fire-fem dage før mødet på den østtyske ambassade. Det fremgår videre af PET's notits, at repræsentanter for Samarbejdskomiteén havde været til stede og givet udtryk for, at den nye bevægelse ikke opfattedes som en konkurrent, men som et supplement.¹²⁶⁹ Som sådan synes det snarere at have været situationen, at de østtyske ambassader var blevet informeret, muligvis af personer fra Samarbejdskomiteén, om stiftelsen af Nej til Atomvåben, og at de østlige ambassader derefter forsøgte at hægte sig på denne for ikke at skabe splid i fredsarbejdet. Som nævnt havde det været et hovedformål med dannelsen af Samarbejdskomiteén at skabe enhed i fredsarbejdet, og ud fra en sådan betragtning var en ny bevægelse, der stillede sig kritisk til såvel Øst som Vest, ikke at foretrække. Det fremgår da også af den eksisterende litteratur, at det østtyske Stasi i 1980'erne anså Nej til Atomvåben som en antikommunistisk organisation. En central figur i Nej til Atomvåben karakteriseredes som stående i kontakt med "negativ-fjendtlige kræfter" inden for den østtyske evangeliske kirke. Stasi betragtede i det hele taget den pågældende person med betydelig skepsis.¹²⁷⁰

Officielt blev Nej til Atomvåben ifølge PET's oplysninger dog først dannet i weekenden den 10.-11. maj 1980, da den nye bevægelse holdt stiftende landsmøde med deltagelse af cirka 50 personer.¹²⁷¹ Efter mødets afholdelse udsendte Nej til Atomvåben en pressemeddelelse, hvori bevægelsen præsenterede sig selv. Det hedder heri, at Nej til Atomvåben var en tværpolitisk bevægelse, der ville arbejde for, at en af Bertrand Russell Peace Foundation udsendt appel om at gøre Europa til atomvåbenfri zone skulle vinde udbredelse og tilslutning også i Danmark. Desuden viser PET's materiale, at landsmødet havde vedtaget to resolutioner. For det første opfordrede bevægelsen til at fastholde og styrke kontakterne mellem Øst og Vest samt Syd og Nord. Som følge heraf opfordredes Danmark til at deltage i

¹²⁶⁹ PET, emnesag: "Vedr.: oprettelse af folkebevægelsen: Nej til Atomvåben", 20. februar 1980.

¹²⁷⁰ Kommissionens oversættelse efter original i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 129; jf. også Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser*, s. 338-339.

¹²⁷¹ PET, emnesag: "Vedr.: Afholdelse af stiftende landsmøde for bevægelsen 'Nej til Atomvåben'", 8. august 1980.

De Olympiske Lege i Moskva, der muligt ville blive boykottet af de vestlige lande som følge af den sovjetiske invasion af Afghanistan. Desuden advaredes der imod handelsblokader mod Iran, ligesom der blev henstillet til, at udviklingsbistanden til Afghanistan blev opretholdt "på trods af den sovjetiske besættelse." Endelig opfordrede Nej til Atomvåben regeringen til at arbejde for, at den europæiske sikkerhedskonference blev afholdt som planlagt. Den anden resolution bestod i, at Nej til Atomvåben opfordrede den danske regering til at forhindre NATO i at vedtage et forslag, hvorefter NATO udvidede sit operationsområde til også at omfatte "den persiske golf og andre steder i den tredje verden." Årsag: "Dette indebærer, at amerikanske militæroperationer bliver en europæisk sikkerhedstrussel."¹²⁷²

I 1980'ernes fredsarrangementer ses Nej til Atomvåben undertiden side om side med kommunistisk ledede organisationer som Samarbejdskomiteén og Fagbevægelsen for Fred m.v.¹²⁷³ Dette var bemærkelsesværdigt, idet Nej til Atomvåben som nævnt gjorde meget ud af at være i opposition til den kommunistiske del af fredsbevægelsen. Det rejser spørgsmålet, om PET's medarbejdere delte opfattelsen, at Nej til Atomvåben var i konflikt med den kommunistiske del af bevægelsen. Svaret er bekræftende. Der ses således talrige eksempler på, at PET noterede modsætningen mellem Samarbejdskomiteén og Nej til Atomvåben. Følgende eksempler kan nævnes:

- I slutningen af 1981 bemærkede PET to læserbreve i Information, hvoraf det fremgik, at personer med tilknytning til de to bevægelser havde et konfliktforhold.¹²⁷⁴

¹²⁷² Citeret efter "PRESSEMEDDELELSE" udsendt af Nej til Atomvåben, 12. maj 1980. Se også "Nej til Atomvåben stiftet med appel om at gøre Europa til A-våbenfri zone", *Socialistisk Dagblad*, 13. maj 1980; "Nej til Atomvåben stiftet i weekenden", *Land og Folk*, 13. maj 1980. Nej til Atomvåben offentliggjorde den anden af sine resolutioner i *Land og Folk* 16. maj 1980 under overskriften "Stop NATOs optrapning".

¹²⁷³ Eksemplerne er legio, men her skal blot henvises til en demonstration foran den amerikanske ambassade 1. september 1981. PET, emnesag: "Vedr.: Fredsdemonstration foran den amerikanske ambassade", 2. september 1981; "arrangementet 'Fyn for Fred' med deltagelse af Nej til Atomvåben", "Odense Fredskomite", "Danmark mod Krig", "Folkebevægelsen mod EF" m.v., PET, emnesag: "Vedr.: Fyn for Fred - aktivitetsuger fra 17. apr. til d. 5. maj 1982", 19. maj 1982; samt et fredsoptog i Odense i oktober 1983. PET, emnesag: "Vedr.: 'Fredsoptog' i Odense d. 29.10.83", 19. oktober 1983. Desuden arrangerede Nej til Atomvåben sammen med Fagbevægelsen for Fred en demonstration mod et britisk flådebesøg i 1985. PET, emnesag: "Vedr.: Demonstration mod det britiske hangarskib HMS *Invincible*", 12. juli 1985.

¹²⁷⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Nej til Atomvåbens forhold til Samarbejdskomiteén", 10. november 1981.

- I 1984 havde Nej til Atomvåben afvist at deltage i en demonstration arrangeret af Odense Fredskomité: "Dette skyldtes, at NTA ville have en parole der sagde: 'Frihed til fredsarbejde både i øst og vest'. Dette havde der ikke kunnet skabes enighed om, hvorefter samarbejdet var brudt sammen."¹²⁷⁵
- I 1984 gennemførtes et dialogmøde i Moskva mellem vestlige fredsbevægelser og sovjetiske fredsorganisationer. PET havde en kilde med på rejsen, og denne meddelte efterfølgende, at en af Nej til Atomvåbens repræsentanter havde udtalt, at det ikke var "en acceptabel begrundelse for oprustning i Sovjet at sige, at man må følge oprustningen i Vesten." Pågældende "advarede de vestlige fredsbevægelser mod at vælge side i oprustningsdebatten."¹²⁷⁶
- I en notits fra samme år hedder det, at Samarbejdskomiteén virkede for "at dæmpe modsætningsforholdet til Nej til Atomvåben og END, idet man (læs: fra DKP's og Samarbejdskomiteéns side) ikke ønsker de splittelser i fredsbevægelsen, som tydeligere og tydeligere ses i Europa."¹²⁷⁷
- Der ses også et eksempel på, at en person med tilknytning til Nej til Atomvåben direkte blev ekskluderet som følge af et for tæt samarbejde med Samarbejdskomiteén, men også at pågældende havde underskrevet en appel fra Perugia-mødet i Italien.¹²⁷⁸
- I 1985 bemærkedes, at fredsbevægelsen i Odense var splittet mellem en DKP/ml-domineret del, og en anden gruppe "hvoraf kun NEJ TIL ATOMVÅBEN og ALDRIG MERE KRIG kan sige sig fri for at være DKP domineret."¹²⁷⁹

1275 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsoptog og Fredskulturarrangement i Odense d. 27. okt. 1984", 4. oktober 1984.

1276 PET, emnesag: "Vedr.: Dialogmøde i Moskva den 23.-24.6.84 mellem vestlige fredsbevægelser og sovjetiske fredsorganisationer og eksperter", 8. maj 1984.

1277 PET, emnesag: "Vedr.: Fredskampagne i efteråret 1984, startet af DKP, VS og SF", 6. december 1984. Der ses talrige eksempler på, at DKP forsøgte at nedtone forskellene på de to bevægelser. I 1984 omtalte PET en tryksag, der ifølge PET "indeholder mange interessante betragtninger og f.eks. også forskelle mellem NTA og Samarbejdskomiteén, men også sammenfald og enighed i væsentlige punkter." PET, emnesag: "Vedr.: En af Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed udgivet bog med titlen 'Indlæg i Dansk Fredsdebat', 31. juli 1984.

1278 PET, emnesag: "Vedr.: Eksklusion af [-] fra Nej til Atomvåben", 22. november 1984.

1279 PET, emnesag: "Vedr.: Modstanden fra fynske fredsgrupper mod placering af HAWK-raketter i Odense", 1. februar 1985.

- I sommeren samme år hed det, at der bestod en forbindelse mellem Nej til Atomvåben og Samarbejdskomitéen, men at man måtte forvente ”meget store samarbejdsvanskeligheder inden for fredsbevægelsens to fløje i efteråret 85”.¹²⁸⁰

Imidlertid var der også forhold, der gjorde PET mere usikker på Nej til Atomvåbens holdninger. Den 6. januar 1981 bragte Information en artikel betitlet ”En oprørt folkelig opstand”, hvori Uffe Geertsen, Mellempfolkeligt Samvirke, med reklame for Nej til Atomvåben, angreb oprustningen i såvel Øst som Vest. I slutningen af artiklen understregede Geertsen imidlertid, at den politiske kamp helt aktuelt gjaldt kampen mod NATO’s depoter foruden flystationeringspolitikken ”- og videre imod hele det danske militærs underordning under et samlet atomvåbensystem.” Hertil bemærkede en PET-medarbejder: ”Man kan derfor konkludere, at Uffe Geertsens opfordring til folkelig modstand mod oprustningen kun gælder den vestlige oprustning.”¹²⁸¹ Den pågældende PET-medarbejders vurdering var således, at den del af Nej til Atomvåbens kritik, der rettede sig mod den vestlige verden, var repræsentativ for Nej til Atomvåbens generelle holdninger. Det var, som det er fremgået, en forhastet vurdering, men illustrerer to forhold: For det første, at bloktænkningens logik – enten var man med, eller også var man imod Vesten – prægede den pågældende PET-medarbejder. For det andet, at en meget betydelig, antagelig den overvejende, del af Nej til Atomvåbens kritik og aktioner reelt rettede sig mod Vesten.

En anden årsag til PET’s usikkerhed var antagelig begrundet i en række af de personer, der var tilsluttet Nej til Atomvåben. I PET’s arkiv beror et notat om én af de personer, der havde været med til at stifte Nej til Atomvåben. Det fremgik, at pågældende havde været i Sovjetunionen i slutningen af 1960’erne og fra cirka midten af 1970’erne desuden haft kontakter til forskellige sovjetiske ambassademedarbejdere, hvoraf nogle var identificeret som efterretningsofficerer. Pågældende havde endvidere været tilsluttet Samarbejdskomitéen og havde i den forbindelse været på en rejse betalt af Sovjetunionen. I 1980 havde personen arrangeret et seminar, hvor der havde været en sovjetisk repræsentant, og i slutningen af året havde personen været med i et udvalg nedsat af Samarbejdskomitéen.

¹²⁸⁰ PET, emnesag: ”Vedr.: Uenighed mellem Verdensfredsrådet og Nej til Atomvåben”, 25. juli 1985.

¹²⁸¹ PET, emnesag: ”Vedr.: Kampagnen for Nedrustning - en artikel af Uffe Geertsen, Mellempfolkeligt Samvirke, med reklame for Nej til Atomvåben”, 16. juni 1981.

téen, skønt han havde forladt denne.¹²⁸² Ifølge de oplysninger, som Gordijevskij leverede til PET, mens han var dobbeltagent, det vil sige i den periode, hvor han havde den højeste troværdighed, havde man fra den sovjetiske ambassade i sidste halvdel af 1970'erne dyrket den pågældende, men uden stor succes. I 1977 havde man afbrudt kontakten til personen. Der er således ikke noget i det bevarede materiale, der godtgør, at pågældende havde arbejdet for den sovjetiske efterretningstjeneste.

Den nævnte person var ikke den eneste, der havde PET's interesse. Journalist Jørgen Dragsdahl, der havde været med til at stifte Nej til Atomvåben, og som i den offentlige debat havde givet Nej til Atomvåben positiv omtale, var også genstand for PET's interesse.¹²⁸³ Det fremgår af Kommissionens bind 13 om KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig, at PET havde haft Jørgen Dragsdahl i søgelyset siden slutningen af 1960'erne på grund af hans forbindelse til Black Panther Party og i 1970'erne på grund af hans forbindelse til Kejsergadesagen. Først i 1980'erne gennemførte PET en overvågningsoperation rettet mod Dragsdahl, ligesom PET af Gordijevskij modtog oplysninger om Dragsdahls mulige virke. Det skal understreges, at de dele af Dragsdahls virke, der havde PET's bevågenhed, ikke var forbundet med hans forbindelse til Nej til Atomvåben, men det forhold, at han var en af initiativtagerne til bevægelsens stiftelse og gav denne god presse, bidrog til PET's interesse for Nej til Atomvåben.

Endelig skal det nævnes, at en person, der i slutningen af 1950'erne blev hvervet og frem til 1979 virkede som agent for DDR¹²⁸⁴ var tilknyttet Nej til Atomvåben i 1980'erne.

Mere generelt synes Nej til Atomvåben endvidere at have været et mødested for en række centrum-venstre bevægelser inklusive politiske partier med revolutionære ambitioner. En af de tilsluttede personer, som tog del i den offentlige debat, var samtidig medlem af Socialistisk Arbejderparti (SAP). En anden læserbrevsskribent, der var tilsluttet Nej til Atomvåben, var også fremtrædende medlem af Kommunistisk Arbejderparti (KAP). Der var tillige medlemmer af SF, og der ses også arrangementer, hvor VS stod som medinitiativtager.¹²⁸⁵ PET

¹²⁸² PET, personsag; Notat af 4. juli vedlagt resumé over pågældendes aktiviteter.

¹²⁸³ Vedr. Dragsdahl og Nej til Atomvåben henvises til *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 200.

¹²⁸⁴ Pægældende er omtalt under navnet "Flame" i Kommissionens beretning, bind 7.

¹²⁸⁵ Eeks. annonce i Information bragt 21. august 1985: "Onsdag 21. august 17 års dagen for Sovjets besættelse af Tjekkoslovakiet" Underskrivere: Nej til Atomvåben, KAP, SF, SFU og VS.

betragede hverken SF eller VS som nogen sikkerhedstrussel i 1980'erne,¹²⁸⁶ men såvel KAP som SAP blev opfattet som trusler mod den lovlige samfundsorden. Konkluderende synes Nej til Atomvåbens socialistiske linje at have bekymret PET. I årsrapporten for 1983 hedder det afslutningsvis:

”Da vi nu ikke har skrevet specielt om Nej til Atomvåben, som officielt udgør alternativen til de Sovjet-venlige fredsorganisationer og specielt til Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed, så lad os afslutte med et citat fra én af initiativtagerne til – og fremtrædende medlem af Nej til Atomvåben – forfatteren Erik KNUDSEN, som afsluttede et indlæg i dagbladet Information med denne udtalelse: ”Freden er nødvendig. Socialismen er nødvendig. Vi får ikke det ene uden det andet.””¹²⁸⁷

Når Nej til Atomvåben – kritik af kommunisterne til trods – undertiden alligevel valgte at samarbejde med Samarbejdskomiteén, så havde det ifølge PET's oplysninger sin forklaring i, at der bestod et interessesammenfald mellem de to bevægelser: De havde på den ene side behov for hinanden, men tog på den anden side afstand fra og konkurrerede med hinanden. Løsningen blev typisk, at når Nej til Atomvåben og Samarbejdskomiteén gennemførte fælles demonstrationer, så var der parolefrihed. Det betød, at så kunne Nej til Atomvåben kræve nedrustning i Øst såvel som i Vest, mens Samarbejdskomiteén kunne demonstrere mod NATO's mellemdistanceraketter.¹²⁸⁸ Afviste Nej til Atomvåben at deltage i fælles arrangementer, så risikerede bevægelsen at isolere sig.¹²⁸⁹

Set gennem hele perioden, det vil sige fra 1979/80 frem til slutningen af den kolde krig, havde PET cirka ti kilder i miljøet omkring Nej til Atomvåben. Overordnet set er det ikke vurderingen, at PET sendte kilder ind i Nej til Atomvåben. Til gengæld havde PET en række kilder i 1980'ernes fredsmiljø, og en række af disse var leveringsdygtig, hvad angår informationer om Nej til Atomvåben. Kildernes oplysninger forekommer generelt at have haft en høj grad af troværdighed.

PET synes ikke i sin overvågning af Nej til Atomvåben at have foretaget telefonaflytning, brevåbning eller andre former for indgreb i meddelelseshemmeligheden. I det omfang der beror oplysninger i emnesagen, som hidrører fra

¹²⁸⁶ Se hertil Kommissionens beretning, bind 7.

¹²⁸⁷ PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1983. Afdeling C”, s. 55.

¹²⁸⁸ Dette var tilfældet i forbindelse med en demonstration 29. oktober 1983. PET, emnesag: ”Vedr.: Landsomfattende fredsdemonstration d. 29. oktober 1983”, 30. november 1984.

¹²⁸⁹ PET, emnesag: ”Vedr.: Nej til Atomvåben”, 26. september 1984.

sådanne metoder, synes der at være tale om overskudsinformation fra andre operations- eller emnesager. Der beror således enkelte oplysninger tilvejebragt gennem en aflytning, men oplysningerne om Nej til Atomvåben var i den forbindelse overskudsinformation. Endelig valgte PET at overvåge en offentlig forelæsningsrække tilsyneladende arrangeret af Nej til Atomvåben. En forelæsning blev optaget på bånd og udskrevet på papir.¹²⁹⁰

Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme

Den 3. juli 1981 udfærdigede en PET-medarbejder en notits, hvoraf det fremgik, at der kort forinden var etableret en ny socialdemokratisk fraktion, der kaldte sig Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM), og at den nye fraktion så det som sin dobbelte opgave at fastholde arbejderbevægelsens antimilitaristiske grundlag foruden at standse de seneste årtiers rustningskapløb. Den pågældende PET-ansatte vedlagde en udateret kopi af en skrivelse udfærdiget af SAM, hvoraf det fremgik, at det var en forudsætning for medlemskab af SAM, at man var medlem af Socialdemokratiet. De to underskrivere var Sven Hansen og Frits Feld.¹²⁹¹ Stifterne var opmærksomme på, at kritikere muligt ville beskylde den nye fraktion for enten at være et redskab for Sovjetunionen eller ”DKP-agenter”. Dette afvist imidlertid af Sven Hansen med følgende ord: ”Vi er lige store modstandere af oprustning i Øst og i Vest.”¹²⁹²

I de følgende år fulgte PET den nye socialdemokratiske fraktion. Det fremgår ikke direkte af emnesagen, hvorfor PET holdt SAM under observation, men det bevarede materiale giver det indtryk, at PET først og fremmest var interesseret i fraktionens stilling i 1980'ernes fredskampagne, herunder hvilke organisationer den lod sig tilslutte, og hvilken karakter forholdet til f.eks. Samarbejdskomitéen havde. Desuden var PET interesseret i SAM's østkontakter. Flere af fraktionens medlemmer var registreret af PET. Det synes ikke at have haft sin begrundelse i, at de pågældende var medlemmer af SAM, men at de havde østkontakter. Em-

¹²⁹⁰ PET, emnesag: Notits, april 1981.

¹²⁹¹ PET, emnesag: ”Vedr.: Socialdemokratiske Atomvåbenmodstandere. Socialdemokratiske Anti Militarister – forkortet SAM”, 3. juli 1981; jf. ”Vedr. Socialdemokratiske Atomvåben Modstandere (SAM)”, 8. juli 1981. Desuden udateret skrivelse fra SAM samt ”Ny S-fraktion vil bekæmpe oprustning”, *Aktuelt* 4. juli 1981, ”Socialdemokrater for afrustning”, *Kristeligt Dagblad*, 23. juli 1981, ”Hvad er SAM”, *Information*, 30.-31. oktober 1982.

¹²⁹² ”Socialdemokrater: USA ud af NATO”, *København* nr. 89, 27. august 1981.

nesagen efterlader endvidere det indtryk, at fremtrædende medlemmer af SAM i første halvdel af 1980'erne blev opført i PET's arbejdskartotek. Efter at justitsministeren i sommeren 1985 godkendte de nye retningslinjer, synes det imidlertid klart, at de pågældende blev udtaget af arbejdskartotekerne.¹²⁹³

Hvad angår SAM's stilling i fredskampen bestod en af PET's interesser i at skabe klarhed over, hvorvidt SAM havde kontakt til kommunistiske frontorganisationer, navnlig Samarbejdskomitéen, og i givet fald hvori kontakten bestod. Det hedder i en kildeindberetning fra 1985, at DKP'ernes interesse i, at SAM indgik i diverse kommunistisk styrede organisationer, var, at sovjetiske ideer blev fremlagt i sådanne fora, og at kommunisterne på længere sigt håbede at kunne lægge et sådant pres på en mulig fremtidig socialdemokratisk ledet regering, at en ny udenrigs- og sikkerhedspolitik ville blive resultatet.¹²⁹⁴ Om forbindelsen mellem SAM og diverse kommunistisk styrede organisationer fremgår følgende af PET's akter:

I 1983 konstaterede PET via en kildeindberetning, at SAM havde tilsluttet sig den af Samarbejdskomitéen skabte Landskampagnen Stop Atomraketterne. Desuden bemærkedes det, at SAM i regi af Landskampagnen i marts 1983 ville deltage i en påskefredsmarch fra Vedbæk til København, hvor parolerne lød "Dansk Nej til NATOs Nye Raketter" og "Beskyt Livet".¹²⁹⁵ Ligeledes i regi af Landskampagnen var SAM engageret i et såkaldt Fredsbevægelsens tinglysningskontor, hvor fredsfolkene ønskede tinglyst ejendomme, der erklærede sig for atomvåbenfri zone.¹²⁹⁶ At SAM havde et tilsyneladende tæt og muligt politisk koordineret forhold til Samarbejdskomitéen bekræftedes to gange i 1984: I februar bemærkede en PET-medarbejder, at et navngivent medlem af SAM, der defineredes som "øverst af alle" i SAM, desuden var medlem af Landskampagnen, og at han havde et venskabeligt forhold til en kendt DKP'er i Odense. Den pågældende PET-medarbejder nævnte i forlængelse heraf, at SAM's blad ikke

1293 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 5. februar 1985. Af dette dokument synes det at fremgå, at kontaktpersonerne til 33 lokalafdelinger af SAM er omtalt i PET's arbejdskartoteker. Men det synes også at være tilfældet, at de pågældende efter sommeren 1985 er fjernet fra arbejdskartoteket. Om PET's arbejdskartoteker, se Kommissionens beretning, bind 3.

1294 PET, emnesag: "Vedr.: DKPs syn på sikkerhedspolitikken nu samt en generel vurdering af partierne og fredsbevægelsens situation nu", 7. august 1985.

1295 PET, emnesag: "Vedr. Påskefredsmarch 83, Vedbæk – København", 15. marts 1983.

1296 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsbevægelsens tinglysningskontor", 11. oktober 1983.

alene indeholdt artikler af socialdemokrater, men også f.eks. kommunister.¹²⁹⁷ I slutningen af 1984 fremgik det, at samme person op til Folketingets sikkerhedspolitiske debat i november 1984 i Land og Folk i overensstemmelse med Anker Schjerning fra Samarbejdskomitéen havde slået til lyd for, at Danmark skulle "erklære sig atomvåbenfri i al evighed".¹²⁹⁸ Da Landskampagnen blev lukket i begyndelsen af 1985, udtalte SAM-medlemmet til Land og Folk, at det ganske vist ikke var lykkedes at få standset opstillingen af atomraketterne, men at det var gjort til dansk officiel politik.¹²⁹⁹ Efterfølgende støttede SAM, at Samarbejdskomitéen stillede forslag om etablering af et nyt forum for koordinering af fredskampen: Fredsbevægelsens Samråd.¹³⁰⁰ Desuden bemærkede PET i 1986, at en kontaktmand til SAM i Odense i 1986 var medlem af Samarbejdskomitéens styrelse. Da det endvidere stod klart, at pågældende var indvalgt i Odense Fredskomiteé, anbefalede Region IV, at han blev registreret.¹³⁰¹ Det fremgår af PET's oversigt over personregistreringer, at pågældende efterfølgende blev registreret. Registreringen opretholdtes frem til 1996, hvor den blev makuleret.¹³⁰² I sidste halvdel af 1980'erne var endvidere en af SAM's stiftere, Frits Feld, med i styrelsen af Samarbejdskomitéen.¹³⁰³ Desuden var SAM-medlemmet Kirsten Jensen ifølge litteraturen medlem af styrelsen af Samarbejdskomitéen samt medlem af bestyrelsen i Venskabsforeningen Danmark-DDR.¹³⁰⁴ Endelig skal et fremtrædende SAM-medlem i 1980'erne have haft så fortrolig kontakt til Samarbejdskomitéen, at DKP'er Carl Rosschou ønskede den pågældende med i den gruppe, der skulle udfærdige programmet for Verdensfredskongressen i København i 1986. Årsagen var, at den pågældende skulle "holde lidt styr" på et af de andre medlemmer, der tilsyneladende skabte problemer i spørgsmålet om Afghanistan.¹³⁰⁵

Hvad angår SAM's kontakter til DDR og DDR's ambassade i Danmark fremgår det af emnesagen, at der navnlig i sidste halvdel af 1980'erne synes at have

1297 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme (SAM)", 28. februar 1984.

1298 PET, emnesag: "Vedr.: Landskampagnen Stop Atomraketternes udarbejdelse af forlag til folketingsdagsorden", 15. november 1984.

1299 PET, emnesag: "Vedr.: Lukning af Landskampagnen Stop Atomraketterne", 15. januar 1985.

1300 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsbevægelsens Samråd", 9. januar 1985.

1301 PET, emnesag: "Vedrørende navngiven person, 18. april 1986.

1302 PET's oversigt over personregistreringer.

1303 PET, personsag: "Vedr. Styrelsesmøde den 7. november 1987", 23. november 1987.

1304 Mette Herborg og Per Michaelsen, *Ugræs. Danske Stasikontakter* (Holkenfeldt 3, 1999), s. 68.

1305 PET, emnesag: "Vedr.: Spørgsmålet om Afghanistan's placering under National Befrielse", 20. august 1986.

bestået en række kontakter. Følgende kan dokumenteres om forbindelsen til den østtyske ambassade: At 3. sekretær ved den østtyske ambassade Wolfgang Urban mundtligt inviterede et fremtrædende SAM-medlem på en rejse til DDR i 1986. Formålet med rejsen fremgår ikke, men SAM-medlemmet anmodede om at få en skriftlig invitation, så han kunne medbringe den ved et førstkommende møde i SAM.¹³⁰⁶ SAM stod med andre ord via den pågældende i kontakt med DDR's ambassade. Det bevarede materiale giver imidlertid ikke det indtryk, at der var tale om noget tæt forhold. Det fremgår således af samme dokument, at forbindelsen mellem de to var meget sjælden. Faktisk så sjælden, at Urban var usikker på, om det pågældende SAM-medlem overhovedet kunne huske Urban.¹³⁰⁷ Det fremgår ydermere, at et andet SAM-medlem var sekretær og kasserer i en lokalafdeling af Venskabsforeningen Danmark-DDR.¹³⁰⁸ Desuden skal én af SAM's grundlæggere, Frits Feld samt Karen Ruud Mortensen og Gunvor Andersen ifølge den eksisterende litteratur have haft tætte kontakter til DDR, herunder have deltaget i møder arrangeret af DDR's Fredsråd og SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Tysklands Socialistiske Enhedsparti). Desuden skal DDR efter anmodning fra Feld have givet tilsagn om økonomisk støtte til fredskampen i Danmark.¹³⁰⁹ I 1988 besøgte en delegation fra DDR's Fredsråd SNU (Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg). Under besøget anmodede de østtyske gæster om et møde med SAM og Samarbejdskomitéen.¹³¹⁰ Desuden fremgår det, at SAM i sommeren 1988 deltog i en konference i DDR om atomvåbenfrie zoner.¹³¹¹

1306 PET, emnesag: "Vedr.: DDR", 16. januar 1986; PET, emnesag: "Vedr.: DDR", 24. februar 1986.

1307 PET, emnesag: "Vedr.: DDR", 16. januar 1986.

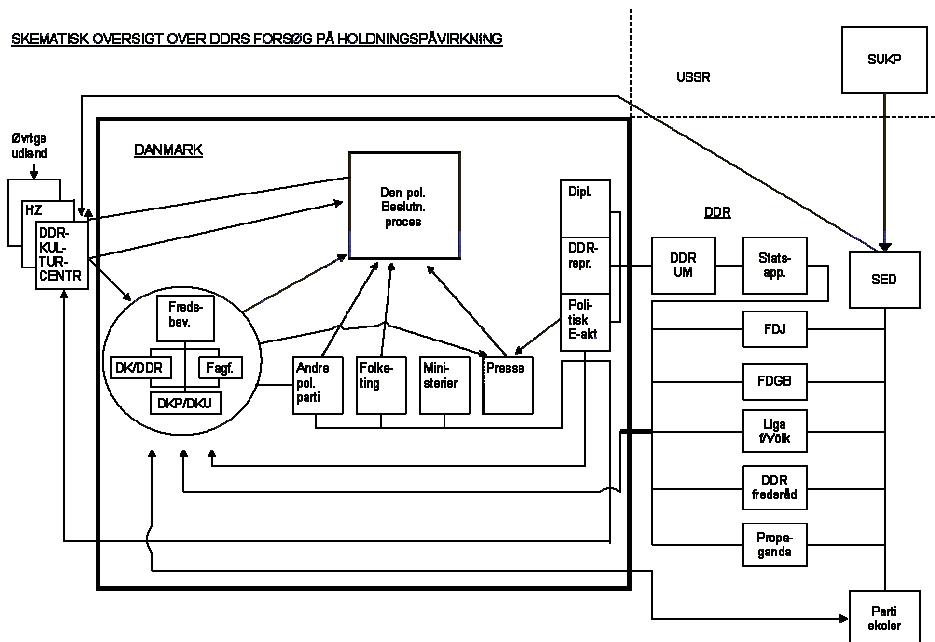
1308 PET, emnesag: "Vedr.: DDR", 24. februar 1986.

1309 Mette Herborg og Per Michaelsen, *Ugræs*, f.eks. s. 61-76.

1310 PET, emnesag: "Vedr.: Delegation fra DDR's Fredsråd på besøg hos SNU i maj 1988", 12. oktober 1988.

1311 PET, emnesag: "Vedr.: Dansk deltagelse i international konference i DDR, den 20.-22. juni 1988", 1. februar 1989.

SKEMATISK OVERSIGT OVER DDRS FØRSØG PÅ HOLDNINGSPÅVIRKNING

PET var opmærksom på, at DDR også forsøgte at påvirke den offentlige meningsdannelse i Danmark. Denne oversigt beskriver PET's opfattelse af forbindelserne mellem Sovjetunionen, DDR og et antal kontakter i Danmark. Kilde: PET's arkiv, udateret.

Hvad angår forbindelserne til Sovjetunionen fremgår det, at et fremtrædende SAM-medlem i maj 1987 deltog i en fredskongres i Moskva arrangeret af den sovjetiske fredskomiteé. Delegationen omfattede ifølge PET's oplysninger mellem 20 og 25 personer, herunder Lasse Budtz og Jens Clausager.¹³¹² Da en sovjetisk diplomat ved navn Vladimir Borisovitj Lomejko i september 1987 var på besøg i Danmark, førte han samtaler med en dansk ambassadør, men også med Ole Sohn, der var formand for DKP. Desuden deltog Lomejko i et møde med deltagelse af Kvinder for Fred, Nej til Atomvåben, Samarbejdskomitéen og SAM.¹³¹³

Et af SAM's medlemmer havde i 1980'erne et særligt tæt forhold til Østblokken. PET var således i besiddelse af dokumentation for, at den pågældende i 1982 og 1983 flere gange mødtes med den sovjetiske KGB-officer Andrej Grigorjev, der befandt sig i Danmark under dække af at være journalist på Komsomolskaja

1312 PET, emnesag: ”Vedr.: Observation af dansk delegations afrejse til Sovjetunionen, tirsdag den 12. maj 1987”, udateret.

1313 PET, personsag: "PET-notits af 18/11-97 vedr.: Sov.dipl. [-] besøg i DK fra 11.-15./10-87", udateret.

Pravda. PET overvågede flere af de to personers møder og noterede, at den pågældende under et af disse møder informerede om

- Socialdemokrater mod EF,
- Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme,
- at ”man” forsøgte at presse de besluttende organer i Socialdemokratiet indefra,
- Socialdemokratiets medlemsfortegnelse,
- SiD-medarbejdere,
- at tiden var inde til en dialog mellem Øst og Vest, hvor Sovjetunionen ikke opfattedes som ”hele verdens skurk”.

I de følgende år konstaterede PET ingen kontakt mellem den pågældende og de østlige lande, men i tilslutning til Verdensfredskongressen i 1986 opdagede PET gennem en telefonaflytning, at vedkommende selv var af den opfattelse, at han havde en sovjetisk føringsofficer. I et notat hed det videre, at den pågældende desuden havde haft kontakt til DDR's ambassade i Danmark og havde været på to betalte rejser til DDR og Sovjetunionen.¹³¹⁴ Ifølge en sammenskrivning fra 1989 havde han i de følgende år bevaret kontakten til østlige myndigheder, og samtidig noteredes det, at han havde været på betalte rejser til Tjekkoslovakiet, Japan og Østrig.¹³¹⁵ Til grund for disse oplysninger lå antagelig en teknisk operation.¹³¹⁶

På baggrund af disse oplysninger gennemførte PET en samtale med den pågældende i 1989. Han blev oplyst om KGB's *modus operandi* og PET's kontraefterretningsmæssige opgaver i henhold til straffeloven. Han forklarede under samtalen, at han var blevet kontaktet af Grigorjev i begyndelsen af 1980'erne, efter at SAM var blevet stiftet, og at han de følgende år havde haft et antal møder med Andrej Grigorjev og derpå dennes afløser, Andrej Baranov. Møderne, der typisk havde en varighed af en-to timer, blev altid gennemført på sovjetisk opfordring, og pågældende havde aldrig modtaget betaling. Den pågældende forklarede derpå, at han aldrig var blevet anmodet om at udføre opgaver for KGB, der heller ikke havde forsøgt at påvirke hans politiske synspunkter. På spørgsmålet, om den pågældende vidste, at hans samtalepartnere var fra KGB, svarede han, at han anså dette for at være ligegyldigt. Det afgørende var ”at kanalisere

¹³¹⁴ PET, personsag: Notat, 24. juni 1986.

¹³¹⁵ PET, personsag: Notat, 11. december 1989.

¹³¹⁶ Kommissionens database over retskendelser.

den danske fredsbevægelses budskab videre i det sovjetiske system.” Adspurgt svarede pågældende endvidere, at han havde udleveret pjecer og andet skriftligt materiale om fredsarbejdet i Danmark til Komsomolskaja Pravda. Afslutningsvis lovede han at ville orientere PET om fremtidige kontakter med de sovjetiske samtalepartnere.¹³¹⁷

PET bemærkede i tiden der fulgte, at den pågældende fortsat stod i kontakt med KGB. Under et møde i foråret 1990 opfangede PET en del af en samtale:

- ”Har du fået skrevet noget om dit besøg?”
- ”Nej, jeg har ikke fået taget mig sammen endnu, men nu hvor der skrives så meget om STASI og KGB, må jeg vel hellere tage mig sammen og skrive om PET.”

SAM-medlemmet lovede i øvrigt, at ”hvis han fik en invitation til Moskva, skulle han holde den bedste tale, man nogensinde havde hørt.” Efter mødet bemærkede PET, at den pågældende ikke havde overholdt sit løfte om at informere PET om fremtidige møder med KGB, og at der tilsyneladende havde været gennemført tredjelandsmøder i Norge og Sverige.¹³¹⁸

I foråret 1991 vurderede PET, at KGB, som følge af PET's samtale med pågældende, havde droppet denne som ”egentlig agentemne, men formentlig anser det for formålstjenligt at opretholde forbindelsen og anvende ham som nyttig kontakt.”¹³¹⁹ PET vurderede imidlertid i interne dokumenter, at den pågældende næppe kunne forvolde megen skade for Danmark. I sin tidlige politiske karriere havde han opnået en forholdsvis vigtig tillidspost i Socialdemokratiet, men havde undergravet sin egen position ved stedse at opføre sig provokerende. Fra begyndelsen af 1980'erne kunne han ifølge PET ”mærke den stigende kulde omkring sig”, og samtidig oplevede han ”manglende gennemslagskraft på partiets årsmøder ... Dette har ført [-] ud på et sidespor i forhold til partiet”, idet PET dog konstaterede, at han fortsat havde gode forbindelser i såvel partiet som fagbevægelsen.¹³²⁰

PET's akter dokumenterer således, at der bestod en tæt kontakt mellem visse fremtrædende SAM-medlemmer og DDR og Sovjetunionen. Et medlem var sekretær og kasserer for en lokalafdeling af Venskabsforeningen Danmark-DDR, mens et andet fremtrædende medlem ifølge PET havde stået i kontakt med Sov-

¹³¹⁷ PET, personsag; Notat, 11. januar 1990.

¹³¹⁸ PET, personsag; Notat, 20. april 1990.

¹³¹⁹ PET, personsag; Notat, 22. maj 1991.

¹³²⁰ PET, personsag; Notat, 24. juni 1986.

jetunionen og var blevet kultiveret af KGB mellem 1983 og 1991. Imidlertid valgte KGB at stoppe dyrkningen af den pågældende, efter at PET havde opdaget forbindelsen. Generelt synes PET's medarbejdere imidlertid ikke at have næret mistillid til SAM eller dets medlemmer. Det hedder i en kommentar til en notits om dansk deltagelse i en konference i DDR i 1988, at danskernes, herunder SAM's, interesse i konferencen skulle "ses i sammenhæng med deres engagement i processen for Norden som atomvåbenfri zone."¹³²¹ Og efter en reception på den øst-tyske ambassade i foråret 1988 vurderede en af PET's kilder: "WAPA-folkene og -landene ved, at de intet kan opnå her i Nordeuropa via de slagne kommunister. Altså forsøger de, hvad man kan beskrive som 'tværpolitisk infiltration...'"¹³²²

Kvinder for Fred, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed samt Aldrig mere Krig

I 1980 blev der stiftet endnu en fredsgruppe: Kvinder for Fred. Ifølge PET var baggrunden den, at en kreds af kvinder i midten af februar 1980, det vil sige en måned efter Nej til Atomvåbens dannelse, påbegyndte en underskriftsindsamling, hvori der blev stillet krav om, at de på det tidspunkt afbrudte nedrustningsforhandlinger skulle genoptages. Desuden ønskede kvinderne, at kvindernes kamp for nedrustning skulle være et hovedtema på en FN-kvindekongress, der skulle afholdes i København mellem den 14. og den 30. juli 1980. Initiativtagerne var Bodil Graae, Gytte Rue og Janne Houmann, der alle arbejdede i Danmarks Radios kultur- og samfundsafdeling.¹³²³ Initiativet opnåede øjeblikkelig megen omtale. Ekstra Bladet bragte eksempelvis den 14. februar en artikel med overskriften "Danske kvinder: Stop de krigsliderlige mænd", og blandt de nævnte kvinder var sangerne Lone Klermann og Cleo, politiker Hanne Reintoft, skuespiller Bodil Udsen, forfatterne Herdis Møllehave og Dea Trier Mørk m.fl.¹³²⁴ Og dagen efter kunne samme avis

¹³²¹ PET, emnesag: "Vedr.: Dansk deltagelse i international konference i DDR, den 20.-22. juni 1988", 1. februar 1989.

¹³²² PET, emnesag: Ekstrakt af notits af 23. november 1988.

¹³²³ PET, emnesag: "Vedr. oprettelse af kvindernes fredsbevægelse - Kvinder for Fred", 25. marts 1980.

¹³²⁴ "Danske kvinder: Stop de krigsliderlige mænd", *Ekstra Bladet*, 14. februar 1980. Se også "Kvinder mod krig", *Kristeligt Dagblad*, 15. februar 1980; "Danske kvinder tager initiativ til fredsappel", *Land og Folk*, 16.-17. februar 1980; "Kønspolitik og verdensfred - Det er kvinderne der vil have freden", *Aktuelt*, 17. februar 1980; "Millioner af underskrifter på FN's bord", *Ekstra Bladet*, 18. februar 1980. Nogle mænd fandt det imidlertid kritisabelt, at de pågældende kvinder gjorde freden til en kvinde-

bringe fotografier af blandt andre skuespillerne Lise Ringheim, Helle Virkner og Lisbeth Lundquist, der også ytrede deres støtte til den nye bevægelse.¹³²⁵

I begyndelsen af marts 1980 oplystes det, at Kvinder for Fred havde postet 30.000 lister med plads til 50 navne pr. liste, som skulle returneres til Kvinder for Fred senest den 15. maj.¹³²⁶ Det fremgik af en radiokronik senere på året, at det lykkedes Kvinder for Fred at indsamle cirka 500.000 underskrifter, der blev overdraget FN's generalsekretær Kurt Waldheim den 14. juli 1980.¹³²⁷ I emnesagen er der ikke bevaret meget materiale om bevægelsen, og der beror ingen vurdering af dens politisk-ideologiske udgangspunkt. Heller ikke i årsberetningen for PET's Afdeling C ses der nogen vurdering af bevægelsen.¹³²⁸ Spredte bemærkninger om Kvinder for Freds virke i 1980'erne kan dog uddrages af primært emnekortene, men også emnesagen:

PET inddækkede oplysninger om Kvinder for Fred frem til i al fald 1988, idet materialet dog tyder på en betydelig faldende interesse fra cirka 1984 og frem. Gennem hele perioden var Kvinder for Fred særdeles aktive som arrangør eller som deltager i demonstrationer, happenings, debataftener, marcher og andre arrangementer, der skulle oplyse om og fremme fredsarbejdet i Danmark, men også i Norden. Desuden udgav Kvinder for Fred forskellige skrifter og tryksager, herunder bladet *Køkkenrullen*.¹³²⁹ Bevægelsen valgte, antagelig efter den model, der var Nej til Atomvåbens, at deltage i møder arrangeret af Samarbejdskomitéen, idet man dog ikke skulle få det indtryk, at Kvinder for Fred støttede Samarbejdskomitéens Moskvatro linje. Det hedder i emnekortene, at Kvinder for Fred samt Nej til Atomvåben og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Sikkerhed var de fredsbevægelser, der havde mest fremgang i 1981, og at forklaringen var, at disse tre bevægelser havde taget afstand fra Samarbejdskomitéens ensidige kritik af USA og NATO.¹³³⁰

Blandt de sager, som Kvinder for Fred især synes at have engageret sig i,

sag. Filminstruktør Christian Braad Thomsen udtalte eksempelvis, at kvinderne "er hysteriske og ufredelige, når de på den måde tager patent på freden", idet han også henviste til Storbritanniens Margaret Thatcher og Indiens Indira Ghandi. Se hertil Helle Østergaard, "Kendte mænd raser mod kendte kvinder: de vil tage patent på freden", *B.T.*, 18. februar 1980.

1325 Ingelise Beuschel, "Kvindernes oprør mod de krigsgale mænd", *Ekstra Bladet*, 15. februar 1980.

1326 PET, emnesag: "Vedr. oprettelse af kvindernes fredsbevægelse - Kvinder for Fred", 25. marts 1980.

1327 PET, emnesag: "Kvinder for Fred. Danmarks Radio - program 1 den 11.11.80 kl. 14.00. Radiokronik om Kvinder for Fred - Udsendelsen 'Et Skridt mod Freden', udskrift".

1328 PET, administrativ sag: "Afdeling C's årsberetning 1980", s. 27.

1329 Der ses forskellige udgaver af dette blad bevaret i emnesagen.

1330 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 18. januar 1982.

var spørgsmålet om opstilling af Hawk-raketter på Fyn,¹³³¹ afvisning af NATO-depoter på dansk jord,¹³³² ønsket om at oprette et statsligt finansieret nedrustningsudvalg,¹³³³ gennemførelse af fredsmarcher fra Danmark til henholdsvis Frankrig og Sovjetunionen¹³³⁴ samt gennemførelse af demonstrationer i Holland, da NATO i efteråret 1983 påbegyndte opstilling af mellemdistancera-ketter.¹³³⁵ I 1984 bemærkede PET, at Kvinder for Fred gjorde sig overvejelser om at etablere en dansk parallel til de britiske Greenham Common-aktioner.¹³³⁶ Som omtalt indledningsvis valgte Kvinder for Fred at omsætte tankerne til handling. I 1989 var der fra Kvinder for Fred forslag fremme om at indføre en såkaldt "fredsskat", der kun måtte anvendes til fredsbevarende formål.¹³³⁷

Mere interessant ud fra en efterretningsvinkel var det imidlertid, at PET i 1981 kom i besiddelse af oplysninger om, at Kvinder for Fred agtede at deltage i en dansk forberedelseskomité forud for Kvindernes Demokratiske Verdensforbunds Verdenskongres i 1981,¹³³⁸ og at et af medlemmerne af Kvinder for Fred fik sin rejsebillet til konferencen udleveret på den østtyske ambassade.¹³³⁹ Efter opfordring fra Verdenskongressen stillede Kvinder for Fred sig det følgende år – på kvindernes internationale kampdag den 8. marts – i spidsen for Kvindernes kamp og solidaritetsdag for Fred og Sikkerhed. Et arrangement der ifølge PET's oplysninger blev støttet af DKP, El Salvador-kampagnen, Folkebevægelsen mod EF, Dansk-Cubansk forening samt Venskabsforeningen Danmark-Sovjet.¹³⁴⁰ Endelig anmodede en regionsafdeling i 1989 Centralafdelingen om at registrere et medlem af Kvinder for Fred, der samtidig var formand for en lokalafdeling af DKP.¹³⁴¹ Det fremgår ikke af PET's oversigt over personregistreringer, at pågældende skulle være blevet registreret ved denne lejlighed.¹³⁴²

1331 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 27. februar 1981.

1332 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 16. marts 1981.

1333 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 27. april 1981.

1334 PET emnesag: "Vedr.: De Nordjyske Fredsbevægelser's fokusering på Greenham-Common aktiviteterne", 22. marts 1984.

1335 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 7. oktober 1983.

1336 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 22. marts 1984.

1337 PET, emnesag: "Vedr.: Landsmøde den 26.-27. aug. 1989 for Kvinder for Fred, afholdt på Brenderup Fredshøjskole, 5464 Brenderup", 3. oktober 1989.

1338 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 13. august 1981.

1339 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 15. oktober 1981.

1340 PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 13. marts + 1. april 1982.

1341 PET, emnesag: Skrivelse dateret 13. juni 1989.

1342 PET, PET's oversigt over personregistreringer.

PET noterede videre, at et andet navngivet medlem af Kvinder for Fred var DKP'er, og at hun – hævdede hun selv – var blevet nægtet visum til USA af denne grund, endskønt hendes mål med rejsen var at deltage i FN's nedrustningsuge i 1982.¹³⁴³ Hun dukkede på ny op i PET's emnekort i 1984, da det noteredes, at hun var blevet ringet op af en sovjetisk ambassademedarbejder i anledning af, at hun skulle lede en rejse til Leningrad med deltagelse fra de nordiske lande samt USA, Canada og Sovjetunionen. Ifølge emnekortene skulle man drøfte fred og fredsundervisning.¹³⁴⁴ Endelig beror der i emnesagen såvel som i emnekortene en oplysning om, at der i Kvinder for Fred skulle eksistere en VS-fløj, der nærede sympati for og skulle have forbindelse til vesttysk terrorisme gennem gruppen "Rote Zhore" eller "Rote Zorn", som ifølge PET var identisk med Revolutionäre Zelle, der var en fortsættelse RAF (Rote Armee Fraktion). Rote Zora blev angivet at være en yderliggående kvindegruppe, der deltog i voldelige aktioner.¹³⁴⁵ Det skal understreges, at der i det anvendte materiale ikke ses dokumentation for, at en sådan forbindelse har eksisteret, og det skal betones, at Kvinder for Fred i dens politiske linje stillede sig kritisk til Sovjetunionen. Det fremgår således, at foreningen i skikkelse af Gertrud Hoffmann, Bodil Graae, Janne Houmann og Meta Ditzel i 1983 skulle have henvendt sig til den sovjetiske ambassade i København med en anmodning om at tilbagegive Andrej Sakharov og dennes hustru de borgerlige rettigheder, de var blevet frataget – og at denne henvendelse skulle have forårsaget vanskeligheder i forholdet til Samarbejdskomitéen.¹³⁴⁶

PET's overvågning af Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed var, som tilfældet var det med Kvinder for Fred, særdeles behersket i 1980'erne. Tjenestens syn på ligaen var tydeligvis rundet af de erfaringer med ligaen, der var gjort i de foregående årtier: Der var tale om en pacifistisk forening, der virkede for fred og mellemfolkelig forståelse, og som ikke havde megen efterretningsin-

¹³⁴³ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 10. juni 1982.

¹³⁴⁴ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 28. august 1984.

¹³⁴⁵ PET, emnesag: "Vedr.: Forbindelse mellem den danske fredsbevægelse Kvinder for Fred og vesttyske organisationer", 19. juni 1984. PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 19. juni 1984. Revolutionære Zelle, der retteligt hed Revolutionäre Zellen, blev dannet i 1973 og ønskede alene at forrette materielle (ikke menneskelige) skader, idet medlemmerne levede ud fra devisen: lev legalt – kæmp illegalt. Rote Zora var en feministisk aflægger af Revolutionäre Zellen, og den agerede navnlig mod sexturisme, kvindehandel og gen- og reproduktionsteknologi. Se hertil Anne Sørensen, *Stasi og den vesttyske terrorisme* (Aarhus Universitetsforlag, 2006), s. 48-49.

¹³⁴⁶ PET, emnesag: "Vedr.: Kvinder for Fred", 7. marts 1983; PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 7. marts 1983.

teresse. De oplysninger, der beror i emnesagen og emnekortene for 1980'erne, bekræfter dette billede. Det ses da også, at det er endog meget begrænset, hvad der er bevaret af oplysninger vedrørende ligaen. På baggrund af ligaens eget blad *Fred og Frihed* noterede PET i 1981, at foreningen havde fået ny landsformand i skikkelse af Inge Andersen, der udtalte at ville arbejde for at forhindre udbygning af NATO-depoter i Danmark og på længere sigt oprettelse af atomvåbenfrie zoner i Norden og Europa.¹³⁴⁷ Ved sin tiltræden som landsformand havde Inge Andersen udtalt, at ligaen ville fortsætte sit samarbejde med de forskellige fredsgrupper og komitéer, men i november meldte ligaen sig ud af Samarbejdskomiteén i protest mod, at sidstnævnte var "blevet en snæver kommunistisk-præget organisation".¹³⁴⁸ I de følgende år var ligaen optaget af spørgsmålet om opstilling af Hawk-raketter på Fyn¹³⁴⁹ samt afvisning eller i al fald reduktion af NATO-depoter på dansk jord.¹³⁵⁰ Desuden ønskede ligaen repræsentation i SNU,¹³⁵¹ og endelig deltog ligaen i utallige møder, marcher og arrangementer omhandlende den internationale oprustning og behovet for nedrustning.

De eneste indhentede oplysninger af efterretningsmæssig interesse var, at ligaens revisor i 1981 var medlem af Samarbejdskomiteéns præsidium,¹³⁵² at ligaen, ligesom Kvinder for Fred (se ovenfor), i 1981 deltog i forberedelseskomitéen til Kvindernes Demokratiske Verdensforbunds Verdenskongres.¹³⁵³ Sådanne oplysninger gav dog næppe PET anledning til bekymring. Det bemærkedes således af efterretningstjenesten, at 1981 – som tilfældet var det for Kvinder for Fred og Nej til Atomvåben – havde været et år med stor tilslutning, idet ligaen kraftigt havde taget afstand fra Samarbejdskomiteén.¹³⁵⁴ I 1981 tilsluttede ligaen sig END.¹³⁵⁵

PET synes ikke at have haft kilder i Kvinder for Fred eller i Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed. Fraset én oplysning er det vurderingen, at de kildeindberetninger, der beror i emnesagerne, stammer fra kilder i andre miljøer som overskudsinformation. En række oplysninger blev bragt til veje via telefonaflytning, men også her var der tale om overskudsinformation. Emnesa-

¹³⁴⁷ PET, emnesag: "Vedr.: International Liga for Fred og Frihed", 9. marts 1981.

¹³⁴⁸ "Melder sig ud af fredskomite i protest", *Berlingske Tidende*, 13. november 1981.

¹³⁴⁹ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 27. februar 1981.

¹³⁵⁰ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 13. og 20. marts 1981.

¹³⁵¹ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 27. april 1981.

¹³⁵² PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 10. marts 1981.

¹³⁵³ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 13. august 1981.

¹³⁵⁴ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 28. januar 1982.

¹³⁵⁵ PET, emnekartotek: "Kvinder for Fred", 20. maj 1981.

gerne på de to foreninger indeholder en række offentligt tilgængelige tryksager og sammenskrivninger. Endelig ses der kopier af materiale indhentet i anden sammenhæng.

PET vurderede i 1980'erne, at fredsbevægelsen overordnet set var splittet i to fløje. En fløj var afhængig af Sovjetunionen og støttede de sovjetiske udspil. Den væsentligste aktør var her Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, der af PET blev kategoriseret som en frontorganisation. Fredsbevægelsens anden fløj var mere uafhængig af USA og Sovjetunionen og stillede sig kritisk til oprustning i såvel Øst som Vest. En af de uafhængige grupper var Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, der her ses som deltager i en større demonstration på Rådhuspladsen i København. Udateret. (Arbejdermuseet og ABA).

Som nævnt standsede PET overvågningen af Aldrig mere Krig i 1969. I 1980 resolverede en af PET's jurister imidlertid, at sagen skulle genoprettes.¹³⁵⁶ Det ses ikke af det bevarede materiale, hvorfor den beslutning blev taget, men det fremgår af sagens akter, at en forhenværende landssekretær i Aldrig mere Krig gennem 1970'erne stod anført i Verdensfredsrådets medlemsfortegnelse, i Samarbejdskomitéens præsidium og i 1980 tilmed i styrelsen, idet han samtidig blev

¹³⁵⁶ PET, emnesag: Notat af 4. november 1980.

den ene af komitéens to næstformænd.¹³⁵⁷ Noget tyder med andre ord på, at PET ved indgangen til 1980'erne nærede mistanke om, at Samarbejdskomitéen var i færd med at opnå indflydelse i Aldrig mere Krig.

PET's overvågning af Aldrig mere Krig bekræfter ikke en sådan antagelse. Som tilfældet er det med samtlige andre fredsgrupper i 1980'erne, deltog også Aldrig mere Krig i arrangementer, happenings, møder, demonstrationer, marcher og lignende, hvor Samarbejdskomitéen og andre kommunistiske organisationer var til stede. Og selvom PET synes at have været forholdsvis agtpågivende over for Aldrig mere Krigs beskæftigelse med fænomenet Aktiv Ikke Vold (se nedenfor), ligesom man noterede sig en ikke bekræftet påstand om, at en person tilknyttet Aldrig mere Krig skulle havde forbindelse til Stasi,¹³⁵⁸ kan det ikke godtgøres, at kommunisterne opnåede væsentlig indflydelse på Aldrig mere Krig. Tværtimod organiserede Aldrig mere Krig sig i maj måned 1981 sammen med Nej til Atomvåben og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Sikkerhed en arbejdsgruppe i END.¹³⁵⁹

Den af Aldrig mere Krigs aktiviteter, der påkaldte sig PET's interesse, var som nævnt fænomenet Aktiv Ikke Vold. Ifølge PET's oplysninger dannedes i december 1983 Kontaktnet Ikkevold, der stod for Aktiv Ikke Vold. Kontaktnettet stillede følgende krav til politikere: 1) ophæv forstærkningsaftalerne, 2) aldrig atomvåben på dansk jord i freds-, krise- og krigstid, 3) Danmark ud af NATO's offensive atomstrategi, 4) større åbenhed i forsvarsanliggender. Såfremt Folketinget ikke imødekom disse krav, ville man foretage demonstrationer eller blokader mod forsvarsinstallationer under anvendelse af ikke-vold.¹³⁶⁰ PET var meget optaget af fænomenet, antagelig ikke mindst fordi der var tilgået tjenesten oplysninger om, at Aktiv Ikke Vold havde kontakter til IRA (Irish Republican Army, Den Irske Republikanske Hær) og til ETA (Euskadi Ta Askatasuna, Den Baskiske Befrielsesbevægelse).¹³⁶¹ Der ses ikke i emnesagen på Aldrig mere Krig, men heller ikke i sagen om Aktiv Ikke Vold dokumentation for sådanne forbindelser.¹³⁶² I en 15-siders sammenskrivning fra 1984 bemærkede PET imidlertid, at Kontaktnet Ikkevold politisk stod meget nær Aldrig mere Krig og Nej til Atom-

¹³⁵⁷ PET, emnesag; Notat, 21. oktober 1980.

¹³⁵⁸ PET, personsag; Notat, 30. september 1982.

¹³⁵⁹ PET, emnekartotek: "Aldrig mere Krig", 20. maj 1981.

¹³⁶⁰ PET, emnesag: "Vedr.: Kontaktnet Ikkevold (Aktiv ikke-vold)", 22. juni 1984.

¹³⁶¹ PET, emnesag: "Vedr.: [-], medlem af organisationerne Aldrig mere Krig (AmK) og Aktiv Ikke Vold", 24. januar 1983.

¹³⁶² PET, emnesag og PET, Historisk Arkiv, emnesag.

våben, og at der syntes at bestå en tæt kontakt med SF, navnlig Pelle Voigt og Jens Thoft.¹³⁶³ Desuden noterede PET, at der var et betydeligt personsammenfald mellem personer tilsluttet Aldrig mere Krig og Aktiv Ikke Vold.¹³⁶⁴ Op til folketingsvalget i januar 1984 opfordrede Aldrig mere Krig da også vælgerne til at stemme på såkaldte ”raketmodstandere”.¹³⁶⁵

Der beror ikke nogen sammenskrivning om PET's syn på Aldrig mere Krig i emnesagen, men efterretningstjenesten må hurtigt være kommet til den vurdering, at foreningen ikke begav sig ud i forhold, der havde efterretningsmæssig interesse. Emnesagen rummer således kun et relativt lille antal rapporter, hvor den overvejende del af oplysningerne er baseret på åbne kilder. Der findes kilderapporter, men der er antagelig tale om overskudsinformation fra andre overvågninger.

Kristne for Nedrustning og Katolsk Arbejderaktion

En nyskabelse inden for 1980'ernes fredsmiljø var Kristne for Nedrustning, stiftet i august 1979. Hvor Nej til Atomvåben og Kvinder for Fred opstod i opposition til Samarbejdskomiteén, betragtede PET i 1980 Kristne for Nedrustning som en udløber af Samarbejdskomiteén. Således hed det i Afdeling C's årsberetning for 1980, at Samarbejdskomiteén og den vesttyske fredsorganisation Christen für die Abrüstning (Kristne for Afrustning) efter initiativ fra Deutsche Friedens Union (Den Tyske Fredsunion) var påbegyndt et samarbejde i 1979. Umiddelbart syntes forholdet mellem de nævnte organisationer væsentligst at have bestået i afholdelse af diverse møder. Fra dansk side havde de to mest fremtrædende deltagere været pastor Hans Nebel, der var formand for Samarbejdskomiteén, og Anker Schjerning, der af PET defineredes som et ”ledende medlem af Samarbejdskomiteén”, foruden at han var sekretær i DKP's freds- og solidaritetsudvalg. Ved stiftelsen af Kristne for Nedrustning den 16. august 1979 fremgik det, at foreningen rummede personer fra den danske folkekirke, den katolske kirke, baptisterne, metodisterne og kvækerne, og allerede samme år afleverede den nye organisation en appel til udenrigsminister Kjeld Olesen, hvori der appelleredes mod opstilling af NATO's mellemistan-

1363 PET, emnesag: ”Vedr.: Kontaktnet Ikkevold (Aktiv ikke-vold)”, 22. juni 1984.

1364 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 14. juni 1984.

1365 PET, emnekartotek: ”Aldrig mere Krig”, 27. december 1983.

ceraketter i Vesteuropa. 101 enkeltpersoner stod som anbefalere – herunder en biskop og 35 præster.¹³⁶⁶

Allerede i 1980 udstedte Kristne for Nedrustning endnu en appel. Denne gang var der 134 anbefalere, og samtidig havde budskabet rykket sig. Det forestående forsvarsforlig blev kritiseret, og samtidig stillede Kristne for Nedrustning krav om, at Danmark inden for NATO skulle arbejde for nedrustning og afspænding og/eller tage initiativ til diverse konkrete nedrustningsinitiativer. Såfremt det ikke lod sig gøre, måtte Danmark melde sig ud af NATO.¹³⁶⁷

Det fremgik af appellen i begyndelsen af 1980, at Kristne for Nedrustning fremover ville engagere sig i en annoncekampagne. Denne blev startet i oktober måned, da bevægelsen sammen med blandt andet Samarbejdskomitéen lod indrykke en annonce i Land og Folk, hvori læserne blev opfordret til at protestere mod oprustningen ved at indsende 25 kroner til et sekretariat, hvorved man ville være med i en ny annonce. Denne blev bragt den 19. oktober i Politiken. 2.000 personer stod som deltagere i protesten. PET bemærkede i sin årsberetning for 1980, at en af de centrale skikkelser i Kristne for Nedrustning var pastor Hans Nebel, der tidligere havde været formand for Samarbejdskomitéen. I begyndelsen af 1980 havde han imidlertid grundet travlhed undladt at stille op til nyvalg. Dette havde – hed det – antagelig sin forklaring i, at Nebel havde haft travlt med at starte Kristne for Nedrustning (ligesom han havde været meget aktiv i Forsøringsforbundet, der oprindeligt hed Kristeligt Fredsforbund). Ligeså interessant var det imidlertid, at en anden af de centrale skikkelser bag Kristne for Nedrustning, Anker Schjerning, slet ikke blev nævnt i organisationens egne tryksager, ligesom ingen af organisationens anbefalere var kendte som kommunister. Når dertil blev lagt, at de ovenfor nævnte vesttyske organisationer begge var kommunistiske, konkluderede PET tentativt, at

”DKP med velberådet hu holder sig udenfor organisationen, for at den ikke skal få skyld for at være kommunistisk dirigeret og ud fra den betragtning, at ”gangerne” fra Samarbejdskomitéen er stærke nok til at styre arbejdet i den rigtige retning.”¹³⁶⁸

PET bemærkede endvidere, at Meta Ditzel, der var aktiv i Samarbejdskomiteen,

1366 PET, administrativ sag: ”Afdeling C’s årsberetning 1980”, s. 23. Jf også PET, WU: Notat om Kristne for Nedrustning forevist Wamberg-udvalget, 8. maj 1981.

1367 PET, administrativ sag: ”Afdeling C’s årsberetning 1980”, s. 24.

1368 Ibid.

og som havde KGB-kontakter, også var virksom i Kristne for Nedrustning. Dette gav i 1981 PET anledning til at konstatere, at der var en "helt klar forbindelse" mellem KGB, Samarbejdskomiteen og Kristne for Nedrustning.¹³⁶⁹

Noget kunne imidlertid tyde på, at ikke alle medlemmer og anbefalere af Kristne for Nedrustning var bevidste om denne sammenhæng. I slutningen af 1980 kontaktede PET i al fald en af landets biskopper og oplyste ham om de politiske kræfter, der lå bag organisationen. Ifølge biskoppen havde han været uvidende herom og ville derfor "nødigt tages til indtægt" for disse politiske intentioner.¹³⁷⁰

PET fulgte Kristne for Nedrustning de følgende år og bemærkede, at en del af foreningens aktiviteter foregik i regi af Landskampagnen Stop Atomraketterne. Desuden bemærkede PET, at selvom Nebel i 1983 fortsat var formand for foreningen, var dennes drivende kraft en kendt DKP'er ved navn Jan Grønberg Nielsen, der tillige var medlem af Samarbejdskomitéens styrelse. Ifølge PET var Kristne for Nedrustnings aktiviteter afstemt med Samarbejdskomitéen, og strategien var antagelig at "ramme den store målgruppe 'kristne', som" Sovjetunionen havde "jagtet" siden sidste halvdel af 1970'erne. I 1983 skal foreningen have modtaget økonomisk støtte fra Columbusfonden (3.000 kroner), SNU (4.000 kroner) og DANIDA (12.000 kroner).¹³⁷¹

En anden kristen forening, der bemærkedes af PET i 1980'ernes fredskampagne, var Katolsk Arbejderaktion. Foreningen figurerer i PET's emnekort fra midten af 1960'erne og frem. I 1980'erne synes PET væsentligst at have været interesseret i Katolsk Arbejderaktion grundet foreningens formand Georg William Bune Andersen, der i al fald siden 1970'erne havde stået i kontakt til den sovjetiske ambassade.¹³⁷² PET overvågede foreningen gennem 1980'erne og konstaterede med Gordijevskij som kilde, at Bune Andersen af Sovjetunionen var blevet brugt i en såkaldt aktiv foranstaltning, det vil sige et forsøg på at påvirke den offentlige meningsdannelse, hvor han angiveligt havde fremført sovjetiske synspunkter i en artikel om den amerikanske præsident Jimmy Carter og neutronbomben. Carter blev her præsenteret som "neutronpræsidenten". Ifølge Gordijevskij havde Bune Andersen ikke været begejstret for at gøre det, men havde ladet sig overtale af den sovjetiske ambassademedarbejder Sergej Sjisjkin, der af PET opfattedes som coopteret KGB.

1369 PET, WU: Notat om Kristne for Nedrustning forevist Wamberg-udvalget, 8. maj 1981.

1370 PET, emnesag: "Vedr.: Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed – Nordjylland", 8. januar 1981.

1371 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 43-46.

1372 PET, emnekartotek: "Katolsk Arbejderaktion", 15. marts 1978.

Efter at artiklen var offentliggjort, havde den sovjetiske ambassade sendt den til Centret som illustration af, at den sovjetiske indsats gjorde en forskel i Danmark. I 1978 blev Bune Andersen af KGB klassificeret som fortrolig kontakt, og han skulle på det tidspunkt ifølge Gordijevskij være villig til at videregive alle synspunkter fra residenturet. Imidlertid var man på den sovjetiske ambassade af den opfattelse, at Bune Andersens artikler ”ingen betydning” havde, grundet en lille læserskare.¹³⁷³

Mere generelt deltog Katolsk Arbejderaktion gennem 1980'erne i en lang række fredsarrangementer, og så sent som i 1990 deltog den i organiseringen af Østersøtræf 1990. Formand Bune Andersens virkestrang til trods antages foreningen at have haft særdeles begrænset effekt på 1980'ernes fredskampagne. Dertil var foreningen for ubetydelig. Den katolske biskop i Danmark delte ifølge PET's oplysninger sjældent Katolsk Arbejderaktions holdninger.¹³⁷⁴

Sovjetisk økonomisk støtte?

I sine erindringer, *Manden uden ansigt*, skriver Markus Wolf, forhenværende chef for den udenlandske efterretningstjeneste under det østtyske Stats sikkerhedspoliti (Stasi, MfS/HVA), at nogle af de vesteuropæiske fredsbevægelser modtog økonomisk støtte fra Østblokken i 1970'erne og 1980'erne. Wolf fremhæver Generaler for Fred.¹³⁷⁵ Det gør det relevant at stille spørgsmålet, om PET's efterforskning gav dokumentation for, at danske fredsbevægelser modtog økonomisk støtte fra Østblokken.

Det korte svar på spørgsmålet er ifølge PET's oplysninger bekræftende, idet Sovjetunionen via et mindre antal danske organisationer ydede økonomisk støtte til den kommunistiske, det vil sige den Moskvaafhængige del af fredsbevægelsen. Oplysninger, der ligger til grund herfor, er følgende:

I begyndelsen af 1983 modtog PET en skrivelse fra en udenlandsk efterretningstjeneste, der noterede, at det i en af PET udfærdiget beretning for november 1982 hed, at KGB havde givet penge til lokale fredskampagner. Det fik den udenlandske tjeneste til at anmode om alle de oplysninger, PET måtte være i besiddelse af, omhandlende ”hvordan pengene blev leveret, hvilke russere der

1373 PET, operationssag: ”KGB Activity in Denmark 1978-1982”, s. 6. Jf. PET, emnesag: Notat, 4. oktober 1983.

1374 PET, emnesag: Notat, 4. oktober 1983.

1375 Markus Wolf, *Manden uden ansigt. En mesterspions selvbiografi* (Rosinante, 1998), 291-297.

var involveret, og hvor store beløb det drejer sig om.”¹³⁷⁶ Kommissionen har ikke fundet den omtalte beretning, men PET svarede en måned senere, og det kortfattede svar lød, at tjenesten ikke umiddelbart kunne sætte KGB i forbindelse med den økonomiske støtte, om end en lokalafdeling af Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen ”årligt modtager støtte fra Sovjet på ca. 20.000,- kr. Det vides ikke, hvor stor del af dette beløb der anvendes til fredskampagner.”¹³⁷⁷ Omfanget af Sovjetunionens økonomiske støtte til Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen har det imidlertid ikke været muligt for Kommissionen at bestemme.

Når det kan konstateres, at Sovjetunionen ydede støtte til den kommunistiske del af fredsbevægelsen, har det sit udspring i et antal kilderapporter fra en regionsafdeling, hvor PET havde en kilde i det kommunistiske miljø. Pågældende lod PET vide, at en person, der havde været involveret i et af Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen gennemført arrangement ”fra København har modtaget kr. 6.000 til afvikling af noget kampagnegæld og nogle tryksagsudgifter.” Desuden forklarede han PET, at der i Venskabshuset var fundet en kodeskrift med følgende ordlyd: ”ingmar wagner krwliow walentin penge fredskampagne odense [-]”. De tre nævnte personer, der ikke var umiddelbart genkendelige, identificeredes som henholdsvis Krutikov fra den sovjetiske ambassade, Valentin Kurentsov, om hvem det meddeltes, at han jævnligt kom i Odense og talte særdeles godt norsk, og [-] var formodentlig en af PET kendt DKP’er og en af de ledende i Odenses fredsbevægelser. Ingmar Wagner var partisekretær i DKP.¹³⁷⁸

Samme kilde leverede i begyndelsen af 1985 oplysninger om et møde i Landsforeningen Danmark-Sovjetunionens oplysningsudvalg, hvor man havde truffet beslutning om at udgive en pjece om Norden som atomvåbenfri zone. I PET’s kilderapport hedder det:

”Ingmar WAGNER kunne i den lukkede forsamling, hvor alle tilhørte såvel parti som bevægelse, oplyse, at ”vore venner” – dvs. Sovjetunionen – har lovet at betale udgivelsen af såvel den før omtalte tryksag som andre fredsaviser. Han oplyste

¹³⁷⁶ PET, emnesag: ”Vedr.: Den sovjetiske repræsentation i Danmark”, 15. februar 1983.

¹³⁷⁷ PET, emnesag: ”Vedr.: Sovjetisk økonomisk støtte til lokal dansk fredskampagne”, 16. marts 1983.

Det var antagelig afdelingen i Odense, der havde modtaget de 20.000 kroner.

¹³⁷⁸ PET, emnesag: ”Vedr.: Økonomisk støtte fra venskabsforeningen Danmark/USSR i København til Danmark /USSR i Odense og den fynske fredsbevægelse”, 10. marts 1983. PET, emnesag: ”Vedr.: Mulig økonomisk støtte til Odense Fredskampagne”, 2. november 1982.

videre, at han d. 20.1.85 skulle rejse til Moskva for at besøge den sovjetiske fredskomit , og under dette besøg ville hente ”yderligere inspiration til sagen.”¹³⁷⁹

Og det var ikke eneste gang, at pågældende kilde gav PET oplysninger om, at Landsforeningen støttede det kommunistiske fredsarbejde med penge fra Sovjetunionen. I en anden kilderapport også omhandler Landsforeningen hed det: ”Eventuelt kunne disse papirer blive trykt i en pjece finansieret af russerne via APN”, der var et akronym for Novosti Press Agency, det vil sige et sovjetisk informations- og pressebureau.¹³⁸⁰

Et tredje eksempel ses senere på året. I tilslutning til samtidige diskussioner om det amerikanske Strategiske Forsvarsinitiativ (SDI), ofte omtalt som stjernekrigsprogrammet, planlagde Landsforeningen at udgive en fredsavis. Det hedder i referatet: ”Der blev på mødet diskuteret  konomi. Således skulle udgivelsavisen helst kunne laves for ca. 30.000 kr., og APN havde ikke økonomi til udgivelsen, men WAGNER mente alligevel, at man fra anden side kunne skaffe pengene...”¹³⁸¹ Endelig oplyste den pågældende kilde i 1988 PET om, at ”russerne har bevilget penge til at udgive et nyt blad.”¹³⁸²

Ifølge kilden var Landsforeningen således involveret i at kanalisere sovjetisk økonomisk støtte til den kommunistiske del af fredskampen i Danmark. Det bemærkes, at pågældende kilde var én af PET’s flittigste kilder under hele den kolde krig, og det er Kommissionens vurdering, at hans oplysninger havde en høj grad af troværdighed.

Landsforeningens økonomiske støtte til den kommunistiske del af fredsbevægelsen kunne imidlertid også stamme fra en tidligere økonomisk transaktion mellem den sovjetiske ambassade og Landsforeningen. Ifølge PET havde i al fald den sovjetiske ambassade ved ambassadør Jegorytjev under dække af at købe Venskabsforeningens hus i 1975 reelt overtaget Venskabsforeningens gæld.¹³⁸³

Men det var ikke alene Landsforeningen, der stod som formidler af sovjetisk økonomisk støtte til den kommunistiske del af fredsbevægelsen. Reelt stod

1379 PET, emnesag: ”Vedr.: M de i Landsforeningen Danmark-Sovjets oplysningsudvalg d. 11. januar 1985 kl. 1700.” Vedr. Sovjetunionens økonomiske støtte, se endvidere Kommissionens beretning, bind 6.

1380 PET, emnesag: ”Vedr.: Oplysningsudvalget i Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen”, 14. februar 1985.

1381 PET, emnesag: ”Vedr.: M de i oplysningsudvalget d. 12.8.1985 – Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen”, 12. september 1985.

1382 PET, emnesag: ”Vedr.: M de i oplysningsudvalget den 8. juni 1988”, 20. september 1988.

1383 PET, emnesag: ”Vedr.: Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjet”, 14. maj 1982.

også DKP som sådan. Dette havde sin årsag i, at DKP i 1980'erne ifølge PET stillede lokaliteter, trykkemaskiner etc. til rådighed for Samarbejdskomitéen. Det fremgår også ovenfor, at PET's medarbejdere undertiden konstaterede, at Samarbejdskomitéens tryksager syntes at være frembragt på de samme maskiner og med de samme farver, som DKP's tryksager var frembragt på. Når man kan konstatere, at DKP derved stod som formidler af sovjetisk økonomisk støtte til den kommunistiske del af fredsbevægelsen, har det sin årsag i, at DKP blev økonomisk subsidieret af Sovjetunionen. Det fremgår således af den sovjetiske dobbeltagent Oleg Gordijevskijs oplysninger, at SUKP og KGB i 1980'erne årligt overdrog DKP én million kroner.¹³⁸⁴

Når dette er konstateret, skal det bemærkes, at Sovjetunionen og andre østlande imidlertid kun bidrog med forholdsvis små økonomiske beløb til fredsbevægelsernes aktiviteter i 1980'erne. Først og fremmest synes fredsgrupperne generelt at have haft ganske beskedne budgetter, og langt den overvejende del af gruppernes økonomiske grundlag synes at være tilvejebragt via medlemskontingenter, indsamlinger, salg af mærkater og lignende. Det var eksempelvis en forudsætning for medlemskab af Samarbejdskomitéen, at foreningerne betalte kontingent.

For det andet tegner der sig et billede af, at de forskellige fredsgrupper modtog økonomisk støtte af forskellige fonde. Et eksempel herpå er Fredsfonden, der blev stiftet af Niels Munk Plum i 1981, ifølge PET med det formål at arbejde for "nedrustning og en alternativ sikkerhedspolitik, baseret på ikke militære aspekter herunder tillidsskabende foranstaltninger og nedbrydning af fjendebilleder mellem øst og vest." Ifølge et PET-notat tilstillet en udenlandsk efterretningstjeneste havde Plum-fonden i 1984 angiveligt tilført Fredsfonden omkring 20 millioner kroner, således at fonden i en tiårig periode fra 1985 til 1995 årligt kunne uddele to millioner kroner til "at støtte fredsbevægelsens aktiviteter, herunder afholde en fredsfestival hvert år på Hiroshima-dagen, uddeling af en årlig Fredspris (100.000 kr.), støtte fredsarrangementer, høringer og foredrag med udenlandske eksperter."¹³⁸⁵ I 1988 skal Fredsfonden ifølge PET's oplysninger imidlertid have

¹³⁸⁴ PET, emnesag: "Vedr.: Danmarks Kommunistiske Partis (DKP) forbindelse til Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP), den sovjetiske ambassade i København og KGB", 23. januar 1986. Om emnet, se også Kommissionens beretning, bind 6.

¹³⁸⁵ PET, emnesag: "Vedr.: Fredsfonden", 26. august 1988. PET, emnesag: "Vedr.: fredsfondens aktiviteter – herunder uddeling af fredspris 1987 til Helen Clark og Hilda Halkyard Harawira", 20. maj 1987. Fredsfonden har imidlertid over for Kommissionen afvist at have modtaget penge fra Plum-fonden i 1984. Oplyst Kommissionen ved telefonsamtale 19. september 2008.

givet 100.000 kroner til Next Stop kampagnen.¹³⁸⁶ Der omtales også andre fonde i PET's akter, f.eks. Fredsaktivitetsfonden, der dog maksimalt skal have uddelt 5.000 kroner pr. donation.¹³⁸⁷ Columbus-fonden skal også have støttet fredskampagnen. Ifølge PET's oplysninger skal således Carl Scharnberg have modtaget 12.000 kroner og Nordisk Fredskonference 4.500 kroner. I 1981 skal fonden i alt have uddelt knap 80.000 kroner.¹³⁸⁸ Og i 1988 bemærkedes det, at Lise Munk Plum havde oprettet en ny "økologisk/miljø fond".¹³⁸⁹ PET forventede, at den nye fond skulle støtte miljøaktivister samt Next Stop Sovjet, der var en aktion, ifølge PET iværksat af "DKU/Unge for Fred i samarbejde med Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed", som sammen med Next Stop Nevada, agiterede mod atomprøvesprængninger.¹³⁹⁰

For det tredje var det en generel tendens, at i al fald den for PET mest interessante af fredsbevægelserne, Samarbejdskomitéen, optog økonomiske lån, for at organisationen overhovedet kunne leve videre. Ifølge en af PET's kilder, havde Samarbejdskomitéen i slutningen af september 1987 et underskud på 600.000 kroner.¹³⁹¹ Ifølge en anden kilde stod det ikke helt så galt til. Her hedder det, at Samarbejdskomitéen på omtrent samme tid skyldte cirka 150.000 kroner til DKP/Land og Folk, 30.000 kroner til Land og Folk Festival, 5.000 kroner til Stjernegård Rejser og 32.000 kroner til *Notat*. Dertil kom yderligere gæld på 110.000 kroner, altså en samlet gæld på omkring 330.000 kroner, idet PET dog samtidig antog, at nogle af kreditorerne ikke ville kræve pengene tilbagebetalt. Samarbejdskomitéen havde ifølge PET forsøgt at skaffe kautionister for et lån på 400.000 kroner, men der var hidtil kun skaffet kaution for 175.000 kroner.¹³⁹² Kort tid efter skal blandt andre Fagbevægelsen for Fred have skaffet en del penge

1386 PET, emnesag: "Vedr.: Besøg i Guldbergsgade 8, den 16.08.1988", 30. november 1988.

1387 PET, emnesag: "Vedr.: Fredsaktivitetsfondet", 15. januar 1985.

1388 PET, emnesag: "Vedr.: Columbus-fonden", 17. juni 1985.

1389 PET, emnesag: "Vedr.: Oprettelse af ny økologisk fond", 10. januar 1989.

1390 PET, emnesag: "Vedr.: Unge for Freds Nevada projekt 1. april - 1. maj 1987", 9. september 1987. Ifølge PET's oplysninger støttede Fagbevægelsen for Fred Next Stop Nevada. PET, "Referat af møde med udenlandsk tjeneste", 15. juli 1988. Vedr. DKU og Next Stop Nevada se Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 189-191.

1391 PET, emnesag: "Vedr. Møde i Odense Fredskomiteé den 28. september 1987."

1392 PET, emnesag: "Vedr.: Sekretariatsmøde den 16. nov. 87", 30. november 1987. PET nævnte i et mødereferat, at Samarbejdskomitéen havde søgt om kaution hos PML (Pædagogisk Medhjælper Forbund), BUPL (Børne- og Ungdomspædagogernes Landsforbund), SL (Socialpædagogisk Landsklub), LDK (Landsforeningen af Danske Klubfolk) samt LSF (Landsforeningen af Socialpædagoger). PET, emnesag: "Referat af møde med udenlandsk tjeneste", 15. juli 1988.

fra forskellige fagforeninger, og desuden skal en række kreditorer have eftergivet gæld. I marts 1988 skal gælden have været på knap 230.000 kroner.¹³⁹³ En af PET's kilder i Samarbejdskomitéen meddelte i begyndelsen af 1988, at Samarbejdskomitéen ville arrangere en indsamling, "der vil give 250.000 kr."¹³⁹⁴ Formuleringen tyder på, at komitéen ville have fået tilsagn om økonomisk støtte fra anden side. Det afgørende i nærværende sammenhæng er imidlertid, at en så central forening som Samarbejdskomitéen kørte med underskud.

Sovjetunionens begrænsede økonomiske støtte til fredskampagnen i 1980'erne kan endvidere illustreres med, at da Fagbevægelsen for Fred i 1986 skulle holde et såkaldt stjernekrigsseminar, måtte en af arrangørerne ifølge PET's oplysninger pantsætte sit hus for 225.000 kroner for at få et tolkeanlæg fra Østtyskland ind i Danmark, idet anlægget skulle fortælles. Det var dog ifølge PET's notat usikkert, om det overhovedet blev aktuelt for pågældende at betale toldafgiften, idet anlægget antagelig skulle udføres af landet før, tolden skulle betales.¹³⁹⁵

Overordnet set er det således vurderingen, at Sovjetunionen bidrog med økonomisk støtte til fredskampagnen, men kun til den kommunistiske. Dette havde, som det bemærkedes af en udenlandsk efterretningstjeneste, antagelig sin forklaring i, at de bevægelser, det vil sige de ikke-kommunistiske, der også kritiserede Sovjetunionens oprustning, i Moskva opfattedes som en "trussel mod Sovjets interesser." Sovjetunionen skulle ifølge samme kilde have afholdt sig fra at yde direkte økonomisk støtte til fredskampagnen i Danmark, idet man frygtede, at en afsløring heraf ville kompromittere fredskampagnen.¹³⁹⁶ Desuden ses det, at den økonomiske støtte, som Sovjetunionen gav, blev formidlet gennem navnlig Landsforeningen Danmark-Sovjetunionen, og da var det typisk til konkrete formål såsom trykning af en pjece, men næppe mere generelt til fredskampagnen i almindelighed. Set i sammenligning med den økonomiske støtte, som fagbevægelsen ydede til fredskampagnen, forekommer den sovjetiske støtte begrænset. Dette er vurderingen, også når der henses til, at Sovjetunionen muligt støttede Fagbevægelsen for Fred (jf. ovenfor)

1393 PET, emnesag: "Referat af møde med udenlandsk tjeneste", 15. juli 1988.

1394 PET, personsag: "Vedr. Styrelsesmøde den 9. januar 1988", 17. februar 1988.

1395 PET, emnesag: "Vedr.: Tolkeanlæg fra DDR til fagbevægelsen for Fred's stjernekrigsseminar", 3. juni 1986.

1396 PET, operationssag: "KGB PR-linjens opgaver i relation til fredskampagnen", 16. maj 1986.

Konklusion

PET var gennem hele den kolde krig af den opfattelse, at fredsbevægelsen i Danmark var delt i to. Én udsprang af den liberale fredsbevægelse med tilknytning til Venstre og Det Radikale Venstre. Denne del af fredsbevægelsen, repræsenteret ved blandt andre Aldrig mere Krig og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed, stillede sig afvisende til oprustning og ønskede ikke Danmarks deltagelse i alliancer. En anden, repræsenteret ved Fredens Tilhængere og Dansk Fredskonference, var orienteret mod Sovjetunionen og tilsluttet Verdensfredsrådet. Ifølge PET's akter var dette billede også gældende i 1980'erne: Der var en kommunistisk del af fredsbevægelsen, som havde sit centrum i Samarbejdskomitéen, og så var der en anden del, der nok for en dels vedkommende havde et socialistisk udgangspunkt, men som insisterede på at kritisere såvel Øst som Vest. Væsentlige repræsentanter for denne del af fredsbevægelsen var Nej til Atomvåben, Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed og Aldrig mere Krig.

PET synes at have overvåget hele fredsbevægelsen i 1980'erne, men det fremgår entydigt af det bevarede materiale samt af de vidneafhøringer, der er foretaget af Kommissionen, at efterretningstjenestens interesse i fredsmiljøet langt overvejende havde til formål at bestemme DKP's samt østlandenes, især Sovjetunionens, indflydelse. PET's overvågning godtgjorde, at Samarbejdskomitéen var en frontorganisation, der i den danske debat virkede til fordel for Sovjetunionen. At dette også var formålet fremgår af talrige eksempler på, at medlemmer af Samarbejdskomitéens præsidium og styrelse stod i tæt kontakt til sovjetiske ambassademedarbejdere, der var identificeret som efterretningsofficerer, såvel KGB som GRU. Imidlertid godtgjorde PET's overvågning tillige, at den indflydelse, som Samarbejdskomitéen og dennes satellitter (også kaldet buffer-organisationer) havde på den danske meningsdannelse, var behersket og i al fald indsnævrede sig til en forholdsvis kort periode fra omtrent 1977-78 indtil cirka 1981, det vil sige fra den såkaldte neutronbombedebat frem til, at det i den danske offentlighed stod klart, at Samarbejdskomitéens ledelse stod nær sovjetiske synspunkter. I de følgende år etablerede komitéen en række nye organisationer, der alle måtte opfattes som frontorganisationer, og efter PET's akter at dømme var den mest succesrige af disse Fagbevægelsen for Fred. Denne opnåede en overgang i midten af årtiet en ikke ubetydelig opbakning fra dele af fagbevægelsen, især SiD, men også en del af Socialdemokratiet. Indflydelsen var imidlertid kortvarig, og PET's efterretninger viste, at såvel parti som bevægelse efter et par år stillede sig afvisende over for de kommunistiske tilnærmelser.

PET's overvågning godtgjorde endvidere, at Sovjetunionen gav den kom-

munistiske del af fredsbevægelsen økonomisk støtte. Det fremgår ikke af efterretningstjenestens akter, hvor omfattende støtten har været, men det bevarede materiale giver det indtryk, at støtten har været forholdsvis beskedent. Konkret synes det at have været situationen, at Sovjetunionen anvendte de forskellige venskabsforeninger til at kanalisere penge til Samarbejdskomitéen og dennes satellitter. Når ambassaden ikke selv formidlede pengene til de kommunistiske organisationer, havde det formentlig sin forklaring i, at Sovjetunionen ikke ønskede at kompromittere fredskampagnen, såfremt transaktionerne blev offentligt kendte.

Det er Kommissionens vurdering, at PET gennem det meste af den kolde krig havde et forholdsvis klart overblik over, hvilke fredsorganisationer, der støttedes af Sovjetunionen. Det fremgår imidlertid også, at PET undertiden selv førte kampagne mod den kommunistiske del af fredsbevægelsen. Det er dokumenteret i det ovenstående, at PET i forbindelse med Verdensfredsrådets konference i København i 1986 gennemførte en kampagne mod Verdensfredsrådet, Samarbejdskomitéen og DKP. I denne kampagne benyttede PET sine kontakter i pressen til at give konferencen samt DKP og Samarbejdskomitéen så megen negativ omtale som muligt.

PET havde et stort antal kilder i fredsbevægelsen i 1980'erne. Den overvejende del synes at have haft deres gang i kommunistiske eller venstreorienterede miljøer. Generelt synes kilderne at have haft en forholdsvis høj grad af troværdighed. Dette så meget mere, som at flere af hinanden uafhængige kilder undertiden leverede næsten enslydende oplysninger om de samme temaer. Ud over at anvende kilder opnåede PET også viden om fredsmiljøerne gennem telefonaflytninger, læsning af telex, observationer, dobbeltagenten Gordijevskij samt samarbejde med udenlandske efterretningsmyndigheder foruden FE.

8. SLUMSTORMERE OG BZ-BEVÆGELSE 1965-1989

Udtrykket ”slumstormerbevægelsen” refererer til en forholdsvis bredt sammensat gruppe af yngre mennesker, som i 1960’erne og begyndelsen af 1970’erne ulovligt og undertiden under konfrontationer med politiet besatte en række tomme huse navnlig i København, mens ”BZ-bevægelsen” henviser til en ny gruppe unge, som i 1980’erne ulovligt og ofte under stor konfrontation med politiet besatte tomme ejendomme i storbyerne, især København, men også i flere større provinsbyer. Den umiddelbare baggrund for de to bevægelser var den almindelige boligmangel, især manglen på billige ungdomsboliger og kollegier. Boligproblemet, der oprindeligt havde været forholdsvis begrænset, blev i byerne gradvist større som følge af væksten i antallet af studerende ved de langvarige, videregående uddannelser. Endnu en forudsætning var det, at der i 1960’erne i København var igangsat en række byfornyelsesprojekter, hvorved en del bygninger, gamle fabrikker og kondemnerede beboelsesejendomme i kortere eller længere tid stod tomme; undertiden ulovligt. Yderligere bidrog udstykningen af ejerlejligheder i 1970’erne til manglen på billige boliger.¹³⁹⁷ Boligproblemet spillede, som det fremgår, en væsentlig rolle for slumstormerbevægelsens opståen, men under den kolde krigs bipolaritet blev deltagerne hurtigt påvirket af og selv aktører i den tiltagende venstreorienterede meningsdannelse. Med årene tog slumstormerbevægelsens efterfølger, BZ-bevægelsen, også en revolutionær retorik til sig. En del af BZ’erne betragtede sig som værende i opposition til det bestående.¹³⁹⁸

¹³⁹⁷ Vedr. den boligpolitiske udvikling fra 1945 til ca. 1970 henvises til Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen, *Dansk socialhistorie 1940-83*, s. 181-199. Den boligpolitiske debat i Danmark i de første ti efterkrigsår er analyseret i Carsten Frimand, ”At bygge et bedre samfund. Den politiske debat om boligen 1945-55”, *Arbejderhistorie*, 1999/1, s. 1-22.

¹³⁹⁸ René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 105.

Husbesættelser fra 1960'erne til 1980'erne

En af de første slumstormeraktioner fandt sted i februar 1963, da en socialistisk fredsgruppe, der kaldte sig Gruppe 61,¹³⁹⁹ besatte en saneringsmoden ejendom.¹⁴⁰⁰ Set retrospektivt var aktionen imidlertid blot et forvarsel om, hvad der var i vente: To år senere flyttede nogle uddannelsessøgende ind i 40 tomme lejligheder på Christianshavn. Et halvt år senere var lejlighederne beboet af omfrent 60 unge, og den 1. september 1965 erklærede de unge, at de havde etableret et selvorganiserende og selvstyret kollegium under navnet *Sofiegården*. Efter at slumstormerne havde administreret lejlighederne i et par år, besluttede myndighederne i efteråret 1968, at bygningen skulle rives ned, hvilket skete i 1969. Slumstormerne reagerede ved at erklære deres utilfredshed med en boligpolitik, hvor der ikke var tilstrækkeligt med boliger. Ifølge sociologen Peter Gundelach var besættelsen af Sofiegården for slumstormerne blevet en "stimulerende social erfaring".¹⁴⁰¹ I tiden, der fulgte, rykkede en række af de forhenværende beboere af Sofiegården ind i andre tilsvarende ejendomme og navngav dem Hudegården, Jærgergården, Stengården, Fredensgården, Tømrergården etc.¹⁴⁰² Som gruppe var slumstormerne en sammensat flok bestående af studerende, hjemløse, såkaldte flippere og stofmisbrugere, og deres visioner for fremtiden var tilsvarende vidt forskellige: Nogle havde forestillinger om egalitære organisationsformer eller nærede, i ideologisk afstandtagen til det repræsentative demokrati, modvilje mod organisation i det hele taget, fordi det indebar skel mellem ledere og menige. Man ville, som det hed, leve "på sine egne præmisser". Andre, hvis politiske ståsted var mere radikalt venstreorienteret, ønskede snarere at etablere "en revolutionær ø i et kapitalistisk hav", som to samfundsforskere har formuleret det i en skildring af slumstormerbevægelsens historie.¹⁴⁰³

1399 Om "Gruppe 61" se endvidere Kommissionens beretning, bind 9.

1400 René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 105.

1401 Peter Gundelach, *Sociale bevægelser og samfundsændringer. Nye sociale grupperinger og deres organisationsformer ved overgangen til ændrede samfundstyper* (Politica, 1988), s. 231.

1402 Se f.eks. Helge Paludan, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Knud Knudsen og Jørn Hansen, *Københavnernes historie. Fra Absalon til Weidekamp* (Hans Reitzels Forlag, 1987), s. 252; René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 105.

1403 Citeret efter René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome.

Slumstormerne var mest virksomme fra midten af 1960'erne frem til begyndelsen af 1970'erne, hvor aktionerne gradvist aftog. En årsag til bevægelsens afmatning var Folketingets vedtagelse i 1971 af en såkaldt "slumstormerparagraf", der gjorde det tilladt for de unge mennesker at blive boende i besatte ejendomme, indtil de skulle rives ned.¹⁴⁰⁴ Desuden har der antagelig i bevægelsens tidligste år været et element af mode over aktionerne, hvilket muligt tiltrak de unge. Ifølge den eksisterende forskning lå bevægelsens betydning væsentligst i, at "den overbeviste mange mennesker om det mulige og berettigede i at protestere imod den førte boligpolitik ... Kritikere talte om slumromantik, men det hindrede ikke, at boligaktivisterne også virkede inspirerende for mange lejeraktioner i det nyere højrentebyggeri op gennem 1970'erne, bl.a. huslejeboykotter og organisering af lejerne i alternative lejerbevægelser."¹⁴⁰⁵

Den mest opsigtsvækkende af 1970'ernes besættelser indtraf, da en gruppe christianshavnere i 1971 tvang sig vej ind i det just rømmede område, hvor Bådsmandsstrædes Kaserne havde ligget. Hensigten skulle have været at opnå adgang til grønne arealer foruden at skabe en legeplads.¹⁴⁰⁶ Efterfølgende strømmede flippere, hippier, hjemløse og slumstormere til området, hvor de opbyggede Fri-staden Christiania. Denne var – i tiden der fulgte – genstand for megen politisk uoverensstemmelse, hvor personer fra den politiske højrefløj ønskede Christiania ryddet med et argument om, at der var tale om ulovlighed og selvtaget, mens især den politiske venstrefløj og en række personer fra kulturlivet forsvarede Christiania, der opfattedes som en legitim protest og et interessant forsøg på at eksperimentere med alternativ levevis.¹⁴⁰⁷ I 1973 anerkendte Anker Jørgensens

Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 106. Se også Torben Ejlersen, *Kraftcenter og fristad*, s. 227-232.

1404 Jf. Lov nr. 227 af 19. maj 1971 om en ændring af saneringsloven § 55, stk. 2. Se hertil Jørgen Jepsen, "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?" i Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør*, s. 275-315, her s. 280.

1405 Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, citeret s. 126.

1406 Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 73; Helge Paludan, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Knud Knudsen og Jørn Hansen, *Københavnernes historie*, s. 248-250. Se også Chris Holmsted Larsen, "Christiania: Eine Geschichte zwischen Utopie und 'Normalisierung' (1971-2007)" i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008), s. 159-188, der formulerer et systemkritisk perspektiv.

1407 Torben Ejlersen, *Kraftcenter og fristad*, s. 233-235; René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 107.

socialdemokratiske regering Christiania som et ”socialt eksperiment”, men allerede i 1975 besluttede Folketinget under Hartlings efterfølgende Venstre-regering, at Christiania skulle ryddes på grund af handelen med hash, hårde stoffer og hælervarer. Beslutningen blev imidlertid ikke effektueret angiveligt grundet en betydelig folkelig opbakning bag Christiania. Efter at Folketinget i slutningen af 1970’erne fik Højesterets ord for, at Christiania kunne ryddes, når Folketinget fandt det passende, besluttedes det på Christiansborg, at Christiania skulle normaliseres, hvilket blandt andet kom til at betyde, at christianitter efterfølgende gjorde op med handlen med hårde stoffer, idet hashhandelen dog fortsatte.¹⁴⁰⁸ I 1987 etablerede en styringsgruppe kontakt mellem myndighederne og Christiania, hvilket i 1989 resulterede i en såkaldt Christiania-lov, der gav tilsagn om Christianias fortsatte eksistens mod, at der blev betalt moms, husleje etc.¹⁴⁰⁹

1980’ernes BZ-bevægelse kan ud fra visse parametre ansues som slumstormerbevægelsens efterkommer. Som overgangsfænomen, der i litteraturen forbinder slumstormerne med BZ’erne, ses det såkaldte Slaget om Byggeren, der fandt sted på Nørrebro i foråret 1980. Baggrunden var Københavns Kommunes beslutning om at rydde en legeplads kaldet ”Byggeren” til fordel for opførelse af nye boliger. Lokale beboere organiseret i Nørrebros Beboeraktion, der var splittet mellem en VS-fraktion og en kommunistisk orienteret fraktion, var afvisende over for kommunens beslutning, idet de opfattede Byggeren som et ”åndehul” og et ”symbol på selvregulering”. Til grund for konflikten lå dog også en politisk modsætning mellem på den ene side Københavns overborgmester, socialdemokraten Egon Weidekamp, der ønskede gennemført byfornyelse samt et opgør med Nørrebros Beboeraktion, og på den anden side VS’ byplanborgmester Vilhoj Sigurdsson, der støttede Nørrebros Beboeraktion.¹⁴¹⁰ Konflikten gik flere år tilbage og handlede blandt andet om, at overborgmester Weidekamp tidligere, for at splitte vestrefløjten på Københavns Rådhus og for at sætte de borgerlige partier uden for indflydelse, havde indgået budgetforlig med DKP udenom VS. Konkret

1408 Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 74.

1409 René Karpantschov og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 107.

1410 Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?”, Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør*, s. 289. Se også Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990*, s. 111, der peger på, at den del af Nørrebros Beboeraktion, der var ”kommunistisk orienteret”, støttede forslaget om at rydde Byggeren, mens VS-fraktionen var imod.

udsprang konflikten dog også af, at da Københavns Kommune i slutningen af 1970'erne ønskede opført et nyt byggeri på det sted, hvor Byggeren lå, indføjede Vilho Sigurdsson en klausul i en byggetilladelse, ifølge hvilken det nye byggeri blandt andet skulle tage hensyn til byggelegepladsen. Da det imidlertid viste sig, at klausulen var ulovlig, gav Indenrigsministeriet Weidekamp bemyndigelse til at fjerne legepladsen.¹⁴¹¹ Da kommunens håndværkere mødte op for at påbegynde nedrivningen, dannede boligaktivister blokade. Håndværkerne forlod området, men vendte senere tilbage assisteret af politiet, der havde til opgave at rydde blokaden. Boligaktivisterne afviste imidlertid fortsat at fjerne sig fra kommunens ejendom, og i de følgende to uger var Byggeren genstand for kampe mellem politi og aktivister. Det hedder i litteraturen, at kampene var "næsten borgerkrigslignende".¹⁴¹²

Når Slaget om Byggeren fik betydning for 1980'ernes BZ-bevægelse, har det sin forklaring i, at kampene mod politiet havde tiltrukket unge fra det meste af København. Flere af disse skulle i de følgende år blive en del af BZ-miljøet. Desuden er det en vurdering i litteraturen, at Slaget om Byggeren fik den virkning, at 1980'ernes BZ'ere allerede fra begyndelsen var indstillet på, at det ville komme til konfrontationer med politiet, hvor kasteskyts og brosten hørte til den almindelige ammunition.¹⁴¹³

BZ-bevægelsens opståen havde imidlertid også rod i den del af det vesteuropæiske ungdomsmiljøes erfaringer, der knyttede sig til Vesttyskland, Holland og Schweiz, hvor unge i 1980 besatte en række saneringsmodne ejendomme i Hamburg, Berlin, Amsterdam og Zürich. Da en gruppe unge københavnere i oktober 1981 besatte en kondemneret brødfabrik, *Rutana*, kort tid efter en tom fabriksbygning og derpå et nedlagt kloster på Vesterbro, anvendte de således aktionsmetoder, symboler og paroler, der mindede om vesteuropæiske BZ'eres.¹⁴¹⁴

¹⁴¹¹ Torben Ejlersen, *Kraftcenter og fristad*, s. 278, 292.

¹⁴¹² Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 366. "Slaget om Byggeren" er endvidere skildret i Henrik Stevnsborg, "Byggeren 1980 – en dokumentarisk fremstilling af konfrontationerne mellem politi og borgere" i Jørn Vestergaard (red.), *Sociale uroligheder. Politi og politik* (socpol, 1986), s. 81-100. Tom Heinemann, *Uro*, s. 37-44 og Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke* stiller sig begge særdeles kritisk til politiets indsats. Sidstnævnte skriver: "Rydningen fik nærmest karakter af et bystyre, der førte krig mod egne borgere...", citeret s. 111.

¹⁴¹³ Helge Paludan, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Knud Knudsen og Jørn Hansen, *Københavnernes historie*, s. 253.

¹⁴¹⁴ René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i de-*

Baggrunden for besættelsen af *Rutana* var en gruppe unges erklærede ønske om at anvende ejendommen som et ungdomshus. Efter at Københavns Kommune imidlertid afviste de unges anmodning, valgte de at besætte huset.¹⁴¹⁵ I slutningen af oktober valgte de unge at besætte en nedlagt fabriksbygning, der havde huset virksomheden *Schiønning & Arvé*. Også her kom det til sammenstød mellem BZ'ere og politiet. Det hedder i en politikritisk fremstilling, at politiet under rømningen af *Rutana* anvendte knippelslag og hunde, hvilket var én af årsagerne til, at de unge efterfølgende arrangerede demonstrationer mod politivold.¹⁴¹⁶ Og i en anden fremstilling hedder det, at politiet anvendte ”tåregas – altså uden at have gjort en skid.”¹⁴¹⁷

Hvad angår BZ-bevægelsens udvikling i 1980'erne peger den eksisterende litteratur på, at husbesættelser og deraf følgende konflikter med politiet var et dominerende tema mellem 1981 og 1983. Desuden anføres det, at udgangspunktet for BZ-bevægelsen var en trotskistisk inspireret Ini'tivgruppe for et Ungdomshus med tilslutning fra medlemmer af Venstresocialisterne, FUGA (Faglig Ungdoms Gruppe af Arbejdsløse) og Socialistisk Uddannelsesfront, der siden omdannede sig til BZ-Brigaden.¹⁴¹⁸ Efter de ovenfor nævnte husbesættelser i efteråret 1981 fulgte en række besættelser blandt andet på Nørrebro. En kulmination for BZ'erne var det, da Københavns Kommune i 1982 lod BZ-bevægelsen anvende det forhenværende Folkets Hus på Jagtvej, der i de følgende år skulle blive et centralt værested for unge med tilknytning til BZ-bevægelsen. Huset på Jagtvej var således ikke en besat ejendom. En af de mest opsigtsvækkende og væsentlige husbesættelser i 1980'ernes begyndelse fandt imidlertid sted i 1983, da BZ'erne rykkede ind i et hus på Ryesgade. Dette hus skulle blive en vigtig bastion frem

mokrati, s. 109. Mellem 1977 og 1979 havde der dog også fundet husbesættelser sted i Randers og Århus. Se hertil Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?” i Flemming Mikkelsen, *Protest og oprør*, s. 288.

1415 Peter Gundelach, *Sociale bevægelser og samfundsændringer*, s. 233.

1416 René Karpantschof, ”Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007)” i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008), s. 53-78, her s. 56.

1417 Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, s. 47.

1418 Se f.eks. Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 112; René Karpantschof, ”Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007)”, s. 56. Se også ”– Den dag vi snød strømerne og fik vores eget ungdomshus”, *Arbejdsløs. Særnummer om Ungdomsbussen*, udg. af FUGA, 21. januar 1982.

til september 1986. I sidste halvdel af 1980'erne blev BZ-bevægelsen stadigt mere internationalt orienteret, idet den ifølge Karpantschof og Mikkelsen

”kom til at følge den tyske Rote Armee Fraktion's 1980'ér-strategi om at ”åbne en vesteuropæisk front mod imperialismen” og om at ”kæmpe sammen” på tværs af grænser”,

hvilket kom til at betyde, at BZ'erne skulle

”aktivt angribe imperialismen indefra som en slags femte-kolonne, i hvad man med Che Guevarras ord betragtede som ”bæstets hjerte”: de rige, vestlige lande.”

Det var blandt andet et udtryk herfor, at BZ'erne i slut-80'erne var stærkt engageret i kampen mod apartheid i Sydafrika. Mange BZ'ere deltog således i en kampagne mod olieselskabet SHELL, der opretholdt handelsforbindelser med Sydafrika, mens der var iværksat en international handelsboykot. Desuden stillede BZ'erne sig kritisk til den politiske højrefløj i Danmark, og navnlig kritiserede de Den Danske Forenings medlemmer, som BZ'erne opfattede som racister. I 1990'erne engagerede BZ'erne sig i kampagnen mod EF. I midten af årtiet, 1994-95, gik bevægelsen i opløsning, hvorefter den fortsatte som De Autonome.¹⁴¹⁹

Set over hele perioden fra 1981 til 1994 var BZ'erne engageret i 538 aktioner. Af disse vedrørte 357 danske anliggender, mens 181 vedrørte internationale forhold (f.eks. Sydafrika, EF, forholdet til BZ'ere i Vesteuropa etc.). Af de 357 aktioner, der vedrørte danske anliggender, var der 116 husbesættelser svarende til 22 pct. af samtlige udførte aktioner. Blandt andre aktioner ses 81 mod politiet (15 pct.), 58 mod kræfter på den politiske højrefløj og racister (11 pct.) samt 41 vedrørende miljøspørgsmål (otte pct.).¹⁴²⁰ Nedenfor ses besatte huse og BZ-tilholdssteder i København mellem 1981 og 1994, idet kun bygninger, som har været besat eller benyttet i mere end tre måneder, er anført:

1419 René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 116-118. Kampene mellem BZ'erne og politiet er skildret med sympati for BZ'erne i Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, 49-181.

1420 René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, tabel 5.1, s. 110.

Besatte huse og BZ-tilholdssteder i København, 1981-1994

NAVN	ADRESSE	PERIODE
Abel Cathrinesgade	Abel Cathrinesgade	31.10.81-15.02.82
Korsgade	Korsgade 25	23.04.82-11.01.83
Allotria	Korsgade 45	01.05.82-11.01.83
Gartnergade	Gartnergade 14	09.06.82-22.10.82
Bazooka	Stengade/Baggesensgade	10.05.82-12.01.83
Snehvide	Blågårdsgade 46	15.06.82-16.09.82
Den Lille Fjer	Korsgade 47	17.09.82-11.01.83
Safari	Meinungsgade 30	08.10.82-11.01.83
Ungdomshuset	Jagtvej 69	31.10.82-01.03.07
46	Nørrebrogade 46	01.03.83-01.12.83
Ryesgade	Ryesgade 58	01.06.83-22.09.86
Mekanisk Musik Museum	Vesterbrogade	01.05.85-02.02.90
Kapaw	Viborggade 41	20.08.85-30.10.90
Ragnhildsgade	Ragnhildsgade	01.04.85-01.09.85
63	Ryesgade 63-65	04.12.85-11.02.86
Bumsen	Baldersgade 20-22	25.01.86-
Gyldenløvesgade	Gyldenløvsgade 12	01.11.85-01.02.86
Sorte Hest	Vesterbrogade	25.04.86-02.02.90
Baghuset	Vesterbrogade	01.08.87-02.02.90
Børnehuset	Skt. Pedersstræde	15.06.93-
Kafa-X	Blågårdsgade	01.10.93-
Solidaritetshuset	Griffenfeldtsgade 41	01.05.93-

Kilde: René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, appendix 5.2 (rummer flere oplysninger end gengivet her).

Hvad angår BZ'ernes aktionsmål tegner der sig ifølge litteraturen følgende mønster:

BZ-bevægelsens aktionsmål 1981-1994 (antal aktioner i pct.)

	1981-83	1984-86	1987-90	1991-94
Politi	33	19	14	9
Huse	26	15	6	5
Gader og offentlige møder	15	24	22	23
Offentlige bygninger	5	5	2	9
Byområdet - København	5	-	1	-
Supermarkeder	3	1	2	1
Udenlandske ambassader	-	9	5	5
Udenlandske firmaer	-	8	10	5
Danske firmaer	-	6	6	19
Shell	-	-	11	1
Fængsler og retsbygninger	-	-	6	2
Banker	-	-	5	1
Den Danske Forening	-	-	3	2
Andre højreradikale organisationer	-	-	2	5
Neonazister	-	-	-	7
Øvrige	13	13	8	8
Total	100	100	100	100
N	111	121	312	175

Kilde: René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 113.

Med hensyn til spørgsmålet om forholdet mellem myndigheder og politiet på den ene side og slumstormerne samt BZ'erne på den anden er der i dele af den eksisterende litteratur en tendens til at anskue myndighederne som den udfarende kraft, mens aktivisterne betragtes som ofre. I en publikation om forholdet mellem statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid hedder det med henvisning til Slaget om Byggeren, at politiet var udfarende langt ud over det rimelige, og forfatteren angiver som forklaring herpå: "En politisk-ideologisk modvilje mod denne gruppe uregerlige unge synes at være en væsentlig del af

forklaringen på politiets ihærdighed.”¹⁴²¹ Tilsvarende hedder det i en anden fremstilling, at myndighedernes eftergivenhed over for 1970'ernes slumstormere og christianitter fik førstnævnte ”til at tage hårdere og mere afvisende skridt over for efterfølgende husbesættere med konsekvenser for de pågældende ungdomsgruppers livsstil, politiske identitet og aktionsformer.”¹⁴²² Myndighederne, herunder politiet, opfattes således som den udfarende kraft. Forfatterne til fremstillingen finder, at de unge primært søgte at skabe nogle ”sociale fællesskaber og autonome rum” blandt andet for at løse 1980'ernes boligproblemer. Når disse sociale fællesskaber radikaliseredes afhang det ”først og fremmest af interaktionen med omgivelserne i form af medspillere og modstandere, ikke mindst myndighederne, samt af inspirationen fra internationale politiske strømninger”¹⁴²³ I en senere afhandling er der blevet argumenteret for, at voldshandlinger ”under givne omstændigheder” kan bidrage til at fremme befolkningsgruppers rettigheder og deltagelse i demokratiet, idet forfatterne samtidig slår fast, at større voldelige aktioner ”sjældent om nogensinde” opstår uden at de på en eller anden måde er planlagt og organiseret på forhånd.¹⁴²⁴ En nyere ph.d.-afhandling anfører også, at politiet var den udfarende part. Da BZ'ere i 1982 smed en toilet-kumme i hovedet på politiet under rydningen af Mekanisk Musik Museum, var der ifølge afhandlingen tale om et selvforsvar, og, hedder det: ”Det blev det næste skridt i den voldsspiral, der startede med gasningen af de unge aktivister i 1981.”¹⁴²⁵

PET's overvågning

Nedenfor vil der blive gjort rede for PET's overvågning af de husbesættelser og andre aktiviteter, der knyttede sig til slumstormerbevægelsen og BZ-bevægelsen.

¹⁴²¹ Jørgen Jepsen, ”Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?” i Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør*, citeret s. 294.

¹⁴²² René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, citeret s. 100.

¹⁴²³ René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, citeret s. 103.

¹⁴²⁴ René Karpantschof & Flemming Mikkelsen, ”Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. verdenskrig”, *Arbejderhistorie* 2008/1, s. 56-95, her s. 60.

¹⁴²⁵ Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, citeret s. 113.

Det vil fremgå, at PET kun i meget begrænset omfang interesserede sig for slumstormerne, og at overvågningen af Christiania var meget behersket. Også det såkaldte Slaget om Byggeren påkaldte sig kun i mindre omfang PET's interesse. Anderledes forholder det sig med BZ-bevægelsen. Efter at PET i begyndelsen af 1980'erne af Københavns Politi blev anmodet om assistance i overvågningen af BZ-miljøet, blev det et centralt område for PET. Fremstillingen af PET's overvågning af BZ-bevægelsen er derfor disponeret således, at der indledningsvis vil blive gjort rede for hovedtræk af PET's vurderinger af BZ-bevægelsens udvikling. Derpå følger en række tematisk anlagte afsnit, der blandt andet redegør for PET's arbejdsmetoder over for BZ-bevægelsen samt for BZ-bevægelsens nationale og internationale kontaktnet. Desuden bliver der redegjort for BZ-bevægelsens forskellige politiske aktioner samt for bevægelsens økonomi.

Slumstormerne

PET's interesse for slumstormerbevægelsen synes at have været behersket. Der ses i al fald ikke bevaret samtidige rapporter eller notitser om slumstormernes aktioner i 1960'erne. Tilsyneladende har politiets indsats i tilslutning til Gruppe 61's aktion i 1963 og husbesættelsen af Sofiegården i 1965 ikke involveret efterretningstjenesten. I en sammenskrivning fra 1990 om BZ-bevægelsens udvikling hedder det da også kortfattet om slumstormernes tidligste år, at deres besættelser

”som regel” foregik ”i al fredsommelighed, hvor ”besættterne”, efter at have udråbt deres paroler og fået pressedækning, frivilligt forlod de besatte bygninger uden større politimæssige problemer.”¹⁴²⁶

Fra omtrent 1970 ses imidlertid enkelte, men spredte rapporter omhandlede slumstormernes aktioner. De fleste optegnelser efterlader indtryk af forholdsvis uskyldige aktiviteter i slumstormermiljøet og har, efter PET's akter at dømme, ikke givet anledning til megen efterretningsaktivitet.

Et af de første eksempler på en rapport om slumstormerne er fra november 1970, da der afholdtes et såkaldt aktivistmøde i *HUSET*, Rådhusstræde 13, der gennem 1970'erne var et mødested for en del af den københavnske ungdom. Ifølge PET's efterretninger havde de tilstedeværende drøftet muligheden

¹⁴²⁶ PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990, s. 1.

af at besætte fem-seks ejendomme i tilslutning til en forestående ”boligaktion”. 150 personer, hvoraf de fleste var under 20 år, havde deltaget. Blandt andet havde deltagerne drøftet, om aktivisterne skulle være voldelige eller ikke-voldelige i mødet med politiet.¹⁴²⁷ I de følgende dage konstaterede PET, at en række arkitektstuderende gennem Københavns Kommune havde rekvireret tegninger over en række ejendomme, der alle måtte anses for at være saneringsmodne.¹⁴²⁸ Når disse oplysninger havde PET’s interesse havde det sin årsag i, at lederen af mødet i Huset i november 1970 havde udtalt, at man via Stadsarkitektens kontor på Københavns Rådhus ville forsøge at skaffe sig tegninger over de ejendomme, man påtænkte at besætte.¹⁴²⁹ De bevarede akter melder intet om, hvorvidt aktivisterne omsatte deres planer til virkelighed.

Et andet eksempel på en aktivitet, der af PET blev forbundet med slumstørmerbevægelsen, fandt sted i 1971, om end aktionen ikke havde noget med bolig-mangel at gøre. Historien var i korthed den, at et skib med navnet TAATA ORI, der vistnok rettelig hed TAA TA ORI (tahitiansk for ”rejsende eventyrer”),¹⁴³⁰ den 4. april 1971 sejlede ind i Limfjorden, hvor der gjordes landgang på Livø. Ifølge PET var skibet lastet med et par køer samt en del stykgods, idet hensigten skulle have været at oprette et landbrugskollektiv. Allerede tre dage senere, den 7. april, valgte aktivisterne imidlertid at forlade øen, angiveligt fordi det var lykkedes for en repræsentant for Kulturministeriet at overbevise skibets besætning om, at dyrene næppe ville kunne overleve uden kyndig behandling. De pågældende aktivister lejede derpå stuehuset til en gård uden for Løgstør, hvorefter de inviterede til kaffe i Løgstørhallen. Her informerede gruppen de fremmødte om, at gruppen ønskede at undslippe den hektiske storbytilværelse og i stedet etablere et meningsfuldt arbejde med jorden. PET havde en medarbejder til stede og konstaterede, at personkredsen bag gruppen alle havde tilknytning til skolesamvirket Tvind. Blandt andre nævnes Mogens Amdi Petersen som én af aktivisterne. Da det imidlertid blev klart, at gruppen fik hjælp fra Kulturministeriet til en mere realistisk planlægning af landbrugskollektivet, skønnede

1427 PET, emnesag: ”Vedr.: Aktivist-møde i Huset mandag d. 23.11.70 om besættelse af ejendomme, arrangeret af BOLIGRÅDET”, 25. november 1970.

1428 PET, emnesag: ”Vedrørende: Rekvirerede tegninger over saneringsmodne ejendomme indenfor og tilhørende Københavns Kommune i november måned 1970”, 27. november 1970.

1429 PET, emnesag: ”Vedr.: Påtænkt besættelse af saneringsejendomme i København”, 27. november 1970.

1430 Jf. oplysning i Jes Fabricius Møller, *På Sejrens Vej – historien om Skolesamvirket Tvind og dets skaber Mogens Amdi Petersen* (DIKE, 1999), s. 28, hvor historien også er omtalt.

PET's regionsafdeling i Nordjylland, at der ikke var grund til yderligere overvågning.¹⁴³¹

Omtrent samtidig med landgangen på Livø meddeltes fra politiet i Helsingør, at nogle slumstormere var i færd med at besætte Sophienholm, en villa i Hellebæk, der ejedes af ØK, og som for tiden ikke var i brug. Også her blev forløbet fredeligt. Slumstormerne indgik en aftale med Helsingørs politimester om, at de kunne låne huset weekenden over, og den 17. april meddelte Helsingør Politi PET, at alt var forløbet fredeligt. PET skaffede sig i dagene, der fulgte, oplysninger om slumstormernes weekend, herunder et referat. Det efterlod indtryk af, at besættelsen havde været vel forberedt, men samtidig stod det klart, at besættterne ikke havde forvoldt skade på huset. De vinduer, der var ødelagte, havde allerede været knust forud for aktionen, og selv om strømforsyningen havde været plomberet af elektricitetspersonalet, havde besættterne valgt ikke at bryde plomberne.¹⁴³² Ingen af de deltagende slumstormere er identificeret, og der er derfor grund til at antage, at PET ikke var aktiv i sagen, men alene blev orienteret af de lokale politimyndigheder om aktionens forløb. I emnesagen beror imidlertid yderligere et par politirapporter fra sommeren 1971, der kan tyde på, at slumstormerne fortsat ønskede at tage Sophienholm i besiddelse. I juni er i al fald en svensk statsborger af amerikansk oprindelse i en politirapport omtalt som slumstormer. Pågældende blev nævnt, fordi han havde punkteret en af politiets biler.¹⁴³³ Og i august 1971 konstaterede politiet i Helsingør, at nogle af de slumstormere, der havde besat Sophienholm i april, "i et vrag af et skib forsøgte at gøre landgang på kysten ud for 'Skorpeskolen' i Hellebæk". Kort tid efter blev personerne fjernet.¹⁴³⁴

Ovenstående tre eksempler på oplysninger i PET's arkiv giver som nævnt indtryk af, at en del af slumstormernes aktioner kan forekomme forholdsvis harmløse uden væsentligt element af uro. Andre aktioner med tilknytning til

1431 PET, emnesag: Kopi af 28-siders skrivelse betitlet "LIV Ø", udfærdiget af LIVØ-gruppen; PET, emnesag: "Vedr.: Operation LIVØ", 20. april 1971; PET, emnesag: "Vedr.: 'LIVØ-gruppens planer med LIVØ'", 21. december 1971; PET, emnesag: Kopi af skrivelse fra Kulturministeriet til Centralinstitutionen Hald Ege, 4. april 1971; PET, emnesag: Udskrift af foredrag i Løgstørhallen, uden dato; PET, emnesag: "Vedr.: På tænkt slumstormerbesættelse af Livø", 7. april 1971; PET, emnesag: "Vedr.: På tænkt slumstormerbesættelse af Livø", 6. april 1971. Vedr. PET's overvågning af skolesamvirket Tvind, se Kommissionens beretning, bind 9.

1432 PET, emnesag: Referat udfærdiget af politiet i Helsingør, 16. april 1971. Tilstillet PET til underretning.

1433 PET, emnesag: Politirapport, 26. juli 1971.

1434 PET, emnesag: Politirapport, 5. august 1971.

slumstormerbevægelsen lå imidlertid nærmere kernen i PET's arbejdsområde, hvilket antagelig også er den egentlige årsag til, at PET trods alt tildelte slumstormerne nogen, om end aldrig megen interesse. I det følgende skal nævnes to eksempler, der peger på mulige forbindelser til mere alvorlig uro.

Det første eksempel er fra april måned 1971. PET modtog på det tidspunkt via en kilde oplysninger om, at Black Panther Party Solidarity Committee stod i kontakt med kredse inden for slumstormerbevægelsen. Black Panther Party Solidarity Committee var, som navnet angiver, en solidaritetskomité, der i Skandinavien tidligere havde tiltrukket sig myndighedernes interesse. Så vidt vides, arbejdede komitéen for at skabe international solidaritet med de sorte aktivister, der ifølge panterne blev holdt som såkaldte "politiske fanger" af amerikanske myndigheder. I Skandinavien havde Black Panther Party Solidarity Committee i 1969 gjort sig bemærket i forbindelse med en demonstration i Stockholm, og i 1970 var medlemmer af den danske afdeling kommet i konfrontation med politiet under en demonstration, der var arrangeret som følge af, at danske myndigheder havde afvist at garantere den eksilerede panterleder Eldridge Cleaver fri passage gennem Danmark.¹⁴³⁵

I april 1971 modtog PET da oplysninger om, at Black Panther solidaritetskomitéens inderkreds holdt møder hos en navngiven fritidspædagog med deltagelse af 14 komitémedlemmer og seks slumstormere. Ifølge kilden havde det været solidaritetskomitéens hensigt med mødet at etablere et samarbejde med slumstormerne, der af komitéen opfattedes som "politisk forfulgte af det danske samfund." Ifølge PET's kilde var samarbejdet ikke blevet til noget, idet slumstormerne "indtog det standpunkt, at de var revolutionens fortro, hvorfra starten til revolutionen ville komme." Indtil det tidspunkt indfandt sig, ville de fokusere på at besætte boliger for at gøre opmærksom på, at "bolig er en menneskeret." På mødet konkluderes det imidlertid, at de to miljøer fremover skulle "søge at nærme sig hinanden, således at de i fællesskab kunne udbrede kendskabet til deres organisationer."¹⁴³⁶ Det fremgår imidlertid ikke af sagsakterne, hvorvidt dette skete.

¹⁴³⁵ Michael L. Clemons and Charles E. Jones, "Global Solidarity: The Black Panther Party in the International Arena", Kathleen Cleaver and George Katsiaficas (ed.), *Liberation, Imagination, and the Black Panther Party. A New Look at the Panthers and Their Legacy* (Routledge, 2001), s. 20-39, her s. 35. Den ene af bogens redaktører, Kathleen Cleaver, blev i 1970 betegnet som panterpartiets "kommunikationsminister" og var endvidere gift med ovennævnte Eldridge Cleaver. Se hertil Jørgen Dragsdahl, *Det sorte Panterparti. Amerikas revolutionære avantgarde* (Røde Hane, 1970), s. 153.

¹⁴³⁶ PET, mneseag: "Vedr.: Black Panther Party Solidarity Committee", 28. april 1971.

Det andet eksempel på, at PET betragtede i al fald dele af slumstormermiljøet med en vis årvågenhed, knytter sig til visse slumstormeres forbindelse til dele af Vietnambevægelsen og mulige opfordring til at begå politisk vold. Historien kan i korthed opsummeres på følgende vis: I foråret 1971 varslede De Danske Vietnamkomitéer (DDV)¹⁴³⁷ afholdelse af en stor demonstration den 24. april 1971, idet arrangørerne håbede at opnå støtte til arrangementet fra store dele af den politiske venstrefløj. Slumstormerne støttede planerne om demonstrationens afholdelse, men havde samtidig ladet arrangørerne forstå, at de ikke ville lade sig dirigere af Vietnamkomitéerne. PET var – antagelig gennem en kilde – blevet orienteret om ovenstående forhold, men havde ikke oplysninger om, hvornår slumstormerne i givet fald ville dukke op. Desuden var PET usikker på, om slumstormerne havde planer om selvstændige aktiviteter under demonstrationen.¹⁴³⁸ Som et varsel til politiet om, hvad der kunne ske, når slumstormerne dukkede op, omtalte en notits i PET's arkiv en pjec, som ifølge en af PET's kilder muligt var fremstillet i slumstormermiljøet. Pjecen var betitlet *Løft røven venner!!!*.¹⁴³⁹ Politiet tog, som det vil fremgå, pjecen alvorligt, hvilket antagelig kan tilskrives, at danske myndigheder i slutningen af 1960'erne flere gange havde erfaret, at dele af den fragmenterede venstrefløj syntes at overveje brug af bomber i den politiske kamp. Vigtig var eksempelvis den såkaldte trotyl-sag fra 1969, hvor en personkreds af danske myndigheder blev sat i forbindelse med tyveri af trotyl angiveligt med den hensigt at producere bomber.¹⁴⁴⁰

Demonstrationen den 24. april 1971 forløb fredeligt.¹⁴⁴¹ Efterfølgende forsøgte PET imidlertid at finde frem til, hvem der var pjecens forfatter, og det bevarede materiale efterlader indtryk af, at PET omfattede pjecen med en betydelig alvor. Ifølge en notits af 30. april 1971 skulle PET's chef have to kopier af pjecen. Om indholdet af pjecen meddelte notitsen, at den ”indledes med nogle betragtninger, holdt i et noget uhøvisk sprog, om hensigten med pjecens udgivelse, som i korthed går ud på, at tiden er inde til at bekæmpe samfundssystemet og dets håndlangere med mere skrappe midler end hidtil ... læst mellem linjerne, med anvendelse af våben.” Desuden rummede pjecen anvisninger på fremstilling af

1437 Om De Danske Vietnamkomitéer, se kapitel 3 i nærværende bind.

1438 PET, emnesag: ”Vedr.: Pjecs indeholdende anvisninger på fremstilling af røg- brand- og sprængbomber m.v.”, 30. april 1971. PET, emnesag: ”Notits. Vedr.: Demonstration den 24. april 1971”, 23. april 1971.

1439 PET, emnesag: ”Notits. Vedr.: Demonstration den 24. april 1971”, 23. april 1971.

1440 Vedr. den såkaldte trotyl-sag, se Kommissionens beretning, bind 9.

1441 Om emnet, se kapitel 3.

molotovcocktails og røgbomber, nogle råd om, hvordan man skulle agere, hvis man blev anholdt, herunder hvilke københavnske sagførere man kunne henvende sig til, og endelig telefonnumre på USA's ambassade og US Information Service, samt registreringsnumre på nogle af politiets biler foruden en gengivelse af en såkaldt "Top-Ti-liste" over amerikanske virksomheder i Danmark.¹⁴⁴²

Karakteristikken af *Løft røven venner!!!* er ganske præcis. I PET's arkiv beror en kopi af pjecen. De ca. 10 tætskrevne halve A4-sider indledtes på følgende vis:

"Er det ikke snart på tide det bliver alvor ?Er krigen ikke begyndt for lang tid siden ? Løft røven venner.Stå op og se dig om.... Vore brødre og søstre i Vietnam og alle lande hvor den amerikanske imperialismes krigsmanskine kører frem,behøver vores fulde støtte. -- Ikke kun verbalt gennem solidaritetserklæringer og resolutioner, for det standser ikke svinene,men gennem handlen,gennem aktioner af fysisk art... -- For svinene SKAL standses,og vi vil vinde, for vi VIL vinde,-- og vi vinder.

Svinesamfundet er ved at drukne i sit eget lort, så lad os da bare hjælpe dem lidt på vej...

Byguerilla, bagholdsangreb, pignapping, nakkeskud! -- Blive farlig! Vi sejrer ikke uden vold. Svinene kender kun vold. Vold er deres liv, og vold er deres død.--De forstår kun vold.

I mange år har vi prøvet med pacifisme og kærlighed, og svinene er blevet større og federe dag for dag.-- Nu er det slut !! Nu rejser vi os,går til aktion, letter røven!!!!!!!"¹⁴⁴³

Hovedfjenden var kapitalisterne og imperialismen, det vil sige banker, afdelinger af amerikanske virksomheder samt danske virksomheder, der deltog i våbenproduktion. Den umiddelbare fjende var dog politiet, der i pjecen kaldtes "svinene". Det hedder ganske vist, at ikke alle politibetjente var fascister, og at tiden ikke var inde til at udslutte dem totalt. Men "En god revolutionær må hele tiden være sig bevidst, at Folket afgør, hvilke skridt der nu skal ta's..."¹⁴⁴⁴ Anvisninger på fremstilling af våben, defensive og offensive, peger i øvrigt entydigt på, at pjecen var skrevet med henblik på situationen i København. F.eks. var der oplysninger om, i hvilke butikker man kunne købe kemikalier til fremstilling af krudt og røgbomber. Pjecens taktiske anvisninger til store demonstrationer forudsatte

1442 PET, mneseag: "Vedr.: Pjece indeholdende anvisninger på fremstilling af røg- brand- og sprængbomber m.v.", 30. april 1971.

1443 PET, mneseag: Kopi af *Løft røven venner!!!*, citeret s. 1.

1444 PET, mneseag: Kopi af *Løft røven venner!!!*, citeret s. 10.

endvidere, at demonstrationerne fandt sted foran den amerikanske ambassade på Dag Hammarskjølds Allé.

PET's efterforskning førte ikke til noget entydigt svar på spørgsmålet om, hvem der stod bag pjecen. En mulighed er, at det var slumstormere. To PET-medarbejdere udfærdigede en notits, hvoraf det fremgik, at en kilde havde lånt pjecen hos De Danske Vietnamkomitéer, hvis inderkreds lå inde med et begrænset antal og ikke ville oplyse andet om oprindelsen end antydninger om, at det drejede sig om en mindre kreds af slumstormere. PET's chef Jørgen Skat-Rørdam synes selv at have været overbevist om den mulighed. I en skrivelse af 6. maj til Københavns Politidirektør Peter Christensen anførtes det, at forfatterne formodentlig skulle findes blandt slumstormerne.¹⁴⁴⁵

En anden mulig tolkning er, at det var personer med tilknytning til Vietnambevægelsen, der var pjecens koncipister. DDV havde, som det fremgår af delberetningen om PET's overvågning af Vietnambevægelsen, i 1968 etableret en Dokumentationsgruppe, der havde som mål at indsamle og offentliggøre oplysninger om staten og den politiske højrefløj.¹⁴⁴⁶ Ifølge PET's notits var det desuden en vigtig opgave for Dokumentationsgruppen at indsamle oplysninger om blandt andet danske firmaer, der handlede med USA,¹⁴⁴⁷ foruden oplysninger om, hvilke flytyper det danske forsvar anvendte, herunder antal, art, herkomst og anvendelse.¹⁴⁴⁸ Ifølge en notits fra sommeren 1971 var flere af DDV's lokalkomitéer i færd med at fremstille "Top Ti"-plancher. Desuden var et medlem af DDV's såkaldte "Agit-Prop"-udvalg i færd med at udfærdige en redegørelse om danske våbenfirmaer.¹⁴⁴⁹ DDV var med andre ord i færd med at indsamle oplysninger, som svarede ganske nøje til en del af de fremlagte informationer i pjecen *Løft røven venner!!!* Dette kunne tyde på, at kredse inden for DDV havde haft andel i pjecens udfærdigelse.

Ud over de af PET fremsatte hypoteser om forfatteren til pjecen er der den tredje mulighed, at det var slumstormere og Vietnamkomitémedlemmer, der sammen havde skrevet pjecen. Endelig kan det have været nogle helt fjerde,

1445 PET, emnesag: Jørgen Skat-Rørdam til Peter Christensen, 6. maj 1971; PET, emnesag: "Vedr.: Pjece indeholdende anvisninger på fremstilling af røg- brand- og sprængbomber m.v.", 30. april 1971. Se endvidere kapitel 3 i nærværende bind.

1446 Dokumentationsgruppen omtales i Erik Jensen og Petter Sommerfelt, *Under dække*, s. 2.

1447 PET, personsag: "Vedr.: Oplysninger om arkiver med militære oplysninger", 12. februar.

1448 PET, personsag: "Vedr.: De danske Vietnamkomitéer – Dokumentationsgruppen", 16. august 1971.

1449 PET, personsag: "Ekstrakt PET, 29/6-71. DDV's landsledelsesmøde. Vedr.: De Danske Vietnamkomitéer", 29. juni 1971.

der var ansvarlige for pjecens udfærdigelse. Det kan heller ikke afvises, at pjecens forfatter havde ladet sig inspirere af tilsvarende udenlandske tekster og udenlandsk retorik. Politibetjente omtales som nævnt som svin, hvilket svarer til en i samtiden fremherskende amerikansk nedladende betegnelse for politiet, ”pigs”,¹⁴⁵⁰ og nogle år senere bemærkedes det i PET, at en tysk publikation med udgangspunkt i RAF-miljøet omhandlende sammenstød med politiet angiveligt skulle oversættes til dansk som en art erfaringshorisont, som danske aktivister kunne høste af.¹⁴⁵¹ I nærværende sammenhæng er det afgørende imidlertid, at PET via en kildeindberetning var i stand til at sætte slumstormere i forbindelse med publikationen.

Var PET usikker på pjecens ophavssituation, syntes tjenesten at kunne spore, at den muligt havde en vis afsmittende effekt på unge aktivister. Den 9. juni 1971 blev to unge på 17 og 15 år således anholdt og sigtet for med en slangebøsse at have knust en rude i Jyllands-Postens kontor på Amagertorv i København. De sigtede forklarede, at ”motivet var rent politisk”. Samme dag anmeldtes hærværk mod benzinselskabet BP’s kontor i Amaliegade, hvor en rude var knust med bolte og møtrikker, kastet eller skudt med slangebøsse. Politiet i København blev gjort opmærksom på, at det meget vel kunne være de samme gerningsmænd. I en notits af 11. juni henledte PET opmærksomheden på pjecens vejledning i fremstilling af slangebøsser og anbefaling af møtrikker som ammunition. Det anførtes, at dette ”kan ikke tages som noget bevis for, at nævnte pjece er forfattet i slumstormerkredse, men det bekræfter, at pjecens opfordring til fremstilling af den slags våben og gøren brug af dem har sin virkning i visse venstreorienterede kredse.” De to unge var ikke registreret i PET’s arkiver, men efterretningstjenesten konstaterede, at de havde været anholdt i forbindelse med politiets aktion mod slumstormerne i Jægersborggade i marts 1971 og den ene af dem yderligere ved en politiaktion mod slumstormerne i Bangertsgade på Nørrebro samme måned.¹⁴⁵²

Slumstormernes stadig mere konfrontatoriske linje over for myndighederne syntes at blive styrket gennem 1971. Ifølge en PET-notits fra september 1971 havde slumstormerne ”for nylig” etableret en ny sammenslutning under navnet

1450 Jf. Jørgen Dragsdahl, *Det sorte Panterparti*, s. 58. Det hedder her, at betegnelsen ”svin”, ”pig”, i USA var et forholdsvis udbredt som synonym for politiet, hvilket bidrog til at ”nedsætte respekten og frygten for magtstrukturens repræsentanter”.

1451 PET, emnekartotek: 8. oktober 1982.

1452 PET, emnesag: ”Vedr.: Hærværkshandlinger med slangebøsse”, 11. juni 1971.

Boligfronten. Deltagerne var foruden slumstormerne Faglig Ungdom, Fremmedarbejderne, Rødstømperne, Kontaktcentrene, Murerlærlingenes Forening samt BRIS (Børns Rettigheder I Samfundet), KRIM (Foreningen for Human Kriminalpolitik) og DSF (Danske Studerendes Fællesråd). Ifølge PET var det et fællestræk for disse organisationer, at de alle var ”i opposition til det bestående samfund og som på forskellig vis og ofte ved hjælp af udenomsparlamentariske midler har forsøgt at gøre sig gældende i kampen mod systemet og myndighederne.” Boligfronten havde i august 1971 holdt en ”offensiv kongres” med henblik på at planlægge en række aktioner, men forslagene havde været så vidtløftige, at notitsens forfatter tvivlede på, at de ville blive gennemført.¹⁴⁵³

Christiania

PET synes ikke at have set det som sin opgave at gennemføre en overvågning af Christiania. Ganske vist rummer PET’s arkiv en emnesag på Christiania, men den indeholder primært oplysninger om teatergruppen Solvognen og dennes aktiviteter. Den begrænsede overvågning hænger antagelig sammen med, at det kunne opfattes som politisk sensitivt at overvåge Christiania. Det fremgår således af en udskrift af PET’s årsmøde i Ringkøbing i 1976, at PET i midten af 1970’erne havde måttet beslutte ikke at få en kilde på Christiania, selv om PET havde haft mulighed herfor. Samtidig forklarede politimester Ole Stig Andersen, at PET ikke måtte ”forgribe sig på Christiania eller blive nævnt i forbindelse med Christiania”.¹⁴⁵⁴ Af de kortfattede, nærmest stenografisk optegnede emnekort er det dog muligt at konstatere, at PET gennem årene har indhentet oplysninger om Christiania. Indhentningen, der aldrig synes at have været omfattende, forekommer at have haft sit tyngdepunkt fra omtrent 1972-73 og et tiår frem. Der er således næsten ikke noteret oplysninger i sidste halvdel af 1980’erne.

De af PET indhentede oplysninger samler sig om væsentligst om to forhold. For det første om politiske efterretninger og for det andet om våbenfund. Hvad angår indhentning af politiske oplysninger, viser emnekortene, at politiet i begyndelsen af 1972 anholdt en person på Christiania, der var i besiddelse af forskellige papirer vedrørende Black Panthers Party. Det fik pågældende PET-

¹⁴⁵³ JM, ujournaliseret: ”Notits vedrørende de såkaldte ‘slumstormere’”, 7. september 1971.

¹⁴⁵⁴ PET, administrativ sag: ”Referat fra regionsmødet på ”Fjordgaarden”, Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976”, s. 25-29, citeret s. 25.

medarbejder til at antage, at der var en del personer med tilknytning til Black Panthers Party på Christiania.¹⁴⁵⁵ Der ses dog ikke yderligere optegnelser, der peger i denne retning.

Til gengæld peger spredte bemærkninger fra midten af 1970'erne frem til begyndelsen af 1980'erne på, at Christiania af såvel danske myndigheder som af udenlandske efterretningstjenester mistænkte for at skjule udenlandske terrorister, som det udtryktes, eller i al fald personer med tilknytning til ikke-danske terrororganisationer. I 1974 modtog PET en forespørgsel fra en ikke-europæisk tjeneste, der ønskede be- eller afkræftet, om det var korrekt, at der befandt sig seks PFLP-terrorister (Popular Front for the Liberation of Palestine, Folkefronten til Palæstinas Befrielse) på Christiania.¹⁴⁵⁶ Og i 1981 anmodede samme tjeneste om oplysninger om en udenlandsk mandsperson, der muligt havde tilknytning til PLO (Palestinian Liberation Organisation, Den Palæstinensiske Befrielsesbevægelse). Pågældende, der betegnedes som kriminel, skulle bo på Christiania.¹⁴⁵⁷ Det fremgår ikke af emnekortene, om og i givet fald hvordan PET svarede den udenlandske tjeneste.

Men også personer med tilknytning til RAF (Rote Armee Fraktion) skulle angiveligt have opholdt sig på Christiania. I 1976 forespurgte en europæisk tjeneste PET, om det var korrekt, at Christiania husede udenlandske kriminelle med forbindelse til en vesttysk terrorgruppe. Dette fremgik af et venstreorienteret skrift kaldet *Münchener Blatt*.¹⁴⁵⁸ Det fremgår ikke af emnekortene, hvad PET svarede den udenlandske tjeneste, men ifølge bemærkninger på et tidligere emnekort skulle en bestemt udenlandsk person, der tidligere havde forfalsket papirer for personer tilknyttet Baader-Meinhof-gruppen, på et tidspunkt have været bosiddende på Christiania.¹⁴⁵⁹ Året efter, i 1977, hed det i emnekortene, at en danskers pas var fundet i Holland i forbindelse med en drabssag. RAF mentes at være involveret heri. Den pågældende dansker boede på Christiania.¹⁴⁶⁰ To år senere hed det, at Interpol var af den opfattelse, at en person, der var eftersøgt for at være involveret i vesttysk terror, mentes at skjule sig på Christiania.¹⁴⁶¹ Endelig oplyses det, at da udenlandske myndigheder omkring årsskiftet 1982-83 anholdt

¹⁴⁵⁵ PET, emnekartotek: "Christiania", 2. februar 1972.

¹⁴⁵⁶ PET, emnekartotek: "Christiania", 30. oktober 1974.

¹⁴⁵⁷ PET, emnekartotek: "Christiania", 21. juli 1981.

¹⁴⁵⁸ PET, emnekartotek: "Christiania", 20. maj 1976.

¹⁴⁵⁹ PET, emnekartotek: "Christiania", 29. marts 1976.

¹⁴⁶⁰ PET, emnekartotek: "Christiania", 29.-30. september 1977.

¹⁴⁶¹ PET, emnekartotek: "Christiania", 3. maj 1979.

lederen af den franske terrororganisation Action Directe, Jean-Marc Rouillan, fandt man i pågældendes notesbog adressen på en christianit.¹⁴⁶²

PET var endvidere i besiddelse af oplysninger om, at en del anti-NATO aktioner havde deres udspring fra Christiania. Der var dels teatergruppen Solvognens mange politiske aktioner,¹⁴⁶³ dels mere almindelige demonstrationer, navnlig i begyndelsen af 1970'erne.¹⁴⁶⁴ En udenlandsk tjeneste efterspurgte også oplysninger om en mand, der skulle være i færd med at opbygge en anarkistisk bevægelse fra Christiania.¹⁴⁶⁵ Det fremgår ikke, hvad PET svarede den udenlandske tjeneste. Endelig bemærkede PET, at Christiania syntes at være benyttet af aktivister under en arbejdsmarkedskonflikt i 1977 (Berlingske Tidende-konflikten). PET opnåede af den grund rettens tilladelse til at aflytte en telefon på et af Christianias udskænkingssteder.¹⁴⁶⁶

Den anden type af oplysninger vedrørende Christiania, der optræder i emnekortene, handler om våben. Allerede i begyndelsen af 1972 var der ifølge PET's oplysninger våbenlagre på Christiania.¹⁴⁶⁷ Senere på året skulle en personkreds være i færd med at fremstille brandbomber til brug for slumstormere,¹⁴⁶⁸ og i slutningen af 1972 blev det oplyst, at en navngiven person havde solgt 14 maskinpistoler på Christiania.¹⁴⁶⁹ Fra 1973 frem til 1984 ses der yderligere otte optegnelser omhandlende produktion af mindre bomber, salg eller opbevaring af våben på Christiania, hvoraf PET kunne spore nogle af våbnene tilbage til diverse våbentyverier. Mest opsigt har det antagelig vakt, da det i 1975 hed, at mændene bag et "sprængstofattentat" mod politiet havde søgt i ly på Christiania. Desuden har det formentlig vakt en vis opsigt, at det i 1976 blev meddelt, at der angiveligt

1462 PET, emnekartotek: "Christiania", 6. december 1982 - 6. januar 1983.

1463 PET, emnekartotek: "Christiania", f.eks. 18. december 1975, 29. juni 1976, 13., 15., 19. juli 1976, 15. april 1977 og 7. oktober 1978.

1464 PET, emnekartotek: "Christiania", 21. maj 1973, 23. maj 1973, 13. juni 1973, 14. juni 1973, 7., 8., 9. juni 1973, 11. juni 1973.

1465 PET, emnekartotek: "Christiania", 9. februar 1978. Det ses også, at en af de fremtrædende personer fra det anarkistiske miljø flere gange dukkede op på Christiania. En gang skulle han ifølge forlydender have modtaget penge fremskaffet gennem hashhandel. PET, emnekartotek: "Christiania", 6. og 7. april 1984.

1466 PET, emnekartotek: "Christiania", 26. april 1977. Vedr. Berlingske Tidende-konflikten henvises til Kommissionens beretning, bind 8.

1467 PET, emnekartotek: "Christiania", 7. januar 1972, 13. januar 1972.

1468 PET, emnekartotek: "Christiania", 26. maj 1972.

1469 PET, emnekartotek: "Christiania", 13. december 1972.

opbevarede dynamitstænger på Christiania.¹⁴⁷⁰ Det fremgår ikke af det anvendte materiale, hvorvidt PET var i stand til at dokumentere de nævnte påstande om våben på Christiania.

Konkluderende om Christiania hedder det i den ovenfor omtalte PET-sammenskrivning af BZ-bevægelsens historie:

”Stedet, der nu kaldes Christiania, har siden været hjemsted for ca. 1.500 personer fra narkomiljøet, græsrods miljøet, kriminelle og personer, der blot ønsker sig en alternativ livsform.

Området betragtes som center for narko- og kosterhandel, og stedet har i tidens løb været rammen om utallige voldelige sammenstød mellem beboerne og politiet, ligesom områdets beboere hører til sympatisørgruppen omkring BZ-bevægelsen.”¹⁴⁷¹

Slaget om Byggeren 1980

Slaget om Byggeren var i udgangspunktet en konflikt mellem på den ene side en række personer, hvoraf en del kom fra Nørrebro, og på den anden side Københavns Kommune, idet Borgerrepræsentationen dog var splittet i spørgsmålet. Da konflikten udviklede sig til, at beboerne stillede sig hindrende i vejen for rydningen af Byggeren, blev Københavns Politi involveret i sagen. I PET's arkiv beror en emnesag om konflikten. Dette har antagelig sin forklaring i, at Københavns Politi i dagene efter slaget forsynede PET med observationsrapporter, fotografier og andet vedrørende konflikten. PET blev imidlertid også involveret i konflikten:

Den 30. april 1980 fik PET Københavns Byrets accept til at oprette en telefonaflytning af det trotskistiske Revolutionære Socialisters Forbund (RSF), af organisationens blad *Klassekampen* og af et enkelt medlem, der var observeret som aktiv under urolighederne. Årsagen var, at Københavns Politi og PET havde observeret, at en navngiven trotskist syntes at stå centralt i aktiviteterne, og da PET erfaringsmæssigt anså trotskisterne som uromagere, ønskede PET afklaret,

1470 PET, emnekartotek: ”Christiania”, 6. december 1973, 27. marts 1974, 21. august 1975, 30. marts 1976, 14. august 1976, 19. december 1977, 30. oktober 1979 samt 4. og 5. januar 1984. PET, emnesag: ”Vedr.: NATO-MINISTERRÅDSMØDET I KØBENHAVN”, 12. juni 1973.

1471 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990, citeret s. 1-2.

hvilken rolle trotskisterne måtte have i den aktuelle konflikt.¹⁴⁷² I en rapport af 6. maj 1980 om aflytningerne hed det, at ”RSF ikke som gruppe har deltaget i urolighederne omkring byggelegepladsen ”Byggeren” på Nørrebro i København, men at de har deltaget som enkeltpersoner i stort tal”. Hvad angik aflytningen af RSF-medlemmet var der fremkommet oplysninger om, at pågældende var ”dybt involveret” i urolighederne, og at pågældende var medlem af Nørrebros Beboeraktion. Endelig konstateredes det, at der fortsat var kontakt mellem medlemmet og RSF, selvom der ikke havde været telefonisk kontakt den seneste uge. Aflytningsrapporterne gav således PET et indtryk af, at RSF’ere var aktive under urolighederne, om end det ikke var opfattelsen, at RSF styrede slagets gang på aktivistside. Telefonaflytningen blev bragt til afslutning den 12. maj, idet PET anmodede Københavns Byret om, at ”indehaverne af de pågældende telefoner ikke skal have besked om den stedfundne aflytning, idet det efter aflytningerne må antages, at de personer, der har tilknytning til de telefoner, som enkeltpersoner, men ikke som gruppe har deltaget i urolighederne. Efter politiets opfattelse vil meddelelse om aflytningen imidlertid være til skade for undersøgelsen og umuliggøre eller vanskeliggøre fremtidig efterforskning i tilsvarende situationer.” Retten imødekom PET’s anmodning.¹⁴⁷³

Efter konflikten gjorde PET status over sagens efterretningsmæssige aspekter. Det konstateredes for det første, at en gruppe personer på et tidspunkt var kommet i slagsmål med Københavns Kommunes håndværkere, og at nogle af initiativtagerne til slagsmålet ifølge PET var tilkaldt via en telefonkæde. Desuden konstateredes det, at en række af de tilstedeværende, der havde taget del i slagsmålet, var kommet fra Christiania. For så vidt syntes det at være tilfældet, at en del af aktivisterne fra Nørrebros Beboeraktion stod i forbindelse med personer fra Christiania.

For det andet blev PET under urolighederne opmærksom på, at ”adskillige personer i området” havde båret walkie-talkier, og det antoges, at aktivisterne via disse radioer havde været i stand til at dirigere hinanden rundt. Natten til den 30. april 1980 havde politiet endvidere konstateret, at der blev sendt flere falske radiomeldinger. For at stoppe mulige ulovlige radiosendere blev PET anmodet om at foretage aflytning. PET havde mistanke til en radio, der hed Nora 52, som

1472 PET, emnesag: Politirapport, 30. april 1980; PET, emnesag: ”Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets afdeling for Grundlovsforhør m.m”, 1. maj 1980.

1473 PET, emnesag: ”Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets afdeling for Grundlovsforhør m.m”, kontinueret 12. maj 1980.

PET antog hørte til omkring Huset. Aflytningen viste imidlertid, at der ikke blev udsendt ulovlige radiosignaler. Derfor besluttedes det, at PET skulle foretage en "jamming" for at skabe støj i radiomodtagerne. I PET's rapport hed det efterfølgende, at denne jamming havde været virkningsfuld,

"idet følgende samtale, efter standsning af "jammingen", blev opfanget. "Det var fikst gjort", og derefter var der almindelig harme rettet mod "de politiske ballademagere" med walkie talkies, som havde været den soleklare årsag til "jammingen".¹⁴⁷⁴

Dermed blev det de såkaldte uromagere, der fik skylden for jammingen.

For det tredje bemærkedes det, at en del af aktivisterne under urolighederne havde kastet med molotovcocktails samt sten og andet kasteskyts mod politiet. Desuden observeredes rockere med jernstænger.¹⁴⁷⁵

Under en demonstration den 12. maj 1980 blev der kastet partisansøm ud på vejen ved Prinsessegade/Torvegade på Christianshavn. Formålet med demonstrationen skulle have været at lamme trafikken i København for at få politiet væk fra Nørrebro, hvorefter Byggeren skulle genrejses. PET mente, at sømmet stammede fra Christiania.¹⁴⁷⁶

Endelig konstateredes det, som det femte og sidste element af efterretningsmæssig interesse, at en lille håndfuld århusianske anarkister fra "Bolidkaravanen" havde taget ophold i København under urolighederne. Og det konstateredes, at de pågældende under demonstrationerne havde uddelt pjecer omhandlende "Bolidkaravanen".¹⁴⁷⁷

Hvad angik spørgsmålet om, hvem der var de egentlige urostifere, bemærkedes det i PET's årsrapport for 1980, at det fra

"pålidelig kilde" var oplyst, at "stridighederne mellem VS og DKP var den egentlige årsag til balladen om "Byggeren". VS ønskede at demonstrere sin magt. Til dette formål findes i VS en aktionsgruppe/kampgruppe, hvis formål var og er at skabe uroligheder samt konfrontationer under politiske konflikter.

Endvidere er det oplyst, at man fra gruppens side under konflikten omkring "byg-

1474 PET, emnesag: "Vedr.: Urolighederne på Nørrebro omkring legepladsen 'Byggeren'", 2. juni 1980; jf. PET, emnesag: "Vedr.: aflytning samt jamming af demonstranternes walkie-talkies i sagen omkring 'Byggeren' på Nørrebro", 5. maj 1980, kontinueret 23. maj 1980.

1475 PET, emnesag: "Vedr.: Urolighederne på Nørrebro omkring legepladsen 'Byggeren'", 2. juni 1980.

1476 Ibid.

1477 PET, emnesag: "Vedr.: Urolighederne på Nørrebro omkring legepladsen 'Byggeren'", 2. juni 1980. Vedr. Bolidkaravanen, se Kommissionens beretning, bind 12.

geren” havde kørt en forholdsvis ”blød linje” i arbejdet i marken, idet hovedformålet med aktionen var at foretage et dybtgående studium af politiets arbejdsmetoder, således at man ved efterfølgende episoder kan overraske politiet.”¹⁴⁷⁸

Ifølge PET’s årsrapport var det videre situationen, at det var en fremtrædende VS’er, der var den ”egentlige bagmand” i Bygger-sagen. PET skal således have været i besiddelse af viden om, at den pågældende VS’er havde ”en mand i marken med hals- og håndsret over” diverse arrangementer. Om trotskisternes andel i Bygger-sagen udtryktes der den opfattelse i PET’s årsrapport, at enkeltpersoner fra dette miljø havde deltaget i ”urolighederne”, men at trotskisterne i skikkelse af RSF (Revolutionære Socialisters Forbund) ikke havde deltaget som fraktion.¹⁴⁷⁹

Ini’tivgruppe for et Ungdomshus 1981-82

Den ovenfor skitserede proces, hvor aktivister som et politisk kampmiddel siden 1960’erne havde besat huse og forsøgt at forhindre myndighederne i at sanere ejendomme, kulminerede i første halvdel af 1980’erne med etablering af den såkaldte BZ-bevægelse. Grundstenen hertil blev ifølge en PET-sammenskrivning fra 1990 lagt i 1981, da en kreds af gymnasieelever på initiativ af det trotskistiske Socialistisk Arbejderparti (SAP) dannede en gruppe, der kaldte sig Ini’tivgruppen. Denne havde som et første mål at få Københavns Kommune til at stille et Ungdomshus til rådighed. SAP’s interesse i gruppen var ifølge PET, at partiet søgte etableret ungdomsmiljøer i København, som partiet derefter kunne rekruttere støtte fra.¹⁴⁸⁰ Kommunens svar på Ini’tivgruppens krav var i første omgang, at de unge skulle anvende allerede eksisterende medborgerhuse til deres aktiviteter. Ini’tivgruppen stillede sig imidlertid afvisende hertil, idet gruppen ønskede et hus, hvor de kunne udfolde sig ”uden nogen form for bureaukratisk styring”, det vil sige uden myndighedernes indblanding.¹⁴⁸¹ Efter oplysninger berørende i PET’s arkiv at dømme havde Ini’tivgruppen og SAP hentet inspiration fra de husbesættelser, der fandt sted i Holland (Amsterdam) og Vesttyskland (Hamburg og Berlin).¹⁴⁸²

1478 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1980. Afdeling C”, citeret s. 48.

1479 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1980. Afdeling C”, s. 48.

1480 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990.

1481 Ibid.

1482 PET, emnesag: „Zusammenfassender Bericht über Hausbesetzungen und damit zusammenhän-

Efter at forhandlingerne mellem Københavns Kommune og Ini'tivgruppen i sidste halvdel af 1981 viste sig frugtesløse, valgte nogle unge den 15. oktober 1981 at holde et såkaldt "stormøde" i det tidligere Folkets Hus, Jagtvej 69. Mødet fik tilslutning fra mere eller mindre organiserede grupper, politiske ungdomsforeninger fra venstrefløjen, Rødstrømperne m.fl., og det besluttedes at besætte en nedlagt brødfabrik, Arbejdernes Fællesbageri kaldet *Rutana*, på Nørrebro. Besættelsen foregik uden synderlig dramatik, og lige så udramatisk ryddede politiet bygningen. Alligevel opnåede besættelsen megen presseomtale. To dage senere forsamledes 50-100 unge på en ubebygget grund over for brødfabrikken. Politiet var til stede under mødet, og det bemærkedes i PET's årsrapport for 1981, at en ikke-identificeret person havde holdt en tale for de unge, idet han havde afsluttet med ordene: "vi må bage, mens ovnen er varm."¹⁴⁸³

Kort tid efter holdt byplanborgmester Villo Sigurdsson en tale. Ifølge et referat gengivet i dagbladet *Information*, havde han udtalt:

"Der findes ikke noget demokrati. Derfor er det udmærket, at der er nogen som Jer, der gider stille sig op på barrikaderne og kæmpe imod og besætte alt det, I kan besætte, og holde det lige så længe, I kan holde det. Det er det eneste sprog, de kan forståovre på Rådhuset. Hvis I sender flotte planer og flotte indsigelser, forstår de det ikke. Sådan noget putter de bare skråt ned i papirkurven. Men hvis folk står op på barrikaderne, besætter huse, hindrer håndværkerne i at rive ejendomme ned, ja, så véd de ikke deres levende råd.

Derfor er mit gode råd: Styrk demokratiet og besæt fabrikken."¹⁴⁸⁴

De unge syntes at tage imod de to opfordringer, da det herefter lykkedes 15-20 unge at bryde porten til fabrikken. Politiet forsøgte at forhindre de unge i deres foretagende, men sammenstødet blev voldsomt, og politiet blev, ifølge PET's sammenskrivning, "nødsaget" til at bruge stavene. Størsteparten af de unge blev drevet på flugt, mens 12 blev anholdt for gadeuorden. En blev sigtet for overtrædelse af straffelovens §§ 119, stk. 1, og 134 a (vold mod tjenestemand i funktion og deltagelse i slagsmål eller i anden grov forstyrrelse af ro og orden på offentligt

gende Ereignisse im Jahr 1981", forfattet i Bundeskriminalamt, 77 sider. Heri beskrives BZ-aktioner og politimæssige og retslige indsatser i Vesttyskland, Holland, Belgien, Storbritannien og Schweiz, men ikke i Danmark.

¹⁴⁸³ PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 22.

¹⁴⁸⁴ Tale af Villo Sigurdsson, 17. oktober 1981, gengivet i *Information*, 19. oktober. Citeret efter PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 23.

sted, såfremt gerningsmændene har handlet efter aftale eller flere i forening). PET undersøgte efterfølgende Villo Sigurdssons rolle i begivenheden og konstaterede, at det var Sigurdsson, der i egenskab af byplanborgmester havde givet de unge tilladelse til at anvende den ubebyggede grund til ophold, bål etc.¹⁴⁸⁵ Umiddelbart tydede PET's oplysninger således på, at VS's borgmester ikke alene opfordrede de unge til at besætte huse, men også ydede dem en vis form for støtte. Besættelsen af Rutana fik i øvrigt det efterspil, at 14 medlemmer af Initivgruppen i midten af januar 1982 blev anholdt, da de foranstaltede optøjer og udøvede hærværk i Københavns Byret under de første retssager efter optøjerne i forbindelse med besættelsen af Rutana.¹⁴⁸⁶

Gennem resten af 1981 var der løbende konfrontationer mellem BZ'erne og Københavns Politi. Den 24. oktober 1981 arrangerede Initivgruppen eksempelvis et demonstrationstog, hvori deltog civilklædte politibetjente. Undervejs konstaterede aktivisterne, at politiet var til stede, hvorefter to politifolk fik smidt salmiakspiritus i øjnene. Andre blev beskudt med marmor- og glaskugler. Demonstrationstoget endte i øvrigt med, at de unge som tidligere nævnt besatte en nedlagt gummifabrik, *Schønning og Arvé*. Aktionen var, mente PET, planlagt, idet BZ'erne hurtigt omdannede fabrikken "til en "Christiania-lignende" bygning". Facaden blev således bemalet med slagord, vinduer sømmet til, indgangsdøren blokeret og på ejendommens ydermur blev der hængt transparenter, der meddelte, at huset var besat.¹⁴⁸⁷

PET blev inddraget i konflikten, idet tjenesten etablerede et fast observationssted med det formål at følge besætternes bevægelser. PET konstaterede i den forbindelse, at BZ'erne transporterede benzin, olier, flasker, mursten ind i det besatte hus, og PET vurderede, at de forskellige genstande "kunne bruges til afværgelse af angreb fra politiets side." Endvidere bemærkede PET's observationshold, at BZ'erne "samlede metalstykker, som blev placeret i kasser ved vinduerne, ligesom plastikposer med maling var en del af besætternes "våben"¹⁴⁸⁸ I de følgende to dage forsynede PET Københavns Politi med oplysninger om bevægelserne omkring huset. Det konstateredes således, at den barrikadering, der

1485 PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 23.

1486 PET, emnesag: Politirapport, 13. januar 1982. PET, emnesag: "Initivgruppens hærværk i Kbh.s Byret. Liste over sigtede i nærværende sag", udateret; PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 36. Se også Hans Lind, "Hærværk i Byretten", *Politiken*, 14. januar 1982.

1487 PET, administrativ sag. "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 25.

1488 PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 26.

var påbegyndt den 24. oktober 1981, fortsatte den følgende dag. Desuden konstaterede PET, at en stor del af de unge forlod fabrikken den 26. oktober 1981 om morgenen. Det var en mandag, og efterretningstjenesten antog, at de unge skulle i skole. Midt på dagen den 26. oktober valgte Københavns Politi imidlertid at rydde fabrikken, og da PET havde forsynet Københavns Politi med oplysninger om, at det næppe ville være muligt at trænge ind i bygningen via den ordinære vej, valgte man at indsætte specialstyrker, der kunne trænge ind i bygningen henholdsvis fra siden og fra oven.¹⁴⁸⁹

Det hedder i en nyere fremstilling, at politiet anvendte megen magt under rømningen af huset, og at politiets indsats derfor efterfølgende blev mødt med megen kritik.¹⁴⁹⁰ Ifølge PET's årsrapport nævnes også, at det var kommet til sammenstød mellem Københavns Politi og BZ'erne. Det nævnes imidlertid også, at politiet over højtalere indledningsvis havde gjort BZ'erne opmærksom på, at de skulle forlade bygningen. "Denne opfordring fulgte enkelte", hedder det i årsrapporten, "mens andre ikklædte sig hjelme og stillede sig op i vinduerne på 1. og 2. etage, hvor de råbte efter politiet." I omtrent et kvarter befandt politiet og BZ'erne sig efterfølgende i egentlige kampe, hvor sidstnævnte smed neonrør, poser med maling og mursten efter politiet.¹⁴⁹¹ Politiets svar bestod i at skyde tåregas ind i bygningen. Senere trængte politiet ind og anvendte flere tåregaspatroner. Da BZ'erne imidlertid havde blokeret for udgangene, kunne BZ'erne ikke forlade den gasfyldte bygning. Først da Københavns Belysningsvæsen fik anbragt en stige, blev det muligt at forlade bygningen. I alt anholdt politiet 96 personer i alderen 15 til 32 år, og politiets efterfølgende opgørelse viste, at 58 af de anholdte kom fra Københavns Kommune, 26 fra omegnskommunerne og 12 fra det øvrige Sjælland.¹⁴⁹²

Besættelsen og politiets efterfølgende rømning af *Schønning og Arvé* skabte megen presseomtale, hvor et fremherskende tema var spørgsmålet om anvendelse af tåregas. Diskussionen handlede dels om, hvorvidt politiet havde overholdt forskrifterne for anvendelse af tåregas, dels om det overhovedet var forsvarligt at anvende dette redskab. Blandt debattørerne var Lars Hutters, medlem af Kø-

¹⁴⁸⁹ PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981", s. 27.

¹⁴⁹⁰ René Karpantschof, "Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007)", Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by*, s. 56.

¹⁴⁹¹ At BZ'erne skulle have anvendt sten som kasteskyts afvises i Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, s. 50, 52.

¹⁴⁹² PET, administrativ sag: "Årsberetning for afdeling C 1981".

benhavns Borgerrepræsentation for VS og aktivist,¹⁴⁹³ der, under henvisning til at han var læge og dermed besad væsentlig faglig ekspertise, gentagne gange krævede brugen af tåregas forbudt. Pågældende skrev i januar 1982 i *Information*, at han over for Sundhedsstyrelsen havde gjort opmærksom på, at der ikke eksisterede forskning ”som kan belyse bl.a. om CS [tåregas] kan virke dødelig, kræftfremkaldende, fosterskadelig, kromosomforandrende, allergisk, samt om årsagerne til den individuelle tolerance over for CS m.m.”¹⁴⁹⁴

De resterende måneder af 1981 arrangerede Ini'tivgruppen en række demonstrationer, hvor politiet forventede nye besættelser. En af de mest vigtige fandt sted den 31. oktober, da et demonstrationstog bestående af omtrent 500 aktivister besatte et kloster beliggende i Abel Cathrinesgade på Vesterbro. Igen oprettede PET et observationssted, og igen bemærkede PET, at besættelsen ikke var resultatet af en spontan handling, men var en planlagt aktion: ”I løbet af ret kort tid så klosteret ud som gummifabrikken, og en del unge mennesker havde indlogeret sig i huset”, lød det i PET's årsrapport for 1981. Hvad angik spørgsmålet om, hvem der stod bag husbesættelserne var PET's foreløbige konklusion:

”Vurderingen er, at husbesættelserne stort set i begyndelsen var styret af personer fra SAP. Dette indtryk fik vi blandt andet på grund af de forskellige løbesedler, som blev uddelt forskellige steder i byen. Løbesedlerne blev trykt hos et fremtrædende medlem af SAP.

Senere blev vor opfattelse bestyrket, idet én af lederne, Lars GRARUP, offentligt stillede sig frem i dansk TV under SAPs valgkamp, hvor han fortalte om de unges problemer. Ydermere er det konstateret, at flere af de anholdte husbesættere er medlemmer af SAP.

Med hensyn til VS' rolle i husbesættelserne må det antages, at den har været mindre fremtrædende. Dog skal det bemærkes, at VS-borgmesteren Viljo SIGURDSSON gjorde sin indflydelse gældende, da han tillod de unge mennesker at opholde sig/lave bål/rejse telt på kommunens grund overfor den nedlagte brødfabrik i Nannasgade/Mimersgade. Endvidere prøvede han at vinde de unges gunst ved at tale til deres fordel, men dette mislykkedes åbenbart over for blandt andre Lars GRARUP, SAP, som åbenlyst tilkendegav mishagsytringer med hensyn til SIGURDSSONs udtalelser. GRARUP mente, at borgmesterens udtalelser kun var en form for ”valgflæsk”.

1493 Se kapitel 4 i nærværende bind.

1494 Lars Hutter, ”Forbyd tåregas”, *Information*, 6. januar 1982. Neden for artiklen hedder det: ’Lars Hutter er læge’. Hutter og Viljo Sigurdssons forhold til BZ'erne er omtalt i PET, mnemesag: ”Vedr. Viljo SIGURDSSONs og VS' forbindelse til BZ-brigaden”, 15. juni 1983.

I det store og hele må det antages, at såfremt en bestemt gruppe har været toneangivende i husbesættelserne, må det have været Socialistisk Arbejder Parti”.¹⁴⁹⁵

Set fra PET's perspektiv mindede 1982 i betydelig grad om 1981, hvad angik BZ-bevægelsens udvikling. Der var tale om en stadigt mere tilspidset situation mellem på den ene side aktivisterne og på den anden side Københavns Politi og andre myndigheder. PET var kun i ringe grad direkte involveret i konflikten, men ydede navnlig Københavns Politi bistand med hensyn til overvågning. Årets udvikling kan ifølge PET's oplysninger opsummeres på følgende vis:

Den besættelse af klosteret, der blev gennemført i slutningen af oktober 1981, bestod frem til midten af februar 1982, da aktivisterne frivilligt forlod stedet. Ifølge PET var årsagen hertil, at Københavns Kommune umiddelbart havde valgt at ignorere husbesættelsen,¹⁴⁹⁶ hvilket havde ført til en opdeling af bevægelsen. Én gruppe, der omtaltes som ”aktivisterne”, ønskede at istandsætte klosteret med henblik på beboelse, mens en anden kreds kaldet ”summerne” blot ønskede et sted at være, uden at de skulle foretage sig noget. Da de to grupper ikke kunne nå til enighed, rømmede først ”aktivisterne” stedet, hvorefter ”summerne” den 15. februar som de sidste forlod ejendommen.¹⁴⁹⁷ Den del af Ini'tivgruppen, der omtaltes som ”aktivisterne”, videreførte i de sidste dage af februar 1982 bestræbelserne på at besætte huse: Den 20. februar besattes således en af Rigshospitalets bygninger på Blegdamsvej, men allerede samme nat blev bygningen ryddet. 61 personer blev anholdt, to politifolk kom til skade, og en kvinde blev kvæstet, da hun sprang ud af et vindue.¹⁴⁹⁸

Konfrontationen mellem Københavns Politi og Ini'tivgruppen sled på politiet, og i slutningen af januar 1982 blev politidirektør Poul Eefsen i Jyllands-Posten citeret for at udtale, at det var en meget ubehagelig opgave for politiet at skulle sæt-

¹⁴⁹⁵ PET, administrativ sag: ”Årsberetning for Afdeling C 1981”, citeret s. 29-30.

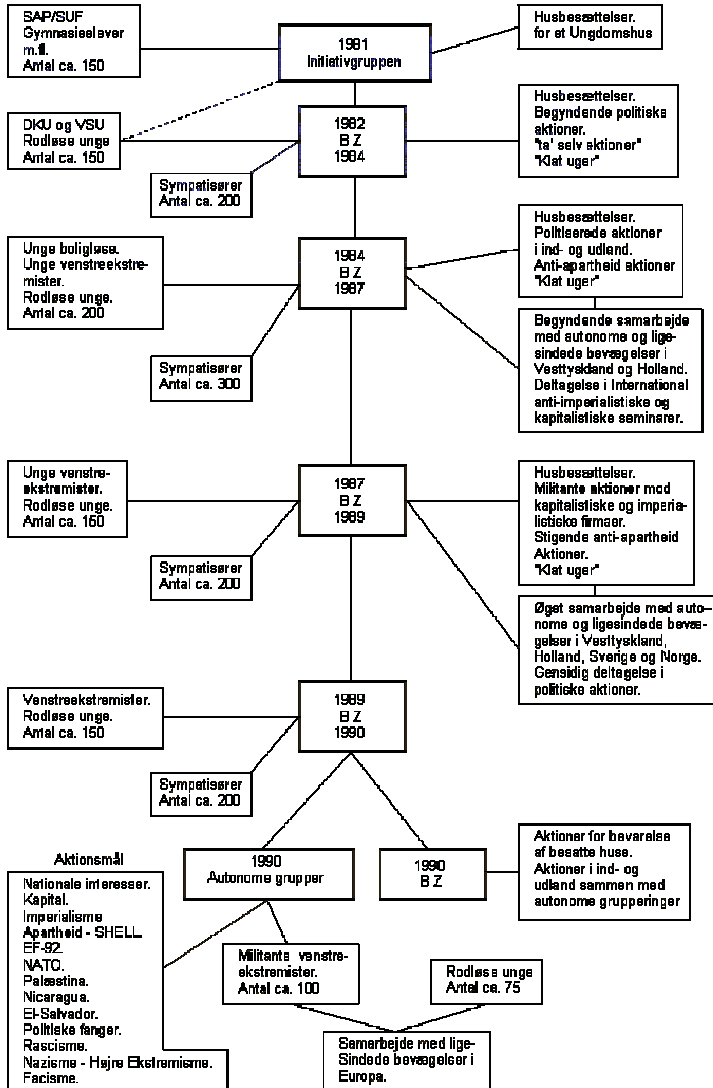
¹⁴⁹⁶ Se f.eks. ”De unge smides ikke ud nu”, *Aktuelt*, 22. januar 1982; ”Husbesættelse fortsætter”, *Berlingske Tidende*, 23. januar 1982.

¹⁴⁹⁷ PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1982. Afdeling C”, s. 36-37. Karen Margrethe Schelin, ”Unge må opgive husbesættelse efter indre splid”, *Politiken*, 14. februar 1982; ”Ungdomshus ryddet”, *Aktuelt*, 17. februar 1982.

¹⁴⁹⁸ PET, emnesag: ”Redegørelse over BZ-ernes aktiviteter til dato, hvad dette har medført af konfrontationer og i tal, anholdelser, skader på politipersonalet samt erstatninger til politipersonalet for ødelagt privat beklædning m.v.”, 4. maj 1983; Bent Bak Andersen, ”Unge ville besætte hus, 61 anholdt, tre kvæstet”, *Berlingske Tidende*, 21. februar 1982; Jakob Fog, ”Splintret ben og skadet ryg prisen for husbesættelse. Politiet: Vi er selvfølgelig kede af at det sker”, *Politiken*, 22. februar 1982.

tes ind mod diverse ungdomsgrupper. Det var, hævdede han, politikerne – ikke politiet – der måtte løse de problemer, der fik unge til at besætte bygninger.¹⁴⁹⁹

BZ-bevægelsens udvikling

Kilde: PET's arkiv, udateret.

¹⁴⁹⁹ "Politichef: Ubehageligt at politiet skal fjerne husbesættelse", *Jyllands-Posten*, 27. januar 1982.

BZ-Brigaden 1982-89

I marts 1982 tog Ini'tivgruppen navneforandring til det noget mere militært klingende BZ-Brigaden.¹⁵⁰⁰ Navneskiftet signalerede ifølge den eksisterende litteratur en ny selvforståelse (fælles identitet og livsstil) blandt aktivisterne,¹⁵⁰¹ men også at bevægelsens udtryk og politiske projekt havde sine paralleller i navnlig Holland og Vesttyskland. Hvad angik det indholdsmæssige, havde Ini'tivgruppen krævet et Ungdomshus. BZ-Brigaden krævede derimod flere og andre ungdomsboliger. Og hvor Socialistisk Arbejderparti og Venstresocialisterne oprindeligt havde stået forholdsvis stærkt i husbesætttermiljøet, blev disse partiers indflydelse gradvist mindsket.¹⁵⁰²

BZ-Brigadens første aktion indtraf den 6. marts 1982: Besættelsen af Mekanisk Musik Museum.¹⁵⁰³ Begivenheden startede med en demonstration på Rådhuspladsen, hvor byplanborgmester Vilho Sigurdsson talte og gav BZ-Brigaden sin fulde tilslutning. Ifølge PET sagde Sigurdsson blandt andet, at han i 1981 "havde lokket de unge til at besætte brødfabrikken på Nørrebro, og at han ville gøre det igen."¹⁵⁰⁴ Demonstranterne gik derpå ad Vesterbrogade, men satte pludselig i løb ad Platanvej til Mekanisk Musik Museum. Her var aktionen forberedt med materiale til barrikadering af døre og vinduer. "Politiet", hedder det i PET's årsberetning for 1982, "der var mødt talstærkt op, opfordrede de unge til at forla-

1500 PET, emnesag: "Redegørelse over BZ-ernes aktiviteter til dato, hvad dette har medført af konfrontationer og i tal, anholdelser, skader på politipersonalet samt erstatninger til politipersonalet for ødelagt privat beklædning m.v.," 4. maj 1983. Første gang PET bemærkede, at Ini'tiv-gruppen muligt ville tage navneforandring var den 9. januar 1982, da en aktivist observeredes med et BZ-rygmærke omkring klosteret i Abel Cathrines Gade. Ibid., s. 2.

1501 René Karpantschof, "Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007)" i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by*, s. 56, 58.

1502 Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 112-113.

1503 PET emnesag: "Vedr.: Demonstration lørdag den 6.3.1982 på Rådhuspladsen efterfulgt af mulig husbesættelse", 5. marts 1982; PET, emnesag: "Redegørelse over BZ-ernes aktiviteter til dato, hvad dette har medført af konfrontationer og i tal, anholdelser, skader på politipersonalet samt erstatninger til politipersonalet for ødelagt privat beklædning m.v.," 4. maj 1983.

1504 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 38. Sigurdsson bekræftede efterfølgende, at han havde udtalt sig som citeret ovenfor, men at det var "en spøgfuld bemærkning, ment ironisk...", Mogens Gahms, "Borgmester: Unge behandles dårligt af kommunen", *Politiken*, 7. marts 1982.

de bygningen. Da det ikke skete, indledte politiet en storm mod bygningen...¹⁵⁰⁵ Slagsmålet mellem Københavns Politi og BZ-Brigaden blev særdeles voldsomt, og afsluttedes med rydning af bygningen og anholdelse af 142 BZ'ere. Mest kendt i offentligheden blev – også på grund af gode pressebilleder – en toiletkumme, der blev smidt ned på de indtrængende politifolk.¹⁵⁰⁶ Det niveau, volden nu havde nået, førte til spørgsmål i Folketinget til justitsministeren.¹⁵⁰⁷

De følgende måneder blev op mod en halv snes ejendomme på Nørrebro besat og efter kortere eller længere tid ryddet af politiet med eller uden anvendelse af drastiske midler. I nogle tilfælde udviklede det sig til egentlige gadekampe mellem Københavns Politi og BZ'erne. En del af beboerne synes at have støttet BZ-Brigadens kritik af Københavns Kommunes boligpolitik, mens andre tog afstand fra såvel BZ'erne som politiet grundet den eskalerende vold.¹⁵⁰⁸ Blandt de oplysninger, der noteredes af PET, var, at en gruppe pensionister fra Nørrebro, der kaldte sig De Grå Pantere, i slutningen af april sammen med et antal BZ'ere besatte ejendommene Korsgade 27 og 29 på Nørrebro.¹⁵⁰⁹

Desuden bemærkede PET i august 1982, at BZ-Brigaden ikke blot engagerede sig i boligpolitiske spørgsmål, men også var optaget af Mellemøstkonflikten med sympati for PLO. I PET's arkiv beror således en artikel bragt i Information den 14.-15. august 1982. Heri oplystes det, at BZ-Brigaden under slagordet "Israel ud af Libanon" havde demonstreret foran Israels ambassade.¹⁵¹⁰ Ifølge en politirapport var der blevet kastet "plasticposer med rød maling eller dyreblood mod ambassadebygningen, ligesom der blev afbrændt trækors foran ambassaden."¹⁵¹¹ Et par dage senere blev Mosaik Trossamfunds kirkegård i København genstand for hærværk. En snes gravsten blev væltet, og på en af stenene var der skrevet PLO.

1505 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 38.

1506 Situationen er omtalt flere steder i litteraturen undertiden med et fotografi af en flyvende toilet-kumme, f.eks. Tom Heinemann, *Uro. 25 års gadekamp*, s. 64-66; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 368. Se endvidere Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 113; René Karpantschof, "Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007)" i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by*, s. 57.

1507 PET, emnesag: Notat, "Demonstration/Folketing", 8. marts 1982.

1508 Dette vurderes på baggrund af en omfattende udklipssamling af avisartikler beroende i emnesagen.

1509 PET, emnesag: "Vedr.: BZ-brigaden", 5. maj 1982.

1510 "BZere i demonstration mod Israel", *Information*, 14.-15. august 1982.

1511 PET, emnesag: "Vedr.: BZ-Brigadens demonstration ved den israelske ambassade, fredag den 13. 08 82 kl. ca. 1825."

Berlingske Tidende satte hærværket i forbindelse med BZ-Brigaden.¹⁵¹² De forskellige oplysninger fik journalist Leif Blædel til at skrive i *Information*, at BZ'erne i deres støtte til PLO forekom at være antisemitiske.¹⁵¹³ To dage senere, den 19. august, kastede tre personer plasticposer indeholdende blod mod Mosaisk Trossamfunds bygning i Ny Kongensgade. En af de tre personer, taget på fersk gerning, blev anholdt og oplyste over for politiet, at aktivisterne alle havde deres rod i Næstved Fredskomité, men at aktionen var planlagt i samarbejde med BZ-Brigaden.¹⁵¹⁴ Oplysningerne i PET's arkiv indikerer således, at BZ-Brigaden var involveret i hærværk mod Mosaisk Trossamfund. BZ'erne følte sig imidlertid misforstået, og tre personer, der dog ikke ønskede deres efternavn kendt, afviste i B.T. og *Information* beskyldningerne om antisemitisme.¹⁵¹⁵ I *Ekstra Bladet* udtalte en BZ'er, at BZ-Brigaden intet havde med hærværksaktionen mod kirkegården at gøre. Desuden hævdedes det, at det ikke var svineblod, der blev kastet mod den israelske ambassade i første halvdel af august 1982.¹⁵¹⁶

Konfrontationen mellem Københavns Politi og BZ-Brigaden var imidlertid et tilbagevendende fænomen, som i september nåede nye højder: Den 16. september 1982 havde et antal personer fra BZ-Brigaden besat en ejendom beliggende Blågårdsgade 46, men allerede samme dag havde politiet ryddet bygningen. Den følgende nat kom det til uroligheder på Nørrebro. Der blev tændt bål i gaderne, og der blev kastet sten mod politiet. Desuden trak politiet pistolerne: "Ud for Allotria måtte politiet skyde varselsskud for at slippe fri for besættelse", hed det i PET's årsrapport. Københavns Politi fandt samme nat to brandbomber i henholdsvis Griffenfeldtsgade og på hjørnet af Rosenørns Allé og Åboulevar-den. I alt blev 26 unge anholdt.¹⁵¹⁷

1512 "Hærværk mod jødisk kirkegård i København", *Berlingske Tidende*, 18. august 1982.

1513 Leif Blædel, "BZ-antisemitismen og PLO-propagandaen", *Information*, 17. august 1982.

1514 PET, emnesag: "Vedr.: BZ-brigadens og Næstved Fredskomité's forbindelse med hærværk på Mosaisk Trossamfunds bygning den 19 08 82", 20. august 1982.

1515 Orla Rasmussen, "BZ'ere nægter jødehetz", *B.T.*, 20. august 1982; "Svar til Leif Blædel", *Information*, 28.-29. august 1982, sign. Mette, Lene og Siv, BZ-Brigaden.

1516 "Vi er ikke antisemitter", *Ekstra Bladet*, 23. august 1982.

1517 PET, emnesag: "Indholdsfortegnelse over anholdte i tidsrummet fra 160982, kl. 2330 til 170982, kl. 0634", udateret; PET emnesag: "Advarsel. Vedrørende fund af 2 stk. brandbomber med stor sprængkraft", 17. september 1982; PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 43. Det hedder i redegørelse over BZ'ernes aktioner udfærdiget i 1983, at kun 23 blev anholdt. PET, emnesag: "Redegørelse over BZ-ernes aktiviteter til dato, hvad dette har medført af konfrontationer og i tal, anholdelser, skader på politipersonalet samt erstatninger til politipersonalet for ødelagt privat beklædning m.v.", 4. maj 1983.

PET efterforskede de følgende par dage baggrunden for det passerede og anmodede den 20. september 1982 Københavns Byret om tilladelse til at aflytte Socialistisk Ungdoms Forenings (SUF) telefon. Til grund for anmodningen lå forlydender – som var bekræftet ”af navngivne anmeldere” – om, at der i den ejendom, hvor SUF havde til huse, blev samlet våben. PET antog endvidere, at SUF havde gode forbindelser til BZ-Brigaden, og at de seneste konfrontationer mellem politi og husbesættere ville afføde yderligere sammenstød. Desuden var PET i besiddelse af oplysninger om, at en kvindelig BZ’er skulle have stjålet en pistol fra sin far, og at hun skulle have solgt den videre til en BZ’er på Nørrebro.¹⁵¹⁸ PET’s anmodning blev imødekommet.¹⁵¹⁹ Allerede to dage senere ophørte aflytningen imidlertid og gav derfor intet resultat. Der angives i PET’s årsrapport ingen forklaring på ophøret af aflytningen.¹⁵²⁰ I PET’s arkiv ses der imidlertid eksempler på, at tjenesten har undladt at foretage aflytninger af ressourcemæssige årsager.¹⁵²¹ Det kan være baggrunden for, at PET opgav aflytningen.

Den 29. oktober 1982 fik BZ-Brigaden af Københavns Kommune mulighed for at benytte huset på Jagtvej 69. BZ’erne inviterede overborgmester Egon Weidekamp med til indvielsen af huset, men da han ankom, blev han mødt med en spand vand.¹⁵²² Hermed signaleredes, at BZ’erne – skønt de havde fået et af deres væsentligste krav opfyldt – ikke havde til hensigt at respektere autoriteterne. Ifølge en senere sammenskrivning var det PET’s vurdering, at BZ’ernes mulighed for at anvende huset først og fremmest havde styrket BZ-bevægelsen: BZ’erne havde ”ved militante aktioner mod samfundssystemet opnået et af deres politiske krav, ligesom de tillige hermed havde øget deres skare af tilhængere.”¹⁵²³ Tildelingen af huset fik ifølge PET den konsekvens, at bevægelsen fik øget til-

1518 PET, emnesag: Notat, 20. september 1982; PET emnesag: ”Notits. Vedr.: udtalelser om BZ-bygningen Baggesensgade/Stengade”, 17. september 1982; PET emnesag: ”Notits. Vedr.: Husbesættelse Korsgade (allotria) m.v.”, 18. september 1982.

1519 PET, emnesag: ”Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets afdeling for Grundlovsforhør m.m.”, 20. september 1982.

1520 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1982. Afdeling C”, s. 43.

1521 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 4.

1522 ”De unge sagde tak med æg og buksevand”, *Ekstra Bladet*, 1. november 1982; PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1982. Afdeling C”, s. 45-46.

1523 PET, emnesag: ”I. Det Autonome Miljøes historiske udvikling, herunder BZ”, 7. juli 1993. Dette var et synspunkt, som et antal BZ’ere var enig i, jf. Marianne Uttrup og Troels Rasmussen, ”BZ’erne: Volden var den eneste vej til et sted at være. Væltet lokum blev til sejrshus”, *Ekstra Bladet*, 28. oktober 1982.

slutning fra dels det radikalt venstreorienterede universitetsmiljø, dels ”unge rodløse, der manglede indhold i tilværelsen.”¹⁵²⁴ Desuden fik tildelingen ifølge PET den følgevirkning, at BZ-Brigaden iværksatte nye husbesættelser, der almindeligvis blev begrundet med, at der manglede ungdomsboliger. Ydermere var husbesættelserne at opfatte som en protest mod en ifølge BZ’erne i tiden fremherskende spekulation med de private, tomme ejendomme.¹⁵²⁵

Ud over at besætte huse begyndte BZ-Brigaden også at aktionere mod andre forhold, de opfattede som urimelige. I sidste halvdel af 1982 gennemførtes således en længere række såkaldte ”ta’selv aktioner”, hvor BZ’ere stjal fødevarer m.v. fra restauranter og forretninger. Aktionerne var en reaktion på et cirkulære vedrørende nedskæring af kontanthjælpen til unge (det såkaldte ”sultecirkulære”). Nogle gange forhindrede aktionerne, idet politiet var varslet om planerne, som f.eks. en SAP-inspireret planlagt aktion mod Hovedbanegårdens restaurant.¹⁵²⁶ Andre gange lykkedes aktionerne. Det var eksempelvis tilfældet med to aktioner mod Hotel d’Angleterre og Illums fødevareafdeling den 14. oktober 1982, hvor også deltog personer fra FUGA og LLO (Lærlingenes Landsorganisation). Andre større ”ta’selv aktioner” fandt sted over for Kanal Burger, Copenhagen Corner, Restaurant Peder Oxe og Kvikly Supermarked (Frederiksberg).¹⁵²⁷

Det er vanskeligt at bedømme det omkringliggende samfunds holdninger til BZ’erne på dette tidspunkt, men det er sigende, at dagbladet B.T. i oktober 1982 i en lederartikel afviste, at BZ skulle være et akronym for ”bezættere” eller ”bølleztreger”: ”Den rigtige betegnelse for disse desperate handlinger er henholdsvis selvtægt, tyveri eller røveri.”¹⁵²⁸ Omvendt bemærkedes det i PET, at SAP’s ugeavis *Klassekampen* i slutningen af oktober bragte en artikel med sympati for BZ-Brigaden. Artiklens illustration var et fotografi af 13 civilklædte politibetjente med følgende illustrationstekst: ”13 urobetjente klar til at terrorisere”.¹⁵²⁹ Sym- og antipati fordelte sig således efter iagttagernes politiske anskuelser.

1982 sluttede dramatisk. Nytårsaften kom det til en af de mest voldsomme konfrontationer mellem Københavns Politi og BZ-Brigaden. Urolighederne fandt primært sted på Nørrebro, hvor det ud over gadekampe kom til ildspå-

1524 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990.

1525 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990; ”Sejrsfest i Ungdomshuset”, *Information*, 1. november 1982.

1526 PET emnesag: ”Vedr.: BZ-brigaden”, 8. oktober 1982.

1527 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1982. Afdeling C”, s. 45-47.

1528 ”Bezætterne”, *B.T.*, 20. oktober 1982.

1529 Kurt Sørensen, ”Her er terroristerne på Nørrebro...”, *Klassekampen* nr. 39, 28. oktober 1982.

sættelse af biler. Blandt andet blev én af politiets patruljevogne sat i brand. 41 politifolk blev skadet, mens 20 BZ'ere blev anholdt. Gennem hele 1982 blev der foretaget ca. 350 anholdelser under aktioner gennemført af BZ-Brigaden.¹⁵³⁰

1983 begyndte som 1982 sluttede: Med konfrontationer mellem politi og BZ'ere. Den 11. januar 1983 iværksatte Københavns Politi efter længere tids forberedelse en større rydningsaktion. Det gjaldt Allotria i Korsgade. Der var tilkaldt politi fra hele Sjælland og lånt materiale fra blandt andet Forsvaret. Rydningen blev en happening, der vakte nogen morskab i pressen. Efter at politiet nåede gennem taget på den besatte ejendom, måtte betjentene konstatere, at BZ'erne var forsvundet gennem en tunnel, de netop havde færdiggjort. Politiet kunne imidlertid konstatere, at BZ'erne havde sammenstykket et betydeligt arsenal af kasteskyts og slagtøj (karatestokke, molotovcocktails, tomme flasker, benzin samt en beholder indeholdende saltsyre), som politiet antog var indsamlet til brug for en kommende konfrontation med politiet.¹⁵³¹ Da politiet imidlertid havde samlet materiel og mandskab, benyttedes lejligheden til den følgende dag at rydde Bazooka, et besat hus i samme område. Også her forefandtes murbrokker, sten og flasker. Da politiet rykkede ind, forlod BZ'erne bygningen, idet de ifølge PET samtidig åbnede for samtlige gashaner i bygningen.¹⁵³²

I forbindelse med rydningen af de nævnte bygninger anholdt politiet 63 personer. Efter rydningerne konstateredes det, at der i de forladte ejendomme beroede en betydelig mængde tyvekoster, blandt andet værktøj, tømmer, radioudstyr, våben, maling, syre, legitimationspapirer og sølvtøj. I alt 139 kosternumre.¹⁵³³

Udvidet samarbejde mellem PET og Københavns Politi: Operation Hafnia

Husbesættelser havde, som det fremgår, siden midten af 1960'erne i stigende grad været en del af politiets arbejdsområde først med slumstormernes aktiviteter, derpå i tilslutning til Christiania som overgangsfænomen i sammenhæng med Slaget om Byggeren og senest som en reaktion på Initivgruppens og BZ-Brigadens aktiviteter. PET havde i disse sager spillet en begrænset rolle, og det

1530 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 46-47

1531 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 56-57.

1532 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 57.

1533 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 57-58.

var først fra de tidlige 1980'ere, at efterretningstjenesten så det som en opgave mere indgående at interessere sig for husbesættelserne. PET's øgede overvågning af BZ-miljøerne havde væsentligst sin forklaring i, at øvrige politimyndigheder efterspurgte efterretningstjenestens støtte. Det handlede, som ovenfor nævnt, blandt andet om assistance i forbindelse med aflytning af telefoner, muligt illegale radiosendere samt om overvågning af allerede besatte huse.

I sommeren 1982 udfærdigede en PET-medarbejder et dokument, hvori der blev spurgt om, hvad PET kunne hjælpe politikredsene med, og hvad politikredsene kunne hjælpe PET med. Dokumentet viser, at PET nu mere alvorligt overvejede perspektiverne i et udvidet samarbejde med Københavns Politi angående BZ-Brigaden. Med hensyn til det sidste spørgsmål lød svaret, at efterretningstjenesten ønskede så mange informationer som muligt om husbesættelser, demonstrationer og anden uro. Især var PET interesseret i navne på personer, der var anholdt for ulovlig plakatoptklæbning samt anholdt i forbindelse med husbesættelser. Desuden ønskede PET at blive oplyst om navne på anholdte, der blev fundet i besiddelse af ting, som kunne signalere forbindelser til ekstremist- eller urogrupper. Endelig ønskede PET at blive informeret om politiaktioner forud for disses iværksættelse, således at PET kunne registrere mulige aktiviteter i relevante miljøer.¹⁵³⁴ PET's ønsker om at modtage personoplysninger tyder på, at efterretningstjenesten ville opbevare oplysningerne i arbejdskartoteker.

Hvad angik det første spørgsmål, var det PET's svar, at tjenesten havde den fornødne tid og arbejdsstyrke til at indsamle oplysninger fra hele landet om husbesættelser. Desuden havde PET en betydelig viden om de kræfter, der stod bag aktionerne. PET var således i stand til at hjælpe politikredsene med baggrundsviden. Desforuden var PET i stand til at foretage observationer, herunder anvende foto- og videoudstyr, hvilket angiveligt havde været af stor værdi for Københavns Politi i forbindelse med besættelsen af Schønning & Arvé. PET havde under besættelsen overvåget bygningen: "Inden udsættelsesaktionen kunne PET oplyse om adgangsveje, barrikader, det nøjagtige antal personer i bygningen samt hvilke våben og kasteskyts, BZ'erne havde. Desuden havde PET videooptagelser og fotooptagelser af BZ'erne både inden og under selve udsættelsesaktionen."¹⁵³⁵ PET var endvidere i stand til at hjælpe politikredsene med at foretage observationer af enkeltpersoner, der var mistænkt for at stå bag uro, ligesom PET kunne være

¹⁵³⁴ PET, mnemesag: "Vedr.: Samarbejdet mellem PET og politikredsene i forbindelse med husbesættelser og andre aktioner udført af politiske urogrupper", 26. august 1982.

¹⁵³⁵ Ibid.

behjælpelig med at foretage telefon- og rumaflytninger. PET's antagelig vigtigste hjælp var imidlertid, at tjenesten var i stand til at have kilder inden for relevante miljøer. Endelig kunne PET muligvis be- eller afkræfte, når politikredsene fattede mistanke til navngivne personer eller organisationer.¹⁵³⁶

Det samarbejde mellem Københavns Politi og PET, der således var blevet taget skridt til gennem et par år, udbyggedes fra slutningen af 1982. Ifølge et notat fra marts 1983 var baggrunden en henvendelse fra Københavns Politi, hvori der blev udtrykt interesse for et udvidet samarbejde om udveksling af oplysninger og informationer vedrørende blandt andre BZ'erne. Som svar på Københavns Politis anmodning havde PET i første omgang stillet én kriminalassistent til rådighed.¹⁵³⁷ PET var, fremgik det, selv af den opfattelse, at samarbejdet var forløbet godt. Samtidig måtte PET dog erkende, at "de informationer, som PET har kunnet give, har selvfølgelig ikke været fuldkomne, idet det som ovenfor nævnt kun var muligt at afsætte én polititjenestemand til dette arbejde."¹⁵³⁸ Sidstnævnte formulering kan ses som udtryk for, at Københavns Politi fandt PET's indsats for beskeden. Daværende operative chef for PET, Per Larsen (1983-92), har da også over for Kommissionen forklaret, at "der traditionelt tidligere ikke havde været den store kærlighed mellem de to huse. Der var en vis konkurrence."¹⁵³⁹ Denne konkurrence gik mindst tilbage til sidste halvdel af 1940'erne, hvor der havde været en rivalisering mellem KE (Københavns Politis Afdeling E) og REA/PET.¹⁵⁴⁰

I begyndelsen af 1983 synes samarbejdet imidlertid at være blevet bedre. Notatet af 3. marts 1983 fortsatte:

"I februar måned d.å. er det blevet tilkendegivet fra Københavns Politi, at de oplysninger og informationer, som kommer fra PET, ikke er tilstrækkeligt til, at Københavns Politi kan planlægge sin indsats over for de forskellige urogrupper.

Dette er forståeligt, idet det fra PETs side på det foreliggende arbejdsgrundlag ikke har været muligt at fremskaffe aktuelle informationer."¹⁵⁴¹

1536 PET, emnesag: "Vedr.: Samarbejdet mellem PET og politikredsene i forbindelse med husbesættelser og andre aktioner udført af politiske urogrupper", 26. august 1982.

1537 PET, emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983.

1538 Ibid.

1539 Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 3. september 2002.

1540 Vedr. PET's tidlige historie, det vil sige frem til 1968 se Kommissions beretning, bind 2.

1541 PET, emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983.

For yderligere at udvide samarbejdet mellem Københavns Politi og PET iværksatte PET den 3. marts 1983 en operation kaldet *Operation Hafnia*, der havde til formål ved præventive foranstaltninger at kunne få de store og voldelige konfrontationer undgået eller i al fald reduceret.¹⁵⁴² Operationen blev kørt i et samarbejde mellem PET's Afdeling C og E, det vil sige mellem uro-afdelingen og afdelingen for aflytning og observation.¹⁵⁴³

Operation Hafnia var omfattende. Ifølge et notat fra begyndelsen af marts 1983 havde PET planer om at rekvirere en oversigt over samtlige kondemnerede ejendomme i København samt om ejendomme, der stod over for at blive kondemneret. Desuden skulle der etableres kontakt til personer, selskaber og foreninger, der var i besiddelse af oversigter over lejligheder, som muligvis ville blive besat. På baggrund af de indhentede oplysninger skulle der ifølge planen etableres overvågning af en række ejendomme. Erfaringsmæssigt vidste PET, at BZ'erne brugte en del tid på undersøgelse og planlægning, inden en ejendom blev besat. PET ville derfor med en uges interval tilse og kontrollere potentielle mål for BZ'ernes aktioner. Noteredes der ændringer ved ejendommene, som gav mindelser om en forestående BZ-aktion, skulle det rapporteres. PET planlagde endvidere at etablere forbindelse med beboere og forretningsindehavere omkring ejendomme, der muligt ville blive besat, idet formålet var at opmuntre omgivelserne til at give PET oplysninger, der var kommet til deres kendskab.¹⁵⁴⁴

I forlængelse af ovenstående blev der planlagt overvågning af BZ'ernes opholdssteder. Desuden skulle der gøres notater om løbesedler, plakatoophængning etc., der eventuelt kunne belyse BZ'ernes forestående aktioner. PET var af den overbevisning, at uro og planlægning af husbesættelser primært blev planlagt i huset på Jagtvej 69 samt i Folkets Hus i Stengade. Derfor skulle der foretages overvågning af ejendommene samt omkringliggende steder. Erfaringsmæssigt vidste PET, at BZ'erne lejlighedsvist anvendte walkie-talkier under deres aktioner. Derfor blev der lagt planer om at etablere radioaflytning eller jamming i

1542 PET, mneseag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983. Per Larsen anfører, at operationen iværksattes efter et møde med pågældende, Ole Stig Andersen og politidirektør Poul Eefsen. Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 6. maj 2003. Samarbejdet mellem PET og Københavns Politi var ikke enestående. Per Larsen har i en vidneafhøring forklaret, at der også var et samarbejde med det lokale politi i Odense. Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 3. september 2002.

1543 PET, mneseag: "Operation Hafnia", 30. marts 1983. Vedr. PET's forskellige afdelinger i 1980'erne se oversigten i Kommissionens beretning, bind 1.

1544 PET, mneseag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983.

båndfrekvensområderne. Endelig ville PET overveje en penetrering med henblik på at komme tættere på BZ'erne.¹⁵⁴⁵

Som det ses, var *Operation Hafnia* et ambitiøst projekt, og for at det kunne gennemføres, måtte PET lægge beslag på megen arbejdskraft. Til indhentning af oplysninger og observationsmeldinger samt kontakt og kildepleje (herunder til Københavns Politi) planlagde Afdeling C anvendt fire kriminalbetjente samt én kontoruddannet person. Desuden anmodede PET om at indkøbe to brugte biler med tilhørende radioer for at kunne færdes ubemærket i de overvågede miljøer.¹⁵⁴⁶ PET's Afdeling E måtte til opgaven anskaffe foto-, rumaflytnings- samt videoudstyr. Desuden måtte Afdeling E forvente at skulle leje lejligheder til observation.¹⁵⁴⁷ I 1980'erne anvendte PET's observationshold 1/3-del af sine ressourcer på overvågning af BZ'erne.¹⁵⁴⁸

Hvad angår spørgsmålet om PET's anvendelse af penetranter og kilder, fremgår det ovenfor, at PET overvejede at benytte penetranter i BZ-miljøet, det vil sige personer som var sendt ind i miljøet, eller som var hvervet i dette. På baggrund af det skriftlige materiale er det imidlertid vanskeligt at sige præcist, hvor mange kilder PET havde. PET synes at have haft vanskeligt ved at hverve kilder, idet personerne i BZ-Brigaden for langt den overvejende dels vedkommende forekom meget samfundskritiske. Kommissionens gennemgang af det skriftlige materiale tyder imidlertid på, at PET havde et større antal kilder indenfor og med forbindelse til BZ-miljøet. Nogle af kilderne var personer med en fortid i BZ-miljøet, men som af forskellige årsager ønskede at forlade dette. Sådanne personer kunne PET kontakte med henblik at hverve dem som kilder. Fordelen ved kilder, der kom fra miljøet, var dobbelt: Dels havde de omgivelsernes tillid, dels faldt de godt ind i BZ-miljøet. En af de hvervede omtaltes på et kildekort på følgende vis:

"[-] kommer stadig i Ungdomshuset ... var villig til at komme med oplysninger til politiet. Han er aktiv kriminel, ryger en del hash og er ikke videre intelligent. Blandt tidligere domme er [-] dages fængsel for [-] mod politiet. Han kan form. færdes i BZ-miljøet uden at det vækker opsigt."¹⁵⁴⁹

1545 PET, emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983. PET emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 30. marts 1983.

1546 PET, emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983.

1547 PET, emnesag: "Opgørelse vedrørende afdeling E's behov med hensyn til materiel i forbindelse med operation HAFNIA"; PET, emnesag: "Vedr.: Operation Hafnia", 3. marts 1983.

1548 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 4.

1549 PET, kildesag: "Kildekort." Beskrivelse af navngiven kilde.

Ud over kilder, der var hvervet inden for og i tilslutning til miljøerne, synes PET at have sendt i al fald to kilder ind i BZ-miljøet.¹⁵⁵⁰ Endelig ses der et eksempel på, at PET ønskede en navngiven person godkendt som kilde. Pågældende havde en fortid som kriminel, men synes at have forladt denne løbebane.¹⁵⁵¹ Det vides ikke, om godkendelse opnåedes, og om kilden sendtes ind. Vedrørende spørgsmålet om penetranter skal det afslutningsvis nævnes, at Per Larsen i en vidneafhøring har forklaret, at PET i hans tid som operativ chef afstod fra at sende penetranter ind i BZ-bevægelsen, det vil sige i perioden fra 1983 til 1992.¹⁵⁵² Hanne Bech Hansen, der var chef for PET 1988-93, har imidlertid forklaret, at der i hendes tid ”nok” har ”været 4-5 penetreringer” af BZ’erne og De Autonome.¹⁵⁵³

Nedenfor følger de væsentligste resultater af *Operation Hafnia*, idet fremstillingen vil blive inddelt efter følgende temaer: BZ’ernes antal, aktionsmål og aktionsformer, BZ-Brigadens politiske netværk i Danmark, BZ-Brigadens øgede internationalisme i slutningen af 1980’erne samt afslutningsvis spørgsmålet om BZ-Brigadens økonomiske grundlag.

BZ-Brigaden: antal, aktionsmål og aktionsformer 1983-85

I det følgende skal der redegøres for de af BZ-Brigadens aktioner og aktionsformer, der især påkaldte sig PET’s interesse. Det handler først og fremmest om de fortsatte husbesættelser, men også om BZ’ernes – ifølge PET – øgede politiske og ideologiske bevidsthed, hvilket ikke alene affødte nye aktionsformer, men også nye politiske mål. Først imidlertid et par ord om omfanget af BZ-Brigaden:

Efter indledningsvis at have talt et meget begrænset antal BZ’ere, voksede BZ-Brigaden i de første år af 1980’erne. Ifølge PET’s opgørelse omfattede BZ-Brigaden skønsmæssigt 400 aktive i 1983.¹⁵⁵⁴ I de følgende år reduceredes dette antal imidlertid: I 1984 samlede bevægelsen ifølge PET 100.¹⁵⁵⁵ I 1985 antog PET, at der var ca. 150 faste BZ’ere.¹⁵⁵⁶ I 1986 skulle antallet være på 125 ”egentlige BZ’ere.”¹⁵⁵⁷

1550 PET, emnesag: ”Operation Hafnia”, 28. marts 1983.

1551 PET, emnesag: ”Vedr.: Godkendelse af kilde til brug i BZ-sammenhæng”, 21. juni 1983.

1552 Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 18. september 2002.

1553 Kommissionens arkiv, RB: Hanne Bech Hansen, 4. april 2001.

1554 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990.

1555 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1984. Afdeling 2”, s. 66.

1556 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1985. Afdeling 2”, s. 59.

1557 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1986. Afdeling 2”, s. 8.

Og det følgende år omkring 150.¹⁵⁵⁸ I midten af 1988 talte BZ'erne i København angiveligt 130 personer.¹⁵⁵⁹ BZ-Brigaden synes således at have toppet i 1983, hvad angår antallet af aktive. Det skal dog understreges, at antallet af personer, der støttede BZ'erne, var mere omfattende, men at når PET gjorde status over "egentlige BZ'ere" eller "aktive BZ'ere", definerede tjenesten disse som personer, der – som det hedder i et notat fra 1988 – "vil solidarisere sig militært med bevægelsen".¹⁵⁶⁰ PET vurderede i 1986, at der ud over den faste kerne af BZ'ere yderligere var 150 BZ-sympatisører, hvoraf hovedparten kom fra Christiania.¹⁵⁶¹

PET's dokumenter efterlader det indtryk, at BZ-Brigaden var en uhomogen størrelse. I forskellige rapporter og notitser fra sidste halvdel af 1980'erne hedder det, at BZ-bevægelsen i 1985 var blevet splittet op i flere fraktioner, hvor den militante del holdt til i det besatte hus i Ryesgade, mens en mindre militant gruppe holdt til i Mekanisk Musik Museum. Efter at Ryesgade blev ryddet i 1986, flyttede de militante BZ'ere imidlertid ind i Mekanisk Musik Museum. En tredje gruppe BZ'ere forsøgte i nogen grad uafhængigt af de to førstnævnte grupper at besætte tomme lejligheder, men uden held. Endnu andre BZ'ere holdt ifølge PET til i Ungdomshuset, Jagtvej 69. Imidlertid var dette hus endvidere at betragte som et samlingssted for mange, meget forskellige unge, der mere generelt blot ønskede et sted at afholde koncerter, foredrag, filmforevisninger etc. Det var således PET's vurdering, at BZ-Brigaden overordnet set var opdelt i fraktioner med egentlige, militante BZ'ere, derpå en gruppe BZ-aktivister, der blot ønskede at besætte huse, og endelig en gruppe rodløse unge, der ønskede at være en del af BZ'ernes fællesskab. Skønt BZ-Brigaden ikke havde ledere, var det endvidere PET's vurdering, at de ældste BZ'ere udgjorde bevægelsens egentlige kerne, der besad størst indflydelse, og som planlagde de forskellige aktioner.¹⁵⁶²

Hvad angår spørgsmålet om målene for BZ-Brigadens aktioner, fremgår det af PET's akter, at husbesættelser til stadighed vedblev at stå som et vigtigt mål, om end materialet efterlader indtryk af visse udsving. Samtidig viser PET's ak-

1558 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1987. Afdeling 2", s. 21. Det hedder dog i en vurdering fra februar 1987, at der fortsat kun var 125 egentlige BZ'ere, PET, emnesag: "Vedr.: Status over BZ-bevægelsen pr. 15. februar 1987", 27. februar 1987.

1559 PET, emnesag: "Vedr.: Notat over BZ-bevægelsens nuværende og kommende ideologiske holdning", 2. juni 1988.

1560 Ibid.

1561 PET, emnesag: "Vedr.: Status over BZ-bevægelsen pr. 15. oktober 1986", 21. oktober 1986.

1562 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1985. Afdeling 2", s. 60. PET, emnesag: "Vedr.: Status over BZ-bevægelsen pr. 15. februar 1987"; PET, administrativ sag: "Årsberetning 1987", s. 17.

ter, at BZ'erne gennem 1980'erne i stigende grad forsøgte at bekæmpe kapitalismen i skikkelse af større multinationale virksomheder herunder amerikanske selskaber. Med hensyn til husbesættelserne var der ifølge PET's optegnelser fra de tidlige 1980'ere en tendens til, at konfrontationerne var særligt voldelige i 1983, hvorefter de mindskedes. Et eksempel på en meget voldelig konfrontation var ifølge PET historien om ejendommen Gyldenløvesgade 32, der blev besat i februar 1983. Efter at politiet ryddede bygningen, barrikaderede BZ'erne Gyldenløvesgade med containere, som de efterfølgende satte i brand. Få dage senere, den 17. februar, fortsatte den eskalerende vold, da en ejendom på Nørrebrogade blev besat. Ifølge PET's skildring trængte omtrent 30 BZ'ere ind i ejendommen, hvorefter mellem 100 og 200 ligesindede dannede en menneskemur uden for ejendommen. Det gjorde det i første omgang umuligt for politiet at komme ind i bygningen. Da det senere kom til konfrontationer mellem politiet og BZ'ere, blev to politibetjente ramt i hovedet af brosten. Efter at huset var ryddet, blev to dusin BZ'ere anholdt, mens andre såkaldt "uromagere" ifølge PET gik "fuldstændig amok, idet de efterfølgende terroriserede det meste af det indre Nørrebro med rudeknusninger i banker, slukning af lyssignaler og hærgen med jernstænger".¹⁵⁶³

Operation Hafnia bar ifølge PET hurtigt frugt. I Afdeling C's årsrapport for 1984 hed det, at antallet af husbesættelser og forsøg herpå var faldet i forhold til det foregående år, og selv var PET af den opfattelse, at dette fald "måske" skulle tilskrives det igangværende samarbejde med Københavns Politi. Dette havde nemlig haft den virkning, at BZ'erne ikke havde haft den fornødne tid til at barrikadere de besatte huse, og samtidig havde Københavns Politi grundet oplysningerne fra PET hurtigere kunnet vise BZ'erne bort. Disse forhold havde desuden bevirket, at konfrontationerne var blevet mindre voldelige.¹⁵⁶⁴ Den vurdering forekommer korrekt, for så vidt det ses, at antallet af forsøg på husbesættelser var faldende i de første år efter 1983. En eksisterende fremstilling af slumstormer- og BZ-bevægelsens historie godtgør imidlertid, at antallet af husbesættelser på ny steg i midten af 1980'erne, hvorefter antallet faldt, for derpå omkring 1990 endnu en gang at stige.¹⁵⁶⁵

Også PET's indledende vurdering, at *Operation Hafnia* syntes at begrænse

¹⁵⁶³ PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 59-60.

¹⁵⁶⁴ PET, administrativ sag: "Årsberetning 1984. Afdeling 2", s. 66.

¹⁵⁶⁵ René Karpantschov og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 104.

de voldelige konflikter, måtte i midten af 1980'erne justeres. Antallet af voldelige konflikter blev måske nok reduceret i 1984, men efterfølgende ses i al fald et eksempel på, at politiet trak pistolerne i konfrontationerne med BZ'erne. Det skete under rydningen af det besatte hus Ryesgade 58. Efter at politiet ifølge en PET-rapport uden resultat havde anmodet BZ'erne om at forlade bygningen, iværksattes en rydning, hvor politiet blev mødt med skud fra slangebøsser, molotov-cocktails og mursten, og en politibil blev sat i brand. Under rydningen affyrede politiet to skarpe skud mod huset.¹⁵⁶⁶

Parallelt med ovenstående udvikling udvidede BZ'erne deres aktioner til også at omfatte blandt andet såkaldte Klat-uger med det formål at gøre opmærksom på det borgerligt-kapitalistiske samfunds angivelige uretfærdigheder.¹⁵⁶⁷ Klat-ugerne tog deres begyndelse i 1983 under navnet Sorte Klat, hvorpå de fra 1984 kaldtes Kulørte Klat. Klat-ugerne var gennem 1980'erne et årligt tilbagevendende fænomen, som i litteraturen er beskrevet som en politisk karnevalsuge med demonstrationer, aktioner og happenings i lighed med den politiske venstrefløjs aktionsformer i 1970'erne, f.eks. Solvognen.¹⁵⁶⁸ I PET's akter beskrives de årligt tilbagevendende aktionsuger, men her tegnes der ikke alene et billede af festlige og kulørte demonstrationer, men også af aktioner, der havde konfrontationer og hærværk som integrerede elementer. I 1983 valgte PET således i Regeringens Sikkerhedsudvalg at anmode om regeringens accept af, at PET foretog "efterretningsmæssig indhentning ..., herunder tekniske operationer og penetrering" i tilslutning til Sorte Klat-ugen i 1983. Ole Stig Andersen understregede, at der for PET var tale om en "ubehagelig opgave", som dog var "nødvendig at foretage, således at de enkelte politikredse undgik at foretage denne slags arbejde." Poul Schlüter bemærkede, at han fandt, at "der forelå en naturlig virksomhed for PET." Justitsminister Erik Ninn-Hansen supplerede med en bemærkning om, at PET's efterforskning "i høj grad ville lette gennemførelsen af politiaktionerne." Regeringens Sikkerhedsudvalg gav således sin accept af overvågningen.¹⁵⁶⁹

Om Kulørte Klat-ugen i 1984 fremgår det af en PET-beretning, at BZ'erne skulle have planlagt en rolig demonstration, "mens grupper a 5-8 personer skulle søge ud fra demonstrationerne til andre steder i byen, hvor der så skulle "tiltes"

¹⁵⁶⁶ PET, administrativ sag: "Årsberetning 1985. Afdeling 2."

¹⁵⁶⁷ PET, emnesag: "I. Det Autonome Miljøes historiske udvikling, herunder BZ", 7. juli 1993, s. 2; PET, emnesag: "Emne: BZ-udviklingen i Danmark", 31. maj 1990, s. 5.

¹⁵⁶⁸ Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke...*, s. 115.

¹⁵⁶⁹ RSU, 8. april 1983.

(ødelægges) vinduer og males slagord på husmure.” Yderligere havde PET erfare, at en række aktivister planlagde at medbringe walkie-talkier med basisstation i det besatte hus i Ryesgade:

”I dette hus skulle der endvidere være en radioscanner, som kunne opfange politiets meldinger, hvorved grupperne kunne blive adviseret om politiets ankomst til de steder, hvor grupperne befandt sig, således at de kunne søge tilbage til hoveddemonstrationen forinden politiets ankomst.”¹⁵⁷⁰

Forud for aktionsugen overdrog PET de indhentede oplysninger til Københavns Politi, således at sidstnævnte var forberedt på de planlagte aktioner.¹⁵⁷¹

Efter Kulørte Klat 1984 sammenfattede en PET-medarbejder ugens begivenheder. Det fremgik blandt andet, at BZ’erne havde forsøgt at gennemføre en såkaldt ”kaos-dag” med det formål at genere S-togstrafikken i København. En anden dag kaldtes af aktivisterne ”trafik-dag”, hvilket indbefattede ødelægelse af trafikstyreskabe samt spredning af partisansøm. En tredje dag kaldtes ”pervers-dag” med gadeteater. En fjerde dag var navngivet ”fattig-dag”, hvor der var arrangeret demonstration foran Christiansborg, mens en femte dag omtaltes som ”bolig-dag”, hvor en kreds BZ’ere besatte et hus. Dette blev dog forladt uden konfrontation. Om Kulørte Klat 1984 var det PET’s vurdering, at dagene alle bar ”præg af at være dårligt organiseret”. Set fra PET’s perspektiv var Kulørte Klat således ikke blot en farverig karnevalsuge, men en aktionsuge, hvor BZ’ere m.fl. også forøvede hærværk og skabte uro, om end resultatet ikke stod mål med anstrengelserne.¹⁵⁷²

Gennem 1980’erne fortsatte BZ-miljøet med at afholde Klat-ugerne, som dog i 1986 omdøbtes til Piratugen. Denne forløb forholdsvis fredeligt, og aktivisterne nåede kun at skabe begrænset uro, hvilket af PET blev tilskrevet, at politiet holdt aktivisterne ”i kort snor”. Det betød, at aktivisterne blev anholdt selv i forbindelse med mindre ulovligheder. PET erfarede efterfølgende, at ”de hurtige anholdelser kom som et chok for aktivisterne og var årsag til opløsning af flere af aktionerne.”¹⁵⁷³

1570 PET, mnemesag: ”Vedr.: ‘Kulørte Klat’ - dage i København”, 7. maj 1984.

1571 Ibid.

1572 PET, mnemesag: ”Vedr.: ‘Kulørte Klat’ demonstrationer den 4., 5., 6., 8., 9., 12., og 17. maj 1984”, 26. juni 1984.

1573 PET, mnemesag: ”Vedr.: Piratuge arrangeret af BZ-bevægelsen i perioden 24. maj - 1. juni 1986”, 12. juni 1986.

Samarbejdet mellem PET og Københavns Politi fortsatte i de følgende år. Af en sammenskrivning om BZ-aktionsugen i maj 1988 fremgår det, at PET havde

”anvendt betydelige ressourcer med henblik på at indsamle og videregive oplysninger til brug for Københavns Politi.

Dette har hindret optrapning og voldshandlinger og været medvirkende til, at Københavns Politi har været i stand til på hurtig vis at planlægge den politimæssige indsats.

Samarbejdet mellem P.E.T. og Københavns Politi har i perioden været intens med direkte telefonkontakter og personlige møder flere gange dagligt.”¹⁵⁷⁴

Den udvikling inden for BZ-Brigaden, som Klat-ugerne og de fortsatte husbesættelser var med til at tegne, nemlig af en bevægelse, der undertiden var villig til at anvende vold som en aktionsmetode, bekræftedes gennem 1980'erne ved, at BZ-Brigaden stod bag en række aktioner mod og overfald på danske politikere: I januar 1983 forsøgte BZ-Brigaden, men forgæves, at besætte statsminister Poul Schlüters embedsbolig Marienborg. Da Fremskridtspartiets stifter, MF Mogens Glistrup den 1. maj 1983 holdt tale i Fælledparken, blev han mødt med sten, maling og æg. Efterfølgende skal Glistrup være blevet overfaldet af BZ'ere.¹⁵⁷⁵ I 1985 trængte ca. 40 BZ'ere ind på overborgmester Egon Weidekamps kontor på Københavns Rådhus. Weidekamp blev spærret inde i en time, hvorefter der blev forøvet hærværk og tyveri.¹⁵⁷⁶ Det følgende år, 1986, forsøgte en gruppe BZ'ere at angribe Egon Weidekamps private bopæl.¹⁵⁷⁷

I midten af 1980'erne vurderede PET, at BZ-Brigaden havde fået et nyt omdrejningspunkt, idet bevægelsen ”nu [var] blevet mere ideologiseret med klare politiske mål.” Baggrunden for denne udvikling tilskrev PET et øget samarbejde med anarkistorganisationer og venstrefløjsbevægelser navnlig i Vesttyskland og i Holland.

1574 PET, emnesag: Per Larsen til politidirektør Einer Lind, Københavns Politi, 26. maj 1988. Vedhæftet ”NOTAT. Vedr.: BZ-aktionsuge i perioden 7. - 15. maj 1988”, 24. maj 1988.

1575 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1983. Afdeling C”, s. 57-58.

1576 PET, emnesag: ”Vedr.: Forespørgsel fra Folketingets Retsudvalg af 22. maj 1985, pkt. 331-b vedr.: Sorte Klat”, 28. maj 1985.

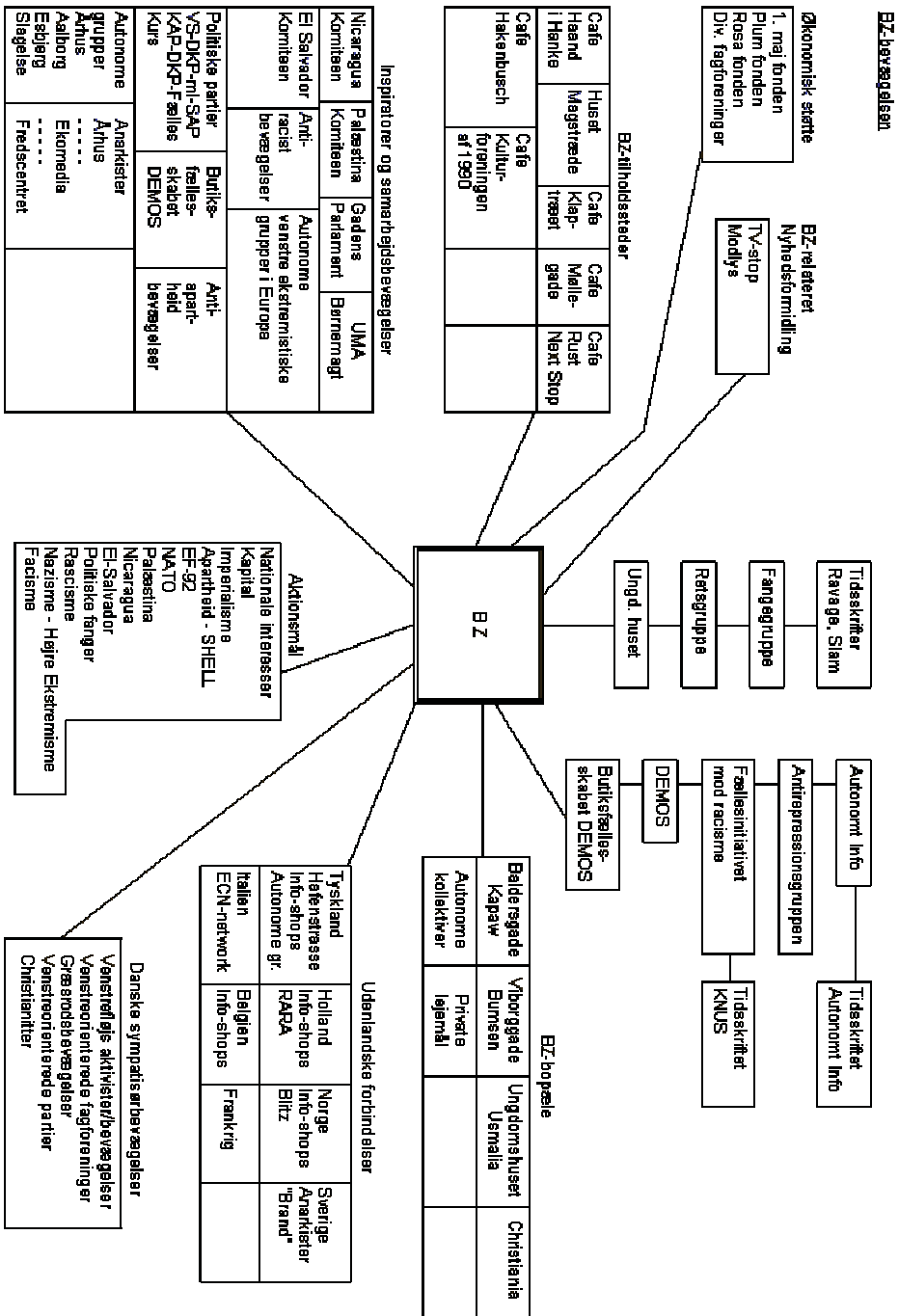
1577 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1986. Afdeling 2”, s. 9.

For mange BZ'ere fremstod Københavns socialdemokratiske overborgmester Egon Weidekamp (1976-89) som en modstander og repræsentant for det "system", de ønskede et opgør med. Som overborgmester var det Weidekamp, der havde bemyndiget byggelegepladsen "Byggeren" fjernet. I 1982 forsøgte Weidekamp at være imødekommende, da Københavns Kommune stillede huset på Jagtvej 69 til rådighed for de unge. Deres svar var imidlertid at kaste en spand vand i hovedet på Weidekamp, da han gæstede huset ved dets indvielse. I 1985 trængte ca. 40 BZ'ere ind på Weidekamps kontor. Han blev spærret inde i en time, hvorefter der blev forøvet hærværk og tyveri. Ovenfor ses Weidekamps kontor, efter de ubudne gæster havde forladt Københavns Rådhus. (Arbejdersmuseet og ABA).

BZ-Brigadens politiske netværk i Danmark 1982-89

PET havde, som det fremgår, fra Ini'tiv-gruppens stiftelse i 1981 søgt at afgøre, hvilke politiske kræfter, der stod bag husbesætternes aktiviteter. Var det blot en gruppe unge, der primært stillede sig kritisk til skiftende regeringers og kommuners boligpolitik, eller var der også politiske miljøer, der enten stod bag aktiviteterne eller støttede dem?

Kilde: PET's arkiv, udateret.

Oprindelig havde det været PET's vurdering, at Socialistisk Arbejderparti (SAP) havde været en central aktør bag Ini'tivgruppens aktiviteter. Til grund herfor lå blandt andet trotskisten Lars Grarups udtalelser i dansk tv under valgkampen i 1981, men også PET's efterforskning af Slaget om Byggeren i 1980, der pegede på trotskistisk indflydelse. Desuden havde en navngiven trotskist den 15. marts 1982 i offentlighed udtalt, at SAP støttede BZ-Brigaden og dens aktiviteter.¹⁵⁷⁸ Ydermere må det antages, at PET's erfaringer med trotskistiske miljøer har bidraget til at nære den mistanke, at trotskisterne muligt stod i forbindelse med BZ'erne. Trotskisterne havde således siden midten af 1960'erne været fremtrædende under diverse uroligheder, f.eks. under militærøvelser, i Vietnambevægelsen, under verdensbankurolighederne og på arbejdsmarkedet. Desuden havde trotskistiske miljøer ifølge PET's oplysninger været involveret i fremstilling af bomber.¹⁵⁷⁹

PET bemærkede imidlertid også, at kredse inden for VS syntes at stå i kontakt med BZ'erne. Således konstateredes det talrige gange, at Viljo Sigurdsson appellerede til de unge og i begyndelsen af 1980'erne støttede dem bl.a. ved at lade de unge låne en af Københavns Kommunes grunde til teltrejsning, bål etc. Og på Københavns Rådhus stod VS og Viljo Sigurdsson gennem 1980'erne som en af BZ'ernes faste støtter. PET henviste til en avisartikel, hvor Sigurdsson i 1987 skal have udtalt til pressen: "Næste gang skal man (BZ.erne) optrappe voldsapparatet så meget, at Weide og Eefsen skider i bukserne. Det er det sprog de forstår. Så får BZ.erne også deres vilje. Jeg vil dog sige, at tingene helst skal løses uden vold, men i de afgørende situationer gælder det om, at presset opretholdes."¹⁵⁸⁰ Sigurdssons støtte til BZ'erne må dog også ses som en del af den politiske kamp på rådhuset, hvor overborgmester Egon Weidekamp for en tid med held havde reduceret VS's politiske indflydelse: Ved at støtte BZ'erne opnåede Sigurdsson således en alliancepartner i kampen mod det socialdemokratiske styre. PET mistænkte i øvrigt en ledende VS'er på Københavns Rådhus for at give BZ'erne oplysninger om tomme huse i København.¹⁵⁸¹

Sigurdssons støtte – taktisk motiveret eller ej – var imidlertid ikke den eneste støtte fra VS til BZ-miljøet. I 1987 udtalte Københavns Politidirektør, at politimyndighederne var i besiddelse af dokumentation for, at der bestod forbindelser

1578 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 39.

1579 Om PET's overvågning af trotskistiske miljøer, se Kommissionens beretning, bind 9.

1580 PET, mneseag: "Vedr.: Revolutionære udtalelser fra VS.eren Viljo Sigurdsson til støtte for BZ-bevægelsen", 17. januar 1987.

1581 PET, mneseag: "Vedr.: [-] og VS'forbindelse til BZ-brigaden", 15. juni 1983.

mellem BZ'erne, de i samtiden fremherskende SHELL-aktioner (se nedenfor) og vesttyske terrorkredse i skikkelse af RAF. I en artikel i *VS-Bulletin* nr. 244 1987 afviste bladets redaktion denne påstand med en bemærkning om, at "Eefsen, der ganske manglede beviser, blev naturligvis til grin." Eefsens "motiver var for genemskuelige", og disse bestod ifølge VS i, at en sådan forbindelse ville "retfærdiggøre en massiv indsats af politi imod BZ'erne". Budskabet i artiklen var, at BZ'erne måtte undlade at deltage i SHELL-aktionerne, fordi disse aktioner bidrog til at radikalisere og dermed isolere BZ'erne fra den øvrige venstrefløj. Dette var ikke ønskeligt. VS ønskede derimod at inkludere BZ'erne i venstrefløjsmiljøet.¹⁵⁸²

Når det angik spørgsmålet om VS's forhold til politisk vold, var redaktionen af *VS-Bulletin* imidlertid ikke afklaret. I artiklen hed det: "Rimeligheden af sabotageaktioner kan ikke afgøres abstrakt. Der findes "røde undtagelser" på dette felt – også uden for besættelsestiden". Redaktionen tilsluttede sig således bombesprængningen i 1937 af en fiskekutter i Frederikshavn, "der sejlede våben til de spanske falangister.... Vi vil her lade det stå som et åbent spørgsmål, hvordan venstrefløjen ville reagere, hvis det ikke var en Shell-tank, men et skib i frihavnen med militært isenkram til Sydafrika, der røg i luften i morgen."¹⁵⁸³

PET's interesse for BZ'ernes politiske holdepunkter og netværk kommenteredes i årsberetningen for 1984 med en bemærkning om, at BZ'erne ikke havde et

"egentligt politisk ståsted, men som følge af deres politiske mål føler de sig tiltrukket af anarkistbevægelsen og venstrefløjspartierne.

Der er ikke konstateret direkte forbindelse mellem disse politiske partier, men det ligger klart, at især partierne SAP, VS, DKP og DKP/ml støtter BZ'erne moralsk, ligesom Preben Møller HANSEN fra Fælles Kurs Klubben har udtalt, at han yder økonomisk støtte til BZ'erne."¹⁵⁸⁴

Den opfattelse, at BZ'erne ikke stod i direkte kontakt til noget etableret politisk parti, vedblev at være PET's gennem 1980'erne. I al fald ses der ikke i PET's kilder eksempler på, at tjenesten karakteriserede BZ'erne som en fraktion eller

¹⁵⁸² "Fanden på væggen", *VS-Bulletin*, 244, 1987, s. 3.

¹⁵⁸³ "Fanden på væggen", *VS-Bulletin*, 244, 1987, s. 3. Vedr. PET's syn på VS's holdning til brug af vold i den politiske kamp se Kommissionens beretning, bind 7.

¹⁵⁸⁴ PET, administrativ sag: "Årsberetning for 1984", citeret s. 74, 75. PET, emnesag: "Vedr.: Stiftelsen af arbejderpartiet 'Fælles Kurs'", 24. november 1986. Vedr. BZ'erne og anarkisterne se desuden PET, emnesag: "Vedr.: Anarkister og ORA", 25. januar 1984.

lignende af noget politisk parti. Til gengæld anvendte PET betydelige ressourcer på at indkredse og bestemme det politiske netværk, som BZ'erne havde. I denne efterforskning noterede PET løbende på diverse notitser og sammenskrivninger, hvem der deltog i BZ'ernes demonstrationer og øvrige handlinger, og PET skrev rapporter om, hvilke personer og organisationer der tog del i de møder, som blev afholdt i ejendomme, der var besat.

I marts 1989 anmeldte en person fra "Høringsgruppen mod repression" en demonstration med det formål at styrke solidariteten mellem politisk aktive og at modvirke politiets påståede overgreb på venstrefløjen. Følgende organisationer støttede demonstrationen: "Unge mod Apartheid, Vesterbro mod Racisme, Venstresocialisterne, Socialistisk Arbejderparti, BUPL, Bryggeriarbejderne København, Kriminal Politisk Forening, DKP/ML, Fællesinitiativet mod Racisme, Foreningen Demos, Marxistisk Leninistisk Ungdom, Fællesaktionen, Partiet Fælles Kurs, Venstresocialisternes Ungdom, Studenterrådet Københavns Universitet, De Besatte Huse, Irlandskomitéen, Revolutionære Socialister, Enkelte personer fra Sydafrikakomitéen, Internationale Socialister, Anarko Syndikalistisk Organisation, Ungdomshuset, PMF København", hvortil det i en PET-rapport bemærkedes, at selvom demonstrationen kun opnåede støtte fra et begrænset antal personer, så tilhørte de alle den "ekstreme venstrefløj og BZ-miljøet."¹⁵⁸⁵ De nævnte politiske grupperinger repræsenterer et bredt udsnit af de politiske miljøer, som PET gennem 1980'erne bemærkede stod i forbindelse med BZ-Brigaden.

En af de personer, som PET især hæftede sig ved, var en fremtrædende venstrefløjsaktivist, som PET havde kendskab til tilbage til 1960'erne. Ifølge en kildeindberetning fra slutningen af 1987 havde den pågældende deltaget i et møde på Jagtvej 69. Han skulle her have fortalt BZ'erne, at der var etableret et samarbejde mellem nynazisterne og grønjakkerne i København. Herefter diskuteredes det, hvordan man skulle bekæmpe de nævnte miljøer: "forslagene gik lige fra militante aktionsformer til en total negligering."¹⁵⁸⁶ Ifølge PET syntes der ikke at være tale om noget enestående møde mellem pågældende og BZ'erne. Kildeindberetningen fortsætter på følgende vis:

"Vedrørende det fremtidige samarbejde, var der enighed om, at mødes den sidste lørdag i hver måned. Der skulle etableres forskellige faste grupper, der ville blive

¹⁵⁸⁵ PET, emnesag: "Vedr.: Demonstration mod politiets overgreb på politisk aktive fredag den 10. marts 1989 kl. 1700", 15. marts 1989.

¹⁵⁸⁶ PET, emnesag: "Vedr.: Møde i Ungdomshuset, lørdag den 26.9.1987", 8. oktober 1987.

opdelt i de fagområder, racisme, apartheid etc., som grupperne ønskede at beskæftige sig med.”¹⁵⁸⁷

Som sådan bestod der en forbindelse mellem dele af BZ-miljøet og pågældende. I et notat fra 1989 hed det direkte, at den pågældende var en ”central figur” i BZ-miljøet, og at det ”ved flere lejligheder” skulle have været den pågældende ”der suverænt har bestemt, om BZ.ere skulle deltage i et eller andet”.¹⁵⁸⁸

Den nævnte venstrefløjsaktivists tætte forbindelse til dele af BZ-Brigaden bekræftes af en række personsager. Eksempelvis skal den nævnte person i begyndelsen af 1990’erne via en tysk journalist have modtaget oplysninger om, at der skulle afholdes et ”Nazi-topmøde” i Sønderjylland. PET blev informeret herom og efterforskede sagen, idet man fra PET’s side konstaterede, at der fra BZ-miljøets side ”virkelig var lagt op til en voldelig konfrontation med højrefløjen”. Denne blev imidlertid ikke realiseret, idet dagspressen annoncerede, at det hemmelige møde ville blive afholdt, hvorefter den i Danmark bosiddende tyske arrangør aflyste mødet. BZ’erne gennemførte imidlertid en demonstration i Sønderjylland, hvorefter de i tilslutning til tilbagekomsten til København standsede ”ved Vestre Fængsel, hvor man i ophidset tilstand affyrede kanonslag samt råbte diverse sympatitilkendegivelser for den fængslede terrorist Marc RUDIN...”¹⁵⁸⁹

I første halvdel af 1990’erne etableredes gruppen ”Anti-Fascistisk-Aktion”, der af PET omtaltes på følgende vis:

”Gruppen har et tæt samarbejde med [-] i bekæmpelsen af højrefløjen. [-]’s gruppe[-] tager sig af indsamling og bearbejdning af oplysninger om højrefløjens grupperinger og personer, mens AFA står for planlægning af demonstrationer og aktiviteter på gadeplan - fysiske konfrontationer med højrefløjen...

AFA er militant i sin ideologi og ønsker voldelige konfrontationer med højrefløjen.”¹⁵⁹⁰

Ovenstående oplysninger kan læses således, at den pågældende venstrefløjsaktivist var med til at motivere BZ’erne til at tage de konfrontationer med nynazi-

¹⁵⁸⁷ Ibid.

¹⁵⁸⁸ PET, personsag: ”Vedr. [-] tilknytning til BZ-bevægelsen”, 18. maj 1989.

¹⁵⁸⁹ PET, personsag: ”Vedr: Resume af sagen vedrørende den dansk/tyske venstrefløjs antifascistiske demonstrationer i Kollund i dagene 16. og 20. maj 1993...”, 26. maj 1993.

¹⁵⁹⁰ PET, personsag: ”Vedr.: Anti-Facistisk-Aktion – forkortet AFA”, 11. maj 1993.

sterne, som blev stadigt mere hyppige i sidste tredjedel af 1980'erne og i begyndelsen af 1990'erne.¹⁵⁹¹

Hvad angår spørgsmålet om visse BZ'eres ideologiske synspunkter og politiske netværk fremgår det endelig, at en gruppe, der kaldte sig "Fangegruppen", og som ifølge PET var relateret til BZ-Brigaden og Autonomt Info, i 1989 og 1990 korresponderede med fængslede personer fra den såkaldte "Blekingegadebande". Konkret korresponderede "Fangegruppen" med Niels Jørgensen, Bo Weimann, Jan Carl Weimann, Torkil Lauesen, Peter Døllner, Carsten Nielsen og Carsten Møller Hansen. PET kopierede og arkiverede korrespondancen, idet tjenesten samtidig noterede navnene på "Fangegruppens" ledende medlemmer. Ifølge et notat fra september 1990 havde "Fangegruppen" ikke tidligere været i forbindelse med Blekingegadebanden. Til gengæld fremgik det "tydeligt" af brevindholdet, at "Fangegruppen" sympatiserede med de tilfangetagnes "ideologiske holdning og har forståelse for gruppens gennemførte og planlagte røverier som led i indsamlingen af midler til befrielsesbevægelserne i den 3. verden."¹⁵⁹² Et af medlemmerne af "Fangegruppen" konstaterede i en skrivelse til en af de indsatte, at "fælles for os er ikke at ville eller kunne acceptere og leve under de forhold kapitalismen bestemmer, men derimod være aktiv mod den imperialisme som her og verden over støder mod menneskers interesser i et frit, selvbestemt og værdigt liv."¹⁵⁹³

Øget internationalisme 1986-89

I sidste halvdel af 1980'erne var BZ'erne endvidere engageret i kampen mod "systemet", det vil sige kapitalismen, imperialismen, EF og NATO, idet BZ'erne samtidig solidariserede sig med befrielsesbevægelserne i den tredje verden og såkaldt "politiske fanger" i Europa, f.eks. RAF.¹⁵⁹⁴ Vigtig for denne udvikling var

¹⁵⁹¹ Om PET's overvågning af den yderste højrefløj, se Kommissionens beretning, bind 11.

¹⁵⁹² PET, personsag, "Vedr. Brevveksling mellem medlemmer af Autonomt Info/"Fangegruppen" og fængslede medlemmer af "Blekingegadebandegruppen", 5. september 1990. I personsagen beror endvidere kopier af en del af korrespondancen. Det fremgår bl.a. at "Fangegruppen" sendte penge til en af de fængslede, jf. samme sted, brev fra Niels Jørgensen, 14. december 1989, men også at formålet med korrespondancen var at gøre hinaden "klogere". Samme sted.

¹⁵⁹³ PET, personsag, "Vedr.: Brevveksling mellem de fængslede i "Blekingegade-sagen" og medlemmer af Autonomt Info", 25. januar 1990.

¹⁵⁹⁴ PET, emnesag: "Emne: BZ-udviklingen i Danmark", 31. maj 1990, s. 10.

det, at repræsentanter for det danske BZ-miljø i januar 1986 deltog i et international antiimperialistisk og antikapitalistisk møde i Frankfurt, hvori ifølge PET deltog såkaldte venstrefløjsekskremister fra hele verden. I en sammenskrivning fra 1990 vurderede PET mødets betydning med følgende ord:

”Dette møde medførte, at bevægelsen blev yderligere internationaliseret, ligesom der efterfølgende skete en ændring af den indre struktur i bevægelsen.

Denne struktur, der tidligere var en bred og åben styring, blev ændret - efter italiensk og vesttysk model - til at være ”autonom”, d.v.s. oprettelse af grupperinger bestående af 6 - 8 personer, der fandt sammen efter temperament og politisk indstilling.”¹⁵⁹⁵

Den antikapitalistiske kamp forenedes ifølge BZ’erne selv med kampen mod apartheidstyret i Sydafrika.¹⁵⁹⁶ Den af BZ-Brigadens kampagner, som PET gjorde mest for at undersøge, var de aktioner mod Shell og andre firmaer og institutioner, der havde interesser i Sydafrika, som var et tilbagevendende fænomen fra 1986 og frem. Ifølge PET’s efterforskning var bagmændene apartheidmodstandere, og aktionerne havde over for benzinselskabet Shell taget form af brandstiftelse, groft hærværk, ulovlig indtrængen, tyverier, telefonchikane, rudeknusninger, bemaling, overskæring af påfyldningsslangere m.v. Desuden havde forskellige firmaer ifølge PET været udsat for en ”hetz”, der skulle have medført økonomiske tab. Hovedparten af angrebene rettedes mod Dansk Shell og dets datterselskaber. Desuden havde der i perioden mellem sommeren 1986 og begyndelsen af 1989 været angreb mod ØK (Østasiatisk Kompagni), Investeringsbørsen, Mærsk-interesser, banker, forskellige rejsebureauer, der arrangerede rejser til Sydafrika, Unileverkoncernen, forretninger, der forhandle sydafrikanske varer, samt Det sydafrikanske Konsulat og Rejsebureau i København og Århus.¹⁵⁹⁷

PET efterforskede løbende de nævnte angreb og vurderede i begyndelsen af

1595 PET, emnesag: ”Emne: BZ-udviklingen i Danmark”, 31. maj 1990, s. 6.

1596 René Karpantschof og Flemming Mikkelsen, ”Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001” i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati*, s. 115-117.

1597 PET, emnedag: ”Notat vedr. Den herværende diplomatiske repræsentation”, 15. februar 1989; PET emnesag: ”Vedr.: Firmaer og interesseområder, der har været udsat for aktioner begrundet med forholdene i Sydafrika.” PET, emnesag: ”Vedr.: Aktioner rettet mod Shell-tankstationerne i Danmark”, 2. november 1988. PET, emnesag ”Vedr.: Politisk hærværk mod Unilever’s datterselskab i Danmark den 24. marts 1987”, 5. maj 1987.

1989 i et internt notat vedrørende den sydafrikanske repræsentation, at grupperne bag angrebene angiveligt skulle findes blandt autonome grupper i Danmark, ”hvoraf broderparten er opstået ud af BZ-bevægelsen”.¹⁵⁹⁸ Til grund for den vurdering lå en årelang efterforskning af såvel BZ-Brigaden som af andre antiimperialistiske foreninger. Efterforskningen inkluderede posttilbageholdelse, telefonaflytning, ransagninger, kildeindberetninger, korrespondance med udenlandske efterretningstjenester samt observation.¹⁵⁹⁹ Det fremgik blandt andet, at nogle af aktionerne planlagdes på BZ-Brigadens tilholdssteder, f.eks. Ungdomshuset på Jagtvej, men også i besatte huse samt på involverede personers privatadresser.¹⁶⁰⁰ Aktionerne kulminerede i første omgang i november 1986, hvor der blev udført hærværk mod Shell-interesser overalt i Danmark,¹⁶⁰¹ men optrappedes igen i 1988, hvilket ifølge PET formentlig skulle ”ses på baggrund af det øgede samarbejde mellem autonome grupperinger i de europæiske lande.”¹⁶⁰² Det internationale netværk bestod angiveligt blandt andre af den hollandske gruppe ARA (Action Révolutionnaire Antiraciste, Antiracistisk Revolutionær Aktion) samt den vesttyske gruppe RZ (Revolutionäre Zellen, Revolutionære Celler).¹⁶⁰³ I alt omfattede angrebene 164 anslag med ”direkte skadesomkostninger på ca. 8,3 millioner” 1989-kroner.¹⁶⁰⁴

Kampen mod ”systemet” kom også til udtryk ved, at BZ’erne forvoldte hær-

1598 PET, emnesag: ”Notat vedr. Den herværende diplomatiske repræsentation”, 15. februar 1989.

1599 Dette fremgår af emnesagerne omhandlende PET’s overvågning af BZ-Brigaden, Vesttysklands-komiteén, Autonome Revolutionære og Sydafrikakomiteén samt diverse personsager. Jf. også PET, emnesag: ”Rapport: Sagen vedr. brandstiftelse mod Shelltanken, Skodsborgvej 313, 2850 Nærum, den 30. april 1987. Ang. anmodning om ransagningskendelse i BZ-husene Sorte Hest (Morgenstjerne og Mekanisk Musik Museum).” PET, emnesag: ”Vedr.: Kampagne mod Shell”, 18. maj 1987, hvor også Det Humanistiske Parti fremhæves som en aktør bag kampagnen mod Shell.

1600 PET, emnesag: ”Vedr.: Møde i Ungdomshuset, lørdag den 26.9.1987. Emne: Sydafrika-opposition”, 8. oktober 1987. Der ses også et eksempel på et brev tilstillet *Fingeren* (BZ-tidsskrift 1983-89) indeholdende kopi af oversigt over Shell-interesser i Danmark. PET, emnesag: ”Vedr.: Brev tilsendt BZ’erne i Ungdomshuset indeholdende fortegnelse over Shell-interesser”, 18. maj 1987 vedlagt kopi af kuvert samt indhold.

1601 PET, emnesag: ”Vedr.: Groft hærværk forøvet mod Shell-tankstation, Nygade 10, Frederikssund, onsdag den 14. januar 1987”, 16. januar 1987. PET, emnesag: ”Vedr.: Firmaer og interesseområder, der har været udsat for aktioner begrundet med forholdene i Sydafrika.”

1602 PET, emnesag: ”Notat vedr. Den herværende diplomatiske repræsentation”, 15. februar 1989.

1603 PET, emnesag: ”Telex. Vedr.: Terroraktioner mod firmaer, der handler med Sydafrika”, 13. februar 1989.

1604 PET, emnesag: ”Notat vedr. Den herværende diplomatiske repræsentation”, 15. februar 1989.

værk mod udenlandske, især amerikanske virksomheder og deres datterselskaber i Danmark. I 1986 var firmaerne Honeywell A/S og Sperry således genstand for BZ'ernes hærværk. Ifølge FE var aktionerne forårsaget af, at de nævnte virksomheder havde forbindelse med USA.¹⁶⁰⁵ PET kunne i et internt notat bekræfte den tese, idet tjenesten i 1986 havde fundet papirer hos BZ'erne med navn på danske filialer af amerikanske virksomheder, ligesom tjenesten havde fundet opskrifter på molotovcocktails, brandbomber og røgbomber.¹⁶⁰⁶ Tilsvarende gennemførtes en aktion mod IBM i foråret 1987. Knap to uger senere fremgik det af en artikel offentliggjort i et nyhedsformidlingsnet kaldet *Ekkomedia Nyt*, den 23. marts 1987 nr. 42, at angrebet var at betragte som en politisk aktion baseret på IBM's rolle som multinationalt firma, der fremstillede avancerede våben og overvågnings- samt registreringsudstyr. Ifølge PET blev tidsskriftet udgivet af århusianske anarkister, idet PET tilføjede: "Af skrivelsens tekst fremgår, at gerningsmændene angiveligt skal findes i kredsen omkring den danske BZ-bevægelse".¹⁶⁰⁷

I slutningen af 1980'erne var også kampen mod EF vigtig for BZ-Brigaden. Blandt andet var der en betydelig modstand mod det indre marked fra 1992 og frem. Til grund for kampen mod EF lå den vurdering, at EF var storkapitalens Europa, "der vil betyde magtkoncentrationer af kapitalen og en øget udbytning af folkene i den 3. verden." En anden forklaring på EF-modstanden begrundedes med "frygten for et øget politi- og justitssamarbejde gennem TREVI og dermed et øget magt- og kontrolapparat til at sætte ind overfor de undertrykte".¹⁶⁰⁸ I en sammenskrivning fra 1990 noteredes det af PET, at BZ'erne i deres EF-kampagne havde været involveret i tre store aktioner. For det første en gruppe voldelige demonstrationer i december 1987, da der blev gennemført et EF-topmøde i Danmark. Ved den lejlighed deltog der også udenlandske aktivister. Samme år brød en gruppe BZ'ere ind i EF's kontorer i København, idet aktionen begrundedes som en solidaritetshandling med vesttyske BZ'ere, hvis huse i Hafenstrasse (Hamburg) var blevet ryddet. Under aktionen kastede

1605 PET, emnesag: "FE-notits. Hærværk rettet mod vesttyske og amerikanske interesser i Danmark", 29. oktober 1986.

1606 PET emnesag: "Vedr.: Fund af papirer hos BZ-bevægelse, indeholdende navneliste på 25 danske filialer af amerikanske våbenproducenter, samt opskrifter på fremstilling af brandbomber, røgbomber samt molotovcocktails", 13. maj 1986.

1607 PET, emnesag: "Vedr.: Politisk hærværk mod firmaet I.B.M., Kongevejen 150, Birkerød onsdag den 11. marts 1987", 30. april 1987. Om PET's overvågning af anarkismen i Århus, se Kommissionens beretning, bind 12.

1608 PET, emnesag: "Emne: BZ-udviklingen i Danmark", 31. maj 1990, s. 10.

BZ'erne smørsyre og maling rundt i lokalerne. Endelig nævntes det, at danske BZ'ere den 11. maj 1989 havde deltaget i besættelsen af EF's hovedkontor i Bruxelles. Aktionen var planlagt i et samarbejde mellem danske, vesttyske og hollandske aktivister.¹⁶⁰⁹

PET vurderede i september 1986, at der bestod et tæt samarbejde mellem de dele af BZ-Brigaden, der boede Ryesgade 58, og et anarkistmiljø i Århus. Samtidig blev det i en rapport konstateret, at BZ'ernes nyhedsformidlingsorgan Ekkomedia og en fiktiv organisation kaldet "Internationale Grüne" samt en række enkeltindivider havde forbindelse til miljøet omkring bl.a. RAF. I 1986 besluttede myndighederne sig for at rydde huset. Ovenfor ses BZ'ernes barrikader i september 1986. (Arbejdersmuseet og ABA).

BZ'ernes øgede internationalisme kom i anden halvdel af 1980'erne også til udtryk gennem diverse støtteaktioner til fordel for det, de kaldte "politiske fanger" i Vesttyskland, det vil sige personer som enten var direkte involveret i vesttysk terror, eller som ifølge vesttyske myndigheder støttede terrormiljøer. Baggrunden for PET's interesse for denne side af BZ'ernes politiske holdninger gik tilbage til

¹⁶⁰⁹ PET, emnesag: "Emne: BZ-udviklingen i Danmark", 31. maj 1990; jf. PET, emnesag: "Vedr.: Demonstration rettet mod EF-topmødet i København", 8. december 1987.

1986, da en udenlandsk myndighed i sommeren 1986 orienterede PET om, at der i Danmark fandtes en personkreds, som ”på forskellig vis støtter terroristbevægelserne i Vesttyskland.” Den udenlandske myndighed begrundede blandt andet sin påstand med oplysninger om, at vesttyske terrorister og sympatisører flere gange var observeret indrejst i Danmark, men også at der bestod telefonkontakt mellem ”kontakter i Danmark” og navngive vesttyskere, der af den udenlandske myndighed defineredes som terrorister.¹⁶¹⁰

I de følgende måneder modtog PET yderligere oplysninger, der pegede i samme retning: I Bielefeld i Vesttyskland blev der i sommeren 1986 fundet 1.400 eksemplarer af et forbudt undergrundsblad kaldet *Radical*, udgivet af RZ. Det fremgik, at de 1.400 eksemplarer var afsendt fra ”Internationale grøn forening”, der havde til huse Ryesgade 58, det vil sige hos den ifølge PET militante del af BZ-Brigaden. Desuden fremgik det af *Radical*, at bladet blev distribueret fra Ryesgade 58 i København, og at interesserede kunne sende bestillinger dertil. Senere på sommeren, også i 1986, meddelte den udenlandske myndighed PET, at et nyt nummer af *Radical* opfordrede sine læsere til at sende penge til ovennævnte forening ”Internationale Grüne”, Ryesgade 58, ”hvorefter midlerne ubeskåret ville gå til støtte for Rote Armee Fraktion i Vesttyskland.”¹⁶¹¹

Kort tid efter iværksatte PET en større efterforskning, som omfattede ikke alene det besatte hus i Ryesgade, men også andre adresser, der af PET kunne sættes i forbindelse til ovenstående. PET’s efterforskning var særdeles omfattende, og man kom i første omgang på sporet af, at kredse med tilknytning til BZ-miljøet havde kontakt til vesttyske formodede terrorister. Ifølge PET havde et brev af 29. august 1986 tilstillet ”Internationale Grüne”, det vil sige Ryesgade 58, indeholdt en ”kommandoerklæring” vedrørende ”et attentat, der fandt sted i Vesttyskland den 26. august 1986. Underskrevet af ”Revolutionære Zellen” (RZ)”. Dette brev fik politiet til at vurdere, at forbindelsen med de vesttyske terrorkredse ikke længere alene handlede om finansiering, men også om et mere ”direkte samarbejde”. Desuden vurderede PET, at erklæringen om bombeattentatet antagelig skulle bruges til en terroroversigt, som *Radical* og et andet undergrundsblad *Zusammen Kämpfen* sædvanligvis bragte. PET:

1610 PET, emnesag: ”Vedr.: Anmodning om etablering af posttilbageholdelse på adresserne [-]”, 22. august 1986.

1611 Ibid.

”Det betyder, at en eller flere personer fra Ryesgade 58 sandsynligvis deltager i disse blades fremstilling. Betydningen heraf ses i lyset af, at RZ/RAF aldrig overlader dette for dem vigtige propagandaarbejde til den løsere sympatisørkreds, men derimod til den egentlige terroristiske inderkreds.”¹⁶¹²

Pr. 1. september 1986 var PET af den opfattelse, at der eksisterede et tæt samarbejde mellem de dele af BZ-Brigaden, der beboede Ryesgade 58, og et anarkistmiljø i Århus, idet nyhedsformidlingsorganet *Ekkomedia* og den fiktive organisation ”Internationale Grüne” samt en række enkeltindivider var ”kædet ind i hinanden i forbindelse med kontakterne til RZ og RAF.” PET mente i den forbindelse at kunne fastslå:

1. at efterretningstjenesten havde identificeret det meste af det anarkistiske miljø i Danmark,
2. at anarkisterne for at hemmeligholde deres identiteter anvendte Ryesgade 58 som ”det egentlige hovedkontor” foruden to andre lokaliteter,
3. at militante anarkister havde kontakt til inderkredsen i RZ og RAF foruden hollandske BZ-kredse (som i august 1986 havde anvendt bombesprængninger),
4. at danske BZ’ere i maj 1986 havde fremstillet brandbomber samt angivet ”potentielle angrebsmål herhjemme”.¹⁶¹³

Desuden mistænkte politimyndighederne de overvågede miljøer for at skaffe ”konspirative boliger i Danmark til vesttyske terrorister.”¹⁶¹⁴ Imidlertid har Per Larsen over for Kommissionen udtalt, at han aldrig har ”set eksempler på, at RAF-terrorister har ”hvilet ud” i Danmark.”¹⁶¹⁵

En af de organisationer, der særligt havde PET’s interesse, var den såkaldte Vesttysklandskomité, der ydede støtte til den personkreds, som komitéen opfattede som ”politiske fanger” i Vesttyskland, det vil sige personer der af vesttyske myndigheder blev straffet for enten at bedrive terror eller at støtte terror. PET’s efterforskning viste, at personer fra Vesttysklandskomitéen og anarkistkredse havde tilknytning til BZ-Brigaden. En fremtrædende anarkist havde angiveligt

¹⁶¹² PET, mnemesag: ”Notat. Vedr.: postkontrol af forsendelser til [-]”, 4. september 1986.

¹⁶¹³ PET, personsag: ”Vedr. Anmodning om udvidelse af adgangen til posttilbageholdelse på adressen [-]”, 1. september 1986.

¹⁶¹⁴ Ibid.

¹⁶¹⁵ Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 6. maj 2003.

haft kontakt til vesttyske formodede terrorister fra slutningen af 1970'erne.¹⁶¹⁶ Desuden havde personer fra Vesttysklandskomitéen i 1985 været på besøg i Berlin, hvor "de havde boet hos og besøgt angiveligt sympatisører med Rote Armee Fraktion"¹⁶¹⁷ I efteråret 1986 arrangerede en af disse personer et offentligt møde på Nørrebro med deltagelse af en såkaldt RAF-advokat, Pieter H. Bakker. Emnet for mødet var RAF-fangernes ophold i Stammheim-fængslet. Mødet blev holdt i to dele, idet pausen anvendtes til at indsamle penge til politiske fanger i Vesttyskland.¹⁶¹⁸ I 1987 viste det sig, at to af disse personer udbød litteratur til salg, litteratur der handlede om vesttysk terrorisme.¹⁶¹⁹ I 1988 arrangerede en af de pågældende en demonstration i solidaritet med "revolutionære fanger" fra RAF, Action Directe, Brigade Rosse, IRA, ETA og CCC (Cellules Communistes Combattants, Kæmpende Kommunistiske Celler).¹⁶²⁰ Og i 1989 havde BZ'erne og autonome grupper i oktober måned inviteret en tidligere RAF-fange, Roland Mayer, der havde været idømt 12 års fængsel for terrorvirksomhed, til foredragsaften, hvor han skulle tale under overskriften "RAF's historie og betydning og om de politiske fangers forhold i Vesttyskland."¹⁶²¹ Ved sin anholdelse blev Mayer fundet i besiddelse af en skarpladt pistol, og i hans bil var der endvidere en maskinpistol.¹⁶²² I tilslutning til mødet blev der omdelt et 20-siders trykt hæfte med beretninger om RAF's historie. Ifølge PET deltog 40 personer i mødet. Disse kom fortrinsvis fra "den militante del af det venstreekstremistiske BZ-miljø."¹⁶²³

I sammenhæng med PET's efterforskning af BZ-Brigadens og Vesttysklandskomitéens forbindelse til vesttyske terrororganisationer efterforskede PET også det danske anarkistmiljøes mulige terrorforbindelser. Ifølge PET bestod der nemlig en tæt kontakt mellem den militante del af BZ-Brigaden, Vesttysklandskomitéen

1616 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 12.

1617 PET, personsag: Notits, 20. marts 1985.

1618 PET, personsag: "Vedr.: Offentligt møde med RAF-advokat Pieter H. Bakker, afholdt torsdag den 23. oktober 1986 kl. 19.30 i Medborgerhuset, Blågårds Plads 3, 2200 København N", 29. oktober 1986.

1619 PET, personsag: "Vedr.: Salg af litteratur vedr. RZ og RAF", 25. november 1987.

1620 PET, personsag: "Vedr.: Demonstration i solidaritet med de revolutionære fanger den 12. marts", 13. april 1988.

1621 PET, emnesag: "Emne: BZ-udviklingen i Danmark", 31. maj 1990, s. 11-12.

1622 PET, personsag: Notat, 12. marts 1996.

1623 PET, emnesag: "Vedr.: Rydning af 2 københavnske "BZ"-huse og danske venstreekstremistiske husbesætters forbindelse til tidligere RAF-medlem ROLAND MAYER", 5. april 1990. Det 20-siders hæfte er beroende i PET's arkiv. Se også "Svar på terrorhøtzen", anonymt læserbrev i *Arbejderen*, 8. marts 1990, hvor arrangørerne af mødet med Roland Meyer forklarede om baggrunden for mødets afholdelse.

og anarkistmiljøet. Det fremgår i den forbindelse af PET's kilder, at århusianske anarkister med forbindelse til de københavnske BZ'ere i midten af 1980'erne skulle have haft kontakt til RAF-støttekredse i Vesttyskland. En navngiven person skal på det tidspunkt have stået i spidsen for udbredelse af RAF-propaganda i Danmark.¹⁶²⁴ Samme person blev nogle år senere – i 1988 – af PET opfattet som en nøgleperson, idet han angiveligt var et meget væsentligt bindeled mellem vesttyske terrorister, danske anarkister og BZ-Brigaden. Det hedder i en anmodning vedrørende telefon- og postkendelse mod den pågældende, at PET var

”vidende om, at de forøvevede og planlagte Bz-aktioner, foregår efter mønster givet af udenlandske terror- og anarkistbevægelser. Det vides, at [-] figurerer som nøgleperson mellem danske urogrupper og udenlandske anarkist- og terrorkredse.”¹⁶²⁵

De BZ-aktioner, der henvises til i citatet, havde fundet sted i såvel København som i Århus, og materialet fra PET's Region II indeholder også oplysninger om, hvem pågældendes kontakter i det københavnske BZ-miljø var. En af disse signerede undertiden sine breve til den århusianske anarkist med en stregtegning af en bombe.

BZ'ernes interesse for RAF's metoder kommer også til udtryk i en privat korrespondance mellem en yngre kvinde og hendes kæreste. Kvinden var på rejse i Latinamerika, mens kæresten boede i Danmark. Kvinden skriver:

”[-] skrev om, at der i Hafenstrasse var blevet snakket om en fælles strategi for RAF, RZ og autonome/militante miljøer. Hvordan er der blevet snakket? Er det de autonome, der har bragt det på bane, el. er der også kommet meldinger fra de 2 andre? Og hvordan skal en sådan strategi være og fungere - temmelig interessant. Irriterende ikke at ku' diskutere det!”¹⁶²⁶

Den person, der havde skrevet om diskussionerne i Hafenstrasse, og som er anonymiseret i det ovenstående citat, er den samme person, som undertiden signerede sine breve til den århusianske anarkist med en bombe.

I 1990 sammenskrev en PET-medarbejder resultatet af efterforskningen mod BZ-bevægelsen. Det fremgår, at PET skulle have godtgjort, at dele af BZ-Bri-

1624 PET, mnnesag: ”Vedr.: Foretagen undersøgelse af den danske aktive anarkist [-] og dennes relationer til den vesttyske terrororganisation ROTE ARMEE FRAKTION”, 18. juli 1985.

1625 PET, Region II-materiale: ”Vedr. forslag til ændring af oplæg til tlf.- og postkendelse mod [-]”, 1. juni 1988.

1626 PET, mnnesag: Kopi af privat korrespondance, udateret.

gaden nærede sympati med terrorbevægelser og disses ideologier. Imidlertid var der ikke dokumentation for, at BZ'erne skulle have deltaget i terroraktiviteter. Den bemærkning er antagelig baseret på et notat udfærdiget i 1987. Under overskriften "BZ-bevægelsens internationale kontakter" hed det, at der gennem de seneste år var etableret et "snævert samarbejde" mellem BZ-bevægelsen og ligesindede i Vesttyskland og Holland:

"Kontakterne i Vesttyskland skal findes blandt de militante anarkistgrupper, der udfører særdeles voldelige demonstrationer imod f.eks. NATO, atomkraftværker samt virksomheder, der defineres som imperialistiske. Blandt disse aktivister findes en del personer, der sympatiserer politisk med de forskellige vesteuropæiske byguerillagrupper - først og fremmest "De autonome militante", Revolutionäre Zellen (RZ) og RAF.

Der er dog intet bevis for egentlig logistisk støtte endsige aktiv deltagelse i disse terrorgruppers attentater.

Derimod er der set støtte i form af f.eks. hemmelige pengeindsamlinger, hvor der i det vesttyske undergrundsblad "Radical" nr. 132 fra 1986 (støtteorgan for primært de "Revolutionäre Zellen") blev givet anvisninger på, hvordan man via adressen Ryesgade 58 (BZ-huset) kunne støtte ovennævnte byguerillagrupper økonomisk. Endvidere deltog BZ'ere sammen med andre vesteuropæiske ligesindede i februar 1986 i et anti-imperialistisk/anti-kapitalistisk møde i Frankfurt, hvor der blev udarbejdet en taktik med henblik på fælles bekæmpelse af organisationer, der repræsenterer disse begreber.

Konklusivt kan det således anføres, at der ikke kan føres bevis for, at BZ'ernes kontakter i Vesttyskland og Holland går dybere end militante anarkistkredse samt personer, der har givet udtryk for sympati og forståelse for byguerillaernes aktioner."¹⁶²⁷

Den vurdering er i overensstemmelse med et vidneudsagn fra Per Larsen, der har forklaret:

"at BZ-bevægelsen ikke lagde skjul på, at de havde stor sympati for Rote Armee Fraktion. Endvidere holdt fremtrædende medlemmer af Rote Armee Fraktion foredrag i Ungdomshuset på Jagtvej. Der har ikke været egentlige operationer i Danmark, som man kunne knytte til RAF. Det man bekendte sig til, var den politiske ideologi bag RAF i Vesttyskland."¹⁶²⁸

Det skal afslutningsvis bemærkes, at PET's akter ikke peger på, at BZ-Brigaden

¹⁶²⁷ PET, emnesag: "Vedr. BZ-bevægelsens internationale kontakter", 25. maj 1987.

¹⁶²⁸ Kommissionens arkiv, RB: Per Larsen, 6. maj 2003.

skulle have haft noget tæt, endsige positivt forhold til Sovjetunionen eller den sovjetiske ambassade. Forholdet mellem BZ'erne og DKU var heller ikke tæt.¹⁶²⁹ Imidlertid noterede PET i 1984, at en sovjetisk korrespondent fra Komsomolskaja Pravda brugte konflikten mellem BZ'erne og myndighederne til at tegne et billede af en forarmet dansk ungdom, der manglede boliger.¹⁶³⁰

BZ-Brigaden og økonomien 1982-89

Endelig skal der redegøres for de oplysninger, som PET indsamlede om BZ-Brigadens økonomiske grundlag. Det overordnede billede er, at BZ'erne ikke havde ret mange penge. De besatte huse blev i sagens natur hverken købt eller betalt, og der synes ikke for BZ'erne at have været mange udgifter forbundet med have husene i deres varetægt.

I det omfang BZ'erne havde behov for værktøj, når besatte huse barrikaderedes, var det PET's gennemgående opfattelse, at BZ'erne stjal værktøjet. Under Slaget om Byggeren i 1980 konstateredes det, at meget håndværktøj blev stjålet fra byggepladsen, og i 1983 fandt politiet 139 tyvekoster efter rydningen af et besat hus.¹⁶³¹ I tilslutning til BZ'ernes fejring af to-årsdagen for Ungdomshuset brød en gruppe personer fra BZ-miljøet ind i en Brugs, hvor der blev stjålet spiritus for 10.000 kroner. Og efter at politiet i 1987 havde anholdt to personer med tilknytning til BZ-Brigaden for at medbringe fire klargjorte molotovcocktails, foretog politiet en ransagning af Ungdomshuset, Jagtvej 69. Her blev der fundet tyvekoster for 300.000 1987-kroner.¹⁶³² I en status om BZ-Brigaden fra begyndelsen af 1987 hedder det lakonisk: "Herudover foreligger det oplyst, at BZ'erne i stigende omfang forøver butikstyverier, ligesom der fortsat stjæles materiel til brug i de besatte huse."¹⁶³³ PET's akter efterlader således det indtryk, at der foregik megen berigelseskriminalitet i BZ-miljøet. Dette indtryk bekræftes af de "ta'selv"-aktioner, som kredse inden for BZ-miljøet gennemførte i 1980'erne (jf. ovenfor).

Imidlertid ses der også eksempler på, at BZ-miljøet modtog regulær økonomisk støtte, om end der var tale om meget små beløb. Ifølge Afdeling 2's

¹⁶²⁹ Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 113.

¹⁶³⁰ PET, mnemesag: "Vedr.: Sovjetunionens interesse for den dansk BZ-bevægelse", 25. januar 1984.

¹⁶³¹ PET, administrativ sag: "Årsberetning 1983. Afdeling C", s. 57-58.

¹⁶³² PET, administrativ sag: "Årsberetning. Afdeling 2."

¹⁶³³ PET, mnemesag: "Vedr.: Status over BZ-bevægelsen pr. 15. februar 1987", 27. februar 1987.

årsrapport for 1982 skal kunstnerkollektivet Røde Mor i maj måned 1982 have uddelt et legat på 10.000 kroner til BZ-Brigaden: "Det oplystes, at de kr. 5.000 skulle bruges til indkøb af gasmasker."¹⁶³⁴ Preben Møller Hansen fra Fælles Kurs Klubben skal i efteråret 1982 have udtalt, at en gruppe århusianske BZ'ere kunne "hente 2.000 kr. ved kassen", idet han samtidig udtalte, at BZ'erne var "noget af det bedste" man havde. En ukendt BZ'er skal have takket for beløbet.¹⁶³⁵ Desuden skal BZ'erne gennem 1980'erne have modtaget støtte fra 1. Maj Fonden. I 1982 skal BZ'erne have modtaget 2.000 kroner. Det er dog uklart, hvor mange penge der gennem 1980'erne var tale om. Kopier af tilbageholdte breve fra 1. Maj Fonden godtgør, at fonden i 1987 skal have udstedt en check på 5.000 kroner, der skulle bruges til at finansiere udgivelse af BZ-bladet *Fingeren*. Af senere breve ses det imidlertid, at pågældende check aldrig blev indløst, af hvilken årsag fonden valgte at annullere checken. Af endnu yderligere korrespondance fremgår det, at 1. Maj Fonden to gange havde sendt checks til Ungdomshuset, hvorefter checkene angiveligt var bortkommet, hvilket havde den negative konsekvens, at 1. Maj Fonden ikke modtog nogen kvittering for de udstedte beløb. Desuden var der det problem, at 1. Maj Fonden ikke vidste, hvor den skulle henvende sig med diverse checks. Harald Plum, der skrev på vegne af 1. Maj Fonden, beklagede sig således i et brev over, at telefonnummeret på *Fingerens* brevpapir var forkert, og at der ikke var noget navn på brevpapiret. I 1988 skal fonden dog have tildelt BZ'erne yderligere 4.500 kroner.¹⁶³⁶

Desuden modtog BZ'erne ifølge PET økonomisk støtte fra Kampfonden i Røde Stjerne, der foråret 1987 skal have bevilget 1.000 kroner, også til udgivelse af tidsskriftet *Fingeren*.¹⁶³⁷ Endelig forekommer det troligt, at Rosa-fonden, der var en udløber af PLUM-fonden, skal have ydet støtte til BZ-Brigaden. Ifølge en notits beroende i PET's arkiv sad der i al fald BZ'ere i bestyrelsen for Rosa-fonden, hvis formål skal have været at give penge til børn og unge, så de ifølge bestyrelsesmedlem Grev Lyhne "kan stikke en kæp i hjulet på det etablerede samfund".¹⁶³⁸

1634 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1982. Afdeling C", s. 41.

1635 Om emnet, se Kommissionens beretning, bind 9.

1636 PET, emnesag: "Vedr.: Økonomisk støtte til BZ-tidsskriftet 'Fingeren'", 9. april 1987; PET, emnesag: "Kopi af kuvert og skrivelse fra 1. maj fondet til BZ-bladet 'Fingeren'", 29. juli 1987; PET, emnesag: "Kopi af kuvert og skrivelse fra 1. maj fondet til BZ-bladet 'Fingeren'", 19. oktober 1988; PET, emnesag: "Vedr.: '1. maj-fondens' støtte til BZ-bevægelsen."

1637 PET, emnesag: "Vedr.: Økonomisk støtte til BZ-bevægelsen", 15. april 1987.

1638 PET, emnesag: "Vedr.: ROSA-fonden. Grev Lyhne citeret efter *Ugeavisen København*, nr. 239, 14.-

Konklusion

PET's interesse for slumstormerbevægelsen, Christiania, Ini'tivgruppen og BZ-Brigaden var i mange år behersket, og det var kun i enkelte tilfælde, at PET iværksatte en efterforskning af spørgsmål, der antoges at have relation til husbesættelser. Fra 1983 og frem bestod der imidlertid et tæt samarbejde mellem PET og Københavns Politi kaldet *Operation Hafnia*, hvor PET overvågede BZ-miljøet med det formål at yde Københavns Politi information, således at de store og voldelige konfrontationer mellem Københavns Politi og BZ'erne kunne reduceres. Overvågningen af BZ-miljøet var en af PET's største opgaver i 1980'erne, hvilket illustreres af, at 1/3-del af observationsholdets ressourcer anvendtes på overvågning af BZ'ere, men også at PET for at løse opgaven måtte ansætte flere politibetjente samt en enkelt kontoruddannet person. I tilslutning til overvågningen havde PET et større antal kilder inden for og med forbindelse til BZ-miljøet. Desuden penetrerede PET i mindst to tilfælde miljøet. PET var selv af den opfattelse, at samarbejdet med Københavns Politi – efter at det først var etableret – foregik forholdsvis problemfrit, og flere gange i 1980'erne vurderede PET i interne dokumenter, at informationsstrømmen til Københavns Politi havde den ønskede effekt: BZ'ernes konfrontationer med politiet blev reduceret, og flere gange var Københavns Politi så velinformeret om BZ'ernes planer, at de blev forpurret. PET's vurdering forekommer i flere konkrete tilfælde overbevisende. Mange anholdelser under Klat-ugerne, talrige aktioner i tilslutning til husbesættelser og flere hindringer af "ta'-selv"-aktioner peger på, at PET's indsats havde den ønskede effekt. Omvendt må det dog samtidig konstateres, at der fortsat gennem 1980'erne var meget betydelige konfrontationer mellem Københavns Politi og BZ-Brigaden, også efter at *Operation Hafnia* var indledt. I 1985 valgte politiet ligefrem at løse to skud under rydningen af et besat hus.

PET's overvågning havde som nævnt primært til opgave at bistå Københavns Politi med oplysninger. Imidlertid indsamlede PET også oplysninger om BZ-Brigadens politiske netværk i Danmark. I begyndelsen af 1980'erne var det PET's opfattelse, at især trotskistiske kredse havde tætte forbindelser til husbesætterne. Siden appellerede også dele af VS til BZ-miljøet. Fra 1983-84 blev det imidlertid PET's opfattelse, at BZ-Brigaden ikke kunne sættes i forbindelse med noget enkelt parti, men mere appellerede til venstreekstremistiske kredse herunder autonome miljøer samt især anarkistiske miljøer med forgreninger i Århus. I

20. marts 1985."

slutningen af 1980'erne synes en af de vigtige kontakter at have været en af PET kendt venstrefløjsaktivist, som skal have informeret BZ'erne om den politiske højrefløjs aktiviteter og i forlængelse heraf ansporet BZ'erne til at tage de konfrontationer med blandt andre nynazisterne, som var forholdsvis hyppige i årene omkring 1990.

PET's akter bekræfter den eksisterende litteratur, når det hedder, at BZ-Brigaden var stadig mere internationalt orienteret i de sidste år af 1980'erne. Herom vidner BZ-miljøets engagement i kampagnen mod Shell samt flere udenlandske virksomheder og disses datterselskaber i Danmark foruden BZ-miljøets kampagne mod EF og NATO. Dertil kommer BZ-Brigadens erklærede sympati med diverse solidaritetsbevægelser. Desuden havde BZ-Brigaden kontakt til såkaldte uromiljøer i blandt andet Vesttyskland og i Holland. Den eksisterende litteratur har i den forbindelse anført, at danske BZ'ere kom til at følge en RAF-strategi om at bekæmpe imperialismen indefra. Til dette kan føjes, at PET i slutningen af 1980'erne dokumenterede, at dele af BZ-miljøet ikke blot fulgte en strategi, der var lanceret af RAF, men at visse BZ'ere stod i direkte kontakt med miljøer i Vesttyskland, der mistænktes for at støtte RAF og RZ. Til gengæld bemærkede PET i interne rapporter, at der ikke var dokumentation for at hævde, at personer fra BZ-Brigaden var direkte involveret i udenlandsk terror. PET's overvågning godtgjorde imidlertid, at noget af det propagandamateriale, der var forbudt i Vesttyskland, blev distribueret fra Danmark, og at personer med tilknytning til BZ-miljøet indsamlede penge til støtte for vesttyske "politiske fanger". PET's oplysninger tydede endvidere på, at noget af materialet muligvis blev produceret i Danmark. BZ-Brigaden var dog blot en blandt flere aktører i den sammenhæng, hvor PET også og især hæftede sig ved Vesttysklandskomitéens aktiviteter og anarkistmiljøet i Danmark.

9. KONKLUSION

PET havde under den kolde krig til opgave at overvåge, forebygge og modvirke, at der inden for Danmarks grænser blev foretaget strafbare handlinger og anden virksomhed, der kunne antages at rumme en fare for rigets selvstændighed og sikkerhed samt den lovlige samfundsorden. I forhold til politisk-ideologiske miljøer og bevægelser betød det, at PET havde til opgave at undersøge og dokumentere, hvorvidt der i disse miljøer foregik aktiviteter, der var en trussel med den lovlige samfundsorden, eller som kunne udvikle sig hertil. PET måtte dog samtidig bestræbe sig på ikke at krænke de borgere, der erklærede sig uenige i den af landet førte politik, men som ikke af den grund stod i konflikt med den lovlige samfundsorden. Grundlæggende kan PET's dilemma i nærværende sammenhæng beskrives således, at PET i et vist omfang nødvendigvis måtte overvåge lovlig politisk aktivitet for i givne tilfælde at kunne forhindre lovstridige aktiviteter.

Den del af PET's overvågning, der er skildret og analyseret på de foregående sider, aktualiserer den ovenfor skitserede problemstilling. Eksempelvis var der intet lovstridigt, endsige illegitimt i at være modstander af kernekraft eller det danske EF- eller NATO-medlemskab. Imidlertid måtte en sikkerhedstjeneste som PET antage eller i det mindste være opmærksom på den mulighed, at enkeltpersoner, grupper af personer eller repræsentanter for fremmede magter kunne forsøge at opnå indflydelse i sådanne politiske grupperinger og bevægelser med henblik på at udnytte disse til enten at bedrive efterretningsvirksomhed for en fjendtlig magt eller at gøre de pågældende grupperinger og bevægelser til trædesten for det, der i PET's sprogbrug almindeligvis omtaltes som uro. Endelig måtte man påregne, at repræsentanter for udlandet kunne finde på at udnytte politiske bevægelser til at udføre såkaldt "active measures", det vil sige øve indflydelse på det offentlige og politiske liv. Under den kolde krig noterede PET derfor, når der dannedes nye bevægelser, idet tjenesten efterfølgende vurderede, om der var behov for at iværksætte en overvågning. Det kan konstateres, at det kun var i ganske få tilfælde, at der blev iværksat en aktiv overvågning. I flere af de ovenfor beskrevne sager udførte PET en balancegang: PET indsamlede ek-

sempelvis oplysninger om EF-modstanden, men udførte aldrig nogen intensiv overvågning, og kun i forholdsvis få tilfælde gennemførtes efterforskning mod enkeltpersoner. Tilsvarende overvågede PET aldrig universiteterne. I en række tilfælde tilgik der imidlertid PET oplysninger om studenterpolitiske bevægelser og aktiviteter, der påkaldte sig PET's kortvarige, men berettigede interesse. I andre tilfælde var PET's overvågning mere intensiv. Det gælder f.eks. overvågningen af Vietnambevægelsen, dele af NATO-modstanden, især den kommunistiske, samt BZ-Brigaden i 1980'erne.

PET's overvågning af politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark 1945-89 illustrerer endvidere en udvikling i PET's arbejde med indhentning af oplysninger. Under den kolde krig hentede PET op mod 80 pct. af sine oplysninger fra offentligt tilgængelige kilder, f.eks. aviser og tryksager. Men PET havde også et skiftende antal kilder i de overvågede miljøer. Frem til anden halvdel af 1960'erne synes PET's medarbejdere forholdsvis risikofrit at have kunnet rette kontakt til enkeltpersoner inden for de politiske miljøer (fraset DKP og SF), såfremt tjenesten ønskede oplysninger om en bestemt begivenhed eller den partipolitiske sammensætning i et bestemt miljø. På arbejdsmarkedet, i offentlige institutioner og i politiske partier mv. havde PET kontakter, som tjenesten kunne henvende sig til, eller som selv kontaktede denne, såfremt de mente sig i besiddelse af oplysninger, der måtte have PET's interesse.

Fra slutningen af 1960'erne blev det imidlertid stadig mere risikabelt for PET at kontakte enkeltpersoner i organisationer og bevægelser. I skyggen af det nye venstres opkomst og parallelt med den aftagende spænding mellem Øst og Vest kom PET i slutningen af 1960'erne under stadig større pres. Debatterne om PET's personregistreringer og regeringserklæringen fra september 1968 er udtryk herfor. Samtidig blev det i den offentlige debat stadig mere almindeligt enten at forsøge at udstille PET eller at meddele sig kritisk herom. Den udvikling konstaterede PET, da tjenesten i 1971 rettede henvendelse til to personer fra DUF, som netop havde været på ophold i Sovjetunionen. To år tidligere havde PET rettet en tilsvarende henvendelse til nogle andre medlemmer af DUF og var da blevet informeret om forløbet af pågældende rejse. I 1971 valgte en af de kontaktede personer imidlertid at gå til pressen med oplysninger om, at PET havde henvendt sig. Efterfølgende stod PET offentligt til skue, og det hed i en kritisk avisartikel, at PET havde forsøgt at hverve spioner i en ungdomspolitisk organisation, mens formiddagsbladene forsøgte at latterliggøre PET. Historien blev et egentligt problem for PET. Justitsministeren blev inddraget, og PET måtte på et møde på ministerens kontor love mere tilbageholdenhed fremover. Kort tid efter DUF-historien kom PET under yderligere pres, da en i samtiden fremtrædende

trotskist afslørede, at PET havde forsøgt at hverve denne, idet den pågældende samtidig påstod, at tjenestens medarbejdere havde opfordret ham til at stjæle en del af trotskisternes arkiv. For PET fik disse og andre begivenheder den følger-virkning, at tjenesten professionaliserede kildearbejdet, men samtidig begyndte PET i stigende grad at sende personer ind i de overvågede miljøer frem for at kontakte enkeltpersoner deri, idet rationalet var, at personer, der var sendt ind i miljøerne, havde en større grad af loyalitet over for PET end dem, der allerede var i miljøerne. Det er den udvikling, der ses i PET's overvågning af f.eks. fredsbevægelsen i 1980'erne og BZ-miljøet, hvor tjenesten ganske vist havde kilder, men samtidig sendte et antal personer ind i miljøet. Hvad angår spørgsmålet om PET's kilder og de overvågede miljøer, skal det yderligere bemærkes, at PET ikke altid behøvede at sende kilder ind i en given bevægelse eller organisation. En betydelig del af de personer, der var aktive i f.eks. Vietnambevægelsen, havde også været med i atomkampagnen, og mange kritikere af Vietnamkrigen var samtidig modstandere af NATO og EF. Det betød, at hvis PET havde en kilde i NATO-modstanden, havde PET dermed ofte også en kilde i EF-modstanden. Det betyder også, at mange af de oplysninger, der beror i PET's emnsag på f.eks. EF-modstanden, reelt er overskudsinformation fra andre overvågninger.

PET's overvågning af protestmiljøer og folkelige bevægelser illustrerer et tredje aspekt af PET's virke under den kolde krig: Forholdet mellem PET og det åbne politi. Det fremgår ovenfor samt af andre af Kommissionens delberetninger, at der gennem hele den kolde krig eksisterende en vis konkurrence mellem PET og det åbne politi. Det er den problemstilling, der ligger til grund for spørgsmålet om omfanget af PET's samarbejde med øvrige politimyndigheder i forbindelse med den såkaldte Blekingegadebandesag. Nærværende bind dokumenterer, at Københavns Politi i første halvdel af 1980'erne ønskede etableret et udvidet samarbejde med PET i overvågningen af BZ-Brigaden, og det fremgår af kilderne, at Københavns Politi i en periode fandt, at PET ikke havde været tilstrækkeligt imødekommende over for Københavns Politis anmodninger om PET's bistand. Når PET's overvågning af protestmiljøer og folkelige bevægelser betragtes under et, det vil sige fra omtrent 1960 frem til 1989, tegner der sig følgende billede:

I anden halvdel af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne forsynede PET hyppigt Københavns Politi med oplysninger, når dele af Vietnambevægelsen arrangerede demonstrationer. Det var især tilfældet, når demonstrationerne skulle foregå foran den amerikanske ambassade, eller i de tilfælde, hvor PET havde oplysninger om, at der var planlagt uro. I månederne op til Verdensbankens og Den Internationale Valutafonds årsmøde i København i 1970 forsynede PET ofte Københavns Politi med oplysninger om planlagte aktiviteter, og fra 1983 og i de

følgende år havde PET undertiden daglig kontakt til Københavns Politi for at berette om BZ'ernes planlagte aktioner. Dertil skal lægges, at PET, som det fremgår af Kommissionens beskrivelse af PET's overvågning af arbejdsmarkedet, gennem 1970'erne og i 1980'erne forsynede det åbne politi med oplysninger i forbindelse med en række arbejdsmarkedskonflikter. Dermed kom PET fra slutningen af 1960'erne frem til den kolde krigs afslutning i vid udstrækning til at fungere som en varslingstjeneste for det åbne politi forud for demonstrationers og andre aktioners gennemførelse. Det er således ikke korrekt, at PET under den kolde krig afstod fra at bistå det åbne politi med oplysninger. Forholdet var derimod det, at PET i et vist omfang var indstillet på at dele oplysninger med det åbne politi, men at efterretningstjenesten ofte ikke ønskede oplysningerne anvendt til at anholde og sigte mulige lovovertrædere for i sammenhængen mindre forseelser, idet sådanne skridt kunne gribe forstyrrende ind i PET's fortsatte overvågning. Dette er antagelig også en del af forklaringen på, at politimyndighederne valgte ikke at rejse sigtelse mod de fleste af de personer, som PET's overvågninger viste havde begået lovovertrædelser. Når dette er konstateret, er der dog næppe tvivl om, at det åbne politi i visse situationer har ønsket sig yderligere bistand fra PET's side.

Endelig aktualiserer bindet spørgsmålet om PET's registreringer. Fra 1948 og frem til 1968, det vil sige frem til regeringserklæringen havde PET forholdsvis vid adgang til at registrere aktivister i politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser. Det mønster, der tegner sig, er imidlertid, at PET kun i forholdsvis begrænset omfang registrerede aktivister for at deltage i demonstrationer eller lignende. En række personer fra atomkampagnen var ganske vist registreret i 1960'erne. F.eks. var et fremtrædende medlem af Kampagnen mod Atomvåben registreret, men registreringen var foretaget på et tidligere tidspunkt og kan derfor ikke sættes i forbindelse med den pågældendes engagement i Kampagnen mod Atomvåben. I Vietnambevægelsen synes det primært at have været fremtrædende aktivister, der blev registreret, og langt den overvejende del af de registrerede havde PET anledning til at registrere på baggrund af andre aktiviteter.

Regeringserklæringen fra 1968, der forbød registrering alene på baggrund af lovlig politisk aktivitet, rummede ikke noget forbud mod registrering af organisationer, hvilket også konstateredes i de retningslinjer vedrørende efterforskning på det politiske område, som Regeringens Sikkerhedsudvalg godkendte i februar 1983. Det ses ikke at have været tilfældet, at PET registrerede borgere alene for at deltage i f.eks. EF- eller NATO-modstanden. Imidlertid blev antagelig alle ledende figurer i Samarbejdskomitéen registreret. Det havde dog ikke sin forklaring i, at de var aktive i Samarbejdskomitéen, men derimod i, at de havde østkøn-

takter. Wamberg-udvalget godkendte registreringerne af ledende medlemmer af Samarbejdskomiteén. Tilsvarende blev et betydeligt antal fremtrædende BZ'ere registreret på grund af deres deltagelse i uro.

Det er et åbent spørgsmål, hvor mange aktivister der gennem tiden har været noteret i PET's såkaldte arbejdskartoteker. Det er imidlertid Kommissionens indtryk, at antallet er anseeligt. Eksempelvis synes en del medlemmer af det socialdemokratiske SAM at være blevet opført i PET's arbejdskartoteker.

Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989

Kommissionen har ikke ved sin gennemgang af PET's virksomhed i forbindelse med overvågning af protestbevægelser konstateret tilfælde, hvor PET har overtrådt regler og retningslinjer fastsat af Folketinget eller regeringen.

KILDER OG LITTERATUR

1. Kilder

Upublicerede danske kilder

Ministerier:

Statsministeriet [STM]

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Udenrigsministeriet [UM]

Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg [ESU]

Justitsministeriets arkiv [JM]

P.O.-sager

Ujournaliserede sager

PET's arkiv [PET]:

Administrative sager

Aftalemapper

Emnekartoteker

Emnesager

Fakta gruppens materiale

Historisk Arkiv

Juristernes kopimapper

Kildesager

Operationssager

Personsager

Wamberg-udvalget [WU]

Københavns Byret, Grundlovsafdelingen:
Retsbøger [RB]

Private arkiver:
Knud Thestrups privatarkiv, Rigsarkivet [RA]

PET-Kommissionens arkiv:
Retsbøger [RB]
Samtale med aktører fra de overvågede miljøer

Upublicerede udenlandske kilder

Udenlandske arkiver
National Archives II, College Park, Maryland [NA]
Record Group 59, Records of the Department of State [RG59]

Publicerede kilder

Aviser og magasiner
Aktuelt
Berlingske Tidende
B.T.
Dagbladet
Demokraten
Ekstra Bladet
Holbæk Amts Venstreblad
Information
Jyllands-Posten
Klassekampen
Kristeligt Dagblad
København
Land og Folk
Lolland-Falsters Folketidende
Politiken
Politisk Revy
Studenterbladet

Sønderjyden
VS-Bulletin
Aalborg Stiftstidende

Internetressourcer

Søren Hein Rasmussen, "Oplysning til folket. OOA og kampen om atomkraft", www.historie-nu.dk. Set 2. december 2007

Finn Ellegaard, "1972-1973". Beroende på www.radikalungdom.dk. Set 3. juli 2007

2. Litteratur

A

Agger, Jonathan Søborg og Lasse Woldsgaard, "Den størst mulige fleksibilitet. Dansk atomvåbenpolitik 1956-1960", *Historisk Tidsskrift*, bind 101, hft. 1 (2001).

Agger, Jonathan Søborg og Lasse Woldsgaard, "Pro Memoria: Atombomben er vor ven. Den danske regerings stillingtagen til og reaktioner på atomvåbenenes integration i NATOs forsvarsstrategi 1949-1956", *Historisk Tidsskrift*, bind 101, hft. 2 (2001).

Aldrich, Richard J., "OSS, CIA and European Unity: The American Committee on United Europe, 1948-60", *Diplomacy & Statescraft*, Vol. 8, No. 1 (March 1997).

Aldrich, Richard J., *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (John Murray, 2001).

Andersen, Jakob & Søren Jakobsen, "Operation Kastanje" (Ekstra Bladet, u.å. (1978)).

Andersen, Jakob & Søren Jakobsen, *Spionen der sladrede. Da det hemmelige Danmark tabte masken* (Ekstra Bladet, u.å. (1977)).

Andersen, Jakob med Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark fra Stalin til Jeltsin – Fra Stauning til Nyrup* (Høst & Søn, 2002).

Andersen, Morten Bendix og Niklas Olsen (red.), 1968. *Dengang og nu* (Museum Tusculanums Forlag, 2004).

Andersen, Morten Bendix og Niklas Olsen, "Arven fra 68" i Morten Bendix og Niklas Olsen (red.), 1968. *Dengang og nu* (Museum Tusculanums Forlag, 2004).

B

Birke, Peter und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008).

Bjøl, Erling, *Hvem bestemmer. Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces* (DJØF's forlag, 1983).

Boel, Erik, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88* (Akademisk forlag, 1988).

Borre, Ole, Jørgen Elklit & Ole Tonsgaard, "The Danish Election to the European Parliament in June 1979: A New Referendum", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 2, No. 3.

Bozo, Frédéric, "Defense Versus Security? Reflections on the Past and the Present of the "Future Tasks" of the Alliance (1949-99) i Gustav Schmidt (ed.), *A History of NATO – The First Fifty Years*, 2/2002.

Branner, Hans, "På vagt eller på spring? Danmark og europæisk integration" i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *The Odd Man Out? Danmark og den europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag, 1993).

Brock, Peter and Nigel Young, *Pacifism in the Twentieth Century* (Syracuse University Press, 1999).

C

Carter, April, *Peace Movements. International Protest and World Politics since 1945* (Longman, 1992).

Ceadel, Martin, *The Origins of War Prevention: The British Peace Movement and International Relations 1730-1854* (Oxford, 1996).

Christmas-Møller, Wilhelm, *Niels Bohr og atomvåbnet* (Vindrose, 1985).

Cleaver, Kathleen and George Katsiaficas (ed.), *Liberation, Imagination, and the Black Panther Party. A New Look at the Panthers and Their Legacy* (Routledge, 2001).

Clemons, Michael L. and Charles E. Jones, "Global Solidarity: The Black Panther Party in the International Arena" i Kathleen Cleaver and George Katsiaficas (ed.), *Liberation, Imagination, and the Black Panther Party. A New Look at the Panthers and Their Legacy* (Routledge, 2001).

Cohen, Robert og Reginald E. Zelnik (ed.), *The Free Speech Movement. Reflections in the 1960s*. (University of California Press, 2002).

Crockatt, Richard, *The Fifty Years War. The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991* (Routledge, 1995).

D

Dansk Kvindebiografisk Leksikon.

Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991, bd. 1-4 (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005).

Danø, Steen, "Bankerne ville ikke give kassekreditten. Interview med Steen Danø ved Sven Skovmand" i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986. Bidrag til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen* (Forlaget Hedeskov, 1986).

Davidsen-Nielsen, Hans, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2007).

DePorte, Anton W., "NATO and Détente: Cycles in History" i Lawrence S. Kaplan et al (eds.), *NATO after Forty Years* (Wilmington, 1990).

Dragsdahl, Jørgen, *Det sorte Panterparti. Amerikas revolutionære avantgarde* (Røde Hane, 1970).

Due-Nielsen, Carsten, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1991).

Dyvig, Peter, "Det europæiske politiske samarbejde (EPS): Status og fremtid" i Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983* (DJØF, 1984).

E

Eisenberg, Carolyn, *Drawing the Line. The American Decision to Divide Germany, 1944-1949* (Cambridge University Press, 1996).

Ejlersen, Torben, *Kraftcenter og fristad. Københavns historie. Bind 6 efter 1945* (Gyldendal, 1983).

Eriksen, Knut Einar og Helge Øysten Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965. Norsk utenrikspolitikk historie, bd. 5* (Universitetsforlaget, 1997).

Ersbøll, Niels, "Danmark i EF: de første 20 år" i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *The Odd Man Out? Danmark og den Europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag, 1993).

F

FN, verden og Danmark (DUPI, 1999).

Fog, Mogens, *Efterskrift. 1946 – og resten* (Gyldendal, 1977).

Fraser, T.G. and Donette Murray, *America and the World since 1945* (Palgrave, 2002).

Friis, Thomas Wegener, *Den nye nabo. DDRs forhold til Danmark 1949-1960* (SFAH, 2001).

Frimand, Carsten, "At bygge et bedre samfund. Den politiske debat om boligen 1945-55", *Arbejderhistorie*, nr. 1 (1999).

G

Gaddis, John Lewis, *The Cold War* (Allen Lane, 2005).

Gaddis, John Lewis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War* (Oxford University Press, 1987).

Ginsberg, Paul, *A History of Contemporary Italy. Society and Politics 1943-1988* (Penguin, 1990).

Gitlin, Todd, *The Whole World Is Watching. Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left* (Berkeley, Los Angeles & New York, 1980).

Grønland under den kolde krig. *Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68* (DUPI, 1997).

Gundelach, Peter, *Sociale bevægelser og samfundsændringer. Nye sociale grupperinger og deres organisationsformer ved overgangen til ændrede samfundstyper* (Politica, 1988).

H

Hagel, Annie (red.), *EF-modstanden 1972-1986. Bidrag til et stykke Danmarks-historie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen* (Forlaget Hedeskov, 1986).

Hall, Simon, *Peace and Freedom. The Civil Rights and Antiwar Movements in the 1960s* (University of Pennsylvania Press, 2006).

Hansen, Bente, Jesper Høm, Gregers Nielsen, Roald Pay og Jørgen Schytte (red.), *Dengang i 60'erne. Billeder fra dengang, tekster fra i dag* (Gyldendal, 1979).

Hansen, Else, *En koral i tidens strøm. RUC 1972-1997* (Roskilde Universitetsforlag, 1997).

Hansen, Ole G., *Studenter i bevægelse 1968/78* (DSF's forlag, 1978).

Hansen, Svend Aage og Ingrid Henriksen, *Dansk socialhistorie 1940-83. Velfærdsstaten* (Gyldendal, 1984).

Harbutt, Fraser J., *The Iron Curtain: Churchill, America and the Cold War, 1951-55* (Oxford University Press, 1986).

Hasselbalch, Ole, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer mod Danmark under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultater* (Holkenfeldt 3, 2001).

Hayes, John Earl and Harvey Klehr, *Venona. Decoding Soviet Espionage in America* (Yale University Press, 1999).

- Heinemann, Tom, *Uro. 25 års gadekamp*, red. Jette Gotlieb, Ole Krarup, Hanne Reumert og Mille Rode (Tiderne skifter, 1995).
- Herborg, Mette og Per Michaelsen, *Ugræs. Danske Stasikontakter* (Holkenfeldt 3, 1999).
- Herring, George C., *America's Longest War. The United States and Vietnam 1950-1975* (New York, 1986).
- Hesselbæk, Bjarne, "Humlebien på Djursland" i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986. Bidrag til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen* (Forlaget Hedeskov, 1986).
- Hjort, Jesper & Simon Hansen, *Fredens Spioner – efterretningstjenestens krig mod fredsbevægelsen* (Fredsbevægelsens forlag, Egtved × Tryk for fred, 1983).
- Holloway, David, "The Soviet Union and the Origins of the Arms Race" i Melvyn P. Leffler and David S. Painter (eds.), *Origins of the Cold War. An International History* (Routledge, 1994, 1995).
- Haaest, Erik, *Agent affæren Hetler. En dansk spionroman fra det virkelige liv* (Viking, 1977).

J

- Jensen, Bent, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987).
- Jensen, Bent, "Opportunismens årti i dansk sikkerhedspolitik" i Jakob Holm og Ole Knudsen, *Danmark i 1980'erne* (Forum, 2003).
- Jensen, Erik Vagn, Mahogni og Marcuse. *Mine sytten år i Gyldendal* (Vindrose, 1987).
- Jensen, Erik og Petter Sommerfelt, *Under dække. Efterretninger om samspillet mellem NATO- politikere, efterretningstjeneste og højre-ekstremistiske grupper* (Demos, 1978).
- Jensen, Erik, *De hemmelige Tjenester. PET og FE gennem 40 år. En oversigt* (Demos, 1998).
- Jensen, Leon Dalgas, "Dansk forsvar og Marshallplanen 1947-1960", *Historisk Tidsskrift*, 91, hft. 1 (1991).
- Jensen, Leon Dalgas, "NATO og danske økonomisk-politiske interesser 1949-56" i Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (DJØF, 1991).
- Jensen, Steven Llewellyn Bjerregaard og Thomas Ekman Jørgensen, *Studenteroprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser* (Upubliceret prisopgave, Københavns Universitet, 1999). Se også Jørgensen, Thomas Ekman og Steven L.B. Jensen.

Jepsen, Jørgen, "Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?" i Flemming Mikkelsen (red.), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986).

Johansen, Erik Korr, "Komsomol" i Vagn Dybdahl (red.), *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor* (Politikens Forlag, 1974).

Jørgensen, Klaus, *Atomvåbnenes rolle i dansk politik. Med særligt henblik på Kampagnen mod Atomvåben 1960-68* (Odense Universitetsforlag, 1973).

Jørgensen, Thomas Ekman og Steven L.B. Jensen, *1968 – det der fulgte* (Gyldendal, 2008). Se også Jensen, Steven L.B. og Thomas Ekman Jørgensen.

Jørgensen, Thomas Ekman, "Hinsides kommunismen – det Nye Venstre og dets udløbere", *Arbejderhistorie*, nr. 4 (2004).

K

Karpantschof, René & Flemming Mikkelsen, "Vold, politik og demokrati i Danmark efter 2. verdenskrig", *Arbejderhistorie* nr. 1 (2008).

Karpantschof, René og Flemming Mikkelsen, "Fra slumstormerne til de autonome. Husbesættelse, ungdom og social protest i Danmark 1965-2001" i Flemming Mikkelsen (red.), *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark* (Aarhus Universitetsforlag, 2002).

Karpantschof, René, "Kopenhagen, Jagtvej 69. Ein Jugendzentrum zwischen Besetzungen, Politik und Polizei (1981-2007) i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008).

Kaur-Pedersen, Sune, "Isoleret og splittet. Den liberale fredsbevægelses krise og marginalisering i Danmark 1940-1960", *Arbejderhistorie*, nr. 3 (2008).

Kent, John, *Britisk Imperial Strategy and the Cold War* (Leicester University Press, 1993).

Kindleberger, Charles P., *A Financial History of Western Europe* (George Allen & Unwin, 1985).

Kirchhoff, Hans og Lone Rünitz, *Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen* (Syddansk Universitetsforlag, 2007).

Knudsen, Peter Øvig, *Blekingegadebanden. Den danske celle* (Gyldendal, 2007).

Krasner, Michael & Nikolaj Petersen, "Peace and Politics: The Danish Peace Movement and Its Impact on National Security Policy", *Journal of Peace Research*, vol. 23, no. 2 (1986).

L

- Lang-Jensen, Sebastian, *Den danske venstrefløjs modstand mod EF 1957-1972* (Jean Monnet Center, University of Aarhus, 2003).
- Larsen, Chris Holmsted, "Christiania: Eine Geschichte zwischen Utopie und "Normalisierung" (1971-2007) i Peter Birke und Chris Holmsted Larsen (Hg.), *Besetze deine Stadt! – BZ din by. Häuserkämpfe und Stadtentwicklung in Kopenhagen* (Assoziation A, 2008).
- Larsen, Chris Holmsted, *Tiden arbejder for os. Danmarks Kommunistiske Parti og Vietnamkrigen 1963-1973* (Multivers, 2007).
- Laursen, Johnny & Michael af Malmberg, "The Creation of EFTA" i T.B. Olesen (ed.), *Interdependence versus Integration. Denmark, Scandinavia and Western Europe, 1946-1960* (University Press, 1995).
- Leffler, Melvyn P. and David S. Painter (eds.), *Origins of the Cold War. An International History* (Routledge, 1994, 1995).
- Lidegaard, Bo, *Jens Otto Krag*, bd. II, 1962-1978 (Gyldendal, 2002).
- Lidegaard, Bo, *Overleveren 1914-1945. Dansk Udenrigspolitik Historie*, bd. 4 (Gyldendal, 2003).
- Liversage, Toni, *Hvad skal det nytte? En personlig beretning fra græsroddernes civilsamfund* (Gyldendal, 1998).
- Loth, Wilfried (ed.), *Crises and Compromises: The European Project 1963-1969* (Nomos, 2001).
- Lund, Kenneth, "Papirkrigerne: Pressens Vietnamkrig 1964-1973" i Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004).
- Lundestad, Geir, *"Empire" by Integration. The United States and European Integration, 1945-1997* (Oxford University Press, 1998).
- Lundestad, Geir, *East, West, North, South. Major Developments in International Politics since 1945* (Oxford University Press, 1999).

M

- Madsen, Carl, *Proces mod politiet* (Stig Vendelkær, 1969).
- Mariager, Rasmus, "Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i 1980erne – og noget om socialdemokratisk exceptionisme i dansk samtidshistorie", *Historisk Tidsskrift*, 105, hft. 2 (2005).
- Mastny, Vojtech, *The Cold War and Soviet Insecurity. The Stalin Years* (Oxford University Press, 1996, 1998).
- McMahon, Robert J., *The Cold War. A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003).

Mikkelsen, Flemming (red.), *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark* (Aarhus Universitetsforlag, 2002).

Mikkelsen, Flemming (red.), *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985* (Modtryk, 1986).

Møller, Jes Fabricius, *På Sejrens Vej – historien om Skolesamvirket Tvind og dets skaber Mogens Amdi Petersen* (DIKE, 1999).

Møller, Morten, "Den nye modstandsbevægelse. Mogens Fog og Fredens Tilhængere", *Arbejderhistorie*, nr. 3 (2008).

N

NATO-Håndbogen (Office of Information and Press, 2001).

Neuss, Beate, *Geburtshelfer Europas. Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958* (Nomos Verlagsgesellschaft, 2000).

Niedhart, Gottfried, "Revisionistische Elemente und die Initiierung friedlichen Wandels und der neuen Ostpolitik 1967-74", *Geschichte und Gesellschaft* 28 (2002).

Nielsen, Knud Holt, *Giv mig de rene og ranke ... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990* (Upubliceret ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2007).

Nissen, Henrik S. og Henning Poulsen, *På dansk friheds grund. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd 1940-1945* (Gyldendal, 1963).

Nissen, Henrik S., *Landet blev by 1950-1970*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 14 (Gyldendal og Politiken, 1991, 2004).

Nordentoft, Johs. og Søren H. Rasmussen, *Kampagnen mod Atomvåben og Vietnambevægelsen 1960-1972* (Odense Universitetsforlag, 1991).

O

Olesen, Thorsten B. og Johnny Laursen, "Det europæiske markedsskisma 1960-72" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93* (Munksgaard, 1994).

Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 5 (Gyldendal, 2005).

P

Paludan, Helge, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Knud Knudsen og Jørn Hansen, *Københavnernes historie. Fra Absalon til Weidekamp* (Hans Reitzels Forlag, 1987).

Pedersen, Sune, *Kampen for fred. Den liberale fredsbevægelse i Danmark 1919-1960* (Upubliceret speciale, Københavns Universitet, 2000).

Se også: Kaur-Pedersen, Sune.

Petersen, Flemming, *Atomalder uden kernekraft. Forsøget på at indføre atomkraft i Danmark 1954-1985 set i et internationalt perspektiv* (Klim, 1996).

Petersen, Klaus & Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004).

Petersen, Nikolaj, anmeldelse af Bent Jensen, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987), i *Historie. Jyske Samlinger* (1989).

Petersen, Nikolaj, "Scandilux-samarbejdet og vesteuropæisk sikkerhedspolitik", *Politica*, 16. årg., nr. 4 (1984).

Petersen, Nikolaj, *Europæisk og Globalt Engagement 1973-2006*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2006).

Plum, Mikkel, *Bombardér hovedkvarteret! Hvad venstrefløjen sagde, skrev og bedrev fra Stalins død til efter Murens fald* (Gyldendal, 1998).

Plum, Niels Munk, *Ekstra-Parlamentarisme. Hvorfor? Hvordan? Hvorhen?* (Christian Ejlers' Forlag, 1971).

Poidevin, R. /J. Bariéty, *Frankreich und Deutschland. Die Geschichte ihrer Beziehungen 1815-1975* (Verlag C.H. Beck, 1982).

Polmar, Norman and Thomas B. Allen (eds.), *The Encyclopedia of Espionage* (Gramercy Books, 1997, 1998).

R

Ramsden, John (ed.), *The Oxford Companion to Twentieth-Century British Politics* (Oxford University Press, 2002).

Rasmussen, Hanne og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*. Danmarks historie, bd. 8 (Gyldendal, 1988).

Rasmussen, Morten, *Vesteuropæisk Integration 1947-1998. En analyse af fem integrationsteorier set fra en historievidenskabelig vinkel* (Historia, 2000).

Rasmussen, Søren Hein, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark* (Odense Universitetsforlag, 1997).

Reich, Ebbe Kløvedal, "Stadier i en læreproces" i Annie Hagel (red.), *EF-modstanden 1972-1986. Bidrag til et stykke Danmarkshistorie. Festskrift til Poul Overgaard Nielsen* (Forlaget Hedeskov, 1986).

Rustningsindustri og krigsforskning i Danmark (DDV's Dokumentationsgruppe, 1973).

Rüdiger, Mogens, "Stagnation 1973-79" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93* (Munksgaard, 1994).

Rünitz, Lone, *Afhensyn til konsekvenserne. Danmark og flygtningespørgsmålet 1933-1940* (Syddansk Universitetsforlag, 2005).

S

Scharnberg, Carl, "Aldermaston-London 1960" i Carl Scharnberg (red.), *Det kan nytte. Artikler og erfaringer 1960-65* (Borgen, 1965).

Scharnberg, Carl (red.), *Det kan nytte. Artikler og erfaringer 1960-65* (Borgen, 1965).

Sourander, Dag, *EU Leksikon. Den europæiske integration fra A til Å*. Dansk udgave ved Peter L. Vesterdorf (Fremad, 1996).

Stevnsborg, Henrik, "Byggeren 1980 – en dokumentarisk fremstilling af konfrontationerne mellem politi og borgere" i Jørn Vestergaard (red.), *Sociale uroligheder. Politi og politik* (Socpol, 1986).

Styrk, Mads Nissen, Poul Smidt m.fl., *Efterretningstjeneste på udflugt. Kasper Neergaard-sagen* (Demos, 1972).

Sørensen, Anders Thornvig, *Et spørgsmål om suverænitet? Danmark, landbruget og Europa 1950-53* (Landbohistorisk Selskab, 1998).

Sørensen, Anne, *Stasi og den vesttyske terrorisme* (Aarhus Universitetsforlag, 2006).

Sørensen, Vibeke, "Fra Marshall-plan til de store markedsdannelser" i Tom Swienty (red.), *Danmark i Europa 1945-93* (Munksgaard, 1994).

T

Thing, Morten, *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960* (Tiderne Skifter, 1993).

Thomsen, Birgit Nüchel (red.), *The Odd Man Out? Danmark og den europæiske integration 1948-1992* (Odense Universitetsforlag, 1993).

Thomsen, Jens, *Spioner i Danmark. Agenternes arena 1960-81* (Bogan, 1981).

Thomsen, Niels og Jette D. Søllinge, *De danske aviser 1634-1991, bd. 3: 1918-1991* (Dagspressens Fond/Odense Universitetsforlag, 1991).

Thune, Christian (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1979* (DJØF, 1980).

Thune, Christian og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983* (DJØF, 1984).

U

Urwin, Derek W., *A Political History of Western Europe Since 1945* (Longman, 1998).

V

- Vestergaard, Jørn (red.), *Sociale uroligheder. Poliiti og politik* (Socpol, 1986).
- Vietnam War on Danish Soil, *CovertAction Information Bulletin*, No. 5, July-August 1979.
- Villaume, Poul, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1995).
- Villaume, Poul, anmeldelse af Bent Jensen, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987), i *Historisk Tidsskrift*, 88/2 (1988).
- Villaume, Poul, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie (Gyldendal og Politiken, 2005).
- Vogtmeier, Andreas, *Egon Bahr und die deutsche Frage. Zur Entwicklung der sozialdemokratischen Ost- und Deutschlands politik vom Kriegsende bis zur Vereinigung* (Dietz, 1996).

W

- Wells, Tom, *The War Within. America's battle over Vietnam* (Henry Holt and Company, 1994, 1996).
- Winther, Judith, *Politik fra neden. Om 1980ernes fredsbevægelse* (Edupax, 1992).
- Wivel, Ole, *Kontrapunkt. Erindringsmotiver* (Lindhardt og Ringhof, 1989).
- Wolf, Markus, *Manden uden ansigt. En mesterspions selvbiografi* (Rosinante, 1998).

Y

- Young, Alison, *Femininity in Dissent* (Routledge, 1990).
- Young, John W., *Britain and European Unity, 1945-1992* (Macmillan, 1993).
- Young, John W., *France, the Cold War and the Western Alliance, 1944-49* (Leicester University Press, 1990).

SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN

Som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-Kommissionens arbejde, og som er helt eller delvist besvaret i nærværende bind

Spørgsmål nr. 1

Ministeren bedes bekræfte eller afkræfte, at PET har spioneret mod Folkebevægelsen mod EF og forklare baggrunden herfor.

Spørgsmål nr. 164

Er der medlemmer af ”Kvinder for Fred”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 165

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Kvinder for Fred” har afholdt?

Spørgsmål nr. 166

Er der medlemmer af ”OOA”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 167

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”OOA” har afholdt?

Spørgsmål nr. 168

Er der medlemmer af ”Amnesty International”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 169

Er der sket overvågning af arrangementer, som "Amnesty International" har afholdt?

Spørgsmål nr. 178

Er der medlemmer af "Russel-Tribunalet", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 179

Er der sket overvågning af arrangementer, som "Russel-Tribunalet" har afholdt?

Spørgsmål nr. 182

Er der medlemmer af "Vietnam 69", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 183

Er der sket overvågning af arrangementer, "Vietnam 69" har afholdt?

Spørgsmål nr. 184

Er der medlemmer af "Vietnamkomiteerne", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 185

Er der sket overvågning af arrangementer, som "Vietnamkomiteerne" har afholdt?

Spørgsmål nr. 186

Er der medlemmer af "Socialdemokrater mod EEC", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 187

Er der sket overvågning af arrangementer, som "Socialdemokrater mod EEC" har afholdt?

Spørgsmål nr. 188

Er der medlemmer af "Folkebevægelsen mod EF", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 189

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Folkebevægelsen mod EF” har afholdt?

Spørgsmål nr. 190

Er der medlemmer af ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 191

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed” har afholdt?

Spørgsmål nr. 192

Er der medlemmer af ”Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 193

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed” har afholdt?

Spørgsmål nr. 194

Er der medlemmer af ”Aldrig Mere Krig”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 195

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Aldrig Mere Krig” har afholdt?

Spørgsmål nr. 200

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret op til oprettelsen af Wamberg-udvalget i 1964?

Spørgsmål nr. 201

Overfor hvilke organisationer anvendtes penetratorer op til oprettelsen af Wamberg-udvalget i 1964?

Spørgsmål nr. 204

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret i perioden 1964-68?

Spørgsmål nr. 205

Overfor hvilke organisationer anvendtes penetratorer i perioden 1964-68?

Spørgsmål nr. 208

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?

Spørgsmål nr. 209

Overfor hvilke organisationer anvendtes penetratorer fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?

Spørgsmål nr. 211

Hvilke organisationer er overvåget/registreret efter disse retningslinjer fra februar 1983 – og i hvilke perioder?

Spørgsmål nr. 212

Overfor hvilke organisationer har der efter februar 1983 været anvendt penetratorer – og i hvilke perioder?

Spørgsmål nr. 213

Har der været anvendt arbejdskartoteker efter retningslinjerne fra marts 1985, jf. PET redegørelsen side 19-20? I givet fald over hvilke lovlige partier, organisationer eller grupper?

Spørgsmål nr. 214

Hvilken ”rimelig begrundet mistanke om subversive aktiviteter”, jf. retningslinjerne, punkt 3, har i hvert enkelt tilfælde dannet grundlag for anvendelsen af et arbejdskartotek?

Spørgsmål nr. 261

Havde PET andre agenter, overvågere m.v. end Anders Nørgaard på Nørrebro, og hvad var deres status og funktion i PET?

Spørgsmål nr. 283

Har informationer indsamlet af PET om lovlig politisk virksomhed nogensinde været videregivet til en efterretningstjeneste i et andet land?

Spørgsmål nr. 286

Har PET eller PET-agenter medvirket ved indbrud eller lignende hos politiske partier, ungdomsorganisationer eller bevægelser?

Spørgsmål nr. 287

Har PET eller PET-agenter medvirket ved indbrud hos politiske partier, ungdomsorganisationer eller bevægelser, hvor disses medlemsarkiver er blevet fjernet og/eller kopieret?

Spørgsmål nr. 288

Hvilke forbrydelser – mod staten eller mod enkeltpersoner – er i de sidste 30 år blevet opklaret eller afværget på grund af PET's virksomhed?

Spørgsmål nr. 303

Hvor mange udvisninger af ikke-diplomater foranlediget af PET er foretaget de sidste 20 år, uden at de pågældende har været retsfulgt?

Spørgsmål nr. 305

Er det normalt, at PET rekrutterer sine agenter blandt personer, som i forvejen er kendt af politiet, f.eks. som tidligere kriminelle?

Spørgsmål nr. 319

Ministeren bedes oplyse, om medlemmer af DKP/ML er blevet registreret af PET alene på grundlag af rejser til Albanien, Nordkorea eller Cuba. I bekræftende fald bedes oplyst hvem, og hvornår.

Spørgsmål nr. 344

Havde PET i 1980'erne agenter eller meddelere placeret i andre organisationer eller bevægelser, eller overvågede PET andre organisationer eller bevægelser?

Spørgsmål nr. 410

Kan ministeren bekræfte, at PET kan udvirke, at offentlige arbejdsgivere (f.eks. DSB) afskediger en ansat (f.eks. med det formål at den pågældende skal arbejde som fuldtidsagent for PET)?

Spørgsmål nr. 426

Ministeren bedes oplyse, om det er normal praksis, at medarbejdere ved Politiets Efterretningstjeneste opsøger udlejere af lokaler og opfordrer dem til at opsige lejekontrakter, som de har indgået med almindelige politiske foreninger?

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

BZ'erne barrikaderede Ryegade på Nørrebro i København, da politiet fik til opgave at rydde den besatte bygning i 1986. Ifølge PET's oplysninger var BZ-Brigaden i midten af 1980'erne opdelt i et antal fraktioner, hvor den mest militante del holdt til på Ryegade. PET's efterforskning viste, at et antal BZ'ere herfra havde kontakt til støttegrupper for Rote Armee Fraktion. (*Søren Rud/Billedhuset*).

Resumé:

Under den kolde krig havde PET til opgave at tage vare på den nationale sikkerhed. I forhold til protestmiljøer og folkelige bevægelser placerede det PET i et dilemma: På den ene side var der intet ulovligt i at være modstander af f.eks. den amerikanske krigsførelse i Vietnam eller af det danske medlemskab af EF, men på den anden side måtte PET opfatte det som en mulighed, at personer eller eventuelt fjendtlige efterretningstjenester kunne påvirke protestmiljøerne i førstnævntes kampe mod den lovlige danske samfundsorden. Det betød, at PET fik til opgave at orientere sig om udviklingen og kontakthader inden for de danske protestmiljøer. Bindet beskriver PET's overvågning af fredsbevægelserne, EF-modstandere, verdensbankurolighederne i 1970, vietnambevægelserne, studenterpolitiske og journalistiske kredse samt 1960'ernes og 1970'ernes slumstormere og 1980'ernes BZ-Brigade.